

పీఠిక.

పాఠకమహాశయులారా!

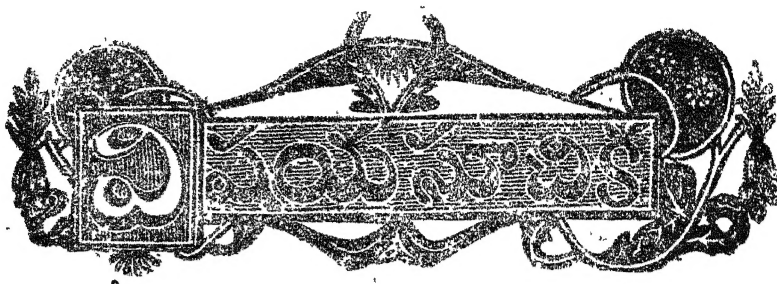
శ్రీరామచంద్రుం దశమధ యాగముజేసిన కథను బాల్మీకి మహర్షి రామాయణోత్తరకాండయందు సంస్కృతమునను, తదనుగుణ్యముగా కంకంటిపాపరాజు ఉత్తరరామాయణ మందు పేరుతో తెలుగునను వ్రాసియున్నాడు. అకథయంతయును లోకవినితమైనదియే! అయినను నేను పఠనముగా వ్రాసిన ఈ కథకును, బాల్మీకిముఖ్యులు వ్రాసియున్న కథకును చాల వ్యత్యాసముగలదు. అందు కథ యంతయు నొకటియేయైనను పద్ధతి వేరువిధముగా నుండును. ఈ కథను నేను అటవభావలో పఠనముగా వ్రాయఁబడియున్న దానినిచూచి తదనుగుణ్యముగా తెలుగునకు పరివర్తనముఁ గావించినాఁడ. ఇందు సయితము నేను మాతృకగా గొనినగ్రంథమునకు కొంత వ్యత్యాసముగలదు. అటవగ్రంథములో చదువరులకు విసుగుబుట్టించునట్లు విశేషముగను, ననావశ్యకమును పెంచివ్రాయఁబడియున్నది అట్టిచోటులకథను నేను సంగ్రహించి చదువరులకు మనోహ్లాదకరముగా నుండునట్లు నులభకైలిని వ్రాసి యచ్చొత్తించినాఁడ. ఇది స్త్రీ పురుషులు, మాంత్రిమేగాక బాలుకు సమీతము చదువఁదగినట్లు వ్రాయఁబడియున్నందున నందఱును చదివి శ్రీరామచంద్రుని యనుగ్రహమునకు పాత్రులగునడుగాఁ జూచి కోరుచున్నాను. రాముని చరిత్రము లోకప్రసిద్ధమును నర్వచవాదనీయమునైన దగుటచే దీనిని గురించి విశేషించి వ్రాయవలసినదలేదు.

ఈగ్రంథము నచ్చొత్తించుటలో వ్రాయవ్రాయానల భంగింజతయుఁ దానేధరించి ప్రచురముజేసిన నానుప్రసాదం మ-రా-రా-శ్రీ, యస్. వి. గోపాలమొదలియొకవారికి వాడుచేసిన మహాశిక్షాముఖ్యుడై నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుడను డెలుపుచున్నాఁడను.

ఇట్లు గ్రంథకర్త.

పురాణం, పిచ్చయ్య శాస్త్రి.

18-3-1911.

- 1 దైవప్రార్థన పూర్వకభావశంస
- 2 కథా ప్రారంభము
- 3 భరతుండు రామునితో సీతపైకోపము విడుపునుని చెప్పట
- 4 శత్రుఘ్నుడు రామునితో జనకజను విదనాడవలదని చెప్పట
- 5 రాముడు శత్రుఘ్నుడెంచుకొనబోవ లక్ష్మణుండు వారించుట
- 6 లక్ష్మణుండు శ్రీరాముని శాంతచిత్తుండేయుట
- 7 సామితి సీతాదేవి సగరుసకుంబోవ బ్రయాణంబై దుఃఖించుట
- 8 సామితి భరతునితో దండకారణ్య వృత్తాంతమును చెప్పట
- 9 సీతవలికిన నిష్ఠురొక్కలు సామితి భరతునకు చెప్పట
- 10 భరతుండు సామితి నూరాన్యుట
- 11 లక్ష్మణుండు సీతతో తనరాగకు కారణంబుల చెప్పట
- 12 సీత యరణ్యానభోకనమునకై పోవుట న త్తలనో చెప్పట
- 13 సీత ప్రయాణమునకు కొనిబట్టి తనయ బిల్వతి దేలుపుట
- 14 కైక సీతాదేవి ప్రయాణమునకు తన యనమ్మకం దెలుపుట
- 15 సీత ప్రయాణమునకు సుమిత్ర యుపన్మృశించుట
- 16 సీత యత్తలను సమాధానచిత్తులండేయుట
- 17 కాశల్యాదులు సీతాదేవి కనుజ్ఞనొసంగుట
- 18 సీత లక్ష్మణునితో ప్రయాణంబు పుడదని చెప్పట
- 19 సీత దుర్నిమిత్తములు గనికలతనొందుట
- 20 నూర్యాస్త మయాభివర్ణనము
- 21 సీత దుఃఖించుచుండ లక్ష్మణుం దూదార్పుట
- 22 సామితి సీతతో శ్రీరాముని ప్రభావంబుల చెప్పట
- 23 లక్ష్మణుండు సీతాదేవి మహిమను ప్రశంసించి చెప్పట
- 24 మూర్ఖదయాభి వర్ణనము

- 25 సీతా లక్ష్మణులు భక్త్యహులు భుజించి విశ్రమించుట
 26 లక్ష్మణుండు జనకవంశునకు ముఖోపకరణ బాసచ్ఛుట
 27 జరన్వతీ నది దాగుబాగున సామిత్రి చింతించుట
 28 సామిత్రి యాత్మజ్ఞానముపొందు తన్నుతా నెఱుంగుట
 29 సీతా లక్ష్మణులు సరస్వతీనది దాగుట
 30 సామిత్రి సీతాదేవికి రామాష్ట్ర తెఱిగించుట
 31 రామాష్ట్ర నువది సీతాదేవి మూర్ఖిల్లుట
 32 సీత మూర్ఖుడేరి తనద స్థితిగూర్చి చూపుచుట
 33 లక్ష్మణుండు సీతకు సమాధానముఁ జెప్పుట
 34 సీతలక్ష్మణునితో రామచంద్రునకు విన్నవము చెప్పిపంపుట
 35 లక్ష్మణుండు సీత సంతాపమునవిడిచి యయోధ్యకేగుట
 36 సామిత్రి యరిగినంతట జానకిదూఁకుట
 37 వాల్మీకిమహర్షి సీతయొద్దకువచ్చుట
 38 సీతాదేవి వాల్మీకిమహర్షిలోఁ గన వృత్తాంతముఁ జెప్పుట
 39 వాల్మీకి సీతను అనయాశ్రయమునను రమ్మనిచెప్పుట
 40 వాల్మీకి మహర్షి సీతాదేవి సంతాపము నివారణజేయుట
 41 సీత వాల్మీకిశ్రమంబును జేయుట
 42 సామిత్రియయోధ్యకిరిగి సీతవృత్తాంతమును రామునకుఁ జెప్పుట
 43 కౌసల్య క్షేత్ర మమిత్రియ రామునియొద్దకువచ్చుట
 44 రాముండు కౌసల్యమునకు ఒడిగిని వృత్తాంతముల దెలుపుట
 45 రాముండు భరతుని రాజ్యపాలనంబునకు నియమించుట
 46 భరతుండయోధ్యయందలి యుత్పాతంబులు శత్రుఘ్నునితోఁ
 చెప్పుట
 47 శత్రుఘ్నుండు భరతుని తుత్వముతో నావలంబుఁ జెప్పుట
 48 వాల్మీకి తపోమహిమచే యుపతి గుప్తమున గలిగించుట
 49 సీతాదేవికి పుత్రోత్పత్తియగుట
 50 వాల్మీకి సీతకొఱకై శశువును గల్పించుట
 51 వసిష్ఠుం డయోధ్యా పురంబునకు వచ్చుట
 52 వసిష్ఠుండు లక్ష్మణునితో నంభాషింపుట

- 53 లక్ష్మణుండు రామచంద్రు నూరడించుట
 54 లక్ష్మణుండు రామచంద్ర నూరడించుట
 55 వసిష్ఠుండు రామచంద్రుని యొద్దకువచ్చి సంభాషించుట
 56 వసిష్ఠుం డశ్వమేధయాగముఁజేయుచుని రామునితో చెప్పట
 57 వసిష్ఠుండు రామున కశ్వమేధయాగక్రమంబుఁ జెప్పట
 58 అంజనేయుండు రామునియొద్దకు వచ్చుట
 59 సీత వృత్తాంతంబునిని హనుమంతుండు దుఃఖించుట
 60 హనుమంతుండు యాగమునకు సుగ్రీవాదులఁ బిలువఁజోవుట
 61 హనుమంతుండు చక్రపుర రత్నపురంబుల కరుగుట
 62 సుగ్రీవుండు బలంబులతోడ సయోధ్యకువచ్చుట
 63 విభీషణుండు సుగ్రీవునిఁ గలిసికొనుట
 64 మహామాయ జలవనంతు లయోధ్యకువచ్చుట
 65 వానరరాక్షస బలంబులంగని పురవాసులు భీతినొందుట
 66 హనుమంతుండు రామునకు మైరావసుని వృత్తాంతమును చెప్పట
 67 పంక్తిముఖుండు మైరావసుని సహాయముఁగోరుట
 68 మైరావసుండు రావనున కభయమాస్తం బొసంగుట
 69 విభీషణుండు వానదులకు సనుహంబుఁజెప్పట
 70 మూడుతి తానుచాతాళలంకకుఁబోయిన వృత్తాంతముఁజెప్పట
 71 శ్రీరాముఁ డయోధ్యాపురంబు సరింకరింప నాజ్ఞాపించుట
 72 వసిష్ఠుం డయోధ్యకువచ్చుట
 73 శ్రీరాముండు యాగాశ్వము సర్పించివిడుచుట
 74 వీరసేన మహారాజు యాగాశ్వమును బంధించుట
 75 సీలాత్ముండు వీరసేనునితో యుద్ధముఁజేయుట
 76 వీరసేనునిచే సీలాత్ముండు హరియుట
 77 కూరసేనుండమరాజు వీరసేనునితోపోరి చచ్చుట
 78 ఉగ్రసేనుండమరాజు వీరసేనునితోపోరి చచ్చుట
 79 జలవనంతుండు సువేదునిఁజంపుట
 80 నారాయణాస్త్రముననే జలవనంతుండు కూలుట
 81 మహామాయునితోపోరి వీరసేనుండు మూర్ఖిల్లుట

- 82 వీరసేన మహిపతి శక్తిస్థుడగునానెడి మహామూలమునింజంపుట
 83 కాలసిద్ధుడు శక్తిస్థుడు యుగనిలిగి యుగములకు వెళుట
 84 కాలసిద్ధ వీరసేనుడుడుడు
 85 కాలసిద్ధుడు వీరసేనుని మూర్ఖునొందించి విబ్బుభించుట
 86 కాలసిద్ధుండు వీరసేనునినందనులం జూపుట
 87 కాలసిద్ధుడు వీరసేనుని మంత్రిలను జూపుట
 88 వీరసేనుచే కాలసిద్ధుని కూలుట
 89 వీరసేన మహిపాలుండు మత్స్యనందనునిచే జచ్చుట
 90 చిత్రకేతునకు మంత్రి హితంబు జెప్పట
 91 మత్స్యకేతుండు శత్రుఘ్నునియొక కరుగుట
 92 నారదుండు శత్రుఘ్నుని శత్రుకేతులయొద్దకువచ్చుట
 93 కాలికావ్రహ్మదాన మత్స్యకేతుని మారు జీవి నుట
 94 మహాశ్వము వారణపురమును మట్టించుట నేనుట
 95 అరణ్యరాజు శత్రుఘ్నుని మూర్ఖునొందించుట
 96 సోమకాళిక నునొందజునొద్దకు వారణండుకచ్చుట
 97 నారదుండు సేనాయుడుగా శత్రుఘ్నుని బ్రతికించుట
 98 సోమకాళిక రాజు శత్రుఘ్నుని గౌరవించుట
 99 రాఘవేశ్వరుండు వారణపురమును మట్టించుట
 100 అరణ్యక సోమకాళిదులు శత్రుఘ్నుని వెంటనేగుట
 101 చందనమహారాజు యాగాశ్వినుని బంధించుట
 102 చందనమహారాజు శత్రుఘ్నుల యుద్ధము
 103 చందనమహారాజు శత్రుఘ్నునకు శిరగాగతుండగుట
 104 వసిష్ఠుండు యుద్ధభూమిలో స్పృతులైనవారి నెల్ల బ్రతికించుట
 105 వాల్మీకాశ్రమ వృత్తాంతము
 106 వాల్మీకిమహర్షి నీతియొక్క దుడచి సంభావించుట
 107 లవుండు కుశ్మండైన కుశునకుండు ముంగు రెల్లియొద్దకునుట
 108 కుశకుమాగుండు యాగాశ్వమునుబట్టి జంభించుట
 109 సీలాశుండు కుశకుమాగుని వృత్తాంతము నడుగుట
 110 కుశకుమార బాశులయుద్ధ

- 111 హతశేషులై నరాజులు శత్రుఘ్నునియొద్ద కడుగుట
- 112 హతశేషుల నూటలునిని శత్రుఘ్నుఁడొజ్జించుట
- 113 శత్రుఘ్నుఁడు మౌనాశ్వులును దెచ్చుటకే హతశేషమునింపుట
- 114 మహామాయ కుశకుమారులు యుద్ధముజేయుట
- 115 సురభుండమరాజు కుశునితో యుద్ధమునకేగుట
- 116 కుశుండు సురభునినూటలకు ప్రత్యుత్తర మొనంగుట
- 117 కుశుండు సురభుని బలంబుల నురుమాడుట
- 118 సురభుండు కుశునితోబోరి మడియుట
- 119 అరణ్యరాజు కాలసిద్ధులు కుశునితో యుద్ధమునకు వెడలుట
- 120 కుశుండరణ్యమహారాజుతో సంభాషించుట
- 121 కుశుండు కాలసిద్ధుని బలంబులను నాశముజేయుట
- 122 కాలసిద్ధుండు కుశకుమారునిచే జన్మట
- 123 అరణ్యమహారాజు కుశునితోబోరి మడియుట
- 124 శత్రుఘ్నుండు రాజులతో యొజించుట
- 125 శత్రుఘ్నుండు కుశకుమారునితో యుద్ధమునకేగుట
- 126 శత్రుఘ్ను కుశకుమారుల సంభాషణక్రమము
- 127 శత్రుఘ్నుండు కుశునకు నప్పిదివి బోధించుట
- 128 కుశుండు శత్రుఘ్నునిసేవలను నాశముజేయుట
- 129 శత్రుఘ్ను కుశకుమారుల యుద్ధము
- 130 శత్రుఘ్నుండు కుశునిమూర్ఖతలంజేసి కొనిపోవుట
- 131 కుశుని వృత్తాంతమునువిని నీతి మూర్ఖులుట
- 132 అవకుమారుండు తల్లివలన నమ్ముని వృత్తాంతము నెఱుంగుట
- 133 అవకుమారుండు తనకే కిని తల్లితోచెట్టుట
- 134 నీతికు పూర్వజ్ఞానంబుకలిగి తన తత్వము నెఱుంగుట
- 135 సువేల్లుండమరాజు అవునితో సంభాషించుట
- 136 అవకుమారుండు సువేల్లురాజుతో యుద్ధముజేయుట
- 137 అవకుమారునిచే సువేల్లురాజు కూలుట
- 138 జలవనంతి అవకుమారుల సంభాషణము
- 139 జలవనంతుండు అవునితోబోరి చచ్చుట

కాలసిద్ధుండు యుద్ధమునకరిగి లవ్రునిండాకుట

- 141 లవకుమారుడు కాలసిద్ధుని సేవలను సునుమాడుట
 142 లవునిచే కాలసిద్ధుండు గూలుట
 143 వీరులందఱు నొకటిగా లవునిమీఁద యుద్ధమున కేగట
 144 సేనానాయక లవకుమారుల సంభాషణ ప్రకారము
 145 లవుండు తనపై వచ్చిన జహుళ నైవ్యములను హతముఁజేయుము
 146 లవకుమారుండు వచ్చిన సేనానాయక నందఱును జంపుట
 147 శత్రుఘ్నుండు లవకుమారునితో యుద్ధమున కగుట
 148 లవకుమారుండు శత్రుఘ్నునకుఁ దనవృత్తాంతముఁజెలుపుట
 149 శత్రుఘ్నుండు లవునితో హితోక్తులు పలుకుట
 150 లవుండు శత్రుఘ్నుని సేవలను హతముఁజేయుట
 151 లవకుమారుండు శత్రుఘ్నునితో యుద్ధముఁ జేసియతని గూల్చుట
 152 శత్రుఘ్నుండు పడుటకు రామచంద్రుండు చింతించుట
 153 రామచంద్రుండు సననాశ్వమును దెచ్చుటకు లక్ష్మణుని జంపుట
 154 సౌమిత్రి కుశలతీ నదీతీరంబున కరిగివిడియుట
 155 నీలాదివాసకులు కుశలతో పోరాడుట
 156 లవకుమారులంగని సౌమిత్రి సంజేహించుట
 157 సౌమిత్రి కుశలపుల వృత్తాంతంబు విచారించుట
 158 లక్ష్మణుండు లవునకు హితముఁజెప్పుట
 159 లక్ష్మణుండు లవకుమారులతో యుద్ధముఁజేసి మూర్ఛిల్లుట
 160 భరతుండు యుద్ధమునకై వెళుట
 161 భరత కుశలపుల సంభాషణము
 162 కుశలపులు భరతుని సేవలను సునుమాడుట
 163 భరతుండు కుశలపులతో పోరి మూర్ఛిల్లుట
 164 సునుంతుండు రామచంద్రునకు ధైర్యముఁజెప్పుట
 165 శ్రీరామచంద్రుండు యుద్ధమునకుఁబోవుట
 166 రామచంద్రుండు కుశలపులతో సంభాషించుట
 167 రామచంద్రునకు లవకుమారుండు తరము జలుకుట
 168 రామచంద్రుని బలంబులకును, లవ, కుశకుమారులకును యుద్ధము
 169 శ్రీరామచంద్రుండు కుశలపులతో యుద్ధముఁజేయుట
 170 రామచంద్రుండు లవకుమారుని మూర్ఛితుంజేయుట

- 171 రామచంద్రుండు గాఢమూర్ఖునొంది వడుట
 172 లవకుశులు హనుమజ్ఞాంబవంతుల యొడకు వచ్చుట
 173 అంజనేయ జాంబవంతులు జవకజను నందర్పించుట
 174 సీత రామాదులు గూలుట నెఱింగి శోకించుట
 175 హనుమంత జాంబవంతులు సీతాదేవియొడకువచ్చుట
 176 నారదుండు వాల్మీకితో రామాగుల వృతాంతంబుఁజెప్పుట
 177 వాల్మీకి రామాదులను పై వ్యగ్రహితముగా బ్రతికించుట
 178 వాల్మీకి రామునితో సీతాదేవి వృతాంతముం జెప్పుట
 179 శ్రీరామచంద్రుని సీతా, కుమార, సేనాదులకుండై
 యయోధ్యకేఁగుట
 180 రామచంద్రుండు సీతాదేవిని ప్రమాణముం జేయఁగోరుట
 181 సీతాదేవి భూమిలోఁబ్రవేశించి మాడుమగుట
 182 రామచంద్రుండు సీత వియోగమునకై చింతిల్లుట
 183 రామచంద్రుని ధర్మమేధయాగంబుఁజేయుట
 184 ధర్మదేవత బ్రాహ్మణరూపంబున రామునియొడకు వచ్చుట
 185 ధర్మదేవత స్వరూపంబుఁదాల్చి నిజాగమనశావణంబు దెల్పుట
 186 దుర్వాసుండు భోజనార్థియై వచ్చుట
 187 సామిత్రి దుర్వాసునిరాక రామచంద్రుని కెఱింగించుట
 188 సామిత్రి యయోధ్యవిడిచి పోవుట
 189 సామిత్రి బ్రహ్మన విమానారూఢుండై వైకుంఠంబుఁజేరుట
 190 వసిష్ఠుండు రామునకు పూర్వవృతాంతముం జెప్పుట
 191 క్రకరా రామునివెంట నయూహనీ తీరంబున కేఁగుట
 192 శ్రీరామచంద్రుండు వైకుంఠముఁజేరుట
 193 ఘోషుతి

శ్రీరామలవారి పట్టాభిషేకము,

శ్రీ

రామాశ్వమేధయాగము,

వచనకావ్యము.

క॥ శ్రీరామ సద్గుణస్తో

మా శనికుల జలధిసోమ - మానవసుత్రా

మా రూపవినిర్జిత కా -

మా రక్షో గణవిరామ - మంజులనామా !

తేజా! ఆనధరింపుము:—

పరమ తత్వవిద్యా గరిష్ఠండును, మునికులశ్రేష్ఠండును, నిరత మాన ప్రభావసంపన్నుండును, నైన వాల్మీకిమహర్షి శ్రీమద్రామా యణంబును రచించి యుత్తవదినాబుగువేల శ్లోకంబులుగా తత్పుణ్య కారిత్రంబును సర్వజన శ్రేయోభిలాషియై వెల్లగించి, యాచారవియగని విఖ్యాతింబడసె, అమృతాత్మండు విరచించిన గ్రంథంబు, పరుగగా, కాలకాండము, అయోధ్యాకాండము, ఆరణ్యకాండము, శీష్మింధా కాండము, సుందరకాండము, యుద్ధకాండము, ఉత్తరకాండము, ననగ ప్రకాండములై ప్రప ర్తిల్లుచుండు, వానియందు బాటకాండంబు మొదలు యుద్ధకాండంబు వరకును, దశరథుని పుత్రకామేష్ఠియు శ్రీరామ లక్ష్మణుల జననంబును, విద్యాభ్యాసంబును, పుత్రామిత్రయోగ సంరక్షణంబును, ఆహార్యాకాన విమోచనంబును, సీతాకల్యాణంబును, పరశురామ భంగంబును, రామవట్టాభిషేక ప్రయత్నంబును, కైకేయీ కాగణంబున తత్కార్యభంగంబును, సీతాలక్ష్మణ సహితండై రామచంద్రుండు జటావల్కలములు ధరించి వనబాసంబున కరుగుటయు, భరద్వాజశర్మసంబును, దశరథుని మరణంబును, భరతుండు రామవియోగం

బునకు దుఃఖించి యరణ్యంబునకు వెడకుచుంబోవుటయు, తత్సంక్షర్పనం
బును పాదుకలుగొవి భరతుండు నందిగ్రామంబుఁ జేరెటయు, రాముండు
దండకారణ్యంబుం బ్రవేశించుటయు, కబంధుం జంపుటయు, వివాదహరి
ణంబున, శ్రీశ్రీహుటంబున వినియుటయు, కాకానుర శిక్షణంబున,
శూర్పణఖాగమంబును, సయ్యాసుని రామునిమోహించి పరిభ్రమింపఁ
బడుటయు, ఖరదూషణాదిరాక్షససంహారంబును, హరీచుండు మాయా
మృగంబైవచ్చుటయు, తత్సమిత్తంబున రామచంద్రుండడుగుటయు, లక్ష్మ్య
ణుండు సీత యనుష్ఠంగొని యన్నను వెడకుచుంబోవుటయు, మాయా
మునివేషంబున రావణుండు పర్వశాలకువచ్చుటయు, సీతాపవారణంబును,
రానులక్ష్మణులరుదెంచి ధర నెనుతంగానక దుఃఖించి యరణ్యంబున వెడు
కుచుం బోవుటయు, జటాయుపను విహంగంబు సీతంగొనిపోవుచున్న రావ
ణునితోపొరీ పడుంబులు తెగిపడి యుండుటయు, రామలక్ష్మణులు జటా
యువుంగని సీతా వృత్తాంతముం దెలిసికొనుటయు, జటాయువునకు సంస్కా
రంబును, కంపాతీరంబుఁ జేరుటయు, రాముండు జానకీవియోగంబు
నహింపఁజాలక పరితపించుటయు, ఋష్యమూకంబు నమీపించుటయు,
హనుమత్సమాగమంబును, సుగ్రీవునితో నఖ్యంబుఁ జేయుటయు, నతండు
ధరణీనంక్షన భూషణంబులు రామునకర్పించుటయు, వాలివధంబును,
తారావిలాసంబును, సుగ్రీవునకు పట్టంబుఁగట్టుటయు, వర్షాకాలాగమనం
బును, రామలక్ష్మణులు శైలగుహయంగుండుటయు, రాముండు సుగ్రీవుని
పై నలుగుటయు, సతండు వెరగాఁగొనుటై వాని నమూహంబుల దివిం
చుటయు, సీతను కడకుటకై సుగ్రీవుండు పనచరణలం బుత్తెంచుటయు,
హనుమత్ప్రభావంబుగఁగడ ప్రముఖులు దక్షిణాదిక్కునకుఁబోయి మహేం
ద్రపర్యటంబుఁ జేరెటయు, మైధిలీవృత్తాంతంబు నెఱుంగలేక చింతా
క్రాంతులగుటయు, ప్రాయోపవేశార్థంబు శైలగుహం బ్రవేశించుటయు,
స్వయంప్రభావ్యంబును, వానరులు గుహవెలునడి సంపాతంగని సంభా
షించుటయు, సముద్రలంఘన ప్రయత్నంబును, జాంబవదాదులు వాయు
నంక్షనుం బురికొల్పి తత్కార్యంబునకుం బూర్వుటయు, సాంజనేయుండు
లంకాభిముఖుండై యంబరమున కిగిరి వాయుపథంబునం జనుటయు, సుర
సానిరోధంబును, దానిజయించుటయు, ఛాయాగ్రహణంబునం జిక్కువడి
తప్పించుకొని యంజనీనంక్షనుండు దక్షిణ తీరంబునందలి యారిష్టనామక

వర్షతంబుఁ జేరుటయు, మార్కాస్తమానంతరం బుమార్జాలయావంశ
న లంకప్రవేశించుట, లంకాభిధానయైన దాని జయించుటయు, నప్పు
రంబున సీతను వెదకుటయు, చంద్రోదయ వర్ణనమును, లంకాపురాభి
వర్ణనమును, లంకయొం దవసీసునం గావక వనజాంబు చింతించి యశోక
వనంబునకరిగి, రాక్షస స్త్రీ పగివృత్తయై పృథ్వీమూలంబుననుండు సీతం
జూచి, వృశభాక్రాంతండుగటయు, తిష్ఠ్యత్ హారోణంబును, దానవాం
గనలు సీతను కర్జన భర్జనంబులుచేసి బెడరించుటయు, త్రిజట స్వప్న
వృత్తాంతంబు తనతోడివారవకుం జెప్పుటయు, సీత దూఱించుటయు,
హనుమంతుండు పృథ్వీంబుననుండి డిసియవనిజాతకు ననున్మరించి వివాగ
మన కారణంబుఁదెల్పుటయు, నామె శంకించుటయు, సమ్మికగలుగ
జలికి నచ్చునపుడు రాముఁడొంగిన ముద్రిక నానవాలుగా నొసంగు
టయు, హర్షశోకంబులు మనంబున బెనంగ కర్తవ్యంబు యోజించి
సీత హనుమంతునితోడ చెప్పించుటయు, వాయునందనుండశోకవనము
నాశముఁ జేయుటయు, రాక్షసులలన రావణుం దానమాచాకం బెటింగి
యాంజనేయునిఁజట్టి తెచ్చుటకై రాక్షసులంజించుటయు, అక్షయాదు
లైన పెక్కుఁడు రాక్షసయోధుల నాంజనేయుండు పరిమార్చుటయు,
ఇంద్రజిత్తు ననుదెంచి ప్రహృష్టబద్ధునిఁజేసి యనిలజని రావణుని నభ
కుం గొంపోవుటయు, రావణాంజనేయులు సంభాషించుటయు, శ్రోధంబున
దశమూఖుం జావానగశ్రేష్ఠుని జంపింప యత్నించుటయు, రావణుని
తమ్ముడైన విభీషణుండు తన యన్నకు సేతిపబోధించి మరణదండనము
నివారించుటయు, నంతట నంక్తిమూఖుండు వాలంబుగొప్ప రాక్షసుని
నియోగించుటయు, మానగుడ్డలు తోడుకొని రగిల్చి కుతూహలముతో
జరుజ రాంజనేయుని పురంబునం ద్రిప్పుటయు, తద్వారా రాక్షసస్త్రీల
వలన నెటింగి సీత దూఱాక్రాంతయై వీతిహోత్రుని ప్రార్థించుటయు,
లాంగూలంబున మండుచున్న పహ్ని యాంజనేయునకు చలనై యుండు
టయు విజృంభించి వెంటనుండు రాక్షసులంజంపి నమీర కుమూరుండు
మీఁదికెగిరి, శాలాగ్నిచే లంకాపురంబు దహనంబుఁజేయుటయు పౌను
అపిలాపంబును, పహ్నిని నముద్రంబునఁజల్పార్చి మరల సీతను నంద
ర్పించి హనుమంతుం డంబుధి లంఘించి తన రాకకై కాచియున్న వాన
రాలయొద్దకుఁజేరి నకల వృత్తాంతములు చెలింపఁబడుటయు, హను

మంత్రునిగొనియాడి సంతోషంబున వానరులు కిష్కింధకుం బ్రయాణం
 బైవచ్చును సుగ్రీవునిదగు హిధుననంబుం బ్రవేశించి తేవియగ్రోలు
 టయు. శధిముఖుండను తత్పాలకుగాడేపించివారిచే ప్రహరణంబులు
 గొని రవిపండును యొద్దకరిగి తృప్తికారం బెఱింగించుటయు, సుగ్రీవుని
 యాజ్ఞచొప్పున పురలిపించి వానరులను శీఘ్రంబుగారమ్మనిరని చెప్ప
 టయు, రామలక్ష్మణులును, సుగ్రీవ ప్రముఖులునుండుచోటన కాండనే
 యుండు నెూడలగువారు పోయి పనునర్పించుటయు, నీత శనచే నాన
 వాఁగొనిచ్చిన శిరోమణివర్ణించి యాంజనేయుండు వృత్తాంతంబు నర్వం
 బును నివేదించుటయు, రాముడు ధుఃఖించుచుండ లక్ష్మణ సుగ్రీవు లూ
 రాగ్నుటయు, లంకాపురంబును ముట్టడించుటకై వనచర బలకంబులతో
 రాముని యాజ్ఞానుసారముగా సుగ్రీవుండు నన్నానంబుం జేయుటయు,
 సశంభు బలంబులతో రామలక్ష్మణ సుగ్రీవులు ప్రయాణంబై నముద్ర
 తీకంబుజేరుటయు, రాముని దర్శనయోగంబున, గుహ ప్రవిష్ట కాంబుం
 ద్రయోగింపఁబూనిన రామునకు రత్నాశరుండు ప్రత్యక్షుంబై, సేతువు
 గట్టుమని చెప్పటయు, తత్ప్రత్యక్షుంబును గాఢి బంధనంబున, వనచ
 రులతోడ నముద్రముదాడి రామునంద్రుండు లంకాపురంబు ముట్టడిం
 చుటయు, తత్పూర్వంబ విభీషణుండు శంకాగతుండై రఘుపల్లభు నాశ్ర
 మించుటయు, రావణుడు మంత్రాబోచ జేయుటయు, సుగ్రీవుండు రావ
 ణునిదనుటయు. కవులు ల కళోట కకప్రాకి కూలన్రోయుటయు,
 రాక్షసులు కవులతోపోగుటయు, రాక్షసవీరు లనేకులు మడియుటయు,
 ఇందజిత్తు మాయాయుద్ధంబుం జేయుటయు, రామలక్ష్మణులు నాగపాశ
 బదులగుటయు, తద్విమోచన ప్రకారంబును, నికుంభిలముండు యింద్ర
 జిత్తు హోమంబుం జేయుటయు, తస్కార్య భంగంబును, లక్ష్మణుండతని
 పధించుటయు, రావణుండు యుద్ధంబునికువచ్చి కాంకిశిఖ్యై పరుగెత్తి
 పోవుటయు; సాంభవర్థుని మేలొ లుపుటయు, కుంభాక్షి డచ్చకు నీతి
 గలపుటయు, శంభుర్థుం యుద్ధంబున నాశరధివానిం బడలించుటయు,
 రావణుడు నీరస చంపకతోపుటయు, రావణుడు కుంభాక్షిని వీరులు
 మడియుటందలంచి ధుఃఖించుటయు, రాక్షసము సంగరమునకొచ్చి
 లక్ష్మణునిపై ప్రబలశక్తిం బ్రయోగించుటయు, సౌమిత్రి మూర్ఖులుటయు
 శ్రీరాముడు చింతించుటయు, సంజీవిదెచ్చుటకై సానుమోదించు

ద్రోణగిరికి వయినట్లై పోవుటయు, మార్గంబున కాలనేమియును రాకు
నుడు రావణోపదేశంబునవచ్చి యాంజనేయుని ప్రయాణంబునకు తడవు
గలిగించువాడై మాఁతులుచేయుటయు, హనుమంతుడు వానిని సంహ
రించు పోయి సంజీవిందెచ్చుటయు, లక్ష్మణుండు మూర్ఛదీరుటయు,
దశముఖుని తృతీయ యుద్ధంబును, శ్రీరామచంద్రుండు రావణుని సంహ
రించుటయు, మండోదరి శోకించుటయు, విభీషణుండన్నకు సంస్కారంబుఁ
జేయుటయు, విభీషణ పట్టాభిషేకంబును, సీత యగ్ని ప్రవేశంబును,
పుష్పకంబుపై సీతా లక్ష్మణులతోడను, వనజర రాక్షస, సమాహంబు
లతోడను, శ్రీరామభద్రుండయోధ్యకు పయినట్లై యనుటయు, భర
తుండెదురు చుడుచుటయు, అయోధ్యాపురంబు నలంకరించుటయు,
పాదల సంతసంబును, రామాదులు రాజవేషంబు దాల్చుటయు, అయో
ధ్యాపురంబు ప్రవేశించుటయు, రాముని పట్టాభిషేకంబును, నకల రాజ
పరివృత్తుండైన, రాముని యెల్లవారలునుఁ గొనియాడుటయు, నిత్యాది
విషయంబులు విపులంబుగా, నభివర్ణింబులై యొప్పుచుండు, తదుపరి
యేడనదియగు ఉత్తరకాండమునందు శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేకా
నంతరము, రాముని న్యాయపరిపాలనా ప్రకారంబును, రజకుని దురాలా
పంబులు నెవంబుగా సీతను దాశరథి యిడవుల కనువుటయు, సీత శోకిం
చుటయు, వాల్మీకిమిహర్షి యామెన తన యాశ్రమంబునం బెట్టుకొని
సంరక్షించుటయు, జానకీ జీవికి కుశలపులు జన్మించి వాల్మీకియొద్ద విద్యా
భ్యాసం బొనరించుటయు, శ్రీరాముఁ డశ్వమేధయాగంబుఁ జేయుటకు
ప్రయత్నించి తురంబును విడుచుటయు, అయ్యత్వంబు వాల్మీకిముని
యాశ్రమంబుఁ జొచ్చుటయు, కుశలపులు దానింబట్టి కట్టుటయు, లేద్యర్థ
మానంబు నెఱింగి నడుగుగా క్రతుఘ్న భరత లక్ష్మణ రామచంద్రు లా
గుఱ్ఱంబును విడిపించి తెచ్చుటకై యరిగి కుశలపులతో పోర్చి మార్చిల్లు
టయు హనుమంతుండువారిని సీతా సుతులగుటం దెలిసికొని యామె
యొద్దకరిగి నుభాషించుటయు, సీత చింతిల్లుచుటయు, వాల్మీకి రామా
దుల మూర్ఛదీరి కల నకల పృతాంతంబులుండెప్పి కుమారద్వయ
సహితయైన మైథిలిని శ్రీరామచంద్రున కప్పనచేయుటయు, రాఘవేశ్వ
రుండు మహాసంతోషముతో సీతా సహితంబై పురంబున కరుదెంచి
నకల భోగంబులు ననుభవించుటయు, నిత్యాది విషయంబు లభివర్ణితం

బులై నుండు. ఇట్లు కేరళ ధర్మపీఠంబును, నైహికా ముమ్మిక ఘోష
దంబును, గర్భోపేకా నివాసంబును, పరమాపద కేరంబును కంఠత
లోక శూన్యతకీర్తి శోభింబును నై న కావవ రామచరితంబును బ్రహ్మ
యనుక్రమంబు నడపి హగవోదేయంబున ముం ద్వి శ్రేష్ఠుడైన చాల్మీకి
కావ్యమానంబు వికవించి శ్రేయః ముపవి వారంబును సుశోభంబు
గావించి జనులు తిక్కలంబున పాపంబుధి ననూయనంబుగా కరింను
టకు మార్గంబుగల్గించె. నట్టి శ్రీమద్దాశామదాంధర్యతంబైన నప్త
కాండనుబందుం బూర్వోక్త రామచిట్టాభిషేక పరిష్కార చోదిత వత్కుం
దంబులుగాక నప్తమకాండ బైన యశ్వమేధయాత చక్రింబును, సకల
జనులనును, సుసోధకంబుగా నుండులాగున సుబభూతై లిం బూని వివరంబు
గా వివరించెడ. నింక తత్ప్రకారం జెప్పదగిన...

అశ్వమేధ కథాప్రారంభము.

ఆశ్వమేధమునకు సంకల్పముగలిగియున్న శ్రీరామచంద్రుండు రామణుని
 వద్దించి అంకరాబల్లంబునకు విఫీగముని వట్టాభిషిక్తుడే నీతం దోడ్కొని
 విజయ చిహ్నంబులతోడ నానందంబున నయోధ్యానగరంబున కగుదెంచి
 సకల జనముతోడను మహాభిషేకంబుతో రాజ్యాభిషిక్తుడై న్యాయంబు
 దక్షుక ప్రజాపాలనం బొనర్చుచున్న ననుయంబున నొకనాడు, వంది
 నూనధులకై వారంబుల వలనన్ను, మంగళతూర్పు నినాదంబుల వలనను
 ప్రాకారాలంబున నిద్రమేల్కొని తత్కాలోచిత క్రియలు నిర్వర్తించి పరి
 శుద్ధ పరిమళోదకంబుల స్నానంబొనర్చి యనర్హాచరంబులు ధరించి,
 తొకంబుదీర్చి ప్రాతరాష్టిక కృత్యంబులు వాడుకచొప్పున జరిపి, తిన్న
 మయాగత మునిగూ భూసుక గృంథంబులకు ననుసక్తురై పోదననుహం
 దానంబులుగావించి యును, ఇంధు, మిశ్ర జనసంగతుడై, యుగసోనేత
 బైన నివ్యాంబు భుజించి పుష్పచందన తాంబూలాదుల సంకలంబరి
 తుష్టి నొందుచి, యననూన రమణీయ పోశోభిత నానావిధ ప్రసిద్ధరత్న
 విరామ, స్థగితాభరణంబులు ధరించి, భట, నట, గాయక, పాతక వైదిక,
 హరిజన్, ప్రముఖాచరంబులు గొలువ మహదాడంబరం బెరంగ, ప్రవినుల
 తేజోవిరాజతుడై సభాభవంబునకువిచ్చేసి, యనూన శృంగారకళిన
 మహమయోన్మత్తి సింహాసనముండగుటయు, భరత శత్రుఘ్ను లోవం
 కుల నిలిచి చాచరంబులు వీరదొడంగిరి, లక్ష్మణుండు స్వేతచ్ఛత్రంబు
 బట్టియు డే హనుమంతుండు పకంబుల నొత్తుచుండఁ ముద్రలును,
 నాగంబులును, భూపతులును హితులును, పురోహితులును, కండనా
 యకులును, వీరభటులును, ధరానుకులును, తపాధనులునుం బనుదెంచి
 లగవిధ బున సార్యాకలంది రామణి యనునాతి నుచితాసనంబులపై
 నుపవిష్టులై యుపుంగవుని జయజయ ధ్యానంబులు మిన్నముట్టఁ గీర్తిం
 చుచుండిరి. తొలుగుండైన పసిమంతు రాజసింహాసనంబు కెండు నున్నత
 వీరంబు కధిష్ఠింబి ధర్మాధర్మియు నెఱింగి, తత్తత్కాలోచితంబులై
 యొకర్ని డగిన స్మృతంబు నెఱింగుచుండెను. నర్వి జనామోదక
 రుండై ప్రజల కెట్టి నంకటములును గలుగనీయక తండ్రి బిడ్డలనుజూతె
 మహా ప్రేమంబుతో రక్షింపు డండుగద్రోహంబులకు వారిని పాలుపడ

నీక బనులవచ్చుబడియం దాటవహించు పప్పుగొనుచు, నెల్లప్పుడు నానం
దబుగ పరిహరించు, దయాగృభావయుకుడైన యీ జాతికి లభించి
యం దక్రింత భయభక్తి వినయ సిద్ధియై వెనుక నుండుటల గొని
యాడుచుండిరి. అప్పుడు మనీశ్వరులు రామచంద్రుని నాల్గవించి
“రామా! రఘుకుల శుద్ధాంబుధి వ్యవస్థాపి సోమా! భవత్ప్రతిప
దావానలంబువలన శలభంబు మాడ్కిపిష్టులవహనం నశించునెడేసి,
మాకిపు జేకీకును గలుగుటలేదు. నిర్భయ లక్ష్మి నిర్వికలనంబుగా నూ
తపోవ్రత నిష్ఠలను జరుపుకొనుచున్నామి, రాజ్యంబునం గల సకల వస్తు
లును, నెందును నే కొఱంతయు నెఱుంగనివారై, నుపన్నులై, నున్న
పాత్ర, ప్రపాత్రులతోడఁగూడి తామరతంపరగా వర్ధిల్లి యానందించుచు
న్నాడు. జారచోర బాధలుగాని, యశాల మదనంబులు గాని, శత్రువు
వలన సంకటంబులుగాని దారిద్ర క్లేశంబులుగాని దెహవ్విరికిని తేవు నొరు
ముమ్మార్లు చక్కగా నర్పించుచుండుటల తేసి యన్ని విధంబులను నిష్ఠ
సమృద్ధి గలిగి వుడమి నదా కన్నులపండువుగా గనుపట్టుచున్నది. నకల
వృక్షంబులును ఋతు భేదంబు లేక యెల్లప్పుడును పరిపూర్ణ ఫలపుష్ప
పరిశోభితంబులై యెప్పుచున్నవి. భూసుగులు నదాచారి నుపన్నులై
భవత్ప్రేమంబు కొఱకును లోకక్షేమంబు కొఱకును యజ్ఞయాగాది ప్రతి
పులు నిర్విఘ్నంబుగా సాగించి దేవతలండ్పుప్తి నొందంచుచున్నాడు.

రఘుకుల నాలోకా! నీ పరిహారంబున లోకకుటలమలైని రాక్ష
సులవలనను దుర్మార్గులవలననుం గలుగు శాధలేవ్వియును నొందనివారై
యందరును పరమాపదంబుననున్న వాచరలని యెంతయందబోడి పెక్కు
జెఱంగుని దీవనలొనంగిరి. జానకీ జానివారి నాదరించి యార్చు కన్యంబు
లు దీటువటుల తగిన యేర్పాటులను గానించి శార్వాధులై వచ్చి తాది
యున్న మహిమతుల వాంఛితంబుల కనుగుణ్యంబుగా సమాధానంబు
జెప్పి సంతృప్తాంతరంగులజేసి కోరినవారిల కిష్టార్థంబు లొనంగి యాద
కుల వినిపించి, వ్యవహారంబులం జక్కగా విమర్శించి సకల కార్యంబు
లందగిన విధంబున నిర్వర్తించి దేవేంద్ర విభవంబుతోడ కిక్కిరింపు
సాలించి నూర్యాస్తమానంబు గానున్న సమయంబున నిల్వరను వారివారి
నివాసంబుల కనిచి నహోదర సహితుండై నగరుప్రవేశించితిని అట
పరిచారికలచే సిద్ధముచేయఁబడియున్న పరిమళోదకంబుల న్నానంబుచేసి

పాతవస్త్రములు ధరించి సాయంకాలార్హానైమిత్తిక కృత్యములు గ్రహమున దీర్చి యంతట సరస పదార్థంబైన యన్నము భుజించి కాంక్షలు దారి వెట్ట నుచుకొలుపు నటంకించె. నాటి రేయిని వాడుక చొప్పున గ్రహాండ్రు కోటచుట్టునుం దిరిగిచూచి పిమ్మట పురముజొచ్చి వీధి వీధినిం జోయి ప్రతిగృహమునుం బరిశీలించి విశేషము లరయుచు వచ్చుచుండిరి.

పట్టణజనులు సిద్ధాశికి వశులై నుఖనిద్రం జెందియుండిరి. ఎటు చూచినను నిశ్చబ్దముగాయుండెను. సగరరక్షకులు మామయశిగియున్న యా సమయమున, వెచ్చట నేమి జరుచునో యెఱుంగుటకై యొంటియై నను విడువక వీధివీధికిని జోయి యటవట నిలిచి యేదయినను ధ్వనివిన బడిన యెడల దానినాటి వ్రుదు వచ్చుచున్న సమయమున నొక సందువీధి యందు నిశీధికాలంబున నొక చాళివానియింట మాటలాడుచుండిన సందడివిని యచ్చటికిరిగి పాకిట నొకమూలదాగి రక్షక భటు లాయెంటి లోనివారు మాటలాడుకొనుటను మిక్కిలి శ్రద్ధతో వినుచుండిరి. తత్పూర్వమాయితీ చాళివాడు భార్యతో కలిసి దానిని మిక్కిటముగా కొట్టివదలిన నది మగనిపై నలిగి యింటనుండి వెడలిచని యట కించుక దూరింబుండుడు తమ కలనూపారగు మఱియొకరి యంటికిపోయి యుచ్చటనేయుండెను. రెండు మూడు దినములైననురాక యని యచ్చటనేయున్నందున, దాని యుత్తయైన చాళివాడ, దాని కూతురైన మఱియొక తెయల బొరుగింటికి యుగియొచ్చుదాని. బియ్యపుటకుపోయిరి. అట్టియె. మునుక చాళి కడలింగిని, “బేరా! కొడలా! ఇటుల నెందైనగలదా! మగడు కోపమునొది యొకవేళ నొక డబ్బకోట్టిగాడు, అయిన? నలుగురును నవ్వునటుల సీవిధంగి గొల్లునిడిచిపచ్చి పొడుగింటి లోనుండుట, మంచికార్యమగునా? మనసరివారలేమని యందును? ఇంత కన్నను, నసమానకరమైన నని మఱియున్నదా? సిగ్గుచేటుగాని, ఇట్లు సాహసించి యెవ్వరునుచేయరు. నీబుద్ధికలుల దోచినను బోయెనుగాని యిరిగి మా కెంతయు నసమానముగాయున్నది. కావున ముండేయుచున్న మగనా లిటుల ప్రవర్తించుట న్యాయముకాదు. చాలుచాలు నీవుచేసిన మహాత్కార్య మింతచాలును గాని ఇంక నైన సేచి యింటికిరిమ్ము పోవు కను, నీవచ్చటనుండుట బాగుగాదు, రా! రమ్మ! సగరపారలెట్లుముద్దు

మహాత్ముడుగా సంపాదముఁ జేయుచుండెదన? చూడము. నీవలె మగఁ
జేమైన గాఁ మాటలవిని యొకదృక్పథమున నే యెవతె పొరుగిండ్లకుఁబోయి
కూర్చుడుటకు తెగించినది? పోదముర” వచ్చిని నీతులు బోధించి
పలికెను.

కొడలానూటలువిని యానమ్మగారు ముఖలక్షణములతో “జాప
మ్మా! అత్తా! మీరు అన్ని మాటలుం జెప్పెదరు. ఆహూతుడు నామ
గఁడను కనా బవారి పంటవాడు. దయాదాక్షిణ్యము లెఱుంగఁడు.
అతనిచే నేను దెబ్బపడఁదలను. లోకములో భార్యలపై కోపము
నొందువాడును, కొట్టితడువారునుం గలుగుగాని, నామగినివంటి వాఁడొ
క్కఁడని నొందఁగ. అయ్యో! యెవతె యతనిచే దెబ్బలుపడి బ్రతుకఁ
గలదు? బ. వేళ కొట్టిననుదానికి మితియుండవలదా? ఆలాగుననా?
కొట్టుట. అం. నూగ్రహమే? అటులక టవలసి నంతటి తప్పువని
నేనుచేసితిని? అటులను యాత్రము? భార్యగొప్పట్టుకొని కాపురముఁ
జేయవారికి గొట్టిచేయగునా? పటకటా! అదెట్లును నహించియుండు
టకు శరమగునా? మీరందఱును నీతుం జెప్పెడి వారి లేకాని యాదెబ్బ
లబాధ నెఱుంగుదురా? మీకేమి తెలియును? ఆధగవంతునికే యెరుక.
అట్టివానికే నమ్మి కాపుర మెటులచేయుదును? ఏవేళకెట్టి బుద్ధిఁలుగునో
యేమిచేయునో యని భయముకలుగుచున్నది. నేను సిగ్గుపడిచిన దాన
గాను. మనకి యెవరైనాజేగుట యిట్లకేవచ్చినదాననిగానా. ఆబాధకు
అదెట్లులకు నహింపఁజాలం ప్రాంతభీతిచేవచ్చి యుచట లిలదామిగొంటిని.
మఱినాకే దురుద్యోగమునందును. ఇప్పుడక నను కొట్టి యెటుల బాధలు
నొందించిన యందులవచ్చి పలికెను? అంతటి క్రూర్యముతో పోయిన
పోవనిమ్మని విరాడరణగఁ బుద్ధితో నుండడివాని యొడ్డకు ఇల్లుపడిచి యలి
గినచ్చిన దానను మరల నేనుగానోండునా? నన్ను మన్నించునా? చుల
కనగాదా? చీ! యెటుల తేసిడిదాని బ్రతు కేమిబ్రతుకు? నేనురాజాల.
ఏమయిననుగనుగాక, భార్య కావలయుననియున్నచో యతిఁడ వమ్మను
గాక. నామగఁడనుచ్చి పోచిన నోప్పు యింటికివచ్చుటకు నాకు నమ్మతము
గాదు. మీమాటలు తిరస్కరించితి నని నాపై కోపమును పొంద
కుండు. హానివృద్ధులను బాగుగా యోజువుండు. నాకుం గలుగబోయెడి
నంకటముల నెఱంగియే నేనిట్లు జెప్పుచున్నాను నా పెనిమిటివచ్చి యింక

నేమియు దార్జన్యముఁ జేయవని నాబుద్ధికి దృఢముగ దోచునట్లుచెప్పి
 బాసచేసిన యెడల నేనుఁచుట కిభ్యంతిరములుగదు. మీరు వన్నెం
 తగా ఒతిమాలినను, న్యాయము లెన్నిచెప్పినను లాభములేదు భార్య
 కలవాడు చనుదెంచి పిలుచుకొనిపోవువరకు నే నిచటనేయుండెర” నని
 ఖండితముగాచెప్పెను. అందుచునలి చాకతి తనకోడలు చెప్పినమాటలు
 విని కూతురినిజూచి “అమ్మా! వింటివిగదా! నీ పదినచెప్పిన మాటలు
 అలోచింపగా, యది చెప్పుటయు న్యాయముగానే తోచుచున్నది.
 నీయెన్న మహాకోపిష్టి, ఒకవేళ కోపమునచ్చిననే మంచి చెడుగు లెంచక
 యటుల కొట్టవచ్చునా? అంది నిర్దయగా భార్యయొనంత మాత్రమున
 నాడుదానిం గొట్టుట తప్పగదా? ఎట్లో కొట్టిననుకొమ్ము, ఇది భయ
 పడి యిలువడిచి పరుగెత్తి పచ్చినదిగదా! అప్పుడుగాతున్న పిమ్మటనైనను
 పచ్చి సమాధానముగా మాటలాడి యింటికి తోడ్కొని రాఁడయ్యె.
 చీ! చీ! నలుగురు చుట్టబల నెంత నెలితియైన పనియయ్యెను? ఇది
 వాఁడాలించెనా? లేదు. తానుపట్టిన కోడికి మూడుకాళ్ళవియే వాని
 తలంపు. సంసారముచేయువాని కింతటి పట్టుదలయుండ కూడదు. వాని
 యిష్టమువచ్చినట్లు చేసికొనగాక నావలన నై నంతవరకుం జెప్పితి. ఇంక
 యిది రాజోపుననెడి మాటలేగు. వృథాగా యీ ప్రసంగముతో కాల
 ముగడపనేల? రా! యింటికిపోవుక” మని చెప్పుచు కుమార్తెం
 దోడ్కొని తన గృహంబున కరిగెను. అనాడు సంకవేళ వరకునుం దన
 పనులయందు నిమగ్నుడై ముండి యాముసలిదాని కుమారుడు సాయం
 కాలమునకు గృహంబునకువచ్చి స్నానముఁజేసి భోజనమొసరించి చల్ల
 గాలికై వాకిటియరుగుపై చామఁజుటచుకొని పడుండియుండెను. అప్పుడు
 వాని తల్లియైన ముసలిదియు భుజించి వాకిటికరుదెంచి శయనించియున్న
 తన కొడుకుంగని మాటలాడుటకు ప్రారంభించి “ఏమిరా! ఒకే! నీవు
 నీభార్యమాటనుకూర్చి యేమి తలంచెయున్నావు? దానిని దయదాక్షిణ్య
 ములులేక యూరక చెడఁగొట్టితివి. మిగయుగదా! ఏమో తొందట
 పడి కోపముతో కొట్టినాడని యోర్చుకొనక నీ పెండ్లాము యిల్లువిడిచి
 పోయి పొరుగింటఁ గూర్చుండియున్నది. మూడు దినములైనను నీవుదానిని
 గురించి స్మరించకనేయున్నావు. ఈచిట్టమెందుగలదు? పడుగురును సరి
 జాదు, మీ యాలునుగళ్ళ నడవడింగని పర్యుచున్నారు. యిది మంచి

వద్దతిగాదు. ఒకవేళ యాడుకగుటచే మంచి చెడుగులెఱుంగఁజాలక వేగి రవడి యది పోయినపుడు నీవు పోటవేపోయి దాని నింకిరి బిలుచుకొని రాకుండుట కేవల మిక్రమము. ఇట్లే యిండివయెడ తప్పు నీ మీఁదికి వచ్చును, అందఱును నిన్నే విడిచిపెట్టు. దుష్టుడనని చెప్పుచు గాని దాని నెవ్వరు నమ్మలేదు. ఈదూషణను నీకేని బొందవయును? మీఁకు భార్య భర్త లనుకూరముగా కలిపిపెట్టి కాపురముఁ జేరించుండిన నాకు సంకోషముగా నుండునుగాని యిద్విధమున చూచివాకు నవ్విపోవు నట్లు చేయుకాపుర మేమి కాపురము? ఇట్లుంటే నను బుద్ధిపెచ్చుకొని పోయి దాని నింటికిపిలుచుకొని రమ్ము నెడనడిచి దాని మారకకొట్టఁ జోకుము. ఒకవేళ నేదైనది దప్పచేసినచో ననియాయ గూర్చుముగా నద లించి బెడరించి యాచెడు పద్ధతులు మాననట్లు చేయవలయునే గాని నత్తువ కలదని యుట్టకొట్టుట సాధిగాదు. పిలుచుకొనివచ్చి యింకవయి ననుదానిని నుదుఁదికి బెట్టుకొని నలుచుకొని గొనముగా కాపురముఁ జేయుము. ఇట్లుంటు నీబుద్ధికి తృప్తిగా యున్న దేమోనని నాకునమ్మక ముగానుండలేదు. నిశ్చయముగా కోరుచున్నది. పెద్దదానిను, నీత్యమును కోరుచుండు గానను కాల్పణి చెప్పవలసిన చూటలను మనసు నిలుపుకొనఁజాలఁ చెప్పితివి. నీవు చిన్నవాడవు కావు పరుగు రిలో తిరుగుచుండెను వాడవు. ఇట్టిపద్ధతి పించియో చెడుగో బాగుగా నీలో నాలోచించి యుక్తమైనభంగి వర్తింపుము ఇది బాగుగా నుండు రీతిగా” డని బహుముఖములఁ బ్రబోధించెను దాని కొడుకులేది కూర్చుండి తల్లివిజూచి “ఓయమ్మా! నీకు వయసుచెల్లి నది, పెద్దదాన వైతివి. ఎంతకాలమో కాపురముఁజేసి మంచిచెడుగు లెన్నియోచూచి యు ననుభవించియు నసింపజూపనే యింకనను. ఇప్పటి మాటలు వినగా, వాధ్యక్షమువలన నీబుద్ధి మాటిపోయినట్లు కోరుచున్నది, నీని యెడల నిట్లు పలుకవు. అపార్థాయరాలు నన్నదిరించి కొంద్రమనను మగడననెడి పుష్కాబ్జమౌనం నూపక తన నొడికివచ్చినట్లు చూటలా డెను. నీవును వినుచుండిన దానిగదా! చాలబుట్టుకు నొప్పుకొనివేసి యుంటివి. పిమ్మట నాకు పోయిన వానినిపంతులి కోమలిగిరి యొక బెట్టకొట్టినాడను అంతమాత్ర మయినను దానిని శిక్షింపుటకు నాకు లేనివాడనా? బాను! నిజమే! తప్పు దసిననం నొట్టితి అనినా?

అది యిల్లువిడిచి ఇటుటపోవచ్చునా? అదిచేసిన పని మూలకగునా? నాయందు గాగవములేక పోవుట వలననేకదా! అది ముట్టుల చేసినది. అంతటి చతులక్ష్యమును ధైర్యమును దానికి కలిగియుండగా యిది ముగిరి యాడవావలె నడచుకొనిగి కాపురముఁజేయునా? ఇంక నదికాగు పడునదికాదు. పెరిమిలి నైన నన్ను యిటుని నెదిరించుటకు ప్రారంభించి నంతట యాచుడిపె యింక కుదిరికగా నంశరముచేయునా? చేతును, అది యిల్లునుమీ! దాని స్వభావము నింకను నీవు తెలిసికొన్న దానవుకావు. అది కడుపెడ్డని నా కాపురమునకు భంగకరమునెడి తొంగి నాతేమ మునకై నీమీఠల నుడుతుచున్నావు గాని దానిని పెట్టుకొని కాపురముచే యుట కింక నావలన తొనరదు. దాని నడవడి నెఱిగినవా రెవ్వరును యీవివయంబున నన్నునిందింపబోదు. యెఱుంగనివా రేనునినను ననెదనుగాక నేను లెక్కచేయు వాడవుగాను, మూడు దినములనాడు యిల్లువిడిచి పోయినదానిని నేనుపోయి పశుపతి యింటికి యెల్లు పిలుచుకొనివత్తును? ఈపురమేలుచున్న రాముఁడు తన భార్యయైన సీతను రావణాసురుఁడు కొనిపోయి పదియూదములు లేనయొద్ద పెట్టుకొనియున్న దానిని యారామునింజంపి వెంటఁబెట్టుకొనివచ్చి లజ్జచూచి పశుగురితో తగుదునని యామెను పరిగ్రహించి యింటఁజేర్చుకొని పట్టాభిషిక్తుడై రాజ్యమేలుచున్నాడు. ప్రభుండగుటచే నతని నెవ్వరును నడుగుటకు సాహసంపఁదాటకున్నాడు. చీ! అదియేమి గొప్పతనము? ఏమిన్వాయము? నేనును నటువంటివాడనని తలంచితిని కాబోయి, అటువంటి హీనమైన బ్రతుకు బ్రతుకు వాడఁగాను నుమీ! నా గుణమువారిలో నగుబాటు గలుగఁ బ్రవర్తించుట హీనతకాదా? దినత్రయము యిల్లువిడిచి యితర స్థలమున నున్నదానిని నేను మగల చేపట్టనొల్లదు. ఇంక నది నాభార్య కాదు నేను దాని భర్తనుకాదు. దాని యిష్టమువచ్చులాగున నదియందునుగాక, ఈవివయమును గురించి నీవేమియుండెప్పగలను, దీనియందు నలను. ఇంక భార్య దొరకకపోవునా చూతము, ఒకవేళ సిగ్గుపడిపోయి జలిహూలి దానినిపిలుచుకొనివచ్చి నేను వెంటఁబెట్టుకొనివచ్చినచో తగుము వారలేమందురా? నవ్వకుందురా? అమ్మా! ఊరకుండము పోయినదాని నట్లే పోవనిమ్ము. అది బంగారుకత్తిగాదు దీనికి యంతదూరము చెప్ప వలసినదిలేదు. గట్టిగా చెప్పి నను ఇంతే నా నిష్క్రమము” అనిచెప్పి

మిన్నక వరుండెను మురగిది కుమానుని చుచులకు మారాకుటకు పో-
చక తనలో “నరే! ఎటుల జరుగునో చూచుల వసునగాక. చెప్పవూని
నంత బిచ్చివా” ని తలచి గొలుగుకొనుచు యింటిలోని కరిగెను పు-
రము భలులు పలువం నొసచోట వారికి కనుపకబిచోట దానియు డివ
వాగు అనుభాషణయు నంతయును శ్రద్ధగావిని యునుండి కదలి యావల
పచ్చి యొండొరుల తనలో “బలీ! వింటిరిగదా! చాకలివాని ప్రళం-
గము. జగద్దండిత సుచరిత్రుండె నట్టియు, పగమ కత్తిగ్రతాశిగోనడై
నట్టియు, రామచంద్రుని, నీతా మహాదేవిని, యాగిష్ఠాడిని నిందిం-
చును గదా! ఎంతి చూకనైన, రావణుడు పోకిపోకు తనవు” మున పది
నెలలందుకొని యుండెనట, అటునంటి నీకను, గావలనివధిని గామ
చంద్రు పరిగ్రహించెనట అగ్రియెననుబోని కార్జునుడు, తానటు
వంటివాడు కాడట, దుంతయు పారికంటె యుత్తరాచలం, గాల్పి
డినగోదామనుండి యువిడిచిపోయి పొగుగింట నుండెడి తంభూర్ణను పరి-
గ్రహించినట్లండట. శక్తి ఏ ఎంతటి ప్రళంభము వింటిమి? ఈ
నీచులు కనుగర్విష్ఠుండై ములుల పలు పట్టనా? కనునా? ఇక ఏమిత
మాట పడవలయును? తా నెక్కడి? రామభూవిభుడెక్కడ? నీరయెక్క-
డ? అరణ్యమాలైప తా భూర్జునిని పోషిస్తానుట చెప్పెను? ఎక్కడి
కెక్కడి అరణ్యము? ఈ మాటలు వినిన దరిద్రాధ్యక్షుడు వీని మాట
విడుదల? వీనికి చెమకాలము కమిచి చుటకు పట్టి పీనుటలు చెప్పి-
నాడట. పొనురుపోతు మాటలు విని, వీనికి తగిన దండన జరుగు
నటుల చేయకు యట యుక్తముకాదు. అనగా పోయి వినిన మాటలు
వినినట్లే రక్షణకుల వల్లభునకు నివేదెంతయు నునకీడయే”దా యుక్తవ్యము.
పిమ్మట నెలలు గడుగునో జరిగెనుగదా” అని అనారంభించి, ముత్యముం
బులముల నటకుం గదిరి అంబుచిన్న వృత్తాంతముం చెప్పటకై వెడలి
పోయె.

లాకరి ముఖము నొకరుచూచుచు మిన్నకున్న చూచి రఘువీరుడు తనలో ఏదీయో విశేషముగలిగి యుండివలయునని ప్రశించి వారలతో “అలాకలారా! ఏమోయో విశేషము కలిగియున్నట్లు తోచుచున్నది. భయపడిక చెప్పండి. యని యెవరి గొప్ప విషయ మైనను న్నుచు మీయందు నేము నారోపించుటలేకని నృధనుగా వాగ్దానము చేయుచున్నాను. ఎఱిగిన విషయమును చెప్పటకు సంకేత మేమిటికి? అది న్యూనముచేయక మీరే తెలిసికొన్నంత మేదియో మీవ్యాసలక్షణముగా కాకల మెఱుంగియో త్వరితముగా తెలియచేయుడు” అని అడిగెను. వారు తమలో “ఇంక శాపకతీట” దని నిశ్చయించిరి వారిలో శౌకయు ముందువచ్చి నిలిచి చేతులు జోడించుకొని యిట్లు చెప్ప నారంభించెను.

ఓ మహాప్రభో! రామచంద్రా! నేను చెప్పెడిమాటలయందు దేవేరి తప్పులు గలిగి యున్నవలతోచునచో మన్నింపవలయునని వేదమున్నాను, కదచిన రాత్రి మేము వినిన యొక యుద్ధము విషయమును విన్నవించెద, అవిషయము విలసనే మేము వ్యసనాశ్రాంతుల మగుట తటస్థమనినది, అది యేమనగా:—

మేము రాత్రియంతయుం బురంబుచుట్టును, వట్లగుమున నంతటను జాగరూకతతోగ న్తు తిరుగుచు నెచ్చట నేమి విశేషములు జరుగనోయని శ్రద్ధగా విలోకించు చుంటిమి నగరంబునందలి యన్ని వీధులుం దిరిగి తిమి. అని యేయతిశయమును మాకు కనుపడదయ్యెను. కదకు గజకులు నివసించు చిన్నవీధికి పోయినారము. అచ్చట నొక చాకలివాని యందు నేమో నొడడి గలిగినట్లు వినబడినందున, దాని నెఱుంగుటకై సమీపంబున కరుగుటయు నానందడి యా యంటిలోనవారలు మాటలాడుకొనుట లన గలిగి, దని తెలియవచ్చెను. వారేమి మాటలాడుచున్నారో తెలిసికొనవలయు నని మేము దాపున మరుగైన ప్రదేశము నందునిలిచి చేవియిచ్చి వినుచుంటిమి. చాకలివాడు మాకు చావపై పరుండియుండెను. ముసలిదైన వానితల్లి యచటికవచ్చి “నాయనా మూడు దినములనాడు నీతో వివాదమును పెట్టుకొని తగవ్రలాడి అలిగి పోరుగింటనుండడి నీ భార్యను సమాధానమైన మాటలవలన నలుకదీర్చి యింటికే బిలుచుకొని రాక యుండుట కేవలమశ్రమము. సరవారిలో యిట్లుండుట మిక్కిలి నెలితినుమా! రేయటి యుదయమునపోయి దానిని

పిలుచుకొని!" మృని బహువిధముల బ్రహ్మాంధుడై, ముసలిదాని
మా బుద్ధిని యీ అంటి చాకిరవాడు మూడునాళ్ళకు మున్ను తన
భాగ్యతో జగదములాడవనియు, వా భాగ్యముతోగి యిల్లువిడిచిపోయి
పొయింకొక యిల్లు దనియు, దానిని బహిమాలి పిలుచుకొని రాకవాడు
తత్కావ్యమున నుండేదని యన్నాడనియు, మేము ప్రహించినారము,
అన్నిటమున తల్లిచెప్పినమాటలు విని యాచాళివాడు నాహాకోపముతో
తటాలున నేచి కుచ్చించి "బాబుమ్మా! వెట్టిదానా! నీవు ననుమ్యల
స్వభావము నెఱుంగింబాలవు అదిగదా తద్దవి కోడలిపై ప్రేమ యింకను
నీకు విడువకున్నట్లున్నది నేనుగోయి బహిమాలి దాని పంటికే బిటచు
కొని రాగిలనని తలచియుండెదవు కాఁబోలు. ఆ నెలంపు విడువుము.
అది యింక నా భాగ్యముని యెంచను. నాశుండుగల వాత్సల్యము
పెవున నాక్షేపముఁకొట్టకై నీవు బాలుల చెప్పినన్నావని యెఱుంగు
దనుగాని ఏమైన నొనుగక కలుగి నాకీలక కక్కఱలేదు. నేనొల్ల
నేయొల్లను. ఎన్నిటి వుటాడినను యింటనుండి యాడలయునుగాని కడప
దాటి వెలుగులఁ జొరవడగునా? అటుల పోయిన దానిని మరిల స్వీక
రించుటట్లు? నీవే చెప్పుము? చీ! అదియు నొక బ్రతుకగునా? ఇల్లువిడిచి
మూడు దినము వాడు వెలుపటి కిగిన దానిని తగునని యెంచేక నేను
సిగ్గులేక తొడ్గొనివచ్చి యింటఁబెట్టుకొని యెడిల శులమునారిలు పడు
గురు నేమని యింటనురా? ఆ యువనూనమునకు పాలుపడుట నొబుద్ధి
త్వమిరముకాదు. అట్టి యెన్నో కారణము నేను చేతునొల్లను.
పోయినది ఇక్కడే దాని యిచ్చుచిచ్చున నెఱుఁగించి బోవునుగాక. దానిని
గురించిన ప్రస్తావనయే యింక మూడట నీవు చేయుకుము. నేను వివేక
హీనుడననియు, నా శులమునలికి హీనమైనదనయుం దలంచితివి కా
బోలు. చాలుఁజాలు నీమాట లింతటితో కట్టిపెట్టుము. ఈ పురమునెలు
రామచంద్రుడు తన భార్యను రావణుండు కొనిపోయి పది నెలలు తన
యొద్దనుంచుకొని యుండగా కోతి గుంపులు గూర్చుకొనిపోయి లంక
ముట్టకించి రావణుని పుత్రమిత్ర అంద్ర భాంధవ పరవార నహితముగా
జంపి వాని యధీనముండుండిన నీతను మరిల తానుగ్రహించి తొడ్గొని
వచ్చి యామెన వెలుపెట్టుకొని ఇట్టాధిపిత్వంబై లజ్జమాన తగుదునని
రాజ్యపాలనము చేయుచున్నాడు. అతడెంత గొప్పవాడై యున్నను,

చేసిన కాశ్యపము మించిది కాదనుట నందఱు నెఱింగియే యున్నాడు. రాజ్యాధిపతి యగుటచేత యదుగుట కెవ్వఁను సాహసింపజాలకున్నాడు కాని లేనయెడల నతని బైసిమాన్వియందుదును. నేను చాకలివాడ నైనను, నటు శత్రునొల్లను. అడయును పౌరుషకృత్తి నగునా? ఎవ్వఁ నాభార్య యిటువిడిచి పోయినదియో అటువుడే దానికిని నాకును సంబంధము వీడిపోయినది. ఇంక స్మృతిచుటకు యితియు నాకునంబు నస్మృతింపదు. ఈప్రసంగం వింతిలో చాలించి పోయి మిన్నకెవకుండు" మని తన యభిప్రాయమును దృఢముగాఁచి కేయనించెను. వాడు పలికిన దుడుక్తులు విన్నంతట మాకు మిక్కిలి యాగ్రహము కలిగింది. అప్పుడే వానిని ఖండ తుండెములుగా దెగనఱుకుటయో లేక కట్టిపట్టి త్రెప్ప మిగుమ్ముఖంబునం బెట్టుటయో, యేదో యొకటి చేయువలయునని తలంచితిమి. కాని అటుల నేదేనియుండేసినచో మీ కేలాగు కోపము కలుగునో, ఏనుగునో యనడి నందేమును చెందినవారమై, ముంగుగా మీకీ వృత్తాంతము నెఱింగించి యాజ్ఞానుసారముగా నేటనియెనం జేయుట యుక్తమని నిశ్చయము గావించుకొని భవద్దగ్ధ నార్ద్రముగా వచ్చుచుంటిమి. దైవవిశ్వాసు నిచటనే మిమ్ము నందఱులినారము అచాకలివాడుచెప్పిన మాటలు మీలో కలుకుటకు సాహసింపలేకను, చెప్పకుండిన రాజద్రోహము చేసింట్లగుననది కలక పొడముట నేరము. ఎట్లునుం దోచకున్న వలంబున కిర్తనలు నిశ్చయంపఁగాక అంతా క్రాంతలుమైతిమి. ఈడకు మీయాజ్ఞ ప్రకారము జరిగిన వినయమును విన్నవించినారము. దేవా! ఈకాఁణమువలన నేము దైవ్యమునుచెందితిమిగాని పుణ్యవలన మా కిట్టి కీడునుంబొందంగలేకు నరమధగ్ధ గ్వయావులరైన మీపరిపాలితులమగు మాకు యెకీడుగానియు నేల కలగును! అటువంటిభయము మాకుగాని, మఱి భవద్రావ్యమునం దెవ్వరికిగాని కలుగనే కలుగదు. ఇంక జేవరజ్ఞాను వర్తమై మోంగంగలవారి" మని విన్నవించిరి. రఘుకుల వల్లభుండు తలపిడులు చెప్పిన యశుతయును విని బెల్లఁబోయి, ముఖంబున పెడవగవుదోడుగా వారలంగని "తలవరులారా! చాకలివానియందు దోషములేకు, వాడు జరిగిన విషయమునే చెప్పెను. అటువంటి వానిపై నలుగురుకాని వానిని దుండించుట కాని కేవల యుక్తమము. వానిని మీరేనియం జేయకవిడిచి వచ్చిన

వచనకావ్యము.

దుకై మిమ్ము మిక్కిలి మెచ్చివాడను. మింగింక పానిజోలిని గూర్చి యేమియుం గొంపనాడు పొందు మీననియుంను ప్రకృత్యతేక ప్రవర్తింపుచుండఁ" డని న నుజ్జనొనంగి పదివి నకరుఁజొచ్చెను.

తలారు లాన్యత్తాంశముఁ జెప్పినది సౌదలుగా జశోధనాదమని న్నానఁడుం బోఁడ్పిల్లలున కళంకినమై తనకొక రఁతుఁడుచెప్పిన ద్దర్శ యాత్మమాలై న పొటలును, తానొనరింగిన కాగర్లములును, నివఁడుండు గలుగు లోనములుం దలంది యాలోజించుట కారంభించెను. ఎట్లును రజశులకు న్నానఁడుగా చెప్పివాఁడునుట యారాదనల శిఖానునికి జృఢ ముగాతోఁచెను. ననోబ్బుకోలము న భవిషి యితర కాన్యానక్తి తొలంగి యెపుడును న్నర్జనయోజుల నెఱచుచు, తన విమఁజుమోతు లాడుకొను గూఁవ పాన్యంబులను గూర్చి తప్పిరిహారం బెట్టిని యాఁజి పఁ దొడంగెను. ఏ యుక్తియు నతిని న త్కూలనకు న్న పిఁదముగా స్ఫురింపకుండెను ఇటుల నాన్ధియెఱవలచేసి స్థితియంగుండియు తద్వృత్తాంతము నెవ్వరితోడనుం జెప్పినపాఁటకాఁడు కలపట తలంపున. తలారులుచెప్పిన మాటలయొక నత్కాన్యశ్శోబులు బాగుగా నెఱింగి కాని మాటియే వెరవునుం జూచి వరాడని చిహ్నంగాది యెప్పుటి చంకంబున నిశ్చక్తత్వంబులుం న్నది న న్నాన్యజపహంబు దాదాదిమఱుం దీర్చి యరుఁజొప్పిగా లోడనఁజుగావించి నా వేషార్థ బులైన వస్త్రంబులును, కిరీట తుండఁ నగు మాపురేయుర ప్రముఖ బులైన యుష్ణమణి గం నగిత విభూషణంబులను దాని నన్ని పాఁటకాదొడిగి సామ్రాట శ్వేత చక్రతంబుం బట్టెనుండ భగవత్ శ్రీమఘులుం వింజాయరంబు లిరువంకల నుండి వీరుచు పదు ముగ. మ. ప్ర. సముద హిత వురోహిత దండ నాయక స్తోమంబు పరిశ్రేష్టి. యుగమునుండగా భట నటనాయక పాతక మ్రోక హంజిక. హంద్విక. పర్వతావహంబులు సేవింపకాక్రాన్యా కాశీరాదనంబులను, పొగుల ననుధ్యానంబులు పఠితంబుగా ననగు వెలవడి ద్వాగంబుల నెఱుగి చిహ్నంబు భద్రకంబుపై నాఁ హించి నుచువే భద్రంబు శశి ప్రకాశ భువభాదివంబున నగునంది యేనుగు దిగి నానుహంతంబు చేయున యొక మెల్లమెల్లగానపిది నపరిశ్నభదితి దేదీప్యహం ప్రభాభాసితంబై యొప్పు సేహంసంబుపై నాసీనుడై కొలువుదీరియుంక రా హజ్జ భగి నల్లగును నుదితాననంబు

అపై వారివారి మర్వాదల చొప్పున తగిన స్థానములును గూర్చుండిరి. అప్పుడు వారిమోటుధుల కై వాములును మునుల దీపనలును, రాజు పొగడలును మిన్నముట్టుచుండెను. రాఘవేశ్వరండు న్నాయ విమర్శన గావించి దుష్టుల కీడించెడియు, శిష్టులను మన్నించెడియు, సాధువుల మర్వాదగావించెడియు, దీనుల మొర లాడించెడియు, శంకార్థుల నాడరించెడియు, మిత్రుల హితోక్తులం జరిపెడియు, ఋషిపుంగవుల హించితంబులు దీర్చెడియు, ధర్మవర్తనులయెడ నియంబుజూపెడియు, నిట్లు రాజనీతి యేర్పడ రాజ్యకారణములఁ గొంతతడవు నడపి, కొంతతడవు నన్నియంబులఁగడపి, కొంతతడవు, పూర్వుల చారిత్రంబులనుగూర్చి ప్రశంసించుట జరిపెడియుతట నాటికి కొలువు చాలించి కర్మమును వారివారి గృహంబులకును విడిదిపట్టులకును బోవనచుజ్జ యొగుంగి, పూర్వోక్తవిధంబుతోడ వెడలి చని నువర్ణమని సుఖునితంబును, మహాదలంకార పరిశోభితంబును నైన నిజధామంబు జేరెను.

అంతట సంధ్యాకాల కృష్ణంబులు క్రమంబుగా నిర్వర్ణించి తమ్ములతోడను బంధుమిత్ర జన బులతోడను నూరి భోజనంబు జేసి యుండటను వందన కరుణ తాంబూలాలుల సంతోష్టులం గావించి, వారివారి పట్టాలఁబనిచి తానును నంతఃపురంబునకగిరి నీతాపవశోవిలో సరససల్లాపంబులు జడవుచు కొంతకొడవు విశాస బుగా తాంబూలుగడపి, యామె కూడుకుఁ జెంగినంతట తత్పూర్వముననే సిద్ధముచేయుచి యుంచిన మాడువేషంపు టుడువులు ధరించి తెల్లగా నగలవించి యొక వైపున దిడ్డివాకిలి నుండి వెలుగడి తలవరులుచెప్పిన గూఢగోల చొప్పునం జని యా చాలివాండుండు వానితో ప్రసేసించెను.

అనాటి రాత్రి యచట మగనిచే విడువఁబడిన చాకిత తల్లికండులు మఱి పడుగురు బంధువులు గూర్చుకొని యల్లుని యింటి కను దెంచి వానితో “అడుగునిమి యొవేళ వివేకము చాలక ఇంటకుండి పోయి పొడుగంటనుండెడు ననెడి దండ గొప్పవేరముకాదు నిత్యకరిత్య చేయుచున్న కాపురము నిటుల చెడగొట్టుకొనుట మంచి తాత్పర్యని యెవ్వఁడు జెప్పఁబాలఁడు. బుద్ధియగున కిది లక్షణముగదా? “టటికుండ యెవఁడు నొరుగఁజెల్లుకొని కడవవలయు” నని లోకము చెప్పుచుడు. నీలంట నీభార్య చెడ్డదియైయుండిన యెడల బానిసకైవియు. ననుకూల

వతినిఁ జేసికొని సంసారము జరుపవలసిన బాధ్యతగలవాడవు నీవు కాని యదికాదు.

ఈ ప్రకారము నిరాకరించి భార్యను పొందుటఁజెప్పి నీవు నిజ్జర మాగా నుండుట కేవలమగ్రమము. అదివఱకు దెన్ని తపస్సులుకలిగియుండి నను నవి యెన్నియు మన్నించి పరిగ్రహించుట మంచిదిగాని. నలుగురి లోన నగుబాటుగా పరివృజించుట పాడిగాదు. మా మాటయందు గాఢమునంచి న్యాయాస్పృహంబులు విమర్శించుట మాని నీభార్యను నీవు స్వీకరింపుము. కోపము వడంచుకొనుము. భార్యకును భర్తకును గలుగు తగవులాటలు స్థిరములుగా విశోధము సాధించఁ దగియుండునవి కావు. ఈయన నేరంబునకు నీవితల పట్టుకొనఁచుచుని యుండరాదు నుట! తోడ్కొని రమ్మని యనేక విధంబుల నీకులుచెప్పి ప్రార్థిం చిరి. తాము తోడ్కొనిగొనిన తను కుటలువారిచే చాల దూరము చెప్పించిరి అందునేను? ప్రయోజనము లేక పోయినది. ఆ గాఢలివారి మాటల నాడరించిన పాడుకాదు వారి పలుకు లట్లె వినిన తల యూచి నీర్థిని క్షాంత పురస్కరింబుగా వెనకవృత్తవల్ల “కరే! ఇంతవర కనుంజెప్పడిన వరకునుం జెప్పితిరి వినుచుంటిని. ఇంక నేను చెప్పెడి యెట్టి రెండు మాటలునును నను సులహీనుడగు కాను. తనవ కుమున నెందున. నేనొకలకలు హీనుడన యుండెడివాడూను. తాత తండ్రిలు మాటనుండియు నామతములోని మాత్రాబంధమును గావ ముగానే జరిగిననాకు నేనును నేటివరకును నొకఁడు వ్రేలుకుడిచి యొకతండ్రి నాయనా కలదని పడుటకు కారణము గలుగని చందమున నడుచుకొను చుంటివి. ఇట్టికి నాభాగ్యమైన నిర్భాగ్యురాలి మూల నుండు నామాత్రాత బూతుల గలిసికట్టెనది. మళ్లెదనైన నేనొకపేళ కొఱమునే నేదేని యొకమాట యెఱుట కధికారము లేనివాడవా? అనినూ తముననే గోరెంబలు కొడుంశలుచేసి పెడుగురిగూర్చి రచ్చ గావి ది కట్టయ బుగా నిర్వంశియంబుగా గానోడి గుఱ భయభయ విశు చుకొనింబయింబోలె యిల్లు విడిచిపోయెను. వెంటనే రానైన నెచ్చినదా? అహ! ఏమిధైర్యము! ఎంత బలం నము? ఎంతయమునుండియు నింటి మాటయు మగనిమాటయుం దలంపని పొరుగుంటున్నది. అట్టి పరమ దుర్భాగ్యురాలినా? నేను కుర్చిపొందుట కడపదాట్టి యవల నడుగిడి

వపుడే దానితోటి సంబంధమును నేను వడలుకొంటిని, ముటియెట్లు వరి
 గ్రహింపఁగోను? అట్టి దానిని పెట్టుకొని కాపురముఁజేయుచు బ్రతికి
 యుండుటకంటె చచ్చుట మేలు. చీ! చీ! అట్టిదియు నొక మగతనంబు
 గునా? నేను యీనగరమేలు గఘుకులుని వంటివాడనని తలంచితీరి
 కాబోలు. అటువంటి వాడనుగాను నుండి! నావంశము కడుయోగ్యమై
 నది. నేను యోగ్యుడైనవానికి జన్మించి యీయధర్మమును, లోకనిం
 ద్యమును, నైన వనిని చేయుదురా? దాని యిచ్చవచ్చినట్లు వర్తించవలసి
 నదియే కాని యింక ఖండితముగా నేను దానిని వరిగ్రహింప జాలను.
 వ్యర్థముగా మీరు మాటలాడుటవలన ప్రయోజనములేదు. మీ దాని
 మీరుపోవచ్చు"నని దృఢముగాచెప్పెను ఇదియే వారి కడపటి శీర్షా
 నపుమాట యైనందున చేయునదిలేక వారి యత్రమామలు గుండలైన
 వారలు వారి వలుకులకు తగిన సమాధానముఁజెప్పి యెప్పింప సాధ్య
 ముగాక వెడలిపోయిరి.

ఒకచోటున నుడుగుననుండి రామాచంద్రుండి కాశీకుల ప్రసంగం
 బుచు సాంతిముగావించి తలారాలు చెప్పినది యసత్యముగాదని తెలిసి
 కొని, తనలో నత్యంతమైన యాశ్చర్యంబుఁజెంది. "అహ! నేను యీ
 రజకుని యంతటి వివేకములేనివాడనై ప్రవర్తించితిగదా! వీడు చెప్పిన
 మాటలయందు తప్పు సుంతయుంగలుగదు. జరిగినదియే చెప్పెను. అల్ప
 కుల జనితుండైన యీ చాకలివానికిం గల బుద్ధి నాకు లేకపోయినది.
 ఇట్లే నాప్రవర్తనమునగుర్చి లోకులు మఱియు నేనేమి పలుకుచుం
 దురో! ఊరకుండుదురా? రాజ్యాధిపతి నగుటచే నాముందు పలుకుటకు
 వారికి ధైర్యము లేకపోయినందున తమతమ యిండ్లలో మిదియ దున్న
 వర్తనమును తోచివల్లెల్ల నిందించుచుండుదుడు. ఇది నిశ్చయము.
 దీని కీచాకలివాని మాటలే నిదర్శనము ఈమహర్ రాత్రి కాలమున
 తన ప్రసంగము నెఱ్ఱును నొరులు వివర నెకి ధైర్యము తోడనే గదా!
 వీఁడు నిశ్చయముగా నిటుల మాటలాడుచున్నాడు. ఇనీ! నా తప్పుకునేను
 తెలిసికొనఁ జాలనైతిని ఎట్లో కడచివది. జరిగినదానికై చిఱిచి లాభ
 ములేకు. ఇంక కర్తవ్యమేమి? ఇప్పుడేకైనను బుద్ధి తెచ్చుకొని నావలనఁ
 గలిగిన పొగబాటును కాపుకొని లొకనిండవలస తప్పించుకొనుట యు
 క్తము. సద్వంశసంభవుండనైన నేను యిటుల దూషణపాలై యుంజీరి

జేందినా పూర్వపువారికి నయిత ముఖకీర్తిగలిగింపవచ్చునా! దీనికిఁ జగిన యుపాయమును చింతించెడఁగాక” యని యాలోచించి యుచ్చోటు విడిచికదలి వ్యాకుల పూరిత చిత్తుడై నగరునకేతెంచి అని భావమువృత్తులకు దెలియకుండు విధమున నటించుచు, తూర్పు తెల్లవాలుటం గని నిత్యకృత్యములు నెరవేర్చుటయందు నిరుగ్నుడై యుండెను. ఇంత గొంతతడవునకు నూర్చుకొండబయలుపెను. పురపాసులందఱును నిద్రమఱొల్పి వాడుకచొప్పున వారివారి పనులలో ప్రవేశించిరి. రాజసేనులును దినక్రమ ప్రకారము శ్రీరామచంద్రుని కొలువునకువచ్చి సేవనరేన రేయే పనులకు నియమింపఁబడి యుండిరో వాడువారు తాముతా మాయా కార్యముల నవలంబించిరి. అట్టి సమయంబున రఘునాథుడను కావ్య కృత్యంబులు నెరవేర్చి పూర్వముంబలె గరిలాడింబరములును వెలయు కొలువున కరుదెంచి రాజకీయ వ్యవహారంబుల గొంత ప్రొద్దుకడపి తన లో తనకుఁగలిగిన యుఖకీర్తినిఁగూర్చిన చింత మనంబుగలచుచుండి సభఁ జాలించి మందిరంబున కరుదెంచి యొకచోట నేకాంత మందిరమున నొంటరియై కూర్చుండి ఆలోచింపఁ దొడంగెను. యెటుల చేయవలసినది యు తన కలంకము నెటుల బావుకొనవలసినదియును తోచకయుండెను. తుడకొక యుక్తిని నిశ్చయించి కంచుకి నొకనిఁ బిలిపించి “ఓరీ! శీఘ్రముగాపోయి నాతమ్ములు లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులుండు చోటున కరిగి వారిని కడువడిగా యిచ్చటికి నాయొడ్డకుఁ దోడ్పొనిరమ్ము నిమిషమైనం దడవుచేయకూడదు. పో! పో” మృని యొజ్ఞాపించెను. వాడును మహా ప్రసాదమని త్వరిత గమనంబునం బోయి రామానుజులంగొంచి దండిము లిడి శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞ నెఱింగించెను.

కంచుకి పెప్పినమాట వినిగాన, లక్ష్మణుండును భరత శత్రుఘ్నులును మిక్కిలి యాశ్చర్యమొంది “ఏమీ! నేడు వింతగా తోచుచున్నది. ఇట్టి పక్షతి నిదివరకెన్నఁ దెలుంగము, రఘువల్లభుని సేవించుచుండి కొలువునుండి ఇచ్చడేగదా! వచ్చితిమి. అచట నేవయు వికేషములు జరిగియున్నది లేదే! ఇంతలో నింత శీఘ్రముగా తోడ్పొనిం మృతుటకు నిమిత్త మేదియైయుండును! కారణము లేక యాటుల బయవ జంపునా! దీనికేదో యొకటి గొప్ప కారణము కలిగియే యుండవలయును. రామాజ్ఞయైనది, ఇంకతేదయైనను తడవుచేయకూడదు. పోక

తప్పదు రిండురం"దని యొకరితో నొకరుకలియఁజులకకొని రాజచింట్ట బులై న పిస్తాభాజాదులు ధరించుటకు నయితము తిడవులేమిచే యట్ల కిదిలి త్వలముగా భటసవింబ రామమూర్తి కూర్చుండియున్న యెకాం లమందరింబును కరుదంచరి. వచ్చి, తపాంచుకొని దైన్యముఖుండై కూర్చుండి యాజులచురున్న తిలయన్న చందంబుఁగనె యాశ్చర్యమును భయంబును సంశయంబును నతిశయింపగా మహా వినయముతో నమ్రా పించి నమస్కృతు లొనరించి చేతులుకట్టుకొని నిలిచరి. జానకీవల్లభుండు తలయెత్తి పాంలఁజూచి కూర్చుండ నియోగించివారి లుపవిష్టులై సంతట యిట్లనయె.

“సాక్షులారా! నేనొక విషయమును మీకు చెప్పఁదలంచి యంత శీఘ్రముగా పిలిపింపితి దానిని చెప్పెదను. మీకు సాపథాన మనస్కులరై విసవలయునని కోరుచున్నాను. మన సూర్యవంశము కడుగొప్పది యుం బవిత్రసంగమై నదయునై లోకంబున మహాప్రసిద్ధి నొందినది. ఏతి క్షవంశి సంభవులై రాజ్యపాలన మొనరించిన ఇత్వోకు మహా రాజాదులు మొదలు మన తండ్రియైన దశరథ నృపాలవుంగవుని పరకునుం గల రాజులు, ధర్మపరులనియు, న్వాఙ్మణిలురనియు, సత్యవంతులనియు, నీతి మితలు లనియు, వివేక ప్రజ్ఞావయాశాంతి ప్రపూర్ణులనియు, సత్త్రియాధు రంధరులనియుం బేరన్న కక్క తమకీర్తి ప్రపంచంబున నడరామరంబు గావించిరి. ప్రజలు వారిని దైవనములుగా భాపించి భయభక్తి పీఠము విధేయతలు గలిగి వారియాజ్ఞ నుల్లంఘింపక మెలంగుచు సకల సుఖంబు లనుభవించుచుండెదరుట ప్రసిద్ధము. ఇటువంటి పాపనవంశమున పుమి పుత్రుల ప్రవర్తకుడైన దశరథ మహావల్లభుని గర్భంబున మనము జన్మించితము. ఇటువంటి కులమున నటువంటి నృపాలునకు తనయులమై పుట్టిన మనము వారవంటి సామర్థ్యముకలిగి వారి చందంబునఁ గాక పోయినను కొంత మించుమించుగానైనను వారి పద్ధతుల ననుసరించుచు మెలంగ వలసినది మనకు విధి. అటుల కానివలె మనము కీర్తిపంతులము కాక పోవుట యిట్లుండగా మన పూర్వుల యశంబువలన నయితము కళంక మా పాదించినవార మగుదు మనుటకు సంశయింప వలసినదిలేదు. ప్రాణ త్యాగమైననుంకెనె లోకంబున కీర్తిని ప్రతిష్ఠింపవలసినది మనకు ముఖ్యమైన ధర్మము. అట్టి తప్పన యెడల సరర్థక జన్మము మిగులుము. నద్వంద్య

సంభవుడును, నీతిమంతుడును, సుశీలుడునైన మహీనాథునకు కీర్తి
యే ప్రధానభూమాము, అపకీర్తి భాజకుడైన రాజు బ్రతికితాం జచ్చి
నవాడెమున జిచ్చెదగును కాన్తుంజే బుద్ధిమంతులైన నంపతులు తమ
కెన్ని సంకటములు తలస్థించినను చలించుకొనక యశోధనము నార్జించుటకే
మహిమార్థ ప్రయత్నం బొనరించి కృతార్థులుగుచుండిరి. అట్లే ప్రయోజన
మిపుదు మనకు వచ్చునది. యశోధనుండైన తండ్రి రాష్ట్రమున కభి
షిక్తుడైన నేను పవిత్ర రహితుడైన యాకార్యము నొనరించి కీర్తి
మాదుగా అపకీర్తినిదొంద కాలెనాడను. ఎంచువలన నపయశంబు
కాటిలైనో, యాకార్యమిట్టిది తెలిసికొని తలపడెనను, నుపాయాం
తరములచేత బుద్ధిమంతుడైనవాడు నీన కళంకమును తొలగించుటకు
ప్రయత్నింపవలయునుగాని యూరకుండుట ముందిదికాదు. అట్లే నేనును
ప్రయత్నించి యిప్పుడు నాకుం బొసంగిన నిందను జాపుకొనవలసిన నను
యము తలస్థించినది. ఈ విచారము నన్ను మిక్కిలి బాధించుచుండుట
వలన, దీనిని మించి నొక్కని మూటమున తొలగించుకొనఁ దలంచి
రావించితి. జాడీ!" యని దీనముగా జలికెను.

అన్న వెప్పిన మాటలు విన్నంతట తమ్ముల కత్కంతమైన యాశ్చ
ర్యము కలుగెను. కారణము తోచక యొకరి ముఖము నొకరుచూచు
కొనఁ దొడంగి తమలో "ఎట్లా? అపకీర్తి కలిగినదా? జీవనలన? ఏమి
దోషము? మరమధర్మ స్వయాపుండైన యారాజకేళుడు చాలనంబున
నేడేని యొకలోదములుగనా? ఇల్లీ! ఇంద్రికంబు అశుభ్రతమైన మాట
మఱియొక్కటి యున్నదా? ఇది వింటు నీమహానాథుల నెప్పుడుమో జె
ప్పని యావృతావలంబుం దిపు డిద్దరింక జలుకేరి? మూర్ఖభవించిన
ధర్మకర్యాగుణముతో యప నొప్పించుట తనయొందు కళంకములు కలు
గుట యనిన ప్రపంచము ముని మెల్లు తలంపవలసినదియే కాని యితర
ముగా నెంచకూడదు. ఇది యెదియో వివరితమైన పిషయముగా యు
న్నది. జాధుడతడు" అని యాకారణము నెఱుంగువారై యన్నను
చూచి "రాజకులకేళురా! నీ హక్యంబులు మాకు లేవమైన సర్థముకాక
యున్నవి. అపకీర్తి వాటిలైనని తెప్పిచి. అదియెట్లు? ఏకారణమున
నపయశంబు కలిగినది? అదియేది? రాజనీతి తంత్రజ్ఞుడవును, ధర్మవేత్త
వునునై ప్రజలుగన్న విడ్డట దండలున కాలించును, సంకటము నెల్ల

చారిని సంతోషితులం జేయుచుండువాడవు గదా నీవు. ఇటువంటి నీకు దూఱు గలుగునా! అన్నా! రామచంద్రా! కర్తార్థణము నెఱిగించి మోలోనఁ బొడమిన సంశయము నివారించవలయునని వేడుచున్నార” మని ప్రార్థించిరి. తన తమ్ము త్రవ్వధనుగా నడుగుటయు కొనఱ్ఱానంద నుండు నిట్టూర్పులు నిగుడించి మెల్లగా యిట్లనెను.

“తమ్ములారా! అది మర్త్యజడం కృతాపరాధమే కాని యశ్శుల దోషముకాదు. అటువంటి లోకనింక కలుగుటకు కారణమైన కార్యమును నేనే నెసినాడను, తత్ఫలముగా నీవుడవకీర్తి భాజనుడనైతివి. దీనికై యొకరిని చెప్పవలసినది యేమియునులేదు. తత్కారణమును వివరించెదను విను”దని పలికి రంజకుఁడు భార్యమీఁద కోపముగొని దానిని కొట్టుటయు, నది యలిగి పొరుగంట నుండుటయు, దానిని పిలుచు కొని రమ్మల వానితల్లి వానికి బోధించుటయు, “శ్రీరామాఁడు తన యిల్లాలిని రావణుఁడు కొలిపోయి పది మానములు వానియొద్దనుంచు కొని యుండగా కోతిమూకలఁగూడిపోయి పానిఁజంపి నీతిను బరిగ్రహించి తోడ్కొనివచ్చి పట్టాభిషిక్తుడై యాసీతనుబెట్టుకొని రాజ్యము నేలుచున్నాడు. అటుల నేనునుం జేయుచునని యుంచితివి కాబోలు, చీ! అదియు నొక క్రతుకగునా! నాకులముపాఠ పదుగురిలో నలదిగా మూడు దినములనాఁడు యిల్లువిడిచిపోయి పొరుగంట నుండెడి దానిని నేను పరిగ్రహింతునా! ఎప్పుడు నటులచేయు నొల్లను. ఇంక దానితోడ నెట్టి సంబంధమును నాకుగలుగ”దని పలుకుటయు, తిలపరులు మఱుగుననుండి యాప్రసంగంబు నంతయు వినిపచ్చి తనతోడ చెప్పటయు, నందలి సత్యాసత్యంబు లెఱుంగుటకై మాఱు వేడిముఁదాల్చి మఱుసటి రాత్రి తానావిధ కరుగుటయు, తిలారులుచెప్పిన యింటియొద్ద దాగియుండుటయు, ఆచాకలివాని యత్ర మాఱు లాదినము వానియొద్దకువచ్చి యానయముననే తమకూరిం బరిగ్రహింపుమని జతమాలుటయు. వాఁడు తాను తిలారులవలన వినినట్లే యవుడునుంబలికి దినత్రయము పడునింటబోయియున్న భార్యను స్వీకరింప నొల్లనని ఖండితముగాఁ జెప్పటయు తాను వారిమాటలు గుప్తముగావిసి నగరుఁ జేయుటయు విశదముగాఁజెప్పి “పోడగులారా! వింటిరెగదా! వృత్తాంతంమును ఇట్లే నుదియు నెంతఁజెందఱు నన్నుగూర్చి యెట్లెట్లు పలుకుచుండువో, ఏమి

వరివాసిండు చుండుడుతో, ఏవిధమున నిందింపుచుండుదురో తెలిసినది గాదు, లోకమును గప్పి పెట్టె తరముగాను గదా! నువకు వెలుచి యెదుట నవజాలకుండెడకు గాని లోలోననే తన్నివమును గుర్పించి నన్ను వివేకహీనుడననియు సిగ్గులేనివాడననియు, భార్యచేదైవమని నిమ్మి భార్యయం దెట్టి గోషములున్నను వానిని గణంపక పరిగ్రహించితి ననియు, నింకను నన్నెన్నియో, యెట్లెట్లు నమకు తోచిన పనిది నొకరితోడ నొకరుచెప్పి పరిసాసింపి నగుచుండుదురగాని యారకొనక, బుద్ధిచాలని శాస్త్రమునరించి నావ్యధంబున లోకదూషణ నొండఁ జాలెనాడను ఇది యిక్కడేర్తికాదా! దీనిని నించిన యవమాన మేదిగలదు? ఈ ప్రకారముచూచి పదుగురుకు నవ్వుచుండగా, దూషించుచుండగా, నీకను జెట్టుకొని రాజ్యముచేయుటకు నాతలఁపు నన్యుకొనునా? లోకులచే నింకపడుచు లజ్జలేనివాడనై తగుచునని ప్రజాపాలనముఁ జేయుట యెట్లు? తెలియమిఁ బూర్వ మొలుజరిగినను జరిగెను గాని యెఱింగినంతట నిర్వహించుట మిక్కిలి కష్టము నాయవివేకమువలననే యిటుల నవశంశన్న కలిగినది. పూర్తిమైన రాజవంశమున జన్మించి హితులు పెండకగిన యపఖ్యాతిని పొందుట యోగ్యులమగునా? ఈన్యత్రాంత మెఱింగిన దాదిగా నాన్యాయము వ్యాకుల పూరితమై రాజ్యకారములయందే బుద్ధి వ్యాపించుటలేదు. జరిగిన దానినిగూర్చి వ్యసనపడుట వలన ప్రయోజనములేదు. ఇప్పుటికైనను బుద్ధి తెచ్చుకొని కలిగినకళంకమును పోగొట్టుకొనుట మేలని తలంచి రెండు పద్ధతులను యోజించి యివిషయమును మీకెఱిగించుటకై ఇంత శీఘ్రముగా మిమ్ము విలిపించినాడను. నేను తలంచిన దెట్లనిన, మొదటిపద్ధతి మీలో నొక్కడు నేటి దినముననే నీతను గథముపై నిడుకొనిపోయి యరణ్యములో విడిచిరావలసినది. అటులచేసి వచ్చినంతట మీలో నొకడు గూరరాజ్యాధి పత్యమును పహిరిపవలసినది రెండవపద్ధతి. నీతనడవి కనిచి నేను నిర్విచారముగా తపము గానింపఁబోయెద" ననిచెప్పి అమ్మగారి వంకరూచి "సుమిత్రా నందరా! నీవు పదుగానిగేర్చు నాతోడ వనపాఠముఁ జేసి క్షేత్రములనోర్చి, నామాకు జవదాంటి మొంగుచుండిన వాడవు. ఇప్పుడును నాయందు పూర్వపుధర్మ క్షిణ్యములు మచువక నాగూజ్ఞును నెఱవేర్చవలయు నని కోరుచున్నాను. వంశయుము మాని జానకి దోడ్కొని

పోయి యడవిలోవిడిచి శీఘ్రముగా రమ్మ నాయాజ్ఞకు మాటుపాక
కము" అని చెప్పెను.

ఆరఘుకులేశ్వరుండు చెప్పిన వృత్తాంతమును కడగట సతనితోట
నుండి వెలువడిన నరూటలను చిన్నానే తక్కువ భారత శ్రేణుఘ్నులు
మువ్వరును, మిన్నుపిటిసి తలపై నుడివట్లు తోచుటయు నిష్పిల్లులై యడ
మిగ్గనుని పలుకుటకు నోరురాక తిలాపిగ్రహంబుల ననుసరించిరి అపుడు
వాకిరిగలిగిన దుఃఖమును భీతియు నింతింగునుని పలుకుటకు సాగ్యము
గాకయుండెను. ఏమిచేయవచ్చునో, ఎట్లు పలుకుచుండునో రాముచం
ద్రునినునంబున నంటిన కళంకం బెన్విధంబున నివారించుటకునో యా
నదుసాయమునుగూర్చి యోచించుచోడంగిరి. సమాధాన మేదియో
యొకటి చెప్పవలసియుండుటచేతను, నీతిను కాననమున విడిచినచెడి
ఘోరకృత్యమును తనమీఁడనే మోపుటచేతను మిక్కిలి తత్రుతపాలు
తో తోలుత మహాప్రయత్నముతో సౌమిశ్రి మాటలాడం గడగి నను
స్కరించి "స్వామీ! మీకుచెప్పిన విషయము మీకుల నాపకర్షకరమై
నది భూత చరిత్రయు మా జననియు నైన నీతా మహాదేవియందు
దోషము సారోపించి బుద్ధినిహీనుడైన రజకుండు చెప్పిన మాటలను
గొప్పచేసి, యాపతివ్రతా శిరోమణియందు భేదబుద్ధిగలిగి యిటుల తలం
చుట మిక్కిలి యన్యాయము. ఆస్వాధి విగ్రహరాధిని యనుట నిర్వివా
దాంశము, లోకమున కంతకును నిది తెలిసిన విషయమే! కావల సధా
సంతరము జనకనందనను పరిగ్రహించు విషయంబున నీవు సంశయంప
గా యాయను యెల్లపాకును గమించుండగా నగ్నివ్రవేళముం గావించెను.
అపుడు నైశ్వానరుం కామె సాతివ్రత్య మహిమంచెప్పి నీమనంబున సం
దియము నివారించెనుగదా! అదియును గాక మన కింద్రి పొడనూపి
"రామా! నీక పుహావిశ్రవతగాని సామాన్యప్రీతాను, ఈమె యందెట్టి
దోషమునులేకు కాబట్టి నిష్కళంక చిత్తుండనై సంతోషముతో నీ పీ
మను గ్రహింపు" అనిచెప్పెను. జీవతలును మునులను నార్పించి యిటు
ల శేఖరికి యాశీర్వాదిచ్చిరి. అటువంటి పూజ్యతీలయంగు కళంకము కలు
గునా! ఆమె త్వజంప వర్ణురా లగునా! నిర్నిమిత్తముగా, సకల భోగ
ములు సగుభవింపచుండు నదియు, పగునానగు సంపత్త్య ములు నానా
కష్టములునొంది యిప్పటికి స్వేదరహితయై యుండు కవియ, నైన నును

మూర లోనులగాత్ర నీకా నుహజేవి మరల కానల పాశై దుష్టన్యక
భూయిష్టంబైన యాయరగ్నానులలోన నల్లాడవలసినదేగా? అన్నా!
దైవమా! ఇంక యావున్నారతి కతి యేమి కావలయును? సాగినారీ ఎట్టి
మాటలు వింటిని? పాపాన్నియును హీనకులబాడును, బుద్ధిహీనాడును
నైన చాకలివాడెవ్వడో యొకడు తాటుమాటుగా జలికైనది కాగ
గమున వానిని కిడించుటకు నూలుగా లోక వంశిత వరమ జలిత్ర శీల
యైన మైధిని కానలపాలు చేతుడలంచుట ధన్యమగుగా? అనువంటి
పాపా స్వాంతికా! యిట్టిఘోర దుర్గత కౌగిలినలసినది. నరల దుష్టజ్ఞు
డివైన నీవే గానిన తలచిన లోక లోపలకది కేమివలయును?
నాల్గునునకు వోటుగలదా? నునకొరభా! రామచంద్రా! అప్పుడైన
గజకడు పనికివరాదులు నునది కదేమిదగుగా? వాడేమి చెప్పిన
నేది? అందుచలన మనవాని మొక్కలొప్పుగా? అక్కడకే రిలొభిమ
డవైన నీకు కిలుచుచాకలివాని మాటలనలనగా? కళంకము నలుగబో
వును? స్వపకూతిలకా! కానలపాదా నాల్గూ న్నామములు తెలియ
జలంచుటకు మేమెంతటివారము? నీవే చెప్పెదలవా రెవ్వరగును? నీవు
నర్మజ్ఞుడవు. పరమ పతిప్రభా జలంబైన ద కనండు విషయంబున
నిలువ నీవు పివరిక భూమిలో మూమెకు కిడి చేతుల దలంతు నాబు
ధికి న్యామముగా తోలెనున్ను అమెకుం చేయరావలయు ననుక
డనుట బహువిధము నిన్ను నదా భక్తగను, దేవునిగను, గురునిగను,
తన ప్రాణంబుగనుం దలంతు నదా మహాభక్తి లగి నేమి ముందును
గాని యొక్క మన నీకులు కన్యధా ప్రవర్తించునదికాదు. అయినట్టి
సాధీమగ్నపై దురాత్ముడైన చాకలాడు పనికిన దుర్మాన్యుంబును
పునర్మ రించుకొని కనుకలంబు విడనాడె దలంచుట ధర్మమ కాదని
విన్నవించుచున్నాడు. నామనతి నంగీకరించి నీ కుభిప్రామమును నూ
ర్మకొనుట ను నిక. చాకలాని మాటలవలన పట్కేర్తి ను తెలుప లేకు
గాని బాక రావనడవ పట్ట దు భిప్రామముకాదు, అట్లుచిత్తగతి క
వత్పతి చేసినచో లోకంబున నకభ్యాతి పొంపమనివచ్చును. అట్టివచ్చు,
నేనొక్కడు న్నామమెఱిగినవాడను క కపోదనను ధన్యమని పోదిన
మాటలను విన్నవించినాడను. స్వామి! నీవాజ్ఞాపించినట్టి క్రూర్యకార్య
మునకు బూనుటకు నామనంబొల్లకున్నది. అధికమైన దుఃఖమును భయ

మును గలుగుచున్నది. నాయుండు కడుజింది, కళంగము విడిచి యెప్పు
టి హస్తమున శుభోపమును వహింపుము” అని యిచ్చిభటున సామి
త్రిపురుకుటుం నకు మాటలు చెడదెనిపి. తనయాజ్ఞ ప్రకారమతడు
చేతు నొల్లకున్నవాడని యెరింగి భరతుని వంకజూచి “తమ్ముడా!
భరతా! నీవు నాయుండు మిక్కిలి భక్తిగలవాడవు. నేను నవవాసము
వత్తె పోయి నవును రాజ్యము పాలించుట సంతమునూని నురలి నేను
వచ్చు వర్ణంశమును నావలెనే మునివేషముదాల్చి మత్సరను కాద్యయ
నును పూజించుచుండిన నుభక్తుడవు. ఎన్నడును నాపలుకుల కెగు
రాడి యెఱుంగవు. ఇప్పుడు నవవాసము వచ్చినదిగాన నాయుండుగల
భక్తి వీడక నాయాజ్ఞ ప్రకారము సీతని దోడ్కొనిపోయి యరణ్య
మనగళువ విడిచిగమ్ము. నారాకర్మమును పాలించి శృప్తిగలిగింపుము
మఱియేమియు నడ్డుచూటలు చెప్పవలదు. శీఘ్రముగా యీశాన్యమును
నెరవేర్చి వచ్చి యెఱింగింపుము. తక్కిన జరుగవలసిన విషయములను
గూర్చి విన్నవల యోచింపవచ్చు” నని చెప్పెను. ఈ భయంకరమైన
కార్యము చేయవలసిన భారము తన ముపై నొరిగెదదా! యని భరతుఁ
డు మిక్కిలి వెఱుగొంది కొంతగడవు మాటుబలుగుటకు నోరురాక పెన
వుని తడుపుచును తనలో “కటకటా! నేనా! ఈపాపము నొడిగట్లు
కొనకలసినవాడను. గొప్ప శుకటముకలిగినదే! ఇంకెట్లు! అన్నయాజ్ఞ
మల్లంఘించ కూడదని యెఱచినచో, మహా పాతకాపహును, క్రూర
మును, నక్రమమును, నైన యీదుష్కార్యమును చేయవలయునుగదా!
హరిహరి! ఎట్లుచేయును? ఎటుల సాహసింపుదును? ఒకవేళ బుద్ధిలేక
యీ పాపకర్మమున కొడఁబడి కయ్యాదాక్షిణ్య రహితుడనై మదీయ
మాత్స్యనర్మకయు నగల నద్గుణనిధానయు, పరమ సుశీలయు, సాధ్వీర
త్వంబును మానవనియు, నగుభూవుత్రిం గొనిచని క్రూర మృగాక్షిగ్గఁజై
నిచ్చుచున్నట్లై, భయంకరగఁజై, యగమ్యంజై, యుండెడు మహాశూన్య
మధ్యమున విడిచివచ్చితి నేమి యెఱుఁగా! నావంటి దురాత్ముఁడును, కఠిన
చిత్తుఁడును, నిరంక పాపశీలుఁడును, లోకంబున మఱియొకండు గలఁడని
వలసివలయునా? అటువంటి యకార్యమును చేసినంతట లోకంబున
బ్రతికి యుండువలయుగా? ఏమిబ్రతుకు? చీ! ఇదియొక మానవజన్మ
మగుగా? ఇట్టిదీనా? బొడువము. ఈభూరపాతకకర దుష్కృత్వము

ఈ చేసినచ్చి నలుగురి ముఖములు నెట్లుచూతును? దీని కొనబడుట శంక యిప్పుడే యారఘువల్లభుని సమ్ముఖముననే ఎడమ ఖడ్గధాగచే శంకమును దెగ నేపిరిని ప్రాణంబులు తొలగ నట యుత్తమును మోస కార్యము కాదా? కానున్న యిట్టి కార్యము నడచినచేతగిరిని పోలి లేచుచును? "పాపాత్ముడైన యీ భటుడు భూతవైతములు నడుంబునఁ బెట్టుకొని పయోముఖ పవకుంభమువలె మోగికి పంపివేసి చండునానఁ గనుపట్టుచు, రామునకు కీడుచేయఁ తలంపున నున్నట్లు వేదీయుండి వీదో యంచుక కొవముగలిగి చెప్పగ నె యతిని పురరాంగ యు పుణ్యవతియునైన జానకి గొనిపోయి గహనంబున దయంబు తుండై విడిచివచ్చును. భార్య పయోగిదుఃఖియను సహంబు లేక రాముడు రాజ్యపాలనము నొల్ల విడువననియు, పిమ్మట తాను పాప గావచ్చుననియుం దలంచియే యటులచేసినాడు. మున్ను రాముఁ డెప్పు లకుపోయి నపుడు లోకులు సిందింతుర నే. తలంపుతో, ఆన మున్న యంగు భక్తిగలిగినట్లును, యితియొగిరింపదగిన రాజ్యభారమును తాను వహింప నొల్లకున్నట్లును నటించినాడు, కాని వీనికి రాజ్యకాంక్ష మెందు, ఈపాపాత్ముడఁ జాయాశయు, వైరాభిప్రాయమును సంతకంబున వరకును లోన నడించుకొనియుండి యప్పుడు మంచి నుముచుకనుచుచూచి తనకొరకె గొనసాగించు కొనుటకు పూనినాడు. చి! పాపాత్ముడు, భాతృద్రోహి, వీని ముఖముజూచిన మహాదోషము సిద్ధించు" అని నన్ను చూచి సిందింపకుందురా? నాచి తిశుద్ధియు, నీతార మూలంబును గల నాభక్తియు పారికెటుల తెలియను? ఈయవద్రవమును తప్పించు కొనుట కుపాయమెయ్యుట? కిరి భంతా! హాశీలుడ! నీవి రాముని తమ్ముడివై యెలపుట్టినాడివు? ఇటువంటి దుష్కార్యముల నొనరించుటకే జన్మించితవా? ఇందువలనఁ గల్గెడి పాపమును, దుర్మితయును, లోకదూషణయు నీకు తప్పనా? ఎటుల తప్పిపోవును? అగౌరవమున ముఖ సముద్రములో పూర్ణముగా మునిగిపోవ నున్నాడివు. ఎటుల తప్పించు కొనగలవు ఓ రాఘవేశ్వరా! నియందు భక్తిగలిగి నీసంయె పరిసూపధి గా తలంచినవాడైన నీ తమ్ముని, ఈభరితుని నీపట్టి యీ శిష్యునిఁ జ యుమని పెట్టుట ధర్మమగునా? నీబుద్ధికి న్యాయముగా తెలుసా? తల్లి! భాతృత్రీ వదునాలు గేడులు పదిరాని పాలులొంది యుట్టో విప

శ్వముక్రమును తరించి పురంబున కరుదెంచితివి. ఇప్పటికి పతితోడఁ గూడి సుఖము ననుభవించు కాలము వచ్చినదిగాదా! యని నిన్నుచూచి మేఘాద్రుణమును న తిసిచు చుంటిమి. అయ్యో! నిసుఖమును, మా నులలో షమునుంజూచి దైవమోర్వజాలక మరల నిన్ను కానలపాలుచేసి నాతో స్థులు ననుభవింపజేయఁ దలంచునుగాదా! ఉసిసి! నీకు రుష్కాల మోర్వ మొనది కాఁబోలు. నీకవిములు సహరణముగ విధిమెట్టునో తోఁచుకున్నది. చండికాసంపాదెన రాముఖద్రుణుల లలంచిన కార్యము నడ్డుపెట్టగలవా రెవ్వరుగలరు? ఎవనికి వాధ్యముగను? ఏది యెట్లు జరుగునోగాదా!" యని విలు తెలుంగులఁ జూతించి యెట్లకేలకు ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని యున్నకు ననుక్కురించి వినయుముతో "అన్నా! రఘునందనా! ఏదేనియు నీవు మాకాజ్ఞాపించిన యెడల నీయాజ్ఞోల్లంఘనముఁ జేయక త్వార్థము నొసర్పవలసినది మాకు విధియైయున్నది. గాని యటులనొనను నియమించిన కార్య నియంత్రమై యుండునని తోచిన యెడల త్వరపడి యాకార్యమును చేయక దానివిషయమై విమర్శించి యర్థముగా నేర్పడిన చేతులుయు కానివో మానెటయు ధర్మసభము. ఒక వేళ కోపవశమున వేగరపడి యొకపనిని నీవు మాకు నియమించినను దాని చేయి చేడుగులనుకూర్చి నీకు శుభముండుట న్యాయముకాదు. అలోచింపఁ తొందరగా నొక పనిని చేసినచో యొక్కొక్కపుడు పశ్చాత్తాపమునొకడఁ బాలుగావలసినట్లు లెట్లగును. ఇది నిశ్చయంగని న్యాయముగాను. యిందును నీపాజ్ఞాపించిన నియమమును గురించి నా బుద్ధిఁ దోచుకొంటివరకుం గొన్నిమాటలు వినుకోవలసివచ్చెను. దయచేతొడి పడుము. మననమస్త్రమును నునికి అన్యాయమును జమించువాఁడును, బుద్ధిహీనుఁడును, నైన చాకలివాఁ డెవఁడో యొకఁడు తన భార్యపై

• శరణుఁడు గాఁడునో నీశ్వర భోవమునిడుమని చెప్పట, &...

కోపముఁగొని దాని నొల్లక యిరరహితమైన దుర్వాప్యము లెవ్వయో పలికె నుటలు కారణముగాఁగొని, పుష్కలైరనయు, అతివ్రతయు, సరప రాధినియు, నకల భోగానుభ వార్హయు, వివిక్రిచరిత్రయు, నైన జనక రాజ నందనయందు దోషమునారోపించి, ఏమియు నెఱుంగనిదియు నీయం తత్యంతమైన భక్తిగలిగి నీశవయే ముఖ్యముగానెంచి యుండునదియు నైన యాసాధ్యులనుపై దయవీడి, ప్రారమ్భగ నంజార భయంకరం

వైన యడవులకు జంపుట ధర్మమని యెటుల జలించితివి ? దీనిని వింటిని
యన్యాయము లోకమున మఱియొకటి కలుగునా ! నర్వ ధర్మములు
నెఱింగి, దయాస్వరూపుడవన విఘ్నతినొందిన నీచ యిటువంటి యకా
ర్యముల జేయఁగఁడంగినచో యింక సామాన్యులమాయు చూపఁడగిన
దోష యేదియుండును ? నీతా మహాశేష నామాన్యురాలగునా ? నాతో
ద్రమాణ శుభూతిమగుట లోక ప్రసిద్ధము, అమెముందు బ్రహ్మాదుల
కై నను దోషము గణంప సాధ్యమగునా ? బేవా ! బాగుగా య తివ్యమ
యమునుగూర్చి యాలోచింపుము, అగ్నిసౌచ్చినపుడు మన శుద్ధి సాతౌ
త్పరించి చెప్పిన మాటలును, వైశ్వానరుండు బొడసూపిచెప్పిన పలుకు
లును మఱచితివా ? పరమ శుద్ధియైన యానన యని జేవతలు గయిక
ముపలికినందుననే గదా పరిగ్రహించితివి, అటువంటి భవ్యాత్మయగు
యాదేవియం దిపుడు కళంకము నారోపింపఁడగునా ? నామనవి సంగీక
రించి, నీవృక్షయంబునఁ బొడమిన సంశయమును వీడి యెప్పటి చందం
బున వర్తింపుము, లోకులెందును నెవ్వరను సిన్నగాని జననందనను
గాని నిందించు పాపంఁడరు, నేను దృఢమాగా చెప్పఁగలను, చెప్పినచో
యిపుడు వివేకరహితుఁడై పలికిన యాచారియే పలుకవలయును, వాని
మాటలువిని ప్రపంచమున నెల్లరున్నట్లె యనుకొను చుండుదురని యూ
హించవగునా ? అయోగ్యుఁడెవ్వఁడో యొకఁడు గణుతింపఁ డగినపాడు
చెప్పిన లాగున పండ్లును పలుకుదురా ? పాడులుల సనిసంపదఁగలుగ
జొయెడి యుపకీర్తి యేదియును లేదుగాని అపొటలకొఱకై మహా పతి
వ్రతయగు భూజాలను కాననకుఁ బంపి యెడల తప్పక తొలంగరాని యవ
యశము శుభుజిల్లుట సిద్ధము, లోకనిండ యిపుడు లేకుగాని యిపుడు
కలుగకతప్పదు, రిఘుకులశేఖరా ! ఇంక తత్సంబంధమైన పిచారమును
విడిచి శాంతిచిత్తుఁడవై పవిత్రవర్తనయైన ధరణినందనంగూడి యెప్పటి
వలె సంతోషముతో మెలంగుచు మమ్మును ప్రజలను పాలంపుము, ఇట్టి
మాటలు వినుటకుగాని, యీ కానికార్యమును చేయుటకుగాని నాన్యద
యంబు సమ్మతించలేదు నీయాజ్ఞ కన్యధా పలికితినిని నాయుండు కినుక
కెందవలదని ప్రార్థించుచున్నా, ననిచెప్పి దైన్యముతో ముగించుట
వైపువకు మరిలించి నలిచెను, మహా బుద్ధిమంతుఁడైన రామావని
నాథుం డరని యభిప్రాయంబు చెలిసికొనియెను, పహా ! ధరణుడు

నయితము కానూట ప్రభారముచేయుట కొల్లకున్నాడు. ఇంక శత్రు
ఘ్నుడు మాతము నమ్మతింపజోవునా? అతడు చేయునటులును నందే
పామే! అయినను చెప్పిచూడెద అతని యభిప్రాయమెట్లుండునో. తెలి
యునుగాక” యని యెంచి యంగుక నీవు యోజించి అవతారింగాం
“శత్రుఘ్న! తస్మాహ! సామిత్రీయ, భవతుడును నేను చెప్పిన ప్రభా
రము చేయుటకు నిష్క్రమింపరైరి. నాయుండు వారికిగలభక్తి శీఘ్రీ భా
గుగా విదితమైనది. ఇంక వారివి జలాత్కరించుటయు బతికూలుటయు
నిష్ఠురములు పలుకుటయుం బ్రయోజనము లేని కార్యములు. నీవు
ప్రియకునను భక్తి వండునట, సీతీయంగనను లేకయ్యగమును వారికి
దీసిపోవు వాడవు కావు. నన్ను జై నముగా భావించి నేవించుచుండువా
డవు. ధైర్యవాహన పరాక్రములులయందు నీవు విశిష్టాగ్నుడవు. నుచు
నిధివి దేవప్రావృణ గురుభక్తి న వాడవు. నీవ్యభావమును నేను
భాగుగా నెఱు గును. తూర్వాశేరణ! ఇప్పుడు నీవై నను నాయాజ్ఞాన
సాగముగా బ్రవర్తించి నీ భాగ్యవాన్మయు నోకుండును ప్రకటించు
నట్లుచేసి కీ ర్తనొందుము. నాకుఁబాట పలుకక నీవది నెయ్యెన జనకాంబ
నందనను వెంటగొని చ” అనిరమ్మంబుర విడుదలచి నాకు తస్యంబు ధా
బుచే వాల్చిన దూఱు వివారింపును. తడవుచేతుక నీవింకకన్య బత్న
ముఁగావింపు” యని మిఁజ్ఞాపించెను. అపలుకులు విన్న శత్రుఘ్నుడు
తనలో “అయ్యో! తుదకీ పాపభారము నాతలపైఁ బడిందే! ఏమి చేయు
దును? నాయున్నతైన భవత సామిత్రులీ యుక్యత్కము నొనింపనొల్లక
తను యభిప్రాయముల నెట్లో యొ”లాగున వెల్లడించి యుపాయము
గా తప్పించుకొనిరి ఇంక నాగతియెట్లు? చెప్పిన చొప్పున చేయుబాల
నంటి నేని రామచంద్రులకు కోపముకలుగును. అయినను గాక భాత్స
వాక్యోల్లంఘన పాపము నంగ్రహింపింపును. చేయుదునని తలచినచో
వారిహా! ఇటువంటి పనిఁ గాంగునట! వెంటటి పాపాశ్శుడైన నెదగొ
చునా? తొందర గుడైన దడకుఁబుట్టి. అయ్యయో! జననికి మూఁదై
నపరుగుపాడ్చి, సీతా హాహాదేవిని వున్నదాత్రయ, దయావిహీనుడనై
వెంటఁబెట్టుకొనిపో ను యరభాసన నడిచినప్పు హూరకృత్కము నొన
ర్చుటకు నాయనంబు నమ్మించునా? దైవమా! ఎంతటి కఠినములను,
దుఃఖకరములునునైన మోటలు పినవలసినచ్చెను? ఇటువంటి పాపకృ

తల్లింబుల నొనరించుట కొఱకా! నేను జన్మించితిని. ఈవనిని చేసినచో, ఇత్యోగవశమున నీ దుష్టాబుధికి నేను హాలాహము వంటివాడ! నే మత్స్యశ మంతయు నామూలమున నపవిత్రమును, పాపపంకిలమును నగుటయే గాక ఘోరమగుటైన హర్షల ప్రభావితము నొందెనని నవాడ నగుదును ఓనుమిత్రా! ఏలనక్కరంబిది? యో శమలాననా! నన్నీల రామోనుజునిగాఁ బుట్టించినాడవు! ఒలు శత్రుఘ్నా! నంకట మహానమ్మద్రమున భయంకర దుఃఖితరంగములలో జక్కుకొంటివి. ఎట్లు తప్పించుకొని దరిఁజేరఁగవవు? “ఆరటాకును ముల్లుచుంపలె” యనెడిసామెత చొప్పున నెట్లును నీకేకప్రమువచ్చినది. భగవంతుడా! ఇప్పుడు రామచంద్రునికిం గలిగియుండెడి దురభిప్రాయంబు నెవ్విధంబున మార్చఁ గలను? ఏమిచేయుచును లోచదయె నే! ఎట్లు?” అని కొంతయోషన గావించి యటుపిమ్మట రామవేత్తరునిజూచి విషయమును విధేయతయ నొప్పుగా యిట్లనియె.

—* శత్రుఘ్నుండు రామనితో జనకజను విడనాడవలసిన చెప్పట. ౧—

“అన్నా! కొనల్కానందనా! రఘుకుల క్షీరసాగర పర్యవర్తరీ వల్లభా! జనకమతా వృషయారవింశ విభాకరా! రాంస్య శిఖాఽనే! ధర్మగుణ స్వయాపా! నావిజ్ఞాపనంబు నొప్పింత కనుగొని యాంకింపుము. నీరుజ్జ్వల ఘనముఁ జేయుటకై యిట్లు పలుకఁ దొడంగితిని యొంచక నాహుతుల నాదరంబుర విని గుణంబులుండిన గ్రహింపుము. నేను విశేషముగా నెవ్వయుం జెప్పడలంపలేను. ఎక్కువగా చెప్పగల శక్తిగలవాడను నయితములను. నాబుద్ధికిఁదోచినంత మాత్రము వలె కెడ. ఏమనిన, నీవు నకల దర్శివిదుండవు. ప్రజలఁకుం దేదేవియు నొక దోషముకలిగిన యెడల విమర్శించి యేది న్యాయముగనో యేది కాదో నిర్ణయించి శిక్షారక్షణములు చేయుచుండువాడవు మహావివేక ధనులైన ఋషులు నయితము నీరాజనీసికి, నిర్భయ ప్రవర్తనలనకును సంతయేని సంతోషించి స్తోత్రముఁజేయుచుండుదును. ఇటువంటి దగంత విశ్రాంత యితోధమాడవును, ధర్మాధర్మ వివేచన ప్రజ్ఞాగుణలుడవును నైన నీవు నేను దేవికాననో, పెడదారిఁద్రొక్కి మంచి చేయుచును, యుక్తాయుక్తములును యోజింపక వేగిరపడి లోకములో కంటటి నిర్ణయాత్ముడుగాని చేయడలంప నొల్లని క్రూర హర్షము నొనరించుటకు

నిశ్చయించుటం దలంపగా నామనంబున నిండింజయనరాని యాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. కడుదాచుయుండజైన నీవు నీ యర్థాంగియైన యువత్తిపై నిర్మిమి త్రమై కళంకంబు నానోపించి కావలసాలు చేయుటయనిన నీకును మనవంక మంతటికిని తీరిని యపహ్లాదియుం బాపమును గలిగించు కొనుటగాని ఇందువలన గలుగఁబోయెడి యితరమైన లాభమేదియును లేదు.

“చాకలివాని మాటకై భార్యను రామచంద్రుండు కావల సాలు గావించినాఁ” డనెడి యపహ్లాది కలుగును. అప్పుడు బోకులు నిండింపక మానదు. ఇట్టిగుర్వక మీఠనివలన చేకూలుట నిశ్చయము. అదియును గాక బసకజ నిర్దోషియనుట నంశము నెఱుంగుదురు. పాపన చరిత్రయైన యామె నడపులకు బంపినచో బంధువులెల్లగును దుఃఖాశ్రాంతమై దూషింపుదురు. అపాపాత్ముడైన కడకుని పలుకులవలనవా ? కీర్తియు నపకీర్తియుం గలుగుట. పరపహింసడైన వాని మాటలవా ? మనము గణించవలసినది. ఇది కేవల మన్మాయ కాంక్షలుగాని యితరము కాదు. అగ్రజా ! నావిన్నపముఁ ద్రోసివుచ్చక మైథిని మన్నింపుము. నీకోపమును కళంకమును నడంచుకొనుము. మఱియొకమాటకుచినుము. ఎన్ని యోతలములనుండి మన వంకభవులకును యివుడు మనకును గురుండును ధన్యార్థయ శక్తి యుండును. నకలకాస్త్ర వికుండును. పరమ తపోని స్థానిర్మయ యున్నన వసిష్టమునిశ్రేష్ఠుండు గలఁడు కదా ! ఆమహనీయుం డెప్పుడును మన డేవుమునే కోరుచుండెడువాఁడు. ఇపుడతనిం బిలిపించి ఈవిషయ బుద్ధియే యా మునివర్యుండెడి కర్తవ్యమని చెప్పనో యుంట గావింపుము. ఇట్టి పద్ధతులలో నేదియుం దలంపక బోధింపట్లుచేయుట ధర్మ విరుద్ధమును పాపహేతువును నగును. మహేంద్రభక్షేభగా ! ఏకా ర్యముగాని యనానాచితముగా చేయుకూడదు. తాలిమితో బాగుగా యోచనగావించి చేయులపిన విధమును నిశ్చయింపడకు నని పెద్దగా వలుకగా వినియున్నాను. ఈవ్వాదుమును నీవును నెఱింగియుండు నదియే ! కావున పెద్దలతోడను, బుద్ధిగుండులైన యావులతోడను చక్కగా వచారించి మఱి యేవిధముగా సిద్ధాంతము చేయుదురో యావికముగా జేయుటనుంచిది. నాకుఁగల వివేకము కొలంబిని నిన్నవించినాడను. మహావ్రభో ! నాయందు కొనుము నొందకుము. కరణ కతివ్రతా శిరో

రక్తులైన జానకీదేవిని, నోవనకుడవై యరణ్యంబున విడిచిరమ్మని నీ బాజ్ఞాపిచిగణ పరాశ్రమన నటించుట యెట్లు! ఈకూరవృక్షంబు నొనర్చుటకు నామానం బొల్లకున్నది. మాత్రం దమగ్రహించి ఏక ద్విరయమున మాకు పోషమిస దుఃఖభయంబులు నివారయగునట్టి రీతిగా కలంపు" మని మతీయుండెక్కు భంగుల విన్నపముజేసి స్వాదయము కరంగు మాటలతో ప్రార్థించెను. తాను తలంచినరీతిని గాక శత్రు ఘ్నుఁడును తన మాటలాగునడచెయుట కొల్లక చెప్పిన మాటలు విన్నంతట రఘునాథునకు మనంబున కోప ముండుకొనెను. కన్నులు కెండామర రేకుల చండంబున నొప్పుచుండెను.

—* రాముడు కంఠంబు ద్రెంచుకొనంజోర లక్ష్మణుండు వారించుట *—

అప్పుడు మువ్వకు తమ్ముంజూచి నివృరములైన మాటలతో “భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులారా! మీరు నాయుండు మిక్కిలి భక్తిగల పాఠనియు, కలదై నను నామాట నదిక్రమించి నడువ నొల్లకపోయియు, సీతీయంతు రచియు వింత కాలము వదలును దృఢముగా నమ్మియుంటిని అటువంటి నాశలంబు వర్ధిల్లుదుట గుప్తుకు మీద ముగ్గురును మదీయాజ్ఞోల్లాఘవము జేయుటచే న్విప్లవమొనరి. మీరు మందూక వాక్యములనియు, నడవన్ల వ్యాఘ్రములనియు నేనివును బాగుగా చెబిరిగాంటిని. ఇంక మీతోడ నేమి చెప్పినను నేమి లాభముగలుగును? మీవిసయంపు పుటలును, మీవిధేయతలు, నర్వమున కపటమేకాని నర్వము కానేరదు

అహ! మీవిపట ప్రకర్తవమున కేమనగచ్చును? నర్వంబునవివ్రియించిన నాయవివేకమున కేమనవచ్చును? అన్న తమ్ములకు దైవన మానుడని బుధులు మాకునుగా కాని యాధర్వము మీయంతు నట్లొనది కాకరాకున్నది ఒకరినొక యొరికి నరికిడకపోయి కంటలు ను బంధమొందునని? అన్నయెవడు? యింక తమ్ములారా! మీమాట వివడు విధేయతగా చూచి నిశముగా నాయుండు భక్తికోగిన పాఠనియు యోగ్యులనియు నేమి చెప్పిన చొప్పున చేయుదరనియు వెట్టి చమ్మకముతో యీకార్యముం జేయుడని మీతోడ చెప్పినాడని గాని, తేక మొనను మీశ్వభావినుట్టి కగుట చెలిసియుండనేని నేని ప్రస్తావన మీ

తోడచేసేయే యుండువాడను కాను, అయిన నివుడి పనిని
మీతోడ పలుకుటయు నొకవిధమున యుండుచుండె యైనది, ఏమి
మంచి? మీ దుస్వభావములను స్పష్టముగా తెలిసికొనుటకు నను
యమేర్పడినది. తెలిసికొంటిని వచ్చినవాడు కచ్చిన కునిచేయ నొల్ల
మిందుట యట్లుండ మీరు నీతులుబోధించి దొడింగుటఁ జలంపగా మిగుల
నాశ్చర్యముగా తోచుచున్నది. ఇట్టిదయేనా? యన్నయందు తిడిచి
జాతని గలగ యుండవలసిన గౌరవము, రాజ్యకై యునుగా యట్టిదయ
యగునా? చాలుచాలును, మీతోడ సంత సంబంధముగలగ యుండునని
గాని, మీముఖముల చూచుమిందుటయు మిక్కిలి కీడు మహాపాతికి
వేయింపు. ఇది మొదలు నేను మీయన్నునుగాను, మీరు నాయునుజ
లునుగారు. నేటితో మన సంబంధము పడిపోయినట్లే! ఇంక పొందు
ఇటువంటి యపఖ్యాతిపొంది బ్రతికి యింక కలబున నుండువలంబె లొంగి
దూటబాన్పడందైన మచ్చరీరమును తొలంగి ధన్యుండనయ్యెడ జ్ఞాతుల
రగు మీకును నది సంతోషకరముగానే యుండునుగదా! ఈనా తలం
చినపనుఁ జేయుటకు యత్నిమేమిటికీ? ఎప్పుడు నాలొ నట్టియోజన కలిగి
నదో, యవుడి తత్కార్యము నీ నరించుట మంచిది. ఇదిగో! మీరు
కన్నులార చూచుచుండగానే మీకు సంతోషము కలుగునటుల మదియ
ఖడ్గధారచ కింతంబు ఖండించుకొనెదము. నీతిను కానకుఁ గొనిపోయి
విడుచు విషయమున మీసహాయమును కొరనొడను, కాని యట్టి నాచే
జేయఁడలంచిన కార్యమునకు మీరుచేయవలసిన సహాయముగాని మమ్ము
పెడుకొనవలసిది గాన లేదు. శరీరమువిడిచి పరమ ధర్మస్వరూపుడైన
మన తండ్రి పోయియున్న స్థానమున కరుగుటయే యింక కర్తవ్య” మని
యీ ప్రకారముగా న్యాయ సిద్ధు లోక్తులుఁబలికి, తటాలున నొరనుండ
శత్రుడని భయంకరనిసేరి సత్ప్రశంబును జరాలునఁ దీసి తన కింతంబును
తాన ఖండించుకొనువాడై మెడిపైఁ బెట్టుకొన నుండవలెను. అమహా
సాహస కృత్యముంబాడగనే లక్ష్మణ భరతి శత్రుఘ్నులు భయభ్రాంతు
లై తిత్తిపాలుఁడెంచి హాహా కారంబు లొనరించుచు సతీరయంబున
జాయవచ్చిరి. అవుడు లక్ష్మణుండు ఖడ్గముతో కూడిన చేయని గట్టిగా
బట్టుకొనుటయు భరతి శత్రుఘ్నులు కండిన వా నగుటయు బట్టుకొనిరి.

ఇవిధంబు రఘువీరుడుచేతుడు. దలంచిన సాహసకృత్యమును నివారించి గంతట పారిలో లక్ష్మణుండు రామచంద్రునిగాంచి దేహము పడరుచుండగా మైచమరించి చెడుటలు జాతగా మాటలు తడడిడగా భయాలి కేకలును గుండె లడరుచుండగా గుట్టనియె.

—* లక్ష్మణుండు శ్రీరాముని కాంక్షచిత్తుం జేయుట *—

“రఘుకులశేఖరా! సుర్యధర్మములు నెఱింగి యుక్తము వర్తనల శాసించువాడవైన నీవు యివిధంబున చేయరాని పనియాని తిలంపక సాహసించి యాత్మహత్యకు కడంగుట న్యాయంబగునా? తన్నుతాను చంపుకొనుట పాపముగాదా? అదియునుగాక యొక స్త్రీ విషయమైన పాపకులమును మునంబున నిమిగ్నని యిటువంటి పనిజేయుటకుఁ బూనుట యుక్తమగునా? పరిహాసాస్పదము కాదా? నృపాలచంద్రా! శాంతి పుము, నీవుపుడు చెప్పినరీతిగా మేము పటభక్తితో నటించువారము కాము. నీవు చెప్పిన క్రూరకార్యమును చేయవలసి యొల్లమిని నూచించితిమిగాని యొండుగాదు. తత్కారణమును పురస్కరించున మామౌండు నీకు వేటువిధముగా నభిప్రాయము కలిగెను. నదా మేము నిన్ను నిష్కళంక భక్తికలిత స్వాత్ములమై తిండియు, గురుండును, దైవమును, ప్రభుండును, రక్షకుండును, నీవేయని దృఢముగా నమ్మి నేపించుచుండు వారిము. నీయాజ్ఞ మాకు వేదవాక్యము మనోవాక్యము కర్మమాయాండు మేము కపట మెఱుంగము. నీవుడుగాని మే విధంబున నటించినను, సడయినం గపటవాక్యములు పలికినను పటకీయుండినను, తిలంచినను తిలంచియుండినను, లోకంబున బ్రాహ్మణ, గో, స్త్రీ, భూమి హత్యాదులైన మిహాపాతకము లొనరించినవాడను, మూర్ఖులత్వ మిత్ర ద్రోహము లొనరించినవాడను, అంధనాపహరణ, మరణాంతాళిలాప, స్వర్ణ స్తేభ, నురుద్రోహాది కృత్యంబు లొనరించినవాడను, గృవాదా వాక, దేవాదాయ బ్రహ్మదాయ నాశకుండును, సురాపానముఁ జేయు వాడను, నెట్టిదుర్గతిని పొందుదుకో యాగిని మేమును పొండగల వారము. ఓరామచంద్రా! నీపాదసేవయొండు దక్క మఱియొక్కవాంఛ మాలాపాదమ యెఱుంగము. మము నీ భక్తులమైనవారి నివిధమున నేల తూలనాడెదవు? పరమ పతివ్రతయు దోషరహితయు మాకు జనని సత్కృత్యునైన జనకవంశన నొక యథముడైన వాకలితాని యొనంగతి

హాశ్యములనుబట్టి యరథ్యమునకు బంపుట యుక్తము కాదని యెంచి
మీచిత్తంబు గడుగునటులను, కడవాడు తలచున సటులను చేయుటకై
మేమిటు? ఇతికనారము గాని యెందుగాను, దృఢముగా నరణ్యమునకు
జానకిని జనుటయందునయే యుద్దేశించితి విని యటులనే చేయుము,
మోలో నెవ్వడో యొకడు తోడ్కొనిపోయి యుడిపిలో విడిచివచ్చు
టకు సిద్ధముగా యున్నారము. దీనికై మాపై నింతగా యలుగవలయునా?
ప్రాణత్యాగముఁ జేయఁదలంప వలయునా? రిఘుకులేశ్వరా? కోపమును
విడిచి నీ యిష్టమెట్లో యాచందమున నాజ్ఞాపించుము, భవదాజ్ఞాను
వర్తలమై మెలంగెడ” మని పలు తెలుంగుటఁ జూర్చించెను. అట్లే భరత
శత్రుఘ్నులనుం జెప్పి మిక్కిలి వినయముతో వెడకొనిరి. ఈ ప్రకార
మనుజులు చేతులంబట్టుకొని ఇతియాలి ప్రార్థించుటయు, కొసల్యా నంద
నుండు కోపంబువిడి శాంతిచిత్తుండై ఖడ్గమును వరలో నిమిష్య సౌమిత్రిం
జూచి “లక్ష్మణా! మీకు నాయందు భక్తికలుగుట మాటలయందే
గాక కార్యమునందు దృఢముగా కనబఱచవలయును సుమా! నీతి
మూలమున నాకుం బొసఁగిన దూఱునకు పైచియుండుటకు నామనం
బొల్లకున్నది. కాబట్టి యాలతాంగిని కానలకు బంచి యానింద బాపు
కొనుటయే లగ్గని నెనుగట్టిగా తలంచెయున్నాను. అపకీర్తితో నూతేడ్లు
జీవించుటకంటె మనుజుడొక కీర్తివంతుడై యల్పకాలము జీవించుననుం
జాలు నని యాశ్చర్యంబు పలుకుదురు. అపఖ్యాతి కాన్పడమైన బ్రతుకేమి
టికి? కాబట్టి నాబిశ్చయము భంగి జరిగించు తీరివలయును. దయో,
ధర్మంబులం గూర్చిన పచాంమము విడిచి నేనాజ్ఞాపించిన ప్రకారము
చేయుడు. అటుల చేయుటయే మీకు నాయందు నిజమైనభక్తి కలదను
టకు నిదర్శనము బుద్ధిమంతుఁడవైన సౌమిత్రి! ఈకార్యంబుఁ జేయుటకు
నీవే తగినవాఁడనిన నా యభిప్రాయము. నీతి నీమూలమును దృఢముగా
నమ్మి నీవేమిచెప్పినను నిజమనియెంచి సులభముగా నీ వెంటరాగలదు,
కావున యేతత్కార్యంబుఁ జేయుటకు నిన్నే నియోగించు చున్నాను.
సులభముగా ఈ కార్యము నెం వేఱుకొక యుపాయము గలదని, అది
రహస్యము దానిని చెప్పదవలయును. బంకజ విలాసంబుగా సంభాషించు
చుండు నమయములలో రెండు మాడుసారులు నాతో “ప్రాణేశ్వరా!
నామకాల ముదవులలో నివసించి యలవాటుపడెయుండు దానను గదా!

అచ్చటి ప్రకృతి చిత్రము లతి రమణీయముగా నుండును, అవినోదము లిప్పటికిని మఱపురాక నామనంబు నాకర్షించుచుండును. కాఁజట్టి నన్నొక నారి యాంజ్యభూమికిఁ దోడ్కొని చని యందలి విశేషంబులం గని యానంద మొందునటులఁజేయు"మని ప్రార్థించెను. అలాగే జరిగించెను నేగింపడకుమని యడిగినపుడెల్ల శౌలంబువనంబుల వలికి యూరార్పు చుంటిని. అది యిపుడువయోగించుటకు తగిన యుపాదాముగా తోచుచున్నది. నీవు మీరిది నెఱుఁగదగి పూర్వము నోరియందైన ప్రకారముగా గవానంబులలో వినోదంబులం జూపుటకై నేను తోడ్కొని పొమ్మని యాజ్ఞాపించితి నని చెప్పెము. ఈమాట మాకు యేకాంత నయి యమున జరిగినది గనుక, ఇది నిశ్చయములుచి నిజముగా నేను తనకొర కిడియటకుం దలంచి నన్ను జనిచితిని నీ దృఢముగా నమ్మును నందేవాము కలుగగన, పిలువగానే యశ్వముగా నెద్దియు నాలోజింపక నీవెంట నచ్చుటకు ప్రయాణము కాఁగలదు, రథముపై నెడుకొనిపోయి గవానంబున విశేషంబులం జూపుచున్నట్లు నటించి చాతుర్యంబున గురించి విడిచి త్వరితముగా నరుదెమ్ము. లెకెమాత్రమును నీవు నీమనంబున సంకయముగాని, చింతగాని, కసికింముగని యుంచవలదు. పొమ్ము ఇంక నాలస్య చేయవలదు. ఇక్కార్యమును నెరవేర్చినా చిత్రంబు నకు సంత్సప్తిని కలిగింపు"మని యాజ్ఞాపించెను. ఇంక నేమిగతిగలదు? ఈతార్థ భావము నామత్రమై నొరిగినది. అతఁడు తల్లిపై పడుగువడిన చందంబున తనలో తలంచి పలికిను. ఇంక మాణిజలుకులు యుక్తమగునా? రాముని యాజ్ఞ నెవ్వఁడు మీరింగలదు?

—● సామితి సేతాదేవి సగదనకుబోధ ప్రయాణంబై దుఃఖించుట—

అంతట సుమిత్రానందనుండు తన యున్నమాట కెదురాడి వెలుచి తత్కార్యము నొనర్చుభారమును పై నైననుకొని రథముకుల శేఖగుగతు ననుస్కరించి యనుజ్ఞఁగొని యుచ్చోటువడిచి జనకినందన యుండుడి మందిరంబునకుం బ్రయాణంబై పోవుచు తానొనరి పుంబోదాడి యాపావకరమును మహాదాహమును నైన శ్రుత్యమును తలంచి గుండియులడు గా మిక్కిలి భయంబును దుఃఖమునుం బొడమి మనంబుఁగలంప నడువ కాళ్ళురాక తపబడుచుండగా మహాప్రయత్నముతో నడుచుచుంది, అంతని వెంట భరత శత్రుఘ్నులును తమ యున్నయొద్ద కలవుగొని నచ్చు

చుండిరి. అట్లునుండు వాంగరి పొంగిపోరివచ్చుచున్న తన దుఃఖ మునకుండునొక జాలక కథక కర్మరమణిలో యుండు భరతున కిట్లునెఱుఁగెను. “అమ్మ! కైకే అయ్యందనా! అయ్యో! దీనికి నేనెవని యెఱుఁగను? ఈమహా పాపమునకు నేను కాధుఁడనైతిరాదా! ఓహోహో! రామా! ఓహో! అయ్యో! బుట్టినకాండ నై నందునకా గుటువంటి క్రూంకర్మము నొనరించుటకు నియమించి వచ్చు రాకవాది నరకంబుల ననుభవించు బానిగావించి వాడెప్పు. హరిహరీ! ఇదియెట్లు చేయుదును? పరమ పరిత్రాణిరోమణి యైన నాజననియైన యాదవకన్యనైన కన్యమునగిడిచి నిర్దయా చిత్తుఁ డనై మరిలివచ్చి పదుగురి నుఖింబుల నెట్లు చూడగలగు? అవును నన్నయారి! ఈకులేమనివలెనును? “ఈ పాపాత్ముఁడెంతటి దుష్కార్యముఁ జేయుటకును నెఱవడిపాడు కాండని తోచినట్లెల్ల నిందింపరా! తలయెత్తి తిరుగవశమగునా? నామాత్య పరిత్రాణింపఁజాలక తెగించి నేనుపోయి యాత్మత్తాదెనుల జెప్పిననో యాపాధ్యక్షుణి అందలి పాప్రవహును గ్రహించి నేను నున్నా, కుంభకోణింబునో, కాపి గల యాగ్ర వామాపెంపున నెట్లు జేసియునో, ఎక్కడెఱుంగును? తలంపగా యిది నాదిరదృష్టమును దుష్కార్యముగాఁ దోచుచున్నదిగాని వేలువిధము గానుండలేదు. ఎంతటి దుమాహితుడును పాపకర్మము నై నను గుటు వంటి పనిచేయుట నొనఁగడకొల్లదు. దైవమా! ఏమని యామె కీమాటఁ జెప్పునును? ఈమె నోరుల గాత్రము, నలితానేర పరిచారకా జన పరిసేవయునై యున్నట్టి కలకట్టకులను తరించి భద్రతోమాడి సుఖము లనుభవించుచున్న యాపుష్కవతి యొంటరియై మన మిందఱ ముగిసిగి యూడియు నిక్కులేనిదాని చూడమును భయంకర దుష్టరత్నం బులనడుగు భీతిమాని యెటులన భింపగలగు? అయ్యో! అదిచి నేను మర లిన. తట నాయకస్థంబులకు క్రోధిని యొక నిందితునో యేవిధమున దుఃఖంపఁగఁదోచా! అమ్మ! భరతా! నీవును మన శత్రుఘ్నుఁడను వున్నాంటును. కాణిక్య ఘునినఁ డిహగి నుత్పాదియుండు చిత్తుఁ డయ్యె. నాపుష్కవతి కర్మంబున నేను గుటువంటి పాపకార్యములకై నుమిత్రాదేవి గర్భంబున జన్మి దియున్న క్రూరాత్ముడ యెఱవలిన రా మభద్రుండు నన్నే పెండ్లిమిగిది. ఈ ఘోరాఘము నామెగకు జట్టు కొనెను, ఇది విడుచుచుకాను. నీలాదేవిని నేను కానకు తోడ్కొని

పోవునపుడో, యచట విడిచి యోడెంచు నమలముననో యావర్తివర
నన్ను తప్పక శపింపగలకు. ఆఫలము ననుభవించుటకు సిద్ధుడగునుండ
వలసినవాడనే గాదా! కోపముకలిగెనేని యామె నన్ను మఱియనియు
దూషింపఁ దగినవాడఁ గాననియు, నిందు నావలన నేర మావంత
యేనియు లేదనియు నెంచి యూరకుండునది కాదు. అప్పుటికి నాకగ్నాను
గూఱుముగా నామె కెటుల బుద్ధివుట్లునో, యేనుచునో యెట్లు తెలియును!
దీనికి దృష్టాంతముగా యొక వృత్తాంతముఁ జెప్పెదను వినుము. మేము

— సామిత్రి భరతునితో దండకారణ్య వృత్తాంతమును చెప్పట —

చిత్రకూటమున పర్వతాల నిర్మించుకొని యుండు నివసించుకొందు కాల
మున శూర్పణఖచే బోధింపఁజే రావణుండు నీత సవహరించు తలంపున
మోరీమండను వానిని సహాయముగా దోడ్పొంది మాయునికి వట్లుకెలిసి
కరుదెంచి, నేనును రామచంద్రులనును నుండుటచే నమీపించుటకు భై
ర్యము చాలక వాకు భయమును యొజించి శొకయుక్తిఁ గావించిరి.
ఎట్లన్న మోరీమండనువాడు చిత్రవర్ణములుగల లేడియై పర్వతాలముందు
వచ్చి సంచరించుచుండెను. అపుడు భరణిజ దానింగాంచి యాశ్చర్య
ముఁజెంది రామచంద్రుని యాలేఁజింపజేసి తన కిచ్చుని ప్రార్థించెను.
రామభద్రుండామె కోరికఁ దీర్చినెంచి, విల్లునంబుయంగిని నన్ను పర్వ
తాలయొద్ద కావలియు నిచితానా లేడిని తదముకొని పోయెను. కాని
యది చిక్కినదికాదు. కొంతదూర మెలయుంచి కొనిపోయి వంతట ప్రా
ణముతో దానిం బట్టుకొనుటకు సాధ్యముగాదని తలంచి బాణము నెక్కు
బెట్టియేగెను. తరఘాతంబుచే యిట్టి నీలగూని రూక్షరూపమొంది ప్రాణ
ములు విడుచును, బిగ్గటగా “హా! లక్ష్మణా! హా! నీతా!” యని కూతఁ
బెట్టి జీవంబులు తొలంగెను. ఆశబ్దము చెప్పుని సోఁడియు నేను చలించక
యూరకుంటిని గాని జనకజయ భయభ్రాంతయై వడవడవడంతును మహా
దుఃఖముతో నన్నుచూచి “అగ్నా! లక్ష్మణా! యూరకున్నాడవేమి! అని
గో! మృగమువెంట గవిన మీయన్న కెయ్యదియో గొప్ప విపత్తుకలిగి
నట్లు తోఁచుచున్నది. నిన్నును నన్నును దేర్కొని యుటకుట నృష
ముగా విసవచ్చినది. వింటివి గదా! ఇంక నిమిషమైన నిలనర్హముంకే
యక శీఘ్రముగా యన్నకు సహాయముగాబొమ్ము. పోయినదియేదియో
కనుకొని తోడ్కొనిరమ్ము. నామనం బోర్యకున్నది” యని త్వరపెట్టెను.

ఆవుశామెనో “తల్లీ! భయము విడుపుము, రామచంద్రున కెట్టి కీడునం గలుగనేరదు. నీవతని కిల్లాలవై యుండియు తత్ప్రభావంబు నెఱుంగఁ జాలకున్నావు. రామభద్రునకు చెడుగులిగించగలవాడు ప్రపంచమునం దెకాదు ముల్లోకములందును గలుగఁడు. వేయేల! దేవతలు సయిత మతనిముందు నిలువజారు. కాఁజిట్టి రామున కేదీయో విపత్తుకలిగినదని తలంచుట వట్టి భ్రమయేయగును. నీకా సందియమువలదు, ఇంక కొంతతడవునకు మృగుబుతోడ రామచంద్రుండు రాఁజలఁడు. చూయున్న పన్ను నీయొద్ద కావలిగాయుంచి పోయెను. అతని యాజ్ఞకు వ్యతిరేక్తము గా నేను నిన్నిచ్చుట నొంటిగావిడిచి పోయినచోనాయుండు నేరమునెంచి కోపమును పొందును. కావున నట్లుచేయుట యాక్రమముకాదు పోవలసిన యగత్యమును లేదు. నిర్భయముననుండు”మని మఱియుం జలువిధంబుల ధైర్యము గఱపితిని. నాచూటలు విన్నంతట యూజిడిల్లి శాంతముతో

— సీత పరికిన నిష్ఠురోళ్లు సామిత్రి రరతునకు చెప్పట —

యుండవలసిన దానికి మాటుగా నాపై యామె కధికమైన యంగ్రహము కలిగెను. ఓయి లక్ష్మణా! నీచి త్రవ్వత్తిని తెలిసికొంటిని మహా! “అన్న మరణించినచో యతని భార్యయైన యీసీత సాధనమగుచుగదా! మరి గ్రహి. పవమృదు గదా!” యని తలంచుకొన్నట్లు తోచుచున్నది. జ్ఞాతివైన నీవు నాప్రాణనాథునికి మేలు కలుపుచునో? నాడు నీకున్న యగు భరతుండు రావ్యముఁ గొనుటకై యపేక్షించి కాబోవునున్న పట్టాభిషేక మహోత్సవమును భంగముచేసి వనవాసము నొనరింపఁబాలు పఱచెను. నీవు కడుభక్తి గలవానివలె నటించుచు కంటవచ్చి. “యన్న యెప్పుడు మృతినొందునో యతని యిల్లాలి నెప్పుడుగై నొందునో” యనడి దురాశపీఠింపగా మీఁదికి తోఁపనీయక నమయమును నిరీక్షింపుచు మోలం గుచున్నాడవు. ఇట్టిదుర్వభావముగలవాడవైన నీవుచూచుమేలును నెట్లు కలంతుచి? ఒకవేళ దైవవశమున రామచంద్రున కాపదకలిగి గురిగింప నేని పిమ్మట నేను కేగఁగలనని తలంచితివా? వట్టిచూట. నేను నీము ఘావనోగమైనం జేయదానను జను. ఈమఱు నీచి త్తంబున దృఢం బుగ నుంచియుండుము, రజ్జు, విహ, గ్ని, జలంబుల నేదేని యొకదాని వలన తేక్షణంబు జీవఁబాలు విడుతునుగాని, రామచంద్రుని భవమై పరమ పవిత్రముగా నొప్పునుచ్చరము నీవంటి సోనుం డటవచ్చునా! నేను

నమ్మితింపుదునా! సూర్యచంద్రులు గతితప్పినను సామనంబు శ్రీరామ భద్రునిండ్లకు యన్యమునున్నపై ప్రసరించునదికాదు, నీకురాశవిడువుము నకల నుగూ పూర్ణుడును నిష్కలంక చిత్తుడును గావున కౌసల్యానంద సుండు, కణలచిత్తులరై న మీనడవడియుం జలంపులు నలుంగలేక తన వలెనే మీరును విచుల మనస్కులరై యుండెదరని నమ్మి మిమ్ము మిక్కిలి మన్నించుచుండును. అంజలి దుష్టుల మిట్టిదిగా పరిణమించునని యో జి. పని కారణమున కడవట నింతకువచ్చినది. కన్నగొంటు పాములనంటి వారైన మిమ్ము దగ్గఁజేచ్చుకొనిన వానికి మేలుకలుకూనా? నేను తలంచి నదిగో నిజముకానిచో, నుప్తముగా వివర్తించుచి విలిగిన యార్తనా దమాను వినియుం జలింపక నీవు యింతటి దృఢచితుండవె యుండునువా? ధైర్యము కలుగునా? నిజముగా తన యన్నపై ప్రణామమును భక్తి యుంగలిగినవాడు యెని తమ్ముడు లోకంబున నివ్వినంబున నుండగ లడు? నీనింత పాపమానసుండ పగుట నేటివరకును నేను నైసినిన బాంధవైతిని'యని మితీయుం గర్తకఠోరములైన నూటలెన్నన్నియోపలు కఁబొడంగెను. గాగ్రభావం బెఱుంగలేక యామె పలికెడి క్రూరంపు పలుకులు చెవులకు ములుకులవలె దోఁచుటయు, నేనొతయుం జింతా క్రాంతిడనై యామెకు నమస్కరించి "తల్లీ! మీ పాడనేవకుండనైన నన్ను నీ విద్విధముగా దుర్భాషలు పలికి నిందింపవలదు. నా యందు నేరంబుగలుగదు. నాయన్నయైన రాఘవేశ్వరుం నన్ను నీయొద్ద కావలి యుండునుని చెప్పిపోయెను, తదాజ్ఞప్రకారము వర్తింపక యాదునునిమి నొంటరి దానిని నిన్ను విడిచిపోయినచో నాపై నాగ్రహమొదలగుండు. ఈయన్యమున విశేషముగా రాక్షసులు తిరుగుచుండుదురు. భూపెక్క విగమాలమాయలు చేయుచుండెదగ. బాని తెలిసికొనుట కష్టము మనకు వివచ్చిన శబ్దము నయితము ఎవఁడో రాక్షసునివలన గలిగినదియే కాని యన్యముకాదు. రామచంద్రుం డవతర ప్రకాశుండు. దైవభూవుండు. అహహాశ్మనకెపుడును నట్టి యుడదనుం బొసంగదు. నేను దృఢ ముగా చెప్పగలను. అన్యయాజ్ఞ మీటవెటచి నేను నీందూరము చెప్పవలసివచ్చినది. అన్యో వనిచవలసినది లేదు. నిఘనదూడు తిరిగిత ముగా రాగలడు. దీసికై నన్ను కర్ణకఠోరములైన నూటలు బలుకుట ధర్మకాదు" అని నావలన నై నంతవరకునుం బెప్పినాడను. కాని ప్రయో

జనము లేకపోయెను, తడవు గావించుచున్న కొలదియు నామెకు దురభి
ప్రాయము మఱియు నధికము కాదొడంగెను. కర్ణశూలములుగా పలు
కరావి మాటలు పలుకుటయు, నవి వినుటకు నాహృదయం బోర్వక యే
మైన వగునుగాక పోవుటయే మేలని యెంచినవాడనై యుప్పుతోని మనం
బున సంకయిమా విడచి కఠింబున గిగిగి యానందెట్టి దైవముపై భార
మునువైచి యామెను పర్ణశాలయం బొంటరిగా విడిచి గామభద్రుం
డరిగిన దిక్కునకుం బోయినాడను. సమయము నిరీక్షింపుచు నుచునానం
బొందియుండిన దశవదనుండు నేను జనకసంధనను విడిచిపోవకనే కపట
సన్మాసివేషముఁ దాల్చి భిక్షకునచ్చినవాని చండమున పర్ణశాలజేవచ్చి
సీత నిజమైన యోగియే యని యెంచి భిక్ష పెట్టుటకై నే కేర్పఱచిన నా
ద్దును దాటి రాగానే న్విస్వరూపముందాల్చి, తన యాశ్చరింగని పూర్వీ
ల్లిన యామెను రథముపై నిమగ్నిని లంకాపురంబున కి... కను
రామునియొద్దకరిగి జరిగిన వర్తమానంబు విన్నవించితి. అంగరట పతింబు
దిగులొంది మాయామృగ వృత్తాంతంబుం జెప్పెను. ఇలాపురమును పర్ణ
శాలకువచ్చి చూడగా సీత లేడయ్యె. విచ్చుట యామె పోయిన తెలుగు
తెలుసుకొనుటకును, రామా సంహారముజేసి యామెను పడయిపట్టెను
నన్నియో పడరాని పాట్లుపడి జీవుని కడుకావిశేషంబున నెట్లో జయ
మునుపొంది నారము, కాబట్టి భూపుత్రి స్వభావమును నేడు కాగుగా
యెఱుంగుదు. కావుననే యిపుడింత భయము దురున్నాను. విష సము
క్రములో తిగిబూనికి పోయెడివానికి చావుగలుగుననెడి భయమీమిది!
రామునియాజ్ఞమీర రానిది. తడర్థమై యెట్టి విపత్తువచ్చినను నాని నను
భవించియే కావలయును. ఇంక చింతించుటచే ప్రయోజనము లేదు
గదా!" యని కండ్ల నీళ్లు రాలుచుండఁబలికెను.

— భరతుడు సోమితి నారాధ్యుట —

ఇట్లు మహాదుఃఖాక్రాంతుడై లక్ష్మణుండుచెప్పిన మాటలు భర
తుండువిని జాలిఁగొని తననుండు దద్దిషయమున నడంపకేశ్యముగానిదుఃఖ
ము పొంగి పచ్చుచుండగా ప్రయత్నమున గొంత యడంచుకొని దీనవద
నుడై "తమ్ముడా! నకల విషయములయందును నుల్లసా త్రుండై
ప్రవర్తించుచున్న మన యొన్నగారు యీ విషయమున పొరబడి తప్పు
చారిఁ ద్రొక్కినాడూ పాడు చాకలివాని దుర్వాశ్యము లొక పెకగా

దలంచి గోరంతను కొండంతగాఁ దలంచి దానికై యింతటి గొప్పకూర కృత్యంబుఁ జేయింప నెంచెను ఇది యా మైథిలియొక్క దుష్కల మహిమ. అటున తెను గాని నేఱు కానేరదు. మనవలన నై శంతవరకునుండెప్పినా రము. మన విన్నములు బూడిదోన హోమమువలె వ్యర్థమయ్యెను. ఏమిటి యింతలము? సోదరా! రామచంద్రుని యాజ్ఞ నను కనుల్లంఘనీయ మైతిని. ధర్మశీలుండైన యాయహాత్యువకు తెలియని న్యాయమేదియును లేదు. సర్వజ్ఞుండైన యతఁడే యిటుల చేయవలసినదని చెప్పినంతట దాని నాననిగాని, కాదనిగాని యాతేపింపఁగలవా రెవ్వరుగలరా? జను లకు శుభాశుభంబులు దైవికముగా తటస్థించుచుండును. అవి పచ్చుట యుం బోవుటయు మన యిచ్చానుసారముగా జరుగదు. ఎపు డేది కలు గవలయునో యాదృశ కలఁగకమానదు. దాని ఫలము మనుజుం డనుభ వించియే తీజవలయును. నీత సకల సుగుణోపేత జగన్మాత కీర్తివిఖ్యాతి మహాజ్ఞానియు సద్వంశ సంభవుండును, దిగంత విశ్రాంతి యశోధ నుండును, ధర్మాత్ముండును నైని జనకి మహారాజునకు ప్రియతనము రవివంశసంభవ రాజశ్రేష్ఠుండును, బహుతర శుభలక్షణ పరిశోభితుం డును, నిష్కలంక కీర్తిపూరిత దిగంతకుండును, న్యాయ ప్రవర్తనుండును నైన జతరథ మహావల్లభునకు కోడలు దివ్యలక్ష్మణ గుణాభిరాముండు ను, నీలవీరద శ్యాముండును సద్వితీయ శౌర్యధైర్య గాంభీర్య పరాక్ర మ, బలమా. శాంత బ్రజ్ఞాశలినుండును నైన రాఘవేశ్వరుని యుద్ధాంగి. మహావతివ్రత సుశీల పుష్కలరీతి అటువంటి యాసాధ్యగతితోడ పదు నాలుగేడ్లు వనవానముచేసి దుష్టరాక్షసులవలన కలిగిన కష్టమాలన్నియు ననుభవించి ఎల్లెట్లా యూదిక్కులనుండి విముక్తి నొంది భర్తతోఁగూడి సుఖముగా పురంబువకడుదెంచి పట్టాపిక్తుడైన నాథున కంతయుం బ్రి యుంబుగలుగ వర్తింపును, “ఇంక నెల్ల యిడుములుండీతెను కష్టశాలమువిడిచి పోయినదిగదా!” అని సుతోషముతో యిష్టభోగంబులను భవించు చుండుటను జైవము చూచి సహింపలేక వెండియు నరణ్యముల పాలు గావించి వెతలొందింపఁ బూసెను. మన మేమిచేయగలము? సర్వ మును భగవత్సంకల్ప ప్రకారము జరుగుచుండును. కాని యస్యధా యే శాస్త్రమునుం జరుగదు. పరిమేళ్యదుః జాప్యాశీల సుటులకేయ నంచి యుండెడినో యిటుల గాకమానదు. కాబట్టి యానివ యమునుగూర్చి,

సివుగాని, నేనుగాని, మఱియెవ్వరుగాని. ఎంత చింతించినను, పరితాపమును పొందినను నిద్రయోజనము లట్టుగా! మనంబు దృఢముఁజేసుకొని రఘునందనుని యాక్షయి నా వేర్చుట కర్తవ్యము. పాపమునితలంచి మన మొకవిధముగా నెంచి చెప్పిఁబోయిన యుడి మఱియొక విధముగా పఱిఁముంచుచున్నది. సీతనుండ్లించుటకై మనము బ్రయత్నించిన దానికై రామచంద్రుండు కంఠమును ద్రెంచుకొనఁజూ నెను ఒకసంకటమును మాన్పఁబోయినచో దానికంటె గొప్పదగు మఱియొక కష్టముకలుగునట్లు తలఁపించుచున్నది. పరమేశ్వరుం డెట్లుజేయ నెంచియున్నాఁడో యవిధమున బయగగలదు. ధైర్యమును విడువక నీకు నియమించిన కార్యమునుదీర్చి నడిచిన సర్తనూనమును వచ్చి విన్నవించుము. సూర్యుఁడ్రాది నవగ్రహంబులును, భూమ్యాకాశంబులును, దిక్పతులును, రుద్ర, వహ్ని యశూనిలులును, వసువులును, పంచభూతంబులును, పరమపతివ్రతయు, నకల సుగుణసందోహ నిదానయు, పుణ్యశీలయు, నిష్కళంక స్వాంతయు, నిర్దోష్ట ప్రవర్తనయు, లోక సుతయునైన జానకీ మహాదేవికి యోగిడునుం గలుగఁగోరుక రక్షింపునుగుగాక ధర్మంబు జయించునుగాక. అనుచు ఆలర్యముఁజేయకుము. అప్రమత్తుఁడవై యతీకృత కార్యమును పూర్ణముఁ గావించిమ్ము” అని రాల్పడిన కంఠధ్వనితో చెప్పి యనుజ్ఞ నొసంగెను. భరతుండును సౌమిత్రియుం జింతాకు లిత మానసులై పలుకుచున్న మాటలవినుచున్న శత్రుఘ్నుండు శోకాకుల మానసుండై మానవతియు నకల భోగంబులు వసుభవింప పలసినదియు దోష హింసయు, మాత్సరమానయునైన మిథిలేకనందనకు గలుగఁబోయెడి దుర్దశను దుఃఖమునుం డలంచి గుండెలు తల్లడిల్లగా కన్నుల జోట జోట శోకాంబువులు జాటుచుండగా నేమియుం బలుకక మానముద్ర చాల్చి తలపొంచి నిలిచియుండెను. అపుడు లక్ష్మణుండు విధిలేక యెట్టి కుసుతిత్కార్యమును దానే చేయవలసినవాడై యున్నందున, కన్నులు దుడిచికొని భరతునకు వసుస్కరించి తమ్ముని గాఁగలించి వారయను మతినివదసి కళంకముతోఁగూడిన మానసంబుతో, కళాహీన ముఖంబుతో, ముందువాగని గమనముతో, మట్టట్టుగనుచున్న తలంపుతో, గడలి సీత-జేవియుండు సౌధంబునకుఁ బోయెను. భరిత శత్రుఘ్నుల లక్ష్మణుని నీక్కులిసి, నిర్విమిత్తముగా జానకీదేవికి కలిగిన యాపద్రవ

మును గూర్చియు, రామచంద్రున కామి యెడల గలిగిన నిర్దయాత్వం బునుగూర్చియు నొకరితోడ నొకరు చెప్పి వగచుచు, దీనమానసులై కడలి తమ తమ మందిరముల కరిగి, సీతాదేవికి కష్టములు నివారించు మని భగవంతుని బహువిధముల ప్రార్థించుచుండిరి, రామచంద్రుండును, పూర్వోక్త ప్రకారంబున లక్ష్మణునిబనిది విషసాధంబునకుం జూయెను.

ఇట్లు లక్ష్మణుండు సీతాదేవియున్న సాధమునకరిగి, నిరాడంబరముగా లోతుల ప్రవేశించియురుగుచున్న సమయమున నచ్చటి పరిచారికలు సామిత్రి రాకంగని పరుగు పరుగున జానకియొద్ద కరిగి దండముఁజెట్టి “దేవీ మీ ముద్దు మరదియైన సామిత్రివచ్చుచున్నాఁ”దని యెఱింగించిరి. సీత వారిమాటలు విని, యులికిపడి తనలో “ఏమీ! లక్ష్మణుండు వచ్చుచున్నాఁడా? ఆతఁడెపుడును నిటుల నకాలములయందు కారణము లేక వచ్చెడివాఁడనకాదు. ఏమినిమి తమై యుండును? ఏ విషయమున నంత యవశ్యకమైన పనిగలిగివచ్చెను?” అక యాలోచించి పెక్కుండు తెలులుసేవ సేయగా మహావిలాసముతో హంసతూలికాతల్పిబుపై మృదుల పర్యంకస్థంబగు తలగడ నాని కూర్చుండి, నిలుకలకు చూటలు గఱపియు, నంచలకు నడలునేర్చియు, గోరువంటచేఁ టలికించియు, మృగశాలకంబులకు లేఁ జచ్చిక మేతఁజెట్టియు, నిజాజ్ఞాను సారంబుగా పరిచారికలు వర్తింపగా, పాటలు పాడెడివాగుడు, నాటలాడెడివారును, నైమిషసఖులు చిత్తంబు పల్లవించఁ జేయుచుండగా విసోదంతుచు కాలము బుచ్చుచున్నయాసుతుమార నుండరగాత్ర యట నపుడు జడగుచుండిన పనులన్నియుం జాలించి, కటాబుగ శయ్యపై నుండి లేచి తగిన మరియాద చొప్పున వర్తించునటుల పరిజనుల నియమించి, తానును మరదిరాక నిరీక్షింపుచు నిలిచెను. అంతలో లక్ష్మణుండు నామె యున్న యెడదగువచ్చి వదిలెగానిని గని యామె పాదారవిండములకు సాష్టాంగముగా దండ ప్రణామంబులు చేసి నిలిచెను. సీత మహానంతోషముతో మరిది నాశీర్వదించి యర్హపీఠంబుపై నాసీనుం గానించి మండహార నుండరవదనారవిండయై మరదిని గని యిట్లనియె.

—* లక్ష్మణుండు సీతతో తన రాకకు కారణంబుఁ జెప్పట, *

మరది! నుమిత్రా నందనా! ఏనాడును నీవు యిట్టి సమయమున నిచ్చటి కాశస్థికముగా వచ్చినదియే లేదు. నేడు తలఁచి తలంపుగా

నీవువచ్చుటవలన నేటియో యగత్యమైన పనికలిగి యుండవలయు నని తోచుచున్నది. నేను తలంచినది సత్యమునా? యుండునా? ఏమి కారణము? పనిలేక వచ్చేడివాడవు కావు. “నీద్యవయంబు నెఱింగు” మని యడిగెను. అసాధ్యములను యటుల నడుగుటయు, నామె యామామకపు పలుకునను, తాను చేయబోవుచున్న గుమ్మార్థమున, తక్కువమున నామె చెందజోయెడి దుఃఖముననుండునలోడలించి న్నగనన మతికియించు చుండగా నొక మనోవ్యాకులమును మీరిడి నోసినయక లక్ష్మణుండు ప్రయత్నముతో లోలోన నడంచుకొని లేచి సంతనముం దెచ్చుకొని వినయముతో, “అమ్మా! మామన్నయైన రఘుకుల శేఖరుని యనుజ్ఞచే నీకొక శుభవార్త తెప్పటకును తత్కార్యమును నెరవేర్చుటకును నైవచ్చి నాడను. అది యేమనగా, నీనితకు పూర్వ మెప్పుడో, రామచంద్రుని తో, వనంబుల వి తలు కనిరావలయునని కోరికపడి రెండుమూడుసారులు చెప్పి ప్రార్థించిరావట, ఆమూట నింతవరకును మామన్న మరచియుండి యిప్పుడు జ్ఞాపకమునకువచ్చెనట. నన్ను బిలిచి యివాప్యతాతమును చెప్పి, “లక్ష్మణా! మీవదిన గర్భిణియై యున్నది. ఇట్టి సమయమున నేనాల తాంగికోరిక దీర్చకుండుట న్యాయముకాదు. మున్ను వనంబులం గనుట కు కోరియున్నమూట యిప్పుడు జ్ఞాపకమునకు వచ్చినది. కావున నీవు రథము నాలుగైముంజేయించి మీవదినను తోడ్కొనిపోయి యగత్యంబునం గల వింతలంజూపి సంతోషమును నొందించి తోడ్కొనిర”మ్మని చెప్పిసంపెను తత్కారణంబున నిప్పుడు వచ్చినాడను. రథము నయి తము ప్రయాణమునకు సిద్ధము గావించిబడినది. రామాజ్ఞ ప్రకారము ఆలగ్నముంజేయక పయనముగమ్ము, పిలుచుకొనిపోయి కావనవిశేషముల గనవలసి వెంటబెట్టుకొని వచ్చెద”ని చెప్పెను. నీత కాశ్చర్యము కలిగెను. అనగా “బో! నా ప్రాణవల్లభుడైన రామచంద్రుని కెంతటి జ్ఞాపకముకలదు; ఆమూటను నేనెప్పుడో మఱచినాను కాను బాటువక నాయుండుగల ప్రేమం బేర్చును లాగున నిప్పుడింత శ్రద్ధతో నావాచితము నెఱవేర్చు కలంబు. రామచంద్రునిని నాకుండుగల యనురాగం బు నట్లుమైన దనుట కీయొక్క కాశ్చర్యము గుఱువు చాలదా?” యని నీలంది సౌమిత్రితో “మిక్కిలి సంతోషము మదియ ప్రాణవల్లభుండు నాయుండు తనకుగల కరుణా ప్రేమంబులు తెలియలాగున యప్పుడు, పూర్వ

మెన్నడో యడిగినమాటను మఱవకుండి శ్రద్ధతోనిన్ను రాశోరికదీక్కుటకై వనుచు లెంతయు మేలు కార్యమగదా! ఆ కర్మా సర్వరూపునకు నమస్కరించు చున్నాను. ఇదివరకును మఱచియుండినను, ఆ విషయము నీయాశ్రమపము వలన మరల తలంపునకు వచ్చినది. నాకును చాల ప్రియముగా యున్నది స్వామి యనుజ్ఞ ప్రకారము నన్ను శోడ్కొనిపోయి యరణ్యవిశేషములం జూపి యానందింపఁ జేయుము. ఇంక తడవుచేయవలదు. శీఘ్రముగా రథము నాకు త్రంబుఁ జేయింపుము నేను తర్లితముగాఁబోయి. యత్రలయొద్ద ననుజ్ఞబుచ్చుకొని ప్రయాణమై సిద్ధముగా యుండెద” నని చెప్పిన లక్ష్మణుండు వల్లెయని యరిగ నంతట సీత తన చెలుల కావృత్తాంతము నెఱిగించి త్వరితంబుగా వస్త్రధూషణాదు లలంకరించుకొని, చెలులు వెంట సేవింపుచు వచ్చుచుండగా తన పెద్ద యత్తగారైన కౌసల్యుడే భవనంబున కరిగెను. అమాయున తక్కిన యత్తలైన కైకయు సుమిత్రయు నయిత మచటికే వచ్చియుండిరి నవత్నులు మువ్వరకును సంభాషించుకొనుచున్న సమయమున జనకనందన బారియొద్దకు పోయి భక్తితో వరుసగా మువ్వరకును నమస్కరించి నిలిచెను. ఎవుడును రాని తనతోడ లభిక సంతోషముచే ముఖము వల్లవింపగా యా సమయంబున వచ్చుటను గూర్చి కౌసల్య యాశ్చర్యముఁ జెంది దీనించి కూర్చుండ నియోగించెను. కైకకును సుమిత్రకును మ్రొక్కుటయు పాదను దీపనలాసంగిరి.

—* సీత యరణ్యనలోకమునకై పోవుట సత్కారోచిత్తము, *

అంతట కౌసల్య సీతనుజూచి “బానకీ! నీవు యిదివర కెపుడును యిటువంటి వేళలయందు మాయొద్దకు వచ్చినదిలేదు. అదియును గాక నేడు నీమూఖమున సంతోష లక్షణములు పొడకట్టుచున్నవి, యోజంపగా దీనికేదియో నిమిత్తముకలిగి యుండవలయుననియు, ఊరక వచ్చిన దానపు గావనియు దోచుచున్నది నేను నలంఘింపదయే నిశ్చయమని వచ్చిన కారణముం జెప్పుము” అని విశ్చించెను. అప్పుడు సీత నీవి మోగంబున చిటునగవు మొనయుచుండగా, విషయముతో కూడిన మృదువాశ్శంబుల నిట్లనియె. “నేనొక కాలంబున మీ కురూపదేశోపేడుగగా మాటలాడుచుండి ప్రస్తావనశంబున, వరణ్యమునాయనను బహు విధంబుల విశేషంబులు గలిగియుండు ననియు, పవనానముచేసి

యలపాటుపడి యచ్చటి విషయము తెలింగియున్న కాననగుటచే. పురవాస మని మెచ్చెదగు కొని పట్టణమున వసించుట కన్నను, కానన వాన మా నందకరముగా నుండుననియు వర్ణించి, నామనంబున కోరిక బాడకూచు న్నది కావున నన్ను తోడ్కొనిపోయి యొకసారి యడవుల యందలి విశోడములం జూపవలయును”నని వేడితిని. రాఘవేశ్వరుండుగి “అట్లే! కావిమ్ము. నినొకసారి యురణ్ణమునకు వెంటబెట్టుకొని పోయి యచ్చటి వేడుకలం జూపెద”నని యచ్చటికి నామనంబు సంతృప్తికొందు లాగునఁ బల్కెను. పిమ్మట నేనా విషయమును మఱచి మరల నెపుడును ప్రస్తావించిన దానను కాను, ఇపుకన్ననో యచ్చటి నాకోరిక తనకు తాను గగతే తీటునిటి నమయము వచ్చినది. నేడు మీతనయుండు నాటి నా వేడికోలును తలంపునకుఁ దెచ్చుకొని నాయానందీర్పఁ దలంచి, నన్ను గొని చని యడవులలో వింతలు విశేషములుంజూపి తోడ్కొని రమ్మని యనుభయమునగి సౌమిత్రిని నాయొద్దకుఁ బంపెను. ఈవృత్తాంతమును నాతోడెప్పు ప్రయాణమై సిద్ధముగా నుండునుని సంభాషణ నాయుత్తముఁజేయుచుటకై లక్ష్యమిండు పోయియున్నాడని, అతఁడు వచ్చుటకు లోపల మీకీ విషయంబుఁజెప్పి మీయనుమతికొంది పోవుటకై యిప్పుడిచటికి వచ్చినదానను. నాయుండు దయయుంచి యనుమతి నొసంగవలయునని వేడుచున్నాను” అని పలికెను.

ధరానందన చెప్పిన యీమాటలు వినఁగానే కానల్ని మనంబున విస్మయమును, దిగులును, భయమును, సంశయమును సంకురించి యేమియుం జలుకుటకు తోచక కొంత తడవు నిర్విణ్ణయై మానముతో నుండి పిమ్మట గమాలించుకొని నీతనుజూచి యిట్లనియె.

—* సీత ప్రయాణమునకు కానల్ని తన యసమృతిం దెలుపుట, *—

“అమ్మా! జానకీ! నేడు నీలన క్రొత్తమాటలు వింటిని. నను నాలుగేండ్లు భర్తతోఁగూడి యురణ్ణవాన మొనరించి నానా కష్టములును ననుభవించి యీ విషయముద్రము నెటులనో చాటి పురంబునకే తెంచిన దానవైన నీవు ననివి నొందక కానలను చూడవలయునని కోరుటయు, అటుల కోరగానే యన్ని విషయములు నెఱింగిపాడైన నీదతి యీ యపేక్ష వలదని చెప్పి నీవు కోరినటుల చేయుటకు సమృథించుటయు, నిది యెప్పుడో జరిగిన సంభాషణయైయుండియు దాని నిపుడు లంత

తలంచుకొని రామచంద్రుడు నిన్ను కావనంబునకుఁ జంపుటకు సిక్ష్మ
యించి మనుజు నొసంగి అత్తగారిని బనుచుటయుఁ జలంపగా నాబుద్ధికి
మహా విచిత్రముగాఁ దోచుచున్నది. సీతా! నీకోరికను విసగా లోకము
న వెవరికిని వింతగా తోచకుండును! అకపులలోని సుఖము నెఱుంగని
దానవుకాపు గదా! అన్ని కష్టములు ననుభవించియున్నావు. అటువంటి
నీకుగహనసంచా రానందము లేనివోక తగునని యేమిగాఁడలంచియికోరి
కం గోరి యడిగితివి? బౌరా? వెట్టిదానా! ఇట్టి యాన యెవరికై నం గలు
గునా? భర్తను యివిధంబున వేడుదురా? బాగు బాగు. అరాముడు
తాను కసిబాలుఁడా? హానివృద్ధులను, యుక్తయుక్తంబులను బెలియని
మాంధుడా? వివేధుడును, సన్వధర్మవినుచును, నగురుసుగదా! అటు
వంశవాదు తెలియకనో. తెలిసియో యాడుదాని వాక్యగొని యడవు
లం బూడదయినని యడిగినంత నూత్రమున పోయిరమ్మని కలవొన్న
గుట యెట్లు? తగునా? ఒకవేళ చూడబోవయు నని తలంచినను దానికి
సమయా సమయములు కలుగవా? ఎప్పుడు లొంగివిన ఎప్పుడిటువంటి
పనులుచేయుట నీచించినాని భర్తమా? నీకమునంబునకు యిప్పుడు
గొప్ప యాటంక మొకటియున్నది. అది నీకుగాని నీభర్తకుగాని తోచ
లేదా? అటువాసములు గర్భవతిగా యున్నావు. ఇట్టి సమయములో
నా? యగల్గినను కరుగుట; యెట్లు సరిపడును? చూలాండ్రు ప్రసవిం
చువరకును నెన్నఁకేం బోరాడనియు నేల్లు కాలువలు దాడిరాదనియు,
భయంతర ప్రశ్నలు చొరరాకనియు బెద్దవారలు చెప్పదును.
ఎవరైతెం బోవఁడలంతురా? ఒకవేళ ననాలించితముగా నీవుపోయినను,
పడుగునకు లోకులేనుని పలుకుదురు పసిదగుటచే నీక తెలియక గహ
నము కలుగఁగోనిన భర్తయు బెలిసిన యామె యత్త లేలుచేయుచుం
డిరి? గర్భవతిని బోరాడని వారింపమాడిదా! ఎఱుఁగ నేనుని కలపునొ
నంగని? ఇంత మూర్ఖుడు తనుకు తెలియదా! రాము మోదనిన నిరాశ
రించినా? ఇదికానిని కాల్గిలు. ఇందు నీత గమిదనులేదు. రా
ముని నేనునులేదా, ఈవోడనుండును గౌరవాదులయు జేయున్న
ది యేదైన నొకటిబోయి నెఱుఁగితినిచో దానికి వాశేబాధ్యులని
మాటకుండుదురా? దీనికి నేనా సమ్మతించ నొల్లను నుమీ! మొదటి
మాట నీవు కోరిన విషయమే నుంచినకాదు. రెండవది నీవుపోయిచూచి

వచ్చుటకిది తగిన సమయము కాదు. కానిటి యిప్పుట్టున నీమత్తుమును మానుము, నీవు ప్రసూతవై కొది దినములు కనవలసివచ్చు నేదోయొక సమయమున పోయి నీయిష్టప్రకారముగా తిరిగి చూచివత్తువు గాక. అంతమాత్రమే కాని యీగమయంబున నన్యములకుఁ బోవుట మిక్కిలి యనుచిత కార్యము. వలదువలదు సీతా! నీవు మంచి చెడుగులు తెలియనిదానవు కావు. బుద్ధిమంతురాలవన బేరసొన్న దానిచ్చి త్వరఁ గొని యిటుల చేయుదలంచుట డేమి కరముగాఁ దలచుట పెద్దబాట మాటలు గినక నిరాకరించుట కడుంగడు చెట్టమని భావింపుము. నేను నీయొక్కయు, నీపతియొక్కయు, నీపరుడొ యొక్కయు మేల! నెపుడునుగి గోరుచుండు దానను, ఎపుడుగాని మీలో నెవ్వరికిగాని యేమి త్రము చెట్టకలిగినను, కలుగునని యోచినను, నామనంబు నైదుద కావుననేనేను యంతమారము నీకు జెప్పినదానను. నీ ప్రామాట్యంబు లలి యుక్తాయుక్త విశేషంబునను గ్రహింపఁగలవని నానమ్మకము. దాని వలననే యీకార్య మర్హము! కాదా! యను విషయము నీలో నీవు బాగుగా నాలోచించుకొనుట యగునని నాకుఁదోచిన మాటఁజెప్పితి. అటుమీఁద నీ పతియిష్టమును నీయిష్టము నెట్లుంగఁగో యిటులఁజేయఁ' దని సీత ప్రయాణము తనకు సమ్మతము కానందుటను స్పష్టముగా తెలియబడినను, ఇట్లు కొనల్ప తన యభిప్రాయమునుచేప్పి ముగించ గానే కైకేయి జననందన నుద్దేశించి యిష్టానుసరుగా చెప్పెను.

— ఇక సీతాదేవి ప్రయాణమునకు తన యసమ్మతిని జలుపుట, —

“అమ్మా! మైథిలి! ఇంతవు మామొక్కగా మాటలాడుదు న్నందున నడును నడ్డుగా జలుకరాదని నీవన్న వినుచుంటిని, అమె చెప్పినదానికంటె నేనధికముగా చెప్పఁదగినదియను జెప్పఁజేడియను నెద్ది యనులేదు, కాని యైనును నాకు దోచిన రెండు మాటలం జెప్పెదను. శ్రద్ధతో వినుము, లోకమునో నీపరి భోగముల లనుభవించుట కర్హులైన యవతులు వేడుకపడిన యెడల నొంతకడవు విరాగముగా నుద్వాస వృత్తులందో, పుష్పవనములందో మంసయానంబున విహరింప గోరుదురు. కాని నీవలె గర్భవతులై యుండు కామయిన భవతుల గర్భవంతులంతాన సంచార శిలాకంటక మయందైన దుర్గమార్గంబులం జూచుటకును వానియందు తిరుగుటకును వివ్వనియెం గోరదు. అక్కడ

ములు చూచు నమయమువేటు. ఇట్టికాలమునగాదు, ఇప్పుడునీ బాటు మానముల గర్భవతివిగా యున్నావు. భీకర దుష్టసత్వముల కళోరధ్వ నులు విడుటచే నిమగ్నులైన కొకవేళ జంతుగలుగును. గుండెలు తల్లడిల్లును. గర్భవతి కడివొందినాడు. అదియును గాని కరీరమునకు గాని కలుగునట్లు ముగడ్డకొందును, కరుకు చాలచోనను నడుచుట గొప్ప తప్పు గవాన సంచారమనిన యల్పశార్యముగాదు. మంచివారలకే కష్టము గాతోచును. పురుషులు సయితము శ్రమనొందు చుండుదురు. నీకు సాధ్యమా? నీవన్ననో మిక్కిలి సుతుమారగాత్రవు. నీదోహము కనుమకో మొనము. పడంబులన్న చిగురుటాకుల కెనయైనవి పైవి గర్భవతివి, నుంత కరీరమునకు కష్టము సోచిన నహింపలే! యున్నరని విట్టూర్చుచుండు దానవు. ఇప్పుడుపోయి యడవున దిరిగి రాదగిన నమయమగునా? ఆకష్టము నోర్యకలతా? కష్టసుఖములు మాట యెట్లుండినను చూలాండు ప్రసవించువరకును, కాలువలు నేరులుం దాటరాదనియు, నడవులు చొరరాదనియు దెలిసినవారు చెప్పచుండుదురు. ఈమాట మాయక్క గారు ముందేచెప్పినది. ఇట్టియనరందర్భము లెన్నియొకలిగియున్న నమయమున నాలోజంతుక ప్రయాణమునకు సిద్ధపడి చెప్పవచ్చుట నామనంబున కెంతయు వింతగా దోచుచున్నది కాంతాజనీ! వేయిమాట లేమిటి? గాని నామభిప్రాయమును దృఢముగా తెలుపుచున్నాను. ఈ నమయమున వరణ్య సంచారమానకై నిన్ను పంపుటకు నామనంబున ననుమతము నమ్మితముగాదు. కావున నే ననుమతింపజాల"ననియెను.

— నీక ప్రయాణముకు సుమిత్రయ నమ్మతిం జెబుట, —

కై కేయి శాపునొచ్చి వంతయు దెప్పి యొసంతట సుమిత్ర భూమిపై జూచి "కుభాంగీ! మిథిలేశ కుమారీ! నీవెంతయు నమాయకరాల వడుటను నేనిప్పుడు స్పష్టముగా తెలిసికొన్నాను ఎందువలన ననగా నిన్నువలె లోకంబున నిటువంటి కోరికను నుజ్జయే కాంతయుం గోరికొని పతిని యాచింపదు. ఈనమయంబున నీకునుజ్జ యొసంగెననెడి శారణమును జట్టి రామచంద్రునియందు తప్పు మోపుట న్యాయముకాదు, అతడే మిచ్చెనును? మిక్కిలి ప్రియురాలైన భార్యయేదేని యొకటి పొందించు యడిగినప్పుడు ప్రపంచంబుననే మగవారు నమ్మతించి యాకార్యము ను నెరవేర్చి నంతోపమును తెందింపక నిరాకరించును? గర్భముం దెలి

సినబాడయ్యను ఇవుడు నిన్ను పనుచుట కూడదనుట యెఱింగియుం
డియు ప్రీయందుగల యనురాగాతిశయమునం జేసి యడ్డుపలుకలేక
రామాడు సీతనుజ్ఞ యొసంగెనుగాని యితరముకాదు. అతఁడెమి చేయు
ను? తిరగ్మరించుట కష్టము కదా! దీనికై యతనిపై నేను నేరము
మోపఁజాలను కాని ఈదోషము కొంతవరకును లక్ష్యం భరత శత్రు
ఘ్నులయందు గలదని చెప్పవచ్చును. ఏలనన, భయ యన్న ప్రియంబుక
లన యోజింపకయో, పొరబడిన కారణముననో దురభిప్రాయము గలిగి
యొక కార్యమును చేయఁదలంచి నవుడు వారు కామం నుండలనుడి
తద్విధంబు నెఱింగియు నది యటుల చేయుటవలన కీడుకలుగు ననుటను
విశేషీకరించి, యతని మనస్సున కావని కూడదని తోచునటుల నచ్చ
చెప్పవలసి యుండును. అటులచేయుట న్యాయమయ్య వారావివయమున
శ్రద్ధవహింపక యతఁడు చెప్పిన నూటలన్నియు నట్టేవిని తలలూచు
చుండినది తప్పుకాదా! ఎందువలననో చెప్పినవారుకాదు. అంతమాత్ర
మేకాక, నిన్ను పిలుచుకొని పోవుటకును, మహా దరణ్యంబులలో త్రిప్పి
యచటి వింతలుచూపి తోడ్కొనివచ్చుటకును లక్ష్యంబులు తానె పూ
నెను. ఇది వారియందుగల లోభమని నాయభిప్రాయము. వారి మాట
యటుల నుండనియు, సీత తలంచుటను గురించి యోచింతము. ఇదివర
కెన్ని దినములో యడవులన్నియుం దిరిగి యెంతకాలమో గహనతాన
ముఁజేసి యుండలి దుఃఖంబును సుఖంబును నెఱింగి. యరణ్యము లండలి
విశేషంబులును వింతలును చూచిచూచి తనివెఁజెంది “దైవమా! యీ
కష్టము లెవుడు శీఘ్రో, ఎవుడు స్వప్నరంబువకుం బోయెడి భాగ్యము
సిద్ధించునో కదా!” యని చింతింపుచుండి భగవత్కృపా విశేషంబున
వివిజ్జల పూర్ణ వనవానశ్లేశమహాగుముద్రము నెట్లోగడచి పతితోడఁగూ
డి సుఖముగా మరలివచ్చి పురంబుఁజేరిన దానవు అటుల కానలలో
నెల్లప్పుడును వింతల గనుచుండిన సీత వెండియు నరణ్య విశేషంబులం
గన తలంపు గలుగుట వింతగాయున్నది. పూర్వముచూచిన విశేష
ములకంటె యిపుడెక్కుడు విశేషములేవి గలిగియుండును! తలంచితివి!
అడవులలో నంటిటి విశేషము లెవ్వెగలవి! ఇదియు నొక కొరికయె య
గునా! శరీర కుసుమ నన్నిభ శరీరమైన నీవెక్కడ! ముంద్ర కంఠమును,
కానరామును గలదియు. చొర శత్రుముగాని లతావల్లీకములచే నిండినది

యను, వులులు సింగములు మొదలయిన గ్రూర మృగములు వసించు చుండునదియు నైన యరణ్యములో దిరుగుటక్కడ! తెలిసియో తెలియకనో యొక వేళ వదైనను నాశంగొని నీవడిగినపుడు వానిని గూర్చి యుచితమా యనుచితమా యగుటచు మేము చక్క గా విచారించవలయును. తటాలున నమ్మించి యనుజ్ఞ నొసంగకూడదు కదా! ఇది నీ బుద్ధికి న్యామమని శోచినను మాత్రంగాని లోకమునకు గాని యటుల తోచదు ఎందువలన! ఇటువంటి పనిచేయుట కిది తగిన నమయము కాదు. అడవులు గాని యడవులలోని వింతలుగాని కొఱవడి పోవునవి కావు. లోకంబున నరణ్యంబు లెంతవరకు నుండునో యంతవరకును వాని లోక లిగియుండు వింతలును విశేషములునుం గలిగియేయుండును. మించిపోవునవికావు. దానికై వేగిరపడ నేమిటికి! ఏకార్యము నాలోజించినను, చేసినను నది తేనుకరమైనదిగా నుండవలయును, అర్హమగునా! కాదా! యనుట బాగుగా తలంచి దృఢముగా నిది యుక్తమని నిశ్చయింపఁబడి నపుడే యాపనినిఁ జేయవలయును. “ఇవుడీ పని యుక్తము కాకపోవుట కేమికారము?” అని యనుగుడుచేమో! దీని కెన్నియో నిమిత్తములు గలవు. కాని వానిలో రెండు విషయము లిప్పుడు ముఖ్యములు. మొదటిది భయంక రారణ్యమును చూడగోరుట మంచిది కాదనుట, మఱియొకటి ఇప్పుడు నీవు గర్భిణిగా యుండుటచే యొకవేళ యటుల పోడలంగినను, పోనరాదనుట. నీవుడుగాని నానవూర్చినలైన పెద్దలు చెప్పియుండు ధర్మములను నిర్ణాకరించి స్వతిశేషముగా ప్రవర్తించుట హానికరమనుటను దోషమనుటను జ్ఞప్తియందుంచుకొని యేవనినైనను చేయవలయును. చూలుదాల్చిన స్త్రీని కేమాత్రమును శరీరమునకు శ్రమము కలుగకూడదు. మిగిలి జాగ్రత్తవా బాధ నటించుచుండవలయును తొండరపడి బారేచీని ప్రయాణగలుగు పనుట నొనరించి రేని పిమ్మట నొకవేళ నేదో యొకవిధమైన హానికలిగినను కలుగవచ్చును. ఇటువంటి యాటంకము లెన్నియోగలవు. కాబట్టి యో నీతా! నీవు తలంచి యడుగవచ్చిన పనికై యడుగుటకు నను నమ్మించి యనుజ్ఞ నొసంగ నొల్లను” మా మాటలు నిరాకరించి పోడలంబినచో మేముమీకుం తెప్పఁజాల” నని చెప్పెను.

ఈ ప్రకారము కొనల్పా కైక నుటుల్రలు ముప్పును నేక వా
గ్యముగా తన ప్రయాణమున కాంక్షములైన మాటలు చెప్పి తమయన
మ్మతి నెఱింగించుటయు నీతాదేవి శక్తివలనమై తనలో యిండుక యా
లోజించి, ఎటులనైనను వారిని నమ్మజివటచి యనుజ్ఞఁ గొనవలయు
ననెడి తలంపుగలదై వినయముగా నిట్లనియె.

—* సీత యత్రలను సమాధాన చిత్తలంజేయుట *—

“అత్తలారా ! మీరు నాహితముగోరి యిప్పుడు చెప్పిన మాట
లన్నియును వాస్తవములు. ఇట్లు నాయుద్దేశమున కాటంకముగాఁ బలికితి
రని యానంతయును నాకుంహలన చింకను పొందిన దానను కాను.
పెద్దలైనవాడు చెప్పిన నీతిని వినక దేవనియుఁ జేయరాదనుట నయితము
నేనెఱుంగుచును. గర్భవతు లెందును బ్రాణగరా జనుటయుం దెలి
సిన విషయమే ! కాని, అందును నేనిప్పుడు ప్రయాణముగలకు తగిన
నిమిత్తము వేషోలేకు గొప్ప కారణముగలదు ఏమనగా:—నన్ను
రఘుకుల శేఖరుడు నిరొడుమైనది మొదలు నేటివరకును వెళ్ళుడుగాని
చెప్పినమాటకు బదులులేక యెఱుంగకు, ఏడు గడయుఁ బతియేయనెడి
విశ్వయాము గలదాననై నిర్మల చిత్తంబుతో నన్ని యమ్మహానీయుని
యాజ్ఞను వేడవాక్ష్మంబుగా శరసావహించి భక్తితో పాడసేవ చేయు
చుండెడి దానగు. ఇపు డరణ్యమున గరుగఁడలంచిన విషయమున,
నేనాశించుటయు తడర్థమై పోవుటయును ముఖ్యముగా నెంచి ప్రకూణ
మైన దాననని యెంచివలదు. కూడినను కూడకున్నను రామాజ్ఞ ప్రకా
రము చేయుటచే యందు ముఖ్యమని నాయభిప్రాయము. న్యాయమై
నను, కాకున్నను దీనివలన నన్ని సంకటములు పొసఁగినను నేను వానిని
గురించి వగవక దృఢబుద్ధి గలదాననై యాకన్యముల నేనైన ననుభవించె
డను కాని, శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞ నక్షిప్రమించి వర్తించుటకు నేను
సన్నుతినను ఎవని వాదావిండుమొలను నదా నా వ్యాకఙ్ఞంబున
ధ్యానింపఁ జేయుచునున్ననో, ఎవని గురువును దైవములుగా యినం
బున నెంచి నన్ని నేవించు చుండుననో. ఎవని యాజ్ఞ మూఱి నడుచు
టకు దేవతలు నయితము భయపడుచుండుననో, ఎవని వాక్ష్మములు
నకల ధర్మశాస్త్రోక్తంబులను నధిక ధర్మోపేతంబులును. నాచరణ
యోగ్యంబులనై యనుసరణీయంబులుగా నాతలంపునఁ జలించుచుండు

దునో, యటువంటి మదీయ ప్రాజేశ్వరేంద్రును, జగత్సందీప వ్యూహరి
 త్రుండును, సకల కల్యాణగుణ భూర్లుండును, దయా స్వభావుండునునైన
 రామభద్రుని యాజ్ఞకు వ్యతిరేకముగా నేను సదుపచారము ఎవ్వడో
 ణోరి యడిగియుండిన మాట నిపుడు తలంపుఁజేసి ప్రయత్నముతో మదీయ
 హాచితమును దీర్చి తోడ్పొనిరమ్మని లక్ష్మిని జంపి యుండగా,
 యాధ్యాజ్ఞకు విరోధముగా నేనెలుల ప్రవర్తింపవచ్చును? పతిప్రతియైన
 స్త్రీ పతియాసతి నతిక్రమింపవచ్చునా? లోకులునిందింపరా? మహాపా
 పము కాదా? ఈ విషయములన్నియు నాలోచించియే నేను ప్రయాణ
 మైతిని, గర్భవతిని యుండుటచే రథముపైఁ బోవుటవలనను, సరణ్య
 మునం దిరుగుటవలనను, దేహమునకు శ్రమ కలుగుననియు, నడఁచుకొండ
 లు నొచ్చుననియు, నదియునుం గాక, నావంటిస్థితిగానండు భామినులు
 నడులు పాగులు వంకలుదాట కూడదనియు, నడవులు చొరకూడదని
 యు, నటుల చేసినయెడల నేదేనియుం గీడుగలుగు ననియు మఱియుం
 బెక్కు విషయములు మీరు పనికితిరి పానిని నేను పదవఁబాలను,
 మీమాటల కెదురాడెడి దానను నయితము కాను.

అయినను నాపతియాజ్ఞను మీఱలేకయున్న శారణమున నింత
 దూర మనుజ్ఞ యొసంగుడని విమ్మువేడుచున్నాను. ఎట్లును నావ్రతము
 నకు భంగము కలుగకుండు నటుల వర్తింపవలయును. ఇదిగో యిందలి
 ముఖ్య విషయము. ఎవడు రఘువీరుని యాజ్ఞ యైనదో, యేవుడు పోయి
 యే తీరువలయును. లోకవందితుడైన యారాజచంద్రుని కరుణాపాత్ర
 నైన నాకు విపత్తులేక కలుగును? పరమ పురుషావతారుడైన రాఘవే
 శ్వరుని స్మరించిన సకల కష్టములును నివారణమగునని వసిష్ఠాది మహా
 మునులు పలుకుచుండుదురు. ఆరామునకు ధర్మపత్నినై యెపుడును రా
 మనాను చింతనము దక్క మఱియొకటి తలంచి యెఱుంగనిదాన నైన
 నాకు కష్టములు కలుగునా? ఏల కలుగును? ఆ విషయమై లేకమును
 నామనంబున నధైర్యము లేనేలేదు. ఇంతకాలము వరకును జాగ్రతగా
 జరుపుచుండిన నావ్రతము నిపుడు నేనేలవిడిచి వ్యతిరేకముగా వర్తించ
 వలయును? ఇదియే నాదృడాభిప్రాయము. కాఁబట్టి నాయుండు మీప
 లుకులకు వ్యతిరేకముగా పలుకుచున్నదాన నని యెంచి నరము మోపక
 దైన తుల్యుడైన నావిభుని యాజ్ఞాబద్ధునై ప్రవర్తింపవలసిన దాన

ననుట భావించి నరు యించి యనుజ్ఞ యొసంగవలయునని వేడుకొనె
దను, నేనిటుల నడుగుట తప్పుగాదు. ఇది వతియాజ్ఞ జూచిని నిరాశం
చుట ధర్మవిరుద్ధమును, సింధు నును మహాపాపము నగు ననుటను గుఱియి
ముగా మీకు యోచించవలెను. నగాలాని పగులగు నెచ్చటికిని
బోరామియు నివుడు నామయూనిమునకు భంగకరముగా వచ్చునట్లు నను
యము కాదు. వనవిశేషములను నానుట యంత ముఖ్యము గాకపోయిన
నను పతి శాసనమునకు నిట్లువడి చీకటవసిది విధి కావుననే గూలిన
యంబునకై నేను సింహింతగా ప్రార్థించుచున్నాను. హానివృద్ధులు భూ
ర్లోకగ్రామగురుములను, స్త్రీలికములను నగును, ఆ దైవము హాపాలి
టిక రామభద్రుండే చుగును. అట్టి దైవమును దృఢముగానమ్మి సంత
తంబును తన్నాచుంబ మహానీతింబుగా నెంచి సంస్కరించు చుండడి
రాసనై న నాకు చెట్టయేదియుం గలుగదు. ఏమి కీమహాబలనో యుగడి
నగు దేహమును మీరు నెండివలెను. లక్ష్మణునిగు రథము రాంబులైయు
చేసి నారాకకై కాచియుండును బాగుచేసిన నశని కెటుల కోపముకలు
గునో, శీఘ్రముగా పోవుటచుంచిది. త్వరితముగా కలవు విండవిలహు
ప్రకారంబుల మిక్కిలి దైవ్యముగా ప్రార్థించెను.

—* కాగల్పాదులు సీతాదేవి కనుజ్ఞ నొసంగుట *

కాగల్పాదు లామె మాటలువిని యామె పతిభక్తిని న్నాయుప్ర
వర్తనమునకును, వివేకంబునకును, ధగ్గుబుద్ధిని మిగుల నాశ్చర్యమున
తెలిసి ముగ్ధులైన, యామెచెప్పిన వాక్యంబులు మిక్కిలి యుచితములై
తోచుటలేసి, తోడి గోడలద్రు మువ్వ రాంబులెల్లద్రు గలిగి యుండి
వను, హరినో యండటి స్మను సీతమీరాడనే లెమరు ప్రేమ యధికముగు
టచే, మారుబలుగుటకు నోడక మువ్వలు నుత్తులు. తెచ్చెయము
నుగూర్చి యోచన గావించిరి. ఇప్పుడిది పోవచ్చునా? కూడదా యని
చర్చించిరి కాని, యా క్రమమునను కాక పోయినను, సీతయొక్క ప్రత
మును గదికి వారికి యెల్లద్రులగుట వీలులేక పోయినది. అందు
వలన నేది యెట్లు జరిగినను గామోమె పోయివిచ్చు విషయమున తమ
యనుజ్ఞ నొసంగక తప్పని నిశ్చయంబు వలసివచ్చెను. ఏమి చేయుదు ?
వాడు మఱిమొద్దియుం తెప్పక నమ్మింది యనుతింపవలసిన వారలై,
అప్పుడు కాగల్పా సీతనుజూచి “అమ్మా! సీతా! మేము తెప్పవలసిన

న్యాయమును పెద్దపాఠముగనుటచే నమయమునుబట్టి చెప్పినారము గాని, నీవిశ్వయముగకు భంగము చేయవలయుననియు ప్రమాణమునెట్లునునను మాన్పనలె ననియుం దానిచి యిటులు చెప్పినవాగము గాము. గర్భవతి కైయుండి పురంబువిడిచి పోగూడదనుట వాస్తవమే యైనను నీ నియమము దానికంటె నెక్కుడైగొని యున్నది. దీనికి మేమేమి చెప్పినేర్తుము? పతియాజ్ఞ నతిక్రమించి ప్రవర్తింపుమని మేము చెప్పవచ్చుగా? అది న్యాయవిరుద్ధమైన మాట. ఏకార్యమెట్లు బరిగినను నీవు డైచుము గా యాంక్షవలయు ననుటే మాయుద్దేశము కాని జేటుకాదు. ఇంతటి దృఢవిశ్వయము గలదానవై భర్తృశాసనమును తలచాల్సి మహాభక్తి గలిగి వర్తించు నిన్ను మేము ఆటంక పరుపరాదు. కాబట్టి నీవతి యాజ్ఞాపించిన దెట్లో యట్లే నీవియతి వీడకపోయి యిరణ్యమునకల వింతలు చూచి యుచుట తడవు నిలురక శీఘ్రముగా మరలి పురంబునకు గమ్మానకల దేవతలును నీకు నేలుచేయుదుడు గాక. నుఖముగాపోయి రమ్మని చెప్పెను. కైకయు నుదితయు నయితమెట్లుచేచెప్పి యాపజ్ఞ నొసంగి యాశీర్వాదించి, నీక సంతసంబున వానికి పురుషద్రవ్యాచుంబులు గావించి కౌస్తుభగోవి నభిషేక సహితయై యానగరు వెలువడివచ్చి యుంతల తన చెల్లెండైన యూర్భిళ, మాండవి, శ్రుతకీర్తి, మందిరంబు, కరిగిన తన యక్కడచుట నెఱింగి వారు మహా సంకోచముతో యెదురుచని సకారవంబుగా తోడికెట్టి యుచితాగమం మొంగి మర్యాదలు గావించిరి నీత తన రాకకు కారణంబైన వృత్తాంత మంతయు వారికెఱింగించి తాను ప్రయాణమై యుండుట చెప్పి, వానివలన సుమత మనుమతి వడసి, యచ్చోటులువిడి నిజసౌధంబున కరుణించెను. అంతకు మున్న సౌమిత్రి రమణీకు కాంక్షన కల్పితంబును నవదత్తు న్ధరితంబును, రమణీకు ఘంటాకళితంబును, భానుగ ధ్వజ పతాకాభిగామంబును, నానా విధానూ సాలంకార సహితంబును నైన రథము నాయిత్రంబు గొనివచ్చి వాఱునెక సుప్రోవేగంబులును, నకల శుభలక్షా యుక్తములును నగు తుంగంబులను బూర్వి సాధ్యంబు తానబూని యరడంబు గొనివచ్చి జనకపుత్రి నగడవాకిట నిలిపి యామిగాకకై నిరీక్షించుచుండెను. అది కని ధరాసుత తడవయ్యె ననడి వేగిరజ్జాతుతో బిరబిర సంతఃపురంబున కరిగి పరిచారికా జనంబులకు దాడువాడు తానునచ్చునంతకు చేయవల

సిన వసులును వర్తింపనలసిన రీతులునుండెప్పి జహుచెతు లొనంగి నభి
జవంబుల వేరువేరుగా గొంగలించి యండట నుచితభంగులనమ్మానించి,
అనర్హ రిమాన్యంబర రిత్నాభరణాదులుగై నేసి ముఖంబున తిలకింబునది
చండనంబులంది వున్నమాలుధరించి నమాశ్రయధన కాంబున పాలవల్లిం
బొడమి వెలువడిన యిందిరా సుందరి వడువున నతికంబు వెలువడి,
వెంటనంటి వచ్చుచున్న నచ్చెలుల నుచ్చిన మాటల నూరార్చి లక్ష్మణుని
యనుమతంబున రథారోహణంబు జేయటయు, నచటనుండిన సీత
చెలులు మొదలగువార లండఱును, సామె నుఖముగా మిరిలివచ్చుచు
గాక యని యేకవాక్యంబుగా బలికిరి. సామిత్రి నొగలవై గూర్చుండి
తేరు రాజవీధినుండి నడువుచుండ, రత్నార్వమే సీతాదేవి ప్రయాణ
వృత్తాంతమును వినియుండిన యాడట్లవాసులు రథధ్వజంబునని జానకీ
దేవి యరుగుచుండుటను చూచుటకై గృహంబులు వలుడిచిచ్చి బాకి
శృముందు నిలిచి కొండఱును, మిద్దలవై నిలిచి కొండఱును, గుంపులుగా
గూడి కొండరును జూచుచు వరమ పలికి లా శిరోరత్నమైన భరాసు
తకు శుభంబు గలుగవలయు నని దేవుని ప్రార్థించుచుండిరి.

ఈ ప్రకారము పౌరులు సంతోషముల చూచుచు డగా లక్ష్మ
ణుండు రథంబు నతివేగముగా నడువుచు, బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య,
శూద్రుల నడ జాతులు నిజసించు వీధు లన్నియుం గడచి వుచ్చార్వరంబు
దాటి, కోట పాజారంబు గడచి యొక్కంత దూరంబు పోయి సంతట
తటాలున యా రథంబునకు యరుసు పెళపెళము విడిగి యొక చక్రము
వీడిపడెను. అప్పుడు తేరొక ప్రక్క కొరుకుటయు నందు గూర్చున్నప్పు
భూవుత్రి యొక స్తంభమును గట్టిగా పట్టుకొని క్రిందబడగ నిలిచె. అత్త
ణుండు దిగ్గనదిగ్గనటికి మెల్లగా సీతాదేవిని సగుపాయమున డించి గుట్టం
బులను నిడిపించి యంతవరకును వెంటపెచ్చు చుండిన నేవకు గొకని
వేటోండు రథంబు నాను త్తముచేసి కొనిరమ్మని ననుచుటయు వాడతి
రయంబున తేరుదోలి తెచ్చుటకై పట్టణంబునకుం బోయెను. అప్పుడు
మహీనందన రామానుజుని జూచి కలంగిన చిత్తంబునో మిట్టనియె.

— సీత లక్ష్మణునితో ప్రశానంబు నలడని చెప్పట —

“మరది! లక్ష్మణా! నేను ప్రయాణంబై యొత్తలియొద్ద కరిగి
యదుర్జ నదుగగా వాడ వచ్చుచిండుక నాక్షేమముగకై య్మనెన్నియో

సీతులుచెప్పి వారింట్లఁ బ్రయత్నించిరి. కాని తుదకు నా నిశ్చయముం
 దెలిసికొని విధిలేక యనుమతి నొసంగిరి. రామాజ్ఞాన గడువలేక యటు
 వంటివాడు నామేలునకై చెప్పిన మాటలు న యితము గడింపక ప్రయా
 ణమై వచ్చితి. యిప్పుడిన్ననో దృఢమైన యీ రథము నిష్కారణముగా
 నున్నట్లుండి తటాలున విడిగి కూలుట చూడగా గొప్ప దుశ్చిగునముగా
 తోచుచున్నది. నాచిత్తమున కిది మిక్కిలి యసంతృప్తిగా కనుపట్టు
 చున్నది. నేను చెప్పినది యేమనగా, ఇటువంటి దుశ్చిగునమును కని
 నంతట ప్రయాణముచేయుట యుక్తముకాదు. కావున ప్రస్తుత కాలమున
 మానుట మంచిది. యిరల పురంబునకు పోవుద" మని చెప్పెను. అం
 తలో రథంబు శృంగారింపించి పోయిన నేవకుండు తోలుకొని యుచ్చటి
 కడుదెంచెను. సీత చెప్పిన మాటలువిని లక్ష్మణుడు కామతో "అమ్మా!
 ఇదియొక గొప్ప విషయమగునా? దీనికై భయముండి నుంకోచముఁజెం
 దెడవే? శ్రీరామచంద్రుని కరుణ గలుగుటఁజేసి మనకే కీడునుం బొసం
 గడు. ఇది యట్లగుటకు కారణ మేమనగా, మేమెవ్వరముగాని యెచ్చ
 టికిపోవఁ దలంచినను, ప్రయాణమైనపుడు మున్నగు" మేము విశేషశ్వ
 రుని పూజించి కడలుటవాడుక. ఈ ప్రయాణపు తొందరపలన నేడు
 నేనా ప్రకారము పూ జించుటకు సంద్యమాలేక పోయినది. అందువల
 ననే గణపతిపూజమానిన తిరిస్కార దోషంబుచే యిప్పుడిటులనైనదిగాని
 నేడుకాదు. కాబట్టి గణేశుని ధ్యానముఁజేసి క్రొత్తగా తేటదిన యిర
 డము గారోహించి పోవుకము. పురుగురుం బాచుచుండగా ముహూర్తా
 డంజరముతో పురంబునుండి ప్రయాణమైవచ్చి యింతలో మిగిలిపోయిన
 యెడల నండలును పరిహసించుదురు "ప్రయాణమై పోయినవాడు దారి
 లో రథమున నీనును విడిగినంత మాత్రమున కీ వెఱచి, చనుటఁజాలించి
 రావలయునా? ఇదియొక గొప్ప విశేషమా? అను! సీతా లక్ష్మణుల
 వివేకము యింత మాత్రమగుట నెటుంగనైతి" నని తలంచి మాయన్న
 గారొక వేళ నాగ్రహమును చెందినను చెందవచ్చును. ఇట్టియిక్కట్టులకు
 మనము లోనుకా తగదు. ఇందు విషయమై నీవు నీచునంబున లేకమైన
 సంకయముగాని వెఱపుగాని చెందవలదు. మన కేవివత్తునుం గలుగదు.
 అలోచింపక రథంబుకాలోహించు"మని ధైర్యము గలుగునటులచెప్పెను.
 అంతట సీత యతని మాటలునమ్మి యా నూతన రథం దెక్కుటయు

అత్మనుండు వేగముగా గుట్టముల నడలించి తోలదొడంగెను. అయోధ్యవిడిచి యాతడు నాలుగైదు గడియలదూరము చనినతట నీతా అత్మనులకు మార్గమున పెక్కులు దుర్నిమిత్తములు గోచరింపఁ దొడంగెను.

—* సీత దుర్నిమిత్తములు కనికలత నొందుట *

మొట్టమొదట నొక కుక్కయు, నట్లు పిమ్మట పెక్కయొకటియు తేరున కడ్డముగావచ్చెను. కుక్క యెద్దుచు తొలరిపోయె. అంతట నక్క వికారముగా కూలలుపెట్టెను. అటులనవి చేయుట దుశ్శకునమని యెరింగిన అత్మణుండు తనలో చింతనొంది “అయ్యా! ఇటుల దుశ్శకునములు కనుపట్టుచున్నవే! ఇందువలన నేమి కీమమూడునో తెలియదు. ఈ శకునంబునకు ఫలము కొంతకాలమునకు కొప్పు సంకలము తటస్థించి పెక్కు సంకటములు సంభవించునని విజ్ఞులుచెప్పగా వినియున్నాను. అది యెట్టిదో యెమిడిలుగునో తోచకున్నది. సర్వమును భగవంతుని సంకల్ప ప్రకారముగా జరుగక తప్పదు. ఈవిషయమై నేనిప్పుడు అద్దై ర్యమొంది నట్లు జనకసుతకు తోచుకూడదు. అటులతోచనేని యామె ప్రయాణముచేయ నొల్లదు యత్నీకృత కార్యము భంగిమగును. అంతట నిట్లు గుట నాయాపివేకిము కలిననె యని యెంచి రామచంద్రుండు నాపై నా గ్రహము నొందును. కాఁబట్టి జాగ్రత్తగా పుర్తింపవలయు”నని యాలోచన నేయుచున్న సమయమున నీతాదేవి మరలవంకఁ గవి “అన్నా! అత్మణా! ఈ దుర్నిమిత్తములను చూచితివా? కుక్కయెద్దుటయునక్క కూయుటయు విని నంతట ప్రయాణముచేయుట మానికంమని చెప్పగా విని యున్నాను.

ఇప్పుడు రెండునుం గనుపట్టినవి. కావున వాపుటమాని రథంబు నయోధ్యకు పరిలంపుము. నాయత్తలు చెప్పిన మాటలు వివక్షపచ్చితి. దానికి తోడుగా దుశ్శకునములు కలుగుచున్నవి. పెద్దల మాటలు నిర్లక్ష్యము చేయుట గొప్పనేరము కావున నే యిటువంటి యనంతర్యములు కలుగుచున్నవి. నీవు కృథమనమ్మండలై యున్నాడవు. కాని నామ సంబు సుంచలించుచున్నది నుమా! ఇంకపోనలదు త్రిష్టము త్రిష్ట” మని భయాకుల మాననయై పల్కినది. అత్మణుండు లోలోన నామె మాటలవలన బుట్టుచున్న దుఃఖము నదించుకొని నిల్వరతుగలదాని

చందంబున నన్ని “అమ్మా! ధరణిసంధనా! ఈయల్పవిషయంబునకై, మహాధైర్య శౌంధ్రనిధియైన రాముని దేవితైయుండియు నిలుల వెలుగునొంది పలికెడవేల! ఇపుడు చెడినదేమి యున్నది! మన యయోధ్యనుండి యిప్పటికి యించుమించుగా పదిగిడియలదూరము వచ్చినారము, సూర్యుఁడ స్తమించు చున్నాఁడు. ఈసాయం నమయమున వెలుపటి పొలములలో సాధారణముగా సక్కలును కిక్కలునుం దిరుగుచుండుట వాడుక. అందువలన వాని శత్రునము పాటింపకూడదు. అదియునుగాక పురంబు వెలువడు కాలంబున శత్రునంబులు చూడవలయునుగాని, యొక దూరస్థలమునకు ప్రయాణమైపోవు కాలంబున గమ్యస్థానమునకు చేరు నంతవరకును మార్గము కడవరకును రెవ్వరై న లోకమున శత్రునము చూచుచుండుదురా? ఏదియో యొకటి మిగిలినదిగను, మిటి యొకటి చెడ్డదిగనుం గనుపట్టుచునే యుండును. వాని నన్నిటింగొది భీతిల్లనగునా? ఇపుడయోధ్యనుండి చాల దూరము వచ్చినచార మగుటచే యీ నిమిత్తములు మనము రక్కచేయవలసినది లేదు. నీవు ధైర్యమును విడువవల”దని పెక్కు తెలుంగుల ధైర్యపు మాటలుచెప్పి యామె మఁలబునఁ బొడమిన కలఁతఁ దొలంగించెను. సీత లక్ష్మణుని పలుకులను విన్నంత కలఁత దీటి ధైర్యముఁడెచ్చుకొని సంతోషముతో సంభాషించుచుండ సామిత్రి యామె మాటలకు నిమాధానముం జెప్పుచు రథమును కడుతీవరముగా కడుపుచుండెను. అపుడు సూర్యుం డ స్తమించుటయు, ప్రపంచంబు నల్లగుండారముచే గిప్పిన చందమున సంధికాలముచే నొలరింపఁబడెను.

— సూర్యాస్తమయాభి వర్ణనము —

ఆకాశమనెడి కొలఁకున విరియబూచిన తెల్ల గలువలో యన మింట నక్షత్రసమితి మెఱయఁ దొడంగెను. పక్షి నికరంబులు కులాఱుంబుల జేరి గాలి వీచి కొమ్మలు కడలినపుడెల్లఁ గిచకిచ గూయుచుండెను. సర్పములు పుట్టలువీడి మెల్లగా ప్రాకుట కారంభించెను. అరణ్యములలో మృగంబు లాహారమునకై విచ్చలవిడి సంచరించుచుండెను. ఇటల మిట్టు పల్లంబు లేర్పఱువరాక చీకటులుగప్పి మార్గము తెలియకుండినను, మహావేద్యుతో రథమును నిలువక పోచిచ్చుచుండెను. అతనికి తెలు నడుపుటవలన కష్టంబు గదాగతుండుటకై దేవతలు పెట్టిన గొప్పదీపమువలె మిటి కొంతవడపునకు చంద్రుం దుడయించి తన శీతల ధవళ కిరణజా

లంబుచే లోకంబును వెలయుచు నొడంగెను. అప్పుడువారి కాగుగా గను
 పట్టుచున్నందున రామానుజుడు గుట్టుముట్టు త్వరితముగా నడిపించు
 చుండెను. ఇట్లు చాలా దూరము పోయినంతట వారొక ముగ దగణ్ణం
 బున బ్రవేశించి పోవఁకొడంగిరి. తత్సమయంబున గుడ్డగూజ యొకటి
 కూయుచు గూటిమాటికిని వారి నిధమున కడ్డముగావచ్చి పట్టితిగుగ
 సాగెను. దానిని చూడగానే లక్ష్మణుడు విగులొంది “ఓట్ట! ఇది
 యేమి యుపద్రవ హేళనో తెలియకున్నది. గూజ శకునము తక్కిన
 యన్ని యవశకునంబు లుండునట్లు జెడ్డదియనగా వినియున్నాను. దీని
 వలన నయోధ్యా పురంబునకును రామచంద్రుండును, భరణ శత్రుఘ్నుల
 కును, నాజననియైన యాసీతా మహాదేవికిని యెట్టి కీడునుగలుగకుండు
 లాగున భగవంతుఁ డనుగ్రహించుగాక నకల కన్యములును తొలంగును
 గాక” యని రాటుల తనలో తలంచుచు పగచుచుండ భూమిజ సుమి
 త్రాకుమాడుం జూచి “అక్కణా! ఇదియేమి? శయంకర దుర్మితత్వము
 తోచినది. దివాంధ మెచుట తోచినను, కూతపెట్టినను నెంతటి య
 గత్యమయిన పగికి పోవలసియనఁదినను నాటి ప్రమాదమును మానవ
 లయు ననియు, పోయినచో తప్పక హానికలుగు ననియు నందఱునం
 బలుకుదురు. ఇది గగత్ససిద్ధ మైనమాట. ఇప్పుడు కాశీయు ఎచుట
 వచ్చియు నిధముచుట్టును దిరిగి కూలలుబెట్టియుం బోవుట చూచుచుం
 డియు మహాదైత్యవంశో చలింపక నందేహింపక యరదంబును నడుపు
 చున్నాడపు ఇట్టి దుశ్శకునములు చూచినంతట నొక యడుగైన
 జనుట యుక్తముకాదు. నామాటను వినుము పోవలదు. నున నిధము
 నయోధ్యకు మరలింపుము. వంశము జూచుటయు నానందించుటయు
 నిక నా కవశ్యమాలేదు. అనాగోచితముగా యేకార్థముఁ జేసినచు యి
 టులనే మనోవ్యాకులము కలుగుచుండును. కావున మాచుట మంచిది
 మనస్సున కెప్పుడు నుదేహము తోచిరదో యపుడా కార్మమెట్టిది యై
 నను విరమించుటచే శ్రేయముగాదా! నాబుద్ధికి మిక్కిలి వ్యాధియు
 గలుగున్న” డని తల్లడపడఁ జొచ్చెను. అక్కణు డామెతో “దనని!
 భయపడకుము. యిటుంటివాని నెవగు గణి పుదురు? దీనివలన మన
 కెట్టిహానియును గలుగదు. ఇపు డరణ్యమును చొచ్చి పోవుచుండెదము.
 అడవిలో బట్టు లెన్నియో గుఱరించుచుండును దివాంధములు పగలు

నేక గుఱింపుచుండ బక్ష్మణుం టూదార్చుట,

వెలుగుటవచ్చునవి కావు. ఆహారార్థముగా నవి రాత్రులయందే తిడుగు
చుండును. కావున రాత్రికాలమున కాళిక శకునము పాటించి తగినది
కాదు. ఇపుడన్ననో చాలాదూరము వచ్చినారము ఇంత జవ్వ చతు
దెంచి, మరలి యయోధ్య కడుగఁడలంచుట కేవల పరిహాసార్థమైన
కారణము. ఇంచుకయుం జాలినను" నని యామె కళంకమును వీడునట్టి
మాటలం బలుకుచు మఱియుం జాలదూర నుర్రగెను. అటుల నయ్యర
ణ్యములో నరుగుచుండగా బోయెత మొకతె ఘోషఘోషున నేడుచు
వారి తేకున శదురుగావచ్చెను. సామిత్రి యది చు దుశ్యకున ముగుటచే
చింతించి తనవలెనే బాష్టకుల మొందుచున్న నీతాదేవికి నిజబాధలు
మొలుపఁజేడి కుండునటుల లోలోన నడంచుకొని దానికింజగిన నమాధా
నమాండెప్పి యామె కలఁత వారించి త్వరితముగా రథమును నడుపు చుం
డెను. కొంతదూర ముటి నంతట యడవి మధ్యఁబ్రదేశమున చెట్టుచేరులు
లేని విశాలమైన బయలు ప్రదేశమును చేరి యశ్వంబులు జట్టి
యించుక నేకదేర్చి మరల నడిపించు చుండగా గొప్పదైన నామగా
మొకటి పడగనెత్తి బురకొట్టుచు వారి యకరంబున శదురువచ్చెను,
అది చీకరించుచువచ్చుటంగని తురంగంబులు వెలసి వారి తప్పునటులే
రథంబును లాచుకొని పోయిన లక్ష్మణుడు వానిని నమాళించి దానిలో
నికి త్రిప్పి తమకు సర్ప మెద్దురైనచ్చుట గొప్ప దుర్మిది త్రముగా నెది,
తనలో "అయ్యో! అయోధ్యదిడిచి యీవలనచ్చిన దానిగా నన్నియు
నవకకునములే కలుగుచున్నవే! దీనికి హేతువు తెలియకున్నచే! ఏమి
చేయుదును? ఈలోకమాతయైన నీత నిటువంటి దుశ్యకునములం జూచు
చు నిజ్జరంబునఁ దొడ్కొనిపోవు చున్నాడను. నన్నువంటి పాపాత్ముఁ
డును క్రూరుఁడును లోకంబున మఱియు నొకండు గలఁడా! ఏమి యిది
బాటిల్లునో మెటులగా నున్నదియో యాభగవంతుఁ డేమిచేయఁ
గంకల్పించి యున్నవాడో తోచకున్నది. ఓరామచంద్రా! ఎవ్వని
నీయాజ్ఞానుసారముగా ప్రవర్తించువార లుండగా యాశ్రయంఘ్టుండి
నన్ను నియమింపవలయునా! నీకు నన్ను పదుచునటుల బుద్ధి కలయుట
కలంకగా నాపూర్వకము కృత పాపముగా తోచుచున్నది. చెను,
మివిధంబున నన్ను దుఃఖము నొందించుచున్నది కాబోలు, రామగా
రామా! నీకృపా మహిమవలన నా పాపము శమించును గాక. నీతి

నీశుద్ధాంగ లక్ష్మీయైన యీ జంకరాజ సంజనకును నేమియు నుపద్ర
వము కలుగఁజేయునుగాక. భూమ్యాకాశంబులును, త్రిమూర్తులును,
నవగ్రహంబులును, నశ్వములును, దిక్పాలురును మిమ్ము రక్షింతుడుగాక
యని తలంచుచు, దైన్య జానన్ముఖుడై యుండ, జానకీదేవి భుజంగంబు
బుర్రపెట్టుచు నెదురగుటయు, వాఱునంబులు బెడచుటయుంకని మిక్కిలి
జగిసి లక్ష్మీమణిచో “రామానందా! ఇంతవరకును మనకుఁ దోచినవన్ని
యు దుశ్శకునములే యొక్కటైనను మంచి శకునమునము కలుగలేదు.
అందును యీ సర్ప శకునము కడుచెడ్డది. ఇకరములైన యే దుశ్శకున
ములు ఫలమైన నొకవేళ తప్పిపోయిన పోవునగాని యీ హముశకునము
యొక్క ఫలము తప్పనే తప్పదు. ఇది మిగుల చెడ్డ శకునము నుమీ!
చూచితివిగదా! ఇట్టి నిమిత్తములం గనుచు మనమేల పోవలయును?
వలదు వలదు అగర్భా! నోదములంజూచుట యింకవట్టు చాలును.
నే నడుగుటయు రాఘవేశ్వరుం డనుజ్ఞ యొరంగుటయు చెల్లినది. ఇక
నాలోన నాయుపేక్షగో లేదు. తొలంగినది. అశకు మాటుగా యిప్పుడు
భీతితుధి మైనది. నేనింక రాజులను మనంబున గనుక నొందనీ ట్లొన
ముగా రథంబు నయోధ్యకు మరలింపుము. వేగచుగా నని రామధ
ద్రుని గన్నులారఁ జూచినగాని నాది త్తంబున నుత్తలపాటు తొలంగెను.
మానసము కుదుటపడదు. ఒక్కొక్క దుర్నిమిత్తము కలిగినపుడును
నేను శంకించిన దానికి, దానికిందగిన నమాధానమును జలుకుచు నాచు
నంబున కలఁగ వివారింను చుంటివి. గాని యిప్పుడు నీవెన్నిచెప్పినను
బుద్ధివిలువను. ఇట్టివాని నలక్ష్యముచేసి పోవుట యుక్తముగాదు. వీని
పలన గలగు ఫలితమా తప్పదనుట నిశ్చయము. కావున మరలి యుయో
కరుగుటయే మనకు మేలు కాగ్యము. అత్తలును, నెచ్చెలులను,
మను. ఇప్పుడు ప్రయాణము చేయవలదని యెన్ని విధముల
కు వారి పలుకుల నాడరింపక తగిన మాటలచే నన్ముఖుడైతిని
నని, దానికి తగినట్లే నుశ్వకునములు నూరుతము కలిగినవని నని
యనుచితము. తేద నిలుపుము నిలుపు”మని తొండఁగ పోయి
కుకంపిత గాత్రయై పలుకఁ దొడఁగెను సౌమత్రి యామె
ంగా నలుకుచున్న మాట విని, యామె చెప్పినట్లులే చేయవ
లైయున్నను, శ్రీరాముని యాజ్ఞ యనెడి శృంఖలమునఁ గల్గు

పడియున్న కలింబున మరలి యయోధ్య కామెను తోడ్కొని పోవుటకు నమ్మితింపక “అల్లీ! నీవు జెట్టిదానవు సుమీ ఎందువలన ననిన, మన మగిజ్జమున నరుగుచుండగా నిటువంటి శకువములు చూడరాకని ముందే చెప్పియుండినను, నొక్కొక్క జంతువు కనుపడినపు డంతయు నివ్విధంబున తహతహం జెందుచుండెదవు. ఇట తగిన చందమగునా! అడవియందు, పాములు, పక్షులు, మృగములు, గంచరింప కుండునా? ఎన్నియో యెత్తుడును నలుకంకలం దొంగుచునే యుండును. వాని శకువ ముతో మనకేమి గంబంధము? మనమంత మరాదులమా? నీని మంచి చేడుగుల నెటుంగలేనివారమా? నాకు మాత్రము హానివృద్ధులు నెలి యుపా? కూడదని తోచినయెడల సాహసించి నిన్ను మహాదగ్ధ్యాం బులకుం గొనిపోవుదునా? సాధ్యమణీ! నీకు శ్రేయము గోరుచుండువాఁ డనేగాని నేను కీడు కలంచువాఁడను కాననుటను నీవు బాగుగా యెఱింగి యుండు దాన పేయయ్య నివ్విధంబులఁ గుండనేమిటికి? ఇంత దవ్వవచ్చి గవ్యస్థానమును చూడక పోవుట యెట్లు! నర్పమొకటి యెదురయ్యెననడి కారణమున తిరిగి పోవుట యుక్తమగునా? నాబుద్ధికిది నమంజనముగా తోచలేదు. మనము పోవలసినస్థల మిచ్చటి కింక సమీపముగానే యు న్నది. వచ్చినవాఁము వచ్చినపనిని దీర్చుకొనక పోరాదు. ఏమియు భయపడవలసినది లేదు. నామాటల నాదరించి దృఢచిత్తవైయుండుము తెల్లవాడునంతకు మనము పోవలంచిన యామహాదగ్ధ్యామును చేరఁగ లము. అచ్చటి విశేషములఁగాంచి శిష్యులక మరలుద” మని నమ యానుగణ్యమైన మాటలచే యామెకుం గలిగిన వ్యాకులమును నివారించి యరికంబు నడుపుచుండెను.

నీక దుఃఖించుచుండ అత్తయిం డూహింపుట.

ఇట్లు పలుకుచు చాలాదూర మరిగి మరల నరణ్యములో ప్రవేశించి పోవుచున్న సమయమున దారి వెంటడియున్న మట్టిచెట్టు తొట్టలో నుండి వెలుపటవచ్చి క్రిందికి పంగియన్న కొమ్మపై కూర్చుండియున్న పైడిగంటలు కిక్ కిక్ మని యేమియోపలికెను. అటుల నున్నట్టుండి యవి యటుల పలుకుటయు గుఱ్ఱములు వెఱచి ముందు జనక యటు నిటుండదునులాగి యనిక వేసికొని పెడ మొగములుగా తిరిగి నిలిచెను. అప్పుడు నీకా జేవికిఁగలిగిన భయం బింజితయని పలుకుటకు సాధ్యముగా

నటుల నుండెను. దిగ్గన లక్ష్మనుండు క్రిందికి దుమికి యశ్వంబులను బట్టుకొని మెల్లగా యుపాయముతో యనిక వీడ్చి సుముఖంబులుగా ద్రిప్పి మరల లేకునకుఁ గట్టి వానిని సమాలించి తట్టి భయముఁదీర్చినాగ లెక్క కూర్చుండెను. అంత సీతా దేవి సామిత్రితో “లక్ష్మణా! ఇంత వరకును నీవు ధైర్యము పలుకుచుండినందున నెట్లో యొక విధముగా మనంబు దృఢముఁ గావించుకొని యంటినిగాని యివుడు నాధైర్యంబు నన్నగిల్లి నది. వింటివిగదా పైడిగంట వులుగుల యులివు, ఇది పెద్ద దుశ్శకునము ప్రయాణకాలమున యీ పక్షులు పలికెనేని యొకరును మరల బోవుట కొల్లరు. అన్నిటిలోను వీని పలుకు తప్పదనియు రాజోవు కీడును గురించియే యవి పలుకుననియుం తెప్పదురు. ఇవి యిటుల పలుకుట విని నంతట యెవరికేమి కీడు మూడునో యనెడి భయము మిక్కుటమైనది. ఎందువలననోగాని నాచి త్రంబు కలతనొందినది. ఇప్పుడు పక్షులు బలు కటయె కాక తురంగంబు లడ్డముదిరిగిపోవుచుండినవి. తటాలున ననిక వైచినవి. ఇదియు నవశకునమే గదా! ఇప్పటికై యన్నియు దుర్నిమిత్తములే! ఇవి యొక్కటొక్కటిచూడగా నాబుద్ధి వికలమగుచున్నది. కాఁ బట్టి యింక రథము ప్రిప్పుము. ఒక యడుగైన ముందుకు పోవలదు. పూర్వము మన మరణ్యములో పర్ణశాలయందు వసించువపుడు మీ యన్నగారును నీవును లేని సమయమును చూచి దుష్టుడైన రావణాను డుండువచ్చి నన్నుకొనిపోయిన సమయమున నటులనే యెన్నో దుర్నిమిత్తములు తోచినవి. తల్పిలము నపుడనుభవించినాను. నాఁడన్ని దుశ్శకునములు కనువడినవో యన్నియు వంతరింతు మిక్కిలియుం గూడ యివుడు కనుపట్టుచున్నవి. ఇటుల కనుపట్టుట యేడియో గొప్ప కీడుగలుగుటకు హేతువని తోచుచున్నది. అది యెవరి విషయమున నెటుల పరిణమించునో తెలియకున్నది. ఆలోచింపక పెద్దవారలైన యత్తలు గల దన్నను వినక యనుజ్ఞనొసంగినదియే చాలునని యెంచి ప్రాణత్యుక్తం దైన నావల్లభుని విడిచినచ్చితి. ఇది యెంతో తప్పు కార్యమనుట యివుడుతోచుచున్నది. మీయన్నయైన రామచంద్రునకును, భరతిశత్రుగ్నులకును నేమియాపదగలుగునో, అయోధ్యానగరంబున కెట్టి యుపద్రవము బాటిల్లునో కదా! ఇంక నేమిచేయుదును? శిశ్రుముగావని నాప్రాణనాథునింజూచినంగాని చిత్తంబునిలువదు. లక్ష్మణా! వేయిమూటలేమిటిగాని

నేను రానొల్లను. అయోధ్యము నమ్మకొనిపోయి విభుని నాకన్నుల
జాపుము. లేనియెడ నాప్రాణంబులు నిలువనోడవు సుమీ! శరీరము
నడరుచున్నది. గుండెయిది లడరుచున్నది, దుఃఖము పొంగిపొరలి వచ్చుచు
న్నది. ఇట్టి స్థితిలోనుండు నేనువచ్చి యరణ్యములలో నంచరించి వేడు
కలు వింతలుంజూచి యానందించుట యెట్లు! రాఘవేశ్వరుండు నమ్మ
వనుచుటయు నేను మనవిసోదంబులం జాపుటయు నింతవట్టు చాలును.
నేను తృప్తి నొందితిని. ఇంకఁదై నిలువంటికోరిక నెన్నఁడును కోరుట లేకని
ప్రమాదముచేసెదను. గాని అయ్యో! రగుకుల నాయకు నెడబాసి
యెటుల నుండగలను! నన్ను త్వరితముగా నాపతియొద్దకు తోడ్కొని
పోమ్ము. తమ్ముడా! తేరు నిలువవై తివేమి? నామాటయందు గౌరవము
లేదా! మురింపు”ని పలికి గద్గదకంఠరావ మొప్పుగా గోడుగోడున
నేడ్వఁజొడంగెను. తానును నవి దుశ్శకునంబులని యెఱింగియు నెఱుం
గని వానివలె లోలోన చింతింపుచుండిన సుమిత్రా నుతుఁడు సీత దుఃఖ
మును చూచియు, ధర్మోపేతములైన యామెమాటలువినియు నేమియుని
జెప్పలేక యొక్కింతతడవాలోచించి మనంబుననామె తీరునకై మిక్కిం,
జాలిఁజెంది జరిగించఁబోయెడి యమానుషకృత్యంబుం డలంచి దుఃఖము
పొంగి వచ్చుచుండగా ధీరుండుగావున నెట్లో తోడునీక యడఁచుకొని,
లేని గాంభీర్యముం దెచ్చుకొని యామెనుచూచి “దనసి! ఇదియేమి?
మూఢవనితలల బోలె నీవు నకల ధర్మములు నెఱింగినదానవయ్యు నిట్లు
చింతించుట నామనంబున కెంతయు సచ్చెరువుఁ గలిగించుచున్నది. ఈ
రీతి నీయమానుకృత్యమును వెల్లడిచేయుచున్నది నేను చెప్పినమాటల
న్నియు పృథ్విములై పవి గాని నీయందు ప్రయోజనకారులు గావయ్యె
గదా! నీకు గాని, నీ విభునకుగాని, తదితరులకు గానియేయొప్పుమి కలిగి
నను నాప్రాణంబులు నిలుచునా? అటుల కలుగుటకు నేను సమ్మతించు
దునా? ఇంత యోచింపవలదా? మీలో నెవ్వరికిని ముప్పుగలుగు
కార్యమును నేనేల చేయుదును? దుఃఖ మడఁచుకొని శాంతిల్లము,
మున్ను మనము వనవాసము చేయుచున్న కాలంబున మాయలేదవచ్చినీ
కట్టెదుర దిరుగుచున్న చూచి దానిఁబట్టియిమ్మని నీవు రామచంద్రుని
వేడినందున ధర్మశ్శాసనములు గొని యామహావీరుం డామృగమును డలు
ముకొనిపోయి ప్రాణముతో దానినిఁ బట్టుకొనుటకు శక్త్యముగాక శరణం

ధానముజేసి యేయుటయు నదినేఁగూలి, హా! లక్ష్మణా, సీతా! యని కూలిపెట్టి ప్రాణములు తొలంగుడు నవుడు సీతా యున్న రామచంద్రునిగా యెంచి భయమింది సన్నచూచి మీయన్న కేనియోవిపత్తు భంభించినట్లున్నది. త్వరితముగాపోయి యమ్మహాత్మునకు సహాయముజేసి దోడ్కొనిం మృని వెగిరపెట్టితివి. అప్పుడు సూర్యున్న కెట్టేకీడు నుంగలుగదని యెన్నిభంగులఁ జెప్పినను వినక నిందించితివి. అమాటలునిఁజాలక నేను సన్ను విడిచిపోయితిని, పిమ్మటనే మియ్యెను? రావ నుండు సమయము చూచుచుండి తటాలునవచ్చి నిన్ను లంకకు కొని పోయెను. పిమ్మట మీము మహాకష్టము లనుభవించి యారాపహనిఁ జంపి నిన్ను దోడ్కొనివచ్చితిమి. తద్విషయమై మాపడిన పెతలు చెప్పనలవి యగునవి కావు. అటులనే ఇప్పుడును నామాటలు గణింపవైతివి. రామునకును భరత శత్రుఘ్నులకును కీడువాటిల్లు ననెడి భ్రాంతి గలదాన వై నీవిల్లు తుచ్చించుచు భయమొంది విడఁకుచున్నావుగాని, ఇది కేరలము పిఠికితనము ఎట్లనగా.

— సామిత్రి సితతో శ్రీరాముని ప్రభావము తెప్పట —

కౌసార్య గర్భశుక్తి ముక్తాఫలంబైన రాఘవేశ్వరుండు మాయా మానవ స్వయావృతైన శ్రీమన్నారాయండుగాని సామాన్యమానవమా త్రుండుగాఁడు. అమృతానీయండు జీవేంద్రాదులకు నయితమజయ్యుండు రామచంద్రుం డలిగెనేని లోకంబు తల్లఁకిందగును అతఁడు దివ్యస్వరూపుండు నిష్కళంకుఁడు కావున యా పురుషోత్తమునకే కీడునం గలుగ నేరదు. అనంత సద్గుణస్తోముండును. జగదభిరాముండును, ప్రావృట్కూల మేఘశ్యాముండును, కరుణా శాంత ధాముండును, మార్జనంశ దుగ్ధాంబుధి సోముండును, నైన రామచంద్రున కవకృతిఁ జేయఁగల వారుగాని చేయఁదలంచువారు గాని తలంచి బ్రతికి పోవగలవారు గాని మూడు జగంబులందును నొక్కరునుం గలుగరు. ఇంత భరత శత్రుఘ్నులన్న నో రామానుజులుగదా! వారు సామాన్యులగుదురా? వారి కేయవద్ర వముగాని కలుగునా? అమ్మా! ఆముప్పురి విషయమై నీమనంబున లేక మైనను చంతి నొండవలదు. ఇంతకు మిన్ను నీకెన్ని నాదులో రాఘవేశ్వరుని మహిమను వర్ణించి చెప్పియున్నాను. నీవును యెఱింగియుండు దానవేగాని తెనియుని దానవుగావు. ఇంక నయోధ్య కేదేనియుం జేయు

గలుగునని తలంగుటయు బోపాటనినో చెప్పవలయును. అనన్విత్ర మంతయును, లోకస్తుత పుష్కలచరిత్రయును. దిగంతకీర్తి విస్తారమును రహిత శాస్త్రతత్వమును, గురుగు వీరునిచే పాలింపఁబడుచున్న యయోధ్యకా! చేటు గలుగుట అది కలహానిచూట నూర్జ్వలదువచ్చి మదిత నుదయించినను సమాశ్రయము గొంజీరను, భూమ్యాకాశ బుంధ్రుల మిందైనను, సిగ్గడంబులు మ్రొగినను, రాజగంగనకును భారత శత్రు గ్నులకును మన యయోధ్యావంగరంబులగుట, మఱియు మనకు సంబంధించినవారికిని కీడుగలుగ నేరలుగను, వీరటుల తలఁపవలదు. తాయీ! ధైర్యమున మందుము పట్టులు గలుకుటయు వారు పంబులు పెడ మొగంబులై యనికవైచుటయుంగని దుర్మణ్య త్రములుగా భావించి యుడలుచుండెవు. ఇది యశకువములైనను సుశకువములైనను, వీరితో మన కేలాటి నిమిత్తమునులేదు. ఎందునలన ననగా మన మిప్పుటి యోధ్య నుండి యెనుబడియోహడల దూరమువచ్చినాము. ఇంతదూరమువచ్చి యా నింకను శకువములుచూచుట శ్రయోహాగము కాదు. పోయి వంత వరకును నివిర్ధంబున శకువములుగని వెఱచుచున్నచో ప్రయాణమెటుల సాగును! మొదటనే దుర్మణ్య త్రములు కనుబట్టెగదా! యని పలుకుచు వేనా, బానికి సమాధానమును మాన్యే చెప్పియున్నాను. ఇంక నీవు విచారము వీకి న నోపముతో నుండుము. తెల్లవారుట కింక నాలుగైదు గడియలప్రొద్దు నూత్రమేయున్నది. నూర్జ్వలయగును నప్పటికి మనము గన్యస్థానమును సమీపించగలము. అంతట నీవు గొరిసలాగున సంచారమున నీ యుండందు వినోదములు చూచినంతట మరలి యయోధ్యకుపోవుదము. ఇంతదూరమువచ్చియు నింతలో నిట్టి భ్రమలన్నియు మనంబుననుండుకొని పర్వతప్రయత్నములతో పోవుటకన్న మించిన యవివేకము మఱియొకటి యుండిదు. అమ్మనీ! భయము విడువుము. పురంబున ప్రయాణ మగునపుడెటుల నుండిదానవో యటులనే నలలనము

— అమ్మలుండు సీతాదేవి మహిమను ప్రశంసించి చెప్పట. —

గలదానవై యాంశము ఓయశస్సు! గాంధీనంద్రుని శృంగారశేషంబుననే యాపదయును బోగంగి” దని పోకి యా భక్తియొకమున గోచిన విజ్ఞానంబు పెంపున సీతాదేవిగారిని వెడియ నట్లనియె.

“మైథిలేశ్వర తనయా! మావత్సలము నొందియున్న కలంబున

పూర్వజ్ఞానము లేమిచే నీమహిమయెట్టిదియో, నీజెటువంటి దానవో తెలిసికొనజాల కుండెదవుగాని నీవు సామాన్య మనుజుకాంత వగుదువా! అనివేకు లైనవా రటులానే కలంపుదురు, విజము నెఱింగినచో నీస్వరూప మిట్టిదిగదా యని కనుగొనగలరు. నీప్రభావ మద్వితీయమైనది నీవన్న నో, పరదేవివై ప యాదిశక్తిలి. క్షీరాంబుధిం బాడమి శ్రీమన్నారాయణుని పక్షస్థలమున వసించుచుండెడి పరమపావనివైన లోకమాతవు, కద్రాలయపు ప్రపంచంబునంగల ప్రాణికోటు లన్నియు భవత్కృపాశ్రయంబువలననే జీవింపఁగలుగుచున్నవి. నమస్తమునకును నీవే యాధారమైన దానవు బ్రంహ్మోబాద్రులైన దేవతలును, కనకనందన ప్రముఖులైన యోగులును, అత్రి, మరీచి, మార్కండే, కాశాలి ముఖ్యులగు ముని శ్రేష్ఠులును, జేయేల యెల్లవాడును భవత్పాదారవిండముల నాశ్రయించి నీకృపకు పాత్రులై వర్తించుచుండుదురు. నీవు ముక్తికాంతవు గాన మోక్షోక్తులు నీయొద్ద జేఱుటకై, యోగాదివిద్య లభ్యసించి ఘోరతపంబులు జేసియు వాంఛావాప్తి నొందజాలక నానాకష్టములకు లోనగు చుండుదురు. ఎవరిపై నీదయామృత దృష్టులు ప్రసరించునో, వాగు ధన్యులు. భక్తియుతులై నిన్నుధ్యానము గావించి యాగాధింపు పుణ్యాత్ములకు వాంఛితార్థం లవంతముగా సంఘటిల్లును. సర్వలోక మందిత భవ్యచరిత్రవును, సకలదేవి ఋషిగణపూజిత చరణ యుగళవునైన నీనామము నెవడు చింతించునో, ఎవడు పూజించునో వాని సర్వానుములును పటాపంచలగును. వేదస్వరూపిణివి మంత్రాధిదేవతవు, విహితాముష్మిక ప్రదాయినివి, నీగుణంబులును, నీప్రవర్తనంబును నెఱింగి వర్తించుట కజహరా మరేంద్రాదులకు సయితము సాధ్యము కానేరదు. కారణవశమున భూమియందుజనించి మిథిలాఽవతలన బెంపఁగడి, దుష్ట శిక్షణ శిష్టరక్షణార్థముగా దళనిధేశునకు కొనల్యాదేవి గర్భంబున నుడయించిన, పురాణపురుషుండును, వేదాంత వేద్యుడను, పరాత్పరుండును నై నట్టియు శ్రీరామావ్యాయంబున విరాజిల్లు చున్నట్టియు భగవంతుని, కిల్లాలవై జహ్నుజావనందన యనఁ బ్రసిద్ధి నొందిన దానవు. భవచ్ఛార్మిత మహాత్మానన గోచరమైనది. కావున నాచంటి యుజ్జ్వలకు నెఱించుటకలవి గాదు. పరదేవివైనయోగీతా! నీకు సమస్కరించుచున్నాను. నాయుండు గలుగు నోష్ణములు యమింపుము. ఖజననీ నీకును, నీవిభుండైన రామభ

ద్రువకును నేను పాదసేవఁ గావింపును మీకృపాపాత్రుడనై వర్తింతు
వాఁడను, లోకత్రయమునకు నీశ్వరివై సంకల్ప మాత్రమున సర్వమును
గలిగించును, నడంచును, నీయంతటి దానపు నీవెయ్యె విసోదించుచుం
డెడి యాదిలక్ష్మీవయ్య నివుడి దుర్నిమిత్తమువలన నెద్దియో యుపక్ర
వము కలుగునని భయమొంది చింతించుట చూడగా నామనంబున కా
శ్చర్యము కొలుపుచున్నది.

ఇది సీమానవత్వమున కనుగుణమున పవర్తము గాఁజూచునని
తలంచుచున్నాఁడ తల్లి యిటువంటి జగత్రయ మారవకు నీకు కీడుపొన
గుటెట్లు! సీపూర్వస్వరూప మిటువంటి వనుటను భావించి భయంబు వీడి
ధైర్యము నవలంబింపు” మని చెప్పెను తత్కాల జనితంబైన పూర్వ
జ్ఞానంబువలన ధరానుత యపుడు తనలో తా నవ్యతె యగుటయు, భూ
లోకంబున జన్మించుటకు కారణంబును, తత్పూర్వము జరిగిన విషయం
బులును, జన్మఁజూపు నిశేషంబులును భావించి నిడతత్వంబు నెఱిగి
చింతాభయంబులు వర్జించి సంతుష్టమానన యయ్యెను. అనయమున
క్షణకాలమాయె నిమిలిత నయనయై యుండి కంఠు దెలుచెను. అంతలో
యాపూర్వజ్ఞానము తొలంగి మరల పామగత్వమును పొందెను. లక్ష్మ
ణుని స్థితియునట్టిదియే యయ్యెను. అంతట నీత పాపిత్రింగని “లక్ష్మణా!
నీవేమో పలుకుచుండగా నాకమ్మలు యూతలువడి నిమిషకాలము గాఢ
నిద్రను తెందినదానివలె యుడలెఱుంగ కట్టేయుంటిం జూమా! అంతలో
నాలోక స్వప్నముగలిగినది. అది కడునద్భుతమైనది. కాని దానింజెప్ప
నలంచిన యది స్పష్టముగా దోచకున్నది. అట్టి లక్షణము పొసంగి తెలి
వినొంది సంతట నామనంబున గదిరిన భయశోకంబులు తొలంగి యిపు
డు ధైర్యము కలిగిన”దని నవ్వుచు పలికెను రాజోయెడి కీడు నెఱుంగ
లేక యవ్యధంబున బలుకుచున్న నీత మాటలువిని పాపిత్రి మనంబున
గుండుచు తత్కాలంబున నామె చిత్తంబున నంటిన దుఃఖము తొలం
గుట కొక్కింత యూటటనొంది త్వరితముగా యరదంబును గడపదొడం
గెను, జానకయు నానాపదయంబులను గూర్చియు సంతనంబున సంభా
షింపుచుండెను. ఈప్రకారము రథ వాతివేగముగా బోవుచుండగా
తూర్పు తెల్లవానె తన వంతభవుడైన రాముని యర్థాంగియగు నీతా
దేవికి గలుగఁజూయెడి దుఃఖమును గనుగొని యామె యెడెడి కష్టముల

నెటింగివచ్చుటకు శకుణామావనందై సూర్యుండమహిమ నేవకుఁడోయన! వేరుజాక్క తోతెంచెను. శీతల మానులము వీరసాగెను ప్రపంచమున నందఁగుం జల్లెలు కట్టణము లాదిగా యెల్లెడలనుం గుక్కుట ధ్వజు లతి

— * సూర్యోదయాభి వర్ణనము, * —

శయించెను. నీత నరణ్యమున డిందిబోవుటకై తోడ్కొనివచ్చుచున్న కతంబున చింత యతిశయించుటచే వెల్లబాటిన సామిత్రి ముఖంబుకరణ తూడ్చు భాగము తెలుపుమించెను, రాము నెడకాసి యడవులకువచ్చు చున్న భరానందనకుఁగలుగఁబోయెడ దుర్దశందలంచి పూర్వ దిక్పాత శ్రీ సామాన్య గుణంబున బాలిమించి గుఱించిన తారంబుగ నన్ను లెఱ్ఱబాటిన చండంబున నడువోడయంబయ్యె. మగం దన్యదేశంబున కరిగియుండి వచ్చుచున్న వాడని యెఱింగి నంతోడమున వికసిత మిగ్ధారవిందబగు సాధ్యమిగుల మోముల చండంబున కొలుంకుల కమలంబులు వికసింపఁ దొడంగె. పద్మినీ ముఖ మంబునాపరాధంబుం బూన్చి నిశాంతి యను భూపాటుండు చేజనానినీన, గడుపువీటిన కతంబున వెలునడి వచ్చు నిందితులుంఁబోలె రాత్రియంతయు ముకుళి తారవిందంబునఁ జిక్కియుండిన మధుకరంబులు వెలువడుచుండ నిజవల్లభుండు చేతనీ నుండై మఱియొకడైన యిచుట కంజర రాజ్యంబు నోబుటైన కరంబున నతని దుర్దశం జూచి నోపక నన్నులు మహావీర భార్యయైన యుత్తరాం గనయనలె కలువలు మునులించె. విరహాణి జనులపై దండు వెడలిపో యియంకి విషయ శీలుండైవచ్చి విడిసిన మన్మథుని సైన్యమున కలకలం బుకరణి పక్షిణంబుల రవంబులు నలుగెలంకుల సతిశంబుంపఁ దొడంగె నంత వరమ పత్నివతాశిగోగత్నం బవకీర్తినొందిన జనకపుత్రి, మహామ హుండైన రామచంద్రునకు సతియయ్యు వరణ్యవార క్లేశ మనుభవించు బోవు చున్నదిగదా యని యె చి. నిజవంశ పంజాతుడైన సామిత్రిగో తత్ప్రయత్నమును నిరమింపుమని చెప్పడలంచి వచ్చుచున్న వాడో యను లాగున సూర్యుండు కలుచుంచి బిరబిర విహవిధికి వచ్చుచుండై, ఆరమయంబుల అత్తుణుడు పృథ్వీనదనం గాంచి “అ బా! అద సూర్యోదయంబయ్యె, మన మిప్పుడు సూతానుడల దూరమున కన్న డుగా వచ్చినాము. ఇంక పోడఁదలచిన యరణ్యప్రదేశము దాపుగా నీ యుండును. అదిగో, గొప్ప వృక్షములుగల చోలు గానవచ్చుచున్నది.

చూడుము. జటకరిగినంత రథంబు నిలిపి కాల్వకరణీయంబులు దీర్చు
కొని పిమ్మట పోవుడనా. ఉధతురింగింబులకు నయితము కొంచెమా
శ్రమపాపారదుగును' అనిచెప్పి యామె నమ్మతిఁచుటయు త్వరితముగా
నావన ప్రదేశమునకరిగి యచ్చట నొక జలాశయము పొంత తేట

— సీతా లక్ష్మణులు భిక్షువులు భుజించి విశ్రమించుట, —

నిలిపిన సీతాదేవి కథావశోపాణంబు గావించె లక్ష్మణుండు వాణుపం
బులను కిట్లు వీడ్చి నీరుద్రావించి మేయవీడిచి చనుదెంచెను. పిమ్మట నీరు
పురును కంఠధావనాది కాల్వకృంబులు దీర్చుకొని, వెంటఁ గొనివచ్చి
యండిన మధురంబులైన భిక్ష్యులు నిరువురం గావలసినంత వరకును
భుజించి యాకొలంతుండలి తేట నీరును తృప్తిగా గ్రోలిరి. అంత సీత
చేతులు గాల్చునం గడుగుకొని చనుదెంచి యటనొక వృక్షమూలంబున
గూర్చుండి తాను తన ప్రాణేశ్వరుండైన రాముని విడిచి యంతదూరము
విచ్చుటం దలంచి “మనోనాయకా! ధీమతీరా! నిమిషమైన నిన్ను విడిచి
యుండనొల్లని దాన నివుడు యెడబాసి యంతదూరంబు వచ్చియున్న
దాన అయ్యో! మిరల నిన్ను చూచుటయు నరెడ సంభాషణములు నలు
పుటయు నెట్లుడు, ఈపాడు బుద్ధి నాయుండేల యంతురించెను! నేను
కొరివేడిన కత్తననే గదా నీవు పయినంబు గావించి పండినాడవు. ఇది
స్వయం శృతానరాధముగాని యితరముకాదు. ప్రయాణమగు నపుడెం
లియుం నంతనమున నుంటేగాని యివుడు వియోగ దుఃఖమునకు నైచు
జాలకున్నాను. మరల నిన్ను చూచునంతవరకును, పరణ్యమునం గ నెడియే
వంతయు నేవిశేషమును నాచిత్తమున కుల్లాసము కలిగింపఁజాలడు. నీము
ఖారవిందాలోకన సంశోషమునకంటె నవ్య విశేషంబులవలన గల్గెడి
సంతస మెక్కుడని నేను తలంపను. రాఘవేశ్వరా నదా నీనామమునే
ధ్యానించుచుండెద. భగవంతుడు శీఘ్రముగా నన్ను మిరల నీయొడ్డక
జేర్చవలయుని ప్రార్థించు చున్నా”నని యిట్లు తనలో యోజంపఁ
వేగిరబడిచచ్చిన దన రాకకై మనోప్యదంబొంది లోలోన కుందుచున్న
ముఖలక్షణంబులచే లక్ష్మణుండామె ఆ త్వరింబు గ్రహించి, వేయిమంది
పరిచారికలచే పనులు గొనుచు, సఖిదనులు సేవింపగా పంతువురంబువ
హయిగా యే కొంతయు గప్తమును లేక యిష్టవిశేషంబులం బ్రార్థు
గడవుచుండు నదియు, లోకవందిత యాకో ధురంధరుండును నకల రాజ

వ్యక్తిరీతరత్న వ్యస్తశోభా విరాజిత చరణకమలుండును, నిరంతరాసూన వైభవ సమన్వితుండును, జగదభి రాముడునగు శ్రీరామచంద్ర సరే శ్వశాని యర్థాంగ లక్ష్మీయు కనును సుకుమార శరీరణియు, నైయొప్పు చుండెడి యానీత పరమపూత జగన్మాత సకల సద్గుణోపేత, లావణ్య శోభాపిఖ్యాత యటుల వ్యాకులగ్రస్తయై యున్న విధంబున కెంతయుం గుండి యూటల వాక్యంబువలెకి చింత పారించుటలంచి సమీపించి నిలిచి యున్నట్లు సంతాపణ మారంభించి, తాము చూడఁబోయెడి వసము యొక్కయు, నందలి మృగవిహండ ప్రకరంబుల యొక్కయు, లతా గుల్మవల్మీక ఫలప్రసవ సముదయంబుల యొక్కయు, జలాశయంబుల యొక్కయు, రామణీయకతిం గూర్చి జహువిధంబులఁ బొగడి వర్ణించి యుత్సహంబును గలిగించిచుండె.

ఇవిధంబున కొంత తడవు విశ్రాంతి నొందినంతట సౌమిత్రిలేచి యశ్వంబులఁదెచ్చి యరదంబునకుఁ బూని ప్రయాణ సంసిద్ధు డగుటయు మహిమవచ్చి రథాగోహణము గావించెను. లక్ష్మణుండు పడిపడి ను తేరు గడవుచుం నల్లపిట్ట యొకటి యెడమనుండి కుడిప్రక్కకుఁ బోయె. మఱియుం గొంతదూరము పోయినంతట పాలపిట్ట కుడి నుండి యెడమ దిక్కుగాపోయి గడడమఱి యెడమ పార్శ్వమునుండి కుడిపై వున కరిగె. యడవిపిల్లి యొకటికూయును తేజన కడ్డమువచ్చె. మునిశిఖా రుండైన యొంటరి బ్రహ్మచారి యెదురయ్యె. ఇటువంటి సున్నిమి త్సహజ వజ్రసగా శణ్వల్లసించుటలంగని లక్ష్మణస్వామి “ఇటుకలా! లన్నియు నిటుల చుట్టకునములే కలుగుచున్న వే! ఏమి వివరము తెలు స్తెంచఁబోయెడి నోకలా! నరము వద్దకు సంగమతయైన నీతామహాదేవి కేమి యొప్పుని గలుగునో, నెఱియేది పట్టగునో” అని అధికమైన వ్యాకులమున కెంది లనలా! అను తలపోయుచుండెను. జనకరాజ వందన యొన్ననో తత్పూర్వమున కంటె మిక్కుటమైన దుఃఖమును భయమునుం గలదియై మరది వంకజాచి “సుమిత్రా కుమారా! నీవు తదేక ధ్యానముతో రథ ముగడవుచున్న వాడవు అయినను నెదుట పోచుచున్న కుటములం జూడక పోవచ్చునా! ఇపు డవశకున లెన్నియో కనబడుచున్నను మిన్న కనిర్పించార చిత్తుండవై! యట్లె తేరును పోనిచ్చుట యుక్తయు కాదు. నల్లపిట్ట యొక్కయు, పాల యొక్కయు గడునుని యొక్క యు, గనన

మూర్ఖారముయొక్కయు శకునములు మిక్కిలి చెడ్డవి. ఒంటరి బ్రాహ్మణుఁ
డెదురుగావచ్చిన దాని ఫలితము నింక చెప్పవలసినదియే లేదు. నామాట
విని యురదను నెలుపుము. ఈ పుర్నిమి త్రము అన్నటిలోనను, పల్లెయొ
క్కయు పిప్రసయొక్కయు శకునములు మిక్కిలి చెడ్డవి. ఏదియో వివ
రీతిమునకే గాని యిటువంటి దుర్నిమి త్రములు కనపట్టవు. అక్షణా! నీవె
ట్లు తలంచినను తలంతువుగాని నేనింక బాతెడుదూరియు నయితము
ముందున కడుగుటకు నమ్మితింపను. నీకు కోపముకలిగినను కలుగును
గాక మీయన్నగారి కెంతటి కోపముకలిగినను కలుగును గాక. తిరిగి
యయోధ్యకు బోవలయునే కాని యురణ్యవిలోలనార్థ మింక బోవవలదు
నేను చూచినట్లే, న తనించినట్లే తృప్తి నొందుచున్నాను. ఇంకపై నెపు
ముగాని నే నిటువంటి కోరికలంగోరను. అట్లుమాటలు పలుకక మన
తేరుండ్రిప్పి పురంబునకు బోవనిమ్ము ఒక్కొక్క దుశ్శకునమును చూచి
నపుడును నాగుండెలు చలించుచున్నవి దేహము పడరుచున్నది. ఇం
కేమి కావలయును? ఎట్లు రాగలను? నామాటలువిని నమయ నందర్భ
ములను యోజింపుము. కోరిన దానను నేనే వలదనుచుండగా నీవు నా
మాటలను నిరాకరించి యురదంబును బోవనిన్పట యుక్తమయినకార్య
మగునా? నాబుద్ధికి తోచునది యేమనగా, నాడు తలకొ, లేక చెల్లెండ్ర
కో మరదులకో శ్రీరాఘవేశ్వరునకో యెవరికో యెదో గొప్ప విషయ
సంభవించునని తిట్టెను. అటుల నునంబున నలంత నంఘటిల్లి నంతట
మనము పోవుట యాచరిము కాదు. కావున ప్రయాణమును మానుట
క్రేయాస్కరము; నేను పచ్చట వీడు. ఎంత వృథముగా మునుస్సు నిలుపు
కొనక దలంచినను సాధ్యముగానున్నది. నాట త్రము నన్ను మిటిమా
టికి నయోధ్యకు సావిభునియొద్దకు లాగుచున్నది. ఇట్టి స్థితిలో యెట్లు
రానలను! వెదుకలు వినోదములు నెటుల రుచించును! కన్నులార

— అశ్వుణుండు జనకనందపకు దుఃఖోపశమనం బొనర్చుట, —

రాఘవేశ్వరునిక గనకున్నచో యింక నిమిషకాలమైనను నాహృదయ
మోర్యదు. ఎటుల దోడ్కొనిపచ్చితివో యటులనే త్వరితముగా నన్ను
గొని చని సావతిశంతిక తేన్పము. ఓవుణ్యత్పా! ఈమహోపకార
మును గావించు” మని కనుగవ కోకాంబువులు దిగబాటు చుండగా
వెక్కివెక్కి యెప్పుట కరింభించెను.

అంతవరకును నామె కెట్లెట్లో సమాధానంపు మాటలు చెప్పుచు
 తేరు నడపుచుండిన బట్టలుండవు డామె చదియించు దీనా లాపంబులు
 విని, యామె దుఃఖంబుచుచూచి శ్రీరామచంద్రునిమీఁదను ఆమెకు గల
 ప్రేయంబునకును భ కికిని మెచ్చుకొని మిక్కిలి జాలిబొంది తనలో
 “అయ్యయ్యా! ఈమె వ్యసనమునుచూడటాటన్నను, నేనీని చేయు
 దును? కొనల్యా సందనుని శాసనము గడువరాని డిట్టినే! ఈమె యి
 వుడె యంత శోకించుచున్నది, ఇంత నడవిపాలు గావించి నేనుసోలు
 నంతట నెవ్విధంబున నడచునో యేలగునో గదా? హా! దైవమా! పర
 మపవిత్రయైన యీ దేవి కెటువంటి కడగండ్లు సంపాదించెను? ఇది తొ
 అంగడి కష్టములుగా దొంచకున్నవి, పారివారి! ఈమహా పాపకృత్యము
 ను రామచంద్రుండు నాయెడి, గట్టునే! ఇంత నే నీమెను సమాధాన పఱ
 చుటయెట్లు?” అని చింతింపుచు రథమును నడుపుచునే యుండెను. కాని
 యంతలో పొడల దుప్పి యొకటి యెదురువచ్చెను. అది గొప్ప దుశ్శకున
 మని తలంచు చుండగా చింతో తొకటి యెడిమ దిక్కుననుండి తేరునకు
 ముందుగా నడ్డలుగా పోయెను, అ రెంటిని చూచిన బట్టనుండు తనలో
 “అహా! ఏమో విపరీత కాలమాసన్నమైనట్లున్నది. కాకున్న యిన్ని
 దుశ్శకునము లొకటి వెంట నొకటి కలుగునా? దేనిమాట యెట్లుండినను
 ప్రయోజనైవోవుచున్న కాలమున పొడలదుప్పియుం చింతోతును నడ్డము
 గా రాకూడదు, అవి వచ్చెనేని చేటు తప్పదు, వీనికి ఫలిత మిటుల
 కలుగునవి తలంచుటకు నాకు తరముగాకున్నది. మాటముంటి నేనొ
 యొకటి కనునడుచునే యున్నది వీనిని చూచిచూచి చింతించిన ప్రయో
 జనమేమి కలదు? చేయవలసిన కర్మమును చేయక తప్పుదుగదా”
 యనుచు తనకుతాన సమాధానము గావించుకొనుచుండ యాదుప్పిని,
 చింతోతునుం జూచినంతట సీతాదేవి భయము తత్పూర్వమున కంటె
 వేయి మడంగు రెక్కుడయ్యె. ఆమె పరియవముంగన్న సౌమిత్రికిని
 దుఃఖము పొంగిపొరలి వచ్చుటయు నెట్లో యావ్యసనమును దిగమింగి
 యామె చూడకుండు నటుల కనుల గ్రమ్మిన నీరుండుడుచు గొనియె.
 ఆసనుయమున బానకీదేవి గడ్గడ కడతరవంబుతో “ఓయి తల్లారా! పు
 ణ్యస్వరూపిణులారా! ఇది తరుణము గాడనియు పోవలదనియు మీరింత
 బోధించినను వినక, మీమాటల నబద్ధముచేసి వచ్చినయనను. తలల్ప

మివ్వటికే యనుభవమునకు వచ్చి. నది. ఓరా కుచంద్రా! రాజన్య శిఖా
 మణి! ప్రాచలభా! స్వామీ! నిన్ను గూడని యెడల నిమిషము యుగ
 మునలె నాబుద్ధికి శోచుచుండును. నిన్ను గూడ నున్నట్టియు, నీసేవను
 చేయుకుండినట్టియు గడియను వికర్ధకములుగా దుండుచుండును, అటు
 వంటి భవత్సేవకురాలనైన నేనివుడు నిన్ను బుద్ధిభూర్వకముగా విడిచి
 ఇంత దూరమీ మహారణ్యంబులోవచ్చి నుండును చున్నాను రఘు
 నాయకా! నామేన ప్రాణము లెటుల నిలుచునో తెలియరాకున్నది.
 ఎవుడో యొగనాడు సంభాషణ వశంబున వర్ణనా వినోదంబులను జూడ
 వలయునని నేను కోరికపడి యుడిగియుంటినిగాని, అమాటను గట్టిగానటం
 పున నుండుకొని నన్ను ప్రసన్నము చేయఁగలనని నేను తలంపనేలేదు.
 అది యిప్పుడే మఱచితి, నిజా నూట నివుడు తలంచి యనుచుతి యెసంగి
 వనికొడల కలనైనదలంచి యుండలేదు. అత్మముండువచ్చి వికరించువర
 కును నాకాజ్ఞాపకమే తేకుండను. నా యిదివేల మెట్టియిం కాని, సామి
 త్రివచ్చి చెప్పినంత నెదుర్చి కరనూనండమాలో ప్రయాణంబై వచ్చితి.
 అయ్యో! ఇప్పుడు నేన రాజాంబులచేర్చి యుండగాదా! అబుద్ధిమత్తుకులు
 గలిపియునది. నిన్ను నడిచి యుండుటకు గాననం బిపు డొల్లక తల్లడచె
 ట్టుచున్నది. ఏమిచేయుదురా? ఎప్పుడు నిన్ను చూచి సంతోషముతో కర్ణర
 సాక్షునముగా నీమ్మును ధను భాషణంబు నానింపుదును? నీనిండు శాం
 గిట నెపుడునన్ను చేర్చి ప్రీతింజూగ లాలింపగానేనపు డానందింపుదును?
 అనిచాపోవుచు రామనాథస్వరణంబు గావింపుచు జంబులనుండి తెచ్చి
 మెఱక నీలవై శివమీనంబు చుండంబునను, కొలంతును బాసిన పక్కలతె
 టంగునను శోభదరిగి వాడి వంతురుచున్న, యామె పరితాపము నడంపఁ
 బూని అత్మముం డామెతో గుట్టనియె. “ఓతల్లీ! ఎన్నివిధముల బోధిం
 చినను నూడు దానవదళాదే చిత్తంబును పదిలియై జేసికొని బాలక
 యాచ్యంబున భరింతు నన్నాపురాని నాకు టుండుండల గుణమును
 గ్రహి పరగన్ను వేడియై గోప ని ధ్మ లుండుండి పోవుటయున్నదా?
 జ్ఞానమునైన ములు నన్ను ములు ముట్టెనె ప్రాములు నున రథము
 చదవ వేకుంటు ను బెరు ముండులు బుగెత్తుదు డగా చూచి యుచి
 యున్నాను. నున్నాను. అనెడ తలపు : భూమియిండి చి.తిల్లుట నీవం
 దిని వేక పరియెన నాచ్చిర్చుచునా? అపత్సంపదలీ జుతునిమి త్తముల

వలననే కలుగుట నివ్వఁజేసి యింక శాస్త్రము లేకుంటే వీనినిచూచి వీని నడతవలననే యెఱుంగవచ్చును గదా!

ఇది వట్టి భ్రమయశాని వేటుకాదు, శకునమును చూచుటయు పెద్దల యాచారమేగాని యది యెప్పుడు? మొదటనేగాని, యొక పులుగో, ఏదేనియు నొక మొకమో కనువడి నపుడెల్ల పటాబోయె ననియు నిలువఁజేసనియు, అది నుకకున మనియు దుర్నిమిత్తమనియుం దలంచి కలంగి కుండుట మంచిదికాదు, సర్వ విషయములు నెఱింగినదానైన నీకు చెప్పనేర్పినవా రెవరుగలరు? ఆరామచంద్రునకును, భరత శత్రుఘ్నులకును, కాశ్యాదులకును, కేకులుగలయుగలదా? అసంకయమును విడుపుచుని చేప్పినను నీనిత్య వైకల్యమును వీడకున్నావు. ఇప్పుడు నిన్ను మరల నయోధ్యకుఁ గొంపోవుటకులన నాకెట్టి కష్టమును లేదుగాని ఇంత కష్టమొంది యంతదప్పు చనుదెంచియు వచ్చిన కార్యమును వరదలోగలిపి మరలిపోవుట బుద్ధిమంతుల లక్షణము కాదనియు నలువురిలో పరిహాస పాత్రులము గాఁగల మనియు నెంచియే నేనటుల చేతుకున్నాను. అదిగో! చూడుము పోవలసిన స్థానమును సమీపించితిమి, ఊటటనొంది కొంచెము మనంబును తాలియింపజచి శాంతమును ధైర్యమునుం రలదాననై యుండుము. సంతోషముగా సర్వకార్యములునుం జరుగగల" వని పలికెను నీత యతని మాటలువిని "పూర్వమీ సామిత్రిచెప్పిన హితోక్తులు వినమిచే రాక్షసునిచేఁ జిక్కి నానాకష్టములు ననుభవించితి. ఇతఁడు కడు బుద్ధిమంతుడును, నేటితోవిడుదలునగును కావున నేనితని పలుకులు స్వకారింతుట యుక్తము కాదు. తిరక్కరించినచో నెట్టి సంకటములు బొందునునో, ఇతఁడు చెప్పిన చొప్పున నూటడిల్లి యుండెద. పిమ్మట దైవసంకల్పప్రకారము కాగల" డని యెంచి నుఱిమునీడి శాంతమును బొందెను. అప్పటికి బారి యగడము సరస్వతీ నది యొడ్డునకు చేరెను

ఈ ప్రకారముగా లక్ష్మీనుండు సీతాదేవిలో సంభాషింపును, రథంబును సరస్వతీ నదీ తీరంబునకుఁ దోలుకొనిపోయి సంతట యానాహా నది పరిపూర్ణ ప్రవాహముతో కూడినదై యత్తుంగ కల్లోల వరంపరలు గట్టులా దాకుంచుండుటచే శీకరంబు లెగయుచుండ నముద్రంబునుం బోలె ఘోషింపుచు, నుడులు దిరుగుచు, నుడు తెలు చేలుచుండ నగాథం

బును, నతి తీవరంబును భయంకరంబునునై ప్రవహించుటంగని, యర
దంబు దీగిన, బాసకీ జేవియుం జేగుడిగి యాహాహిని యురవడిగి గాంచి,
భీతచిత్తయై నిలిచి “అత్మనా! చూదితివా! ఈ ప్రవాహమును మనము
దాటుట యెట్లు? దీని వేగమును, భయంకర తరంగావర్త ఫేనంబు
లును గనిన గుండెలు తల్లడిల్లుచున్నవి. మార్గ మధ్యమున నిదియొక
గొప్ప యాటంక మేర్పడినది అరదంబుతో మన మావలి యొడ్డునకుఁ
బోవలయునని చెప్పినాడవు గదా! ఎటుల సాధ్యమగును? దీనికి నుపా
యము చింతించితివా?” యని యడిగిన, అజు డచట యానదిన దాటిం
చు నొకమాత్రము తీరమున గట్టిపెట్టి యుండుటయు, నోడ నడుపువార
లాగునయమున నచ్చోట లేకుండుటయుఁగని, సామిత్రి యామె మాట
లకు సరియైన ప్రత్యుత్తరమును జలుకుటకు తోచక తనకును నదిని
తరించుటకు వెరవు దెలియకుండుటచేతి తనలో “అయ్యో! ఇది గొప్ప

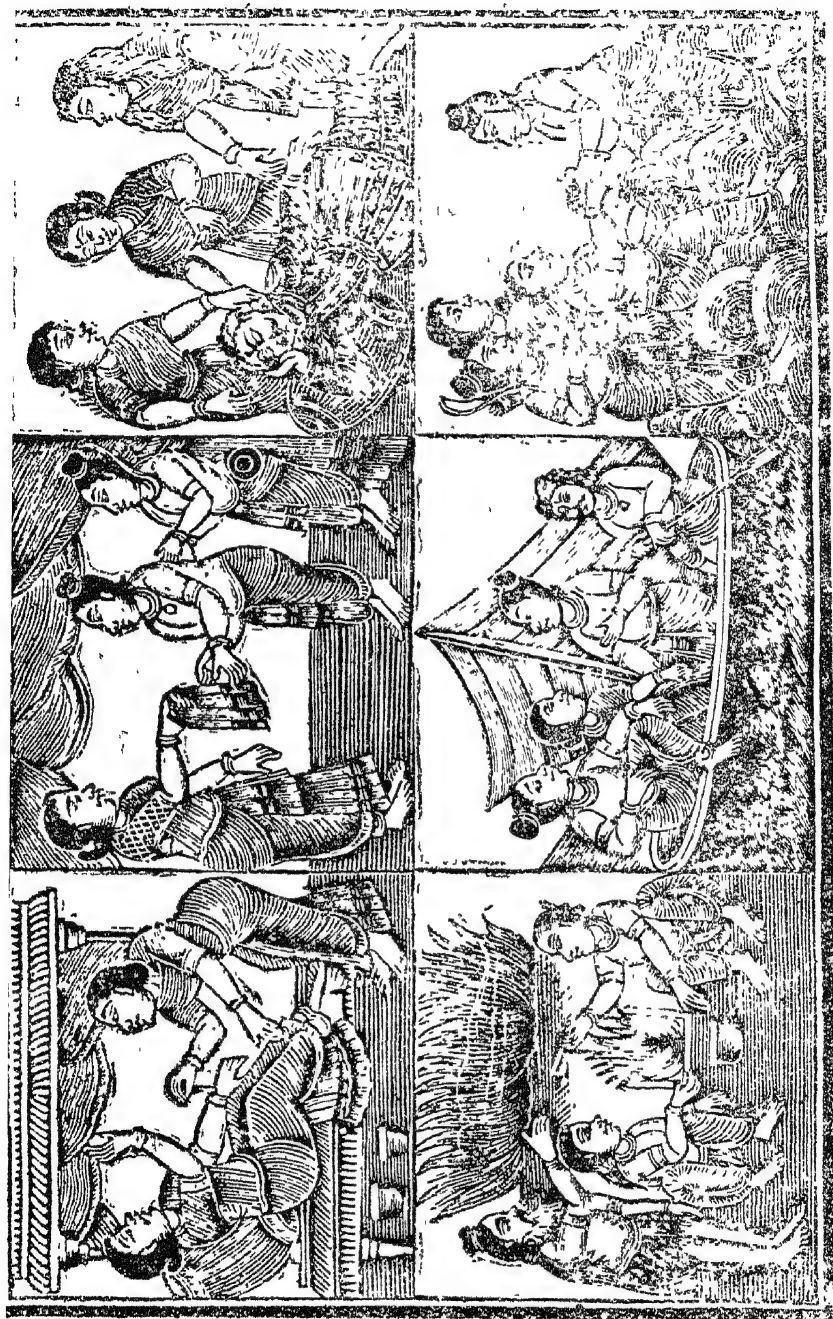
—* సరస్వతీనదిని దాటఁజాలక సామిత్రి చింతించుట *—

సంకటమై యేర్పడియెనే! దీనికి నేనేమి చేయువాడను? దాటిం దడి
యొడవార లిచ్చట లేకున్నవారే? ఎందు బోయిరో, ఎత్తుడు రాగలరో
వారికై యెంత కాలము నిరీక్షింపు చుండునును, అన్నగారు త్వరితము
గా రావలయునని యాజ్ఞాపించియున్నారు. ఈప్రకారము తడవుఁజేసిన
యెడల నెటుల కోపమునుచెంది యేమిమనో, యెనడి భయంబు మనం
బును గలంచుచున్నది. ఈనది కావలివై వునగాని యామెను విడిచి పె
ట్టుటకు వలనుగాదు దారి కడకును దుర్నిమిత్తములు కలుగుచుండినట్లే
యిదియు నొక దుర్నిమిత్తముగా యేర్పడినది. ఓదైవమా! ఇటువంటి
సంకటము లన్నియుం గలిగించి యివ్వినాఁడను నన్ను దూఱిమొండఁ
జేయుటకు నేనేమి పాపముఁ జేసినాడను? బుద్ధిపూర్వకముగా నెపుడును
నేనుకృత్యమును జేసినది లేదే! ననా ఈ సాధ్యమే తల్లియైన మైథిలి
జనని యనియు మా యన్నయగు రఘుకుల నాథుండు తండ్రి యనియు
భావించి నిష్కళంక చిత్తంబుతో శ్రద్ధాభక్తు లతిశయింప వీరిపాదసేవఁ
జేయుచుండుదుం గాని యుక్తములైన కార్యమాలక్షిండు నాహృదయం
బున పాంశుజనించి యెటు గను. ఇటువంటి పాండితైన రాక్షాభక్తు
నివ్వినంబున వలంచడగునో? పరమేశ్వరా! మఱియు నెఱుంగు కోరఁబు
ధిగ్రోసి వితలాంరింపం దలంచి యున్నవాడవు! ఓడశరభసంగ నాగ్రే

సరా! నఘుకులదీపతా! కౌశల్యా విహారనూభవా! ధర్మచరిత్రా! సరమ
దయాశ్యూరూపా! జనస్తుత పుణ్యప్రసరనమైన మా తల్లిని, ఈ సీతా
మహాదేవిని నీయాజ్ఞకువెంటి తెగించి ఘాతుకవృత్తికిఁబూని తోడ్కొని
వచ్చినాడను అటుల వచ్చియు, తత్కార్యమును జరిగించి, యీశుహ
పాప భారంబును తల్పించి చెట్టుకొని దుఃఖనముద్రులును నీదుటకైనను
సంజర్యము లేక పోవునట్లు నదియొకటి యడ్డమైనది. నేనీ సాధ్వీమణిని
చూచుచు, నాచేయఁజోయెడి క్రూరకృత్యమును చెప్పక తడవుచేయు
చుండుటవలన నాహృదయము తల్లడిల్లుచున్నది. తలంచినవచ్చిన పని
జరిగియే తీరవలయుం గదా! అది యెవం ద్వరితముగా నైనచో, మా
తల్లియైన యీమె నడవుల కర్పించి, హా! యని బాపోవుచు ములి పోవు
టకేనియు ప్రవాసమును తిరింపవలసియున్నది. ఓస్వామీ! నీ కరుణా
విశేషమననే యేకాద్యుంబునను జరుగవలయును గాని మిడియ నామ
ర్థ్యం బావంతయెవం గలుగదు. వాహిని కడిచుట కడువును నీవేకల్పిం
చి తోను నటుల చేయువలయు" నని చింతించు దొడంగె.

—* సామిత్రి యత్కష్టానంబు పొడమి తన్ను తాఁజెలుంగట *

తత్సహాయంబున నతనికి తన పూర్వ స్వరూపము గోచరమయ్యె
ను. తాను శ్రీయుతుండైన నారాయణుని తల్పంబుగా నుండువాఁ
డను, వేయి ఫణంబులుగలిగి భూభారమును దాల్చియుండు వాఁడును,
అనంతరండనం బ్రసిద్ధాభిధేమాబును గొంది జీవముని సముదయముల
చే న్నుతింపఁజూచుండువాఁడును, కారణవశంబున భక్తవత్సం కల్పంబుచే
దశరథావసీనునకుం దుఃఖముండై, సుమిత్రాదేవి గర్భంబున నావిర్భవిం
చిన వాఁడును నైత యాదిశేషుం గగుటం దెలిసికొనియె. తక్షణంబు
యతని కనంత జలంబును, ననంతోత్సాహంబును, ననంత ధైర్యంబును
సంభవం జగుటయు, సరస్వతీ నదిని దాటుట యత్కల్ప కార్యంబుగాఁ
దోఁపెను. అట్టి సత్సంబళనికి బొడముటగా, వైష్ణవమాయచే యజ్ఞా
నంబు పొంగి, శిశ్నూర్వంశముం బోలె నదీ తరణోపాయంబుఁ గానక
యొక్కింత యోజించి భగవత్కృప బలం బతికయింపగా, బావకీదేవిం
గాంచి "తల్లీ! ఏల భయమొందెదవు? ఈవాహినిని దాటలేక పోవు
దుమా? ధైర్యముననుండుము. ఇచ్చోట నివుడొడ కడవు వాఁలులేదు
నా! మాత్రము కట్టియుచుబిడియున్నది, రామచంద్రుని కృపాబలంబు

నీతా, శ్రీరాములు, బిడ్డనుడు, సరిస్వతీ నదిని దాటుట.

నూతగాఁగొని, నేనొక్కడనే యీ యరదంబుం గొనిపోయి, యశ్వ
సహితముగా నోడపై బెట్టి నిన్ను నెక్కించి, నేనే యోడను వేగముగా
నరిత్ర సహాయంబున నడపి యావలియొడ్డుఁ జేర్చెద. నాసామర్థ్యంబుం
జూడు” మని పలికి యావలిలడకును సైంధవ యుతింబుగాఁ నెత్తికొని
పోయి నొకపైనిడియెను. అదిచూచి సీతాదేవి యాశ్చర్యంబుఁజెంది
“అన్నా! లక్ష్మణా! భవద్బల సామర్థ్యంబు సంతపరకును నేను చూచి
యెఱుంగను, పదునాలుగేడ్లు నీవు నాయొడ్డునుండియు సరణ్యభాన కా
లంబున నెన్నడును నీక క్రి యిట్టిదని తెలియు నటుల ప్రవర్తించిన వాఁ
డవుకావు. మీయన్న సేనత్వంబు నెఱింగి యిండు నేమో కాని నేనెఱుం
గను, ఎపుడును మీ యన్నయ, భవద్బల విశేషంబునుగూర్చి చెప్పినది
యులేదు. ఇటువంటి మహాశక్తి సంపన్నుండైన నీవు తోడైయుండి
నందువలననే, జగద్భయఃకరులును, నిరుపమాన శౌర్యపరాక్రమ ధను
లును, నద్వితీయ బాహు బలాపేతులును నైన రావణ ప్రముఖ రాక్షస
సమూహంబులకు రాఘవేశ్వరుని దినాయానమున జయించెను. ఇపుడు
నీవంతటివాఁడ ననుట స్పష్టముగా తెలిసికొంటిని. బలీ! సైంధవ సహ
తముగా రథంబుఁ గొనిచని యోడపైఁ బెట్టుట యన సామాన్యమైన
కార్యమగునా! అంతటిని సాధ్యమా! ఇది యాశ్చర్యస్ఫుటము నుమా! ఇంతటి
సత్వసంపన్నుడి వె ననీ వెంతటి పనినై నను తెప్పిసాటు కాల
మీన సులభముగాఁ జేయఁగల వనుటకట్టి సూతము నను లేదు. ఇటు
వంటి మరది కలిగియుండగా నేను భయమేల పొందవలయును! యోగి
వగా, ఈ నదియొక గొప్పగాదనియో, నీవు నముద్రమునైనను, దాఁటి
పఁగలవనియు దృఢముగా దోచుచున్నది” యని జహువిధంబుల జ్ఞా
పించి యాతని మాటప్రకారముగా తానును, మెల్లగా యతిని చేయుత
సహాయమునబోయి యోడ మీదికెక్కిను

—* సీతా లక్ష్మణులు సరస్వతీ నదిని దాటుట *

అంతట సౌమిత్రి యామె పనువుగాఁ గూర్పుండఁజేసి మహా చా
తుర్యముతో తెడ్డుగైకొని మహావేగముగా ప్రవహించుచున్న సదీపలం
బులలోన యోడకట్లువిప్పి విడిచిఘోష నారంభించెను. నీటి యురువడి
వలన యీ యోడ కొట్టకొని పోవుచుండినను, దానిని నడుపుటకు సహ
యులులేక తానొక్కడే నడుపుచుండినను, నిర్భయముగా కడుజాగ్రత్తగా

నేర్చుగా తరణిని తడుగునట్లుచేయుచు, ఎవుడును పదియే వృత్తిగావర్తించుచుండెడి యోడదాటించు చెంబడులకంటె, ధైర్యముతోడను యుక్తితోడను నాకం ద్రోయుచుండెను. అది నదీ మధ్యంబున కరిగినంతట యలల యగువడిచే యట్టిట్టు నూగులాడు చుండుటయు, భూవుత్రియోడమునుగునేమో యని భయముండి మేను వడగుచుండగా, “లక్ష్మణా! అయ్యా! అయ్యా! ఇంక నెట్లు! పున మీసదిగో! చావవలసినదేనా? నీవు నహాయలుగాని. యోడవాండు గాని లేక దీనిని నీటిలో విడుచుట మిక్కిలి సాహసము సుమీ! గొప్పతప్పకజేసిరాడవు. ప్రవాహ మధ్యమునక జక్కినారము. ఇంక నిండు మునింగి పోవలసినదియే! తప్పదు. మాటిమాటికిం బ్లము తరంగములవలన నందులు నీడుదాగు నటుల నిటునటు నొడుగుచున్నది. పుటియొక్కింత యెరిగెనా? తప్పక మునింగిపోవగలము. అధి మైన భయము గలుగుచున్నది. అకటా! స్పృశయే శ్వయండా న భాశరధివిడిచి, నాయుండెంతయో భక్తిగలిగి, తల్లులయందుకంటె నెక్కుడు ప్రయంబుతో నేపించు మరుగుల భరతి శత్రుఘ్నుల విడిచి, యశ్వంతాను రాగంబున నెవుడును నామీయనే గోరుచుండెడి య తల్లను విడిచి, యొక పూట నిమ్మచూడ నుండినచో మిగుల వగల బొగలు నాచెల్లెడ్రును విడిచి, నచ్చలులును, నకల భోగిములను, జగత్పీడిం జెంగిన యయోధ్యునివిడిచి, యివ్వీధంబున నిమ్మచూచెడిచో బడి ప్రాణంబులు విడువవలసినట్లు భగవంతుడు నంకల్పించె గాఢోలు అన్యథా జరుగునా? నాదేహము గడగడి వడగుచున్నది. ప్రాణభీతి యతి శూంచినది. తమ్ముడా! ఆహా! నీవు లేకమైనం జలంతుక ధైర్యమున నుండెడవు గాని నాస్పృశయంబు తల్లగిల్లుచున్నది సుమా!” యని పలికి శ్రీరామచంద్ర ప్రముఖుల విడిచి వచ్చుటందలంచి “రఘుకుల వల్లభా! ఇదిగో! సింహియురాలైన భర్మపత్ని మహానదీ ప్రవాహంబులో ప్రాణములు గోల్పోవుటకు సిద్ధమై నిమ్మ దలంచి వాపోవుచున్నది. దయానిధానా! నీతోడి ఋణముదీతెను కాఠోలు కాదేని యివ్వీధంబున నాపడ తల స్తించునా? రామా! రామా! శీఘ్రముగావచ్చి రక్షింపుము తిడవుండేసిన లాభములేదు. మరదలులారా! మీయన్న కవుడు నుం బ్రయంబుగలుగు మెలంగుచుండెడి మీరై ననువచ్చి రక్షింపరాదా! అత్తలారా! మీ సద్యాకళంబులు పెడచేవి విడివచ్చి తత్ఫలము నొంది

తిని. దైవమా! మాపురంబునకు మరల సుఖంబున నన్ను చేర్చుటకు నీకు నమ్మితముగాదా? మరల నయోధ్యను, నామ్రాత్రు నాథుండు మొదలుగా గలవారలను, గమంగొను భాగ్యం బింక గలుగజోవునా?'' యని సంతపించుచున్న జూచి, సామ్రాత్రి యామె భయంబు నివారించునని "సాధ్వీమణి! నారెసారెకు నేదో యొకటినిఁ జలంచి జగులొంది దుఃఖం చుట కారంభించితివి. ఎన్ని పర్యాయములుచెప్పి సమాధానము పరచుటకు ప్రయత్నించిదను, నాకు సాధ్యము కాకున్నది. నేనేమి చేయుదును? మాయన్నయైన కౌశల్యానందనుని కరుణ మానవై కలిగియుండగా మన కేల కీడుగలుగును. ఈ వాహిని యననేల? నముద్రమునైనను ననాయాశమున తరింపఁగలము. సరిగదా! ఇదియొక యధికమే గాదు. అలల యుదువడి కతన నిలువటు నోడ గడలుటంజూచి భయమొందకము అపాయముకలుగదు. నల్లేటిలోనికేదెచ్చి యొడి ముసలగిపోవు నట్లు చేయుదునని తలంపకుము. నేను కట్టిపాడనా? ఇంత మాత్రము శక్తి సయితము లేనివానిగా నెంచి నందఱిహించి వేఱచి దుఃఖించుచున్నావు కాఁజోలు. అమ్మా! ఏమియుం బ్రమాదము సంభవించున, ఇప్పటికి మూడుపాళ్లు వచ్చితిమి. ఇంక నావలిగట్టు చేగుట కొకపాలు దూరము మాత్రమేయున్నది. చి తమును దృఢముఁజేసికొని యొక్కించి తడవు కడలక నూన్పుండి యుండుము. దరికిఁ జేరఁగల" యని ధైర్యమును బుట్టించి శాంతచి త్తంజేయుచు, నాగవంశి మణిబొంత తడవున నాగవంశి ద్దనకుం జేరెను. అంతట వూర్వోక్తరై న సత్వంబుననియం దా వేళించిన కతమున నుపభవముగా రిధమును సైంధవములను నోడనుండి గట్టించిర్చి జానకీదేవిని సయితము తీరమునకుఁగొని వచ్చెను. అప్పటి కామె మనంబునఁ బొడమిన భయంబుదీటి ముఖంబు వికసించె.

అటుల నిరుపద్రవముగా నదినిదాటించిన మహా సమర్థుడైన లక్ష్మణు నంతయు జ్ఞాపించి యచ్చట నిర్మల సికతా మయ్యై రను నీయంబుగా నుండుటగని, లక్ష్మణా! ఈ ప్రదేశ మెంతయుం బ్రమాద కరంబై నను పట్టుచున్నది. కావున కొంతతడవీ రన్యస్తంబులగు మవవిష్టులమై యీ తీరమున విశేషంబులంగనుచు ప్రార్థుగడవ, పిమ్మట ప్రయాణంబుఁ జేయడ" మని చెప్పటయు సామ్రాత్ర సమ్మతించెను. తమ వినోదముగా నుండెడి యిసుకపై నటునిటుం దిడుగుచు ప్రతాపిత

రంగంబులును, సుల్లముంగంచి యాశ్చర్యముఁ జెందును శీతల శీతర మిత్రత వనంబులుపై నొలయ నానందింపుచు కొంత తడవు కడవినంత లు, రామానుజుం డానన్యముగట నూచింగుటయు నంత రథంబు చెంత కరుదెంచెను. తత్పూర్వమే యరడంబును బూన్చి సిద్ధముగానంచి యుండి లక్ష్మణుం డామెను దానిపై నారోహింపఁజేసి నొకలెక్కి కూర్చుండి త్వరితముగా నడువఁదొడంగెను.

కొంతదూరము వాగు నానా విషయములను గూర్చి మాటలాడు చున్నంతట ముందు చీకారణ్యం బొకటి తోచుటయు, దానిం బ్రవేశించి దుర్గమందై యంగు వక్షల కాగుల్పంబుల మెల్ల మెల్లగా దప్పించి తప్పించి యరడంబు వాటియుం గొంత దవ్వనడపి, యటు పిమ్మట సాధ్యము గాకుండుటయు, నన్యహారణ్య బున, నిండుక తెరపిగల యొక చోట తేరును నిలిపి సామిత్రి నొగలచుండి క్రిందికి దిగి వానకీదేవితో “జననీ! చాలాదూరము వచ్చినారము. అయోధ్య రాచ్చటికి నూట యేజది యోజనములకు తక్కువగో యుండదు. వాయువేగ గాములైన మన తరంగంబు లతిశీఘ్రంబుగా నడుటంచేసి యంతదూర మనకి కా లమున రాగలిగితిమి, నడచివచ్చుట మైవచో యొక నెలదినముల కధిక ముగా పట్టును. ఇంతదూరమువచ్చినది చాలాను. క్రిందికి దిగు” మని చెప్పెను.

ఆమె యతనింగని “లక్ష్మణా! ఇదియేమి? ఈయడవిలో వగటి పూట నూర్జుడు బాగుగా ప్రకాశించు చున్నపుడు గయిత మా వెలుగులోనికి ప్రసరింపకున్నది కటిక చీకటులు కలుగు భంగి తరువులుం దీవి యలుం డట్టముగా పెనగియున్నవి. దుష్టసత్వముల యులివులు వెలుపు గదుగ నలువారల వివచచ్చు చున్నవి. బాతెను దూరమైనను నడుచుటకు సాధ్యము కాఁగా యంధకాగారణ్య ప్రదేశమునఁదెచ్చి యర డంబు నిలిపి నన్ను క్రిందికి దిగుమనుచున్నాడవు. ఇటువంటి ప్రదేశ మున రథావరోహణంబుఁ జేయుటకు మిక్కిలి భయముగాయున్నది. తేరున వెరుకకు నురలింది విశాలముగానుండు ప్రదేశమున నింపుము. ఇచ్చోటదిగి నేనొక యడుగైనం బెట్టఁజాల” నని పలికెను. సామిత్రి యామాటలు వివగానే యంతవరకును నెట్లో మహా ప్రయత్నముతో గోన నడంచుకొని యుండిన వ్యరసము మితిమీటి పొరలి రాఁదొ

డంగిను యెంతనునంబు దృఢంబు గావించుకొని యడంగుకొనఁ జలుచినను సాధ్యము కాదయ్యె అనొనరింపబోవునది మహాక్రూరమును, మహాపాతకమునునైన కార్యమని యెఱింగిన యతని కపుడెటుల దుఃఖముకలుగకుండును ? మత్స్యతల్వయు, తాను మహాభక్తితో పాడనేవఁ జేయుటకుం దగిన పాపన స్వరూపిణియు, సద్గుణముల హనికీపట్టయి సకల జనులచేతను పొగడబడునట్టి శీలముఁగలదియు, తానుచేయబోవు కార్యమును రాచుచంద్రుని యాజ్ఞయు నప్పటివరకు నెఱుంగక నిష్కపటమైన చిత్తముతో మాటలాడు చుండునదియు, మహాభోగము ననుభవింపవలసిన మకుమారలతా శోమలగాత్రయు, నెపుడునునే కష్టమును నెఱుంగనిదియునైన యామె యుత్తరక్షణంబున ననుభవించఁబోయెడి యధికశోకమిట్టిదని యెఱింగియున్న యాలక్ష్మణునకు వ్యసనము కలుగకపోవునా ? అడంగుకొనగలఁతా ! ఎవనికది సాధ్యమగును ? నీతమాటలు విని సామి త్రివిగ్గఱగా, భోదననేచ్చుచు “నల్లి! ఇదియే దిగవలసినచోటు నాయన్నయైన రామచంద్రుండు చెప్పిన యరణ్యమిదియే ! క్రిందికి దిగిర” మ్మని రాల్పడిన యెఱుంగతో చెప్పెను. అతఁడటుల దుఃఖించుటకును, దిగిర మ్మనుటకును నిమిత్తము తెలియనిజనకజ దిగులొంది తనలో “అయ్యో! ఇదియేమి విపరీతము ? నామరది లక్ష్మణుండు సామాన్యుని చండంబున దుఃఖించుచున్నవాఁడే ? ఎన్నడుంగని యెఱుంగనే ? ఇదియేమో విపరీతముగాఁ దోచుచున్నదే ! కారణమేమై యుండును ! ఏదియుం దోచకున్నది. ఇతఁడు సామాన్యముగా వ్యసనమును చెందెడివాఁడు గాఁడు. కడుదైర్యవంతుఁడు, వివేకమునతో యద్విసేయుఁడు. ఇటువంటి యుత్తమాఁడెవ్వధంబున వాపోవుటఁ జలంపచా దీని కెఱుఱుదియో గొప్పనిమిత్తముకలిగి యుండవలయును. అది యిట్టిదో తెలిసికొనినగాని నామాన సంబునిలువ” దని యెంచి మెల్లగా తేడదిగి యతని యొద్దకువచ్చి నిలిచి ఘోషఘోషన నేచ్చుచున్న యతని శోకంబును, దైవ్య లక్షణములును విలోకించి మనంబు తిల్లడిల్లుచుండగా “తమ్ముడా ! లక్ష్మణా ! ఇటులనున్నట్లు లూడి యధైర్యమటలైన స్త్రీలు శోకించువిధంబున వాపోవుచు న్నాడనేల ! ఏమి కారణము ? ఏమిలప్పు గావించివాఁడవు ? నాబుద్ధికి నీవలని నేరమెఱుఱుదియునుం దోచలేదు. ఎన్నడుగాని యివ్వధమున నీవు చింతించుటను నేనుచూచి యెఱుంగను. దీనికి నిమిత్తమెఱుఱుదియో

త్వరితముగా చేరియుంటికి నాన్నదయ పరితాపమును వివరింపుము. మూర్ఖమునవచ్చుచున్న నమయమున నవుదవును నేమేమో తలంచి నేను వ్యసనమొందుచుంటుంటానని నమయము గూర్చుముగా ననూధా వమైనమాటలుబలికి చింత నివారించి మనశ్శాంతియు, ధైర్యమును గలిగించుచూడినవాడవు గదా! ఇప్పుడు నీవే యీలానున నేమృచున్నావు. ఇదిచూడగా, దీనికి నిమి త్తము గొప్పది యొకటి యేదియోకలిగి యుంక వలయును, అదియేదియో చెప్పము. దానిం దెలుపక చింతనొందుచుం డినచో నేనును నీస్థితి ననుకరింపవలసిన దాననే యగుచును, హృదయ మాతల్లడిల్లుదున్నది నుమీ! మీయన్న యేదేనియుం గ్రూరముగాబలి కియుండి యుదువును తలంపునకు వచ్చెనో లేక నేను నీవట్ల వమర్థా డగా మాటలాడినదాననో, పునంబును, తల్లులను, సోదరులను, నుటి యుప్రేమాత్ములైన వారినివిడిచి గాంత దవ్యవచ్చుటం దలంచి మనంబు కలతకొందినదో, నీనినో నీకిదిటి సాధము కలుగుట కేది కారణమో మనకు నేని తల్లెపాటుగదానగా వడిగెను. రామానుజుం దెప్పటివర కును మనంబున నుండుకొనియుండిన రహస్యము నవును బయలుపటచ వలసిన నమయమువచ్చెను. ఇంక దానుటయెట్లు! అందువలననే యగు దంతటి శోకమును జెందవలసినవచ్చెను.

—* సామిత్రి సీతాదేవి రామాజ్ఞ తెలింగించుట *—

సీత దిగులుజెంగి యవ్యధంబున నడుగుటయు తవ్వకత్రాంతంబు నామెతో పలుకుటకు నోరాడక తనలో “కలకటా! దైవమా! ఈఘోర మైనమాట నిపుడీమెతో నేను చెప్పించి యెట్లు వలకుమను? చెప్పినం తనే, రామచంద్రుని యుండల్లంకానురాదుము గలిగి పతియే దైవమని యెందినమ్మి మహాధక్తితో యెల్లపుడును నతని కామునే ధ్యానింపు చు, యితచింత వెలుంగగూడు పగమ పతివ్రతాజన తింకంబైన యీల తాతన్ని కర్ణమూలంబులై తోను నాడలుగులునిని నిట్ల నిలుపునచూడి నేనిబడి నీ యాముని బ్రాణములు తొలగినదేమో గదా! అతనిసాక్ష నద్యకంబైన రామచంద్రాజ్ఞ యట్టిదని యాతవడకుం దెప్పక మర్చినినా త్తంబులుగని చింతనొందినపు డంతయుండగు ననూధాన బాధ్యంబులచే నూరాగ్నమ గన్గొన్నవమైన యిచ్చోటికి దోడిచెచ్చితి. ఇంకను జెప్ప కలెనునా! ఓసామనో! సుమిత్రానందనా! ఓయి లక్ష్మణుడా! ఇటువంటి

ఘోగక్ష్పశ్శంబుల నొనర్చుటకే నీవు రామున కనుజుండవై జన్మించితి
వా! అయ్యో! ఈ మహాపాతకమును నీవనుభవించక తప్పించుకొనఁగల
వా! లోకమునిన్ను గూర్చి యేమగు పలుకుదురు? “అన్నకోపముచే తన
భార్య నడవులడించి రమ్మని చెప్పినంత మాత్రముననే, యతని తక్కిన
యనుజులుచేయ నొల్లనుని చెప్పిన యీ యశ్వార్యమునుచేయుట కిచ్చ
గించి పాపమునకు వెళవక, దయారహితుడై, మాతృసమానయు, పర
మసాధ్వయు, నబలయు సుకుమార గాత్రయునైన యున్న భార్యను, భో
గార్హ నరణ్యములో క్రూరమృత సందోహమధ్యంబున నసహాయస్థితి
యందు విడిచి తిగుదుననిపచ్చి పడుగురిలో తాను నొక మనుష్యుడుగా
తిరుగుచున్నాడు. ఈ అత్యుణ్ణుడు కడుదోషకారి, దుశ్శీలుడు క్రూరు
డు, వీని ముఖావలోకనముఁ జేయరాదు. పాలవెల్లిలో హాలాహలము
వలె సూర్యవంశమున జన్మించినాడు. మిక్కిలి ప్రతిష్ఠనొందిన యిత్వో
కువంశము వీనికతన దూష్యమైనది. చీ! వీడు నుగాత్ముఁ”డని నన్ను
గనినపుడంతయును నిందింపకుండుదురా? “అన్న యొకవేళ చెప్పినచెప్పె
నుగాని, అతనికి తగిన సమాధానముంజెప్పి శాంతచిత్తునిఁ జేయవలయును
గాని యీతీరునఁజేయ సమ్యక్తింపఁడగునా!” యని ఈ దోషవంతయు
నాతిలపైఁ బెట్టక మానెడరా! రామరామా! ఏమి చేయుదును? ఎటుల
చెప్పదును? లోకమున నిరర్థక జన్మండనైతిఁ గదా! రౌరవాది మహా
సరకఁబాధల ననుభవించక పోవుదునా? అవి తప్పనా? అన్నిటికీ తెగించి
చిత్తమును దృఢపఱచికొని నేనీ వృత్తాంతముం జెప్పిన యెడల నేనింత
వరకుం దనతోచెప్పక దాచియుంటినని నాపై నలిగి మహాపక్షిప్రతయైన
యీవు శ్లోల యేమనో, ఎటుల కపించునోకదా! ఏమి చెప్పనో, ఎంత
దుఃఖించునో యెవనికెఱుక? గొప్ప చిక్కులో దగుల్కొంగిని, విపత్స
ముద్రమున మునింగిపోవలసిన సమయము తటస్థించినది. ఏమి సంకట
ముకలిగినదో, ఎటుల దుఃఖము ననుభవించవలసి యుండినను, ఏతత్కా-
ర్యముయొక్క ఫలము ననుభవించియే కావలయును. ఎంత తడవు నేను
వ్యసనమొందియుం బ్రయోజనము గలుగఁజోయెడిది లేదు. ఈ పాప
మును నేనెడిగట్టుకొనక తప్పవదికాదు. అగ్రజుని శాసనము సతిక్ర
మింపక జరిగించవలసినది నాకు విధియైయున్నది. తడవుజేసియుం గలుగఁ
జోయెడి లాభము సుంకయు గనునట్టదు. పిచ్చుట నెట్లయిన నగును

గాక నిజము నెఱింగించెద” నని తలపోసి యామెను. కరుణతోడఁ గూడిన దీక్షదృష్టిలం గని “ఓజనసి! నీయందు మాతృభక్తిగల నీ నేవకుఁడనియు, నద్వైత కలితఁడనియు, మరది యనియుం డలంచి కృపమీఱ నెవని మన్నించుచుంటివో, ఎఱివెపుడు నిన్నీఘోర కాననమునకుఁ దోడ్పడించి, నీయందు నిలిచి మాటలాడుచున్నవాడో, అనుహాపాపచిత్తుఁడయిన, సుమిత్ర తడుపుచెడఁబుట్టిన, లక్ష్మణాభీ ధానముగల యానీదుపాదనేడ నేవకుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు. వీనియం దేదియైనం దవ్వగలిగినట్లు తోఁచెనేని యమింపవలయును. రామాజ్ఞాబద్ధుఁడయిన యీదుశ్శీలుం డిచ్చోటికి నిన్ను గొనివచ్చుటకును, ఇప్తువీధింబున దుఃఖించుచుండుటకును గొప్పకారణముగలదు. అది చెప్పరానిదై పలుకుటకు నోరురాకున్నను, రాఘవేశ్వరుని శాసనంబు గడుపరాని దగుటచే తెలియఁ బలుకుట యావశ్యకమైనది. ఈసాసనంబునకు మన్నింపవలయు” నని యామె పాదంబులపై బ్రాలి కన్నీటిధారలచే తొలినము గావించును అతని ప్రణాళికను వినినంత సీతా దేవికి నంతయుమను, దుఃఖమును, దిగులును నతిశయించి “లక్ష్మణా! అదియేదియో తడవుఁజేయక వచ్చింపుము వినునంతవరకును నామానసంబున తల్లటము తొలంగ” నని వేగి పెట్టఁ దొడంగెను. అంతట సామిత్రి విధితక చెప్పవలసినవాడై శోకమిత్ర గద్గదస్వరముతో నామె కిట్లనియె.

“ఓతల్లీ! జనక రాజపుత్రి! మాయన్నయైన శోకలేశ్వరుం డివుడు నిన్ను వినోదార్థముగా, నీవుశోరి యుండిన కారణమున నరణ్యమును జూచి వచ్చుటకై పంపినవాడుకాఁడు. నుటియెట్లనిన, “లక్ష్మణా! సీతను దోడ్కొనిపోయి ఘోరాటవిఘోషిచి శీఘ్రముగార” న్నని యాజ్ఞాపించెను. భరత శత్రుఘ్నులు సమ్మతించని యీ పాపకార్యమునకు రామచంద్రునిపైఁగల భక్తి విశేషంబుచేనేను పూనవలసిన వాడనై యంత దూరము తోడ్కొనివచ్చినాఁడను. మాయన్న యీ వృత్తాంతమును దానితో నీతో చెప్పవలదని శాసించియున్నందున, శాసనోల్లంఘనముఁ జేయ వెఱచి యంతవరకుం దెప్పనైతి. నాయుపాధంబునకు యమించుము. ఇంక నవిధింబున రఘునాయకుండు శాసించుటకు శాసనమేనునగా దానిం దెలియఁ జెప్పెదను వినుము. పుకరతక భటులవలన నెఱింగింపఁగ నాటి రాత్రికాలమున రామచంద్రుండు మారవేషమును ధరించి యొం

టరియై రజకులు నివసించు వీధికరిగఁనట, తత్సూర్య మచ్చోట జరిగిన
 వర్తమానమును సేవకులు తెలుపుటవలననే సిత్యానత్యా న్యేవణార్థము
 టుల గావించెను. ఆ ప్రకారము ప్రచ్ఛన్న వేషధారియై చాకలివారి సం
 దుసకరిగి సంతట యతినికి క్రేండ జెప్పిచో ముడిరీతిగా తెలియవచ్చెనట
 ఎట్లనెన, అందున చాకలివాఁ డొకఁడు తన భార్యడు వివాదము కలిగి
 యలిగి దానిని కొట్టినందున యది కోపముఁగొని యిటు విడిచిపోయి
 మూడు దినములవరకు నింటికి రాక పొరుగింట నుండెనట, అంతట
 దాని తల్లి కుమారునియొద్దకువచ్చి “నాయనా! సీ భార్య దినత్రయము
 నుండియు పొరుగింటిలో నున్నది, అలిగి యదిపోయి యుండగా దానిని
 సీపుపోయి మనగృహంబునకుఁ దోడ్కొనిరాక యుపేక్షించియున్నావు.
 ఇది మంచిది కాదు. పిలుచుకొని ర”మృని చెప్పెనట, ఆ యవివేకియైన
 చాకలివాఁడు తల్లి చెప్పినమాటలకు తిసుకనొంది కన్ను లెఱ్ఱఁజేసి, “అమా
 ఇంక నీవీ విషయమునుగూర్చి నాతో ప్రస్తావించవలదు. నేను దాని సం
 తికిగోని వచ్చుటలేదు. ఇట్లు విడిచిపోయి పొరుగింట మూడు దినముల
 నుండియున్న దానిని పదుగురుకు నవ్వుచుండ సిగ్గుమాలి నేనెట్లు తో
 డ్కొనివత్తును! ఈపురాధిపతియైన శ్రీరామచంద్రుఁడు తన భార్యయగు
 సీతాదేవిని రావణాసురుఁడు కొనిపోయి పది నెలలు తన యొద్దనుంచుకొ
 నియున్న, దానిని కోతినేసవలం గూర్చుకొని చని ఒకముట్టడించి యారా
 వణుం జంపి తోడ్కొనివచ్చి పరిగ్రహించి పట్టాభిషిక్తుడై లజ్జవీడి రా
 జ్యముఁజేయుచున్నాఁడు, నేనును సతనివంకివాఁడ నని తలంచలిపి కా
 లోలు, నాకులము గొప్పది, వంశము గొప్పది, యన వారిలో గొప్ప
 మర్యాదలు గలిగియున్న నేను నీవు చెప్పియుంచుచున్న యపకీర్తిని పొందు
 దునా? చీ! యటువంటి భార్యల నొందజేసెనను సంపాదించుపప్పునుగొని
 యపకీర్తిని బోగొట్టుకొనుట సాధ్యము కానేరదు, కాబట్టి నేనొల్లను
 పా” మృని నిరాకరించెనట, ఆవిషయమే సేవకులు చెప్పినది. స్వయం
 బుగా నెఱుంగుటకై పోయి నపుడును రామచంద్రుని కాపలుకులు వినవ
 చ్చెనట్లు ఇట్లా చాకలి వలికిన పలుకులు విని మిక్కిలి లజ్జించి తన పగో
 డమున లోకులందఱు నట్లే తన విషయమై పరిహసించు చుండడరని
 తలంచి, గృహంబుఁజేరి చింతాత్రాంతరుడై నన్నును భరిత శత్రుఘ్ను
 లనుం బిలిపించి మూకా నృత్రాంతముఁజెప్పి “నీతిను పరిగ్రహించుటచే

నిష్కళంకమును జగత్ప్రసిద్ధమునునై న మనవంశ మిర్యాదకు చేటుకలిగినది. వివేకరహితుడైన యాలోచింపక నేను గొప్ప తప్పుగావించి లోకదూషణ నొందుటకు ప్రాప్తుండనైతి. ఇక నెట్లెనియు నింక బాపు కొనుట కర్తవ్యము. దానికింక నయపాఠము నిర్ణయించినాను, మీ లో నొకడు జనకనండును దోడ్పొనిపోయి గాధాలక్ష్మమున విడిచి శీఘ్రముగా మరలి రావలసి” డని యాజ్ఞాపించె. ఆమాటలు కర్ణశూలములై తోడుగా మిన్ను విట్టిగొల్పెడిదన చండుమున విభ్రాంతి భీతిచేతి న్కులమై మేము రాఘవేశ్వరుని పాదంబులపైజడి, యెల్పుడు నవివేకి యునైన చాకలివాని పలుకులకై పుణ్యశీలయైన సీతను విడనాడుట ధర్మముకాదనియు ఆదుర్భాగ్యములు పాటింపఁదగినవి కావనియు, నిర్దోష చిత్తయైన జనకదను మన్నించి యటుల దుష్ప్రసంగము గావించిన యా మత్తుడైన రజకునకు గతినడఁదన విధించుట యుక్తమనియు బహు ప్రకారంబుల ప్రార్థించితిమి. పరమ పతివ్రత రత్నమును కానల పాలుగావించుటకు మేము సాహసింపజాలనుని పలికితిమి. కాని మా ప్రార్థనా వాక్యంబులు చెవులఁ జొరవయ్యె. తన మాటకు మాటుపలికితి మని మా హైకినుక నొంది,

“మీరు నావలనజాలుగారు, నేను మీయన్ననుగాను, మీరు నాయాజ్ఞానుల్లంఘించితిరి, కావున మీ నుఖంబులను చూచుచుండ నొల్లను. ఇదె మీరు ననుచుండిగానే నేనాశంకముం ద్రెంచుకొని ప్రాణంబుల దొంగగెడ. మీరును, నేనింతటి దూఱునొందుటకు కారణమైన సీతయు బ్రతికి నుఖముగానుండు” డని తటాలున ఖడ్గముదీసి కిత్తుక ద్రెంచుకొన నుంకించెను. మేము భయమంది గట్టిగాచేయఁ బట్టుకొని “స్వామీ! నీవు చెప్పినట్లే చేయువారము. ఈయత్నమును విడుపుమని వేడుకొని వారించితిమి, అంతట రాఘవంద్రుఁడు సన్నుచూచి “అక్కణా! పదునాలుగు సంవత్సరములు కూడి యుడవుల మా వెంట వెతలు బొందుచుంటివి. కావున నీయందు ప్రేమయు చనవును, సమ్మికయు సీత కధికము, నీవేమి చెప్పినను, తక్కినవారి మాటలకంటె నీపలుకు లెక్కుడు విశ్వసించును. కావున నీవే యిక్కార్యంబుల జేయునర్హుడవు. నీకు దీనికొక యుపాఠముఁ దప్పెడ నొకర్థింపుము. సీత యొక సమయమున నరణ్య విరోధంబుబంజూడ అగస్త్య గౌరీక కలదని చెప్పియున్నది. కాఁన

ట్టి తడవలై యిప్పుడు పోవుటకు నేననుజ్ఞ యొసంగితి నని చెప్పెను. ఈ శ్మశ్రాంతమశ్యు లెఱుంగని దగుటచే నీవు చెప్పగానే దృఢముగా నమ్మి బ్రయాణమైరాగలడు. నరనృతీనది కావల యేజదియామడల దూరము గొనిపోయి చీకారాగ్ధంబున విడిచిరమ్ము. అచ్చోటికి చేరునంతవరకును యీ రహస్యమును నీవు నీతలో చెప్పవలసి. పోయిర” మ్మన యజ్ఞ పించెను. “ఈమహాపాప కృత్యముంజేయు బాధ్యతను నాయుండి యా రోపించెను, అయ్యో! నేనమిచేయును నీశ్వరా!” యని దుఃఖంపుచు తొలంగరానిదైన యాగ్రజకానన శృంఖల బద్ధుండనై యుతఁడు చెప్పిన విధముగానే యగ్నియుంజేసి నిన్నిటకుఁ దోడితెచ్చితి. ఓ లోకమాతా! పరమ పాపాత్ముడనైన నేను ఘోరంబైన యీ యరణ్యమున, దిక్కు లేని దానింగ యొంటరిగా విడిచిపోవుటకు యత్నించియున్నాను. పుణ్య శీలా! నాయందు నేరముగలియున్నట్లు నీబుద్ధికిందొచ్చె నని కవికరము విడిచి పరమపాతకుడనైన నిన్ను నీరగుగాగున శపింపుము. లోకంబున నావంటిక్రూర చిత్తులు లేకుండు నటులచేయుము. జననీ! భవద్వల్లభుని యనుమతిచొప్పున చేసిన కార్యంబంతయు నివేదించినాఁడ. ఇందు తప్పు నొప్పునకుం జరికెంచి నాకుందగిన శిక్షవిధించుటకు నీవకర్త” వని పలికి భోరుననేడ్చుచు నీత వడంబులపై బ్రాలెను. అశనిపాత గద్యశంబులైన రత్నముని వాక్యములు కర్ణముల సోకగానే యాకాశము విటిగి తలపై జడిన చందమున జానకీదేవి విభ్రాంతినొందెను. ఆమెకీ ప్రపంచమే ము నిగిపోయినదో యని తోచినది. అత్యంతమైన విషాదంబును, భయం బును నొందొంటివి మీఱగా నేమియుం బలుకఁజాలక చలించి, బాతా వాతించునిసేపడిన పూవురెమ్మ చందము ను, కరిచేద్రెంచి నేయఁబడిన లేదేఁగెనలెను, సూత్రంబువిడి పడిన రతిసంపుబొమ్మ తెఱంగునను, కళదొఱంగి, తెనివిడప్పి తల్లడపాటునుజెంది,

—* రామాజ్ఞను విని సీతాదేవి మార్చిట్లుట, *—

“హా! రామచంద్రా! రామచంద్రా! రఘుశిల నాయకా!” యని పలుకుచు దిగ్గనమూర్ఖునొండి భూమిపై నొరిగెను. ఆ విధంబుగాంచి లక్ష్మణుండు తనలో యామి దుస్థితికై తత్సూర్యమునకంటె యధికమై కలఁచిపోవడిన చిత్రముగలబాణై దిగులొంది, కన్నుల శోకంబుధారలు విరాములు లేక బాటుచుండగా గొంతెత్తి యేడ్చుచు, దైర్యవంతుఁ

దయ్య వివేకహీనునివలె నేడ్చును, “అమ్మా! పుణ్యవలీ! ఓ జనకరాజ పుత్ర! పుట్టినచోటును, మెట్టిచోటును, ప్రసిద్ధినింపినవయ్య, చేపట్టిన వాఁడు జగజ్జులజేయిమాన చరిత్రుండయ్యాను, నమస్త భోగములు ననుభవించుటకు నమ్మడ్లిగలిగి యుండియు, తెక్కించుటకు సాధ్యముగాని బంధుకోటి కలిగియుండియు, నిపుడెద్దియును లేని నీమరాలి చండమున నిశ్చూహరణ్యంబున నిడుము అనుభవింపుచు నేకాకివై యిచ్చోట క్రూర జంతువుల మధ్యమున ప్రాణభీతి యతిశయింపగా రిత్తకురిత్త కాలము గడవు చుండవలసినట్లు విధాత నీనుడుట లిఖించుట యెంతటి యవ్యా యము! ఎంత దుఃఖకరము! దైవగతిని తప్పించుట కెవ్వరికి సాధ్యమగు ను? కర్లకరోరములై మాటలందెప్పి నీకు యంతటి దుస్థితిగలిగించిన నావంటి బుద్ధిహీనుండు మఱియెవ్వఁడు లోకంబున నుండునా? కడవరాని యీదోషమును నే ననుభవింపక తీటువా!” యని చింతింపుచు శైత్యోపచారంబులను పెక్కుచండంబులం గావించి యామె మూర్ఛజేగునట్లు చేయుటకడ ప్రయత్నింపఁ దొడంగెను.

—* నీక మూర్ఛజేపి తన దుస్థితిం గూర్చి దుఃఖించుట *—

కొంత తడవున కామె తెలివినిండి మరదినిజూచి “సమిత్రా త్మజా! ఇటువంటి యధర్మము రామునకు న్న్యాయమై యెటులకోఁచెనో గదా! రజకుఁ డపివేకియై వడరినమాటలకై గర్భవతివై యుండెడి, తన యండత్యంత భక్తిప్రపంచంబుగల యర్థాగ్నినైన నన్ను కవికరము లేక కాననములో విడిచి రమ్మనుట కెఱులనోరాడనో తోచలేదు, ఆరాజశే ఖుడనకు నేను చేసిన యపరాధమెయ్యది? తా నే దైవముగా నమ్మియుం టినిగాని నావలన నేదియు నేరముగలుగదు, రహితాపరాధ, నబలను, చూలాలిని నిట్కులేనిదానినిగాఁ జేయుటకంటె తవ్వకలదని తోచిన యెడల తన చేతులార వాలుగొని మదీయ కంఠంబును దెగనేయకూ డదా! అటుల జేసియుండినచో నేనింటి దుఃఖము ననుభవించవలసి యుండదు గదా! భవన రక్షణకై తనచే జచ్చుటచే మోక్షమునొంది యుండుగును, అయ్యయో ఈ భయంకర దుష్టమృగ సమాహంబుల మధ్యమున నొంటరినై నేనెటుల తిరుగఁగలను, నిమిషములో నే పులి యో, యేసింగమో నోటవేసికొని పోక విడుచునా? నానిషమునై రామ చంద్రున కింతటి శ్రోధమును, మనఃకాశిస్థమును సంభవించుట నారావు

కృతపాత మనవలయునుగాని హానియొకటి కాదు. ఏలగ్నమున జన్మించి జన్మకరాజానకు తనయనైతి నోగాని, నేను రామచంద్రుని జెండ్లాడినదిమొదలు నాబ్రతుకు గవానపానమేయైనది ఎవుడును తీరిని నానాకష్టములుం బొందుటయకాని, యొకనాడును సంపూర్ణ సంశోష సుఖముల నెఱుంగనైతి. ఏదియో యొకటి మనఃక్షేక మెవుడును గలుగునునేయుండెను. నావల్లభుండు పట్టాభిషిక్తుడై సంతట ఇంక కష్టములు లొలంగునుగదా యని యొక్కింత ధైర్యమునుజేంది సంతసమున నుంటినిగాని పాపాత్మురాలనైన నాసంతోషమునకు దైవమోర్పునా? ఏమిచూట, ఏల నహించును? ఓరుగలేక రజకునిచూటల మూలముగా నన్నివిధంబున నడవుల పాలగునట్లుచేసెను. ఇంక నేను రామచంద్రుని నుండగ ముఖగవింధమును చూడ జోవుటలేదు గదా! ఇంతలో నూటొండులకు ఋణము దీటుననియు పొయోగము గలుగుననియుం గల్గినైవను తలచినదానను కాను. దైవ సంకల్ప మిటులమండగా దాని కన్యధా యేలగును? దాని నెఱుంగగల వారెవ్వరు? ఆవిధాత నన్ను భూమిలో యుం తినిగాఁ బుట్టించినది యిరీడిగా కష్టములను నుఁఖములు ననుభవించుటకే కాబోలు, అవియేల తప్పును? చిత్రకూట వగ్వతమున వసించియున్న నమయమున, రఘువల్లభుండు నాగండభాగముల యందు మకరి కావత్రములు లిఖించి సంతముతో "సీతా! నీవు నా ప్రాణసమావపు. నిముషమా నిన్ను నే నడబాసియుంటినేని ప్రపంచము మునింగిపోయినట్లు లోచును సుమా!" యని పలికి యపలాలించెను. కాకానుకుండవరాధ మొనరించెనని కినిసి నానిమిత్తమై పొనిపై బ్రహ్మత్రయుఁ బ్రయోగించి గర్భనుండంచె. పాపాత్ముడైన రామమును నన్ను గొనిపోయి సంతట నిన్ను నహాయము గావించుకొని నానా కష్టములంబొంది ముహూదుఃఖమున క్రుంగి, సుగ్రీవునితో నఖ్యముగావించి సగచర నమూనామూల గూర్చుకొని మిక్కిలి ప్రయాగలో నమృద్రమును గట్టి పురుషునును మట్టడించి కలకటకు తక్కుమాగాని ప్రయాగలకునైనై, రావణాది దుష్టరాక్షస బృందమును నంహించి నన్ను సగిగ్రహించి సంకుష్టుండై యయోధ్య కనుడంచెను. నాకొఱకై మఱియు నెన్నియో కష్టములు పొందెను. ఏల! అపెతలెల్ల నాయుండలి ప్రేమాధిక్యత కాళముననే గదా! యనుభవించెను. అటువంటి కరుణాదిత్తున కిప్పుసేంతటి శాశి

స్మితగులుగుట యాశ్వర్థము. అకడగాయు, నాప్రేమయు నేడు తొలం
గుటకు కతిమేమి? నాపాపఫలమే యారీతి గలుగఁ జేసిననుట నిశ్చయ
ము. అత్తడా! స్వామి యాజ్ఞప్రకారముగా నీవిచ్చట నన్ను విడిచి
పోయి నంతట కొన్ని విమిషములైనను నేను జీవించి యుండబోవునది
లేదు. రాఘవేశ్వరునితోడి వియోగము గలిగినంతట యీమేనఁ బ్రాణ
ములెల్లు నిలువగలవు? తమ్ముడా! ఇదియే కడసారి నీవు నన్నుచూచు
నది” యని కన్నుల నీకు కాలవయై పాటనేడ్చుచు బలికిన యామెదీ
నాలాపంబులు అత్తనుని చిత్తంబును నీకుగా గరఁగించుటయు నతండు
వ్యసనా ప్రాంతంఁడై తలచాంచి కోంతతడ వేమియుం బలుకఁజాలక యు
త్తైయుండి యులుపై కార్య నరణి నూపించి జానకీదేవిగొంచి సకడగాం
బుగా “అమ్మణ్ణీ! జానకీదేవీ దైవదైవ మిటులనొండగా అనుభవించక
తప్పునా? వ్యసన మొందుటకలన నేమేనియుం బ్రయోజనము గలదా!
గుండె దృఢముఁజేసికొని భగవంతునిపై భారమువైచి యొలుబనో యొక
విధముగా కాలము కడుపుచుండుము. నేను శీఘ్రముగా నయోధ్యకరిగి
నీవివయమై రామచంద్రునకు కరుణగలుగునట్లు నచ్చఁజెప్పి మఱియుం ద
గిన వారిచేఁ జెప్పించి యనుజ్ఞఁగొని వచ్చి నిన్నుమరల తోడ్కొనిపోయె
ద. అవతనవరకును నెలులనైనను నీవు ప్రాణంబులు చిక్కఁజట్టుకొని
యుండుము. ఈచూడరద్యమున దుష్టమృగముల యుపద్రవము మెం
డుగా గలిగి యుండుటచే యవి నీకు కీడుచేయునని భయ మొండవచ్చును.
ఎంగువలన నవగా నీవు పరమపతివ్రతా శిరోమణివి. శ్రీమన్నారాయ
నుని యురస్థలంబున వసించు రఘువంశీయై యొక్క యవరాకృతివి. భర్త
శీటపు పుణ్యరాసిని చోకమాతవు. ఇటువంటి దాశవైన నీకు మృగము
లేగాదు. మఱి యెట్టివాడును పాపమును గలిగింపఁజాలడు. ఆమగ్న
నమానములు నీ నవీనమునకు నయితము చేరజాలవు. కాఁజట్టివా
నికై నీవు భయపడవలసినదియే లేదు. వల్లి! తడవగుచున్నది. నేనకుండ
నై న నాకుంజనుట కనుజ్ఞ యొసంగుమా. తాను చెప్పిన నమఃకమునకుం
బోకునన్నచో రామభద్రుండు నొకై నలుకనొండగలం” యని విన్నవ
ముతో, దైవ్యముతో, చెప్పెను అత్తనుం డటుల తన్నచోట విడిచి
పోవువాడై యనుజ్ఞనడుగుటయు నామెచింత మఱియు నధికమై “అమ్మ
యో! అత్తడా! అన్య వినోదముల జూచుటకని తోడ్కొనివచ్చి,

ఇచట విడచిపోవుట ధర్మమా? గర్భవతిని న యాడు దానిని మోసపు మాటలు చెప్పి బేలుపుచ్చి కొనివచ్చి యీ కాఱకవిలో డించిపోవుటకు నీ మనంబున కెటుల నున్నితమైతోచెను? నీవు పోయినంతట నాగతియేమి కావలయును? మతి విహీనుడైన రజకుడనిన మాటల బురస్కరించు కొని మీయన్నయైన రామచంద్రుండు కయనీడి యిటువంటి ఘోర శిక్ష ను విధించుటయు, నీవు దానిని నో వేట్పుటయును, న్యాయమని యేభావించెదవా? నేను వుట్టినదియు, రఘువరుని చెట్టజుట్టినదియు నిటువంటి దుర్గతినిజేసి వెతలనుభవించుటకేయగునా? నాతలవ్రాత యింత హీన మైనదని యెఱుంగనైతి. తమ్ముడ నావిభుని శాసన మనుల్లంఘనీయమైనది. తదాజ్ఞానుపారముగా వర్తించవలసినవాడవైన నీపై నేను కినుక నొందుటలేదు. నాపై నీకు కనికరమును గౌరవమును గలదని నే నెఱుంగుదును. అయిన? నావిధి యిటుల జరుగవలసి యుండగా నీవేమిచేయ గలవు? ఇందు నీవలనగల నేరమెద్దియును లేదు. గాని యిప్పుడు నీవు నాయందు కనిగొరిచి యొక యల్పసహాయముజేసి పొమ్ము. మిక్కిలి వేడుకొనియెదను. అది యెద్దియునిన, నన్ను మనుష్య సంచారముగల మఱి యొకచోట నెచటైన విడిచివనుము రాముని ధ్యానింపుచు, నెఱుంగోయొకభంగి కాలమును గడపుచుండెద ఇది నీవుచేసిన మహోపకారముగా భావించెద" నని కడుదీనముగా ప్రార్థించి చెప్పెను.

—* అత్యుబుండు సీతకు సమాధానముఁ జెప్పట, *

రామానుజుండామె వేడుకొని యడిగిన పలుకులు విని “ఓకనని! నీవు నకల ధర్మములు నెఱింగినదానవుగాని యందఱు స్త్రీలవలె సామాన్యురాలవుగావు. రామవల్లభుని యాజ్ఞను మన చుల్లంఘింపరాదనియు, నుల్లంఘించు జాలమనియు నయితము నీవెఱుంగుదువు నిన్ను బోడ్డొనివచ్చి యీ యడవిలో విడిచి రావలసినదిగా ఖండితముగా యారఘుకు నేర్వరూడు నిర్ణయించి చెప్పియుండగా యామాటకు వ్యతిరేకముగా మనము చేయవచ్చువా? ఆలోచింపుము. నీవుకోరిన భంగి మఱియొకచోట నిన్ను విడిచిపోవుటకు నేను తలంచినను నది న్యాయమెటుల నగును? అజ్ఞకు వ్యతిరీక్తముగాఁ జేయుటకాదా! అటుల నొనర్చుట యుక్తమగునా? నీవే వచింపుము? నీవుగాని నేనుగాని, ఎన్నికష్టములు వచ్చినను తామాజ్ఞాబద్ధులమై వర్తించవలసిన వారమేదా! అటుల ప్రవర్తింపవల

సేనది మనకువిధి మీయింను యాజ్ఞను నేనెట్లు నిరాకరింప కూడదో యట్లే నీవును నిరాకరింపరాదు. కావున వేరొందుచోటునకుఁ దోడ్కొని పోయి విడువుమని నీనడుగుటయు నేను నీయిష్ట ప్రకారముగాఁ జేయుట యుం గేవల మిక్రమము. తల్లీ! విధికృతంబున చెడ్డదినములు వచ్చినపు డు కుందుట బుద్ధిమంతులఁ బక్షము కాదు. ఎపుడును విడిచివచ్చినను ననుభవించుటకు మనము సిద్ధముగా నుండవలయును. రాసీతి ననుసరించినవాఁడే బుద్ధిమంతుఁడు. రామభద్రుని శాసనమును మన మిరువురమును తప్ప నడువఁగూడదు. నీకోరిక ప్రకారము జేయుటవలన మనము న్యాయమునకు దూఱలనుగుడుమని విన్నవించుచున్నాను ఎటుల ననుజ్ఞయొసంగెనో యటుల నొసర్పఁబడను. దీనికై పగచుటయు, మఱియొక విధముగా జేయఁదలంచుటయుండగదు. ఈవిషయమున వన్యధా నీవు కోరియుం బ్రయోజనములేదు, దైవమును నమ్మి రాముని దలంచుచుండుము. నీయిదుమ లన్నియుం దొలంగిపోయెడి సమయము రాకమానదు. ఇట్లు నిన్నీ యడవిలో విడిచిపోయి శాంతిచిత్తుఁడనై నేనూరకయుందునా? నిలోన నటుల నుండగల నని తలంపవలదు. నేనుపోయి మరల నిన్ను మన నగరంబునకుం దోడ్కొనిపోవుటకుం దగిన సర్వప్రయత్నములుం గావించి మనోరథసిద్ధిఁ జెందక విడువను సంఘేహింపక, మనంబున రాఘవేశ్వరుని వృథముగా నమ్మి స్మరింపుచుండుము, కొలది దినములలోననే నీకు మేలు గలుగునని గట్టిగా చెప్పగలను. ఇంక ననుజ్ఞయొసంగుము పోయెదను.” అని విన్నవించెను. అతఁడటుల చెప్పినసమయమునామె చేయగలదేమియున్నది? గుటకలు మ్రొంగుచు, సంతతి భారగాక నులనుండి బాటుచున్న శోకాంబువులం బైట చెటంగుతో నద్దుకొనుచు, రామానుజునిటిజూచి “అన్నా! అత్తగారా! ని న్యాయ ప్రవర్తనమునకును, మీయిష్టయందుగల భక్తికిని, నాపైఁగల కనికస బుద్ధికిని నేనెంతయుం దృష్టినిఁ జెందితి. నీవాక్యంబులన్నియు సమంచములైనవియు, న్యాయమైనవియు, నవశ్యాచరణార్హము లైనవియునై తోచినవి. రామచంద్రుని యాజ్ఞను మనముదాటి నడువరాదనుట వాస్తవమే! నేను చెందబోయెడి సంకటములను గూర్చియు, వ్యసనమును గూర్చియు, నిటులచేయవలసినదిగా గోరితిగాని, రాఘవేశ్వరుని శాసనము నుల్లంఘించి వ్యతిరేక్తముగ నడుచుకొనఁ దలంచి చెప్పినదానఁ గాను. నేనెపుడును

రఘుకుల వల్లభుండే యేడుగడయునని దృఢముగా నెంచి యుండుదానను. నాచి త్రప్పత్తిని నీవును నెటింగియేయున్నాడవు. ఇప్పుడు నేను కోరింతుడి గిన చండమున జేయుట ధర్మముగాదని తోచినయెడల నటులచేయువాడు. నాతలవాతలాగున జరుగగలదు. తమ్ముడా! ఎంత తడవు మాట లాడుచుండినను నీవు పోవలసినవాడవై యున్నావు, అఃశ్వము చేయుటచే మీయున్నను కోపముంలుగుట లిప్పు నాకుం గలుగబోయెడి ప్రయోజన మెద్దియును లేదు. కాబట్టి సుఖముగా బోయిరమ్ము” అని పనికి పొంగి వచ్చుచున్న దుఃఖము నడంచుకొనఁజాలక ఘోషన నేడ్చుచు వెడియు నిట్లనియె.

—*సీత అశ్వమునితో రామచంద్రునకు విన్నపము చెప్పింపుట,*—

“సుగుణనిధీ! ఇంక నాదుఃఖము ప్రాణము లున్నంతవరకును తీటు నదికాదు, కాని నీవు అయోధ్యకు పోయినంతట వుణ్యనీలుండె న మీ యన్నతో నామీటలుగా లుట్లు చెప్పము. “ఓరఘుకులాంబుధి సుధా కరా! దశరథ సందనాగ్రణీ! స్వామీ! మీచెట్లవట్లన దాదిగా వేసి యేడుగడయునని నమ్మి పరమార్థ కీర్తి” నీ పదసేవ జేయుచుంటిని గాని యశ్వ మెటుంగను, నానిమి త్రముగా నీవెన్ననియో వెలల ననుభవించి రావణాది రాక్షసుల సంహరించి మరల నన్ను గైకొని సంతోషముతోడ నయోధ్యజేరి వట్టాభిషిక్తుండవైతివి. అంతట నొక కష్టంబులన్నియుం దొలంగి సౌఖ్యమునొందు కాలమానన్న మైనది గదా యని సంతసించు చుంటిని, నా సంతోషమునుచూచి భగవంతుఁ డోర్వలేడయెను. ఏమి చేయుదును? నాశకుండు మిక్కిలియుం బ్రయంబుగలిగి నున్నించు చున్న వాడవయ్యె, నెవ్వడో బుద్ధిహీనుండైన చాకలి యొకఁడు తన భార్య నుగొట్టి తరిమి దానిని పరిగ్రహించ నొల్లనని పట్టుపట్టి, దానికై తన యాధిక్యమునుజెప్పి నాచరిత్రము నుపమానముగాఁజలికి, “రామ! నుండు గొనిపోయిన సీతను రామచంద్రుండు పరిగ్రహించిన పంజంబున, గృహంబువిడిచి పోయిన దానిని నేను పరిగ్రహించు వాడగా నని ప్రేలుటను విని యదిసాకుగాగొని, యేదోషము నెటుంగని దానిని, గర్భ వతిని, జయవీడి యడవులజూచుట కనడి నెపముతో ఘోరారణ్య మధ్యంబున విడిచిరమ్మని యాజ్ఞాపించితివి. ఇట్లుచేయుట న్న్యాయముగా నోరెను గదా! ఇప్పుడు భవదాజ్ఞను తలఁదాలిచి తత్ఫలితము ననుభ

మించుటకన్నను నేను చేయగలదేమిటలను? “నీతిలో నిన్నొక క్షణంబైన నెడబాసియుండఁ జాల”నని వలయునుంకిన నీకు నాపైఁగలిగియున్నకూరి మియు, దయయు నిపుడెటకుఁ బోయినవి? రామచంద్రా! నీవు నకల నద్గుణపరిపూర్ణుడవు. కృపానిధివి లోకస్తుతి మవిత్ర చరిత్రుఁడువు భవ్య శీలుఁడవు. నిష్కళంక హృదయుండవు నీవ్యభావముగని నేనెఱుంగుదుం గాన ఈవిషయంబున నీఁజులను లోప మానుటయైనం గలుగఁను. ఇటుల తట స్తించుట నాపూర్వజన్మకర్మముగాని నేఁజుండువాడు, ఈవెలల నను భవింపునుని విధాతనానుయట లిఖించినపు డదియేల తప్పిపోవును? కష్టముల గొందుటకే నేను జన్మించినాను స్వామీ! నదా నీదివ్యమూర్తిని మానసమునఁ బ్రతిష్ఠించుకొని భవత్సవన నామము స్మరింపుచు ప్రాణములు తీరింపఁగద. ఇదియే నాకడపటి విజ్ఞాపనము. నన్ను గూర్చి కరుణించి తిలోదక ప్రదానము గావింపవలయునని మిక్కిలి ప్రార్థించు చున్నను, ఇంతకు మిక్కిలి విన్నవించవలసిన దేదీయునులేదు. చిరాయు రాశోగ్యము నీకు భగవంతుడు డయ్యచేయవలయునని వేడుచు న్నాను. ఓరామా! రామా! రామా! నీచగణార విండముల కనేక నను స్కారములు చేయుచున్నను, నావాక్యములయం దేదనియుం దప్ప గలిగినట్లు లోచనయెడల మన్నింపుము” ఈమాటలు చెప్పితిని పలికి నా నమస్కృతుల నెఱింగింపుము. నాయత్రగారలైన కౌసల్యాకై కనుమి త్రలకు ప్రామిల్లితి ననియు, భరత శత్రుఘ్నులను, శారి భార్యలై నట్టి యు నీసతియైనట్టియు నాశ్చల్యుడను దీపించితిని చెప్పుము, లక్ష్మణా! నీవు కడుబుద్ధి మంతుఁడవులేర్థాయు రాశోగ్య భోగంబులు గలిగియున్న కరుణతు శాత్రుఁడవై నేవింపుచు ముఖంబున నుండుము, ఇంకఁ బో” మృనిపలికి భోదన నేడ్చుచు నేలఁగూలఁబడెను. అస్థితియందున్న యాయ జను విడిచిపోవుట కెంతటి కఠిన మానసునకై నను బుద్ధిపుట్టునా! పాప ము! సోమిత్రియామెను విడిచిపోవుటకు కాశ్యాడక, వ్యసనాక్రాంతుఁడై తనలో రామచంద్రుని యాజ్ఞను తలంచి తడవుచేయుటకు వెఱచి జానకీ దేవిజూచి “శరీరేందువకు ధైర్యమునవలంబింపుము. ఇటుల చెప్పితినిని లోపమును చెందవలస. ఈసతిలో నిన్ను విడిచి పోవలసివచ్చినందు లోట కెంతయు వంత గుండుచున్నాను. కాని విధిలేదు. పోయి తీటవల యను, ఇవిధమున పాపోవుటచే శరీరావేదనదప్ప కలిగెడిఫలము నేఁజే

దియునులేదు, భూమ్యాకాశంబులును, సూర్యచంద్రాది గ్రహంబులును, భూతపంచకంబును. దిక్పతులును, దేవముషిగణంబులును నెట్టి సంకటములునుంగలుగనిక నిన్ను రక్షింపుదురు గాక. దైవంబు నీకు తోడ్పాటుండునుగాక జననీ! పోయి రామునకు సీమాటలన్నియు నివేదించెద, కడుకలుగఁ జెప్పియుం జెప్పించియు నెవ్విధముననైనను వచ్చి మరల విన్ను తోడ్పొని యయోధ్యకరిగి నీవిభుని చెంతఁజేర్చెద” నని శోక భాష్పార్ధ్రితంబైన ముఖం బాసాధ్యమణి పాదకమలంబులు సోఁతులాగున భూమిపై సాగిలంబడి నమస్కరించిలేచి, యచ్చటి మృగపక్షి వృక్షలతా గుల్మసమూహంబులనుద్దేశించి “ఓదుప్తమృగములారా! యోవిహంగములారా! ఇదె పర పతివ్రతా రత్నమగు జవకరాజు సందనను మీకప్పగించి పోవుచున్నాఁడ, రామచంద్రుని పట్టపు దేవియైన యీ పుణ్య శీలకు మీరలేమియుం గీడుచేయక రక్షింపుడు. ఓ వృక్షములారా! ఈమెకు మీరుపలయు నత్ఫలము తొనంగి యాదరింపుడు. వనదేశతలారా! ఈతల్లిశోకంబు నివారణయగు లాగున నూటడించి పాలింపు” డని గొంతెత్తిపలికి పెక్కుచండంబుల నానలిడి సీతకు పునః ప్రదక్షిణ నమస్కారములుగావించి యెడ్చుచు రథంబెక్కుటయు, నదిగని భూపుత్రి అన్న! లక్ష్మణ! అయ్యా! ఈఘోరారణ్యములో క్రూరమృగ సందోహమధ్యములో, నిర్మానుష్య ప్రదేశములో నన్ను తోడ్పొనివచ్చి విడిచిపోయెదవా? హా! రామ! రామా! నేను సీతేమి యపకారమునర్పియుంటేని? యని పలుకుచు, రాలు సయితముకరగి నీరగు దీనాలాపములు పరగ నేడ్వఁదొడంగను, పోవుటకు సమ్మతిగాఁ యుండినను లక్ష్మణుండేమి చేయకఁబడు? రాముని యాజ్ఞ సతీక్రమింపి ప్రపరించుటకు సాధ్యమగునా?

— * లక్ష్మణుండు సీత సరణ్యము విడిచి యయోధ్యకుఁ బోవుట, *—

అతఁడు బుద్ధి దృఢము గావించుకొని యామెకు జేయెత్తి మ్రొక్కి “పునర్దర్శనంబు శీఘ్రముగా గలుగునుగాక” యని దైర్యమునుజెప్పి, సైంధవంబుల నడలించుటయు, నవి వాయువేగంబునఁ బోవఁదొడంగ, అవిధంబున సుమిత్రాతృజుండు బాసకీదేవిని విడిచి త్వరితముగా నశ్వముల నడిపించుచు నరస్వతి నది యొడ్డునకువచ్చి రథంబునెలిపి పూర్వమునచ్చు నవుడునుంబోలె యొడ్డపై యురదంబుతోడ ధాటి యావలి

యొడ్డునకరిగి తనలో “హరిహరి! పుణ్యశీలయైన భూభాత, నేనిటువచ్చి నంతలు నెంత దుఃఖించెనో, ఏయయ్యనో, కటా! మహారాజ వన్నియైన యాదేవి కెంతటి కష్టము సంప్రాప్తమైనది! హా! దైవమా! యామెకు కలిగిన యడరు నివర్తియగుట యెట్లో తెలిపినదికాదు.

ఇవిధంబున జరుగునని యొనడు దలంచిరి? పరమ మకుమార శరీరిణియు, భోగపరాయణయైన యశేతులు పరిచారికలు కొలుచుచుండగా సంతోషంబున కాలంబు కడపుచుండిన మహారాజాధి రాజైన రాముని దేవికా! ఇటువంటి దుర్గతి సంభవించవలసినది, కంటక శిలా మయంబును గాఢాంధ కారమునునైన యడవిలో, దుష్టపత్వముల నడుమ, యొంటరియై యువత్తియైన యామెగుండె దృఢముఁ గావించుకొని యెటుల నుండగలదు? రానుచంద్రా! నిధర్మపత్ని కెంతటి దుఃఖమును గష్టమును నాపాదించి నాడవు? ఆమె జీవంబు లెవిధంబున నిలుపుకొని యుండగలదు? ఎటుల కాంగలనో గదా!” యని చింతించి చింతాకుల మానసుండై యుపనిజను పలు తెఱంగుల బొగడి యానదియందు స్నాన ముఁజేసి “మిథిలేశనందన కేయపత్రవమునుం గలుగక రక్షింపు” మని భక్తియుక్తుండై నూర్జ్వలిఁ బ్రార్థించి” కడచిన రాత్రియంతయును సీతా దుఃఖముతో నరిపోయినది. ఇపుడు రథ యుడయించి ఇంచుమించుగా రెండు బాములు కావచ్చినది, ఇంకనుం దడయరా” దని యెంచి తాను కావించివచ్చిన కార్యవృత్తాంతమును, రఘునల్లభునకు నివేదించువాడై హుటాహుటిగా యరదంబును నడుపుకొని యయోధ్యానగర మార్గంబును జట్టి యరిగెను.

ప్రథమ ప్రకరణము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ మద్వేంకటేశ్వరార్చనము

రామశ్వమేధయాగము.

ద్వితీయ ప్రకరణము.

—* సామిత్రియరిగి సంకట భావకి దుఃఖించుట. *

పూర్వోక్త శ్రమంబున సుమిత్రానందనుండు ధరసుతను రామా
జ్ఞానుసారముగ దుర్గమూరణ్యంబున విడిచి యుక్తుగుటయు, నాయమ చే
యునదిలేక, లక్ష్మణుని రక్షణము కన్నులకుఁ గానవచ్చు చున్నంతవరకునుం
జూచుచుండి యది యగోచరం బగుటయు, నిరాశఁజేసికొని దుఃఖాతిగేకం
బునంబొడమిం పారితాపం బతిశయింపగా నేలఁబడి పొరలుచు, హా!
దైవమా! హా! రామచంద్రా! ఇంక దిక్కవ్వరు? రక్షకులెవ్వరు! వేకటి
యైన, ఏపాపము నెఱుంగని యువతి నిటుల మోసమునఁ గొనివచ్చి య
డివిపాలు గావించుట న్యాయమా? వచ్చునపుడు నువ్వున దుర్నిమి
త్రములు చూచినపుడే నేను భయముఁజెంది సంజేహించితి. లక్ష్మణుం
డీరహస్యము నపుడు చెప్పక మనస్సునం బెట్టుకొని బానివానికిం దగిన
సమాధానపు మాటలుచెప్పి నాసందేహమున దూన్చి ధైర్యమును గలిగిం
చుచుండెను. అయ్యో! ఆదుశ్యకునము లన్నిటియొక్క ఫలమును నను
భవించవలసియే వచ్చినది కాని లభ్యుడయ్యె. ఇటువంటి విపత్తవను పొం
దవలసి యుండగా యెవ్వధంబున సుశకునంబులు పొడకట్టును? దైవ
సంకల్పము వేఱుగానుండగా యన్నియుం దానికిఁదగిన చందముగానే
కదా కలుగును ఓ దశరథరాజ సంకనా! గవికుల కలశాంబుధి
కళాంకా! గుణనిధి! మనోవాక్కాయ కర్మములయందు నీయందలి భక్తి
తిప్ప నేను వేఱు విచారమెఱింగిన దాననుగాను, నీపాదసేవయే సర్వము
ఖములునని భావించుచుంటిని, దీనికి దైవమేసాక్షి, మున్ను రావణావధా
నంతరము నీవు నాయుండు శంకించుటంజేసి నేవే వహిల్చిని జూచుటయు
నానిష్కళంక తను నిరూపించుటయుం బ్రసిద్ధమేకదా! అప్పుడు మీజన
కుండు మంటనిలిచి “రామా! జనకపుత్రియం దావంఁజేయునయు దోషములు
లేదు, పగము పవిత్రస్వాంతయైన యాలతాతన్వయంను శంకను బొంద

కవరిగ్రహింపు"మని చెప్పెను. అగ్నిహోత్రుడును భవత్సంకయమున
 ర్రి యగునట్లుచేసి నన్ను నీకు నమర్పించి యదృశ్యుండయ్యెను. దేవతలు
 ను, మునులును మనల నాశీర్వదించిరి. అంతట నన్ను పరిగ్రహించి
 యయోధ్యకు జనుదెంచి నకల జనులు వానందింపగా రాజ్యాభిషిక్తుం
 డనై యగునానురాగంబున మదీయనేవ యంగీకరించి మన్నించుచుండ
 నానంతోపంబునకు దైవము కపింపకుండఁ గాఁబోలు. నీకును నాకును
 వియోగంబుగలిగింప నంశల్పించి రజకునిమాటలను కారణముగా నిన్ను
 గలతఁనొండఁజేసి యీక్రమంబున నన్నీ యడవిలో నల్లాడుచుండులాగు
 న నొనరించె. అబలననియు, గర్భము చాల్చినదానననియు, నిండుకడ్డై
 నం గరుణఁ దలంపన వనంబుజూచు నెవంబున నడవులలో వెతలొందు
 చుండవలసినట్లు నిర్ణయించినాడవు. ఇంక నీనుండర ముఖారవిండమును
 జూచు భాగ్యము కలుగఁబోవునది లేదుగదా! నీ చుధురోక్తులు విను
 చున్న నాకర్ణముల నిపుడీ క్రూరజ తువుల భయంకర ధ్వనులు విను
 చున్నదాన. నీ సరసఁగూర్చుండి లాలింపఁబడుచున్న నీయర్థాంగి ఇదిగో!
 ఇపుడీ యడవిలోని ధూళితోఁగూడిన కఱకురాలతోఁబడి చాబోవుచున్నది
 లొల్లిన నెవ్వరి దాంపత్యము నెడఁబాటుఁజేసి యుండినదాననో తత్ఫలం
 చివు డనుభవమయ్యెను.

నశీవతుల నెడఁబాసిన పాపమతులకు తత్త్వప ఫలంబు ననుభవించి
 పకపోవ పశమగునా! ఈయడవియందు మనుష్యు నంచారమేగలుగదు.
 యువతి నొంటరినై యెటుల ధైర్యమున నుండగలను? ఇవ్విధంబున
 నన్నలంచుటకంటె ఖండించరాదా! అలాగున చేసియున్నచో యీదుఃఖ
 మును నేను పొండవలసినది లేదుగదా! ఓ యత్తలారా! మీరు వలడ
 న్నును నావిధి పట్టి యీడ్చుచుండుటఁజేసి మీమలుకులకు నమృతంపక
 పెక్కు తెఱంగుల సమాధానములుచెప్పి విమ్ము నమృతంపఁజేసి యను
 జ్ఞపడసి చనుదెంచితి. పెద్దలు వలడనిన కార్యమును చేసినవారికి తేమ
 మేల కలుగును! ఇంక నేను ప్రాణంబులుభరింపఁజాల. ఈదుఃఖనకుద్ర
 మున నీదుటకు నా తరమగునా! రఘునందనా! కౌశల్యా కుమారా!
 రామా! ఇదే మదీయ ప్రాణంబు నీపాదపద్మార్పణంబు గావించుచున్నా
 ను. ఎన్నిజన్మములెత్తినను నీకే పత్నినగునట్లు భగవంతు డనుగ్రహిం
 చును కాక"యని మహావల్లనముతో నేడ్చుచు, దుఃఖభల విశితంబై న

రామశ్యమేధయాగము.

ద్వితీయ ప్రకరణము.

—● సామిత్రియగి నంతట జానకి దుఃఖించుట. —

పూర్వోక్త క్రమంబున నుమిత్రానందనుండు ధరమతను రామా
జ్ఞానుసారముగ దుర్గమారణ్యంబున విడిచి యుడుగుటయు, నాయను చే
యునదిలేక, లక్ష్మణుని రథము కన్నులకు గానవచ్చు చున్నంగవరకును
జూచునుండి యది యగోచరం బగుటయు, నిరాశఁజేసికొని దుఃఖాతిగేకం
బురగుబొడమి. పారితాపం బతిగయు. మా నేలంబడి పొకలుచు, హా!
దైవమా! హా! రామచంద్రా! ఇంక దిక్కెవ్వరు? రక్షకులెవ్వరు! నేకటి
యైన, ఏపాపము నెఱుంగని యువతి నిటుల మోసమునఁ గొనివచ్చి యు
డవిపాలు గావించుట న్యాయమా? వచ్చునపుడు నువట్టివ దుర్నిమి
తములు చూచిపవుడే నేను భయముఁజెంది నందేహించితి. లక్ష్మణుం
డీరహస్యము నపుడు చెప్పక మనస్సునం బెట్టుకొని వానివానికిం దగిన
సమాధానపు మాటలుచెప్పి నానందేహమున భూన్విధైర్యమును గలిగిం
చుచుండెను. అయ్యా! ఆదుశ్యకునము లన్నిటియొక్క ఫలమును నను
భవించవలసియే నచ్చినది కాని తప్పుడయ్యె. ఇటువంటి బుద్ధవను పొం
దవలసి యుండగా యెవ్విధంబున నుశకునంబులు పొడఁబట్టును? దైవ
సంగల్బము నేఱుగానుండగా యన్నియుం దానికిఁదగిన చందముగానే
కదా కలుగును మీ దశరథరాజ నందనా! రవికుల కలశాంబుధి
కళాంకా! గుణనిధీ! మనోవాక్యాదు కర్మములయందు నీయందలి భక్తి
ఐష్ట నేను చేఱు విచారమొటింగిని దాననుగాము. నిపాదినేవయే నర్కను
ఖములునని భావించుచుంటిని. దీనికి దైవమేసాక్షి, మున్ను రావగావధా
నంతరము నీవు నాయుండు శంకించుటంజేసి నేవే నహిని తొచ్చుటయు
నానిష్కళంక తను నిరూపించుటయుం బ్రసిద్ధమేకదా! అపుడు మీరస
కుండుమింటునీలిది “రామా! జనకపుత్రియం దావంతే. మనయు దోషంబు
లేదు, పగను పవిత్రస్వాంతయైన యీలతాతన్వయంను శంకను బొంద

కవరిగ్రహింపు"మని చెప్పెను. అగ్నిహోత్రుడును భవత్సంకమము...
 ర్తి యగునట్లుచేసి నన్ను నీకు నమర్పించి యక్షశక్తుండయ్యెను. దేవతలు
 మునులును మనల నాశీర్వదించిరి. అంతట నన్ను కరిగ్రహించి
 యయోధ్యకు బనుదెంచి నకల జనులు నానందింపగా రాజ్యాభిషిక్తుం
 డైన యగ్నానానురాగంబున మదీయనేవ యంగీకరించి మగ్నించుచుండ
 నానందోపంబునకు దైవము నహింపకుండఁ గాఁబోలు. నీకును నాకును
 వియోగంబుగలిగింప నంగల్పించి రజకునిమాటలను శారణముగా నిన్ను
 గలతఁగొండఁజేసి యాక్రమంబున నన్నీ యడవిలో నల్లాడుచుండు లాగు
 న నొనరించె. అజలననియు, గర్భము చాల్చినదాననియు, నిండుకడ్యై
 నం గరుణఁ దలంపన వనంబుఁజూచు నెవంబున నడవులలో వెతలొండు
 చుండవలసినట్లు నిర్ణయించినాడవు ఇంక నీనుండర ముఖారవిండమును
 జూచు భాగ్యము కలుగఁబోవునది లేదుగదా! నీ మధురోక్తులు విను
 చున్న నాకర్ణముల నిపుడీ క్రూరజ శువుల భయంకర ధ్వనులు విను
 చున్నదాన. నీ సరసఁగూర్చుండి లాలింపఁబడుచున్న నీయర్థాంగి ఇదిగో!
 ఇపుడీ యడవిలోని ధూళిలోగూడిన కఱకురాలబోఁజిడి చాబోవుచున్నది
 తొల్లి నీ నెవ్వరి దాంపత్యము నెడఁబాదుఁజేసి యుండినదాననో తత్ఫలం
 చివు డనుభవమయ్యెను.

సతీపతుల నెడఁబాసిన పాపమతులకు తత్ప్రప ధలంబు ననుభవించి
 పకపోవ పకమగునా! ఈయడవియందు మనుష్య సంచారమేగలంగదు.
 యువతి నొంటరినై యెటుల ధైర్యమున నుండగలను? ఇవ్విధంబున
 నప్పలంచుటకంటె ఖండించరాదా! అలాగున చేసియున్నచో యీదుఃఖ
 మును నేను పొండవలసినది లేదుగదా! ఓ యత్తలారా! మీరు వలద
 న్నును నావిధి పట్టి యాడ్చుచుండుటఁజేసి మీపలుకులకు నమ్మశింపక
 పెక్కు తెఱింగుల సమాధానములుచెప్పి మిమ్ము నమ్మశింపఁజేసి యను
 జ్ఞవదసి చనుదెంచితి. పెద్దలు వలదనిన శార్వమును చేసినవారికి జేమ
 మేల కలుగును! ఇంక నేను ప్రాణంబులుభరింపఁజాల. ఈదుఃఖనకుద్ర
 మున నీదుటకు నా తరమగునా! రఘునందనా! కౌసల్యా కుమారా!
 రామా! ఇదే మదీయ ప్రాణంబు నీపాదపద్మార్పణంబు గావించుచున్నా
 ను. ఎన్నిజన్మములెత్తినను నీకే పట్ననగునట్లు భగవంతు డనుగ్రహిం
 చును రాక" యని మహావ్యసనముతో నేడ్చుచు, దుఃఖజల మిళితంబైన

ధూళియొడలును ముఖంబుననుంటి కనీరకాంతి నడంగింపగా నేలఁజడి పొరలును లేచుచు, కూర్చుండుచు, నిలుచుచు, నలుగులంకులంగని భీతి ల్లివడంకుచు వెలవెలఁబోయి పెక్కురీతుల యోజింపుచు, విరక్తిబొందుచు, పరిశిపించుచు, విధిక్ష్మతంబుం దలంచి తలయూచుచు, రామచంద్రుని నిర్దయాత్వంబు నెంచి కుండుచు, వికల్పంబుఁబొందుచు, మృగధ్వనులు విని మాటిమాటికి నాలుకుచు, రామనామమాను స్మరింపుచు, కర్షవ్యమును చింతింపుచు, ఉన్మరని యేదియందోచక నిట్టూర్చుచు, నిలిచినచోట నిలువదోచక యటునిటుం దిరుగుచు, మఱియుం బెక్కు విధంబుల నలయుచు, నంతంతకుం బొంగివచ్చు శోకంబు నడంచుకొనఁ జాలక హా! ఈశ్వరా! యని మూర్ఛాక్రాంతయై నేలనొటిగి, కొంతతడవునకు తననందాన తెలివికొంది మెల్లగాలేచి కూర్చుండి చెక్కిటచేయి జేర్చి తలవాంచి విగ్రహ రోదనముఁజేయుచుండెను. అప్పటికి నూర్పుడు దుడయించి రెండుజాము లయ్యెను. సీతరోదనధ్వను లామరణ్యంబున మాటుమ్రోగుచుండ పనమృగంబు లచ్చోటి కరుదెంచి పతివ్రతా శిరోమణియైన యామె ప్రభావాతిశయంబువలనఁ జేరనరుగవెలచి యేమి యుం గీడుఁజేయుక వపుడవ్వలం దొలంగి చుట్టివిలిచి యాసాధ్యముఁబంబును చూడఁజాలకనో యనునట్లు కొంతపడియుండి పిమ్మట నటనుండి వెడలిపోయినవి. ఆహారమృగములు సయితము సమీపమునకు వచ్చి యుండన కేకీడునుం జేయక తొలంగిపోవుచుండుట నామెచూచి “అహా! ఎంతటి పాపాత్మురాలను? మృగంబులకు సయితము నాశరీరమునుముట్టుటయనర్హమై యోచెనుగదా! రామచంద్రున కెపుడు కూడని దాననైతి నోయపుడ సకల జంతువులకును నొల్లనిదాననైతిని నాదేహము నింక నేడంతువును మట్టడు కాఁబోయి” నని యాశ్చర్యమునుజెంది తనపూర్వ చరిత్రంబును తలంచుకొని, రామునిస్మరింపుచు యేడ్చుచుండెను.

— వాల్మీకి సహస్రి పీఠయోదకు వచ్చుట —

ఇష్టిదంబున నామె శోకించుచున్న నమయంబున, నారచీరలు ధరించి, శరంబున బడలు పిరుదులవరకును వ్రేలుచుండ, పాదంబుల యోగ పావలుదొడిగి కరంబున యోగదండమును కనుండలువునుదాల్చి దేహంబున బట్టముగా విభూశినలంది, జనశనండన దన దుఃఖంబుంగని కనికరించి రక్షింప నరుదెంచిన శంకరుడో యనుటకుండగిన ముని

శేఖరుం డొకం డాభూవుత్రి యున్నచోటున కాకస్మికముగా సమీపము నకువచ్చి శేఖర డెట్లచాలున కాంతారోదన ధ్వని వినవచ్చుటయు, సత్యాశ్చర్యమునొంది తనలో “ఇదియేమి! ఎక్కడి దీరోదన శబ్దము! వింతగాయిస్తుంది. ఎంతయో స్త్రీ యేడ్చుచున్నట్లు తోచుచున్నది, ఏల! ఎవ్వరే! ఇది నిర్మానుష్యమైన భయంకరారణ్యము ఎప్పుడూను నిచ్చోట జనశుంభారమే యుండదు. ఇట్టి ప్రదేశములో యామధ్యాహ్నకాలంబున భూమినియోర్తు వచ్చి రోదనముఁ జేయుచుండుటకు కారణమేదిగా యుండును! ఈ వృత్తాంతమును శుష్ప్తముగా యెఱుంగవలసినదియే! తెలిసికొనియెడ గాక” యని యోజించి తీవెలును కంఠలుం దప్పించుకొనుచు పంతుచితంబైన మ్రాకుల నందులదూలుచు, మెల్ల మెల్లగా జానకీదేవియున్నస్థలమునకుఁజేరి త్రెంచినై చిన మూలతీతయంబోలె మెవాడి మేఘాచ్ఛాదితంబైన చంద్రకళ నడువున ధూళిచేబ్రుంగి నలిలంబులం బాసిన శమలంబు నెఱంగున విశాసంబు తొలంగి, మిలిన వస్త్రంబునఁగట్టిన దివ్యరత్నంబు భాతి కాంతిహీనమై, నికీర్తనంతలయు, విచార పూరిత ముఖబింబము, విపరీత శోకభాష్పాకుల లోచనయునై వీడిన భూషణంబులును, కందిన శరీరంబును, నొప్పుగా నకల శుభలక్షణ నమన్విత యయ్య మూర్తీభవించిన దైన్యదేవతయంబోలె నేలఁజడి పొరలుచు, హా రాహు! రామా! యని న్యరింపుచు నేడ్చుచున్న యారామ పట్టనుహిషిం జూచి, మిక్కిలి యచ్చెరువునొంది “ఈమె నొవ్వ తెయై యుండును! శ్రీమన్నారాయణుని పక్షంబుఁబాసి వచ్చినపద్మాభయయో, యజనితోడి కలహించి జనుదెంచిన భారతయో, శంకరునిపై నలుకనొంది యరణ్యంబుల గ్రుమ్మర నరుదెంచిన మృడనియో, పతిని వెడకుచుం జనుదెంచిన రతీదేవియో, విలాసముగా విహరింప దలంచినఁ డీయరణ్యంబును జేరినశచియో, కవలయును గాని యీశుభలక్షణంబు లొరులకు గలిగియుండునా! మనుష్మాంగనలైన నిట్లుండుదురా! అయిన నివుడొక నందేహము గలుగుచున్నది. లక్ష్మీ సరస్వతీ గారీ బ్రభృతులైనచో యివ్వొకంబున భూమిపైఁజడి కన్నుల నీరు కాలువయై పాటు లాగున రోదనము చేయుచుండెదరా! వారేల దుఃఖించెదరు! ఇందువలన నీమె మానవాంగవగానే యుండవలయును. యోగదృష్టిచే నెఱుంగ

శాస్త్రీ: జనార్దన్ సీతయొక్క వచ్చుట.

పశ్చుమగాని, యంత ప్రయాసయేల! ఈమనోయడిగి యామెవృత్తాంత మంతయు నెఱింగెడ గాక" యని నమీశించి కలుగిరించి.

“ఓ పుణ్యవతి! నీకెవ్వతెవు? స్త్రీవై యుండియు మమవృత్త సంచారము శేనట్టియు గొప్పవృత్తంబుల కునికిపట్టయినట్టియు యీ భయంకరా రణ్యంబున నొంటరినై యివ్వధంబున నేలబడి, మేనధూళిఘాసరితంబై కంది బాడుబాటగా శోకించుచుంటు కేని నిమిత్తము? నీ నివాస మె య్యది? పతియెవ్వఁడు? ఇటుల నిన్ను దుఃఖంబుధి మగ్నం గావించిన క్రూరాత్మ-దెవ్వఁడు? నీవృత్తాంతమును వెలవక చెప్పుము. నేనీ యరణ్యమున పసింగు తడస్విని, నానామము బాల్మీకి నీరోదనధ్వనిని విచారించుటకై వచ్చినాఁడ. తడపుచేయక నర్వమును కలిగినది కలిగినట్లు పచియింపు” మని యడిగెను. అశస్తికముగా తన చెంతకువచ్చి తన వృత్తాంతము నెఱుంగఁగోరుచున్న తపోధనుని గాంచి నీత యచ్చులు వొంది యదియును దైవకృతముగా నీ భావించి తటాబునలేచియమ్మునిం ద్రుని పాదకమలంబులకు మ్రొక్కి పయిట వెఱంగున కన్నులు దుడిచి కొని, వెంటనిలిచి యీ మహాత్మునితో నిజ వృత్తాంతము నర్వమును విన్నవించునదియై వినయముతో యిట్లనియె.

— నీతాకవి బాల్మీకిమహర్షితో తన వృత్తాంతము చెప్పట —

“మహాత్మా! మదీయ వృత్తాంతమును విన్నవించెడను వినుండు. నేను శ్రీమదడయోధ్యాపతియైన రామచంద్ర పరేంద్రుని పట్టపుగేవిని నీతయును పేరగొనదానను. మిథిలాధిపతియగు బసక రాజపండుకను. ఇటువంటి దుర్దేశ నేల వెందితినో తవ్వత్రాంతమును మొడటమండియు వివరించెడ ఏమనిన, దళరథుండను మహీపల్లభుం డయోధ్యావగరంబు తనకు రాజధానిగా ధరణీపాలనంబుఁ జేయుచుండి తనకు సంతానంబు లేమింకనీ చింతాత్రాత్రుడై పెద్దల యానతిచొప్పున పెక్కులుదానము లును ధర్మములునుం జేయుచుండెను. అతనికి కౌసల్యా కైక సుమిత్ర లన మువ్వురు దేవేరులుగలరు. వాదను సంతానముకొఱకు తన పతి ననునరించి పుట్టించుచుండిరి. నాని యెందునొనఁగాని వారికి గంతతి గలుగకయ్యె. అంతట మహాశ్వులేత పనిష్ఠాది తపోధనులవడిగివారిఘా

జ్ఞానసారముగా నమ్మహారాజు పుత్రకామేష్ఠియను యాగమును జేయ ననుకట్టి, రోమపాదు నింటనుండిన ఋష్యశృంగుడనెడి మహానుభావుని దోడ్చెచ్చి యతని సహాయమున యాగమును జరిగించి పరివ్రాజ్య మొనరించెను. అపుడు యజ్ఞపురుషుండు పుత్రప్రదంబైన పాయపాన్నమును దెచ్చి ఉశరభునకొదంగి యజ్ఞశుక్లండుగుటయు నృపాచందా యస్సమును తన భార్యలకు మువ్వండు నొసంగె. బాసంజసి వారు కర్పములుదాల్చి నవచూనంబులును నిండినంటట, రాజవత్సులలో పెద్దదియగు కౌసల్యా దేవికి నుమారుఁ డొక్కఁడండును, కైక భోకనందనుండును, సుమిత్ర కిడుపురా కుమారులునుం గలిగిరి. ఆ పుత్రులకు ధకరభావసీతుండు పెద్దల నమక్షమున, వరుసగా రామ, భరతలక్ష్మణ శత్రుఘ్నులన నామకరణంబు లొనరించి మిక్కిలి ప్రీతితో పెంచుచుండెను. సుమిత్ర సందనులలో పెద్దవాడైన లక్ష్మణుండు చిన్నవాఁడుండియును, రాముని, నెవుడును విడువక యనుసరించియు రెండవవాడైన శత్రుఘ్నుండు భరతుననుసరించియు మెలంగుచుండిరి. ఆకుమారులకు తిండి యుక్తకాలంబుల నుపనయనాది కంబులు నిర్వీర్తించి శత్రుయులకు వలసేయుండు సకల విద్యలునుం జెప్పించిన, వారును, మిక్కిలి పాండిత్యమును గడంచి యెందునుం డమకు తానుపాటియై తోభిల్లుచుండిరి. తేజో బల వరాక్రమ, దైర్య కౌర్య గాంభీర్యాది సర్వ శుభలక్షణంబులును నమరియుండి వకలదన విశుతి పాత్రులై దివి దివాభివృద్ధి నొందుచున్న కుమారులంగని సంక్షేపభుం డెంతయు నానందమొంది వారికి వివాహంబు లొనరించుటకై యాలోచింపుచున్న సమయమన విశ్వామిత్ర మహర్షి యీ రాజచంద్రునియొద్ద కరుదెంచి, రాక్షసులవలన భంగమగుచుండెడి తన యాగమును సంగ్రహించుటకై తనవెంట రామ లక్ష్మణులను తోడ్కొనిపోయెను. అపుడు కాననమున నరుగుచుండి రాఘవుండు, బహు బలశక్త్య సమన్వితయు దుష్టచారిణియైన తాటక యనుదాసిని సంహరించి యనుజ విహితంబుగా మునిండ్రిని యాశ్రయంబుఁజేరి, మారీచ నుజాహులనెడి క్రూరరాక్షసులవలన యాగంబునకు వాటిల్లుచుండిన యుపద్రవమును నూనెనట్లు చేయువారై నుజాహుండ్రుంచి మారీచుని సముద్రమునం బడులొగున నొనరించి యాగము రక్షించి విశ్వామిత్రునికి సంతోషము గలిగించిరి. ఆ తపోనిధి యగ్నమాధులయం వత్సంఠ ప్రీతుండై భారలకు మేలుచే

యు తలంపున వెంటబోడ్కొని మదీయ జనముండై జనకునిచే పాలింపఁ జూచుచు మిథిలానగరంబునకుఁ బ్రయాణమైవచ్చుచు, మార్గమున నిజవృద్ధుని కాపంబువలన శిలాశ్చరినొంది పడియున్న యశుల్కమునెడి మునివత్సకి తిచ్చాప విమోచనంబు రామచంద్రుని పాదధూళి సోఁకుటచే కలుగుటయు, నామెవలన నాశీర్వాదంబులను జేసిన యుక్కుమారుల సంతయుం గొనియాడి, మిథిలాపురంబుఁజేరి మదీయ జనకునకువారి నెఱింగించి, మా తండ్రికిం గలిగియున్నకుమార్తె లిరువురిగో నన్ను శ్రీ రామచంద్రునకును, నాచెల్లెలైన యూర్మిళను లత్తఁబునకును, మా పిన తండ్రి తనయ్యవైన, మాండవీశ్రుత కీర్తునివారల భరత శత్రుఘ్నులకు నొసంగి పెండ్లి గావించునట్లు నిశ్చయముజేయించి తద్వృత్తాంతమును దశరథేశునకుఁ దెలియఁజేసి గావించి పూర్వోక్తప్రకాశముగా దశరథ పుత్రులకు నలుపురకును మమ్ము నలుపురను సాక్షిగన్పాంబు జనుగునట్లు గావించెను. వివాహసంతరము మహా వైభవముతో నుమాకుల నుం గోడండ్రను బోడ్కొని దశరథుం డయోధ్య కరుగుచుండ పరశురాముఁ డెదురై యుద్ధంబుఁజేతు గగుర్పట్టుటయు, రామచంద్రుం డతని గర్వంబు నడంగించె.

అంత మే మయోధ్యానరంబుఁజేరి సంతోషంబుననుండ దశరథేశుండు రామచంద్రునకు పట్టాభిషేక మొనరింప యాత్మించుటయు, కేకయ రాజనందన మంధరయును దుశ్శీల బోధలకు బోనై యాకార్యంబు విఘ్నమగునట్లు చేసి పదునాఱుగు సంవత్సరములు రాఘవేశ్వరుం డరణ్యంబున వాసముఁజేయవలయునని కోరుటయు, పితృవాక్ల పరిపాలనార్థముగా రామచంద్రుండు నన్నును, సౌమిత్రిని వెంటబోడ్కొనియడపులకుంబనియె. అంతట పుత్రవియోగ దుఃఖంబునకు పహింపజాలక దశరథానసినాధుండు ప్రాణములు విడుచుటయు, సంతపరకును, పితామహునియొద్ద కరిగియున్న శత్రుఘ్ను నహితుడైన భరతుం డీవృత్తాంత మొకటియుఁ దెలియనివాడగుటచే. నగరమున కడుదెంచి, రామచంద్రుం డరణ్యవాసమున కేగుట తండ్రి మృశుండగుటయుఁ గని మిక్కిలి దుఃఖించి జనకున కుత్తరక్రియలు నిర్వర్తించి రామచంద్రుం డోడ్డెన్ని రాజ్యాభిషేకముఁ జేయుటకై నైవేద్యముగా, పెదకుచు మాచనిన మార్గంబున జనుదెంచి, యప్పటికి భరద్వాజా శ్రమముననుండిన మమ్ముఁ

గలిగిపోని రానుచుండ్రునకు వజ్రగృరించి నిజాగమన కారణం తెలిసి
గింది ప్రార్థించె. రఘుకులుడు తండ్రి యానతి గడువరామిం తెప్పి తన
పాదుక లతనికొంగి సంతృప్తినిొందించి, యయోధ్యకనుచుటయు, నత
డచ్చోటికి బోవనొల్లక యనుజానితోడ వండిగ్రామంబుజేరి రానుపాగు
కలయందు రాజ్యాభిషత్వం కావహించి వానిని నేవించుచు కాలము
గడపుచుండె. భరతుం డరిగినంతట కావల్యామతుండు మమ్ముదోడ్కొని
యొగస్తాని మహర్షుల యాశ్రమంబులయం దచ్చటచ్చటనిలుచుచు క్రమ
ముగాఁ జని చని వంచవటితీరంబుజేరి యచ్చోట వర్ణశాలను నిర్మించి
యొందువనించె. ఇవిధంబున మేనుచ్చోట వానముజేయుచున్న కాలం
బున, లంకా నగరాధిపతియైన జతకంధరుండను వాన దెల్లెలును, మా
యాచారికియు నై నట్టి శూర్పణఖయనునది కవటవేషమున మాయున్న
యెడ కరుదెంచి రామునిపై వలపుఁగొని గవయఁగోరుటయు, లక్ష్మణుండు
రాముని యానతిని దాని నాపాకర్ణంబులం గోసివై చె. అది దిశలు ప్రతి
భ్యవించులాగున నార్భటింపుచుం బరుగెత్తిపోయి నమీ పారణ్యరాసు
లును, తనకు సోదరులునునైన ఖరాది రాక్షసుల సెన్యయుతంబుగాఁ
దోడ్కొని కయ్యంబునకు వచ్చుటయు, అదై త్వల జండఱను రానుచం
ద్రుం దొక్కరుండ రూపదంగించె. అంత నాశూర్పణఖ తెండియుం బరు
గెత్త లంకాపురంబున కరిగి, తన పరిధవమును, ఖరాదుల నాశ్రవకార
ముంజెప్పి, కామాంధుండైన రావనుని నన్ను హరించి కొనిపోవునట్లు
పురికొలుపుటయు, ఇతండు తత్పూర్వము రామునిచే నముద్రమునబడఁ
గొట్టఁబడి ప్రాణంబులు దప్పించుకొని బ్రతికియున్న మారీచుని నహాయ
ముగాఁగొని మాయున్నచోటున కరుదెంచె. అందు మారీచుండుమాఱు
లేకీయై మావర్ణశాల ముందు తిరుగుచుండ నేనుచూచి దాని సొబగుచ
కచ్చెరువునొంది, ఎట్లైన నాకా యిరిణంబుమబట్టి యిమ్మునినాధునిఁబ్రా
ర్థించితి. నాకు సంతోషమును గలిగించుటకు రఘువరుండు దానిని బట్టు
కొనుటకై యెన్ని యుపాయంబుల బ్రయత్నించియునది చిక్కకున్నవిట్లు
నమ్ములుంకొని పడవేరు గవళించుటయునది దాట్లువేయుచుపరుగెత్తిన
రానుచంద్రుఁడునుం గొంతదూరము వెంట దగిలిపోయి వాడి నారాచ
మును బ్రయోగించి నేలఁగూల్చి యా మాయామృగము ప్రాణంబులు
తొలుగుచు హా! లక్ష్మణ! యని విగ్గఱ గూతపెట్టి యపుపులు విడిచె.

నేనా శబ్దమును విని లక్ష్మణునిఁబూచి రామచంద్రుని కేదియో
యహామముగలిగి పిలుచుచున్నాఁడనియు, నహామార్థము కీఘముగా
పోవలసినదనియుం జెప్పిన బుద్ధిమంతుడైన యతఁడదియంతయు రాక్షస
మాయలనియు రామున కెట్టికేడునుం గలుగదనియుం జరిగిన నేనామా
టలకు సమ్మతింపక నిష్ఠూరములాడి యతని నన్నయొద్దకు ప్రయాణంబు
జేసి యనిపి తదాకమనంబుఁ గోరుచుండ దుష్టుడైన రావణుండు తటా
లున నరుదెంచి నన్ను తన యరడంబుపైఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని లంక
కనుగఁదొడంగిన భయాకులచిత్తనై నను రోదనముఁ జేయుచుండ నశ్వి
క్రేష్ఠుడైన జటాయువునువాడు వేగంబున నడ్డముసాచి, నాకొకకై
రావణునితో ఘోరముగాఁబోరి తుడ వాని బాణంబులచే విడుంబులు
తునిగి క్రిందఁగూతఁ జకఁగ్రీవుండు భముక్త మిష్టములుననుండు అంకా నగ
రంబునకు నమ్మిగొని చని యుకోకవనంబున దింది త్రిదటాది రాక్షస
స్త్రీలకు కావలి యనిచి వగరునకుండుమె. అట రామలక్ష్మణులు పర
శాలకువచ్చి నమ్మగానక దుఃఖాశాంతులై వెడకుచు ఘోర విపినంబున
వచ్చుచు నేలఁబడి తన్ను కొనుకొన్న జటాయువునిగిని దానినలన మడి
య వృత్తాంతముం దెలిసికొని, మఱి కొంత తడవునకు జీవులులు విడి
చిన యాపత్కి సంస్కారముఁ గావించి యటచుండి వచ్చుచుండు వేళ నె
దుట వోచిన కజంధ, విరాధుల వధించి శబరి తత్త ఫలంబులఁ దృప్తి
నొంది యావృశ్యకీలకు మోక్షంబు బ్రసాదించి, తంపాతీరంబుఁజేరి
యచ్చోటనుండి ఋష్యులచాక పద్వతము నొడ్డకుఁబచ్చి, అపుడు వా
యపుత్రుడైన యాంజనేయుని మూలమున నుగ్రీవునితోడ సఖ్యులు
గావించిరి.

పిమ్మట వాలింజంపి రవిసంజనునకు హాసర రాడ్డలంబు పట్టంబుఁ
గట్టి యతని నహామముతో దెబ్బదిరెండు వెల్లుసల కపిజలంబులంగూడి,
యందు నానుండను వాని నేర్పునలన సముద్రమునకు నేతువుంగట్టి కడలి
దాటి లంకాప్రాంతంబు ముట్టడించి, పుత్ర పౌత్ర మిత్ర బంధు నహితము
గా, రావణుని సంహరించి యోగ్యుడైన విభీషణుడనడి పేరుకొని యా
రావణుని తమ్ముడ కట్టఁబుఁగట్టి సందేహ నివర్తికై యగ్ని ప్రవేశము
గావించి తుడ్దైన నన్ను గ్రహించి పుష్పకం బాహోపించియదోధ్యా
నగరంబు కడుదెంచి నరల జన నమ్మతముగా, నా రోద సింహాక రానీ

ఈడువ్వు జంతువుల నడుముఁజడి యల్లాడనేమిటికి! తల్లీ! లెమ్ము నీయొడల నెరిసిన ధూళిం దుడిచికోసి నావెంటరమ్ము. ఇంక లేకమాత్రమైనను సంతి నిమిసంబున నుంచవల"నని శయ్యాశీలిత న్వాంతుండై పలికినది.

సీత యమ్మునీవడిని బలుకులుచిసి, నిర్మానుష్యమైన యాదవియొం దాకస్మింజు గాఁ దోచి తనయం దుతటి కరుణగలిగి చెప్పిన యామాటల కెఱియునఁరి "స్వామీ! నిరతిరాధినినైన నాయందు కనికరించి నావె తలు తొలంగింపవచ్చిన నాసాలిటి దైవముగా మిమ్ము భావించుచు న్నాను, అవ్యాజమైన ద్రవమ నాయందు మీకు జన్మించుట నాభాగ్య విశేషమినిగాని వేఱుకానరదు. ఇచ్చట మీగుడక్కనిస్వహాయమైననాకు దిక్కు చుటి యెవరుగలదు! మీసత్కృపయే యింకయాధారము. మీరింత ప్రయముతో మీ యాశ్రమమునకుఁ బిలిచినపుడు రానొల్లనని పలుకుదునా! అటుల చెప్పి నేను చేయఁగల దేదియును లేదు, గాని ఈవిషయం బున నాలా నొక సంశయము పొడముచున్నది. ఇది మొదలు తండ్రియు గురువును, దైవమును, రక్షకుఁడును మీ రే యగుటవలన సర్వవిషయములును మీలోడ జలుకకుండుట శాడిగాదు. కావున చెప్పెదను. నాలొన బొడమిన సంశయ మెద్దియనగా, ఇవుడు నేనాటు మానముల గర్భిణి నై యున్నాను. ఇంక కొలదిదినములలో ప్రసవకాలము సమీపింపఁగలదు. ప్రసవసమయమున స్త్రీల సహాయమావశ్యకమై యుండును. మీరన్ననో తపోనిష్ఠులహించియుండువారి. పురుషు లేమిచేయగలరు! నన్నుదోడ్చి నిబోయి యాశ్రమమును తలపైఁ బెట్టుకొనినయెడల తపోభంగ మగుటయు గాక మనస్సంకటమున కాస్పదమగును. మిస్సహాయమునకై నానాకష్టములను జెందవలసియుండును. పుణ్య వర్తలరైన మీకు రాసూలమున సెటువంటి సంకటములుకలుగుటకు నామనం బొల్లకున్నది, దీనికెట్లు! మహాత్మా! ఇదియే నాకు గలిగిన సుఖయము. నేమి చేయఁదగునో యావత్తులని మీరే నిర్ణయింపవలయు"నని విన్నవించెను. అమె యమాత్యులపు మాటలకును, సుగుణ సంపదకును నెంతయు సంతసించి, మొగంబునఁ జఱునగ వంతురింతగా యాసాధ్వీరత్నముంగని యిట్లనియె.

— వార్తకి మహర్షి సీత లేచి సంశయము నివారణచేయట. —

తల్లీ! దీనికై నీమనంబున లేకమైన భయముగాని సందేహముగాని చెందవలసినది లేదు. నేనొక సర్వసంఘాతముం బరిత్యజించి పరివ్రాజ్ఞ విరక్తిగ

లిగి నిర్విచారమిత్తినై యేకాంతముగ గూర్చుండి నిశ్చల తపోనిష్ఠనుండు
 వాడననియు. గర్భవతివైన నీకు మదీయాశ్రయమియున నహాయులుగా
 గల యితవలు గలుగరనియు, నందువలన నీశకవ్రము కలుగుటయు కాక
 నాకునుండు తపోనిష్ఠా భంగమును సంకటమును వాటిల్లఁచివదనియు సంకయిం
 చుచున్నట్లు తోచుచున్నది. నీవు వివేకవతివి గావున భవిష్యత్సందర్భ
 ములగూర్చి యిట్లు తలంచితవి. ఆది న్యాయమే! నీవీవిషయమున సంక
 హించవలసినది యగత్యమేనని, అయినను నావిషయమున నిలుల నా
 లోజంతువలసిన యవసరములేదు. నీవలన నాతపంబునకు గాని నియమం
 బునకుగాని భంగము కలుగఁజోవునదిలేదు. భయ మొందవలదు. ఇది నే
 నెఱుంగనివాడనా? సర్వము నెఱుంగుదును. మఱియెట్లునిన, నీకు మీసర్వ
 గృహంబునందు వోతె సకలోపచారములును జరిగించుచుండుటకు మునివ
 త్తులను మునికన్నియలను నియమించెదను. ఎందఱో యున్నారు. భోజ
 నాది సౌకర్యముల నొడగూర్చుటకు కామధేనువును రావించి, ఎపు డేది
 దలంచిన యాపదార్థము లొసంగుచుండి వలసినదిగా నాజ్ఞాపించెద,
 ఇంక నీవు వెఱవనలసిన కారణ మేమిగలను? నిర్సందేహముతో రమ్మ
 నా యాశ్రయము నీయదిగానే తలంపుము. తగుయేర్పాటులన్నియు గా
 వించి నేను తపోనిష్ఠనుండెడి కాలముదప్ప తక్కినవేళల నీక్షేమ మర
 యుటయందే నిమగ్నుండనై యుండెదను. పుత్ర! నీవలన నణుమాత్ర
 మును నాకుం గలుగఁజోయెడి సంకట మేదియునులేదు. రా! రమ్మ.
 తడవుచేయ నేమిటికి? ఇది యిట్లు మహాత్ముడైన వాల్మీకిమహర్షి
 ధైర్యమును సంతోషమును గలుగులాగున దృఢముగా జలుకుటయు
 జానకి సంతృప్త మాననయై, “స్వామీ! నాసందేహము తొలందినది.
 వివేకము చాలరి యవతినగుటచే మీప్రభావమును తెలుసుకొనఁజాలక
 యిటుల శంకించి వలికితిని ఇప్పుడు మీవాక్యామృతమున తృప్తిగలిగినది
 దైవమనిన వేటొకటియున్నదా? మీతే నా పాలిటివేపు, మీరే జన
 కుడు, మీరే గురుడు. సర్వనిధములను సహ్యాజకరుణ యతిశయిం
 పగా వాక్షేపమునకై ప్రయత్నించు మీశంభు నావద్యాంధపు తెవ్వ
 రున్నారు. ఇంక వనంబున దిక్కులేని దాననై యుల్లాడవలసి వచ్చెననెడి
 దుఃఖము కురుపూర్ణముగా తొలంగినది. నాపూర్వపుణ్యంబు కలెన మీ
 దర్శనమా లభించినది, ఇంక నేమి కొద్దుపగలదు? మీయాశ్రయమున

కువచ్చి నటా మిమ్ము నేవింపుడు, ముత్రాప్రావల్లభుండైన రామచంద్రుని నామంబును మనంబు సంస్మరింపుచు భగవ దాశ్రయంబులైన మీశ్వరకు పాత్రురాలనై కాలము లేడపెడదు, మీ వెంట వచ్చుటకు సిద్ధముగా యున్నా"నని పలికెను, వాల్మీకి వివేకముతో కూడిన యామె మాటలు విని తనలో నెంతయు సంతసించి మెచ్చుకొని "రావమ్మా తల్లీ" యని పుత్రికా ప్రేమ యుతివయింపగా,

యామెను తోడ్కొని తన యాశ్రమంబునకు వై నడుమొనెను, ఇట్లు జానకీదేవి వాల్మీకిమహర్షి వెంట సరిసి యాశ్రమమునకుఁ బోవుచున్న సమయమున నన్యహాలక్ష్య యపర స్వరూపిణీయైన వరమి సాధ్వీ తిలకమునకు సంతోషమునం దృష్టియుం గలిగించువనియంబోలె వృక్షములు సూతన చికానంబునొంది వస్త్ర పుష్ప ఫల భరితంబులై మనోజ్ఞముగా గమపట్టుచుండెను, వికసిత కనుము పరిశోభితంబులై మనోజ్ఞముగా గమపట్టుచుండెను, వికసిత కనుము పరిశోభితంబులై తీవెలు కడు రమ్యముగా నొప్పుచుండెను. మృగము లామెకు స్వాగత మొనంగుటకై యెదురువచ్చిన చందంబున పొడలనుండి వెలువడి యటు కలు జూర్చుకొంటుంటి దొలంగి నులిచి యల్లాసముతో మోరలై త్రికనుచుండెను, కుటుంబ కలక లారావంబు లెసంగ సంతోభమునఁ బలుకుచు సవ్యంబులై చుట్టి తిరుగుచుండెను. ఎటువై వుండునను, సత్ఫల తడవులును, కుసుమ లతాని కుంజములును, విహంగ కలధ్వనులును గలిగి యాననం జూసమయంబున ప్రకృతి శత్రువున నాటవట్టి యత్యంతానంద దాయకంబై యొప్పుచుండెను. ఇంకను నమ్మానిసీమః పోవుచున్న సమయమున, నటగటంగల ప్రాదంబులన్ననో విలాసంబు మీఱ విలసిలి కమల కల్పార సముదయంబులచేతను, హంస కారండవ, చక్రవాక, బక, బలాహకాది జల పక్షి నికరంబులచేతను, రోలంబ నికురంబ రుంకారంబులచేతను, పరిపూర్ణ నిర్మలాంబెవులచేతను నెంతయు నొప్పుచుండ, తరంగ శీకరచయంబులు నెరసిన పద్మ పత్రంబులు, జనకనందనకు వారి దేవతలొసంగ ముత్రైపు కానుకలు దెచ్చిన పచ్చల పాశ్చరములో యనడగ ధాసిల్లుచుండెను, ఈవిధంబుగా సభిక రామణీయకముగా జూపట్టుచున్నయవ్వనంబు సరదలి విశేషంబులంగాంచి యాశ్చర్యమునకు జెందుచు, మునీంద్రుం డచ్చటచ్చటంగల వింతలు వివరించి నలుకుచుండ విని సంతోషి

నొందుచు మెల్లమెల్లగా శిలాకంటకంబులూ కప్పించుకొనుచు, వృక్షలతా
గుల్మ వల్మీకంబుల నడుచు నంతునితలైన మూర్ధంబునఁ గొంతకప్పు
చునంతట ఋషిశ్రేష్ఠు పుణ్యాశ్రమంబు సమీపించుటయు, నతం డామె
తో “కుమారీ! సీతా! అదే చూడుము, ఎగుటదోఁచు వసంబునకు పోవ
లయును. ఆరియ మిదీ యాశ్రమము, వచ్చితిమి” అని చెప్పిచు,
తోడ్పొనిపోయి యావసంబుఁ బ్రవేశించెను.

—* సీత వాల్మీకాశ్రమంబునఁ జేరట. *

సీతాదేవి వాల్మీకి యాశ్రమంబుంజొచ్చి యచ్చటి నానావిధఫల
భరిత తననందోహంబులును, పుష్పలతా సంతతులును రమ్యతరార
వింక కువలయాన్వితములును, పూర్ణజల కలితంతులును, నైన కాసారం
బులును, జహుతర శకుంతనికర విధుర నినాకంబులును, నాదిగాగల
సకల విశేషంబులుగలిగి కన్నుల పండువగాయున్న వీక్షించి తనలో
“బలీ! ఈ తపోవసంబు వర్ణచాసీతమై గనుపట్టు చున్నది. స్వరంబున
నందనము జహు శృంగారముగలదై యెప్పుచుండు నపుగదా హుతు
దురు, అదియు నివ్వనమునకు శుల్కము గాఁజాలక పోవచ్చునని తోచు
చున్నది, మాను లెంతేర్పూర్ణులు, ఎంత ధన్యులు! సకల సౌఖ్యములనును
మునుల యాశ్రమములే యాధారములు. ఋషుల యునికివట్టలే తర
మానంజకరములు కావుననే వాడు జనపథంబుల వసింపనొల్లక యిటు
వంటి నిర్జన ప్రదేశములలో యిటు సంగోషము ననుభవింపు చుండు
దురు, నాపూర్వపుణ్య విశేషంబున నేడు నేనీ తపోవలాత్తముని
పుణ్యాశ్రమమును గనుగొంటిని ఇది భగవత్సంకల్పమున తలంపని
తలంపుగా ప్రాప్తించిన ఫలముగాని యన్యముగా”దని యెంతయుం దృష్టి
నొంది యుంజలి నవీన విచిత్రంబు లగుదై తోచిన వట్టై గమంగొనం
కొడంగెను.

అప్పుడు వాల్మీకి యామెను తన కుటీరములో నొకదానితోనికి
దోడ్పొనిపోయి విడిచి “తృప్తీ! ఇది సీత యేకాంతముగా నుండుట
కెంతయు ననుకూలముగా నుండును మానికన్నీయుల రావించి నీకు
వలయు పనుల నొనరించుచు వేళకతో నీతోడ కూడి ప్రేయంబైన తెఱం
గున మెలంగుచుండునగాల యేర్పాటుఁ గావించెద. ఏ పయర్థమును
కోరినను తత్క్షణంబున నీకు కాగుధేనువువలన గలుగుచుండును. నేను

నా తపోనిష్ఠ చాలించినంతట సీతాక్షకువచ్చి భవత్యేమము వారయ
చుండువాడ. భయముగాని, సంశయముగాని, వ్యసనముగాని తలంపున
నుంచక నీ గృహంబునంబోలె స్వాతంత్ర్యము గలదాననై సీతండ్రయైన
జనక మహీవల్లభునియొద్ద నెటులనో యల్లె నాయాదుకు నిష్కల్మష
మైన చిత్తంబుగలదాననై వర్తింపుము. దుఃఖాతిశయమున నేలఁబడి
పొరలుటచేతను మాటిమాటికి మూర్ఛిల్లి కష్టమొందుటచేతను, లతా
కోమలంబైన నీకరీరము మిక్కిలి బాడి ధూళి బెరిసి, కాంతి విహీనమై
డస్పియున్నది. అదియునుగాక సకాలమున కాహార పానీయంబులు లేక
పోవుటచే నిస్సశక్తులైన యవయవములు గలదాననై కనువ్వుచున్నా
వు. కావున వృథా తపఃపుణ్యముక కామగవిచే సంభవిల్లు బాంఛిత పదా
ర్థంబులంగొని, ముజ్జన భోజనాదుల కంతృప్తి నొంది నిన్ను నేనింపవచ్చుడి
యనితులంగూడి సంతోషమున కాలముం గడపుచుండుము. ఇందు నీకే
మియుం గొంతయుండను, నేను తపంబునకుంజని, మదీయ నియమం
బులం దీర్చుకొనివచ్చెడ. నేను వచ్చుటకు లోపల నీవు భోజనాదిక కృ
త్యంబులం దీర్చుకొను” మని తనలో దేవ సురభిం కలంచుటయు నది
యాక్షణంబున నచ్చోటఁ జిత్రక్షణంబయ్యె. మునీంద్రుండు దానింజూచి
“సురభీ! శ్రీరానువత్తియైన యాసాధీరశ్చ మునకు నదా యెవుజేరు
బాంఛించునో యా పదార్థంబులనెల్ల సమృద్ధిగా నొసంగుచుండు” మని
యాజ్ఞాపించి సీతను సమృద్ధ చిత్తంగావించి తపశ్శాలకుంజని, శిష్యులైన
ముని పుత్రులనుబిలిచి సమీపాశ్రమ వాసులయిన మునులకు తక్షణత్రాం
తంబు నెఱింగించి మునికన్నికలను నీకే దేవి నహాయమునకై తోడ్కొని
రండని మంపుటయు, వాసుదని గురిని యనుజ్ఞ నెఱింగించిన యాముషు
లు పరమానంద న్నుమానసులై తమ సతులను సుతలనుంబిలిచి పర
దేవీ స్వరూపిణీయైన యాజగత్కృతకు కాగణ మానవాంగవాకరా జాతకు,
పరమపూజకు, సీతకు నహాయముఁజేయుటకై తోపలసినదని యాజ్ఞాపిం
చిరి. ఆమునికొంతయు నంతయును సంతోషమునో మునికుమారుల
వెంబడించి వాల్మీకాశ్రమమానకు చనుదెంచి వాల్మీకి మునీంద్రునిగత నను
స్మరించి యా మహాత్ముని యభిప్రాయంబు చొప్పున జానకి వలయు
కార్యంబుల నెపుడు నగుపనుత్తులై నలుపునుండుటకు ప్రారంభించిరి. ధరా
సంతనయు వారలవాడరించి వేలుపు గిడ్డిచే తోడరిన వస్తువులకెంతయు

సంతృప్తి నొంది హస్తన భోజనంబులు గావించి విడులాంజర భూషణంబులను ముని యాజ్ఞానుసారముగా స్వరించి మనఃకమలమున రామస్మరూపమును బ్రతిష్ఠించుకొని తదీశు నామంబు నమ్ముల కలుగరాక కంఠస్థుని పును ముషి కాంతలతోగూడి సద్విషయంబులుగూర్చి ప్రవర్తించుచు కాలమును కడపుచుండె. ఇట్లుండునమయంబున, కలకాంబుధిసంభవయు నై మంతవతి వత్సస్థలంబున వసించునదియునైన, వచ్చాలయయే యద్విధంబు మానవ రాంతాశ్చలిని, లోకంబున ముష్ట నింకారకార్యములను తరించి రామాంబుధియే నొందిన పరమపురుషునకు భార్యగా నీత యనడి పేనున ద్విందించువది యెఱింగి యాజగదీశ్వరి డర్శనము శమకు కలుగుట తమః ఫలసిద్ధియగుటగా భావించి మునీశ్వరు లనేకలు వాల్మీకాశ్రమమున కనుదించి నీతా మామాదేవిని నందర్శించి యామెను బహు విరంబులం గొనికూడి, సంతృప్తాంతరంగులై ధన్యులమైతిమని తమ నివాసంబులకుం బోవుచుండిరి వాల్మీకియు ని, యోగనిష్ఠ బావించునంతట జానకియొద్ద కరుదెంచి యుపవిష్టండై నూమ చిత్తాబుసంకల చింత నివారణకువట్లుగా సద్విషయములం బ్రస్తావించి చెప్పెను, సంతోషంబుచు కలిగించుచుండెను. ఈక్రమంబున జనక రాజునందన వాల్మీకి మహర్షి యాశ్రమంబున నమ్మహానుభావుని యాదర బుకుజెరిసి, రామని ధ్యానింపును, సుఖముగా కాలము గడపుచుండెను.

— సామిత్రి యయోధ్యకరిగి నీర వృత్తాంతమును రామనిరోచప్పట —

ఘోరారణ్యంబున నీతనువిడిచి, తానొసరింపన క్రూంకృత్యములు కలించి యుత్పాత హుళిముతో య్యులుడు రథముం దోలుకొని శత్రు శమనంబున నయోధ్యాపురంబున కరిగి గొర్రు మొగపాల సరకుంబుడిగ్గి నమునిత ప్రకాశంబుగా రామచంద్రుని భవనముజొచ్చి, యును నీత యెడల జూచు గావించిన దాచు కృత్యంబులు గలంచి కలంకించి త్రంబుతో వన్యకార్యముల నరుచిజెంది తదేకధ్యానంబుతో గూర్చుండి యున్నవాని పాదగర్జనంబులన ననుస్మరించి “వదినులశేఖరా! భవదాజ్ఞాన తలఁచాల్సి పరమ పశ్చివతా శిరోరత్నమును, గణక దగ్ధుగా విధియు, పుణ్యశీలయునైన, భవదర్థాంగ లక్ష్మీని జగద్రుత్రిని, గోన మాతను తోడ్పొలిపింపుచుండ, పినులు దుర్నిమిత్ర బులు నామమెట్టి అపార్థి యవిగాంచి నుంచులించి, నీకుగాని, భూతకేతుఘ్నునిగాని, అన

చెల్లెండకు నత్తలకుగాని యేదేనియు సంకటము కలుగునోమోయని శంకించి ప్రయాణంబు వలదనియు నరదంబయోధ్యకు మరలింపుమనియుం జెప్పి మిక్కిలి దుఃఖంపఁదొడంగె. సమయానుగుణ్యములైన మాటలు వలికి నేనామెభయంబు వారింపుచు చాలాదూరము కొని చని దుర్గ మారణ్యంబున నొకచోట భయంకర క్రూరజంతు సంతతుల కునికివచ్చి నిర్మాకువ్యంబుగానుండు ప్రజేశంబునవిడిచి, భవదాజ్ఞ నెఱింగించితి, ఆమాటలు చెపుల సోకగానే నిట్టనిలువున మొదలంటనరికిన వృక్షంబు తెఱంగున మూర్ఛాకాంతయైనేలఁబడి కొంతవడికి తెలివినొందిననుండు తనకుఁగల భక్తిప్రియంబులందలంచియు తన విష్ణుశంకప్రపర్తనంబుం దలంచియు సత్యంత దుఃఖమున మ్రింగి నేకెన్నివిధంబుల నూఱిడించియు దేరక యుట్టిపాజోపుచు వస్తుచూచి “లక్ష్మణా! నంబునవంతలఁజూపు నెపంచిడి నిర్దోషచిత్తనైన నన్ను మోసముగా నావల్లభుండైన రామచంద్రుండు రజ్జకుండు వలికిన యనినేక వాక్యంబులకు ఫలముగా, నాపైగల యిరువురాగమును తొలంగఁద్రోసి యిటువంటి భయంకరారణ్యంబున నహలీచు స్థితియందు విడిచిరమ్మని మాజ్ఞాపించెనుగదా! నకల ధర్మజ్ఞుండైన తన కీకార్యము న్యామముగాఁజూచుట యాశ్చర్యము.

ఇది నా పూర్వజన్మ పాపఫలముగాని నావల్లభునిదోషముగాదు. పతి యాజ్ఞ యెట్టిదైనను కట్టువడి వర్తింపవలసినది సాధ్యయైన నాకువిధి కావున నా నాథునియనుజ్ఞ ప్రకారముగానే నన్ను విడిచిపొమ్ము. నీవు రామచంద్రునితో నామాటలుగా యిటులవిన్నవించుము “ప్రాణవల్లభా! పంక్తి రథనంద నా క్రేనరా! భవ త్పాదసేవకురాలును, ఇవును సితాన నమున దుర్గమారణ్య మధ్యంబున విడువఁబడినదియునైన యీ సీత యనెడి నిర్మాగ్యురాలు కలనై నకు మనోవాత్సాహ్య కర్మంబుల నిన్ను దక్క యున్యమెఱుంగదు. ఓ రామచంద్రా! నీవే యేడుగడయు నని నమ్మియున్న నన్ను చాకలివాడేమో పలికెనని యిటుల నిర్దయతో కాననమున విడిచిరమ్మని సీతమ్మనిఁ బించినాడవు. నీబుద్ధికిటులచేయుట న్యామమని తోచినపుడు కాదని యెవ్వఁడును నుంకఁజాలదు. నీవు కడు కాన్యరూపుండవు, ధర్మజ్ఞుండవు. నీకు నాపైగల ప్రేమయుంగృహయుం దొలంగి యంతటి గారుణశిక్ష విధింపవలసినట్లు తోచుట పురాకృత మైన మదియ దుష్కృత ఫలము వలననగాని యెందు కానేరదు. దీని

కై నేను వ్యసనమొందియుం బ్రయోజనములేదు. నామేన నరువులున్నం
తవరకును, సీచరణ కమల ధ్యానమును మానియుండుదాననుగాను, విధి
విభత మీలాగుననుండగా నేనెటుల తప్పించుకొనఁగలను? ఎవరికి సాధ్య
మగును? దైవశంకల్ప మెటులనో యావిధంబున జరిగినది. దీని కింక
వగవఁ బనిలేదు. సీతమ్ముడైన పౌమిత్రి సన్నీయుడవొనిడిచివచ్చినంత
యా యు త్తరక్షణంబుననే, ఏవులియో, సింగిమోనమ్ము తనవోటఁ బెట్టు
కొనుట నిశ్చయము. కావున సీతమణియ ముఖారవిండ సుందర్యనంబింక
నాకు లభింపఁబోదు. స్వామి! నీకు నమస్కరించుచున్నాను. సీప్రిహం
టనన నేనాకర్తృక మంటిననియు, దణించి మన కిరువురకుం గలఱుచురాగ
విశేషంబును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొను చుండవలయుననియు, నన్ను గూర్చి
తిలోదకంబులు విడువవలయుననియుం గోరుచున్నాను. ఆయురారోగ్య
భోగభాగ్యము లతిశయింపగా పరమానందంబున నయోధ్యాపురంబును
పెద్దకాలంబు పాలింపుచు, జగద్విశ్రుత యశోధురంధరుండవై యొప్పు
చుండునటుల నీయుండు భగవంతుఁ డనుగ్రహించు గాక యని ప్రార్థిం
చుచున్నాను. మహా జ్ఞాన స్యరూపుడవైన నీకు నేనింతకంటె మించి
విన్నపింపవలసిన దేదియునులేదు. హృదయేశ్వరా! నీకు కడవటి నను
స్కారము గావించుచున్నా”నని పలుకుమనియెను. మఱియు నేమియో
జెప్పఁదలంకఁగని దుఃఖాతిశయంబున యాదేవి పలుకఁజాలక మూర్ఛి
లైను. ఆ నమయామున రథంబునక్కి తద్వృత్తాంతమును నీకుం దెలుపు
టకై, త్వరితముగా వచ్చినాడను. పూర్వము మీరొండొగులు సంభా
షించిన పలుకులును, మీరు వర్తించిన విధంబును, ప్రేమయు, సత్కాది
విషయంబులు జ్ఞాపకమునకు వచ్చునట్లుఁజేయఁమని నాకామె యాజ్ఞాపిం
చెను. అట్లేనని వచ్చినాడ. రామచంద్రా! ఆమెనువిడచిన యిర
ణ్యంబు జనుకుర దుష్ట మృగశంచార భూయిష్టంబైన మహా భయంకర
ప్రదేశము. కావున నే నచ్చొటువిడిచి వచ్చినంత నే యామె నేత్రూర
జంతువో తన పొట్టవై చికొని యుండుననుట తథ్యము. భవచ్ఛాసనము
నతిక్రమింపక నియమించిన కార్యమును నెరవేర్చితి. ఇంక ననుజ్ఞయొం
గిన ముందిరంబున కరిగి పశ్చెడ”నని యావ ద్వృత్తాంతములును వివ
రించి కలవొంది మహా హ్యాకులముతో నటనుండి కడలి నిజ నడనంబున
కరిగి తానొనరించి వచ్చిన ఘోర పాపకృత్యంబు మునంబుగఁబఁపగా నధి

కమేన వ్యసనమును జెంది తల్లడిల్లుచు బయలుపడలిరాక తననగరునందే
యొడచు. ఇట్లుచెప్పి లక్ష్మణుండు తన పుత్రులు శ్రీరాము వేళ్ళగుండు బాన
కీలేడికి నుం గావించిన యపకారమునుదలంచి మిక్కిలి వ్యసనాక్రాం
తుడై యితిరె బాహుసారింబులు దోచక క్రుంగి ప్రాణానిచ్చుమైన తన
యర్ధానికి సంభవించిన యపక్రవమును, లద్వియోగముచే నహింసరాని
పరిహరమును సంతకంత తీరికయింపగా తల్లడిల్లదొడంగెను. సామంత్ర
భూభక్తి నడవించుచు ఉండివచ్చుట నెఱింగి భరతశత్రుఘ్ను లధికమైన
వ్యసనముగిలబారై తను యన్నయొడ్డ కరుదెంచి, చింతాక్రాంతుడై
యన్న యగ్రిజానకు నటస్కరించి యతనితోడ రామును సంగలాడ్చు
చుండెను. నీతి చెల్లెం దానృత్తాంతమువిని మిన్నువిటిగి తలపైఁ జడినట్లు
తోచి శోకపాగిర మగ్న మనసలై యామె నద్దగ విశేషంబులం
జేర్కొని వర్ణించి బాబోవదొడంగిరి. కానల్యయ, కై కయ, సుమిత్ర

—కానల్య కైక సుమిత్రలు రామచంద్రనియొడకు వచ్చుట—

యుల ఉద్వృత్తాంతము నెఱింగి గుండెలు వ్రయ్యగా నేడ్చుచు “అయ్య
య్యా! ఇటువంటి యన్యాయమొందెనం గలుగునా? నద్దగనిలయుము,
గర్భధారిణియు, నబలయు, నతి సుఖమారిణియు నైన భార్యను నిష్క
శంక మానక నింజఱుండియుం దిక్కులేని దానినిగాఁజేసి నిర్మానుష్య
దుర మారణ్యంబున విడిచి రాఁజెల్లునా? హరిహరీ! ఇంక నామె గతి
యేమి కాలయును? శాంతిచిత్తుడను, న్న్యాయశీలుడను, దయాపూర్ణు
డను, నైన రామున కామెండుడల నింతటి విరోధభావమేల కలిగెను?
తనయెండు నమ్మించువడన యేమి నేరిముఁదేసినది? పతియే దైవముని
మహా భక్తితో నదా నేవించు నాధీరిత్తులునందు తప్పు లారోపించు
డగునా? అతఁ డిటుల గావించుటకు హేతు వెయ్యడనునో తెలిసికొన
వలయు”నని యెంచి మహా వ్యసనముతో యంతిపుంబు వెలువడి కాలి
నడితో రఘువీరుని నగడునకేలెంచిరి. తల్లుల రాకను పరిచారకుల
వలన నెఱింగి, రామచంద్రుండును, భరత శత్రుఘ్నులును దీన నడనం
బులతో మొదలుదానని నమస్కారము లొనరించి తోడ్కొనివచ్చి యుచిత
పీఠంబులపై నాసీనులఁ గావించిరి. అపుడు కానల్యాదేవి కన్నులనుండి
దుఃఖాశ్రువులు రాలుచుండగా రామునిగాంచి “ఈమారా! రామచం
ద్రా! ఇది యేమిన్యాయము! ఉత్తమోత్తమ పుణ్యపీఠమైన నీతి

రావణుడు సీతను గొతుకొన్నపుడు,

నడవిపాలు తేసితివని వింటిమి. అయ్యో! ఏల? మహా పతివ్రతగదా! యీ సావనచరిత్ర; ఆమెపై నీకింతటిదారుణ శోచమేలకలిగినది! ఏమి నేరముఁజేసినది? లక్ష్మీ నన్నిభయైస యామెయందు తప్పుగలుగునా? గర్భిణీయనక, యాడుదానిని, మనుష్యగంచారములేని యడవిలో నొంట రినిగా విడిచివచ్చిన యామెగతి యేమికావలయునని యెంచి యిటుట చేయించినాఁడవు? ఆ క్రూరమృగ నమాహములలోఁ జిక్కిన జానకి యింకను బ్రతికయుండునా? ఏజంతువు నోట వైచిత్రానియెనో, యేమై యుండునో, కదా! రామా! పదునాలుగేండ్లు నీతోడనుండి నానా విధం బులవలనపాన కేశము ననుభవించి రాక్షసులచే చిక్కుపడియెట్లో యా గండములన్నియుం గడచి, సూర్యుని చాఱుయుంబోలె నిన్ను విడువక నదా యనుసరించి నీయందు పరమప్రీతియ, భక్తియు గలదై నిన్ను తన ప్రాణముగానెంచి నేమిచుచున్న పతివ్రతారవ్వమాను, దోషరహితుని లోక వందితశీలను, సుభలక్షణ శోభితను, న్యాయమని యెంచి యెటుల నడపులకు బండినాఁడవో. ఇట్టి తలంపు నీకెవ్విధంబున గలిగినదో యిది మిక్కిలి నివరీత విషయముగాఁ దోచుచున్నది. ఇటుల చేయుట యేది యో కీడు గలుగుటకు హేతువుగాని యన్యముకాదు. కావుననే నీకీబుద్ధి జనించియుండును.

పతివ్రతల దుఃఖములొందించిన దోష మూరకపోవునా! ఇందుచే నెవరికేమి యడరు గలుగునో తెలిసినదికాదు. ఎంతకాలమునుండియో పేరునుం ప్రఖ్యాతియుం గలిగియుండిన యయోధ్యకు చేటుకాలమువచ్చి నదని తోచుచున్నది. అటువంటి పుణ్యవతియే భోయనంతట మేము మాత్రము బ్రతికియుండినఫలమేమిగలను! ఆమెపోయిన యరణ్యమునకే మేమునుంజని యాసాధ్య మేను తొలగినిట్లే మేమును క్రూరజంతువుల కెరయై దేహంబులు విడిచెడము గాక''యని గడ్గడ స్వరంబుతో జలుకుచు ఘోషఘోషున రోదనము గావించెను. కైకయు సుమిత్రయు నట్లే యేడ్చిరి. వారి వ్యగ్రనముంగని పొంగి పొరలినవచ్చుదున్న శోకము నాపుకొనఁజాలక రాఘవేశ్వరుండును శోకింపఁ దొడంగెను. ఆ దారుణ వృత్తాంతమును, రామాదులుదుఃఖించుచుండుటయుం దెలిసికొనినసుమిత్ర ప్రముఖులైన మంత్రులును, సామంతులును, బంధుజనంబులుం జనుడెంచి మహాశోకంబునుతెందియున్న రాఘవేశ్వరాదుభంగించి హృదయం

బులుకరంగి దుఃఖము నావుకొనలేక చాడును రోదనముఁజేయుటకు దొడంగిరి, నగరంతయు దుఃఖపూరితమై రోదనధ్వనుల నిండ్లు ముట్టుచుండెను వచ్చినవారందఱును శోకించుటయకాని యూహక మాట బలుకువార లొకరై నను గలుగకుండిరి, అట్టితరి రామచంద్రుండు తల్లింగని వ్యసన భావణంబులతో “జననీ! నీవు చెప్పినట్లు సీత విక్కిలి యో

రాముఁడు కాసల్యాగుఱకు జరిగిన వృత్తాంతముం జెలుపుట,

గృహాలనుట సత్యమే! నేనెఱుంగుదును, మాతా! జానకిగుణాచ గుణంబులకై నేను యిటుల చేయఁడలంచిన వాఁడనుకాను, మఱి యేలననిన సీత మూలమున వరకు వనిత్రీపంత మైన మదీయ వంశమున శోక గొప్ప కలంకమును నాకు లోకాపవాదమును సంభవించినది, ఈ పురంబున రజకుఁడొకఁడు భార్యనుగొట్టిన నది యెరిగి పొరుగింటికిపోయి స్వగృహంబునకు రాకుండెను, మాడుదనములు జరిగినది కాని దానిమగడు పోయి తనయింటికి దోడ్కొని రాక యాగ్రహచిత్తుడై యుండెను, నాలవనాటిరాత్రి వానితల్లి వానితో భార్యను గృహంబునకు దోడ్కొని రమ్మని జతిచూలి చెప్పెను, కాని వాఁడు తల్లిమాటలకు సమ్మతింపక శోపముతో “రావణుండు కొనిపోయి తనయొద్దఁ బెట్టుకొనియున్న మహీసుతయైన రామునిభార్య సీతను కొతిగుంపుల గూర్చుకొనిపోయి రాముఁడారావణుం జంపి జానకిని గ్రహించి పట్టణమున కరుదెంచి యేసంకోచమునులేక యామెను పెట్టుకొని రాజ్యమేలుచున్నాఁడు, గాని, నేనటువంటి వాఁడనుకాను, నాకులమును వంశమును గొప్పవి వదుగురిలో హీనమగు కార్మ మొనరించి దూఱుఁజెందుటకు నేను వివేక రహితుఁడనుగాను, మాడుదినములకు పూర్వము మన యిల్లువిడిచి పొరుగింటికి పోయియుండెడి దానిని నేనెటుల దోడ్కొనిరాఁడగును? చీ! అటువంటి నీచమైన బ్రతుకేమిటికి? దాని నింక నేనొల్లనని ఖండితముగాచెప్పెను.

ఆ ప్రశంగమంతయు పుర సంరక్షక భటులు వినుచుండి నా కెఱింగించిరి, హరిమాటల సత్యాసత్యంబు లెఱుంగఁడలంచి నుఱునాటిరాత్రి మాదువేషము ధరించి నేనా చాకలివాని యింటిపూపమున కరిగియొక చోట నిలిచి వినుచుంటిని, అదివఱు వాని యత్తమామలు మఱి నలువురు కులము పెద్దలను దోడ్కొని వాని యొద్దకువచ్చి తమ కుమార్తె యుండు దోషము గణింపక గ్రహింపవలసినదిగా ప్రార్థించుచుండిరి,

వారి వేసేకోలు నంగీకరింపక యా చాకలివాఁడు గ్రుడ్డ మొకటిదినము నేవకులు నానోడ నెటులు చెప్పియుండెరో యటులునే యామాటలే వలికి తాను భార్యను గ్రహించ నొల్లనని దృఢముగా నిబాళిప్రాయము నెఱింగించె. ఆ ప్రహంగంబు విన్నంతట వ్యాకలచిత్తుండవై నాలో “కటా! నీత కతంబున నివ్వితమున నోడివి: ఇతఁడు చెందవలసి వచ్చినదికాదా! ఈ దూఱు: బావుకొనుట యెట్లు? ఇగట్టినిధిగాంచిన మదీయ పంశమునకు నావలన గొప్ప కళంకము కలిగినే! ఉపాయమెయ్యది?” అని చింతించి “నీత నడవలకుం జనివినయెడల గొంతవగును నాన్వాయ ప్రసర్తనము నకు నోడలు నంతుష్టి నొంగకగ” అని నిశ్చయించి నాశమ్మలరావించి మదీ యాభిప్రాయంబుఁజెప్పి నీనిను గోడ్పొనిపోయి యడవిలో విడిచి రం”డని యాజ్ఞాపించిరి. రామాకార్యమును చేయుటకు సమ్మతించక నాశమ్మలు పెక్కు తెఱంగుల నన్ను శాంతచిత్తుండేయఁ జ్రయిత్నించి విఫల మనోరథులైరి కడవట నా యాజ్ఞను కడఁగుటకు నాశ్యము కాదని యెంచి సౌమిత్రి యాపనికొంటూని యవనినుత నడవిలో విడిచివది తదవృత్తాంతంబుంజెప్పి దీనపదమండై తన నగరునకుం జొయెను. కాని మరల నాయెద్దకు నచిననవాఁడకాదు. అపు డవ్వీధమున తలంపుగలిగి జానకీదేవి బడినాడనుకాని, యామలరాంగి యరిగినవిచ్చుట తద్వియోగ దుఃఖమును నహింపలేక యధికమైన పరికామంబుఁబొంది తల్లి డిల్లుచున్నాను. కల్లీ! ఇది జరిగిన వర్తమాన” అని చెప్పి కండ్ల నిల్లు రాల్చుచు తలపొంచి యూరకుండెను.

రామచంద్రుండు చెప్పిన యాదేశములకును విట వేఱుగువడి యాశ్వర్య మితీతముగనుక కాగల్గెను అతనింగని “అఘుకులరామా! ఆయ్యా! వేగింపడి గొప్ప పొగలు గావించి యెండఱుకును గుఱిముఁ దెచ్చి పెట్టిగొడవు నుమా! ఇటుల నింక నెవ్వరై నం జేయుదురా? ఏదో విలయమునకు హేతువై యటునింటి బుద్ధి నీతి జనించినకానియన్యము కాదు. పూర్వమును మనదలశమున నోక ప్రసిద్ధిపొంది రావ్యమును పాలించిన భగీరథ, దిలీ, పాద ప్రముఖులైన రాజ కేళుకులు తమ బాంధ్యలయం దతల్లిం తానురాగము గలవారై, వారి కిపుడును నామంబు చింతయుం గలుగనియక ప్రాగా భయాపలకుగానెంచి యెల్లపుడును సంతోషదీ తలం జేయుచు వ్యాధియునకు కట్టుపడి నత్యమును తప్పక ప్రజలును కన్నవి

క్షల చందంబున నెంచుచు రాజ సీతినతింగి మహిపాలనంబుఁ గావించి
 యజరామరం బైన కీర్తిని లోకంబునవిలిపి పుణ్యలోకంబుల కరిగిరి.
 మీరింద్రియు మమ్ము సర్వవిధముల నాజరింపుచు తన పూర్వపు వారి
 చందంబుననే పెద్దకాలంబు రాజ్యంబుఁ బాలించెను. వారి యశోలక్ష్మి
 దిశల నెపుడును తాండవింపుచునే యున్నది. ఉత్తమశీలయైన గృహిణిని
 దుఃఖంబుఁ జెండఁజేసినయెడల యది స్వభవోపదము. ఆ కుటుంబమున
 కను పురంబునకును ప్రజలకును, దేశమంతటికిని కీడు గావింపక మాన
 ను. చేయగాని కార్యము చేయఁజిసినది ఇంక కర్తవ్యమేమి? వారి
 వారి! ఆజంగారుబొమ్మ, మగుగుగాళి, సాందర్భఖని, వివేకపూర్ణ, పూర్ణ
 శీల, యాజనక రాజవంశవ. యాసీత పురంబువిడిచి యెపుడు వెలపటఁ
 జోయెనో, యపుడే యయోధ్యా నగరవై భవ లక్ష్మి తొలంగిపోయినది.
 శోభారహితమై నగరమంతయు దైన్య భవత కారకమైనది. ఎపుడు
 భాగ్యలక్ష్మి తొలంగెనో యపుడు బడులు విలాసరహితులై పేదపడిన
 మొగింబులతో కనుపట్టు చున్నారు. మేమి? లోకమాత యవరావ
 తాణియైన భూపుత్రిని చూడఁజోవునది లేదుగదా! ఎంతతడ వీరికున
 శోకించుచుండినను, ప్రయోజన మేమిఁగున్నది? హా! దైవమా! సర్వ
 విధములను వినుతికెక్కిన యీ రవివంశంబునకు నేటికాలమున కెంతటి
 యుత్పాతమును గలిగింప సంకల్పించితివి! మఱియు నేనేమి జేమఁ
 దలంచి యుండదనోకదా!" యని యివ్వధంబున బలుకుచు రోషనము
 గావించి, యటుపయి మాటలాడఁ జాలక, హృదయంబులు కలంగి వివ
 శంబులైన యంగములు గలవారలై. కందిన దీనవశనంబులతో సత్వం
 బుతొలంగి యటనుండి లేచి శోకింపుచు తన యంతఃపురమునకుఁబోయి
 సీత గర్భం విశేషముల నొకరితోడ నొకరు వర్ణించిచెప్పి ప్రోత్రముఁ గా
 వింపుచు, భాగ్యలక్ష్మియైన యామెకు గలిగిన దుర్గతినిఁ దలంచి విచారించి
 చుచుండిరి. కొసల్యాను లరిగినంతట రాక్షసివవార లండఁజూచిం బను
 దెంచి రామచంద్రుని దుఃఖ. బుఁజూచి హృదయంబులు చలించి తాము
 తామును శోకించుచుండిరి. కాని లక్ష్మణుండు మాత్రము వచ్చిరవాఁడు
 కాదు. గుణవంతుడైన యతఁడు తన యన్న యింజను మీరరాజని
 యెంచి యట్టి దుష్కార్యమును చేసినవచ్చినను, తాడు చేసినది మహా
 క్రూరకృత్యమనియు, నశ్శింశ పాపసేతువైన దుష్కృత్యమనియునెంచి

యటువంటి చెడ్డపనిని చేయించి తన కాబోషము నొడిగట్టినట్టియు పరమ పతివ్రతయైన సీత నన్యాయమనక యాతీతన సడవుల పాలుచేయించి నట్టియు, నిర్దయాచిత్తుడైన యారాముని ముఖపలోకనముఁ జేయకూడదనెడి నిశ్చిత బుద్ధిగలవాడై, సీతాదేవికి సంభవించిన కష్టమును, దుఃఖమును, ఆమెచెప్పిన మాటలును, తనలో డలపోసి చింతాకులస్వాంతుడై నగదు వెలువడిరాక శోకించుచుండెను

అప్పుడు రాఘవేశ్వరుం డంతంతకు పతిశయించుచున్న జానకీ వియోగ దుఃఖింబును సహింపలేక రాజ్యకార్యవ్యక్తిపడి, యేమిచేయుట

— రాముడు భరతుని రాజ్యకాలసంబునకు నియమించుట —

కుం దోచక యట్టై యోజించి భరతునిఁ జేరబిలిచి “తమ్మాడా! అప్పటికి నన్యాయుని నాబుద్ధికి దోచిన కఠిన మీరెన్నివిధములఁ జెప్పినను మీమాటల నాడరింపక సీత సడవొవిడిచిరా నాజ్ఞాపించినాడని, యిప్పుడు నీను గావించిన కార్యము ధర్మవిపక్షమని బాగుగా తోచినది అయిన నేమిలాభము? వెనుక చింకించిన ప్రయోజనముగలదా? కార్యము జరిగిపోయినది. సీత హస్తజంతువుల కాపరమై యుండుననుట తథ్యము. ననా సుందరాంగి యెడబాటుచే కలిగిన వ్యసనమునకు సహింపజాలకున్నాను ఏకార్యమును నొనరించుటకునుం దోచుట లేదు. ప్రళయమై యోము సీతతోడనే మునింగిపోయె నమోక్షుని తోచుచున్నది. ఇంక నేనేమి చేయుగలను? ఈదుఃఖ మెటుల తొలంగునో తెలియకున్నది. కాబట్టి, కశ్రుఘ్నుని సహాయముగాఁగొని నాకు మాటుగా సీవు రాజ్యకాలన భారమును వహించి రాజ్యకార్యంబుల నిర్వహింపుమఁడుము నామాట కడ్డు పలుకవల”దని జహువిధంబున జెప్పెను. తనకడి నమ్మితమైన కార్యము గానుండియు, అన్నయాజ్ఞను జహునలుకనోడి విధిలేక నమ్మించి, కశ్రుఘ్నుగ సహాయుడై కార్యంబులు నిర్వహించుచుండ, నాధిపత్యమును రామునియందే నిలిపి తక్కునినిధియై యుండి రాజకీయ కృత్యంబులను జరుపుట కారంభించెను. రామచంద్రుండన్ననో, నగదు వెలువడిరాక సీతా వియోగదుఃఖము మితిమీటి యలంపగా యెప్పుడును నామెను తలంచి కుండుచు విచార సాగరంబున మునింగి యుండెను. అది తెలుఁగి సుహృదుఁ డచ్చటి కరుదెంచి దుఃఖించి కరువంబుగా, సూర్యవంశపు రాజుల ప్రతాపంబును, గుణంబు

లును, బాగు చేసిన మహా దుష్కృతములైన కార్యములును వర్జించి చెప్పవలెను, యెఱుఁగవలెన నతని చింత నివారించ వలయునని ప్రబుద్ధత్వించుచుండఁగ జ్యోతిరూపిణియైన ధరానందన పురఃకువిడిచి యుగపుల కరిగెననుటఁ దెలియగానే, యయోధ్యాపుంబున పాదలు, పుంబుల నియు, స్త్రీలనియు, బాలునినియు, వృద్ధునియు వ్యత్యాసములేక, తమ యైశ్వర్యము తొలంగి పోయినదని యెంచి యంతఃకల విసాదంబునకుం జెందియుండిరి. ఏవీధియందు గన్నను, యెయింటఁజూచినను, తమ నిర్వస్థమునకుం గోలుపోయిన వారివలె 'హా' యని శోకమున కేడవడి, ఏవైపుఁగన్నను రోదన ధ్వనులుదప్ప మఱి యవ్వము దోచుకుండెను. అట్లు విరోధించు చూపుదులకు వరదేవీ స్వరూపిణియు, పగమ పుణ్య శీలయునైన పతివ్రతా శిరోఃపణి భూపుత్రి విడిచిపోయినందున, నెత్త గర్వంబు తొలంగుటండేసి యా యయోధ్యానగరమే యర్పించున నేడ్చుచున్నదియో యని తోచునట్లుండెను. గ్రామాలు తేజోహినులై, నంతోవంటు తొలంగి, గొప్ప విపత్తునొందిన వారివలె కనుపట్టుచుండిరి. ఎన్నన్నియో విశల్పములు నుత్పాతములుం బొడముచుండెను. నూర్చుండు కయికము తేజోవిహీనుండై కనుపట్టుచుండెను అయోధ్య పై ధూళితోకూడిన ప్రళయదబాముపులు వీచుదొడంగెను. గోగజాశ్వ సందోహంబులు కన్నుల నీగుఁగుచుండగా నాహారముఁగొనగ నిర్నిమిత్తముగా నురణింపఁ దొడంగెను. ఇవ్విధంబున దుర్లక్షంబుల కాట పట్టగుటవలన యది తత్కర్మామండలి యయోధ్యా నగరమనాక నిజ విధముగా జూపట్టుచుండెను ఇట్లు విపర్యాసంబులు గలుగుచుండటంగఁగి భరణండు మిక్కిలి కఱుగుపడి చింతాక్రాంతుండై, శత్రుఘ్నుల కేర విలిచి దీవకదనుండై గుట్టనియె

— భరణం దయోధ్యయందలి యర్పితంబులు శత్రుఘ్నునితో చెప్పట —

“సోదరా! ఇప్పుడే యయోధ్యా నగరస్థితిని విచారించితివా? ఇది ముండటి సగరమువలె కనుపట్టుచులేదు. అన్నివిధములను వ్యత్యాస మేర్పడి నూతనపురమో యనునట్లున్నది. ఇంక ఎచ్చోకి గలుగుచున్న యుత్పాతములకు విధి విరామము గనుపడలేదు. అకాలముల వర్షించుటయు, ధూళితోకూడిన ప్రళయదబాముపులు వీచుటయు, తత్కర్మామమున విధ్వంసము నేడలును, కనుకను సందోహంబులును నేఁగూలుట

య నేర్పడినది. జనులన్ననో పూర్వమువలెగాక యశాలమరణంబు నొందుచున్నారు. రోగములు మెండైనవి చోరబాధలు మించెను. హత్య బలికయించెను. జనులు తేపోపిహినులై, దరిద్ర జీవతాలోకన పాత్రులై యున్నారు. సకాలమునకు వర్షింపకయు, సస్యములు పెళించి ఎటుచూచినను తౌమజేవతి తాండవచూడుచున్నది. కడుపునిండుగా కూడులేక ప్రజ లల్లాడుచున్నారు. సుతీయొక వి శుభితును, ఏనుంగులు సైంధవములు, నువ్వుములు, పశు సమూహము లున్నట్లుగానే నిష్కారణముగా నేలఁబడి మృతినొందుచున్నవి. పూర్వము సకలాలంకార శోభితమై యెప్పుచుండిన యావట్టణమున నివుడే వీధికిరిగి చూచినను, పాడుపడియున్న చండంబున నమంగళకరముగా కానవచ్చుచున్నది. ఋషు లరుదెంచి తాము వసిండు వనంబులలో దుష్టమృగ బాధ మించిన దనియు, హోమాగ్నులు చక్కగా ప్రవ్వరిల్లుట వేదనియు పెక్కు దుర్నిమిత్తములు తోచుచున్నవనియుం జెప్పుచున్నారు. ఇట్టిస్థితిలో, నేనీ రాశ్యపాలనఁబుఁ జేయుట యెట్లు? రామచంద్రుం డీభారమంతయు నా తలపై బెట్టి మించివెళుగు లరయుటమాని యెవుడును నీతా వియోగ దుఃఖము ననుభవింపుచు నగరువెలువడి నచ్చుటయేలేదు. చూడచూడ నేనిక్కార్యంబు నిర్వహింపఁగలనని తోచకున్నది. ఇప్పటి కిటుల నేర్పడినది భవిష్య ద్వ్యపాయ మెటుంగరాదు. తౌమబాధచే ప్రజలన్నములేక మలమల మాడుచున్నారు. తమ కేదైనం బ్రతుకు నెరుపుఁ జూపుయని ప్రతిదివమును గుంపులు గుంపులుగా వచ్చి దీనముఖులై వేడుచున్నారు. ఈమహా కష్టముల కన్నిటికిని నేను బాధ్యుఁడను కావలసి వచ్చినది. ఏమి చేయుదు"నని పలికిన, యతినికి గలిగిన సంకటములన్నియు చూచుచున్న యా శత్రుఘ్నుఁ డన్ననుజూచి యిట్లుచెప్పెను. "అన్నా! లక్ష్మి తొలంగిపోయినపు డిట్టి దుర్లక్షణము లన్నియిం గలుగుచుండును. లంకా

— శత్రుఘ్నుండు భరతున వత్సరకారణంబుఁ జెప్పట. —

భివతియెన దకానం దెంతటివాఁడైనదియు వినియున్నాముగదా! బ్రహ్మ నుగూర్చి తపంబుఁజేసి కుప్పించి వరంబులఁబడినీ, మహాబల సామర్థ్యంబులు గలవాఁడై దిక్పతుల జయించి జీవతలవోడించి త్రిలోకంబులకును తానే యధిపతియయ్యెను. వేలుపులు భీతచిత్తులై యతినికి పెట్టి చేయుచుండిరి, మునులు మూటలువోయుచు, నియోగించిన పనులొనరించు

చుండిరి. నూన్యః డధికముగా యెండ గాయుటకును వాయుదేవుం డెక్కువగా వీచుటకును వెఱచి యనుకూలప్రకారము వ్రవర్తించుచుండిరి, వీరినాత్మఁడో యింధనములు లేకనే తలంచినంత కావలసినంత మందు చుండెను కృష్ణపక్ష మనుమాటయే లంకావాసు లెఱుంగరు. సదా రాత్రులయందు పరిపూర్ణ కళలతో చంద్రుఁడు ప్రకాశించుచుండెను. ఇంక బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుల స్థితిని చెప్పవలసినదియే లేదు. ఏవేళ కేమి యాజ్ఞ యొనంగునోయని కాది వర్తించుచుండిరి.

వైభవమునందును, ప్రతాపమునందును తనకు తాన సాటియై నిరంకుశుండై లోకంబుల నేలుచుండిన యాపంక్తిముఖుని గతి తుద కెటులనయ్యెను! సీతాదేవిని చఱ గొనిపోయి యశోకవనంబున నుంచిన నాఁడే వాని సిరిలోలంగిపోయినది. భూవుత్రి కండ్లనుండి జాతీన యొక్కొక్క శోకాంబు కణమును, వాని యాయువును క్రమక్రమముగా క్రుంగఁ జేయుచుండెను. ఉత్పాతము లెన్నియో కనుపట్టెను. వాని నతఁడు లెక్క నేయకుండెను. తుదకు వుత్ర పాత్ర సోదర బంధుమిత్ర బహిరముగా నాశమయ్యెను. అట్టి దుస్థితి వానికిఁ గలుగుట కేమి కాన్గము! రావణుండు సామాన్యుఁడ! వాని చావునకును, ఇతరుల శిఖావిన కీడునకును సీతయే నిమిత్తము. భూవుత్రి దుఃఖమే మహా పపి రూపమునుదాల్చి లంకాపురమును డగ్ధము గావించినది. ఆదేవి క్రమే వానిని నాశముఁ గావించినది. పతివ్రతా తిలకమైన సీత దుఃఖమూరక పోవునా! ఆమెను కష్టములనొందించి శోకంఁజేసి తత్ఫలమును రావణుం డనుభవించెను. అది యతఁ డెంతవాఁడైనను తప్పించుకొనఁ జాలెనా? తప్పిపోయినదా! కాబట్టి జానకీదేవిని పరమ సాధ్వీ వలంచినచో యాఫలము ననుభవించియే వీఱవలయును. ఇవుడును రఘువల్లభుండు మంచిచెడుగుల నాలోజింపక పుణ్యవతియైన జనకసుత సరణ్యముల పాలుగావించి దుఃఖము నొందించెను. కావున దానికి మాటుగా యిటుల నుత్పాతంబులు పుట్టుచున్నవి. తత్ఫలమే యిట్లు గలుగు చుండుటం తయు నని తలంపుము. ఏ కష్టమువచ్చినను మన మనుభవించవలసిన వారమే! చింతించి ప్రయోజనములేదు. మనకు సాధ్యమైనంతవరకునుం బ్రజాతేమము సరయుచుండవలసినది మనకు విధి. కావున తత్కార్యోపాయమును యోజించుట మంచి''నని పలికెను. పితృఘ్నుండు నర్హ్య

మును తెలిసి చెప్పినవి ధరించుడు తనలో నూటటనొంది యూరకుం
డెను. లవణాగి పిన్నుట నన్న యనఁచునని ధనాగార ధాన్యగారములఁ
దెరిపించి, పేదవారలకు వారివాకి. దగినట్లు ధనమును, ధాన్యమును
నొసంగి వారి దుఃఖమును నివారించుచుండెను. ఈ చిత్రాంతరబంధయు
రాఘవేశ్వరుం డెఱింగియు నెంచును జోష్యముఁ గలిగించుకొనిక నీతా వి
యోగ విచారమున మునింగియుండెను. ఆవులును మిత్రులును, మం
త్రులును, రామచంద్రుని దుఃఖము నివారణముగనట్లు చేయుచుండెను
పలన నైననరకుం ద్రుసంగించుచుండిరి కాని యాదింత తొలగినది కాదు
అయోధ్యాపురమున స్థితి యులులనుండగా సట వాల్మీకాశ్రమమున
భూపుత్రి మునీంద్రుం డేలొలుగు వాటిల్ల కుండులాగున నరయచుండ

—* వాల్మీకి కపాపహిమచే యుపసంప్రకమున గలిగించుట *

తనయుం దెంతయు బ్రయోంబుగలిగి నర్వవిధంబులుం తన మేలునకై పా
లుపడుచున్న ఋషియుం దధికమైన భక్తియుం బ్రీతియుం గలదై తండ్రి
యందునుం బోలె చనవుగలిగి యామహాత్ముడు చెప్పినచొప్పుననడుచు
నానుచు, నిర్విచార చిత్తయై రామనామ ధ్యానముఁ జేయుచుండెను.
దూడగా, తపోధనుం డొకనాడు స్నానార్థయై జలాశయంబున కరిగి
నేని ప్రమ నివృత్తియుం దీర్చుకొని వచ్చుచుండి తనలో జానకీదేవికి ప్రస
దీనమయంబు నమిపించుటయు, నామె కుపచరించుటకు నేర్పరులైన
యవతు లావశ్యక మగుటయుం జింతించి, మార్గంబున నేడు దర్శనం
ద్రుంచి నేలవైచిన శిక్షణంబున దర్శ లేడును నర్హంతి రూపలావణ్యం
బులు గలవాడును, దివ్య వస్త్రాభరణంబులు ధరించినవాడునునైన యే
డుకడు శ్రీబ్రహ్మనేర్పడి ముందునిలిచి చతురుమోక్షి “తండ్రిమేమేమి
చేయువలయునో యానతి నొసంగుము, ఛవదాజ్ఞప్రకారము వర్తించుట
కు సంసిద్ధులమై యున్నవార”మని విన్నవించిరి. ఋషిశ్రేష్ఠుండు వారిల
నాశీర్వదించి “పుత్రికలారా! శ్రీరామచంద్రుని జేవియైన నీత యొక కా
రణమున నిచ్చోటవచ్చి నిసిందియున్నది. ఆమెగర్భిణి. ప్రసవనమయము
నమిపించినది. కావున మీరామె నడవాయక కుంతినుండి సకలోపచా
రములునుం జేయుచుండవలసినదిగా మీ కాజ్ఞాపించుచున్నాను. శ్రీఘ
ముగా మీ రామెయొద్దకుఁబోయి సేవగావించుటకై తనయొద్దకు మిమ్ము
నేను కుంఠించినది చెప్పి యాసాధ్య మనందెఱింగి వర్తించుచుండుఁడు.

తపోనిష్ఠఁ జాలించినంతట నేనువచ్చి మాటలాడెదను పోలదని యనుభవ నొసంగెను.

మహాప్రసాదంబని యా యేడుగురు కాంతలును మునివరుసకు నమస్కరించి త్వరితముగా సీతయున్న కుటీరమున కరిగి మ్రొక్కి నిలిచిరి. జనకనంద యవ్విధంబున నాకస్మికముగా వచ్చిన యాచార్యులంజూచి యాశ్చర్యమునుజెంది “ఓహహ్మలా! దేవతావనితలంబోలె కనునట్లు చూడెడరా. మీరలెవరు? ఎచట వసిించెదరు? ఇచ్చోటికివుడు రాగఁ తంబెయ్యది? వచ్చింపు”డని యడిగిన, బాగామెంగాంచి యభింబులు వికసింపగా, “ఓతల్లి! మునిగులొత్తముడైన వల్లీక భవునివలనఁ బంపఁ జడి నీయొద్దకు వచ్చివారము, నీశ్యామప్రౌఢు నమీపించెనని నీకు కావలసిన యుపచారము లొనరించుటకై ముసంద్రుండు మమ్ము నీ యొద్దకు బంపెను. నీకు కావలసిన యుపచారములెల్లను, శ్రద్ధాధక్తులు కలవారమై మేమునరించెదము. మావలన పనులంగొనుచు చుమ్మాడరింపు” మని వినయంబునఁ బలికిరి. సీత దారి పలుకులువిని మునివరుసకు శనవైగల పుత్రికా వాత్సల్యమున కెంతయునలరి బారలం బ్రహంబున నాడరించిన యా యతిపిలును సంతృప్తివొంది యామె నెవ్వడు నెడబా యక నేవించుచుండిరి.

ద్వితీయ ప్రకరణము

గంపూర్ణము.

రామశ్వమేధయాగము.

తృతీయ ప్రకరణము.

పూర్వోక్త క్రమంబున జానకీదేవి మహా సంతోషముతో వాల్మీకిచే నృప్తింపఁబడిన దనితలుచు, తన్మూర్తము పహాయులుగా యుండిన మునికన్నియోలు గొలువగా కాలము గడపుచుండ, తొమ్మిది నెలలు

నిండి యామెకు గగ్గవేదన యంకురించుటయు, నవగ్రహంబులును, భూదేవియు, నాకాశవాణియు, పంచభూతంబులును, ననుగ్రహముఁజూప, ఋషివంశులు చనుదొచి యెంతనుండి ప్రసవకాలంబున నామెకు సంకలంబు గలుగకుండునటుల జాగరూకులై మెలంగగా పుష్కమీ వక్షత్రముతో గూడిన కటకలగ్నమున, సర్వగ్రహంబులును శుభ స్థానంబుల నుండగా యామె కుమారు నొకవింగ వెను,

—* సీతాదేవిః పుత్రోత్పత్తి యగుట *—

సీతాదేవిః కుమారుండు జన్మించుటయు, కత్కలంబునఁ బెక్కులు శుభ నిమిత్తంబులు కలువచ్చెను. వృక్షంబులు వల్లవించి, పుష్పఫల భూతంబులై యొప్పెను పక్షులు స.తోషమున మధుర రవంబుల బలుకుచు, జానకీదేవిని విశ్రాంతిచునవీయుల జోలె దోపించుచుండెను. మృగ జాతులు జాతి వైరములేక కలిసి మెలసి యుత్సాహంబున గంతలు పేయఁదొడంగెను. చల్లని మండమాగులలు వీచెను. దిక్కులు తెలివొంది ప్రవీనులంబులై యొప్పుచుండెను. సీతకు కలిగిన యా కుమారుండన్న నో, నకల నుభయక్షణ శోభితుండై, నీలాంబుజ సన్నిధివర్ణ శరీరుండును, రమణీయ చంద్రబింబ వదనుండును, వికసిత పుండరీక దళోపమాన విళాల ధవళ సముండును, దీర్ఘబాహు యుగళుండునగా నొప్పుచు, శ్రీరామచంద్రుని యానంబు నచ్చుననొత్తియెత్తిన చందంబున నెంచును నించుకయు భేదములేక యుండుటంగాంచి యెల్లరు నానందంబుఁజెందిరి. జానకీదేవి కడు సంతోషంబుఁజెంది యక్కుమారు నక్కునఁజేర్చి విరవ శత్రుంబు నొంచెను ఇటుల నండఱుకును ప్రమాదకరుండైన సీతానంద నుని మునులును మునివత్తులును దీవించి యభినుతిచుచుండ వాల్మీకి వారి కెల్లరకును కర్పూర తాంబూలంబు లొసంగి మర్వాడఁ గావించి యింద్లకనిది శిశువు జన్మించిన లగ్నపత్రికలిఖించి గ్రహసంపత్తి లెక్కించి, సీతనుగని “అమ్మా! ఈ కుమారుండు పదిగంపత్సముల వయసు గలవాడై నంతల బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులకును, దేవేంద్రులైన దిక్పతులకు నమత సుజేయుడై మహా ప్రతాపంబున విలయఁగలఁడు. పిమ్మట మహావ్రభుండై ధరసారంబొనరించి శాశ్వతంబగు కీర్తిచ నొప్పుకుండగలవాడ”డని చెప్పెను. అటుకులువిని యామె పరమానందంబుఁ జెంది “స్వామీ! మీరీ బిడ్డని సామర్థ్యమును, కలుగఁజోయెడి

యైశ్వర్యమును మాత్రమే చెప్పితిరిగాని తక్కించిన విషయము తెల్పింది. చెప్పినవారు కాదు. దయచేసి, నేనడిగిడి విశేషములను సలుతము. వివరించి చెప్పవలయునని వేడుచున్నాను వీనికిఁగల యాయువెంత? ఎంతకాలమునకు వివాహము కాఁగలదు? ఏప్రాయమున పట్టాభిషి క్తుఁడగును? తల్లిదండ్రుల కేవలస్వస్థ నుత్తరక్రియలు చేయును! ఈవిషయములు బాగుగా యోచించి తెలియఁ బలుకు!”డని యడిగెను. బాల్మీకి యామెకు సంతుష్టి గలిగింపఁడలంచి యిట్లని చెప్పదొడంగె.

“అమ్మా! ననుము మనుష్య మానప్రకారము లెక్కింప గానగు ముప్పది దినములు జేవతఁకొకదినమగును, ఇంటువంటి దినములు ముప్పదియైవచో వారికొక నెలయగును, ఇట్టి నెలలు పండ్లదండయ్యెక్కేని చేల్పుల కొకనంవత్సరములు నీకుమాగున కాయుష్కాలము ఇట్టి యేండ్లు మొనుబడి సంవత్సరములు నీ కుమారున కాయుష్కిలము, ఇట్టి యేండ్లు పగుననిమిదియైవ వివాహితుఁడగును పండ్లొమ్మిది యైవపుడు మీకు తాను తృప్తియ లొనరింతఁగలండు. ముప్పదియేండ్ల వయస్సుగలిగినపుడు పట్టాభిషిక్తుడై రాజ్యపాలనం బొనరిండు”నని చెప్పెను మున్సిగండు చెప్పిన యాటము విన్నంతట భూబాత మహదానందంబుఁ జెంది శరీరంబు లొంగి కుమారుని ముద్దాడి లాలించుచుండ మునిరతుం జాబానుచూచి “సీతా! కుమారుడు కలిగి మాదునాశ్యయ్యెను, వీనికి నామకరణముఁ జేయవలసి యున్నదిగదా! ఏమనీ పేరికవలయుకో యాలోచించి నీ సుప్తమును చెప్ప”గని యడిగెను.

అమె మోగు వికసింపగా “మహాత్మా! ఇది మీకు తెలియని విషయమా? అయినను నన్ను చెప్పమని యడిగితిరి. కావున గాకుం దోచినవూటఁ జెప్పెదను వినుడు, మా వంశంబునగ నీ పాపనినుండి పూర్వాల లెక్కించినచో ఇరుండి తరములకు ముందున్నవారు కుశల మహారాజు, అమహిపతి మహా ప్రఖ్యాతుఁడని పనియెన్నాను. అతని పేరీ కుమారునకుఁ బెట్టుట యిక్తమని నాయభిప్రాయ”నని చెప్పెను. బాల్మీకిమహర్షి సంతసించి యామె చెప్పినట్లే నామకరణము గావించ నిశ్చయించి హోమాని కృత్తిములకు వలయు వస్తు సముదయమును గొవిడచ్చుటకుం జరిగవారిని నియమించి తత్సమస్తమున నిమగ్నుడై

యందును: పిచ్చుట ఋషిసత్త్వండు తపోనిష్ఠ కువక్రమించు నమయంబున సీతాదేవి యాశివుని నతని సమీపంబున జరుండబెట్టి యేదో తొంకర పనిగలిగి వాపుననుండెడి జలాశయంబున కరుగునడియై “తం ద్రీ శిశువుం జూచుచుండుము. త్వరితముగా వచ్చెక” నని చెప్పిపోయెను. ఆమె కొంత మటుపోవగానే కాలాతీత మగుటండలంచి కన్నులుమూసి కొని యోగనిష్ఠతో కూర్చుండెను. అపుడు బిడ్డ కాపుకాపున మిక్కిలి యేడ్చుచుండుట విని జలాయమున కరుచున్న ధరానంధన మరలివచ్చి ముసింద్రుండు యోగనిష్ఠతోడ నుండుటంగని వలుకరింపనోడి బిడ్డ నత్తు కొని కొలంకునొడ్డ కరిగెను. మఱి కొంతతడవునకు వాల్మీకిముని వరుండు కన్నులుదెరచి నిష్ఠ చాలించి చూచి తనయొడ్డ సీత పరుండబెట్టి పోయిన శిశువుంగానక దిగులొంది తనలో “అయ్యో! బిడ్డ నవదగొని పోయిరి! ఏటులపోయెను! కానఁబడలేదే! ఇంక నెట్లు! ఏదైనను దుష్ట జంతువువచ్చి నోటఁ గెల్వకొని పోయియుండునా! అలాగైన నేమి కావలయును! బానకీవచ్చి బిడ్డనుగానక దుఃఖమున నిలువున సీరై ప్రాణంబులు విడుచునే! యామెకు నామూలముగా గొప్ప యావక తటస్తింపగదా! ఇంత కాలమావటకును దుఃఖములుమాన్చి కంటికి తెప్పవలెగాని రక్షించు నుండి తుడజ మహా వ్యసనమున బ్రుంగఁజేసిన వాడనైతి. ఏమిచేయుదును! అని కలఁతనొంది తాను సర్వవిషయములుం దెలిసికొనఁగల సామర్థ్యము గలవాఁడయ్యె నయ్యవసరంబున తత్తరవాటుచే నేడియుండోచక మిక్కిలి వ్యాకులమొంది యామె కావిషయంబు తెలియకుండు నటుల జేయఁదలంచి యుపాయంబు జింతించి, యొక దర్శన త్రుంచి

—* వాల్మీకి సీతకొలకై శిశువున కల్పించుట, *—

నేలఁబడవైచి, సీతకు కలిగిన కుమారునివలెనే శిశువు గావలయునని సంకల్పించెను. ఆక్షణంబున బానకీ గర్భ జనితుడైన బిడ్డనివలె నించుక భేదములేని భంగి యాదర్శ శిశువై కాపుకాపున నేడ్వఁదొడంగె. అంతలో బిడ్డంగొని కొలచి కరిగియుండిన సీత యరుదెంచి తన చంకనుండు శిశువంటి మఱియొక శిశువు మునిచెంత నేడ్చుచుండుటంగని యత్నాశ్చ ర్యముఁజెంచి సమీపించి తపోధనునింగాంచి “స్వామీ! నేను చూచు పుండుడని చెప్పి ఇదె యీ నాయొడ్డనుండెడి బిడ్డని మీ సమీపమున

బడండజెట్టి యరిగితింగాని యించుక దప్పుపోవక పూర్వమే యీశిశువు మిక్కిలిరోదనముఁ జేయఁదొడంగెను. అశబ్దమువిని నేను మరలివచ్చి చూడ మీరు యోగనిష్ఠం బూనియున్నందున పలుకఁడింప వెఱచి యే ద్దుచున్న బిడ్డని చంకనిడుకొని కొలంతుపకుఁబోయి యటనుండి వచ్చుచున్నాను.

ఇంతలో నాయెడ్డనుండెడి యీశిశువుఁబోలిన మఱియొక శిశువు మీయెడ్డ నుండుటంజూచుచున్నాను. ఈబిడ్డఁడెవఁడు? ఎట్లువచ్చెను? ఇది విచిత్ర విషయముగా తోచుచున్నది, దయచేసి యీస్వత్సంతమును దెలుపుఁ'దని ప్రార్థించెను. వాల్మీకి యావుడు జరిగిన వర్తమానంబుం దెలిసికొని, తానే పొరబడుటం దలంచి యామెనుచూచి "అహహ! నేను కన్నులు విచ్చిచూడగా నీవు నాచెంత బరుండబెట్టిన బిడ్డఁడు కానరాడయ్యె. నీవు కొనిపోయిన దెఱుంగక, బిడ్డఁడు లే! పోవు. ఁజే దుఃఖంపుదవని యెంచి యట్టిరూపమే గలిగియుండు లాగున నేనీశిశువునుస్మరించినాఁడ. ఇదియు యీశిశువు కలుగుటకు కారణము. ఇదియను మేలే కాని కేడెదియునులేదు. నీగర్భ జనితుడైన కుమారుని నెట్లా యట్లే యీశిశువును నయితము పుత్రపాత్రల్యము గలదానవై పెంచుకొనుము. ఒకని మాటుగా నీకిరువురు నందరులైరి, ఇది దైవసంకల్పంబుగాని యనయత్నము కా'దని యొప్పించిన యామె పరమానందంబును బొంది తనకు బుట్టినబిడ్డనిగానే దలంచి పెంచఁదొసంగెను. అంతట నొక శుభముహూర్తమున సమీపాశ్రమ వాసులైన మనులను రావించి విధిక్రమంబున హోమాదిక్రియలు నిర్వర్తించి, యాబిడ్డబలో పెద్దవానికి లభించనియు, రెండవవానికి కుశుఁడనియు వాల్మీకిఁబూని విడుండు నామఃకరణము గావించి ఋషులకు దక్షిణ తాంబూలము లొసంగివీడ్చిలిపోను. క్రమముగా శుక్లపక్ష చంద్రునివలె సుహాశోభితులై యాబిడ్డలు దిన దినాభివృద్ధి నొందుచుండ నపోధనుండు నకాలంబువ వన్న ప్రాతనమును గావించెను ఏదేడ్లవారు కాగానే యక్షరాభ్యాసఁ జేయించి క్రమముగా విద్యలు నేర్పఁదొడంగెను. ఏడవయేట నుపనయముఁ గావించెను.

క్రమముగా వేదములును, శాస్త్రములును, పురాణములును, ధనుర్విద్యయు నాదిగాఁగల నకల విద్యలు నొకటియైనం గొఱంతలేక

మహాప్రయుంబున సక్కుమాదులకు మునీంద్రుండు చెప్పి లోకంబున నెంచు
ను సాక్షిలేని పాండిత్యముగలవారిని శాసించెను, కాలకు లిగువురును
సకల శాస్త్రములయందును, నాటి తేజోవారై తమ విద్యా ప్రాధిమ్యకు
తగిన చూడఁబున తేజంబును, పాండర్లంబును, సద్గుణంబును, శౌ
ర్యంబును వరాక్రమంబును, చాతుర్వ్యంబును, బాంబునుగలిగి, వినయ
విధేయత తిశయింపగా నెల్లికివి ముని ద్రువకును కన్నుల కుంకుమగా
నంతోషముతో వర్తించుచుండిరి, ఒక్కొక్కచరి వాల్మీకి యాకుచూరల
యస్త్రలాఘవాతి క్రియలను నీతాదేవి కెదుట ప్రకర్పింపునని నియమిం
చి యామె కాదండమును గలిగించుచుండెను, రామలక్ష్మణు లెఱులనో
యావిధముగానే యాకుమారు లిగువురును నొండొరు లత్సంగి ప్రేమ
గలవారై యే సమయముననుగాని బలవీడక మిక్కిలి యాకుమాలత గ
లిగి కూడి వర్తించుచుండిరి, ఈవ్రకారముగా పుత్రుత్తియై నీతాదేవి
తన ముద్దుకుమారుల యాట పాటలంజూచి నంతోషింపుదు, వాల్మీకి
వలన గర్వించఁబడిన యతివలచే బలయు చతులుగొనుచు, మునీంద్రుని
యాదరింబునకుఁ బాత్రురాలై యయోధ్యా సగరంబున నుండుపుటి
కన్నను వేంకటేశుండు లభికమైన సౌఖ్యముతో కాలముగడపుచుండెను.

—కసిపుం డయోధ్యాపురంబునకు వచ్చుట, —

శూపుక్రి వాల్మీకిమగర్చి యాక్రమంబున సుఖంబుననుండగా,
రామచంద్రుండు తనకనందనకు కాననంబునకు కనిచిని వృత్తాంతమును
బాగు కలఁచుచున్న నీ కసిపుండునిని వెఱగెందో యయోధ్యా మహావ్రతివనో
జహుకాలముననుండి వర్జిల్లుచుండిన సూర్యవంశమానకు చేలకాలము వ
చ్చెన! నర్హ విషయములును, స్వయములును వెల్లసియుం బాడ
య్య ధశగధ్వాజం డివ్వఁబునఁ జేయవచ్చునా? యితఁ డెంతటి వివే
కవంతుడై నను నయ్యెనుగాని యీ విషయమున గొప్ప తప్పు గానిం
డెను, ఇది విషయపేతువైన శూర్యముగాని సామాన్యమైనది కాదు,
వ్రసిభవంశము చెడుట యుక్తముగాదు, దీనికెట్లు? అని చింతించి య
పుడే తానయోధ్యకుఁబోయి యావృత్తాంతమును నివారించు నెంచి
కొండలు శిష్యులు వెంట వచ్చుచుండగా దండి కపంధిల వల్మీలాజన
ధారియై నిడుకలైన నటలు పాదంబులవరకును వ్రేలుచుండ యోగచా

వలు దొడిగి యా శ్రమింబువిడిచి త్వరిత గమనంబున నయోధ్యాపురంబున కరుదెంచి ముందుగా రామభద్రుని యొడ్డకుఁ బోరాడని యెంచి సామిత్రి నగరునకు వచ్చెను. లక్ష్మణుండు సేవకుల లన గురుని యాగ మన డెఱింగి దిగ్గనలేచి యెదురుగా జనుదెంచి సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబులు గావించి తోడ్కొనిపోయి బంగారు గద్దెయపై నాసీనుఁడేసి యశ్వసాద్య విధులంబూజించి మ్రొక్కి మేలడిగి యామునీంద్రుని యనుమతిని దాపున దొక సేవంబుపైఁ చూర్చుండెను. అనమయమున ముని శ్రీమండై న వసిమండఁ జెప్పులు నాశీర్వదించి ప్రియంబు రెట్టింప సంభాషింపుటకు ప్రారంభించి యిట్లనియె. సుమిత్రాకుమారా!

—వసిమండఁ జెప్పులునితో సంభాషించుట,—

“అశ్వశృర్యకరిమును, మహా దుఃఖప్రదమును నకలానర్థక హేతువునునైన వృత్తాంతం బోకటవిని దానివాస్తవం బెట్టిదియో యెఱుంగ వలయునని సేసవు డిచ్చుటకి వచ్చినాడను. సీతోగుంభాషించినం గాని నిజమైన నమాచారము తెలియురాదని యెంచి మీఱున్న నగరున కనుగక ముందు నీయొడ్డకే యరుదెంచితి, ఏమనిన శ్రీరామచంద్రుండు నిర్నిమిత్తముగా నెలిగి సేత నరణ్యమున విడిచి రావలసి నుదని యాజ్ఞాపించెననియు, తత్కార్యమును నీవు నరి వేర్చి వచ్చితి ననియు వింటిని. అది మోడలు నామనంబు కలఁతనొంది “యుత్తమివంపమునకు కీడుగలుగుటకు కారణ మేర్ప డెనుగదా” యని చింతించి వాస్తవ మెట్టిదియో తెలిసికొన వలయుననెడి యుద్దేశముఁగలవాడనై వచ్చినాడు. లక్ష్మణా! నకల శుభలక్షణో పేరియైన నీతిపై రాముని కింతటి కోపమేలకలిగెను. అసాధ్య చేసిన నేరమెయ్యది? దుర్గ మారణ్యమున విడిచి రమ్మనగానే హాని పుద్దులు తలంపగా తీక యామ గతియేమి కావలయు? ని తలంచి నీవు తోడ్కొనిపోయి విడిచివచ్చితివి? రవివంశ జాతులైన రాజులు కీడు న్యామనంతులనియుం గర్హణమయబనియు విఖ్యాతి పరింపరగా వచ్చుచుండ యా ప్రథితక పరోధముగా వివ్వధంబుగా, జయ-లహేతులై, ధర్మము కాని కార్యమును జేయటకేని దలందితిరి? ఇదివరకును నివ్వధంబునఁ జేసినవాడు కలరని నేను వినిగాని చూచకాని యెఱుంగను. తలంపగా యావివశతము నాబుద్ధి కర్ణంబుమైన యాశ్వశృర్యమును గలిగించుచున్నది. దీని రహస్యంబుం దెలుపు”మని యడిగెను.

అటున ప్రశ్నించుటయు లక్ష్యముం డెంతయుం జింతాశ్రాంతిం
డై కన్నులనుండి శోక భాష్పకణము లొక్కటొక్కటిగా జాతి పడుచుం
డి దీనవిదనంబుతో గురువర్జ్యులగు “మహాత్మా! ధర్మ స్వరూపుడైన
దశరథావ సీతునకు సుతఁడనై సుమిత్రాజేవి గర్భంబున జనించిన నేను
మహా పాపాత్ముండను. ఇట్లునుటకు సంఘేహింప వలసినదిలేదు. నేను
చేసినది ఘోరమును సత్యంత పాప హేతువువైన దుష్కృత్యంబునట
నిశ్చయము. చేయకూడని పనిని జేసి తస్మాదంబున నెన్ని జన్మములెత్తి
నను తీరిని కిల్చింపు నొడిగట్టుకొన్నాను, మీవంటివారి యెదుటనుండి
సంభాషించుటకు నయిరము ననర్హుడనుగాను. ఇదియంతయు మదీయ
పురాకృత కర్మఫలముగాని మఱియొకటికూడని తలంచుచున్నాను. నేనే
యీ పాపకృత్యము నొనరించిన క్రూరుడను, భరత శత్రుఘ్ను లెట్లో
తప్పించుకొనిరిగాని యీ కుష్కారాచరణ భారము నాతలపై బడినది.
ఇంక నెంత చింతించియు బ్రయోజనములేదు. పుణ్యవర్తనయైన మహా
పరివ్రతకు లోకంబున నెంతటివారునుం చేయ నాగూనింప నొల్లని కీడు
గావించిన కఠినాత్ముడను ప్రపంచమున నేను దక్క మఱియొకఁడుండఁ
జాలడు. బ్రహ్మహత్యయు, స్త్రీహత్యయు, శిశుహత్యయు, భూణహ
త్యయు, గోహత్యయుం గావించిన పాపకన్నను, నేను గొప్ప పాపకార్య
ముం గావించినాడను, స్వామీ! తద్విషయంబంతయు నాడినుండి విన్న
వింపెదను వినఁడు” అని పలికి. సేనకులు రజకని క్రనంగంబును రామ
చంద్రునతో చెప్పటయు, రామవేష్యుండు ప్రచ్ఛన్న వేషధారియైచని
స్వయముగా భటులు చెప్పినట్లే యారిజత్వము పలుకుటను విని వచ్చు
టయు, సీత నిమగ్తమున పరిభ్రాంతి తనకు కలిగెనని భావించి యానిం
ద బావుకొనుటకై యామె సరణ్యమున విడిచిపెచ్చునట్లు చేయుటా క్షమని
నిశ్చయించి భరత శత్రుఘ్నులను, తనున్నుం బిలిపించి తనయద్దేశంబు
జెప్పటయు, ఆ ము భయముంది పెక్కు తెఱంగుల శోప శమనార్థము
వలు ధర్మంబులు వలికి యామెను మన్నింపవలయునని ప్రార్థించుటయు
తన యాజ్ఞచోక్తున చేయనొల్లక సీతులు బలుకుచుండుట మిగిలిన తనకం
తంబుఁ ద్రెంచుకొనఁ జూచుటయు, విష్ణుట యాపాపాపకృత్యమును
మూన్చి యుతని యిష్టానుసారముగాఁ జేయుటకు తాము సమ్యతించుటయు

అశాశ్వమును తానే చేయవలసినట్లు రామచంద్రుండు నియమించుటయు విధిలేక యొప్పుకొని కపటముగా జరికి నీతను రథముపై నిడుకొనిపోయి చాలాదూరమున నడవినో విడిచివచ్చుటయు ఇత్యాది సకల విషయంబులును, మొకటనుండి, తు-చ-తప్పకుండులాగున వివరించి ఘోషున నేడ్చుచు “మునివర్యా! మాతృ నక్షత్రయైన యామె నడవినోవిడిచివచ్చి నంతట నాబుద్ధి కీప్రపంచ మంధకార జంధురై యుండునటుల తోచుచున్నది. నేను మరలివచ్చి యావృత్తాంతమును రామునకు నివేదించి యట నిమిషమయినను నిలువక చనుదెంచి నా నగురుంజొచ్చితి. అది మొక లిప్పటివరకును, నేనతని ముఖమును చూచినవాడను కాను. రాముని జూచుటకును, సంభాషించుటకును, బుద్ధి బుట్టుటలేదు. అపు డంతచెప్పినను మా మాటలువివరక యావిధమున నాజ్ఞాపించుటగాని, నే నామె సరణ్యమున విడిచివచ్చి యా సమాచారమున చెప్పినంతట ప్ర యంబుగల యాదేవి వియోగంబునకు సహింపలేక మహాదుఃఖమును చెంది రామచంద్రుండు రాజ్యశాంత్రముల రాసక్తి మజ్జించి, భరతునిపై యాభారమునిడి తాను నగరువీడి వెలువట రాక రాఘవుడు వయితము తపించుచున్నాడనియు శత్రుఘ్నుని సహాయముగొని యివుడు భంతుండు రాజ్యాంగ విషయములకు విచారించుచున్నాడనియు వినుచున్నాను, వెలువటి కరుగనివాడనై యుండుటచే నిశానిబంబులు నేను దృఢముగా నెఱుంగను రామచంద్రుం డీవల నన్ను పిలిపించినదిగాని యేతద్విషయ మునుగూర్చి యంతవంతు నొకమాట చెప్పినదిగాని లేదు. నేనును నతని యొద్ద కరుగుటలేదు, ఇది జరిగిన వర్తమాన”మని విన్నవముఁ గావించెను. అట్లుండు చెప్పిన సమాచారమంతయును విని మునిశ్రేష్ఠుండైన వసిష్ఠుండు, నిర్దోషియగు సుమిత్రా నందను మారాధి యతనింగని దైవ సింకల్పమున తస్యథా జరుగ నేరడచుటఁ జలించి యిట్లనినెను.

“దశరథ రాజనందనా! ఇందు నీవలనఁ గలిగిన నేరమెద్దియును లేదు, నీవు శ్రీరామచంద్రునియెడల విశ్రృంభకైగలిగి యతని శాసనమును తలఁదాల్చి నేనించుచుండు వాడవగుట నేనెఱుంగని విషయముకాను. ప్రభుండైన నీయన్న యాజ్ఞాపించిన ప్రకార మది యేకార్యమైనను నీవు చేయువలసినది విధి, నీవలన నయినంతవరకును చెప్పినాడవు. అతఁడు

నీమాటలు బెడతెలిపి బెట్టి పట్టుకల వీడకున్నవును నీవేడి చేయఁగలవు! భగవదను విద్యయుములూగున జనుగనలసిన ప్రకారముగా జరిగిపోయినది, సరే! కాని యొక తప్పమాత్రము నీయందు కలకవి చెప్పక తప్పదు ఏమనిన, తాకొనరించిన కవి చేయరాదని తెలిసికొని వచ్చాత్తా పంబుఁజెంది రాష్ట్రకార్యములు నయితము విచారింప నొల్ల దుఃఖించుచున్న కొనల్పా నందచునియొద్ద కడుగకయు, నీవనిత మారడింప కుండుటయు నాబుద్ధికి నమంజరముగా తోచుచున్నది. ఈవిషయమున నీవు నీయన్నపై వినుగునొండుట మంచిదికాదు. ఇదియ నీతప్ప, కుమారా! నా మాటలు వినుము, గామునిపై కిమక విడుపుము అతఁడును దైవపు చెయినికి లోనై యుటలు చేసినవాఁడకాని మనఃపూర్వకముగా చేసినవాఁడు కాఁడు కావన భేదబుద్ధినిమాని నీవు రఘువీరుని యొద్దకుఁబోయి నమయోచితంబులైన శాంత వచనంబుల మారార్చి రాష్ట్రకార్యముల నవలంబించువటుల చేయుము నీవు దతనియొద్ద కనుగుట లేకు శేషటిదినము వచ్చెదను నాయుపదేశమును నుగువలయు” అని పోధించెను, లక్ష్మణుండు పంచమింద్రునిజూచి “నాశిల్లీయైన సుమిత్రను పోత మహా భక్తితో నేవించుచుండిన పతివ్రతా శిరోమణియగు నీతా దేవిని క్రూరబుద్ధిని నేక కొనిపోయి యుదవిలోవిడిచి రావలసి వచ్చెను గదా!” యనెడి దుఃఖమునను, “ఇటువంటి దుష్కార్య మొనర్చ రాను చంద్రుం డెందలో యుండగా నన్నే నింపుమించెగదా!” యనెడి వ్యాకులము వలనను, మాయన్నను పోయి చూగులగు బుద్ధి వుట్టకుండెను, పుణ్య గు న్నవరూపిణియైన భరానందన నావలన నడవినో విడువఁబడి పంకట తాకొని యడలుబొందెనో, యెటుల నల్లాడెనో, ననుగూర్చి యెటుల నిండించెనో గుడకే దుష్టయ్యగము వాతఁబడి ప్రాణములు పోకొనినదో, యామెగది యేమైనదో, తెలిసినదికాదు అవిషయమును తలంచినపు డంతయు నాహ్వాదయము శిల్లశిల్లుచున్నది, దుఃఖము నడంప సాధ్యము గాకున్నది. అంతంతకుం బొంగి పొరలి వచ్చుచుండగా నేనని చేయుచును! ఈకారణముల వలననే, నేను గామునియొద్ద కడు

గనైతిని నని పఠియొక యభిసానుము చేసగా” అని చెప్పి కండ్లనీళ్లు పెట్టుకొనెను.

వసిష్ఠుం దితనికి నీర్వహణ కల భక్తిసంతయు మెచ్చి, యామె వృత్తాంతము నరమువాడై యొక దృష్టివలనఁ జూచి నర్కమునుం బెనిసికొని “అట్లుగా! చింతింపకుము నీలొక రహస్యముం తెప్పెదను వినుము జనకవంశవ మృతినొండలేదు. పుత్రవతియై మామె మునికులేకలగుండ్లైన వాల్మీకివలన సంకల్పింపఁబడుచు సుఖముగా సంతోషమున నతని యాశ్రమంబున నున్నది. ఈ యయోధ్యోనుంకి నవ్యుజ్జ్వలను నీత కచ్చోట సౌఖ్య సుధిగమింతున్నది. భర్తయొక రానుచునునియొద్ద లేకున్న దొకటిదన్న యచట నామెకు మిత్రయే కొలువయునులేదు. కాబట్టి యా పుణ్యవతినిగురించి నీలింక చింతింపవలదు. కొలఁదికాము జరిగిపోయినంతట మఱ నామె తన భర్తతో చేరకలగు ధైర్యము పెహించి నీవు నాయుపదేశ ప్రకారము వర్తింపును శాంత నిశ్చలమై యుండుము. నేనుపోయి మరల శీఘ్రముగా రానుచునుని యొద్దకు వచ్చెన” అని చెప్పి ననకు పునః ప్రణామం బాచరించిన సౌమిత్రి నాశీర్వాదించి, శిష్యులతో తన యాశ్రమంబున కరిగెను. అంతట తన కలగు రుండును, సదా నీతి తేమయునే గోరుచుండు వాడునునైన వల్లభును హర్షి చెప్పిన మాటలవలన జానకీదేవి తేమముగా యుండుట నెఱింగి సంతుష్ట మానసుండై బట్టులుండు నుఃఖించుట మాని శాంతిరొంది, గురుని యాజ్ఞానుసారముగా ప్రవర్తించువాడై, రానుచునుని కర్మచార్య

—* అట్లుండు రానుచుండు మారడింట *

మగుగుటకు నిశ్చయించి వస్త్రభూషణములు ధరించి తన సగతులకలి శ్రీరానుచునుండున్న వగరునకు ప్రయామైపోయెను. సౌమిత్రి నన్ను చుండుటననని దాహితులు చిర చిర గానువల్లభుని దగఁబగుచోలు యొక ర్థకూపం బెఱింగించిరి. గఘువల్లభుడు తన తమ్ముడు నీర వడ వియ్యుని విడిచిపెచ్చిన దానిగా ననయొద్దకు గాకుండుటచే నిక్కిలి నిందించుచున్నవాడు కావున నపు డగోరు బచ్చుచున్న వాడని తెలియుగానే సంతసించి ముతనిరాకకు నిరీక్షించుచుండెను. అంతలో సౌమిత్రి యు వడుదొలి యున్న పాదంబుల పైబడి గురునకు. తన రాకు చేర్చు

హనుమంతుడు సమస్తమును చాటుట.

కుండు ప్రియానుజుని చేతులగుద్ది లేవనెత్తి యాశీర్వదించి యాలింగ సముః గావించి యుచితానసంబుఁ గూర్చుండి నియోగించిన యన్న యానతి భంగి లక్ష్మణుండు కూర్చుండెను.

అంతట కానల్యానందనుండు నమ్మనింగని “అమ్మణా! వేగిరవడి మంచి చెడుగులు తలంపక, రజకుని చూటలు వినుటచే మిసోహ్యకులము కలిగి నాయుండు మిక్కిలి ప్రియముగలదియు నగు సద్గుణములను నునికి యైనదియునగు, మహీనుత పథర్మగుణక గహనంబున విమలబుచ్చితి, నేనెంతటి యవివేకి ననవలయును! కటా! నా యుద్ధాంగయైన నీత నడకాసినది మొదలు నేను చెంచుచున్న యుభయిలయని పలుకుటకు నా ధ్యముగాదు, ముందీ విషయము తోచినది కాదు, ఇప్పుడేమి చేయుదును! కార్యము జరిగిపోయినది, మరల నెవ్వరి నేనియుంబనిచి రావించు డలంచినను లాభము గలుగునని తలంచుటకు వలనుగానున్నది. మహాదరణ్యమున నసహాయుగా నిడచిన యాజానకి యింతను జీవించి యుండునా? ఆయవేక్ష నిరర్థకమే! ఏదుష్టమృగమునకో యపుడే యా హారమై యుండుననుట తథ్యము, నాకేమియుఁ దోచుటలేదు. నివును నాయొడ్డకు రావైతిని, ఇందువలన నాద్యశన మినుముడించినది. రాజ్యాంగ విషయముల నరయుటకు నయితము బుద్ధిబుట్టుకున్నందున తత్కార్యభారమును మన భరత శత్రుఘ్నులపై మోపి నగరువెడలుట కిష్టములేక యివ్వధంబున నంగరాక్షసున్న వాడ” నని కంట తడిపెట్టుకొని మఱి యేమియుం బలుకఁజాలక తలవాంఁసెను. అన్నకుకలిగిన త్యాగులముంగాంచి హృదయము గరంగి, లక్ష్మణుండు, తనయొడ్డకు వసిష్ఠుండువచ్చి సం

— * అమ్మణుండు రామచంద్రు నూహించుట * —

భాషించి పోవుటఁ జెప్పక శాంతనచనంబుల నిల్లనియె. “అన్నయ్యా! రాఘవేశ్వరా! నేవు ప్రజ్ఞావిధిని సర్వ ధర్మములు నలుంగుదువు మంచి చెడుగులు దైవికముగా తటస్థించు చుండుననియు నేది సంఘటిల్లునో యాఫలము ననుభవింపక తప్పడనియు నీకు తెలియుకున్న విషయములు కావు. భగవత్సంకల్ప ప్రకారము జగదనలసిన కార్యము నడ్డుపెట్టుట నేవని సాధ్యమగును! బ్రహ్మదాతై నమం దప్పించుకొనఁగలరా! దీనికై వ్యసనమొందిననో వ్రయోజనమేమి! సేదమిచేయుదువు! పుణ్యవ్రత

యైన బహిషేకంబున దుర్గతవలన నీకటుల బుద్ధికలిగెను, దానికా పాపా
 త్యుండైన గజకుండు విమి త్ముగా నేర్పడెను, అదియంతయును దైవతం
 త్రిమేకాది వేటుకాదు జరిగినదానికై వ్యసనముందుటయు, ప్రజాపాల
 నాది కృత్యంబుల నుజ్జగించుటయుం దగినవనా? నీవంటి సీతి కోవిదుఁ
 డును, ధైర్యశాలియునైన నృపాలుం డివ్వధంబున వ్యసనాశ్రాంతుండై
 మాధుని చంద్రుని నర్పించినచో చూడనవారు పరిపాసింపరా? ఇట్లుం
 డుట యుక్తమకాదు. నానావి నంగీకరించి మనంబు జ్యోథంబుఁ గావించు
 చుకొనుము, దుఃఖమును విడుపుము. శాంతచిత్తుండవు గమ్ము. ఎప్పటి
 చంద్రుని రాష్ట్ర భారంబుదాల్చి ప్రజల శాలింపుము, కోపించుటచే
 గలుగఁజూడే మోక్ష మేదియును లేదనుట నానందంపుము, నీవు కో
 లువునకు బోనినాన్ని కారణమున జనాలు పొంతనొంది నిరతింపుచున్నాడు.
 రాజోద్యోగులు కర్తవ్యంబు దేలియక తల్చిబుట్టడి యుండుచున్నారు.
 ఇంగ సన్మతచారంబులు విడిచి, రాజ చిహ్నంబులుదాల్చి, స్వరితముగా
 కథా భవనంబునకుఁజని, ఏయే కార్యము లెట్లెట్లు జరుగవలయునో నిర్ణ
 యింపుము, నీకుఁ జెప్పఁదగినంతటి సామర్థ్యము నాయందు గనుగకున్న
 ను, నాబుద్ధికే దోచిపట్టు పలికనాడను, ఇటుల జెప్పితినని యాగ్రహిం
 పక నానిన్నపము నాదరింపు" మని చుక్కిలి విషయముతో పలికెను.
 జత్తులవి పలుకులు న్యాయముగాఁ దోచినందున మనంబునఁ గాంత
 కలంకదేటి, అప్పునిమిచ్చి "అమ్మదా! నీవెప్పుడును నాజేషమునే కోరు
 చుండువాడవు నాయందు నీకు ప్రీతి యుభవము. ఇది నీకు నృప్తముగా
 యొఱుంగుదును. నీవుచూచి రాకున్న కలన నివ్వధంబు నాకు ధైర్యముఁ
 జెప్పి నా దుఃఖమున కేనకును శాంతి గలిగింపఁ జాలరైరి నుమా!" మని
 చెప్పి యప్పడ తాను సభా భవనంబున కరుదెంచు చున్నాడనని భర
 తప్రసాదమున, వర్తమానముఁ జెప్పటకు నంజిత సామంతులవలన స్వరిత
 ముగా రాజోచితంజైన వేషంబు ధరించి మహా జాడంజరివలతో నగలు
 వెలువడి సామత్రి కేలుకేలు గీరించి యాత్మ మిత్ర మంత్రి బంధుగము
 వయంబు లిహవంకల నరుదేర నంగ మాగధులు పొగడుచుంకగా దేవేంద్రుని
 కైవడి జనుడెంచి తమ్మునితోడ భద్రగణం బారోహించి యాస్థా
 న ముండుటంబునకు పుట్టి ద్వారంబునొద్ద నేనుగూడగ్గి జయనామ భావ
 నులు ఇతికలంప తస్మా దిరముం ప్రవేశించి మనోయ రత్న శక్తితా

వర్ష సింహ పీఠంబులై నానీనుండయ్యెను. అప్పుడు అత్యుంఘండును భరత శత్రుఘ్నులునువచ్చి మొక్కిన వారి నాదరించి నమ్రతాననా నీనులను గావించెను. అంతట మంత్రి పాశుంధి ప్రముఖులు వరుసగా నమస్కరించి రాజును మఠంబున వారి వారి మరయోదలకుం దగిన పీఠంబుల వలంకరించిరి.

ఈట్రకాలమున రఘునాయకుండు కొలువుదీటి, రాజకీయంబులైన కార్య విశేషంబులను విచారించుచున్న నమయంబున దావారికుండు పరుగునవచ్చి వండముఁబెట్టి “మహాప్రభా! కులగుటండైన వసిష్ఠ మునివరుండు వచ్చుచున్నా వాఁడని విన్నవించెను అంతట సర్వ కార్యములును జాలించి దిగ్గన సింహాసనంబుఁ దీగ్గి యనుజాలు వెంట వచ్చుచుండగా శీఘ్రమున నెదురుగాబోయి క్షారంబు కడనిలిచియున్న యా మహాత్మునకు వండ ప్రణామంబు లాచరించి యతిని రిమ్ములును మ్రొక్కిరి. వసిష్ఠుడా నలుగు రన్నదమ్ముల నాశీర్వదించినవారు మునివరుం దొడ్కొనివచ్చి సభా భవనంబున నర్హాననా నీనునిజేసి యర్హ పాద్యంబు తొసంగి పూజించి యతిని యనుజ్ఞఁగొని యుపవిష్టులైయుండ వసిష్ఠుండు వంక్షిరధాత్య జాగ్రేనరునిజూచి “రామచంద్రా! సకుమ, నీపల్లమహిషియైన జానకీ మహా దేవిని, నీతమ్ములకును వారి భార్యలకును కుశలమే

— వసిష్ఠుండు రామచంద్రుని యుపకువచ్చి సంభాషించుట —

కదా! తల్లులైన కౌశల్యా కైక నునుత్రలును, పరిజనులును, నిన్నాశ్రయించి యుండువారును, నకరోద్యోగులును క్షేమంబుననున్న వారిలే కదా!” యని అడిగెను. రామచంద్రుండు మునివరునిజూచి “స్వామీ! నాస్థితి ముక్తిలి లోప భూయిష్టమై యున్నది. ఏలననగా నీలి నిమిత్తమున నేను పొందిన పాపమునకు మేరయెలేదు. రావణుండు జనకజనుఁగొని పోయినంతట నేను సుగ్రీవుని విహాయమున వనచర నేనలంగూర్చుకొనిపంపి అంకాపట్టణమును ముట్టడించి మహా ఘోరతపంబులొనరించి బ్రహ్మహులను మెప్పించిన వీరాగ్రేనరులైన, రక్షోగణంబుల రావణకుంభకర్ణులను, ఇంద్రజిత్తును, కుంభనికుంభ, నరాంతక, జేహంతక, అతికాయ మహాకాయ, యాగ్నివర్ణ; సర్పరోమ, పృశ్నికరోమ, భద్రరోమ ప్రభృతీలను మఱియు గొన నయిదుగురు పాద్యముగాని నమస్కరించి రాజును అశ్వుంబని యాపావంబు నొడిగట్టుకొన్నాడె. ఆయోధ్యకువచ్చి నట్టాని

మీ క్రుండనయ్య నివుడును సత్యమి గలుగడయ్యె రావణునిచే హరింపఁ జడిసి నీరీను కుగ్రహించితి నెడి లోకమావణకు పాలై నాడఁ అనిదో క్రులు వివచాలక భూపుత్రి సరణ్యంబున విడిచి రాజుంచి పిమ్మట తద్వి యోగ సుఖము ననుభవింపట కాన్పడుండ నైతిని. ఏ భోగములందు గాని రాజ్యపాలన విషయమునగాని లేక మైనను నాకుం బ్రయోజంబు గలుగుటలేదు. ఏమిచేయుదును? మీతోడ విన్నవించి మీ యనుమతింగొని రాజ్యమును నాతమ్ముని నరంబుగావించి, నాయొకర్చిన కిల్చివంబులు తొలంగిపోవ తపంబుఁ గావించుకొనుచు కాననంబులతో వసింపవలయు నని తలంచుచుండ దైవికముగా నేను మీకు పరమావముఁ జూపుటకు పూర్వము మీరే యడుదెంచినారు ఇది యెంతయు మేలైనది, కనుకొంచి యనుజ్ఞ నొసంగుడు కాననంబునకుఁ జోయెదె” అని పలికెను. వసిష్ఠుం డతనిగని “రామా ! బుద్ధిమంతుడవై నీవు యిటుల దలంపవచ్చునా ! అదియుండనిమ్ముగాని మైధిలి నేల యరణ్యమునకుఁ జనిచినాడవు ? కారణమేమి ! చెప్పిము ?” అని యడిగెను.

అంతట రఘునాయకుండు దీనవక్షసుండై జరిగిన సమాచారమం తయుం దప్పక వివరించి శోకంబు పూరిత నయన యుగళుండై, “తపో జల సమన్వితులైన దానవులఁ జంపిన దోషమువలననే, యిటువంటిదుః ఖములన్నియుం బ్రాప్తించిన” వని చెప్పిన తలయూచి ఋషిశేఖరుం డతనితోడ నిట్లనియె.

—* వసిష్ఠం దశ్వమేధ యాగము జేపని రామునితో చెప్పట *—

రామచంద్రా! నీవుచేయఁ కాగ్యములొన నెపుడుగాని నీకు పాప ము గలుగడని నేనన్ని పర్యాయములొ చెప్పియున్నాను, నామాటలు నెప్పటి కపుడే నీవు మఱుచుచున్నట్లు లోచుచున్నది, కాదేని యివి వయంబున చింతయేల? దుష్ట శిక్షణముఁ జేయవలసినదియు, శిష్టపరిపాలనముఁ జేయవలసినదియు రాజులకు పరమ ధర్మము. దుష్టాగ్రులైన రావణాదుల వధించినందున నీకు పాపమేల గలుగును ? దీనికై విరక్తిఁ గొనుట తగదు. గాని పరమ పూత చరిత్రయు పరివ్రతయు, గుణవతి యులైన నీకు సరణ్యము పాలు గావించి గొప్ప తపః గావించినాడవు. అయ్యో! ఓరామచంద్రా! ఆమె యేమి నరఁగుఁ జేసినది? ప్రాణశుల్క మైన యొట్టి యునతీగట్నమును, ప్రియభార్య నలువంటి శిక్షను పాఠ్రు

కాబగునట్లు చేయవచ్చునా? గళలానర్థములకును నీవా పుణ్యవతి నవ్వి
 ధంబున దుఃఖముండించుటయే కాకగాము. ధ్యాధ్యంబుల నెఱింగిన
 వాడవై యుండియు, కేవల మవి నేకియైనవాడు సయితము చేయనొట్లు
 ని దుష్కార్యము నొనరించిరాడవు. ఇటువంటి బుద్ధి నీకే! గల్గెనో
 యాశ్చర్యముగా యున్నది. ప్రపంచమందలి శ్రీతివంశములందెల్ల
 ను సూర్యవంశము గొప్పది. వనిత్రవంతమైనది. మీవంశమునకు ప్ర
 థానపురుషుడైన, నకడుడు, ఇత్తోగు, రఘువు, భగీరథుడు, దిలీపుడు,
 అజుడు, మొదలగువాడు బగ ద్విభ్రాంతి యతో ధురంధరులు, వదా
 నుల్లులు, హరిః పరాక్రమవంతులు, పుణ్యవర్తనులు, దేవతలు సయితము
 వారిని స్తోత్రముఁగావించి యగత్యమైన నేకల వారి సహాయమును బొం
 దుచుండిరి. ఇంక మీ జనకుడన్ననో, తన పూర్వపు వారి కెందునుం
 దీసి పోనివాడై సర్వ విధములను ప్రభ్రాంతిఁజెందెను. నీవీ వివంశం
 జను దుష్టాంబుధికి పర్వ శర్వరీనిఁబసి వంటివాడవు. అవతార పురు
 షుండవు. నిఖల శుభలక్షణములును నీయందు మూర్తీభవించి నట్లు
 తోచుచుండును. ఇటువంటి యుత్తమోత్తమ చరిత్రుండవైన నీవు
 లక్ష్మీనర్మరూపిణియైన యర్థాంగిపై ననూఁడుఁగాని యుడవులకుం జనిచియ
 డుచున్నాడవు. ఇది తలంప నమలభవ కృతంబని తోచుచున్నది.
 కాదేని యూతీడున సంభవింపదు. దీనినిగురించి యింక దుఃఖించుట
 వెట్టితనము. నేనొక మాంబి యుపాయమును చెప్పెదను వినుము. ఏయన
 గా. వియమ ప్రకాశముగా హయమేనంబుఁ గావించుము. అయాగ
 మును క్రమముదవుక నరవేర్చి వేల్పుల సంతృప్తులం జేసినయెడల నీయ
 నంబునంగల పాప సంజేహంబును, నీకుగల నకల నుష్ణములును పటా
 పంచలగును. నీవు వేరువిభంబున వాలోచింపక వాయువజేకంబు లాగున
 శీఘ్రముగా నశ్వమేధ యాగంబు గావించుము. నీకు సర్వవిధంబుల నది
 క్షేమం బొసంగఁగల"డని చెప్పిన రామచంద్రుండు గుడుక్షేమని హితం
 బునిని సంతృప్తిచిత్తుండై మఱచిఁజూచి "మహాత్మా! మీవాశ్వ బుల
 వలన నాకు మిక్కిలి సంతోషంబు గలిగినది గాని జన్మంబు చేయవల
 సిన విధంబును, కానాసిన వస్తు పనుదాచుముంబులును గమయంబును
 వివరించి నన్ను ధన్యుని జేయు"డని ప్రార్థించెను. వసిష్ఠుండు రామునిఁ
 గని యశ్వమేధ యాగక్రమంబు దెలుపువాడై యిట్లనియె.

—* వసిష్ఠుడు రామున కశ్వమేధ యాగక్రమంబుఁ చెప్పట —

“గాఢ కులశేఖరా! అశ్వమేధ యాగంబుఁ జేయువలసిన పద్ధతిం జెప్పెద వినుము. మంచి శుభలక్షణములు గలదియు నొక దేవుని పను వున నైయు జేచుకొని యెడమకాలు నీలమునో, గూడిన కనకువన్నెలు, పొట్ట వలుపును, యెఱ్ఱుని జేగమును, మాఖంబు తెలుపుచుం గల యుత్త మాశ్వంబును దెచ్చి శుభ మాహూర్తంబున దాని నలంకరించి, పూజించి యొక యవకంఠి లేకుమీఁద భవ తృప్తితాపమును గూర్చియు విశుద్ధం బులను గూర్చి వర్ణింపఁబడిన వాశ్వంబులు ప్రాసాదించి యా పై యధవము ఖంబునఁ గట్టి దానిని నేచ్యుగా భూ ప్రక్షాళనార్థము నిడువవలయును. అశ్వ సంరక్షణార్థముగా శౌర్య సంపన్నులైనవాకు పై నొక్కపేనులై దాని మార్గము ననుసరించి పోవుచుండ వలయును. ఎవఁడై నను దాని ముఖ పట్టికను చదివి యడ్డగింఁ దలచెట్టి పక్షులొని బంధించినచో తక్షణము తని నడుచి తిరుగంబును విడుచుచుండ వలయును. ఈప్రకార ముది యొక సంవత్సరము నంచరించినంతట దానినిఁ గొనివచ్చి విశుద్ధిచుక్తుం డై దీక్షవహించి, తత్పూర్వమే నిర్మించి సిద్ధము గావించఁబడిన యజ్ఞ వాచికయుందు యాగకులును ఋత్విక్కులుం దను తను శార్వములు సగవేళ్ళచుండి విధుల క క్రమంబున నయ్యశ్వంబును యజ్ఞ పశువుఁ జేసి యాగంబున హోమముండంబున వహి హోమము గావించి దేవతల తృప్తిం జెందింపవలయును. పిమ్మట నొక్కొక్కవిప్రునకును నొక్కొక్క ముఱుగు సుకాగమును, లక్షవరసమును, నూతేనీ నోవులును, ఏనుడి గుఱ్ఱులులును, పది యేనుగులును, ఈప్రకారము భూరి కక్షిణ లా సంఘి ఋత్విక్కులంబుల తగిన జహుఁకూగంబులచే నత్య గింపి నశ్వంబును లకు గానధర్మములకు న తుష్టులుగావించి యావత్పుత్ర స్వావయిఁ జేసిన యెడల నశ్వ దోషములకు నోలంగుటకుంకాక విశుద్ధులనును చేసినవాని కిది శాశ్వత పుణ్యముగా నాఖ్యంబు గలుగును ఇది పద్ధతి ఈప్రకార ముగా చేయుము. యోగశ్రమము విడిచి యుచున్నచో వచ్చుటకు నోలంగు నశ్వంబును నుంజాములును నేకరించి, యాగవాని నిర్మించిసిద్ధముగా యుండి వారువంబు రాగానే యాగంబుఁజేయుటకు ప్రార్థించి పుము” అని చెప్పి తిరుగఁజూచు విడుచుటకు ముహూర్తమును నిర్ధారణ గావించిన రిఘువీరు డమ్మునింఁద్రునిగాంచి “వాచం యమవశేఃకా! నాత్మే

మమవశే మీరే చెప్పిన యశ్వమేధయాగమునుచేయుట నా కెంతయుం
 బ్రీయుండె న విషయమేకాని యొక సుదేహంబు పొడమి నా మనసును
 కాధింపదున్నది. దానికేవు చేయవలయునో మీరే చూపరి యెవ్వ
 వలయును. ఏమనగా, యాగమునకు భార్య యుండునై దీక్ష వహించి
 పవలయునని శల వొసంగితిరి. నీవికే నేనేమి చేయుదును? నీత వర్య
 మునకు జనిచివాడగదా! పిలిపించఁ జలంబినను, నయ్యిండువదన యిం
 కను బ్రతికింతుండునని తలంప వలమనడను. అప్పుడే కూరమృగంబుల
 వాఁజుడి యుండును. ఇట్లుండగా భార్యతోడఁగూడి దీక్షితుండ నెట్లు
 కాగలను దీనికేమి యుపాయము చేయవలయునో తెలియకున్నది వనిం
 పుండని ప్రార్థించెను. నీత వాల్మీకిమహర్షి యాశ్రమంబున సుఖముగా
 నుండుట నెఱింగియున్న వాడనైనను పసివుం జామాటను రామునితో
 చెప్పిన భవిష్యత్కాలమున జరుగఁగల భగవన్నిర్ణయము నూహించి యా
 రహస్యము బయలుచేయరాదని యెంచి రాసుమూర్తితో “వశరథ నం
 జనా! ఇది నీవు నన్నుఁగూర్చి యడుగవలసిన విషయమే! దీనికిని యొక
 యుపాయము శాస్త్ర సమ్యక్మొనరి తలచు. ఎట్లైన పరిశుద్ధమైన సువ
 ర్ణముతో నీతా స్వరూపమును గల్పించి యా విగ్రహమును జానకీశివ
 గా సుంకల్పించుకొని చెంతఁబెట్టుకొని దీక్ష వహింపవచ్చును. ఇటుల
 చేయుట ధర్మవిరుద్ధము కానేరదు. కావున తగినంత బంగారముతో
 జానకీ రూప విగ్రహమును జేయింపుము. తురంగంబు మరలివచ్చుటకు
 లోపల నివియన్నియు సిద్ధము శేఁజుఁబడి యుండవలయును. ఇంక నేను
 బోయెదను. నీవు నా చెప్పిన విషయములుగల తురంగమును ముహూర్త
 కాలంబున విడిచి సర్వ కార్యమును జాగ్రత్తగావించి హయంబువచ్చిన
 తోడనే వర్తమానంబుం దెలియజేసితివేని యాక్షణంబున నేనిచ్చోటి
 కరుదెంచి జరుగవలసిన విధి విహిత క్రియలు క్రమక్రమము జపించె
 ద”ని బాకుచ్చి తనకు మొక్కిన రామూదుల వాశీర్యదించి శిష్య
 బృందసహితంబై నిజాశ్రమంబునకుం బోయెను.

పసివుమహర్షి యరిగినంతట రామభద్రుండు తమ్ములవంశజుల
 “యనుజులారా! మన ఔమార్థముగా గురుండు చెప్పిపోయిన స్వస్థాంత
 మును విన్నాడుగదా! ఆ మహాత్ముని యుపదేశము చొప్పున మన మిచ్చి
 మేధయాగము జేయవలయును. ఇది నీ సూన్యులు చేయఁగలదికాదు.

మహాబ్రాహ్మణము. దీనికి తగినంత బలమును ధనమునుం గావలయును. ద్రవ్య విషయంబునఁ గొంత లేదుగాని మనకు తగినంతటి బలములేకని నా యభిప్రాయము. కావున మనకు తగినంతటి యుపబలమును చేకూర్చుకొని కార్యమున కుపక్రమించుట మంచిది వేగిరినడి యారంభించి పెనుక చిక్కులొందుట యాత్మముకాదు. ఇటువంటి సందర్భములలో మన కాంక్షనೆಯని సహాయ మావశ్యకము. అతడు లేకున్నచో నిర్వహిల్లఁ జేయుట కష్టము. కావున తొలుత సరసి రావించుట మంచి”దని పలికి తన మనంబున చాయువుత్రునిఁ దలంచెను.

అంజనేయుండు రామనియొడకు వచ్చుట

అది యెఱింగి పానుమంతుఁడంబరమార్గంబు వాయువేగముతోడ నయోధ్యాపురంబున కడదెంచి శ్రీరామచంద్రుని పాదారవింధములు తన శిరంబు సోకువిధంబున సాష్టాంగముగా ప్రణామంబు గావించి పిమ్మట లక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నులకు సమర్పించి ముకుళికరయ్యగళుండై రామచంద్రుంగని భజిభక్తి విషయ విధేయత లతిశయింపగా “ఓ స్వామీ! మీసేవకుఁడనైన నన్ను బిలుచుటకు నిమిత్తమయ్యదియోయా ననీ యొనంగుడు. ఏ కార్యమును చేయుమని నియమించినను చేయుటకు సిద్ధముగా యున్నాఁడ”నని యడిగిన జానకీ జాని మహాప్రియంబున సరసి నాశీర్వదించి యాదరం బొప్పగా నిట్లనియె “సమీరకుమారా! గొప్ప పని కలుగుటవలననే నిన్ను తలంచినాఁడ. ఉద్దేశించినట్టి యీ గొప్ప కార్యమును నీవు చెంతనుండి వలయు పనులను చక్కబెట్టి జరిగించి నన్ను సంతృప్తి నొందింపవలయునని కోరుచున్నాను. ఇపుడుతొలు దొలుత నీవు చేయవలసిన దెయినగా, శీఘ్రముగా కిష్కింధా పురంబునకుఁజొయి. ఈ పృథ్వింతంబు సుగ్రీవునకు సంగదునకు నెఱింగించిన నై న్యంబుగా రమ్మని చెప్పినని పిలిచి, యటనుండి లంకాపట్టణమువఱకుఁ బొమ్మ విభీషణునకు నాయాహ్వానంబుం జెప్పి తన జలంబులతోడ త్వరితముగా వచ్చునట్లు దిట్టపరచి వారిప్రయాణమువరకునుం గాచియుండక నీవిటకు శీఘ్రముగా రావలసినది. నీవు వచ్చినంతట నిచ్చోటకరుపవలసిన పనులెన్నియో యున్నవి” యని యాశుచిచ్చిన వాయునందనుండు మహా ప్రసాదమని రామచంద్రుని యాజ్ఞను తలఁదాల్చి వై నంజగుటయు రాఘవేశ్వరుం “డాంజనేయా! నీవు నేటిరాత్రికిచట నేయుండి రేపటియుడయ

కామున ప్రయాణమై పొమ్మని చెప్పి కొలువు చాలించి నభ్యులను వారి వారి గృహంబుల కనిచి తమ్ములతోడను మరుత్సరునితోడను తన నగ తనకుం బోయెను.

కీట పృతాంతంబుని హనుమంతుడు దుఃఖించుట,

నాటిరాత్రి భోజనానంతరము భరతశత్రుఘ్నులతోడను, లక్ష్మణునితోడను సంభాషించుచుండి జానకీదేవి వృతాంతమును వారు చెప్ప గానిని, యత్యంత విషాదంబుఁజెంది “అయ్యో! పరమపవిత్ర గుణ సం దోహ నిలయమైన యాపత్రిసతా రత్నమున కెంతటి దుర్గతి గలిగినది? దర్మవ్యరూపుడను నీతికాస్త్రకుశలుండును, నైన రామభద్రుండు నిర్వజన పూజనార్హుడైన సీతాదేవి నిటువంటి దుర్గతికిఁ బాల్పడఁ జేయుట న్యాయమగునా? హరిహర బ్రహ్మేంద్రాదులకై నను నామె యందొక దోషమును గణించుటకు సాధ్యమగునా? లోకమాతయైన యాదేవి కిటు లసంభవించుట మిక్కిలి యన్యాయము. అయ్యో! పాపము! అటు జీవిత మంతయును కష్ట దుఃఖములతోడనే గడచెను జన్మించిన లగ్నఫల మటువంటిది కాఁబోలు. సీత లేకపోవుటచేతనే కాఁబోలు యీపురంబు శోభాహీనమై యున్నది. పవిత్రశీలయైన యామె అంకాపురంబుననున్న కాలమున నేను వెదుకఁజోయి చూచినపుడు రామచంద్రునిఁగూర్చి నా తోడ నామె చెప్పినమాట లిప్పటికిని నాకు మరువరాకున్నవి. అటువంటి పూజ్యురా నిడు దడవులబడి యల్లాడి మృగముల కాహారమగుటలులనా? దైవమునంకిల్పించె”నని దుఃఖించెను. ఆరాత్రియులయువాంజనేయుండు సీతా మహాదేవి గుణములును, తుడ కామెకు కలిగిన యుపద్రవ స్థితి యాను తనలోఁజలంచి విచారసాగరి మగ్నుండై నిదురరాక చెఱుటలనో కాలముఁ గడపెను. మఱునాఁడు సూర్యోదయము కాగానే లేచి కార్య కరణీయంబులు దీర్చుకొని రామచంద్రుని సన్నిధికరిగి నమస్కరించి యనుష్ఠింఁగొని, రవిసుత రాక్షసేశ్వరాదులను విలిచివచ్చుటకు ప్రయాణం జయ్యెను.

హనుమంతుడు యాగమునకు సుగ్రీవాదులఁ బిలువఁజోవుట

అతం డయోధ్య విడిచినంతట మింటికిగిరి మిక్కిలి వేగముతోఁ కిష్కింధా పురంబునకేగి యాచితి క్రమంబున సుగ్రీవుని నభిస్థానంబు ప్రవేశించి పేరొలగంబున నుండిన యా స్తవంశేశ్వరునకు నమస్కరించి

నిలిచిన యతం శాంజనేయుని మర్యాదఁ గావించి యర్హున నాసీనుఁగా
 వింది “పంచమందనా! అయోధ్యకుం దెల్లరును డేముగాయన్నా
 రా! విశేషంబు లెవ్వయును లేవుగదా!” యని యడిగిన. సుగ్రవునిజూచి
 “ననచ-ల్లభా! అందఱును డేముమన నున్నవారుగ ని జనఁ నందనమి
 రామభద్రుం డొ. శారణంబున నరణ్యంబునకుఁ బనిచెనట. పరిమళతి
 వ్రతయైన యామె యేమైనదియుం దెలియలేదట. ఇప్పుడు రాఘవేశ్వ
 రుం డశ్వమేధయాగముఁ జేయఁడలంచి తచ్చియత్నింబున నున్నాడు.
 సేనానహితులగా నిమ్మరాసలసినవిగా కోరి పిలుచుటకై పంపా వచ్చితి.
 రామాజ్ఞప్రకారముగ త్వరితము ప్రయాణము గవచ్చు. నేను లంకా
 పురియు మొదలైన చోటుల కరిగి విభీషణాదులం బిలిచి వచ్చెద” నని
 చెప్పి యటులనే యవరాజైన యుంగదుం బిలిచి చెప్పి “ఇంత సేనచట
 తడయుట కూడదు నాకాజ్ఞ యొనంగు మరిగెద” ననిన హనుమంతుని
 మాటలువిని, సుగ్రీ వారిగఁబాలులు సీతా నవీతి సంభవించిన కష్టమునకు
 వంతుర “అంజనేయా! శ్రీరామభద్రుని శాసనప్రకారముగా మేము
 ప్రయాణమై యయోధ్యకుం బోయెదము. నిప్పు లంక కరిగిర” యనియను
 జ్ఞనొసంగిరి. అంతట నమ్మహాబలుండు గగనవధంబున కిష్కింధనుండి
 పూర్వము సీతాశ్వమణ నమయంబునఁ దసినపుడు చూచియున్న గుఱు
 తులంగనుచు దక్షిణ స బుద్రంబు చెంతనుండెడి మహేంద్రవృత్తిమ్యుపై
 డిగ్గి సురికిన యాకొండ యందర యట్టిపై కొంతభాగ ముతని జలమివిలన
 భూమిలోనికి క్రుంగిపోయెను. కిచ్చుకడలన నృసింబుంబిడిగిచావకల్లుగా
 బయలుయి, పయలుని, మృగి నిమూనింబులను భయ మొంది నానా
 ముఱుంబులఁ బయవఁ దొడంగెను. అప్పుడా వీరుం డిచట మహా దాశార
 మునుదాల్చి సాక్షంబులుతుంచి చేతులు ముందునకుఁజూచి డిగ్గన నంబరి
 మున కిడ్లదొంది యుచ్చేటను నిలువక శర నొగంబున లంకాపురిమునకు
 నూటిగాఁ బోవుచుండ దేవతలు ముంటనిలిచి యుతఁ డరిగడ వేగంబు
 గాంచి “బలీ! ఈ మహా నర్త్యవంతుడు మిమ్ము సీతాదేవిని పెదుకఁబో
 వునపు డేమేధముగా నముద్రంబును దాటిదసయు. ఇతనిశక్తి నరయు
 టకై యపుడు పెక్కువిధంబుల నిగోధము గలిగించితిమి గాని యవి య
 నియం డిప్పించుకోని యరిగి తన కార్యమును నెరవేర్చుకొని పోవును.

ఇతఁడు మహా ప్రజ్ఞావంతుఁడు. ఏలకోకాని యిప్పుడు మరల గప్పటి చందముననే లంకివైపుగా బోవుచున్నాఁ”డనియొకరితోడనొకడు బలు కుఱొనుచు నతని నామర్థ్యంబును పొగడుచుండెరి. అంజనేయుండు వార లంజామేచు పోయి పోయి నముద్రమునకు దక్షిణపు టొడ్డుననుండు ప్రవాళగిరిపై డిగ్గిన నది యతఁడు భారంబుచే యోజనమాత్రంబు క్రుంగి పోయెను.

హనుమంతుం డచ్చట తన రూపము నువశంహరించి మిత డే హుండై కుప్పించి యెగసి లంకిలోదూకిన, మువ్విరంబున పడుగువలె నాకస్మికముగా మింటనుండి భూమిపై డిగ్గిన యతనింగొంచిలంకయందలి రాక్షసులు భయమొంది కల్లావడరై పరువెఱచొచ్చిరి. వాయువుత్రుండు వారలంగిని నవ్వుచు విభీషణుని కొలువుకూటమను దరియవచ్చుటయు నెఱింగియున్న నావారికులు శీఘ్రముగాబోయి యతని యాగి నున వృ త్తాంతమును తమ ప్రభువున కెఱింగించిరి. విభీషణుండు తటాలునలేచి యెదురుగాఁ జను దెంచి హనుమంతుని నాలంకనముఁ గావించి సంతనము రెట్టింపఁ దోడ్కొనిపోయి, యుచితానందంబుపై నుపవిష్టునికేసి, శ్రీరామ చంద్రాదులయొక్కయు, సుగ్రీవాంగిడ ప్రముఖులయొక్కయు, క్షీమ వర్తమానమును విచారించును. హనుమంతుఁ డితఁడడిగినవాని కెల్లము నుత్తరంబొసంగ మఱియుంగల విశేషములు నుడవి, రామచంద్రుం డశ్వ మేధయాగముఁ జేయుడలంచి యుండటయు, తదర్థమై వీలించి రమ్మని తన కాజ్ఞయొసంగుటయుం దెప్పి “రాక్షసశ్వరా! సైన్యయుక్తులై ప్రయాణమైరమ్ము. నేను చక్ర పురంబునకుఁబోయి, సహస్రకంఠుని నందనుండైన మహా మోయనిమి రామకాజ్ఞ నెఱింగించి, రత్నపురమున కరిగి శతకంఠుని కుమారుండైన జలవసంఠునకును నెల దృతాంతంబును దెలియఁజేసి మీరచటికి వచ్చునంతకు నెనునం జేరెద”నని పలికిన విభీ షణుండు గంత పించి, యాలంబనేయుని నిలువఁజూతఁ నాటిదినపుంతయు దనయొద్ద నిలువ ప్రార్థించిన, యతనివేడి కొలున కంగీకరించి కేశరీ పు త్రుం డాదిన మచ్చటనే విడిసెను. నాటిరాత్రి సకలోప చారములచే తిను నతని సొతుప్పైనిఁ గావించి విభీషణుండు మహా సంతోషముతో నానా భవయంబులను సూర్యుడు సంతాపింపుచు, గడియ యొక నిమి షమువలె యారాత్రి గడ పెను. మిటునటి నూరొక్కడయ నమయంబున

హనుమంతుడు చక్రపుర, రత్నపురంబుల కరుగుట,

విభీషణుని యనుమతిఁబొంది వీడ్చొని నవాన్రకంపుని నంజనుని కొఱకు చక్రపురంబునకుఁబోయి తన గాక నెఱింగించుటయు, మహామాయుం డెదురుగావచ్చి ముక్తితోడ్చొనిపోయిజంగారుగద్దియపై నాసీనుఁగావించి మిక్కిలి వినయంబున నాగమన కారణం జడుగుటయు, తానువచ్చిన నిమిత్తమును చెప్పి వానుమంతుం డితనితో, “మహామాయా! నేను కీఘ్రముగా నరుగవలసియున్నది కావున పోయెడను.

రానుచంద్రుని యాజ్ఞప్రకారముగా నీవు త్వరితముగా నేనాగమే తుండవై ప్రయాణమైము. నేను జల వనంతున కీవర్తమానమునెఱింగించుటకు రత్నపురమున కేగి యతనికి రామాజ్ఞను దెలిపి యయోధ్యకుఁ జేరెడ”నని చెప్పిన యతండు మహా భాగ్యుని నేనాపతుల రావించి యయోధ్యకుఁ బోవుటకు డళంబుల నాయిత్రము చేయవలసినదని నియమించి యునిలనంజనునిం గని “స్వామీ! ఈరాత్రి మీరిచ్చటనుండి నా యాతిధ్యంబుఁ గొని రేచటిదినము రత్నపురమునకు పోవలసినదిగా మిమ్ము ప్రార్థించెడ”నని మిక్కిలి నమ్రుడై వేడెను. హనుమంతుఁడం గీకరించి నాఁడంతయు చక్రపురమున మహామాయుఁ డొనరించిన యుపచార సత్కారంబులఁ బొందుచు సంతోషముతో గడపి. యరుణోదయమున నచ్చటనుండి వెడలి, వేగముగా రత్నపురమునకుఁజని రాజద్వారంబునకువచ్చి తన యాగమనంబును, శతకంఠ పుత్రుఁడైన జలవనంతునకు ద్వారపాలుగ మూలమున తెలియఁజేసిను, అమాట వినగానే యతఁడు బిరబిర నరుడైచి నమీర కుమారునిగాంచి పాడంబులకు సాష్టాంగ ప్రణామంబుఁజేసి నగరునకు వెంటఁ గొనిపోయి యుచితాగనం బొసంగి మర్యాదగావించి “మహానుభావా! మీరు నిర్ణిమిత్తముగాయింతిదూరం రాఁడలంపురు. ఏదో గొప్ప నిమిత్తము కలిగియుంకవలయును. మీరా కవలన నామనఁబున కెంతయు సంతోషము చేకూరినది. వచ్చిన కారణ మానతీయవలయును. నావలన జరుగవలసిన దేదీయెనంగలదేని యా కార్యమును చేయుటకు సంసిద్ధుడనై యున్నవాడ”నని మఱుకుటయు మారుతి సంతసించి యతని మాటలవలన కంతుష్టుండై, రానుచంద్రుడు యాగముఁ జేయఁడలంచుటయు పిలువంబంపుటచే తాను వచ్చుటయుఁ జెప్పి “దనునాయకా! మిమ్ముత్వరితముగా రావలసినదిగా రఘుల్లభండు

చెప్పి రమ్మనెను, నీబలంబులతోడ తడవుచేయక ప్రయాణంబు గమ్మని చెప్పెను. బలవసంతంబు మహా ప్రసాదమని సంతోషముండెంచి ప్రయాణ సన్నాహముఁ జేయుటకుఁ దగినవారిని నియమించి హనుమంతుని నాఁడంతయుఁ దన పురంబున నుండవలసినదిగా వేడుకొనెను, అట్లే నిలిచి వాతాత్మజుం డతనివలన సత్కృతులనుబొంది పరమానందంబుతో నాటి దినమంతయు నచ్చోట గడపుచుండెను.

సుగ్రీవుండు బలములతోడ నయోధ్యకువచ్చుట,

దశరథాత్మజుని యాజ్ఞ ను హనుమంతుండు చెప్పిపోయిన తోడనే కిష్కింధలో సుగ్రీవాంగదులు నీలునిచిలిచి యయోధ్యకుగొట్టకు దళంబుల నాను త్తపటచుట కాజ్ఞాపించుటయు నతఁడు రయంబుననర్వ సన్నాహములుం గావించి వచ్చి యా పృథ్వాంతముం దెలిపెను. అంతట రవి నందనుండు రాజ్యపాల నాధిపత్యమును మంత్రులమందు నిలిపి, యంగద రుమా, శారాదులతో, శకపాథగణ భూషితులై తమ గౌరవంబులకు తగిన యానంబు లారోపించి మహా దాడంబరమున, వెల్లువల సంఖ్యలు గల వనచర బలములు ముందునడువగా వాద్యఘోషంబులును, ప్లవగుల కిలకిల ధ్వనులును మిన్న ముట్టుచుండగా కిష్కింధనుండి బయలు వెడలి వచ్చుచుండ, దళంబులు నడచుటచే రేగిన పెంధూలి యాక సముఁ గప్పి యభ్రతలము మేఘావృతమైన పథంబున సూర్యబింబమును మాటుపడఁ జేయుటచే రాత్రియంబోలె చీకటులు గలుగుచుండెను. ఇటుల బహుళానిక సహితుండైనవానరాధిపతి వచ్చుచుండ, యటనిభీషణుండును, నీలాక్షుండనెడి రాక్షస సేనా నాయకునిం చిలిచి మహా బల పరాక్రమ కలితులైన దైత్యబలంబుల సిద్ధముఁజేయుమని చెప్పి యనేకములైన రత్న ప్రముఖములైన కానుకలుగూర్చి తెప్పించిరాజోచి తాడంబర ముల్లసిల్లఁ ప్రత్యక్ష ల్యాసర్థ విభూషణములు ధరించి పుష్పక విమానంబుపై సేనా సహితుండై యారోపించి ప్రయాణంబై రాదొడంగెను,

విభీషణుండు సుగ్రీవునిఁ గలిసికొనుట,

అంతకుమున్ను సుగ్రీవుండు దండకారణ్యమునుజేరి యచ్చట విడిసి యుండ, విభీషణుం డంతరిక్షంబునఁ బోవుచు తత్తైన్యంబులంగాంచి, సుగ్రీవుండు వచ్చుటగా యెఱింగి భూమికిక్రింది విమానం బవరోపించి,

పాదచారియై, రవివందననియొద్ద కరిగిన, నతడు విభీషణునిఁ గని తర మానంద భరితుండయ్యె. అపుడు మారొండొరు లాశింగనంబునుగావించి కేశల ప్రశ్నయు జరిగినంతటి నొకచోటఁ గూర్చుండి కొంతతదవు నం భాషించుచుండి తానుచట తడయట నుంచిన కాదనియు, రానుచున్నం దాలస్యమైనచో కోపించుననయుం గలియు వలుకుకొని మరల నెవ రెవ రెటుల వచ్చిరో యిటులనే వేటువేటుగా జలంబులంగూడి పోవఁదొడం గిరి. సానుమంతుండు రత్నపురమున జలవసంతుని ప్రయాణమునకు నం

మహామాయ, జలవసంతు అహోధ్యవనమున,

సిద్ధునిజేసి యుటచుండి పాతాళమునకరిగి పాతాళ రాజ్య వల్లభుడైన దైవ నుండరునియొద్ద కరిగి యునిచే నకల మర్వాడలునుబొం. రాను చంద్రుని యాహ్వానంబు వివరించిన యతడు, తదాజ్ఞాను తలదాల్చి యాక్షణంబు నే ప్రయాణ నన్నాహం బొనరింపఁజేసి యుయాధ్య కుప నంబునంబయ్యెను, మహా మాయుడును, జల వసంతుడును, ననంత జల సమేతులై భూమి గ్రక్క కలు చుండగా త్వరితముగ రాఁగొడంగిరి.

అపు డంజనీతనయుండు గంధగిరికివచ్చు నసైన్యముగా జయలు జేరి గమ్మని తన కుమారు డైన మత్స్యేంద్రునితోడ నిట్టముచేసి యరి గను, అయోధ్యా పురంబునకుఁబోయి భరణి శుక్లు లక్ష్మణ సహి తుండైయున్న రాఘవేశ్వరునకు నమస్కరించి “స్వామీ! మీ రాజ్యా పించిన ప్రకారము పోయి యందఱం బిలిచి వచ్చినాడె ఎల్లరును తమ తమ జలంబుతోడను. భార్యలతోడను ప్రయాణమై వచ్చుచున్నాడు. వారివారికిం దగినట్లు విడిదిపట్టుల నేర్పాటుఁ జేయవలసి యున్నది”యని విన్నవించెను. రాణభద్రుని డాంజనేయు నెంతయుమెచ్చి త్రొఱించి ప్ర ధానానూత్ముడైన సుమంత్రునిజూచి “మంత్రిశేఖరా! సుగ్రీవాంగడ విభీషణ ప్రభృతుల వచ్చుచున్నారట. వారికందఱును వేటువేటుగా తగినట్లు విడుమల నేర్పరట నై న్యములు విడియటకుఁ జగిన ప్రదేశము లను కోటకు వెలువల నిర్ణయించి, యఖల భోజాధిపతులైన నృపాలుర నును, శుభలేఖలుప్రాణించి బుద్ధి యాహ్వానము నెఱింగింపుము. ఈ శాంఖ్యంబులన్నియుం దడవుచేయు. దావింపవలసి”యని నిట్టముఁజేసెను. అమంత్రి శేఖరుండును తదానతి ప్రకాశమున యా కార్యములయెందు నినుగొండై యుండెను, మిటునాడు సాయంతాలమున కెంత వనచర

జల నమీతుంగై న నుగ్రీవుండును, విభీషణుండును నయోధ్య పురంబు
నొద్దకుఁ జేరి తమ తమ సైన్యములను కోటకు వెలుపటిభాగమున నిలు
వఁజేసి, మిత వరివారముతో తాము పెంటదెచ్చిన వివిధములైన కాను
కలంగొని రాజుచంద్రుని జర్మనమునకై పురంబుఁ బ్రవేశించి రాజు
దంగిరి. తత్సూక్ష్మమే వారిని బలరాక్షసగావించి కోదెచ్చుటకై రాను
చంద్రుండు భరతుని నీయమించి యున్నుండున నశేషు యహా వాడంబర
మునో వారి కెదురుఁగాబోయిన నుగ్రీవ విభీషణులు భరతునకు నమస్క
రించిరి. అతడు వారిలఁ గాంగళించి మిక్కిలి గౌరవముతో రాజు నడ
న్పునకుఁ దోడ్కొనిపోయెను. నుగ్రీవ విభీషణులు రామచంద్రుని నంద
ర్శించి పరమానంద భరిత హృదయములై సింహాసనంబునకు ముగ్ధుల నేల
సాగిలుబడి మ్రొక్కి లక్ష్యం శ్రేణుఘ్నులకు నమస్కరించి తాము కొని
వచ్చిన కానుకలు నమిర్పించి అద్దాంబులైన నిజదీయున్న లక్ష్యం శ్రేణు
ఘ్నుల వారి నాల్గవనముఁ గావించి నరూపండు యని జెడిది. గుఱున
రుండు వారి నెంతయుఁ బ్రിയంబున నాడించి యుచితాన నాసీసలఁ
గావించినవాడు రామభద్రుని యానతి నుపసాహ్నులగుటయు వేలువేల
కుశలప్రశ్నయుఁ గావించి వారి యా కథానంబులను నీనగుఁడవిడివ నంత
నమును వెల్లఁపెను.

మఱి కొంత తఁపునకు, వచనగా, నేపసుండుకుడునో, యహా
మాయుండును, జలవనఁతుండును, లెక్కకు మిక్కిలుమైన తమ తమ దై
త్యబలముతో చరించెంగిరి. అపరిమితములైన వానర రాక్షస దైత్య
సమూహము యోధ్యకు నలుగొంగుల నెటుఁగూర్చునో యోజనప్రతిని
దూరమునరకును నమిద్రము పొంగివచ్చిన చందములచేరి నిండియుండు
టయు, ఘోరాశాడలును, పర్వతోపమానులును, భయంకరాముధ
హస్తులునున్న యాగ్నిటము కొనరింతునన్న దైత్యులును, కింకిల ద్వ
జులుజేతు భూమి యూనిక చందమున నెటుఁగూర్చునను కి, బిల్లుచున్న
కడి సమూహంబులను నయోధ్యాకు వాసులుగాంచి భయభాంతులై
డుచ్చుటచ్చుట నంపుంగూడి, మొత్తతో గొంగు అయ్యా! ఇంక

వానర రాక్షస బలంబులంగని పురవాసులు భీతిపొందును,

నెల్లు! ఈరాక్షసులును, వానరులును, మునుల ప్రభులొక్కడరని తోచ
కున్నది. భయంకరములైన వీరి యాసములను, వక్త్రమాలాను, వీరి

యాయుధములును, వట్టహాసములును, సార్వాటములును, జూడగా నిమి
 వమాత్రమున నయోధ్యా నగరంబు నొక్క డొక్కడే మ్రొంగివేయఁ
 బాలునట్లు కనుపట్టుచున్నది. కాసల్యానందనుండు తన భార్యను రావ
 ణుండు గొనిపోయెనని కోతు గుంపులఁ గూర్చుకొనిపోయి లంక ముట్ట
 దించి రావణాడుల సంహరించి సీతను గొనివచ్చెను. ఆనూడు తమ
 మనంబులఁ బెట్టుకొని యందఱుంగూడి యొక్కొక్కడి నయోధ్యాపురం
 బుపై రాక్షసులై త్రి వచ్చువట్టున్నది. వనచరులును, పారికే సహాయులై
 రని తోచుచున్నది కాదేని ఇంతటి యధిక బలంబు బుష్పట్టుండివచ్చి
 వట్టణముచుట్టు ముట్టడింపవలసిన కారమేదిగలదు?" అని పలుకుపారును.
 "వీరు వచ్చుటకు నిమిత్తమేదైనది నయ్యెను" అని, మనము ప్రాణములు
 డక్కించుకొన. గలమనెట మాత్రముకల్ల. వీరికారినండి కప్పించుకొను
 టకు మార్గమి గలుగునా? ఆబాలగోపాలమును మనము వీరల కాహ
 రమగుట సిద్ధము. వెరవుగలదేని యోచించు" డని సూతాపముచు బం
 దుపాడును, "అయోధ్యకు చేయకాలము వచ్చివది. అన్నియుం డగినట్లే
 నూచనలు కనుపట్టుచున్నవి. సీతాదేవి యేనాడు పురముచు విడిచిపో
 యినదో, నాడే పురలక్ష్మి యాడు వెంటనే పోయినది. అది మొదలు
 విపరీతములే కలుగుచున్నవి. తత్పూర్వ మీనగరమున నగ్ని భయము
 గాని, చోర కాధాని, యకాల శురణములుగాని, యధర్మపు వర్తము
 గాని కలిగియుండి యెఱుంగము. జనకనందన యడవి కరిగి నన్మటినుండి
 యు నివియన్నియు, సహారముగా సంభవించినవి. మనమేమి చేయఁగ
 లము? ఎప్పటి కేది కలుగునో యాఫలము సనుభవించుక తప్పదు. మీరీ
 విధముగా వెజదినచో బ్రయోజనమేమిగలదు? భగవంతునిపై భారము
 వైచి యూరకుండుడు. ఎటుల ఇరుగవలసి యున్నదో యటుల జరుగఁ
 గల" డనుపారును "ఇదేమి! మీరింత యవివేకులై యావిధముగా లేని
 పోని కళం ములు పెట్టుకొని తల్లనిల్లుచుండుటం జూడగా నెంతయు నా
 శ్వర్యము కలుగుచున్నది. మీరు పాస్తవ వృత్తాంతము నెఱుంగక ని
 చార మొందుచున్నారు. ఈ డనుజుల వలనగాని మఱి యెవరివలనఁ
 గాని మన కిమమంతయుం గీడు గలుగదు. వీరు వచ్చుటకు కారణమేమ
 నగా, రాఘవేశ్వరుం డశ్వమేధ యాగముఁజేయు తలపెట్టియున్నాడు.
 దానికొరకై పూర్వ స్నేహితులును తనకు సహాయులుగా యుండినపారు

న రాక్షసులను కవులనుం బిలిపించగా నాయకులు బలనహితులై వచ్చి యున్నారు. మఱియు నెండటో రాజోవుచున్నాడు. మేమీ వృత్తాంత మంతయుం దెలిసికొంటిమి. భయమొందకుండని శాంత వచనంబుల దైర్యము గలిగించువాడునునై పలుకుకొనుచుండిరి. తుదకురూ గార్థంబు వచ్చిరనుట స్పష్టముగా తెలిసికొని భీతిమాని జారివీల చర్యలం గను గొని యాశ్చర్యమునుబొంది తద్విషయంబులను గూర్చియే ప్రసంగించు కొనుచుండిరి. పూర్వోక్తప్రభురముగా మహామాయాదులువచ్చిరామ మూర్తికి ననుస్కరించి కానుకలొసంగి తామును రామాజ్ఞాను సారము గా నుచితాననంబు పలంకరించిరి. అట్టియెడ, చంద్ర నంద నాగ్రేసరుండు మండహాస ముభారవిందుండై ముగ్ధివాదులంగని యిట్లనియె.

“ఓయికపివరా! ఓయి విభీషణా! మీరు మున్నునాకొఱకై పలు తెఱంగుల కష్టములకు లోనై యనంతమైన సహాయ మొనర్చి యయోధ్యకు భార్యా సహితునిగాఁజేర్చి పట్టాభిషిక్తునిఁ గావించి లోకస్తుతికి పాత్రులైతిరి. ఇపుడును మున్నునోలె నేను గావించఁదలంచిన హయ మేధమునకు ప్రీతితో సహాయులైయుండి నెరవేర్పవలసిన బాధ్యతను మీయం దారోపించు చున్నాను. భూసంచారార్థము విడువఁబడెడి యశ్వమువెంట తద్రక్షకులరై పోయి దాని నడ్డగించెడి వారల జయించి నిర్విఘ్నముగా తురంగము నిట చేర్పవలసినభారము మీయం దున్నది. ఇది నాకు మీరు చేయువలన గొప్పసహాయం” జని చెప్పెను. వాడు రామచంద్రుని పలుకులు విని “స్వామీ! మీరు దీనికై యంతిదూరము చేప్పవలయునా? మేము మీకు చానులము. ఏ కార్యమును చేయుడని నని మేమా పనులకు సిద్ధముగా నుండెడి వారము. మీ రాజ్ఞాపించి నట్లు వర్తించుటి మాకు విధి. దీనికై న నెక్కువయైనవని యెద్దియును లేదు. మహావ్రభో! మీ రాజ్ఞాపించివ చాలు” జని విషయంబున విన్నవించిరి. దేవసుండ మహామాయ జలవనంతులును సటులనేపలికిరి. వారి పలుకులువిని తనయందు వారికిఁ గలిగియున్న యతిశయమైన భక్తికిని, గౌరవమునకును సంతయు సంతోషించి దాశరథి కృపాదృష్టులచే వారల మన్నించి “అత్మణా! వీరలను విడుదులలోవిడియింపు” మని చెప్పి వారి భార్యల సంతోపురంబుకు జంపునట్లు నియమించెను. ఆ వచ్చిన యువతుల కండరకును సంతపురమున కొనల్యాకై క సుమిత్రలు తగిన మర్యా

దలు గావించిరి. రాముని యుత్తరపు చొప్పున నుమంత్రుడు పై నల్లములకు వలయు భోజనాది సౌకర్యము నన్నియు కొడువలేకుండునట్లు చేయుచుండుటకుం దగు దేవేర్పాటులు గావించుచుండె. ఇటుల నందఱును విడుదులు చూపినంతట వాగువాగు నియతమ దరివారములతో యాస్థలములయందు విడిసిరి. అంతట సూర్యాస్తమ్యాన బగుటయు, రఘుకుల శేఖరుండు కొలువుచాలించి, జంధుమిత్ర పరివారంబుతోడను, తమ్ములతోడను వాయునంతతనితోడను, తన నెగులన దిగి, ముగ్ధవ భోజనాది కృత్యములు దీర్ఘకాల నియతవలయుతో నాటిగాత్ర నియత సౌర్య క్రిమంబునుగూర్చి స్వయం సురతును నానోజించుచుండి విశ్రుట శయనించెను.

మఱునాడు ప్రాణకాలమున బాడుక ప్రకారముగా నుచితభంగి మేల్కొని నిర్జ్వలై మిత్ర శాస్త్రకృత్కంబులు నిర్వహించి స్నానము గావించి దివ్యాంబరాధారంబులు ధరించి వేళకు భోజనముజేసి రాజాదంబరము లుల్లసిల్లగా భద్రగజంబు వారోగించి సభాభవనంబున కేతించి కొలువుదీరి సింహాసనం బధిష్టించి యశ్వమేధయాగ క్రియా యత్న తత్పరండై యున్న సమయంబున తటాలున సూర్యకాంతి యుగంబిచ్చిటులుగ్రమ్మెను. ఆకస్మికముగా నటుల నగుటకు కారణమెటుంగఁజాలక నిభాసదులేమా వివరితమని గంళయాకుల మానసులై కలత వడుచుండ నముక్తఘోషయుంజాలె హహధ్వని యొక్కటి నివపచ్చెను. క్రవవిముఖం బచ్చెల్లెను సమీపించుచున్నట్లు తోచిన రామభద్రుండు జాగ్రత్తకంబు పుచ్చయమిందలి యాంబనేయునిం బిలిచి “వామదండనా! నీటాక్షిగా చీలులు గ్రమ్మసుకును, మహారావం బొకటి యగుటచ్చుటికి కధికము సమీపమునకు వచ్చుచున్నట్లు వివవచ్చు చుండుటయుం దెలియని కలంబుగా నున్నది. ఇట్లుగుట లేని కలననోబాగుగా దెలిసికొనుట నియాజ్ఞాపించెను. హనుమంతుడు వెలువటబోయి యున్నతమైన గోప్తరంభారోహించి కని మరలివచ్చి గాయచంద్రునిజూచి “స్వామీ! ఆశ్వర్యమేదియో లేదు, సుగ్రీవాదులఁ బిలుచుటకుపోయి మరలి వచ్చుచున్నగుయమున విహతునహాయమునకై రావలసివడిగా నేనుచెప్పి వచ్చుచుండెని వాచన గాత్రగ మిత్ర శబలంబులతో నా పుత్రుండైన నీ శిష్యుని హనుండు వచ్చుచున్నాడు. నైశక్తంబులు నడుచుటచే లేచిన పెంధూ

లిచే చీకటిలు గ్రమ్మి కదిలాని మఱియేమియుంగాను, సైనికుల యారాటాట్టహాసములే యాచునో ధ్వని" యని చెప్పెను, అతని మాటలు విని రామచంద్రుం డత్యంతాశ్చర్యమును జెందెను. తక్కిన వారలును విశ్వయానహ చిత్తులైరి. అప్పుడు రఘూత్తముఁ జాంబరేయుడనాచి "వాసోత్తమా! నీమలుకు లర్థముకానివై యున్నవి ఎలవవగా, ఇది నేనవుడును వినియుండిని నడుచుము. నీకు వివాహము కావలసిండుటచే, నష్టలిత బ్రహ్మచారివై నీవు నిష్కామ చిత్తులుతో వర్తింతుటయు నేమవ్యధముగా నలుంగుదును. ఇటువంటి నీకు భార్యయొక్కటికి? ఎవ్వరికి? ఎవుడు పెండ్లి జరిగినది? పుత్రుఁ డెవ్వఁ జరిగెను? అతఁ డెవఁడు? ఎచ్చట నివసించు చుండును? ఈవృత్తాంతమును నేటివరకును నాతోడ జలుకక దాచియుండి నేమిటికి? ఇప్పుడైనను వివరముగాఁ దెలియఁజలుకు" మని యడిగెను, నభ్యులండ్లును, హనుమంతుఁడు బ్రహ్మచారియనియే యెఱింగి యున్నవారు. కావున నడిచి యుండుచుగానీ, జానకీబావలెనే తామును సంశయాత్ములై రామచంద్రుడడిగిన ప్రశ్నల కతఁడేమి నమాధానమును జెప్పబోయెడినో యని ఐనచోరి సావధాన మనన్ములై యుండిరి. ఆసమయమున వాతాత్మజుఁడు సోపలేశ్వరునకు నమస్కరించి యారాజశేఖరుం డడిగిన ప్రశ్నలకు నమాధానముగా యిట్లని చెప్పం

చునుండుడు తామనితో మత్స్యనందనుని జన్మప్రకారము జెప్పట.

వొడంగెను. "స్వామీ! రాఘవేశ్వరా! నేను పుత్రవంతుడనై చరిత్రము రచింపింకా నుండును. నేని వివాహితుడను కాకుండియు నుండుని బడయుటయే యంగీకరింప విశేషమును విచిత్రమునునై యున్నది. తద్వృత్తాంతమును విన్నవింతును విన్నవ. మీయాజ్ఞతో నేను మున్ను జానకీదేవిని వెళ్లకుటకుఁ బోయినపు డామి లంకతో నుండుటందెరిసికొని తక్కిన నావంటవచ్చిన వానరులు నముద్రమును లంఘింపఁ జాలకున్నందున ఆకార్యమునకు నేనే పూని దాఁటి నీతాదేవిని కనుగొని మాటలాడి వచ్చితిని. ఈ వృత్తాంతము మీఁకు నలుంగుదురు. అపు డావిధముగా మింటికెగిరి నముద్రమునుదాటి పోవుచున్న సమయమున నామేను చమర్చి స్వేదబింబాక్షులుజాటి వడుచుండెను. తత్కాలంబున కడలి నీటినుండి మీఁదికివచ్చి యాడు మీనొకటి నోడు వెలుచుకొని మీఁద కనునుండెను. అటులనుండగా నామేని చనుట సేరొకబిందు వా

మీను నోటిలోఁ జడుటయునది దానినిఁబ్రొంగెను తక్షణంబ యడిచూలు
 దాల్చి యవుడే పూర్ణగర్భముగలిగి యొక కుమారునింగని, వుట్టుచుండ
 గానే పెరిగి తెలివిగలిగినవాడును, వానరమువలె వాణమును మత్స్య
 మువంటి ముఖమునుం గలవాఁడనునైన యా కుమారునకు కతని జన్మ
 ప్రకారము నెఱింగించి, మత్స్యనందనుండ నడి నానుకరణ మొనరించెను.
 అంతట నాబాబుండు నముద్రజలంబుల ననాయాసముగా నీచుచు విహ
 రించుచుండి యొకనాడు విలాసముగా డరికివచ్చి యచ్చటి సైకతము
 లపై నాటలాడుచుండెను. ఆకాలమున, పాతాళ లంకా పురాధిపతియు,
 దశకంధరునకు ప్రాణమిత్రుఁడును, విహా మాయావియు, నశతృశబల
 పరాక్రమోపేతుఁడును నైన మైరావణుండ నడి రాక్షసభర్త వేటతను
 కంబున భూమిమీఁది కరుదెంచి కతిపయరాక్షస పరిపారముతో మత్స్య
 నందనుం డాడుచున్న చోటికివచ్చి యా బాలునిఁజూచి వాని తేజంబు
 నకును సౌప్తవమునకును జాలమెచ్చుకొని నమిపించి యాడరంబున
 లాలించి తనయొద్ద నుండువుంటకు రమ్మని పిలిచిన మత్స్యనందనుండు
 నమ్మించి యతనివేంట పాతాళలంక కరిగెను. అచ్చటికి పోయినంతట
 మైరావణుం డాకుమారుని చక్కగా పోషించుచుండి యు క్తపయస్కుడై
 నంతట తనయొద్ద ముప్పదికోట్ల రాక్షసవీరుల కధిపతిగా యుండెడి యధి
 కారము నొసంగి యుంచుకొనెను. నేను పాతాళ లంకకరిగియా యాడు
 రావణుని సంహరించుట నటస్థించినపుడు ద్వారంబునొద్ద మత్స్యనందను
 నకును నాకును ఘోరమైన యాధముగ్రహవ ర్తిలైనది. వెనుదింబక నాతో
 పోరుచున్న మత్స్యమాన బలయుతుడైన యతనిఁగాంచి నిఖిలభావంబున
 మూటలాడి యతనిజన్మమాటగా నకలకృతాంతములుం దెలిసికొనియాం
 జనేయుండ నేనేనని యతనికి సమృతముఁ గలుగఁజెప్పిన నంతసించి నా
 యందు తండ్రీయనెడి మరియాడఁగలవాఁడై యచ్చటి మత్స్యములను
 తెలియఁజెప్పెను. అటుల మత్స్యనుతుండు నాడు నహంకముఁజేయుకుండి
 నచో యామైరావణుని నేను జయించి యుండజాలనుమత్స్యభవుండగుట
 కును. నానుతుండగుటకును నతని జన్మప్రకారంబును నిదియ” యని చెప్పి
 నవిని రామభద్రుం డత్యాశ్చర్యమునొంది, హనుమంతినిజూచి, వానర
 కులొత్తమా! నీవు సామాన్యుడవు గావు. భవత్ప్రభావ ముద్వితీయమై
 వది. మత్స్యనందనుని యద్భుత చరిత్రముం జెప్పుటవలన సాతయ

నానందము గలిగినదిగాని, యందువలన నిపు యొక క్రొత్తవిషయమును నిన్ను నే నడుగవలసినటుల నేర్పడినది. ఏమనగా పాతాళలంకకరిగి మైరావణుండను వానిని వధించితినియు, నపుడు మత్స్యనందనుండు సహాయముఁ జేసెననియుఁ జెప్పితివి! ఆ మాఱుకానిని సీతకుంహరించుట కును, మత్స్యనందనుండు నీకు సాయమొనరించుటకును, మిక్కిలి కష్టములొంది సీత పాతాళలంకకుఁ బోవుటకును నిమిత్తములెవ్వయో తెలియకున్నవి. ఎపుడును సీత చెప్పగా యీ వృత్తాంతమును నేను విన్నది యేలేదు. హనుమంతా! ఆ సమాచారంబును వినఁగోరుచున్నాను. తెలియఁజలుకు”మని యడిగెను. వాయునందనుండు చెప్పిన మత్స్యనందనుని జన్మప్రకారమును విని రామచంద్రునివలెనే యాశ్చర్యమొందుచున్న సభాసదు లా మైరావణుని వృత్తాంత మెట్టిదియో, యాంజనేయుం డేమిచెప్పనో వినవలయుననెడి కుతూహలము గలవారై యతనిపై చూడ్కులునిలిపి చూచుచుండిరి. అంజనేనందనుండు రామచంద్రుండవల నడుగుటయు మ్రొక్కి మైరావణుని చరిత్రము నిట్లని చెప్పఁచొ

హనుమంతుఁడు రామవకు మైరావణుని వృత్తాంతముని చెప్పట,

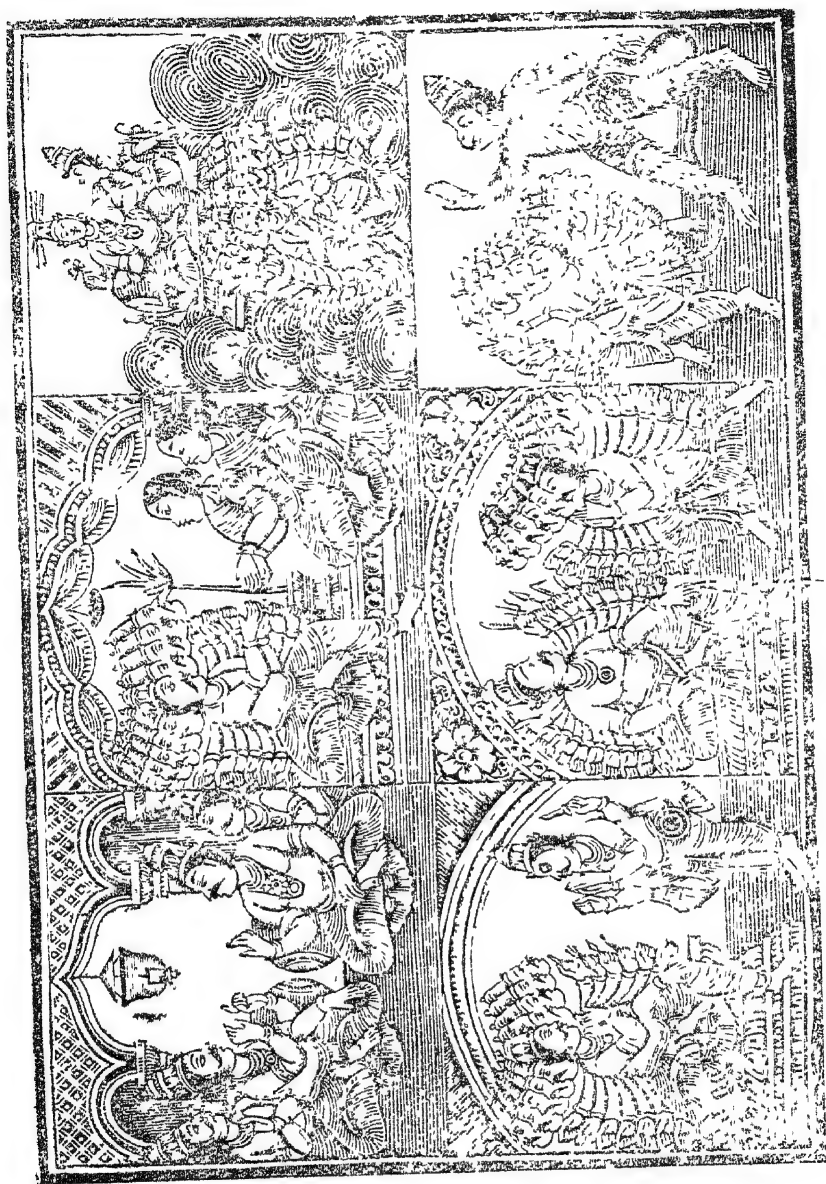
డంగెను. “సేవా! మైరావణుని చరిత్రంబును వినుడు. మీరు కపిబలంబులలోఁగూడి చని లంకాపురమును ముట్టడించి, కోటలు కూల్పించి, గొపురములు ద్రోయించి కండ్లకములు పూడ్పించి, ప్రాకారంబులువిజృంభింపఁ జేసి రావణునిచేఁ బంపఁజడిన యసంఖ్య రాక్షసబలంబుల నునుమాడి సేనావతుల వధించి, కుంభకర్ణుని, మేఘనాథుని, నతికాయ, మహాకాయ, గ్నివర్ణ, సర్పరోమ, వృశ్చికరోమ, ఖడ్గరోమ, కుంభ, నికుంభ, వికట, మత్తో, స్థూత, కంకు, నాకంపన ప్రముఖులైన దశకంఠునిసోదర పుత్రపౌత్ర బంధు మిత్రామాతృ వర్గంబుల నంహరించి రావణునిసైత మిరుమాడులు పరాజయింపఁ జేసి బంకజోచ్చినొచ్చి కుందునట్లు చేసిన కాలంబున, మిత్రామాతృబంధునకు తాళఁజాలక దశముఖుఁడు రాక్షసులతో మంత్రాలోచనఁజేసి, పాతాళలంకా పురాధిపతియ, మిత్రుడును నిరుదమాన మాయాతంత్ర నిపుణుండునునైన మైరావణుని ధ్యానించెను.

వావణుని తలంపు నెఱింగి యా మాయకాండ తక్షణంబుననతని ముందు ప్రత్యక్షమగుటయు, పంక్తిముఖుండలరి యతనిఁ గాఁగిటఁజేర్చి తనకు సమానముగా గడ్డియపై నాసీనునిఁజేసి పెక్కువిధంబుల మర్యా

దలుగావించెను మైరావణుం డతని మరియాదలనే సంతృప్తికొంది “రావణా! ఏదోయొకటి గొప్పపని కలుగకున్నచో నన్ను నీవించటి త్వరితముగాఁ జలంచి యుండవు. ఆకారణ మెట్లొనియో తెలియఁజెప్పము. నావలన నేదేనియు సహాయ మావశ్యకమైనచో తత్కార్యమును క్రద్ధతోకావించి నిన్ను సంకోచచిత్తునిఁ గావించెద”నని యడిగెను. అతఁ డవ్విధమున పడుగగానే లంకేశ్వరుడు దీనపదముండై యతనిఁగనియిట్లనియెను. “ప్రాణమిత్రుఁడవై న మాయా రావణా! నీవు సరిగానేగ్రహిం

పంక్తిముఖుఁడు మైరావణుని సహాయముఁ గోరుట

చినాడవు. పెద్దపని కలుగుటచేతనే నిన్ను తలంచితి. సామాన్యకార్యములైనచో నీవంటివానిని రావించునా! ఇప్పుడు గొప్ప విధియై రిట్టస్థించి నది లంకారాశ్వము నామావశ్యమై పోవుటకును, సకల రాక్షస బృంద సహితముగా నేను నాక విగుటకును కాగము సమీపించినది. త్రిలోక భయంకరుఁడవై నిరంకుశముగా ప్రవర్తించు చున్నవాడవగు నాకిది చెడ్డ నాళ్లుగాఁ దలఁచవలసి యున్నది. ఇటువంటి మైన్యవాక్యములు నానోట వెడలవలసినచ్యుట కేమి కారణమనగా, అయోధ్యా నగరాధి పతియైన దశరథుని కుమారుఁడు రావించుచుఁబోయి టిండివంపున, భార్యసోదర సహితుడై యుగంధావాసముఁ జేయుచుండి నా చెల్లెలు శూర్యబాహును పరిభ్రమించినందున మూరీచుని సహాయునిగాఁ దొడ్డొని నేసరిగి యా రాముని నతని నీత యను దానిని గొనివచ్చి యుకోకవనంబునఁ బెట్టితి. పిమ్మట రాముడు భార్యవియోగ దుఃఖముచే వెడలచు కిష్కింధకు వచ్చి, వాలినిఁజూపి సుగ్రీవుతో నర్జునుఁడేసి కవుల మూలమున నీత యిచ్చోట నుండుటం దెలిసికొని లెక్కింప తరముకాని వనచర బలంబులఁగూర్చి తొడ్డొని యెట్లో ననుశ్రమనకు నేనుఁడైనట్టి దాటి లంక ముట్టరించి మహాఘోరకార్యములు చేయఁగడంగి, గుహ్య గొప్పర ప్రాకారములు, కోటలు కొత్తదములు మిదైలు మెడలఁగూర్చి యుగ డ్డలుబ్రాడ్చి కథనంబున వెగరిం బల్లకల్లోలముఁ గావించి నొడంగివఁ గలిసి నే నతని నెదిరింపఁ దగిన నేనాం బులఁచితినిగాని యందఱును రాముడు ప్రబలించెను. క్రమముగా, కుంభకర్ణ ప్రయత్నములైన తమ్ములును ఇంద్రజిత్తు మొదలంగా నా కుమారులును, పౌత్రులును, మిత్రులును, బంధువులును, వేయేల మూలబలంబును నేనునుం డక్క సర్వ రాక్షసు

మైరాగణాండు రాఃనుని కథానుసారం నా బొగగుతు.

లును యుద్ధరంగంబున నిహతులై నాగు. ఇంక నేనును రామునిబాణాగ్ని కావలతి కావలసిన వాడనీగాని గర్హంతరము తోచకున్నది. ఒకవిషయమును జెప్ప మఱచితిని. విభీషణుండు గలడు గదా నా శమ్ముడు. వాడు నాపై యలుకఁగొని యా రాముని శరణుజొచ్చి యలనియొడ్డఁ జేరి యిచ్చోటి మర్కములన్నియు రామునకుఁదెలుపుచున్నాడు. అందు వలననే, దనుబాలు నాశమగుటకును, మనుష్యమాత్రుడైన రాముడు జయమొందుచుండుటకును నిమిత్త మేర్పడినది. మహావీరులైన నిశాటోత్తము లెల్లరునుం జచ్చుటచే దుర్బలుండనై రామునిఁ గలుచుట కుపాయము దోచకదుఃఖమునొంది, దినత్రయమునుండి సమరమునుచాలించి ఇవ్విధంబున వగచుచు కూర్చుండి యున్నాడ. ఏమి చేయుదును? కాలము తప్పివచ్చినపు డెంతటి గొప్పవాడైనను, జలీయుండైనను నేమి చేయఁగలడు? ఇది నాయుప్పటి దుస్థితి. ఇంతకు పూర్వము తలంపునకు రాలేదు కాని నేడు కూర్చుండి యుట్టె యాలోకించు చుండగా తటాలున నీకు జ్ఞాపకమునకు వచ్చినాడవు. అంతట నాకుఁ గలిగిన శుభోష్ణము చెప్పిన తీతమి. నాలో గలిగియున్న యదైర్వ్య దుఃఖములు పటావంచంయ్యెను. “అయ్యా! లోకములు మృణకాలములో తలక్రిందుచేయు గల పరమ మిత్రుఁడు గలిగియుండగా, యతని సహాయమున వెంతటివని నైనను నెఱవేర్చుకొనఁ గలిగియు, నవివేకినై యామాటయే దలంపక, నకల రాక్షసులనుం బొలికలని కర్పించినాడనే! నా బుద్ధిహీనత కేమని యెవ్వని విందింపుదును? గతమునకు వగచి ప్రయోజనమేమి? ఇచ్చటికైనను భగవ దనుగ్రహమునఁ దోచినదిగదా! ఇది యెంతటిమేలు. ఇంక కపిజంబులతో నేనారాముని విరూపింపఁగలను. నామిత్రుని సహాయముతో నే సంతకార్యమైనం జేయఁగలను. ఏల చేయరాదు! మంచిది కానియ్యు. ఓరీ రామా! ఇంక నీవు చచ్చినవాడవే! నీకిది యంత్యకాలము కావున నే నామిత్రునిమాట తలంపునకు వచ్చినది” యని నాలో నేను తలంచి యుట్టి నిమ్మ దలంచి రావించితి. మైరావణ! నీవు సహాయముఁ జేయవలసిన సమయము వచ్చినది. స్నేహాశ్రధాన మావత్కాలమున గదా వెల్లడియగును. నాయుండు సమగల స్నేహప్రియంబులకు గూఢాక్షగా నా పరమ విరోధియైన రాముని సంహరించి, నన్ను జయింపింపఁగోరిన సంతోష మొందింపుము. ఆరామునకు నాత్మఁబుడ నడితమ్ము

దుగలఁడు. అతఁడును తన యన్నవంటి వరాక్రమముగలవాఁడు. వారిరువురం బచ్చిరేసి కవులు విమలమైన నింక నిలువఁజాలరు. చెట్టునకొకఁడును, పుట్టి కొకడునుగా బాటిపోవుదురు. దీనికొకటి నిన్ను వేడ నెంచి నాడ"నని పలికి దిగ్గవలేచి యతని పాదాక్రాంతుఁడయ్యెను మైరావణుం డతని లేవనెత్తి కూర్చుండఁజెట్టి యట్టై కొంతతడ పాలోజించి యుపాయమును నిశ్చయించి తలయూచి రావణునిఁగని, మొడటకొన్ని హితోక్తులు పలికెను గాని, రావణుం డామాటకు నమ్మలేకనున్నందున,

మైరావణుండు రావణున కభయహస్తం బొసంగుట,

తనవలన నైవంతవరకును జతనికి సహాయముఁ జేయుటకు మంచిదని తలంచి యిట్లు చెప్పెను “పంక్తికంధరా! చింతింపకుము. ధైర్యమును విడువ వలదు. నీవంటి పరమమిత్రునకు సమయము తలపించి నపుడు సహాయముఁ జేయవలసిది పరమ ధర్మము. నాశక్తివంతయై వినియోగించి నేను నీకు మేలుఁగలిగించెద. సంశయింపకుము. నేటిరాత్రి యారామలక్ష్మనులను మహా నేర్పుతో నేను పానరులఁ గితిరించి పాతాళం కకుఁ గొనిపోయి సూర్యోదయాత్పూర్వమే యచ్చటి కాళికాదేవికి జలిగా ఖండించెదను. ఇంక నీవు భయమొందవలసిన యావశ్యకములేదు. రేఁపటి యుదయమున రామలక్ష్మనులనెడి విరోధులు నీకు లోకంబున గలుగరని దృఢముగా దలంపుము. నా ప్రజ్ఞ మెట్టిదీయో చూచెదవు గాక. మదీయవాక్యంబులు నమ్మి నిర్వ్యసన చిత్తుండవై యుండుము.

నే నింకఁబోయి నీకుఁ గావించిన వాగ్దానము చెల్లించుటకు కావలసిన ప్రయత్నమును శేనెడ"నని పలికి మీసముదువ్వి ప్రతిజ్ఞఁగా వించెను. అంతట దశవదనుం దుప్పొంగి మైరావణునిఁ గాఁగలించి “మిత్రుఁడా! నీ పామర్థ్యము నే నెఱుంగని వాడగాను. బుద్ధిచెడి నీతో మదీయ సంకటమాం జెప్పక పుత్రమిత్ర బంధుసోదర వర్గంబును గోల్పడి నాడ. తొలుత నే నీ సహాయంబుఁగోరి యుంటినేని యీరావణుండును గీముఁడును నింతకుము న్నే స్వయం నాశమైపోయియే యుండుదురు. వారు చచ్చినచోట పూరి నయితము మొలచి యుండును. ఇప్పుడు చింతించిన లాభ మేమి? ఇంక నైనను రక్షించి వ్యూము గట్టుకొనుము. నన్నును లా రాజ్యమునుం జెడసియత నిలువఁజెట్టు"నని పలికి ప్రియంబు రెట్టింపగా తనకంఠమున ధరించియుండిన యనర్థ మణిహారము నతనియటుత

నలంకరించెను. మైరావనుండు తలనికి ధైర్యము గలుగఁజెప్పి మిమ్ముగొని పోయి కాళికి జలించెట్టువాండ్రై యనుజ్ఞఁగొని వీడ్కొనిపాతాళలంక కరిగెను. అటుల వారు సంభాషించుచుండగా మాటుననుండి నరమయనెడి విభీషనునిసిరి యావ ద్వృత్తాంతమును వినుచుండి రయంబున యుద్ధభూమి కడుదెంచి రావణ మైరావనుల ప్రసంగమంతయుం జెప్పిపోయెను. అప్పుడు నేనతని చెంతనుండి యంతయును విని మహాదాగ్రహము నొంది యుప్పుడేపోయి దళకంతుని తలలు విఱుగడన్ని రాఁడలంచితిగాని, బుద్ధిమంతుండైన విభీషనుండు కోపాటోప శమనంబుఁగావించి “మారుతీ! వేగిరవగ నుము కష్టసంకర్షములలోన తొండరపడి యేమియుండేయఁ బూనరాదు, నేర్పుగా తగినయుపాయములచే రానున్న కీడునుండి తప్పించుకొనిపిమ్మట నేకార్యమునుగాని చేయవలయును. ఇది యోగ్యులలక్షణము. శాంతింపుము, రాక్షసుని జంప నుంకించెడవు. అది నీవలన నయ్యెడి పనికాదు. అతనిని సామాన్యునిగాఁడలపరాదు నుమీ! రామచంద్రుఁడుదక్కయొండ్లచే నతఁడు చచ్చువాఁడుకాఁడు. కావున నుద్రేకము మానుము, రావణుని పధించుమాట యటుల నుండనిమ్ము. ఇప్పుడు మనము చేయవలసిన పని యుడికాదు. మైరావనుండు మహామాయావి. కావున మనలమోసగించి రామలక్ష్మణులం గొనిపోయి తా నొనరించిన వాగ్దత్తము నెత్తినంజెల్లి. చుకొనక మానెడివాఁడుకాఁడు. వానిశక్తి నేనెఱుంగుదును. కావున మన మప్రమత్తులమై నేటి రాత్రియంతయు, గాచియుండి రాజనందనులు వానినిగారిం బడకుండునట్లు చేయవలయును. ఇదియే మనకు కర్తవ్యము.

ఈ వృత్తాంతమును రామలక్ష్మణుల కెఱిగింపక మనమే సాధించుట నుండితి. ఒకవేళ చెప్పితమేని మన దార్యల్యమునకు వారు పరిహసింపి లెక్కగొనక పోవచ్చును. కనుక మనమే యీకార్యమునుసాధించవలయును. ఈవిషయమై జాగ్రత పహింపుర”దని చెప్పెను. అగ్నిపలుకులవని సుగ్రీవాంగడ బాంజవచాసులు మైరావనునకు మీరు చిక్కఁగుండునట్లు చేయఁడగిన యుపాయము దోచక కొంతతడవాలోజించి విభీషనునింజూచి “రాక్షసోత్తమా! దీనికేమి చేయవలయునో మాకుదోచ

విభీషణుండు శానరులకు సదుపాయంబుఁ జెప్పట

లేగ నీవేమి చేయుమనినను, నీ యుపదేశప్రకారముకావించుటకు మే ముండఱును నుసిద్ధులమై యుండెదము, కర్తవ్యమెఱిగింపు”మనియడి

గిరి, విభీషణుండాలోజించి “కపిపుంగవులారా! వినుండు, మోయాకా-
డైన మైరావణుండుచేయు జితుల నెఱుంగుట మహాకష్టము, కావునమన
ము కడుబాగ్రతతో మెలంగవలయును, రామకృష్ణులు శత్రుసంచి నుఖ
నిద్ర చెందినంతట మనము చుట్టునుండేని యప్రమత్తులమై కాచి యుండ
వలయును, ఈవిషయంబున మనలో మాగుఱతాత్పర్యంబు చెప్పుడు శ్రద్ధ
బుచ్చుకొనవలయును, ఇతఁడు చేయవలసిన దేనువగా, జాలముతోరాను
లక్ష్మణులకు చుట్టును దృఢముగా కోటఁజట్టి తాను ద్వారమునఁ గాంచి
యుండ వలయును, తక్కినవారా కోటంబుట్టి తిరుగుచు, నప్పుడప్పుడు
లోపలికరిగి రాజనందనుల క్షేమ మరసి వచ్చుచుండవయును, సూర్యో-
దయవర్యంత మటులగాచియుంటిమేని పిమ్మటమనము భయమొందవలసి
నదిలేదు, ఈవిధిచేయుట కాంజనేయుండే లగినవాఁడు, ఇదితప్పమనము
దానరథుల రక్షించుటకు వేఱుమార్గములేదని చెప్పెను, అంతట నేను
వాలమునుబెంచి వాతాశాంతరిక్షముల కొకటియే యడగాచుట్టును కోట
నిర్మించుటకు సంసిద్ధుండనై యుంటిని, గాఢదీపము గాత్రి మీరు శయ-
నించి నిద్రించినంతటి పూర్వోక్తక్షమంబున మీకు తెలియకనే, నేను
లాంఘామున కోటనుగట్టి ద్వారమున కావలిగా గూర్చుండినాఁడను,
తక్కినవార లొకరిపిచ్చుల నొకరుగా యా కోటచుట్టునుం దిరుగుచు,
ద్వారమునొడకు వచ్చినపు డంతయు నాతో మాటలాడి లోపలఁ బ్రవేశి-
ంచి మిమ్ముచూచి, నుఖనిద్ర నొందియున్నారనిచెప్పి వెడలిపోవుచుండిరి.

ఇవిధమున సర్వకాత్రి గడచినది, అనమయమున హరాత్మ్యుడును
మోసగాఁడునునైన మైరావణుండువచ్చి మేముచేసియున్న యుపాయము
నుగాంచి లోపలఁ బ్రవేశించుటకు సాధ్యముగాకుండుట నెఱింగి నమయో-
చిత బుద్ధిగలవాఁడగుటచే, తటాలున విభీషణుని రూపముఁబాల్చివాలపు
కోటనుచుట్టి వచ్చుచున్నవాని చంకమున నాయొద్దకువచ్చి, విభీషణుండే
యని దృఢముగా నమ్మునటుల నప్పటికి తగినట్లు నాతో మాటలాడి
తత్సూర్యమునంబోలె మిమ్ముచూచినప్పు నెఱుంబునలోపలప్రవేశించితిని
మాయాప్రభావంబున మిమ్ము చిన్న పెట్టియలో నిమిడ్చి పెట్టుకొని యా
పెట్టెను నేను కనుఁగొనకుండులగా దాచికొని వచ్చినన్నచూచి “ఈ
రుద్రీ దశరథాశ్మజాలు నిద్రించుచున్నార, బాగ్రతమీరా!”యని మొచ్చు
చిహ్నమిది జయలువెడలి నన్ను కనుగొంది మిమ్ముసాతాశలంకకుతనశపథము

మాకులి తాన పాతాళంకకుఁబోయిన వృత్తాంతముఁ జెప్పట,

జెల్లించుటకై కొనిపోయెను. వాఁడెట్లుల పోయిన మఱికొంతనేఁదరికినిజ ముగా విభీషనుండువచ్చి యవుడే మరల నతం డెట్లువచ్చెనని నే నాలో జించుచుండగా లోపలికరిగి చూచి మిమ్మునిచటగానక దిగులొంది రోడ నము గావింపుచువచ్చి మైరావనుండు మోసముఁజేసి దాశరథులఁ గొని పోయె"నని చెప్పెను. అదివిని యచ్చోటి కండ్లుఁజేరి దుఃఖంపఁదొడంగిరి. విభీషణాశ్వుతితోవచ్చిమైరావనుండు మిమ్ముకొనిపోవుటచే నిజముగా విభీషనుండే యాగాగు నన్ను మోసగించిపోయి మాయరావనున కొంగి యవుడు తప్పై నేరము కలుగక తప్పించుకొనుటకై యవ్వధంబున జలు కుచున్నాఁడని యెంచి నే నతనిపై మొడట నాగ్రహ మొందితినిగాని, యటుపై తెలివిఁ దెచ్చుకొని, విభీషనునిస్వభావంబుఁ దెలియున్నవాఁడ గావున మైరావనుండే యారూపమునవచ్చి తన శార్యము నెర వేర్చుకొని చనియెనని యోజించి నా యవివేకంబునకై నన్ను నేననిదించుకొంటిని. అంగలాత్మచున్న వాడులనుజూచి విభీషనుండు కర్తవ్యము నెంచి"దుఃఖం చుట ప్రయోజనముకాదు. త్వరితముగా పాతాళంకకరిగి మైరావనుని జంపి రాజసుతులఁ దేవలయును. నిమిషమైన నాలస్యముఁ జేయతగదు. సూర్యోద్దయాస్తూర్వమే యాశార్యము జరుగవలయును. దీనికిని హను మంతుఁడే తగినవాఁ"డని చెప్పెను

అంతట నచ్చోటికిఁ బోవుట కతనిచలన మార్గముఁ దెలిసికొని నేను పూర్వమైపోయినాఁడను. రథముకుల నాయుకా నేను పోయినదారిని గూర్చియ, నడుమ నడుమ నా కొడవిన నిరోధములను కష్టములను గురించియుం జెప్పనలయునని తలంచిన చాలాకాలము జల్లును. వినుటకు విను గుగానుండును. కాఁబట్టి ముఖ్యవిషయమాలం జెప్పి కథను ముగించెద. అలాగు నానా యిట్లులును నొంది నేను పాతాళంక నమింపించియున్నడు జలికట్టట్లకై మిమ్ము తత్సనులుంబున సభిషేకింప జలంబులకై నచ్చు చున్న మైరావనుని పోడఁ దోర్గండియను దానితో జలిమి నెఱపి యా చాన నహాయమున కొటలా ప్రవేశించితి. అవుడే మత్స్యనందనుని నేను కూచుట తట సిందిన ప్రథమ పర్యాయము. అచ్చట ముప్పదికొట్ల రాక్షసులతో మత్స్యనందనుండు కొట శాలియుండి నన్నునిరోధించెనే యెదిరించెను. పూర్వోక్తప్రకారముగా మేముదువ్వరమును గొంతెడవు

పోరాడి నంతట నే నడుగగా నలడు రన జన్మప్రకారముఁజెప్పెను. విని నేనాశ్చర్యముఁజెంది యాంజనేయుండను నేనే ననిచెప్పి యతనికి నమ్మిక కలుగుటకై లంకాపురమునకు నముద్రమును దాటిపోవునపుడు నేను దాల్చియున్న యాశ్చరింజాపి నంతట నాయందు భక్తికలిగి మైరావణుండు మిమ్ము గొనిపోయి పెట్టియున్న చోటును, తత్పురంబునంగఁమి ర్మంబులును మొదలుగా ననేకరహస్యము లెఱింగించెను. నేనుదైర్యము నొంది యుండలిరాక్షసులనునాశముఁజేసి మహాప్రయాగతో మైరావణుని జంపి, దోర్దండి పుత్రున కా రాజ్యాధిపత్యం బొనంగి, మైరావణునిచేజల్ల బడిన సొక్కుపొడి మహిమవలన నొడల్లేడుగక నిద్రించుచున్న మిమ్మా మండనముతోడనగొని, మత్స్యనందనుని గంధమాదన పర్యంతంబున తద్వనంబుల కధిపతియై పసించునట్లు నియమించి నేను సుగ్రీవాదులయొద్ద కుఁజేరి, మిమ్ముఁజూపుటయు వారంజును నంతోఁపిల్తులైరి. అప్పటికి నూర్యోధయమగుటకు నాలుగుగడియల రాత్రియుండెను ప్రొద్దుపొడుచు పరకును, వనచరులు కోరి యడిగినందున, నేను పాతాళలంకకుపోయి వచ్చిన వృత్తాంతమును చెప్పుచుంటిని. అంతట రవి యుదయించి యా కిరణములకాంతి మీపై ప్రసరించగా నేమైరావణుని చొక్కుపొడిమహిమ తొలగిపోవుటయు మీరుమేల్కొని, సఖుడై నపాతాళలంకకుండు తపకు సహాయముఁ జేయునని నమ్మియుండిన దశముఖునిసంహరించితిరి. పిమ్మట జరిగినదంతయు సర్వజన విదితము. నావలన నాజ్ఞాపింపబడిన మత్స్య నందనుండు గంధమాదనంబున పసించుచు తత్రాంత వనేచర సముద యంబున కధిపతియై యున్నవాఁడు. తత్పూర్వ మతనితో కుఖ్యముగలిగి యుండిన రాక్షసులు పెక్కుండు స్నేహాతిసయంబున వతనినిగీచి యుండ జాలక వచ్చి యతని నేపించుచుండుదురు. కావున వనచరబలము మాత్రమే కాక మత్స్యనందనునకు రాక్షరబలంబులు గలవు. నేను మీకు సహాయుడుగుటకై రావలసినదిగా చేప్పి వచ్చితినిగాన, యతడిపు డపార కపి నికాట దళంబులతోడ పచ్చుచున్నాఁడని యిట్లు హను మంతుఁడు మత్స్యనందనునియొక్కయు మైరావణుని యొక్కయు చరిత్రములను రామభద్రునకు విన్నవించెను. ఆ వృత్తాంతములు వినియం డిన సభ్యులు పరమాశ్చర్య సుభరి తాంత రంగులై యాంజనేయుని క్ర భావము నెంతయుఁ గొనియాడిరి. దాకరధి మిక్కిలివెంటినింది, సుగ్రీవ

రామాశ్వమేధయాగము

విభీషణులజూచి. “ఇది హాహాద్యుత్తమైన విషయము. అంజనేయుండు మాకు ప్రాణప్రదాత యనుట సత్యము. ద్రోణాద్రినిదెచ్చినాడు సామి త్రుని బ్రతికించెను. అసాధ్యమైన పాతాళలంకకరిగి మైరానసుని జంపి మమ్ముఁ గొనివచ్చెను. ఇంక డట్లుల చేయుతుండినచో యాగుప్తుండు మమ్ము వధించియే యుండును. మాకును మాకాప్త బంధువుండు మమ్ము రక్షించుటకై యతఁడు పడినపాట్లు చెప్పటకు శక్త్యుచుగవని కావు. సరి గదా! మీమ్ము నేనొకటి యుడిగెడ. ఇంతటి శార్వము జరిగియుండిగా, మీలో నెవ్వఁడుగాని యిప్పటివరకును నాలో చెప్పి యుండినది లేదు. ఇది మే మెఱుంగనే యెఱుంగమా. ఇట్లు మీరు రహస్యముగానుంచుట కేమి కారణము! ఏల నూలో చెప్పరాదు? ఇప్పుడే నను ప్రస్తావనకము నాంజనేయుండు చెప్పేసేగాని ముందెపుడనుం జప్పినవాడుకాఁడు. మీ రేయభిప్రాయమున నండలు నొక్కవిధముగా చెప్పరైతిరి?” యని యడిగెను. అప్పుడు సుగ్రీవాంగద హనుమ ద్విభీషణాదులు స్వామికి మొక్కి “దేవా! రాఘవేశ్వరా! మేము చేసిన తత్త్వల్పకార్య మగుటచే దానిని ఘనతగాఁజెప్పట కేవలము హైన్యముగా నుండున నడితలంపున మేమంద అమును గలియఁ జలుకుకొని యాప్రస్తావ మెవ్వడనుం దెలియజేయరా జని నిశ్చయించుకొంటిమి. ఇదియ చెప్పకుండినదానికి కారణము. మా ప్రవర్తనము తప్పుగా మీ మనంబునకుఁ దోచినయెడల కరుణించి మా యపరాధమును తిమింపవలయులని కోరి ప్రార్థించుచున్నా” మని వియ యంబున విన్నవించుకొనిరి. రాఘవంబ్రహ్మణ మందహాసములుడై వార లంగని “భళీ! మీయందు నేరము గలుగునా? మీని నిర్వవిధముల నా తేమమునకై పాటుపడు చుండెడి వారగుట నే నెఱుంగనా? తమిం చుట కిందుల తప్పకమెయ్యదియున్నది. కలనైనను మీయంద నాలో నెపుడును భేదాభిప్రాయము కలుగ నేరదు. మీయందాకి సాయమువల ననే, నేను రాక్షసులజయించి నీతను గైకొని యు యోధ్యయందు కట్టాళిపి క్తుడనై రాజ్యము నేలుచున్నాడను. నేను కృతఘ్నుఁ డను కాను. మీరు చేసిన మేలు నెన్నడును మగువఁజాలను.

ఇంక మీరు శాంతచిత్తులరై మీస్థానంబులఁ గూర్చుండు”డని నియమించి యాక్షణింబున శత్రుఘ్నునివిలిసి, “సుగ్రీవాదుల భార్యలు మొదలగు స్త్రీల సంతఃపురంబున నున్నవారు వారికి తగిన మరియా

జలు తక్కువలేక జరుగుచుండంజగిన పరిచారికా జనంబుల నియమించి మరియాదలు జరిగించునటుల నేర్పాటుగావింపు” మని చెప్పి మమంత్రుని, మత్స్యనందనుల కెదురుగాఁజోయి తోడ్కొని రమ్మని పంపెను. మంత్రిపుంగవుం డరిగి నముచిన ఊర్వాశలతోడ నమ్మహాశూరు నెదుర్కొని జశంబుల పురబహిః ప్రదేశంబున నిలిపి మితపరివారముతో తోడ్కొని వచ్చెను. మత్స్యనందనుం డిరుదెంచి రామలక్ష్మణ భారత శత్రుఘ్నులకును, సుగ్రీవాంగద విభీషణాదులకును పరుగుగానమస్కరించి తండ్రియైన హనుమంతునకుఁ మ్రొక్కితాను తెచ్చిన కానుకలు రాఘవేశ్వరునకు నమర్పించెను. రామనిండ్రుండు మహాప్రియంబుతో వానినిఁ దైకొని మత్స్యనందను నధికముగా గౌరవించి యుచితాననాసీనునిఁ గావించెను. ఇటుల వనచర నాయకులును, జనుజనాయకులును బలములతోడ నయోధ్యకుఁజేరి రామచంద్రునిచే నాడరింపబడినవారై యుహ్నింగుచుండ తుభి లేఖల మహాలంబున నశ్వమేధయాగ వృత్తాంతమునువిని నకలదేశాధిపతులును, సైన్యసహితులై జహుమతులుగొని మహాదాడంబముతో నొకరినొక నొకరుగా నయోధ్యకుపోయి రామచంద్రునిచే జహూకృతులొంది విడియుచుండిరి. వచ్చిన రాజులకును వారి సేనలకునుం గావలసిన నకలమును సమృద్ధిగా నొసంగుటకుం డగిన యేర్పాటులెల్లను గావించి రామచంద్రుండు తత్సమయంబునరుదెంచిన గుహుని మిక్కిలిగౌరవించి విడియించి నాడంతయు వానర యూధపతులతోడను, దైత్యనాయకులతోడను, రాజులతోడను నివాసగొప్పిని మహాశంతోషముతో కాలముగడపి, అశ్వమును విడుచుటకు గురుండు నిర్ణయించిన లగ్నము ఊఱువాడేశావున తడ్వర్తమానముఁ జెప్పి పసిష్ఠమహామునిం దోడ్కొని వచ్చుటకుఁదగినవారినిఁబనిచి సూర్యాస్తమానంబగుటయు, నాటికి కొలువుచాలించి, యండలును వారివారి విడిదివట్టల కరుగుట కనుజ్ఞయొసంగి భద్రగజంబుపై నెక్కి తమ్ములతో కూడి నిజభవనంబున కరిగెను.

తృతీయ ప్రకరణము.

సంపూర్ణము.

రామశ్వమేధయాగము.

చతుర్థ ప్రకరణము

మఱునాడు ప్రభాతకాలంబున కొనల్యానంజనుండు వందిమాగధుల కై వారంబులవలన మేల్కొంచి కార్యకరణేయంబులునిర్వర్తించి మదనంబుజేసి యనర్హ చీనాంబ రాధరంబులు దరించి, తిలకంబుదీర్చి వుష్పచండనామల నలంకృతుండై, భూనురులకును పెద్దలకును వమన్కరించి వారి యాశీర్వాదంబులుగొని యనేకములైన దానధర్మములుగా వించి, ఇష్టజన బాంధవానుజ సహితంబుగా భోజనంబొనరించి కర్పూర తాంబూలముగొని రాజచిహ్నంబులైన కిరీటాడులుచాల్చి యెల్లరును సేవింపుచు నిశుగైలంకుల నడువగా సకలాలంకార శోభితంబైన పట్టపు లేనుగునెక్కి జయధ్వానములును, వాఙ్మధ్యమలును విన్నుముట్టుచుండ దివిజనాధుసతీరున మహావిభవముతో నభామండిరమున కేతెందిగజంబు దిగి రమణీయరత్నసింహాసనంబుపై నాసీనుండయ్యెను. లక్ష్మణుండు వెనుక నిలిచి ముత్యాల గొడుగుబట్టియుండనిరువంకలనుండి భరతిశత్రుఘ్నులు వింజామరములు వీచుచుండిరి. మారుతి సాదనంవాహముఁ జేయుచుండెను. ఆవుడు కపినాయకులును, దైత్యనాయకులును, సరనాయకులును వరుసగా సదాశ్రాతులై యనుజ్ఞనొంది యర్హాసనాసీనులై యుండిరి. మంత్రులును, మిత్రులును, బంధువులు, పెద్దలును, పౌరులును తగిన చోట్లు కూర్చుండి సుదోషచిత్తులై యుండిరి. వందిజనులుబిరుదంబులు జదివి కై వారంబుజేసి పొగడుచుండిరి. తత్సమయంబున రాఘవేశ్వరుండు

—* శ్రీరామః డయోధ్యాపురంబు నలంకరింప నాజ్ఞాపించుట *

సుమంత్రునిజూచి “మంత్రిశేఖరా! త్వరితముగా మన సగరమును బాగుగా నలంకరించుటకు నేర్పులైన వారిని నియమించి, పురంబున నెల్ల వారును తమతమ మండింముల నలంకరించునటుల చాటింప బనుపు”మని యాజ్ఞాపించుటయు, సతం డట్ల కావించెను. తక్షణమున పెల్కండ్రు సేవకులు తొడరివీధులను జమ్మి కస్తూరి కలయింపి బల్లిఁకుల, ముత్యాలముగ్గులుదీర్చియు, చలున వందిల్లు నిర్మించియు, మచ్చల తోరణంబులు గట్టియు, సగరు సాంప్రాణి ధూపంబులు నలుగడల వ్యాపింపజేసియు మఱి

యుం జేయవలసిన వివిధ వృంగారములు నొనరించిరి. పురజనులును తమ తమ గేహములను చిత్ర విచిత్రములుగా నలంకరించి ద్వారముల కడలి స్తంభములు నిలిపి, తోరణములుగట్టి కన్నుల పండువగా నుండునట్లుగా విడిచిరి. ఆయోధ్య చూపదులకు స్వర్ణపట్టణము భూలోకమునకు వచ్చెనో యని తలచువలసినట్లు తోచుచుండెను. చేయదగిన సకలకార్యములును సిద్ధముజేయుచి రామచంద్రుండు తమ కునగుడుండైన వసిష్ఠనిరాకకై నిరీక్షించుచుండెను. రామచంద్రుని సంక్షేపము నెఱిగి పెక్కంద్రు ఋషి

—* పసిష్ఠుం డయోధ్యకు వచ్చుట. *

త్యరులును, శిష్యపరములును వెంట వచ్చుచుండగా ప్రయాణింబై త్వరితగమనంబున నయోధ్యకువచ్చి రామచంద్రుని సభాభవనంబున కేతెంచెను. తదాగమనంబు చారులవలన నెఱిగి యనుజనహితముగా దాశరథి యెదురుగాజొని నమస్కరించి తోడ్పానివచ్చి యున్నతపీఠమున నునిచి తక్కిన మునులను నుచితాసనంబు లొనగి, క్రమముగా నందఱునుంబూజించెను. ఆసమయమున పరుసగా, సుగ్రీవాంగడ జూలవంత, పలనీల, సుషేణ, గజ, కవయ, గంధమాదన. వేగవంత, కుముద, హనుమంత ప్రముఖులైన కపినాయకులును, విభీషణ, దేవసుంధర, మహామాయ, జలవనంత ప్రభృతులైన రాక్షసవతులును, మత్స్యనందనుండును, అంగ, వంగ, కళింగ, కాశ్మీర, కాంభోజాది దేశాధిపతులయిన రాజులు నుం జనుదెంచి పసిష్ఠునకు మ్రొక్కిన వారి నమ్మునికేళికుండు దీవించి కూర్చుండ నియోగించెను గురువద్యుని యనుమతిగొని రామకృష్ణ భరతి శత్రుఘ్నులును మహావిష్ణులై యుండిరి. ఇట్లు మహాసంతోషము తోడ నందఱునుం గూర్చుండియున్నతఱి నరుంధతీ విభుండు రఘునాయకునింజూచి “రాఘవేంద్రా! చిత్రాపార్ణమిలగ్నము సమీపించినది ఇంక నాలస్యముచేయక యాగకార్య ప్రయత్నముఁ జేయవలయును. క్షలనిర్ణయముగావించి యజ్ఞ కాలను నిర్దించుటకును, హోమకుండము ద్రవ్వించుటకును; యేర్పాటులు గావింపుము. నావెంటవచ్చియున్న ఋషులలో గొందఱును వెంటబెట్టుకొని యాపనులు చేయవలసినది. వీరు నిపునులగుటచే నేది యేది యెట్లు నిర్దేశవలయునో, ఎట్లుండవలయునో తెలియఁజేయుచుండెదను తత్కార్యమున కర్హులైనవారిని నియోగించియున్న నేను నెచ్చయున్నట్టి తురంగము నలంకరించి లెప్పింపుము. అది నుండు

బరుగవలసినపనియైయున్నది. నిమిషమైనను నింక నీవు తడవుఁ జేయవల"

 డని చెప్పెను. రామభద్రుండువిని, "మహాప్రసాదము. కడుశీఘ్రముగా

 నర్వకార్థములు నాయిత్రముఁ జేయించెడ. శుభలక్షణముల నైంధ

 వంబు నలంకరించి తెప్పించెడ" డని పలికి యాంజనేయునిచిలిచి య

 యర్థులగువారింగొని మునిండుండు చెప్పిన పనులన్నియుం గడు బాగరూక

 తతో నీవు నెరవేర్వవలసిన" డని యాజ్ఞాపించిన నతండు తత్త్రియా

 కరణ తత్పరుండై పోయెను. అంతట పసిష్ఠుండు కౌసల్యానందరునితో

 "రాఘవా! ముఖమైనపని యెంతటి బరుగవలసియుండెనుగదా! సిద్ధముఁ

 జేయించితివా? జ్ఞాపకము. కలదుగదా!" యని ద్రవ్వించెను. రాఘవేశ్వ

 రుండు గ్రహించి "స్వామీ! అకార్యమును మొట్టమొదటనే చేయిం

 చినాడను. మీరుచెప్పిన కొలతప్రకారముగా స్వచ్ఛమైన జంగారమును

 కరగించి సీతాస్వరూప విగ్రహమును చేయించియున్నా" నని పలికెను.

 ఆవృత్తాంతమును తత్పూర్వము వినియుండని యా సభయుండలివారు

 వారి గంభావణచే నపుడెరింగి, యీ బనులన్నియును రామభద్రుం

 డెవుడు గావించినాఁడాయని యాశ్చర్యము నొందిరి. పిమ్మట మునివ

 రుండు తత్కాలమునకుఁ గావలసియున్న సమిష్టునును ఫలాదులును

 హోమద్రవ్యములునుం దెప్పించి హోమగుండంబుఁ ద్రవ్వించి శుభ

 ముహూర్తమున, తత్పూర్వమే తెప్పించిన గంగాజలకలశంబుల నర్పించి

 రాఘవేశ్వరుని, నువర్ణ సీతా సహితముగా నొకయత్రిపలకపై కూర్చుం

 డఁజెట్టి యావూత వారిచే నభీషేకించి, స్నానముఁ జేయించెను. భరి

 మృదంగాది సకలవిధ వాద్యధ్వనులు భోరుకలగుచుండ వాఙ్గానా

 తౌర్య త్రికంబును. భూసురాశీర్వాదంబులును స్పృశతరల జయధ్వానము

 లులు, వందిజన కైవారంబులు సతిశయింపగా నసిష్ఠచోదిత క్రమం

 బున శ్రీరామభద్రుండు మంగళశ్లాన మవ్వితంబునగావించి ధౌతవస్త్ర

 భూషణ చందన కుసుమా లంకృతుండై, హేమసీతా విగ్రహంబు న

 లంకరింపించి యున్నంత విధివిహిత ప్రకారంబుగా నసిష్ఠముసినరుండు

 హోమంబు నిర్వర్తించి రామానిచే నీతిహోత్రునకు ప్రదక్షిణముఁజే

 యించి పిమ్మట భద్రలక్షణ సరిశోభితంబై యొప్పుచున్న తురంగం

 బును దెప్పించి, ఎల్లవారును మహామంత్రోన్మంబుతో విలోకించివొగడు

 చుండగా దానికి స్నానముఁ జేయించి యొడలు తుడిపించి విభిధాభర

జంబులవలనను కనుమమాలికల వలనను నందముగా నలంకరించి జం
గాడుతేకుపై నిజవంశప్రేమంబును, తన ప్రతాపవిక్రమంబులు దెలుపు
బిడ్డడంబులును వ్రాయించి యశ్వముఖంబునగట్టించి భూమండలంబు
నంగల రాజుల నామములు లిఖింపబడిన పైడితేకులను గుట్టము
యొక్క నాలుగుకాళ్లులకును గట్టించెను. అంతట గురుండు మంత్రము

— శ్రీరాముడు యాగాశ్వమునర్పించి విడుచుట —

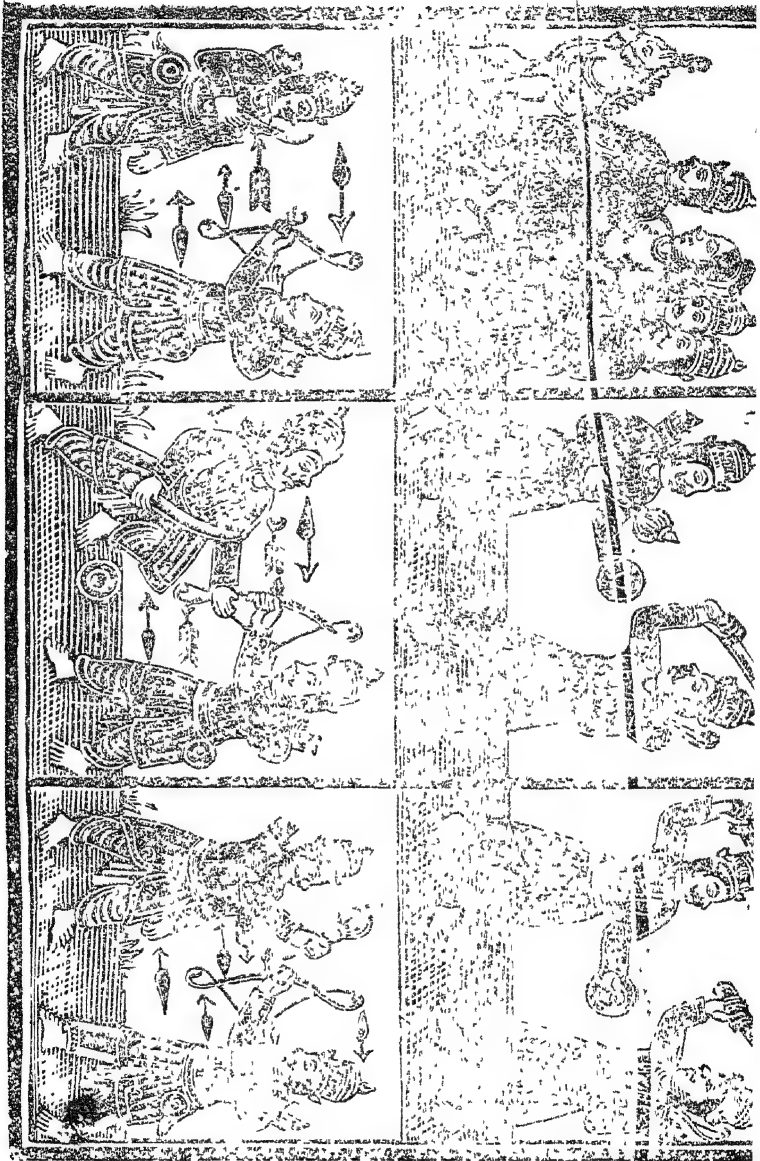
లువరింపగా రానుచండ్రుం డాయశ్వంబును క్రనుప్రకారముగా నర్పించి
దానికి ముమ్మాట ప్రదక్షిణములుచేసి నమస్కరించియొనంతట మంగ
ళతూర్పు నివాడంబులును, మునుల మంగళాష్టకవచ సారపంబులును
నాకనంబునఁ బ్రతిధ్వనులు కలిగించుచుండగా, నయ్యఖిలరాజ్య శిఖా
మణికి మునిశ్రేష్ఠుండైన వసిష్ఠుండు యజ్ఞదీక్ష యొనంగి యాశీర్వదిం
చెను. తత్సమయంబున రకుఘులనాయకుఁడు శత్రుఘ్నునిచిలిచి “తస్మా
డా! నీవు తగినంత నైష్ఠ్యమునుగొని యీ సైంధవసంరక్షనార్థమై
పోవలసినది. మణియు నీకు సహాయుడుగా జలములతో వెక్కిరిం
చు నీ వెంటరాగలరు. ఎడిగించి మనతరంగంబు నెవ్వడెనియు నిరోధించి
బంధించెనేని వాని గర్వం బడంపుచు విశేషముగా కాలముగడపి తడ
వుఁజేయక భూమండలంబు నలుదిశలును తరంగముచే నంచారముఁ
జేయించి సకాలమునకు దాని నిటకుఁ జేర్పవలసిన” డని యాజ్ఞాపించెను.
సుమిత్రానుతేందు తదాజ్ఞతలఁదాల్చి ప్రయాగసన్నాహంబుగావింపఁడగి
నవారింబుత్రైవి తానును సంసిద్ధుండై యుండెను. రామభద్రుండంతట
నీలాక్ష, దేవసుందర, మహామాయ, జలవసంతాదులను, శూరసేన ప్ర
భృతులయిన రాజులనుం బిలిచి శత్రుఘ్నునకు తానటగా సేవలతోడ
వారువ సంరక్షణార్థ మరిగి దానిని త్వరితముగా మరలఁగొనిరావలసినట్లు
దిట్టముచేసిన వారలందఱును మహాసంతోషముతో ప్రయాగసన్నాహం
బుగావించి సంసిద్ధులైరి. ఇటుల సర్వలక్ష్యములును సంసిద్ధమగుటయు
జయఘోషము చిక్కులుమాటు మ్రోగుచుండ రవికులాంబుధి చంద్రుం
డైన రామచంద్రుండు సైంధవమునకు ప్రేక్షి విడిపించెను. అదియు
నత్యుత్సాహంబున నటనుండి పోవఁదొడంగుటయు, శత్రుఘ్న ప్రముఖు
లును దానివెనుక నొకరివెంట నొకరుగా దశసహితులై పోవఁదొడంగిరి.
తరంగం బయోధ్యవిడిచి యుత్తరాభిముఖముగా వెడలితనముచ్చము

జెట్లు, పుట్టలు, వనములు, వాగులు, వంకలు, నదులు, కొండలు, వల్లెలు, గ్రామములు, పట్టణములుం గ్రమగ్రమముగా దాటి పచ్చికమేయుచు తేలునీరుం గ్రోలుచు, తనకిష్టమైనచోట నిలుచుచుం జనుచుండెను. శ్రోముండు సైంధవమునిలిచిన చోటులల్ల హోమాదికృత్యంబులుజరిగించి దానధర్మము లొసరించుచుం బోవుచుపడెను. అది యాప్రకారము పెక్కుయోజనముల దూరమరిగి. మడనాపురియను పట్టణ సమీపమును జేరి యట మేలైన మెత్తట లేఁబచ్చికనుమేయుచు సంతోషంబునఁ దిరుగుచుండెను. తత్కాలమున మత్స్యకేతుడనెడి రాజునకు తనయుడైన వీరసేనుండను పేరుగల రాజునగరింబు తనకు రాజధానిగా విశాలమైన దేశమును పాలించుచుండెను. సైంధవం బాపురంబు పెంతకు వచ్చిననాఁడతండు, భార్యలతోగూడి వేడుకతో పురబహి ప్రదేశోద్వాసన వనంబున విహారముఁ జేయుచుండెను. వీరసేనుఁడు దృఢమైన విష్ణుభక్తిగలవాడైనదా శ్రీచక్రహస్తని పాదారవిండములు మననముఁ జేయువాఁడు మహాధర్మాత్ముఁడు, న్యాయవర్తనఁడు దయాగూఢ స్వరూపుఁడు. సుశీలుఁడు పరాక్రమమునందును, శౌర్యమునందును నిరుపమానుఁడు, పోరునందు పారిహరారులు నయిత మతని నెదిరించి నిలువనోడుచుండుదురు అసంఖ్యములైనట్టి యుద్ధములయం దారి తేరిన సేనాబలముగలవాఁడు అంతటి ప్రజలుండగుటవలన తక్కిన రాజులతని పేరు వినిననే భయమందుచుండుదురు, ఆరాజన్యకేళియండు పూర్వోక్తప్రకారము విహరించుచుండగా తురంగం బటునిటు దిరుగుచు తద్వనంబుఁ జొచ్చెను. శుభలక్షణ కలితంబును, రమణీ యాలంకృతంబును నైయున్న యాయశ్వంబు నా రాజన్యండుచూచి, ఆకస్మికముగా నదియచ్చోటి కరుదెంచుట కాశ్చర్యముఁ జెంది “భళి! ఎంతసాగసైనది! ఈసైంధవ మెక్కడిది! ఎక్కడనుండివచ్చినది! ఎవనిది! రానేల!” యని తలందుచుఁజని సమీపమున కరుదెంచి తురంగ ముఖంబునఁగట్టియున్న సువర్ణపట్టికంజూచి నిలిచి దానియందు “చతుస్సముద్రముద్రిత భూమండలంబునందును, ద్వీపంబులందును నెదురులేని నిరంకుశానర్గళ ప్రతాపశోభితుండును, దిగంతవిశ్రాంత యశోవిరాజితుండును, త్రిలోకకంటకాస్వాయ రానణ ప్రముఖా సురభంజనుండును, మూర్ఖవంశపయ పారావార రాకాసుధాకరుండును, కౌసల్యా దేవిగర్భశుక్తి ముక్తాఫలాయమానుండును, పంక్తిరథ నందనాగ్రగణం

దును, శత్రుజనరూప చిత్రితపాద మాపుడును, జేవేంద్రవద్యశభోగభా
గ్యాభిరామిండును, శోసలదేశాధీశ్వరుండును, నయోధ్యా మహా నగర
వాసుండునునైన, శ్రీరామభద్రుం డశ్వమేధయాగంబుండే మ నమకట్టి
కాస్త్రోదిష్ట ప్రకారముగా నియ్యకృష్ణులు భూప్రదక్షిణార్థము విడుచుట
నది ప్రతాపవంతుడైన నృపాలుండు ప్రపంచమున నెవ్వఁడేనియుం గలఁ
డేని తురంగంబును నట్టి అంధించి తక్షణకుల జయించి, కీర్తి బొందవ
చ్చును. అట్టి శక్తిలేనియెడం మాను పాదాక్రాంతిఁడగుటకు చిహ్నము
గా నైంధవమును పూజించి, కానుకలొసంగి మాయాధిపత్యమునకులో
నగుటకు నమ్మితిండి యనుపవలయు” నని బ్రాయఁబడి యుండుటంగాంచి
యచ్చుదొంది వెడనగవునగి తలయూచి తన భార్యలు వినుచుండగా
మీసంబుదువ్వచు, గంభీరవాక్కుల నిట్లని చెప్పెను. “అహహ! ఇదియెం

— వీరసేవహారాజు యాగాశ్వమును బంధించుట —

తచిత్రమైన విషయ మనవలయును? రాముండట, అయోధ్యాపతియట,
రావణాది రాక్షసులను నయితము హరించి పేరొందిన మహాప్రతాప
వంతుండట. అశ్వమేధముఁ జేయుటకు తలంచి నైంధవమును భూప్రద
క్షిణార్థము విడిచెనట, పరాక్రమవంతులున్నచో దీనినినట్టి అంధించి,
తనసేవతో సంగరముఁజేసి జయించుటయో, లేక హయంబును బూజించి
తనయాధిపత్యము నొప్పుకొని కానుకలర్పించి యనువుటయో ఈ
రెంట నేదియో యొకటి చేయవలయునట బాగుబాగు. ఆ రాముఁడు
వివేకహీనుండని లోచుచున్నది. లోకము గొడ్డుపోయినదని తలంచియు
న్నవాఁడు కాఁబోలు. తానె ప్రపంచమున కంతకును రాజనియు, ప్రతా
పవంతుడనియునెఱచి, నిజజలంబు నెలుంగలేక గవళ క్రిమించినదైవము
టువంటి గొప్పకార్యమునకుఁ బూని యివ్వధంబు వ్రాయించినవాఁడు
వెట్టివాడుగాక మఱియేమగును? రావణాదులను జయించినంతమాత్రముననే
తాను కడుగొప్పవాడయ్యెనా? తనకంటె ప్రతాపవంతులు లోకమున
నుండరని తలంచెనా? సరి! యతనిశక్తియు, జలపరాక్రమములును నెట్టివి
యో కనుఁగొనియెడగాక” యని చెప్పి యశ్వద సేవకులను రావించి,
యాగుట్టుమానుం గొనిపోయి తన యశ్వశాలయందు బంధించి యనుచు
లొగున నాజ్ఞాపించి, వట్టణంబునకుఁబోయి, ముఖ్యసేనా నాయకుడైన
సువేంకటసువానినిరావించి వృత్తాంతమంతయుండెప్పి, రథ గజ తుంగ

శ్రీరాముడు యాగాశ్వమునర్పించి విడుచుట.

వదాతులతో కూడిన గొప్ప సైన్యమును యుద్ధమున కరిక్కురిగముగాసిద్ధముఁజేయులాగున దట్టపఱఁజేసెను. రాజాధిపతికారము నుపేరుండు మహాబలమైన సైన్యమును సిద్ధమును చేసివచ్చి యెఱింగించెను ఇవిధంబున వీరసేనుడు గమకప్రవాతత్వము గావించుచుండగా, మానుబు వెంట నుండిన సేవకు లాశ్రురాధిపతి లొడుంబును బంధించిన పర్తమానమును, క్రతుఃమున కెఱింగించిరి. అదివిని క్రతుఃముండు హ్రామముగొని “ఏమిది

— ఏలాడుండు వీరసేనునితో యుద్ధముఁ జేయుట, —

అశ్వమునుట్టి బంధించివాఁడా! వీరసేనుఁ డంతటి బలపరాక్రమములు గలవాఁడా! సైంధవ పరిక్షణార్థముగా దానివెంటవచ్చి యున్నవా రెవరగులును నెఱుంగఁడు కాఁబోలు. పొందిన దాని గర్వం బడంగించెడ, చెడ్డకావగుటచే యుత్తర దీపనికి సాగి సిందినట్లు తోఁచుచున్న” డని కడు హక్రమంగాబలికి పండ్లు బటవటం గొరుకుచు తన కిడవంబునున్న సేనానాయకుల నటఁగిలుండిగి నెమ్మల నిప్పులొ క్కునుండగా చూచెను. అపుడు ఏలాత్తుం డనువాడు దిగ్గఁ లేచి వసున్మరించి “అహా! ప్రభో! ఇది సిద్ధముగా యున్నాను ఇది యె రిటి పరుగాని నెమ్మబంపుఁడు, మనహయంబును గట్టింపఁడెవ్వఁడో కనుగొని దానివీచుడంచివిడిపించి తెచ్చి వాఁడు మును శుంఛింపఁడు. నీ కై మీరి త యోగ్రహమునొంది యోజనవల సినదలే” డని గంభీరముగా నిదప్రతాపం బులుకవడఁ బలికెను. అమాట లను అవచారి యుని తురంగబంధ విముక్తి గావించుడ కతనికాజ్ఞ యెవం గెను, మహావరాహుని పంతుండైన ఏలాత్తుం డవారి బల సమేతుండై మద నాపురికోటను ముట్టడించిరి యెఱి మోగించుటయు, నటుల జరుగునని యెఱింగి లొంతెనుమున్న బంబులను సిద్ధముజేయించి యుద్ధ ప్రయత్న ముననుండన వీరసేన మహారాజు రథ మామల ప్రమాణేయింగి పదిలకల దళంబులతో ప్రయాణమై రణ మించుభిధానం బంతరిక్షంబునఁ బ్రతి ధ్వను లెవఁగఁ జేయుచుండగా కోట వెలుపడి మహానముద్రంబునుంబోలె నెరసికమున్న రాక్షససైన్యంబును, దానినొయకుండై ముందునిలిచియున్న ఏలాత్తునిగొల్చి, పకవకశువుచు, పగం దళంబులతోడ విజృంభణముఁ గవియించి కునయండుంబునఁ జేరినట్లుతేను కేర నొంగించెను. అవిధంబున నిర్లక్ష్యముగా తనమీఁదికి విచ్చుచున్న యావీర సేనుని ఏలాత్తుండుచూచి, కోటలోపల బెరింగగా, మి బంబుదిటఁగ నట్టువలెఁజూగఁగించి

“ఓయీరాజా! ఏనుగునిఁజేసినాఁడవు! జగన్నత పరాక్ర మార్జిత యశోధు రంధకుండైన రాఘవేశ్వరుం భూప్రకక్షిణార్థమై విడిచిన యాగాశ్వ మును నీవుపట్టి కట్టించుటయెట్లు తద్రక్షణార్థమై యద్వితీయ జలపరా క్రమ కలితుఁడును రామచంద్రుని యనుబాఁడును, లవణానురాంతకుఁడును నగు శత్రుఘ్నునుహారాజస్థు చంద్రుండు వచ్చుచుండుటయు నాపంటి వి క్రమవంతు లపారసేనాసమేతులై యా వీరాగ్రేసరునిఁగొలిచి యడుడెం చుచుండుటయు, నెఱుంగనైతివా? వృథా కయ్యమునకుఁజొచ్చి చెడనే మిటిగాని, నాహితోక్తులువిని, రఘుకులనాయకుని యాధిపత్యమునకులొం గి పాఠమును పూజించి కానుకలొసంగి విడిచిపొట్టుము. నీమర్వాదం గా చికిని రాజ్యంబును, ప్రాణములను రక్షించుకొనుము. ఈలాగున చేయక సంశరమునకుఁ బాకడవేని నీగతి యధోగతియ! నిశ్చయము, మదీయ శరపరంపరలచే నీజలంబులను దుర్బలంబులై పోవఁజేసి భవత్ప్రాణానిలం బులెడలించి హయంబును గొనిపోవుదుంజుమీ!” యని యత్యుగ్రముగాఁ జలికెను. నీలాక్షు డీటుల జలుకుటయు, విని తలయాంచి వీరసీనుఁడు పె డనవృన్దనవి “బేష్ బేష్! ఓరీ! నీవు మిక్కిలి మాటకారివైనవాఁడవని తెలి సికొంటిని. ఇది వట్టిమాటలతో నయ్యెడివనియని నీవు తలంచినట్లున్నది. కాదుకాదు. నీ జెడరింపులు గిడరింపులును, మాయొద్దఁ జెల్లునవికావు. అరాముఁ డెవ్వఁడు! అతఁడెంతటివాఁడైన సేమి! నీకుభయమైనచో లోక మంతయును వెఱచునా! నేను భీతినొందు వాఁడంగాను. అతని యాధిప త్యము నొప్పుకొని యరిఁబెట్టవలయునా? పూజించి నమస్కరించి సైంధవ మును విడువవలయునా? బాగుబాగు, ప్రపంచమున నెండఱో జలవంతు లును, పరాక్రమవంతులును నైన ప్రభువరోఁబ్బు లుండెడరనియు, తాను చేయఁడలంచిన మహాశార్మమును కొనసాగించుట దుర్లభమనియండలం పక లోకమున కంతటికిని తానే యధికుఁడైనట్లు తలంచి గర్వించి యసా ధ్యవుననికే దొడరి, హనివృద్ధులును, స్వనలంబును విచారింపక, తనయొద్ద గలదని యొకగుట్టమును శృంగారించి విడిచిన యామీప్రభుండైనరాము ని యవివేకమునకు దగినట్లే హయమును కాచుట కతనితమ్ముఁడును, నత నికి సహాయముగా మీసంటియవివేకులును వచ్చితిరి కాఁబోలు. ఓరిపె డగా! నీఘ్రిముగా రామునియొద్దకరిగి, తనకంటె మించిన పరాక్రమవం తులు భువనంబునఁ గలరనుటంజెప్పి తనయత్నముచుమాని యంతనైనను

బుద్ధిఁదెచ్చుకొని యూరకుండుట మంచిదని చెప్పము. ఎక్కడిరాముఁడు! ఎక్కడి యశ్వమేధయాగము! తలంచినచో నవ్వువచ్చుచున్నది. పో! పొమ్ము, ఇంక నిచ్చోట నీయాటలు గీటులును సాగనేరవు వచ్చినదారిం జట్టి యగుగుట మందిది. హయంబును నేను విడుచుటయు నీవు కొనిపోవుటయుం గల్గయే! అయినేమను మానుకొనుము. బుద్ధిమంతుఁడవేని, ప్రాణంబులను రక్షించుకొనఁగోరినవాఁడవేని యింక ఊరింబై ననిటనిలువక నీదారిని నీవరుగము. పోవనొల్లక నాతోడ నూరక వెడమూటలుప్రేలు చుంటివేని నీకంతనాశంబు నొక్కవాడియమ్మున నుత్తరించి నీసేనలఁజించి చెండాడి నాశముగావించును గాని విడువను. ఇటుమీఁద నీయిష్టమైనట్లు చేసి తత్పలము ననుభవింపు” మని యిండుకయు, లెక్కచేయకవలికిన నీ లాఠుం డతని పలుకుల కంతయు కోపించి “ఓరి! యవివేకీ! వ్యర్థముగా నీ సేనలను నిన్నునుం జంపనొల్లక హింసపునెప్పిన వినవైతివి నీకిదిచెడుకాలము, ఇంపి నాప్రతాపముంగను” మనిచెప్పిన నీలాఠుం డివ్వధంబున వీరసేన మహారాజుంగాంచి నిర్లక్ష్యముగావలికి మహాకోపముతో వింట నతితీభణంబులైన బాణంబులుగంధించి ప్రయోగించె, వీరసేనుం డతని బాణంబులనన్నిటిని ఖండించి, వెడనగవునవ్వ “ఓరి! యోరీ! ఇదియా! నీప్రతాపము. ఈ యల్పసాయకంబులుగల నీవెంతవాఁడవై యుండువు! చీ నాతోడ యుద్ధముఁ జేయుటకు నీవు తగినవాడవుకావు. శీఘ్రముగా తొలగిపోయి మీరాడైన శత్రుఘ్నుని గుఱ్ఱములకు గడ్డియు నీళ్లునుం దెచ్చిపెట్టెడి యుద్యోగంబున నుండుము పో! పో” మృని పరిహసించెను నీ లాఠుం డామాటలువిని యాగ్రహం జతిశయింపగా పటపట పండుగొఱుకుచు “ఓరి వీరసేనా! రాజాధమా! తరాతరంబులెఱుంగక నోటికినచ్చిన మాటలు ప్రేలుచున్న నీగర్వంబడఁగించి నిన్ను యమున కతిధినిఁగావించెడ. ఇంక నాసామర్థ్యంబుఁగూడు” మని పది బాణంబు లురంబునను, నైదుశరంబులు ముఖమునను, నాలుగేసి సాయకంబు లిరు భుజంబులయందును గాడనేసి యొక్క బలువాడి తూపుకంతంబు లక్ష్యంబుజేసి ప్రయోగించి యార్చెను. అశరంబులవలన వీరసేనుండునొచ్చి ర కసి క్త శరీరుండై ప్రళయకాల రుద్రునివలె నాగ్రమూర్తిఁదాల్చి నీలాఠునిపై బాణవర్షముఁ గురియించి బడలుపడఁ జేయుటయు నమ్మేటివీరుండు తలంకక తచ్చరపరం పరలఁ దెరలించి ఇరువఱుములు ప్రయోగించి వీరసేనునిరథంబు పొడి

చేసి, సారథిని, హతుంబులను జంపిన, వీరసేనుండు విరధుండు తటాలున భూమిమీదికి భయంకర గదాహస్తంబున నీలాక్షుని యరక్షంబును విటుగ మోది సైంధవంబులనుజంపి సారథిని గతానుంగావించె. నీలాక్షుండును దిగ్గమగికి తానును గడంగై కొని స్పృహలుంగదిని పోందొడంగె. ఇట్లువారు మహాఘోరంబుగాఁ జేయుచున్న గదాయుధం అత్యాశ్చతరంజితోఁనుటయు, నినువాగుల బలంబులును సమరంబునెటుటనూని నిలిచి యట్టై తత్త్వకారంబు విలోకించుచుండిరి పరస్పరజయాభిలాష లతిశయింపగా నీలాక్షి. వీరసేను లతిలాఘవంబున పెద్దతడవటుల పోరునలిసి యుగరివేటు వలన నొకడుగనిరువురును వశార్చిల్లి యంతలోన తెలివినొందినవారై య రు యుద్ధమునకు గడంగిరి, ఆసమయంబున వీరసేనుండు మహాగ్రంథై న కరవాంబులగై కొని నేర్పు మెఱయగవ్యావనవ్యములుగా ఖడ్గంబును ద్రిశ్శుచు, తనవలెనే కృపాణహస్తంబున పోరుచున్న నీలాక్షుని విించియ

— * 2. వీరసేనునిచే నీలాక్షుండు మడియట, * —

ట్టహాసం బొరరించుచు కాహుపరాక్రమ మేర్పడ వృత్తెంబును గిరగిరం ద్రిన్వి కడుచాతుర్యంబున వానికంతంబుండునిసి నేల, జడ నేసెను. వీరసేను నిచే ఖండింపఁజడి నీలాక్షుండు నేలనెట్టనఁ గూలుటయుం గాంచి యతని పై నికు లాహికారందు లొనరింపుచు, భయభ్రాంతియై వెడలి పరువిడ, జొచ్చిరి.

మదనాపురీశుని జలంబు లమితోత్సాహంబుతో పరుగిడుచున్న యెదివిసైన్యమును పోసిక వెన్నంటి తరుముచు, బహువిధాయుధంబులు ప్రయోగించి తొడలు విటుగగొట్టియు, భుజంబులు ద్రుంచియు, నడుములు నలియఁమోదియు, శిరంబులు బ్రద్దలుగావించియు, చర్మంబులుచించి యు, నొప్పులు పొడియగునట్లు ప్రహరించియు బహువిధంబుల విక్రమవి హారంబు గావించి యుండఱును యమనడనంబున కనుచుటయు యానంద ముగా వర్తించుచున్న, నీలాక్షుని జలంబులు పూర్ణముగా నేలపాలయ్యె, పట్టి పడుదాంబున నెట్లొ తస్మించుకొని యొకరిద్దరు హతశేషులుపడుకొత్తి వెనుక బహుబల సమన్వితయై వచ్చుచున్న జల వనంత శూరసేన వృ పాలుర పాలికరిగి డండాపతియై, మదనాపురాధిపుఁడు, హతుంబును బట్టి బంధించి కొనిపోవుటయు, నదియెఱింగి వెంటపోవుచుండిన నీలాక్షుం డతనితోడ మహాఘోర సంగ్రామం బొనరించుటయు, కడవట నయ్యవ

నీవతివలన మృత్యుం డగుటయు, నతని బలంబులను శత్రుసైనికులు నుడు మాడి నాక మొనరించుటయుఁ దవ్వెత్తంతం బెఱింగించుటకై తామె ట్లెట్లో వారి తొరంబడక తప్పించుకొని పడుగెత్తివచ్చుటయు విన్నవించిరి. అవృత్తంతంబువిని తార లాశ్చర్యాగ్రహంబు లతిశయింపగానవ్యా ర్థ శత్రుఘ్ను న కెఱింగించిరి, రామానుజుం డట్లంత కుపితుఁడై సమస్త సళంబులను త్వరితముగానడువ నాజ్ఞాపించి యాసై న్యములతో నముద్ర ముపొంగివచ్చినదోయని తోచునట్లు శీఘ్రగమనంబునంజని పీఠసేనవృ పాలశేఖరుని నగరింబుఁ జెట్టుముట్టినిలిచి రణభేరి మ్రోగించునట్లుచేసెను,

సన్నద్ధ సేనాయుతుండై న్ను మడనాపురిశ్వరుండు శత్రుబలంబులు పట్టణంబు ముట్టడించుటయెఱింగి నబలుండై సన్నాహముతో నగరింబు వెలువడివచ్చి పరజలంబులతోడ సమరింబునకు దాదోనియె. అప్పుడు రెండుసేనలకును సతిఘోరంబైన సంగ్రామంబు ప్రవర్తిల్లి యిరుచేసలను పెక్కురు యోధులును, నసంఖ్యములైన బలంబులును, పుడమిపయిగుట్టలు

— శూరసేనుం డనురాజు పీఠసేనునితో పారి వచ్చుట, —

గుటలుగా కూలఁదొడంగెను. తత్సమయంబున శత్రుసై న్యంబులు విజృంభించి తమసేనలను నుడుమాడి చీకాకు నొందించుటగఁగాంచి యూర్వజాలక మహదాగ్రహము గలపాఁడై శూర సేనుండునురాజు మహాపరాక్రమ ముతో పీఠసేనుని దళంబులపై నడరి జడలుపడఁజేయుటయు నది పీఠసే నుండునూచికుపితుఁడై తనతేదను శూర సేనునియొడ్డుకుఁదొలింగి ఎదిరించి వాడితూపుల నతనియ ద్రేకంబు పాయఁబ్రయోగించినం గవిసి యావిరో త్తముఁడు పీఠసేనునిశరంబులు తుత్తుఁజుముఁగావించి పట్టుబాంపరంబుల చేనతనినొప్పించుటయు, నయ్యవనీపతి మిగులనొచ్చి మేనరక్తధారలు తొ అంగుచుండ పూచిన పాలాశవృక్షంబునఁగఱువట్టుచు వెనుదీయక, దిననీతఁ డు తీటుగాకఁజుని యాగ్నేయాస్త్రంబునరిజొసి యేయుటయు శూర సేనుం డు దానిని పారుణాస్త్రంబుచే ఎమ్ముజేసెను, వెండియుం జర్వలశరంబుఁ బ్రయోగించుటయు, బూర్వము తనకు దేవేంద్రుం డొసంగియుండినవజ్రాయుధంబును పాయకంబుచే దాని ఖండములుగా ద్రుంచివేచెను, అంతలో జలవనంతుండతనికితోడు పడుటయు నయ్యిరువురు యోధులు నొక్కటియై పీఠసేనునిపై నస్త్రవర్షముఁగురిసియుతనింఁగింబునుగొనియులు చేసి, పాయంబులను, సారథినింజంపి విరఘునిఁగావించిరి. మహాశూరుండైన పీఠసేను

మహిమతి యొందునేరకృష్ణి కారలఁ జలపడుటయు నతని నేటువతియైన నువేడుండు నహాయుండై, జల పసంత శూర సేనుల, నానావిధ సాయక నికరంబులఁ గరంబు చిత్కువఱచుటయు నొచ్చి వారిలో జలవసంతకుండు మువేదుని, శూర సేనుండు వీర సేనుని మార్కొని భయంకరముగాఁబోవఁ దొడంగిరి, ఆమహాయాధ్యంబును దేవతలు మింటనుండికని యచ్చెనునొంది పూర్వము రామ రావణుల సంగరంబు ననుకరించి యున్నదిని యొం జొరులు పలుకుకొనుచుండిరి, ఇట్లావీరాగ్రేసరులు పోరుచున్న సమయం బున జలవసంతుఁ డొకభయంకరశక్తిని ప్రయోగించుటయు నది మంట లెగయించుచు మహాగ్ర న్వరూపములోవెడలి రయంబునఁబోయి నువేదునియారంబునఁ జాకుటయు దిగన నతండు మూర్చిల్లి రథంటుపై నొరిగెను, అప్పుడు సారథి యరడంబును తొలంగఁదొలుకొని పోయెను, అవ్యధంబును గాంచిన వీర సేనుండు మిక్కిలి యాగ్రహంబుతో నొక్క యాగ్రాస్త్రంబు నమంత్రకముగాఁ బ్రయోగించిన నది తాకుటచే సొమ్మ సిల్లి తేరుమీఁద నొరిగెను, వానిసారథియుం దేరుతొలంగఁ దొలికొని పోయెను. పిమ్మట శూర సేనుండు ప్రళయసమయ సమన ర్చించండంబునుగ్ర మూర్తియై పండ్లుగొరుకుచు వీర సేనునివిల్లు ఖండించి మైమరుపుంజించి యైడమ్ముల సారథిని పదింట సైంధములను నొంచి చుప్పది పాడిములు కులు శరీరంబునకంత లేర్పడఁగొట్టుటయు, వీర సేనుం డొక్కింతసోలి త టాలున తెప్పిరిలి కన్నుల నన్నికణంబు లుడులుచుండగా సింహనాడంబుఁ గావించి “ఓరీ! ఇదిగో దీనిచే నీప్రాణవాయువులు వెడలునుగాక” యని శూలంబునడి యాయుధంబుఁగొని శివమంత్రపూర్వకముగా దానిని వింట సంధించి ప్రయోగించుటయు, హరుని ఫాలాక్షంబునుండి వెడలిన ప్రళ యాగ్నివడువున పది భయంకర వహ్నివ్యాలువెడలఁ గ్రుక్కుచు చిట చిట శబ్దంబు అతిశయింపుగా వచ్చుచున్న చూచి శూర సేనుండు జంకక దానిపైఁ దనవలన నైనంతవరకు నశకములైన శరంబులుప్రయోగించెను అక్రూరసాధనం జలనిచే ప్రయోగింపజూచున్న బాణంబులలో దేనివల నను మరలక యన్నిటిం గాల్పుచు చనుదెంచి జలపరాక్రమ సంపన్నుం డైన శూర సేనుని పక్షంబుపగిల్చి చొచ్చి వీపున వెలువడి యిదృశ్యం జ య్యె, తక్షణంబ శూర సేనుండు గణానుండై నేలఁగూతె, అదిగాంచియత నిసై న్యములు వెఱచి వెనుకకు మరలిపోవం దొడంగె, పగతుర జలంబు

లుత్సహించి శౌర్యంబుతో విజృంభించి తరిమితిరిమి నాశముగావించ నారంభించిరి. అప్పటికి జలపసంతుండ డెలివిసొంది శూరసేనుడు మడియటయు సైన్యములు చెల్లాచెడరగుటయుంగని నవీచిహానిక మరల్చి వెండియు వీరసేనుని జలంబులపై నశరి తుటతుటపండిన ఫలంబులను రాలివిధంబున శరంబులను నేలగులనేయుట కారంభింగెను. ఇయహావీరుని పరాక్రమమునకు యెదిరి నిలువనోపక భయంబునొంది మడనాపురాధీశుని జలంబులు చెల్లాచెడరై పరుగెత్తుచుండ నువేడుండు దేతీయాది చేవీచి సేనల నిలువరించి ప్రచండ మూర్ఛాండుని కేఱుంగున సాయకవర్షంబుచే మిన్నుమిన్నునం డెలియకుండుచల్లుగప్పి సింహనాడంబుఁజేయుచు జలపసంతుడెదిరించి యతని శరీరంబు వుష్ణిత పలాశానోకపాంబుభంగి రక్తధారాసిక్తంబైగవట్టునట్లు నిజబాణకౌశలంబు మెఱయుననేక దివ్యాస్త్రంబుల నొంది నొప్పించుటయు నమ్మేటివిలుకాడు శౌర్యంబై సంగ నతనిమార్కొని పటుశరపతంభలచే నువేడుని సాయకకోటిసడంచి, హని కొడలును, బాహువులును వక్షమును కంఠమును ఫాలతలంబును, లక్ష్మముచేసి కఠోర భయంకర శిలీముఖంబులు బజగించి యతని తేరును సారథియు హయంబులును బరులకు కానరాకుండునట్లు గవ్వటయు, నువేడుండు నేర్పున నయ్యుత్త్ర సందోహంబులను నివారించి యెదిరించుటయు నట్టి తరుణులైన నుగ్రసేన నృపతియు మత్స్యశంకనుండును, మకరాక్షుండనువాడును తమ రథంబులను దోలించి జలపసంతునకు సహాయంబుగా నిలిచి నువేడుని నలుదెసలనుండియు సాయక నిశరంబులు ప్రయోగించి బడనువడ చేయుచుండ నమ్మేటి విలుకాడు సరకుసేయక తానొక్కండయ్య నవ్యసాచి చండంబున, సందఱకుం జాలినిలిచి యానలుపురి శరంబులుం ద్రుంచుచు నొక్కొక్కని పడి యిరువది ముప్పది నలువది యుగ్రసాయకంబుల నొంది గొప్పించెను. ఓక్కని నవ్విధంబున సందఱు

—* ఉగ్రసేనుడనురాజు వీరసేనునితో పోరి చచ్చుట, *

జట్టుముట్టి యలయించుచుండుటను వీరసేన ధరావల్లభుండుచూచి తాను శత్రుడళంబుల నురుమాడుటనుమాని యరడంబుచు జలపసంతాడుల గది యాదోలించి మత్స్యశంకనుని తొమ్మిది వాడితూపులవలనను, నుగ్రసేను నైదు క్రూరశరంబులచేతను, జలపసంతుని పది కణుపెడఁబులవలనను, మకరాక్షుని పదుపైదు నిసితసాయకంబుల వలననునొంది యార్చిన వా

రతని తూపులు తుత్తునియలుగావించి పెక్కు బాణంబు లొక్కుమ్మడి నడ రించుటయు పలుతర భల్లంబులచే వాని నతండు ఖండించి వైచుటయు నధిశమైన కోపంబుతో నుగ్రసేనుండు తన లేరు నిశిక్షణముగా దోలించి “ఓరి! వీరసేనా! శ్రీరామచంద్రుని బలంబుతోడ నెవరి నుండింబోన రించిన వారితవరకును నొక్కరును బ్రతి యున్నది లేదు, నీకును తుది కాలము నమీపించుటచే తరాతరంబుల నెన్నఁ ముమ్ముమార్పొనియాడ్డం బుండేయ నమకట్టినాడవు. కానిమ్ము. ఇంత నొక్కింత తడవు నివోడక ధైర్యంబున నాముందు నిలువు మంతయచాలును. నీగర్వబడించినన్ని ను నీబలంబులను కాలనిపురంబునకనిచి మానవనాశ్వంబును గొనిపో యెడను. అవుడుగాని యీ యుగ్రసేనుని ప్రతాపంబును లోకలు బాగు గాఁ దెలిసికొనఁజాలరు. రా! రమ్ము! అని కడుచింకంబుగా బలుకుచు, మహా తీక్షణంబులును, శత్రుభయంకరంబులును నగు కెబ్బది భల్లంబులు ప్రయోగించిన వీరసేనుండు వాడిమెఱసి యాశరణ ప్తని నప్తతి శిరం బులచేద్రుంచి, వికటంబుగానచేచు “ఓహో! ఉగ్రసేనుడవా! నీవు. బలీ! నీయుగ్రతంగనియే నీకీ నామకరణంబుఁ గావించిరి కాఁబోలు నరా భమా! వీర సేనుండనడి నీయెటుటనుండెడి యారణశూరుని ప్రతాపంబు నెఱుంగలేక నెట్టివాని తెఱంగున నేడియో వడదచున్నాడవు. రాముడై నచో నీకధికుండుగాని నావంటివాని కతండు తక్కులేనివాఁడుకాఁడు. ము క్కిడ రాక్షసుల బదుగురను జంపినమాత్రమున నతం డంతటిమేట య గునా? నీబుద్ధి కిటులతోచినఁ దోచునుకాని నేనటుల దలంచుచా? ఆరా ముండుగాని యటువంటిరాములు ఎఱి నూఱుగురుగాని పవ్విసను నీను నరికినీయు వాడఁగానుజూమీ! నీవంటి యల్పబలుండుదక్క శూరిండగు వాఁడు ఎఱియెవ్వఁడును నతని నొక మానిసిగాఁ దలంపఁబోడు. అతఁ డొక గొప్పవాఁడనినమ్మి, వివేకము లేమినిగర్వించి తనకుమించినవాడులో కంబున లేరినియెంచి యశ్వమేధముండేయుటకు యత్నించిన యారాముని చే విడువఁజేసిన తురంగంబువెండ తద్రక్షణార్థమివచ్చినట్టి నీవు వానికం టుండెలివి లేనివాడవని తెలిసికొంటిని, ఇంతప్రేలక నోరుమాసికొనిప్రాణా పేక్షగలదేని లోలంగిపోయి బ్రతుకుము. కాదేని మడియోగ్రబాణంబులు నీయనువులు వారించుట నిష్కృవం” అనినదికి యనుసరితరంబులమైగాడనే సెను. ఉగ్రసేనుం డుగ్రుండై వానిని కడుమనఁఖండించి యొకశక్తిని ప్ర

యోగించిన వీరసేనుడు మఱియొక శక్తిని దాని నశంచెను. బాహువ్యా
స్త్రముననున్న నానివలననే యాబాహులును వారించెను. ఇంద్రాస్త్రంబు
నేయుటయు ముప్పేదినాడుకంటెచే దానిని నశింపఁజేసెను.
మఱియును ముగ్ధసేనుడు ప్రయోంచుచున్న శరంబులన్నింటిని నతండు
ఖండించుచున్న మిక్కిలి యాగ్రహించి యర్ధచంద్రసాముకంటెగొనియ
తని విల్లుద్రుంచివైచి నాలుగువాడితూపులచే సాగధింపఁపి పండెండు
దివ్యాస్త్రములచే సైంధవ బులగడచి మఱియుం బండెండు భల్లంబుల
చేసి యారదంబు విఱగఁగొట్టుటయు శౌర్యవంతుడైన వీరసేనావనిపతి
విరధుండై గదాయుధమునుగైగొని నమింపఁజంబుపైకి లంఘించుసంహం
బులెఱంగుపంగదిసి యొక్క ప్రేటునకు నూపుని యున్నప్పు డెడలఁజేసియు
కొక్క దెబ్బకు గుట్టములంబుల రథంబును దునిసిపడఁ గొట్టుటయును
గ్రసేనుడును విరధుండై పుడమికిలంఘించి తానును గదానాస్తుండైతల
పడి ఘోరంబుగాఁగొరఁదొడవిగెను. అప్పుడు వారి గదాయుధములూర్వపు
రావణ దండధకుల నమరంబుచందరినను మాపఁకుటకు దోచుచుండెను.

ఆర్ములు నూర్పులును, పెరిబొబ్బలు, పట్టహాసములును, ప్రల్లదో
క్తులును, తిరస్కారములును, రోషభాషణంబులును, శతకయంబుగావీరా
గ్రేవరులైన యా యోధు లిరువురుంజగన్వర జయాభీలాష మీరుచుండ
పిఱుదివియక కొంతతడ నవ్వధంబున బోడుచుండునహయంబున నొక్కొం
త యుగ్రసేనుడు సత్వంబుచేడి సామ్యునిల్లిన నడనెఱింగి వీరసేనుండు వి
ప్రంభించి గదను గిరిగిరంద్రప్పి నకుంబు గురిఁజూచిప్రేసిన యాప్రేటుచే
యొంబుఁ బ్రక్కలై రుధిరధాంబు ప్రసించుచుండగా మొదలునటికిని వృ
క్షంబులనుపున గతానుండై యుగ్రసేనుండు గెలఁగూలెను. అతడు పడు
టయు సైనికులు వెఱగఁది వీరసేనునిముందు నిలువఁజాలక పాయలుపడ
విచ్చి నలు గెలంకులంబోవఁ దొడంగిరి. ఉగ్రసేనుండు పడుటయు నధి
కాగ్రహంబుతో జలంబుల మరలఁ గూర్చుకొని, మత్స్యనంధన, మకరా
క్ష జలవనంతలు యెదిరించి యనికి చార్కొని పరజలంబులనురుమాడఁ
దొడంగిరి. మహాశూరులైన సువేద వీరసేనులును వారినిమార్కొనిఘో

— జలవనంతుఁడు నువ్వని జంతుట —

రంబుగాఁ బోసిదొడంగిరి. జలవనంతం దయ్యరువుగనోర్చి యెదిర్చి జ
హుధిరసాముక నికరంబుల బిగువుచేడ శరీరంబులు తూట్లుపడం జేసిన

యతనికి మకరాక్ష మత్స్యనందనులుందోడై యారాజన్యని యతని సే
 నాపతిని శరవర్షంబున ముంచి యలంచుచుండ వీరసేన మహారాజు మిగు
 లంగినిసి మత్స్యనందన మకరాక్షుల నిరువురను మార్కొని వివిధాస్త్రం
 బులవలనను నొప్పించుచు వారిచే విడువఁజడు భల్లంబులు ఖండించుచు,
 కడుచాతుర్యంబు మెఱసి పోరుచుండెను అయ్యదన షాగ్రుండై నువేదుండు
 జలవనంతుని వాడిగలసాముకంబు నొప్పించుటయున నమానవరాక్రమా
 పేతుండై యతండు బానిశాణంబుల నన్నింటిందెగ నేసి యొడలు జలైడవ
 లె రంధ్రంబులైర్పడంగొట్టి యైంద్రాస్త్రంబును నమంత్రకముగానరిఖోసి
 యాశ్చర్యంతములాగి విడుచుటయు నది చూపరులు బెగ్గడిల నశనిపాతన
 ముఱు మేఘ ఘర్జారావంబు ననుకరించు మహాధ్వనియొడర వెలువడి, పై
 పచ్చుచున్న ప్రతిపక్షునిచే ప్రయోగింపఁజడు శరంబులవన్నింటింద్రుంచు
 చు వెగంబునఁ జనుదెంచి దృఢతరంబైన యానువేదని యురగ్ధలంబుగా
 డివీవున వెలువడిపోయి భూమిఁజొచ్చెను. అవ్వధంబు నైంద్రాస్త్రంబు
 దాకుటయు, మహానిరాక్రమపంతుఁడును, భుజాబలశహితండును, చాతు
 ర్యకలితుండును, ననేనయుద్ధంబులయందు పగరజయించి విఖ్యాతిఁజెందిన
 వాఁడును నైన నువేదుండు ప్రాణంబులు తొలంగి రథంబుపైఁబడియెను.
 శౌర్యనిధియైన యతనిద్రుంచి జలవనంతుండు విజృంభించి సైన్యముపైఁ
 గివిని నిజప్రతాపంబు వెల్లడియగునట్లు నురుమాడం దొడంగుటయు విటి
 గిన తొడలును, దునిసినమెడలును, నొగిలిన చేతులును, పగిలినమూతు
 లును, నలిగిన యెముకలును, తొలగిన సొమ్ములునుంగలిగి యుద్ధభూమి
 మేదోమ స్తిష్క మయంబై ర క్రవవాహంబులతోగూడి చూచుటకు భ
 యంకరంబై కనుమట్టుచుండె భూతభేతాశాది గ్రహంబులు రుధిరంబులు
 దాని ఫలంబు మెఱవి మహానంతోషంబుతో విలాసన ర్తనంబుఁ గావించు
 చుండె, అమృహవీరునిముండు నిలువనేరక వీరసేనని జలంబులుకలంగి
 యాయుధంబులు బాటపై చి వస్త్రంబులునడల, తలవెంట్రుకలుముడులు
 వీడ భయాతిరేకంబుచే వెనుకకు మరలిమరలి చూచుచు నలుదిక్కుల
 కుంఠాటిపోవఁ దొడంగిరి. అవుడు ప్రఖ్యాతిఁజెందినవాడైన తనసేనాని
 చచ్చుటయు, సైన్యంబులు జలవనంతున పరాక్రమంబుఁగాంచి యొడి
 పాఱుచుండుటయు, నయ్యాధుండు తనదళంబుల తుదముట్టించుచువిజృం
 భించి యుండుటయు వీరసేనమహారాజు గాంచి యోర్వబలక ప్రళయా

వనర ధైరవాకారంబుతో మత్స్యవంశన మకరాక్షులతోడి సంగరంబుఁ జాలించి తన యరదంబును జలవనంతుని దిక్కునకుఁ దోలించి యెలుగై త్తి పిలుచుచు చేపించి జలంబులం బురిగొల్పి మరలించుకొనివచ్చి యాతని తో తలపడుటయు, నతండు వీరసేనుండబడి యార్పి పదితాణంబు లతని పై బ్రయోగించె. అంతట నయ్యసురవీరుండు జలంబులను చక్రాకారం బుగా వీరసేనుని సేనలకు చుట్టునుంగవియించి యాసరేంద్రుని శరణుల నన్నిటిని తుండించి చెలరేగి జహుతరసాయక నికరంబుల నతనిజాలనొప్పించుటయు వీరసేనుండలిగి వండ్లు గొఱుకుచు “ఓరీ రాక్షసాధమా! నీ గర్వం జడంచెడనుచూడు” మని పనికి తటాలున బ్రహ్మాస్త్రంబుఁ గొని నమంత్రకముగా ప్రయోగించెను. అయ్యస్త్రంబు మహాదుగ్రాకారంబున భూనభంబుల కొకటిగామండుచు చిటచిట నటనటధ్వను లడరం జలతెంచుటంగని జలవనంతుండును బ్రహ్మాస్త్రంబు నెఱింగియున్నవాడు కావున తానునుండొడిగి మంత్రక క్తిపూర్వకముగాసభిమంత్రించి ప్రయోగించెను ఇటులనిరువురును బ్రహ్మాస్త్రములం బ్రయోగించుటయు బాణంబులులేండునునొండొంటిందాకి యిరుగెలంకులపై న్యములునుభయభ్రాంతులై చూచుచు యుద్ధముఁజేయుటఁజాలించినిలిచియుండగా మహాభూరంబుగామింట్లబోరి దొడంగెను. కొంతతడ దివ్యధంబున యా మహాసాయకంబులు పోరాడి యేడియు మించలేక తుదకు లెండును ముపశమిల్లి మరలెను. తన బాణంబు వచ్చునుటయుంగని వీరసేనుం డాగ్రహంబుమించి తనలో “ఇంక వీరక్షతిం జచ్చువాడుకాదు. వీనియెడల నజాగ్రతిగాయుండుటమహా పద్రవకరంబగు”నని యెంచి యుద్వితీయంబైన శ్రీమన్నారాయణాస్త్రం

—* నారాయణాస్త్రముచే జలవనంతుండు హలుట. *

బునుగొని భక్తిపూర్వకంబుగా నుంత్రించి వింటనంధించి విడిచెను. అపుడా మహాస్త్రంబు భూనభంతరములునిండి మండుచు ప్రళయసమయ ముతాళముని చండంబున నత్యుగ్రంబై వచ్చుటంగాంచి దానికిమాటున టుంగమిచే జలవనంతుండు తొట్రుపాటుగదుర తనకుఁదెలిసిన దివ్యాస్త్రంబులన్నియు దానిపై నేసెనుకాని యాది దానినన్నింటిని నిమిషమున భస్మీకరింపుచు నెండును మరలక యత్యుగ్రముగా జనుదెంచి వీరోత్తముడైన జలవనంతుని పడింబుగాడి ప్రాణవాయువు లెడలించి జలంబుల పై నడలెను. అగమయంబున దాని ప్రభావమును తత్సార్వముని కని

యెరింగియున్న సేనానాయకులు బలాబూను కర్తవ్యంబుండెలిపి తటాలున తమతమ యాయాధంబులు నేలబడవైచి కడంబులు ముకుళించి నిలిచి “ఒన్నమో నారాయణాయ, నారాయణాయ” యని స్మరింపఁదొడంగిరి అటుల నారాయణనామ ధ్యానముఁ జేయువారల కేకీడును జేయనిదగుటచే యాదివ్యాత్రుంబు తన యుగ్రతవీడి యుపశమిల్లి మరలి వీరసేనుని యమ్ములపొడిం జొచ్చెను, అప్పుటికి నూన్యం డస్తమించుటయు, నాటిడి నంబు యధ్ధనుఁజేయుటఁ జాలించి రుండుదెసల సైనికులును విశ్రాంతిఁ గైకొనుచుండిరి.

మఱువఁడు ముగల యధ్ధము ప్రారంభమైయ్యెను. అప్పుడుమహామాయ నుత్కృష్టవందన మకరాక్ష ప్రముఖులు తమజలంబులను చక్రవ్యూహముగా నిలిపి శత్రుదళంబుల కధ్ధ్యంబొనరించి తాము ముందు నిలిచి పోరాడుటకుఁ దొడంగిరి. వీరసేనరాజును నకల నన్నాహములుగా వించి రథంబారోహించి ఐరజల వ్యూహంబును దాకెను. యిరుదెసలసేనలకును మహాసంగ్రామంబు ప్రవర్తిల్లి రెండు వాహినీలయందునుననంఖ్యసైనికులు చావకట్టుగా నేలఁ గూలుచుండిరి తత్కమయంబున మహామాయుండు వీరసేనుని దాపునకు తేను దోలించి యెదిరించినిలిచి బహువిధ శస్త్రాస్త్రుంబులచే నమ్మహిపాతని నొప్పించుటయు నతండుకినిసినిజవరాక్రమంబు మఱియు నయ్యమరవీరుని బహుతేజస్సు నిచయంబునునివారించి యుగ్రమూర్తియై వటుతర శరనికరంబులు ప్రయోగించుటయు మహామాయుండు విప్రంభించి కలలాఘవం బతిశయింపగా శరసంధాన మోక్షణంబు లన్యులకు గోచరించకుండు చండంబున నతి శీఘ్రముగా ననేక క్రూరసారాచములు వఱగించి వీరసేనుని తేరునుగూల్చి హయములను సారధిం జంపుటయు నతండు వేరొక్క తేరొక్కటయునదియును విరుగఁగొట్టెను. అట్లే యిరువది రథంబుల నతఁడెక్కినపు డంతయుంబొడిపోడిచేయుచున్న యుగ్రహంబుమించి యుపహయశూరుండైన వీరసేనుడు చాతుర్యంబున మహామాయుని చేతివిల్లునుద్రుంచి యతండు వేటొకవిల్లుఁ గొనునంతలో తాను వేరొక తేరునెక్కి వెడియువలసి విం

— * మహామాయునితోపారి వీరసేనుండు మార్చిల్లుట —

టిని ఖండించెను. మఱియొకదానిం గొనుటయు దానిని రుంతుతము త్రుంచెను. ఎన్నివిండ్లుగొనిన నన్నిటింద్రుంచి మహాభయంకరమైన యొక

దివ్యాత్మమును ప్రయోగించి తేజును నూలుతునకలు గావించి సారథి
 కంఠముం దెంచి సైంధవంబుల బడసేయుట మహామాయుండు పాదచా
 రియై కాలాంతకుని చండంబున గదాయుధంబు బట్టుకొని గిరిగిరంద్రవిష్ణు
 చు సత్సరంబుగానడుదెంచి యొక్క వేటున రథాత్వసంఘట నేలఁగూల
 నడచి బిలంబుకొలంది వీరసేనుంకొట్టిన విగ్రహుండైన యతండు లాఘవం
 బున యావేటును డప్పించుకొని తానును గదఁగొని యసురవీరునెదు
 ర్కొని సవ్యావసవ్యములుగా గదంద్రవిష్ణును వ్రేయుటయు నయ్యిరువుర
 కును సత్సదృశ్యతలైన గదాయుధంబు కొంతతడవు జరిగినంతట నిడువురు
 నలసినిలిచి యంతలో తేబడిన తేరులనెక్కి మఱల సంగరంబునకుఁ దార
 సిల్లిరి వారిదవుడుం బ్రయోగించు సాయకంబులు పన్నుటచే సూక్ష్మగన్మి
 లేక యుద్ధభూమి చుంధకార బంధురంబయ్యె ఇతవత్సముల సైనికులను
 తమపారవియుం బెజపారవియు నీకటివలన నెఱుంగఁజాలక యుద్ధముఁజే
 యుటమాని నిలిచి మిన్నకుండిరి అపుడొక దివ్యాత్మంబున మహామూ
 యుండు వీరసేనుని కరంబులను తొనిచునేని వారి చిని యతఁడును నటు
 లనే గావించెను, ఆవీరులయుద్ధంబు ముండుచుండే కనుచుండిన వేలువు లాశ్వు
 ర్యంబునొంది జలీయని మెచ్చి స్తోత్రమఁ గావించిరి, అంతలోడనుజుండు
 పూర్వము కాలీనరంబునఁ బొందిన మహాశక్తిగొని విధివిహితంబుగా
 దానిని వీరసేనునిపై నేసెను, మహాగ్రాకారంబునఁ జటతెంచుచున్న
 యా భయంకరశక్తిగొంది సైనికులు భయభ్రాంతులై “ఇంకవీరసేనుం
 డు చచ్చు చచ్చు” నని యెఱువఁ దొడఁగిరి రాకశేఖరుం డాయుగ్రశక్తి
 వచ్చుటనుచూచి యింకడతలైన శక్తిని దానిపైఁ బ్రయోగించెను,
 రెండును నొండ్లొంటిందాకి పోరిపోరి విగ్రతసవ్యములై నేలఁబడియెను.

తన శక్తి యటుల వయ్యె, పోవుటకు మహామాయుం డాగ్రహము
 నొంది శైవాత్మంబు నేయుటయు నయ్యుమ్ము హుమ్మును ధ్యానమ్ము
 రోడనీకుహరంబు నిండునటుల ధ్వనింపును తనపై నృపాలుం డేయుచు
 న్న సాయకంబులనెల్లం ద్రుంచు సత్వరితంబుగా నతని యురంబుందాకు
 టయు నిలువఁజాలక సొమ్మునీల్లి వీరసేనుండు రథంపు పార్శ్వస్థంభము
 నకు చేరగిల నొరిగెను, సారథి యతఁడు మూర్ఛిల్లుట నెఱింగి తేరును
 తొలంగఁదొంగొని యావని కేగెను వీరసేనుం డారితిని వివశుండై తూ
 లుటయు విజృంభించి మహామాయుండు లేగిపిండుపైఁ గనియెను చుత్తకంఠి

రవంబుచాడ్చున నడరి, కంఠము లు త్తరించియు, తలలు జగిల్చియు, ప్రేవు
లూడ పొట్టులుజించియు, నురంబులు ప్రచ్ఛియు కాళ్ళుచేతులు విఱిచియు
నడుములు ఖండించియు విక్రమకేళి నలుపుచున్న తునుకలైన తేదయును
విలవిలం జన్నుకొని ప్రాణంబులు విడుచు మత్తగజంబులును, తుటతుట
నేలంజచ్చి యెఱుగు గుట్టంబులును వ్రేటువ్రేటునకును చెండ్లభంగి నెగిరి
పడుచున్న పదాతుల శిరంబులును నెటువంకఁజూచినను గుట్టలుగాబడి
నెత్తుడు వెల్లువయందు తెట్టువలుగట్టి పోవుచుండ యుద్ధభూమి మహా
రాద్రంబై గనుపట్టుచుండెను.

ఈతెఱంగున దానవవీరుండైన మహామాయుండు కడమిమెఱసి
యడ్డంబులేని పరాక్రమంబున బలంబులను నాశమొనర్చుటయు, వీరసే
నుని సైనికులు దిక్కుదెనయందోహక యేవంకఁగలవా రావంకనుండి
ప్రాణంబులుకక్కినఁ జాలునని యెఱచుచు పాఠిపోవదొడంగిరి. అప్పటికి
వీరసేనుండు తెలివిసొంది తన విధంబును తనబలంబుల దుస్థియుం గన్ను
లువిచ్చిచూచి తెలిసికొని రోషావేశం బతిశయింపగా సారథిని హెచ్చ
రించి త్వరితముగా తేదను నడుపుమనిచెప్పి, పరుగెత్తిపోవుచున్న జళం
బులకడ్డముసాచ్చి నిలుగిరించి దైర్యముఁజెప్పి పురిగొల్పి మరలించుకొని
వచ్చి మరల నెదిరిబలంబులం గవియించి తనకడమి యెఱుంగఁజడ నిరం
కుళముగా వర్తించుచున్న మహాయోధుండైన మహామాయునిమార్కొ
నినిలిచెను వారికి మున్నువలె మరల సతిఘోరంబైన యుద్ధంబుప్రారంభ
మయ్యెను. వీరసేనుం జాదనుజుం డలంతివాఁడు కాఁడనుట నెఱింగి వాని
నెట్లయినను వధింపక విడువకూడదని తనలో నిశ్చయించుకొని యగ్రశ

— వీరసేనుమహిపతి శక్తినిప్రకాశించి మహామాయుని బువుట —

రంబుల నతని నొస్తకేసెను. మహామాయుం డతని యస్త్రంబులనన్నిం
టిని నడుమనే ఖండించి మహోపలంబునడి యొక దివ్యాస్త్రము
నభిమంత్రించి విడుచుటయు నది మిక్కిలి భయంకరముగా గండశిలలు
వర్షించి నృపాలునిబలంబుల నాశమొనరించుండ నందొక్క మహాశిల
పైఁ జడుటంజేసి వీరసేనుని యరడంబును, హయమానును సారథియుం
జూర్ణంబయ్యె. దానిచే నయ్యువసేపతియొండచ్చియే యుండునుగానియద్వ
ప్రపళమున యాకొండతన రథంబునకు సరిగా వచ్చుచుండుటంగని చాతు
ర్యవంతుఁ డయిన భూపాలుండు కడు లాఘవంబున తటాలున రథంబుపై

నుండి తప్పనురికి ప్రాణాసాయమును తప్పించుకొని బ్రతికెను. ఇట్లంతయు తప్పించుకొని మహామాయుని సామర్థ్యమును జనలో నెంతయునాశ్చర్యమునొంది ఇగ్రదత తలపై న యుగ్రత క్రింద కొని “యాయసుదండుదీని వలన నిస్సయముగా చావగలం”డని యెంచి విధిక్రమంబున దానిని ప్రయోగించెను. అత క్రి యఖిలభూత భయంకరంబై ప్రపంచ దీప్తులచే దిక్కులు వెలిగించుచు వన్నెబ్బలామాలికలు నభంబుండాక మంచుచువచ్చుటంగని జనుజవీరుండు జడియక తన యెఱిగిన యుత్కృష్టంబులైన శరంబు లెన్నియో ప్రయోగించి దాని నడంపఁ బ్రయత్నించెనుకానిదేని వలనను నది మరలక తనపై వచ్చు సాయకవ్రకరంబురను భస్మీకరింపుచు విస్ఫులింగములంతటను వ్యాపించుచుండగాఁ జట తెంచి శూరాగ్రేవకుండైన మహామాయుని కంఠంబునుఖండించి యోజనముదవ్వు మింటికిశిరంబు గొనిపోయివిడిచి అవ్యునక్రిందికివచ్చి భూమిఁజొచ్చెను. అశిరంబుపై నుండి పర్వతము చండంబునం గూలుటయు నిరుచాగులను పెక్కండ్రునై నికులు మడిసిరి. మహామాయుండు మడియుటయు వీరసేనుండు మహాత్మా హముతో సింహనాడంబుఁ గావించి విజయశంఖమునొత్తుచు తనబలంబులను వివక్ష సైన్యంబులయొదికి పురికొల్పిన, ధైర్యోత్సాహంబు లతిశయింపగా నరపతి సైనికులు చెలరేగి మిక్కిలి వీరావేశంబుతో శత్రువులను ధ్వంసము చేయుచుండిరి. ప్రసిద్ధుండైన మహామాయుండు మడియుటకు వినినంత శత్రుఘ్నుండతని మరణంబునకు చింతించి వీరసేనుని ప్రతాపసామర్థ్యంబుల కాశ్చర్యంబునొంది తమ దళంబులం బరబలంబులు నాశమొనరించుటకు సైరింపక మిక్కిలి శ్రోధమునుజేసి యంతటతానే వెడలి వీరసేనుని గర్వమునడంచి, యాగాశ్వమును విడిపించుటకు నిశ్చయించి తనయొద్దకువచ్చియున్న మత్స్యవంశన మకరాక్ష ప్రభృతులం జూచి శ్రోధ తామ్రాక్షుండై యత్యుగ్రమగు మాటలతో యిట్లనియె. “ఓయీ వీరులారా! ఒక మనుష్యుండు కడుశూరులైన పెక్కండ్రురాక్షసులను రాజులను వధించి గర్వంబువచెురేగి యడ్డులేక ప్రసర్తించుటం దలంపగా మిగుల నాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. ఆ వీరసేనుని ప్రతాపమున కెంతేని వాగును తాళఁజాలక యతని శ్రోధాన్ని కాహుతి యగుచున్నాడు. అతఁడు సామాన్యుఁడని యోజంపరాదు. ఇంతటి శక్తియుండుటవలననే నిర్భయముగా మనమభిశ్వమును వట్టి ఇంధించునట్లుచేసెను

కానిండు, వానికే కి యెట్టిదై నదియుం దెలిసికొనెకనుగాక. ఇంక మీరే వల్లరు నితనితోడ సంగరముఁ జేయఁ కలంపకుండు. నేనేహయి యతనిని సేవాసహితముగా నాశముఁజేసి సైంధముందెచ్చెద” నని చెప్పి రణోన్ముఖుండయ్యెను. రామానుజుని రాక్షసులసంఘాంచి యెవ్వఁడును నేదియుం జలుకుటకు దైర్ఘ్యము లేనివాడై మిన్నకున్న వారిలో ప్రతాపవంతుడైన కాలసిద్ధుండనువాడు శత్రుఘ్నునకు వమస్కరించియుండువచ్చి నిలిచి యిట్లనియె.

— కాలసిద్ధుండు శత్రుఘ్నుని యనుమతిని యదమునకు వెడలుట —

“మహాప్రభో! దైవవశంబున కాలంబుదీటి జలవసంతాది భువోవీచలు యుద్ధరంగమున మడిసిరి చారు సానూన్ములు గాఁగెనుట నిడమే కాని, యాయువు చెల్లినపు డెంతటివాడైనను భానేమి చేయఁగలఁడు? చావకుండ వకమగురా? అటుల వాడు చురణించిరిని మీయొద్ద శత్రువుల గెలువఁగలవాడెవ్వఁడును లేడనియెంచి స్వయముగా మీరే సంగరమునకుఁబోవనొంచుట మోసంతివారి. నవమానిండుటయగును వాఁడచ్చి నంతన మేమునుం జచ్చినాగమా? ఎడఱముమేము మీయొద్దనుండెడి శుయోధులలోనొక్కఁడొక్కఁడై లోకంబులన్నియు జయింపఁగల మహాసమర్థుఁడుగాని యెల్పుఁడిచ్చట నెవ్వఁడును లేడు. రామచంద్రానుజా! మీకు మావిషయంబున సస్యధా భావింపకూడదు. ఇదిగో! నేను సంసిద్ధుడనై యున్నాను మీరాజ్య యొసంగిన చాలును. అవీకసేతుని మడంబడంచి వానిని వానిదళంబులను యెడఱుట్టఁజేసి జయంబుఁబొందుటకునే నొక్కఁడనే చాలునును. అతఁడు లెక్కలోనివాడు కాఁడు. సందేహింపక నారాజ్య యొసంగుఁడు నాప్రతాపమును భుజాబలమునుం బ్రతివీరులు సయితము మెచ్చునట్లుగావించి మన హయంబును విడిపించికొనివచ్చెద. మాగండఱును నేనిక్కయైన మీరే యుద్ధంబునకు పోవుట యుక్తము కాదు. అటుల పోవఁపిన యుగళ్యము సయితము కలుగదు. నామనవిసంగీకరించి మీయొద్దేకనును సూర్యుకొని వన్ను బంపుడు నిశ్చయంబుగా వీరసేనుండు నాచే జావనలఁడు. అన్యధా యోజింపకు” అని దైత్యమును, గంభీరమును ఇతిశయింపగా వీరాలాపంబులు ముగుసెను. కాలసిద్ధుని వాక్యంబులువిని శత్రుఘ్నుడు గుఱివొంది “వీరోత్తమా! మీకు జలసేనులనియు, మీవలన యుద్ధమున జయము గలుగదనియు నెంచి

నేను న్యాయముగా నమరంబునకుఁబోవఁ జరుగఁజాలేను. మిమ్ము నేనవమానించుటగా భావింపవలయు. నుతి గోలననగా. మహాపరాక్రమవంశులైన జలవసంతానులు మడియుటచే, మాచీకనేనునియుం దేనియో యాచినుగలిగి యుండుననియు, కావుననే యతఁడు మన యోధులను సహరింపఁగలిగెననియు, స్వచ్ఛానితో యుక్తముఁజేయుటకు మీలో మఱియెవనిని బంచినను. నేను వాటిల్లగలదోయనియు నెంచి, మీకు కీడుగలిగించుట కిష్టములేక నేనే యతని మార్కొనఁ జలించినాఁడ. నీచి కారణము మఱి యొకటికాదు. నాముద్దేశము మీకు యుక్తముగా తోచనిపక్షమున నేను పెడఁబట్టలేదు. నీవనవఁయు తూడుండవనుట నేనెఱుంగుదును. ఎంతటికై నంజాలుదువు. నీవు శోరినప్రకారముగా నచుట్టకొనంగుచున్నాను. జలవహినుఁడవై చని మెదిరించికత్తువునుజయించి కీర్తినిపొందుము. శ్రీరామచంద్రుని దాసులైన మన శపజయము కలుగ నేరదు. తడవుఁజేయక ప్రయాణమగు” యని చెప్పెను అచ్చటఁగల యోధులందఱును. కాని సిగ్గుండు తప్పక జయమును పొడగలుగుననియు మహా వీరుండనియు బలికి యతనిని పలు తెఱంగుల ల్లాఘించిరి. కానిసిగ్గుండు రెట్టించిన యుక్తాహము గలవాడై శత్రుఘ్నునకుఁమొక్కి కొండలు నహాయముగా రాగా గదము నాఁడు త్రముఁజేయించి మెక్కి సంగరవాఙ్మధ్యను లెకంగఁగా మహారథంబుతో ప్రయాణంబై తత్కృష్ణమే నన్నధ్యైయింప విరోధిని హమును చేరవరిగిరి తాతోను.

— కాలసిద్ధ వీరశేఖర యుద్ధము, —

అపు యుద్ధముబలంబులగును ఘోరంబైన సంగతుల నమరంబు ప్రవర్తిల్లెను. రథికులు రథికులను, నాశ్వికు లాశ్వికులను, పదాతులు పదాతులను మార్కొని పినుసనియగ పోరదొడంగిరి. రెండువైపులను, ననేక రథంబులు గూలెను. పెక్కుపారణంబులు మఱిసె. ససంఖ్యములైనసైంధవంబులు చచ్చెను. లెక్క లెక్కడుగా కాల్పలంబులు హతంబయెను. రక్తములు కాలువలుగాఁ పారదొడంగెను, ఏవంకఁగించినను, రెండవప్రోగుఁడు, సంగంబుల గుట్టలును, ప్రేవుల కుప్పలును తలలి తిప్పలును, డక్క మఱియొండు గానరాక భూప్రేత విశాచ బ్రహ్మరాక్షసాదిగ్రహంబుల కాటవట్టయిన సమరభూమి మహాభయంకరమై కనుపట్టెను. కాలసిద్ధుండు వివృణించి వశవళంబుల తుంగదీపలంబులం ప్రసంగించిన తెఱంగున

ఖండి. దివిద్యుత్తులనుటగాంచి యాగ్రహంబుఁజేసి వీరసేనభూషణుండు
తన రథము నతని కర్ణముగాఁ జూపించి యాగ్రహంబుఁజేయఁజూచి
నిసి తాత్రు పకరంబులను ప్రయోగించి నొప్పించిన యాధరావతుండాది
కాలసిద్ధు డలుకమించి పండ్లు జూతుచు “ఓరి వీరసేనా! ఇంతతడవు
నీకొఱకే చూచుచుంటిని, కాలవశులైన ఇతవశంతాదుల నలుగురనుజంపి
నందువలన నెరుతులేదనితలంచి గర్వించి యుండెదవు కాఁబోలు. ఇదె
నన్ను చూచుము. నీపాలిటికి న్నృత్యులైన వచ్చియున్నాను. ఒకింత తడ
వుతోలొగి నొక నిమిదితివేసి యుత్తరకముగా నుద్ధరి కతిధి గావించె
దను, నాబారి ఒకనమ్మలు ముండుముడ్చి మఱి నీకు గలుగఁబోయె
డిఫలము లేదుజూమా!” అని రోమంబుగదురబలికి యతఁడు తనపై నేసిన
శరంబును తప్పటిలో తుడుగుగావించి యార్చెను. అదిచూచి వీరసే
నుండు రోమంబు రెట్టిపగా “రాక్షసాధనా! నీకింత గర్వము తగునా!
చీ నీనోతుడచ్చక ప్రాముఖ్యంబులసియున్నచో శిఘ్రముగఁబోయి చని
నీ ప్రభుండైన శత్రుఘ్నుని చురుగుజొచ్చి బ్రతుకుము. నీప్రల్లభులులవిని
నేను భయముండెడి వాఁడనని తలంపకుము, ఇంతకుమున్ను నీకన్నును మి
న్నలైవచ్చి కుంభోక్తులుపలికి నాతోయుద్ధమునకు దారొనిన మీవారి
గతి యెట్లయ్యెనో శలంబుఁజూచుము, కాలసిద్ధుండైన యొక కాలసిద్ధా!
వారు పోయి కుంభముననే నీవును బోవలసినట్లు విధాన నీచుడుటలిఖం
చియున్నాడు కాఁబోలు, ప్రేతదవేల! మాటలవలన నేమిప్రయోజనము
గలదు, శూచిండైనచో నలదివెన్నుఁజూపక పోరాదుము. వివేకములేని
మాటలు బలుకకుము. నీకిపు డంత గాలము నమీషించుటవలననే నాహ
సించి నాయెవల నీదియున్నాడవు. ఈవింతపుమాట లింక నెంతవరకు
బలుకఁబోయెదవు! గడియకాంబులలో నీవనిమిట్లు పెట్టిశత్రుఘ్నుఁడునమ్మి
యుండిన మొనిగాండ్రలో మఱియు నొక్కండు శత్రువునుటం దెలియునట్లు
గావించెద” అని యుద్ధిహముగా నభీరముగా బలికి నిసి తాత్రు పకరంబు
లు పఱింగి నొప్పించిన కాలసిద్ధుండగి యతని శరంబుల యురువడిన
దాచి త్రుంచి నుంచి కూగనారావంబుల మైగాడనేసి యానుగదురపడ
వడి వడునైదు ప్రవరంబులేని తురంపంబులను సారధిపదంపి లేచునూఱు
శకంబు లొనరించెను, అంత భూకాంతండు కాలాంతకునియనువున కను
బనిచ్చక లుచ్చతిల్ల నొందుతేరక్క మిక్కిలి వాడియైన యైదు భల్లంబులు

నేయుటయు దీర్ఘ వోయు కాలసిద్ధుండు తటాలునందలిరిలి యున్నద నిశ్రా
ణవాయువు లేడలించెడ నతిజయించిన నాత్రాణం జాగుమని పేరువాడి
మాడునాయకంబు లేయుటయు నాయుత్తముల నుపమి తనకు మున్ను
మునివరుండొకం డొనంగియున్న నిశ్రాంతంబునుత్రిప్పి విశరీవై చుటయునది
గని కాలసిద్ధుండు ప్రక్కకొదిగిన యాశ్వుపాణంబు బ్రాయనూత నహిత
ముగా పరదంబు భగ్నంబుగావించె, కాలసిద్ధుండు వేనివేద నారోహిం
చిన యనిని నుతయు వీరసేనుండు భగ్నంబుగావించె, అట్టియెడ నవ్వీ
రుండు ఖడ్గబోస్తుండై నృపాలుని రథంబుమీడికి మదపుటేనుంగునై
లంఘించు కొడంగుసంగంబువలె నెగసి యత్యుగ్రముగా దారుణాసినేయ
నుంకించిన యమ్మేటిపీఠిండైన నరపతి యాకత్తిని శుత్తునియలుచేసిగం
గైకొని హస్తలాఘవంబుమెఱచు మస్తకంబుపై వేయుటయు నొక్కింత
తొలంగి కాలసిద్ధుం డాత్రేయంబునుచుకొని దిగ్గవతేనదిగ్గనురికి తానును
రథానోపాణంబు గావించి మంచిబాణంబుల నేసి పైచువుంజించి వీరసే
నుని విల్లు ఖండించిన నతండు వేతాకటింగొనియె. నలుల నన్నివిండ్లను
గొనిననుండ్రుంచుచున్న కోపం బతిశయించి గడనుగొని యరదంబుచ్చ
నుండి క్రిందికిదుమికి కాలసిద్ధుని నూకాశ్వంబుల టదియఁగొట్టి వచ్చుటం
గని యతండును గడఁబట్టి భూమికిదిగి యెదుర్కొన్న యిరువురకును ప్ర
చండంబైన గదాయుధంబు ప్రసరిల్లెను, కొంతతడవకుట వారలుబహు
చాతుర్యంబుగాపోరి పిమ్మట ముష్టాముట్టి బొడిచి పెనంగఁదొడంగిరి. ఆ
సమయంబున కాలసిద్ధుండు మహాగ్రుండై యార్చి తటాలున వీరసేనుని
పట్టుకొని యట్టిట్లు గడలనీక పట్టునడలక నెట్లన తనబలంబు పెంపున
చుట్టి మీఁది కెగరవైచె. అపుడు వీరసేనుండు మేఘబండలమువరకును
మీఁదికిఁజొంగు గిరిగిరంసిగగుచు, నచ్చటనుండి క్రొంకిరచ్చి యతనిపైకు
లాహకానహంబు చేయుచుండగా గుభాణన క్రిందఁజడి మరణతుల్యమైన

— * కాలసిద్ధుడు వీరసేనుని మార్చుకొందించి విచ్చంభించుట. —

మార్చును పొందెడి. అతీరుల మహావీరుండైన వీరసేనుండు మూర్ఖా
క్రాంతియై నుండు కాలసిద్ధుండమితో తానాంబునసంహనాకముగావించి
విదయశంఖారావంబున దిక్కుల బ్రతిభ్యనులు గలిగించి గొజీయల మం
దంజొచ్చిత కోరవులియంబోలె విరజలంబులంజొచ్చి సీనుగం పెంటా
చేయుచున్న యమ్మేటిసూరుసధాటికి నిలువలేక ఫీలిల్లివీడె యె సైనికులు

చేతులై క్రి మ్రొక్కుచును, భూమిపై సాగిలంజడుచును, వత్త్రంబు లూతగా బరుగెత్తుచును నడు పుట్టియున్న యాయుధంబులు నేలజడ వైచి చేతులు మీఁదికెత్తుచును, శరణుశరణు రక్షించురక్షింపుమని యడుచుచు ప్రార్థించుచును, నై యేవంకగలవారాదిక్కు ననుండివిచ్చి పటాపంచలై చిన్నాభిన్నములై, యథాయుధలై, ఎటుమరలివాఁ డటు లనే తిరిగిచూడక యూపిరియున్న సువ్ధనమ్మకొనియైన జీవింపవచ్చునని యెంచి పరపంజొడంగిరి.

మహిపల్లభండు మూర్చిల్లుటయు నై న్యములు నానాముఖంబులను నిలువలేక ఇల్లాజడమై పోవుటయు పరసేనలు విచ్ఛంభించి తమగుటం బులఁ బోసక చుట్టముట్టి నేలగుల్పుచుండుటయుఁగాంచి వీరసేనమహి పాఁచి కుమారులు నూలుగు రొక్కమొత్తముగా సాయుధంబులైన రథంబుల నారోపించి కాలుని యవతారమోర్తుతోఁబని ణించినట్లు నన్నధులై యుక్తంబునకువెడలి పాటిపోవుచున్న సేనలకడ్డంబుసాచ్చి నిలు వరించి ధైర్యంబుఁగల్పించి మరలపురికొల్పి మరలించికొనివచ్చి యాత్మ్య గ్రముగా శత్రువులదాకి భూమ్యాకాశంబులు కైలియగుండులాగు బాణ వర్షముఁగరియించి చీకట్లుకలుగునటుల గావించిరి. ప్రతాపంబున తమతం ద్రీకిఁ జేసిపోనివారైన యావృషకుగూరుల దాడికోడి యెదిరిసేనలుదావవ వీకుండైన వాలసిద్ధుని మఱుగున కొదిగెను. ఒకవైపున మత్స్యనంధన ప్రముఖులును మిఱియొకదిక్కిన మకరాక్షుడు మొడలుగాఁగలవారును శత్రుదళంబుల బాలంబంచుచుండగా కడుధైర్యంబుతో నుగ్రముగా పోరుకున్న నృపనంధుల ప్రతాపంబును కాలసిద్ధుండుగాంచి వెలువకుం డని తనమఱుగుఁజొచ్చిన సైనికులకు దైర్యంబుఁజెప్పి పారినెదిరించిన రా జనుశశంబునకును నడిగిని పోరు ఘోరంబయ్యె. తానొక్కరుండయ్యి జంకక సామర్థ్యవంతుండైన యాదానవవీరుడు జహుళ నారాచంబుల

* కాశిద్ధండు వీరసేనుని నందనులం జంపుట, *

వారిసంకటనోర్చి యార్చి శరంబులఁ బేర్చియేచి యలయించి, వారలా తవిప్రశరింబులఁబడిపడి బాణంబులేసి ఖండంబులుగావించి దేవతలుగయి తనూశ్వరక్షంబుల బొందులాగున దాగుజేయక యొక్కడొక్కడును నిరువ దై దేసిపాడితూపు లేక కాలంబున విండనంధించి చుట్టునుండేరి ప్రయో గించుటయు తచ్చరవికరంబుదాకి శరీగంబున కుధిరధారలు గాగుచుం

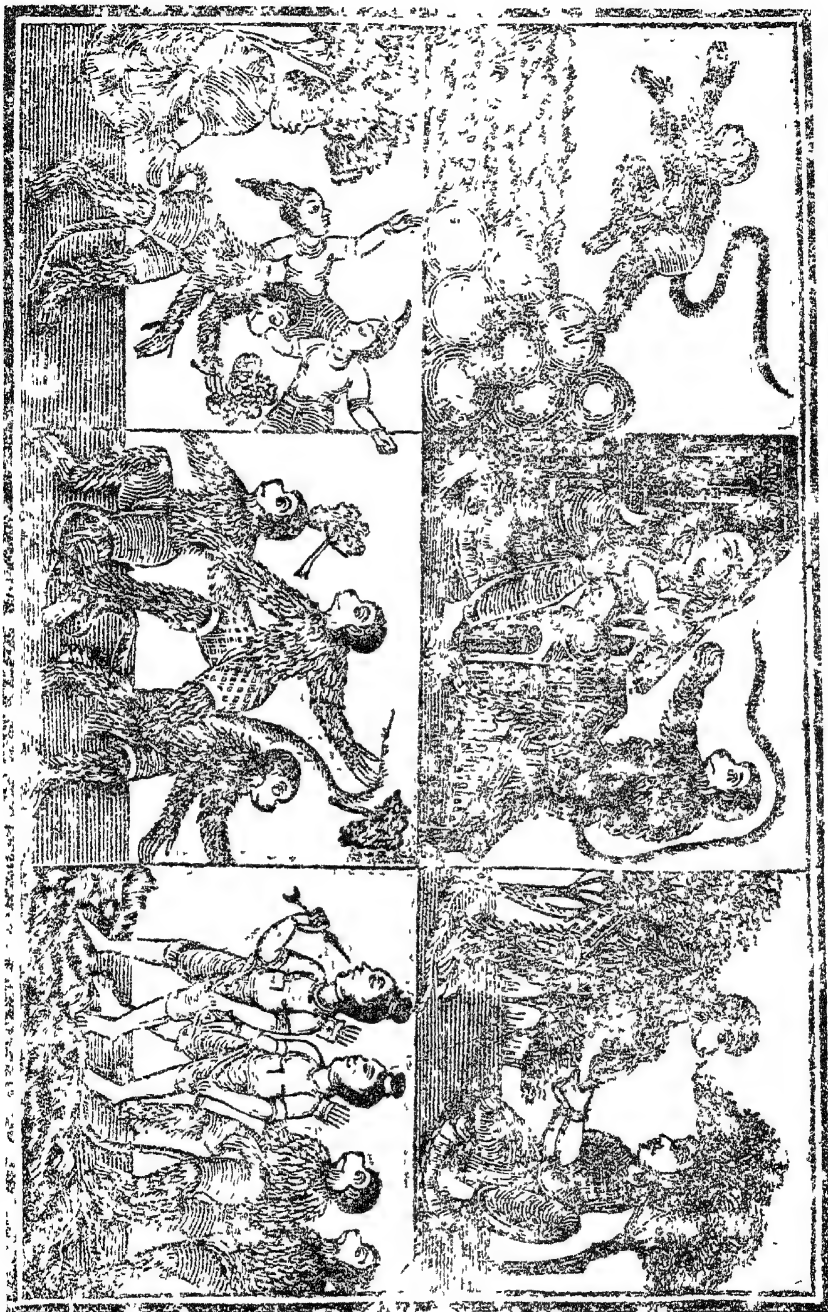
టగా నెత్తుట స్నానముఁ జేసినవాని వడుపున గనుపట్టుచు కాలసిద్ధుండు
ద్వందత సుగ్రహాండంబులఁ జటపి నృపగుతుల తూపులం దునుముచు
వారిపై బెక్కుతూపులు ప్రయోగించుచుఁ వారు పెక్కుండ్రును తానొ
క్కండు నగుటజే వీక కాలంబున చుట్టుకొనిన వారిని పొంగార్పసాధ్యము
గాకున్న యావీరుని లీళగని కాలసిద్ధుం డొక రాజకుమారులచే మడి
యట సిద్ధంబని యందఱును భావించి యట్లువారిల పొరును గనుచు
నిలిచిరిఁ అయ్యెడ నమ్మహా మేటిబోదు వీంసేన కుమారులు చిన రథం
బును హయనూతులును బోలయించిన పాదచారియై మెలంకుపి సంపున
దివ్యాస్త్రంబుచే సంక్షలం జంక్షల విండఱముగునట్లు బీచేసిన చుట్టునుం
డిన పాంటిట్లునె యొక తిట్టునకుఁ జేరుటయు నడయవట్టని సత్వరముగా
మఱియొక నన్నుద్ధంబై యున్న రథంబు నారోహించి, మించి యొక్కొ
క్కని నొక్కొక్క సాధనంబుచే సామ్యసిల్లఁజేసి వారి మారు రథంబు
లును, మాత సైధప సహితంబుగా నేలఁ గూలఁజయిటయు నతిని శర
ప్రయోగ చాతుర్యంబు నెల్లపాఱును మెచ్చ యొశ్వర్యంబుని ప్రోత్రము
గావించిరి. నృపకుమారులు విరధులై, పుండియందేదల నెక్కుడకునియి
తిము తడవు గలుగనట్లు కాలసిద్ధుండు పోగించుచున్న ప్రదరింబులు
సరిరంబులు గాడి నెత్తురు లుడులుచుండ ధైర్యంబున నెదిరించి గదాఖడ్గా
ది సాధనంబులు గొని యడరుటయు, నయ్యునుర వీరుండు పదిసిగా వా
రలబెండు పడఁజేసి పర వీర భయంకరములు, సజేయంబుననగు రా
మాస్త్రముం ప్రయోగించె.

అమ్మహాస్త్రంబు వింటుండే వెడలి నిమిషవారాన నొకటి వది
యై పథిన్నాటి, యాటుపెయ్యియై వెయి నదివెలై, అక్షయై, కొట్టయై
యగుంఖ్యాతంబులైన భూపాలు కుమారుల సందఱును సర్వాలించి మరల
క్రమ్మి శౌర్యవంతులై భూపాల కుమారులనందఱును సర్వాలించి మరల
వచ్చి యంబుల పొడంజొచ్చును. చూపరులు తాము తత్పూర్వము త
లంచినట్లుగాక కాలసిద్ధుం డొక్కడజే యామ్యు నందఱు వీరుండు జంపుటం
గని దురమాశ్చర్య మగ్నమానసులై “అహ! ఇది యద్భుత మిద్భుత”
మని యెలుంగెల్లి యాచి కలుకదొడంగిరి, ఈసకాంముగా పోలని
దుండు రాజసంక్షన శిశింబును పల్లమునరించి నడయవట్టె యత్సహం
బుమించి గిర్జిల్లుచు, విదయాశింఖమును పురంబు దేవదర జాంబులవై

గవిసేను, అత్రతీ సమితధైర్యముగలవారై యలని సైనికుల లక్ష్యముగా కాత్రపుల యనుమాడి విక్రమించిరి, భూవిభుండు మూర్ఖులై తేరి తేవక యుండుటయు, తిత్సమానులైన యండలు నృపపుత్రు లొక్కసారిగా బలంబుతో నమరంభూమిలో నొలుగుటయు గాంచి మిక్కిలిగోపించి రాజభక్తిగల వీరసేనుని మంత్రులు మహా జల పరాక్రమముగఁజూపును, గొప్ప యుద్ధములందు పోరి పగరనుగెలిచి యున్నవారును, సంగరముఁ జేయుటయుంబాఠోహించి నసైన్యమై భూమిగ్రక్కడల నుపిరభవమున రథంబు లాఠోహించి నసైన్యమై భూమి గ్రక్కడల మహా రథసమున నయదించి లినుసేనల చిది చంజాడుచున్న శత్రుజలంబులం దాకి ఏక మీద నడ్డుదవిలి వివిధాస్త్రంబులును నుఱిగింపును వేడిను జూపఁదొడం

— కాశిద్ధుండు వీరసేనుని మంత్రులను జంఘలు, —

గిరి, వారి ప్రరాంతుంబుంగని వారిచే విడువఁజడుచున్న నాయశంబుల యురువడికి సైచి యుదిరించి నిలుచుటకు సాధ్యముగాకుండుటయు వెనుక కొదుగుచు కాలసిద్ధుని జలంబులు నాయతై విచ్చుటయు, శిర్పలులైన యామంత్రులు భయంకరములును, సద్విశేషములునైన పటు భల్లంబుల గొని యదయ యదవని చల రిగి వేగంబుగా బ్రయోగించి మ్రగ్గిం చుచున్న సైనికులు కన్నులు చెడియు, శవులు దోగియు కిరచరణంబులు తుపసియు వికలాంగులై యేడు వందల గుప్తుఁజూతై దేవంబులు నింజాగాంబులు గ్రుచ్చికొని యుండ నొచ్చిపుచ్చి వెన తడవులేక కాల సిద్ధుని మఱుగుజొచ్చి “చచ్చితిమి చచ్చితిమి యుద్ధంబునొచ్చి మమ్మ రక్షింపుము రక్షింపు” మని పలుకుచున్న వారిదీనాలాపంబులువిని నాస్థితి గలి ప్రళయ కాలాసలుండునుం బోల నుగ్రాకారంబున తేలిమంత్ర దక్షిణంబును దరిఁజూచోకలంచి విక్రమించి యుద్ధిగించుటయు వాఁడును సతని మూర్ఖుతి చుట్టునుట్టి యొక్క మృదీ మహాపుష్కరంబుపై భోతున వర్షించు మేఘంబుల వడుపున బాణ సమూహంబులం గురియుచు “ఓరీ! రాక్షసా! వివేనా! కాలసిద్ధుండు నెడి వాడవు మాకా రింజడి యుచున్నంబున నరుగుటకై సిద్ధమై యున్నవాడవు నీవేనా! ఇంతతడవు నీకొఱకే నలు గెలంతుల జూనుచుంటిమి ఎరులంబులకుం దేలునం బోల చిక్కితివి ఇంక నెందుబోగలవు! కాలమానము మృగమవలననే మృతమై నాడవు

హనుమంతుడు సీతకు దండకము ఇచ్చుట.

పాతీపోపక శూరధర్మమును పాటించి క్షణకాలము నిలుపుము. నీయశువు లేడబాపి వీరసేనునకు సంతోషము గలిగింపెదము

ఏమరియుండి యెట్లయ్యెను? వీడుండు మూర్ఖులైనను, అది యొక గొప్ప కార్యముగా భావించి, యతని ప్రత్రులం దనివాండ్రందంపి నీకంటె లాభంబున మించిన పోటుబంటు లేడని నెఱుంగునున్నాడెపుకాఁ జాలు. నీ గర్వంబు నడంచి రాజుకు నిష్టగల పశునదీర్చి యతని మున్ను పకు పాత్రులనుయ్యుచునుని బింకపు మాటలు పలుకుచున్నవారి కలు కలుపని కాలసిద్ధుండు పశుపశు నగి “వెడగులారా! మీరా? నన్ను జయింపగల శూరులు. సిగ్గుచేటు నోల్లవనాఁయుడు. ఇంక కొన్ని నిమిషములలో తినువులఁ జూడంగఁజొయ్యెడి వారిగు మీరివ్వధంబున దంభోక్తులు పలుకుట మిక్కిలి హాస్వాస్పదము కాదా? మీరాజుకుమారులు పోయిన తెరువుననే మిమ్ము బయితము పనిచేడను మాటలవలన నేమి బ్రయోజనము? శక్తికలగి దేని నిలిచి పోరొసరి వుడు. అది శూరలక్షణముగాని ఎటువంటి ప్రల్లభంబుల నెవ్వరును మెచ్చు” రని చెప్పి కఠోరంబులైన శరంబులంగొని యొక్కొక్కని నేడేసి తూవులేసి నొప్పించిన వారలు ఇంక ఏమనుగా, నైంద్రంబును, వారుణంబును, వాచువ్యంబును, నాగ్నేయంబును, రాద్రంబును, వైష్ణవంబును, కౌబేరంబును, రాక్షసంబును, తిషనంబును, సర్ధచంద్రంబును, నమి నామంబులుగల దివ్యాస్త్రంబులు లేక కాంబున ననని పు బ్రయోగించిరి. జహుశాస్త్ర మిచ్చయైన యాశాల సిద్ధుండు వారు తన మిత్రాడ నేనని భల్లంబులకు మీరాగి నా యా యాస్త్రంబులనే బ్రయోగించుటయు, నవి యొండొక్కొందాక, నమోనబలంబున పలుకుట భవ్యులతో కొంతిదిపు పోరాడి యుదక్కుయని నిస్సత్వంబులై నొలుబడియెను. అంతట మంత్రివిలా లకినిశక్తి కాశ్వర్యము నొంది మిత్రులను పట్టులు లేట్లన యురంబులు పటపి యవ్వీరుని సారధింజంపన కాలంక తుల్యుండైన కాలసిద్ధుండు లేరును తానే నడుపుకొనుచు వారి సాక్షుకంబులు వదిలగా ఖండించి వేరువాడి జలువాడియైన భలంబుల నొడ్డును చల్లులుపడి చిల్లు చిల్లున నెత్తుడులు పెల్లెగము తెగువయు శౌర్యంబును నేర్పడునట్లు బ్రయోగించి రిథంబులు పితచి గుట్టంబులంద్రుల, సారథులం జంపుటయు రోమమునంది వారలు వేటు తేరుట నారోపించి శ్రూర సారాచంబులచే శరీరంబున రక్తధారలు

గారజేసి యులంచిన కాలసిద్ధుడు మిగుల నొచ్చు కన్నుల విస్ఫులింగము లో యునుండి పడఁడుగొలుపించు, ప్రపంచబృహత్ నదియు తనకు యుద్ధంబుల యందు పాటులు గొల్పించి నదియునగు మహా శక్తింగొని, వారిపై నమం త్రికముగా నేసిన యాయుగశక్తి యాభీల వహింప జ్వాలితా మూలికా వ్యాప్త దిగింతరియించుగా వెడలి ప్రపంచం జలయు పదహారు ప్రపంచ బడ బడ బాలనంబు కలగించి పనుదెంచి ఘోర కీలాపటలినె గప్పి యామం త్రి దశకలమును నివివమున నొక్కరొలుగా ఛన్నీకరించెను. భారవీర్ధ ధంబున ప్రయత్నమును నంతోనంబు జెంది కాలసిద్ధుడు సింహానందం బుజేసి జంతు చున్నంబును వివము శంఖంబును పూరించి తిచ్చబింబున ది గంతములు మూర్ఖమోగనలు చేసెను, ఈతని కాలసిద్ధుల మంత్రుల జయించి యామిత త్యాసంబును బొంది యునివక గజననజొచ్చి తిదారోహితలైన యోధులతోడ నులముచేయుచు విప్రము విహారం బొనరించుచుండెను, అప్పటికి పరి నెన యాహుండు మూర్ఖతేరి యుద్ధ ప్రకారంజలయుం దన వారివలన నెలుగు తన కుమారులను మంత్రు లుం దెలుట విని దుఃఖించి కోంతపడితే ధైర్యమువహించి నిరసందసుడఁ జరిపిన యా కాలసిద్ధునిపంప కాని విల్లడించుట లేకనె శత్రుముగావించి మహా కోపముతో యధారోహంబుజేసి కాలసిద్ధుడు నంహార కేళినలు పుచ్చును వారని జలంబుల నీకి తేలు దోలించి యుచుండ కలనడి “పరి కాలసిద్ధా! నను యార్చిల్లయున్న గలమున శత్రుక్తి కాలతయు వినియోగించితివి, నాది పచ్చనాడనుచుండుము! ఇంకనిశక్తియొ నాత్రతామయను లోకలు స్వప్నముగా నెఱుంగనదులు గాని, నేనెల నేను కాలసిద్ధులమై న”దని వెలుకుచు వింట బాలంబులు గుఱించిన కానసిద్ధుండు నవ్వి “వె దగా! ఇంతైన నను బుద్ధిగెచ్చుక న మనై ర్ధవము నర్పించి పర్రున్న మహారాజు శరణుజొచ్చి నీజలంబులయొక్కయు నీయొక్కయుల బ్రాణ ములు కానుకొనెదము.

కాదేని సర్వమును నొకముగావించి నీపల్లెకామ కొలగొట్టి మా యాగాళ్ళమును గొనిపోయితి నీళ్ళ మునుసి పూడి యుగ్రంబులై ప కరం బులు ప్రయోగించి పరి నేనని పెక్కుంబుమంది నిధంబు నెఱుగఁగొట్టిన యతండు నెఱుండు లేదనెక్కి యత్యంత కుపితౌడై బాదతులచే కా

— వీరసేనుని కాశీకుండు హుట, —

అసిద్ధుని దేహాంజంతయు జల్లులు పడగొట్టుటయు నశం దలుకనొంది కడు భయంకరములైన నాయకంబులు పరగించి యమ్మేటి వీరుండైన వీరసేనుని విలుద్రుంగిన యతండు మిగులగిసిపి యెండు విల్లుగొనితీర్చి కడంబులు నాటి చి నొప్పించుటయు వెదుదీయ కలం దతనియస్త్రంబులు తమకలుగించి మించి యాగ్నేయాస్త్ర శేషం వీరసేనుండు దానన దానిని ఖండించి వాయవ్యాస్త్రంబు బరిపెన. కాశీసిద్ధుడును నట్లన నానిని నయ్యస్త్రముచేతనే నివారించెను కింజోరులు ప్రయోగించు, నాయకము, నొండొరులు త్రుంచుచు పరిస్పర జయాభీలాష యతిశ యింపగా గొంతలేడ వసుల ఘోరంబుగా బోదచుండెరి, అపుడు వీర సేనుండు విక్రమించి పెక్కుదిశంబులుగా నుపయోగింపక యుండినమహా శక్తి సతి భయంకరమైన దాని సభిమంత్రించి విడుచుటయు నయ్యద్యుత శక్తి ప్రళయకాల మేఘ గర్జనావంబుతో వెలువడి గొండుచు, తనపై గాలసిద్ధుం డెఱుఁచున్న యాత్మత్వంబైన యస్త్రంబు అన్నిటిని దహించి తీర్చి, బరి తేంచి సక్షిణులంబు విల్లుదాసి నలువరింపజాలక మొదలు సతీకిన కట్టులై కాశీసిద్ధుం డపడంబుపై గూలి ప్రాణంబులు విడిచె.

అంత వీరసేనుండు విద్యభిజ్ఞుడై సేనలం బురికొల్పి శత్రుజలంబులు లక్షల గవింబులది సాశిముల గొలింపజొడంగెను, నుహా వీరుండైన కాలసిద్ధుండు నడుటంగాంచి యతని దేహజలంబుల భయమొంది వీరసే నుని ధాటికి నిలువనీడెన పాదసంబుగా పిచ్చి వెనుకకు మరలి పరువ దొడంగెను. అపుడు మత్స్యనాదమిండు శబ్దంబై నల్లంబులు విచ్చిపోవు టయు శ కాలసిద్ధుండు కూలుటయుంగాన యతని ముంజంబునకై మిక్కిలి వగచి యది చింతించుటకు నమయంబు గామంజలంచి నుమాత్తరమైన యాగ్రంబుతో శన భంబు వీరసేనుని యొద్దకు దోలించి యతని తోడ యాధమునకుం దనుననియ, ఇవ్యధంబున నెదిరించి నలుమీట ప రావృత్తురకును రామ రావణులకుం బోలె నది భయంకరమైన యాధంబు ప్రవర్తిల్లుటయు నుంజలమునమండి వీరసేనుని వారి ననురంబు పధంబు గన యాశ్చర్యచిత్తులై యునేకవిధంబుల పద్వితీయపరాక్రమోపేతులైన బారిని పొగడుచు యెవనికి జయము గలుగనదియు నిశ్చయింపజాలక,

గండేహముగలవారై యొకసారి వీరసేనుడు జయించుననియు నొకసారి మత్స్యవంశనుండు జయించుననియు నిట్లు తల్పిందర్భమునుబట్టి పలుకుచు తుడ కేదియు దృఢముగాఁ బలుకుటకు సాధ్యముగాక చూచుచుండిరి. వీరసేనుడు ప్రయోగించు బాణములు మత్స్యవంశనుండును నకడే యున్నాడుకంటెను వీరసేనుడును మ్రొచుచు చూచేభువంకుం బోరు చుండి యొక దివ్యాస్త్రంబుచే నృపాలుండు హనుమన్నందనుని తెక్కిం బుధ్వః యుతఁబుగానూర్చి యైగఁ బాడి తూవున నశ్వంబులను, ముండు పలుకుటమ్ముల సారధినిఁబడి యటువది త్రేనేమవున సరదఁబును గూలనేయుటయు, మత్స్య నుతయును నట గావించెను.

— వీరసేన మహిసాలండు మత్స్యవంశనుకడఁ జచ్చుట, —

ఇదిపురును విరధులై క్రిందనుండి కొంతకడిపు ముప్పియధ్ధనగాన హోరాహోరిగా నొరుగొనించిగదా యుద్ధంబునకుఁబోడరి పవాణులవత్సం బులుగా దిరుగుచు వ్రేయుచు హుళింపచును, జాయుచు నిలుచుచు బుచ్చుచు, లొంగుచు మించుచు లొంగుచు జాయుచు నిలుచుచు చూపరుల కాళ్ళరక్తంబును శయంబును, గదురు సొంగి నెట్టుంచు గొట్టుచు కంతి గంఠుటనంబుఁ జేయుచు బింకపు పలుకులు బలుకుచు నెడుగుచు గదియుచు నివ్వధంబున చాతన్వీంబును, జూబును ధైర్యంబును శ్రోధంబును, జయోభిలాషయు నతిశయంబు పోడుచేయుచున్న నమ యంబును వీరసేనుడు వ్రేయు గనునిం గడు స్రప్పిడి యురవడింగని తటాలున నడరారసి మత్స్యవంశనుండు లేచి కుతి గడను గిరిగిం ద్రప్పి బలంబు కొలఁదని యురంబువాకి మోదించుబోడు దిగ్గఁ క్రిందఁజేరి చేయాది యొక్కొగను నిలువరింపలేక వీర యుడగి రోజుచు ప్రాణంబులు తొలంగె. మహా నంగ్రామ విశారదుండును ప్రజలుండునైన పరాక్రమ శాలి యావీరసేన గర్వా పరేశ్వరు నిట్లు విగత జీవుఁడగుటయు దిక్కు జెనఁజుం దోచుక వెఱపును దుఃఖమును సతిశయింప లేదీయ నై నన్తం బులు చెల్లాచెత్తరై కుయ్యా మొట్లోయని యాటచుచు తప్పించుకొని పోయివం జాలునని యెంచి నమోమిఁదీకి మత్స్యవంశనుండు గవియు నే మోయని మాటిమాటికిం దిరిగి కనుచు, పురింబుదెనకు నుకగెల్లఁ దొడింగిరి. ప్రజలుండైన నత్రుండు హతుండగుట కెంతయు నలరి మత్స్య వంశనుండు వియ నూచికంబుగా శంఖమును పూరింతుటయు నదని

బంబు అత్యుత్సాహంబుఁ జెంది జఱుజఱు ధ్వానంబు తెనంగ నమ్మేటి
 వీరుని పొగడుట కారంభించిరి. కొండలు పరుగున శత్రుఘ్నుని వెంట
 కరిగి వీరసేనుడు నిహంతుడయ్యెనుని హత్యకుమారుని పరాక్రమమును
 వర్ణించి చెప్పిరి. ఆశుభహార్యునిని రామానుజుండు సంతోభ కలిత
 స్వాంతరుడై వానుమప్పుటని యాగమనంబును గోరుచున్న యులందును
 త్వరితముగా విగుదెంచి నుమిత్రా పుత్రుడగు సజత్కరించి యుద్ధ వృ
 త్తాంతమును వీరసేనుండు యరణియందు నెఱింగించి, దేవా! మహా
 బలవంతుడైన ముడనా పురాధీశ్వరుం డీలె. మన మింక తడవుఁజేయుక
 రాక్షసవీరులఁ బంచి యరివిపురంబుఁ గొల్లగొట్టించి యాగాశ్వంబును
 పట్టి తెప్పించుట కనుజ్ఞ నొనంగుఁ” నని యెడుగులుయూ, పుణ్య వర్తనుం
 డగు శత్రుఘ్నుండు కొంచె మాలోజించి హత్యనందనా! గర్వోపేతుఁ
 డైన వీరసేనుండు చేసిన యాక్రమ కృత్యంబునకు నీవు విప్పినట్లు చేయుట
 యుక్తమే యగును. వినియ నునము సుంత ధర్మమును యోజింపవల
 యును, వీరసేనుండు యన కవకార మొనర్చెను కాని పోయ లేమిచేసిరి?
 విరవరాధు లైనవారి గృహంబులు చొచ్చి దాచుకొనుట మనకు నన్య
 యముకాదు. శత్రుండు తెగిన మీకుడ కలినిపైఁ గల ద్వేషమునుత లలం
 పునఁ బెట్టుకొని తప్పచేయునె యిది విషయంబున సక్రమముగా ప్రవ
 ర్తించుట మిక్కిలి మావ్యమైఁ. కార్యము, మన కటువంటి పని తగినది
 కాదు. కర్తవ్య మేమనిన, యమ్మహిమనుని బొంకనమునంగల ధన
 మును గైకొని సైంధవమునకు గొనిపోవుటట్లు చెప్పి తగినవారిని బంపుట
 ధర్మపథ”నని చెప్పిన యమ్మహనీయుని ధర్మబుద్ధి కెంతయుం దృష్టి
 నొంది “నుమిత్రాకుమారా! నేను నవ్వుగా తెలుచుటకా నాపై నియక
 మన్నింపుడు భవదాజ్ఞానుసారముగా ప్రవర్తించెద” నని వినయంబు
 లో పలికెను. ఇచట నిటుల వీరాలోచించుచుండ పడగ త్తివొనిన సై
 నికులు పురంబుఁజొచ్చి వృద్ధుడైన మత్స్యకేతుపనెడి వీరసేనుని తండ్రికి
 నమస్తనము నెఱింగించిరి. అదివిని పులిశోకంబు మించి యావృద్ధభూపతి
 మురలు తెగిన కరువువలె గూలి యత్యంత విభాద చేతమ్ముండై తల్లి
 డిల్లుగ న్న గుణాధ్యుడైన యుతని ముత్రి యుగచారోత్తుల సూరాజ్ఞు
 లు, నవినయంబుగా నిట్లనియె.

చిత్రోతునకు మంత్రి హితము చెప్పట,

“ఓ మహీనాయకా! పెద్దకాలము నీవుగాజ్యమును న్యాయముగా పాలించి నిబ్బాతిని గడించినాడవు. యెన్నన్ని మానలో యుద్ధములు చేసి శత్రువుల జయించిన తూరుడవు. యుద్ధదర్శములు బాగుగా నెఱిగిన వాడవు మహా వివేకముగలిగి యున్న వాడవు. నీతిశుండు నిన్ను మించినవా రుండరనియే చెప్పవలయును. ఇటువంటి జగత్ప్రసిద్ధుండవై యున్న నీవివుడు పుత్రపౌత్రులు సంగరమున మృతులగుట నెంచి దూఱు చూచుండుట చూడగా నాకెంతయు నశ్చయపు గలుగుచున్నది. యుద్ధమునకుఁ బోయినచో మృతులనియు హితులనియు వ్యత్యాసము కలుగు నా! ఎవడు తెలివనుం దెలుచును. శౌర్యులున శమర మొనరించి పాలి కలుసం గూలినవారికి నీవంటివాడు వగచుట వివేక లక్షణంబగుగా? నీ నండనుండైన వీరసేనాండుగాని యతని నందమేలుగాని యతని మంత్రులుగాని సేనాపతులుగాని మహా శమరులుగాని పాపకామ్యులుగారు కాల వశమున వారలు కూలిరేగాని కాశీని వారల జయించుటకు దేవతలకు సయితము సాధ్యము కానేరదనుట సంశయము నెఱుంగుదురు. అటుల శత్రువులు సయితము మెచ్చుకొనునట్లు పోరాడి వీరస్వర్గము చూడగా న్న యా శూరోత్తములకుగా చింజించుట ప్రయోజనముకాదు. కర్తవ్యమును గురించి యాలోచించ వలసినదియే యిప్పటికి నీకు దగిన కార్యము. నేను చెప్పితి వివేకమును చక్క గావిని విస్మయ శోచినట్లు చేయుము. ఏమనగా అయోధ్యాపతియైన రామువేశ్యకుండు త్రిలోక పండిత పావన చక్రవర్తుండగాని సామాన్యమానవ మాత్రుండుగాడు.

శ్రీమన్నారాయణుండే యటుల దుష్ట శిక్షణార్థ మవతరించెనని లోకప్రసిద్ధి దానికి గుఱుతుగా యాలోచిం త్రు పురుషుండు రావణాదులైన మహా బ్రధిలుల కుర్మార్గుల నెడటితో వధించి జయశీలుడై నుతి గొప్పవాడు. ఆ మహాత్ముం డశ్వమేధయాగముం జేయ యత్నించి సైంధవమును విడిచినబుడు యిటుకు వచ్చినదానిని పూజించి విడిచియుండిన నెంతో యనుకూలముగా నుండియుండును, గాని నీ కుమారుం డటుల చేయులేదు దానినిబట్టి బంధించి యుద్ధముచకుడొడగెను. అశ్వ సంరక్షణార్థముగా రాజరాక్షస ప్లవంగ సైన్యముబట్టి యారఘువీరుని కమ్ముడు వచ్చియున్నాడు. అదనాని మహా విక్రమవంతుల సంహారం

చిన శత్రుఘ్నుండ నెడి యితఁ డజయుండు వగతు రతని నెదిరించి బ్రతు కుట శప్తము మీరనేన నృపతి యీవిషయమున నిండుకలుగును నాలో జంతుక త్వగచే బారితో బోరిమేరుఁ దొలంగెను.

ఇపుడన్నచో రామానుజుడు జయశీలుండై యున్నవాడని నీ పు త్రుండు తమవట్ల వించిన విరోధంబును మది నడుకొని యుండునైన విహవక చాటియు నేమి చేయుడలంచి యున్నవాడో తెలిసినది కాదు. కాబట్టి పాత్రలోక పగకులూనుఁ జేయఁగము గామి నంది యాక్షణం బున మన హతనియొద్ద కరిగి సంధిచేసికొని గొల్పించి వారి హనువంబు నప్పగించితిమేని యీపురంబున కింకన్త నను కొంత మేలుగా యుండును. కాదేని పట్టణము నతఁడు వాశముఁ జేయుటక విధువఁడు ఇది నిశ్చ యము. రాజేంద్రా! వాపలుగుల గాదరించి తన చెప్పినట్లుచేసి, నీపు రంబును ధనంబునుం బ్రతాపము గాకొను"మని బోధించెను. చిత్రకే తన నామాంకరముగల యా మస్త్వకేతనండు తన మంత్రిచెప్పిన హిత వాక్యంబులునిది తానె తఱు బుద్ధిమంతుఁ డగుటవలన నాని వృద్ధులం డలంచి శత్రుఘ్నునితో విరోధించుట యుక్తంబుగాదనియు. నతని పూ జించి తానును రామచంద్రుని శృంగు పాత్రులగుట నుంచిదనియునిశ్చ యించి "మంత్రీ! నీవు మహా నసాధుండవు. నగూ నయజ్ఞుండవు. నదా మదీమ తుభంబుకే శోగుచుండువాడవు. నీ న్యభావంబు నెఱుంగని వాడనుగాను.

ఇపుడు నీవు చెప్పిన యాలోచన మెంతయు నగుంజనముగా లోఁ చుచున్నది. ఇటుల చేయుటచే నాన శివుడు శర్తవ్యము జేయకరము. కావున శీఘ్రముగా మనము శత్రుఘ్ను శూర కేళిరునిఁ బొడగనఁ బోవ నిశ్చయించినామి. తగిన బహుమతులతోడ ప్రయాణంబునకు సిద్ధము గావింపుము. నీ హితోక్తుచే మనము నంజనాదులు మదిసిన చింత కొంత యుపశమిల్లినది. మిఖించి చేయునదియేమి? ఇప్పటికి చేయఁద గిన పనిచేయుట నుంది. ఆలస్యము నొనరింపకు"మని వేగిరిపెట్టెను. అతని యాజ్ఞ ప్రకార మామంత్రి యన్నియు సిద్ధముచేసి రథ మాయు ల్లముఁ గావించి కొనినచుట్టకు సూతుని నియమించి మిశ ర్తమానమును మత్స్యకేతనున కెఱింగించెను.

మత్స్యకేతనుడు శత్రుఘ్నునియొడకు కరుణట,

అంతట నతండు నశుచిత వేషంబున రథారోహణుడై నివి
 ధంబులైన జహముతులును నేవగులచేత మంత్రి యెత్తించుకొని వెంట
 వచ్చుచుండగా త్వరిత గమనమున పురంబు వెలువడి శత్రుఘ్నుండు వి
 డిసియున్న సేనాపారంబుఁ దగిలి తన రాక నెఱింగించుటయు గామాను
 జుండు అంతసించి యెదురునని లోడ్చొని వచ్చుటకుఁ దగినవారల
 బుత్తెంచెను. వార లగని బిలుచుకొని వచ్చుటయు వృద్ధరాజు రింబు
 డిగ్గి యుచిత ప్రకారంబున నరుదెంచి తాను వయోవృద్ధుం డగుటచే
 చమస్కరింప నొల్లక యాశీర్వదించుట యు గామానుజుం డతని నొత్తయు
 గొగవించి యార్హాన నోపవిష్టునిఁ జేసి మంత్రిని నయుత ముటుల నేకూర్చుం
 డ నియమించిన, తులఁడు తెచ్చిన కానుకలను తమ యేలిక యానతి
 చొప్పున నమర్చించి యాసీనుండయ్యె, సిమ్మట శత్రుఘ్నుం డారాజును
 చూచి సంతసంబుతో “న కం దా! మా మాత్మగారైన రాఘవేశ్వరుడు
 నాయమేధంబుఁ జేయ ప్రయత్నించి యశ్వమును మాజించి భూప్రకృతి
 దార్ధము పంపగా మేము దాని మార్గము ననుసరించి వచ్చితిమి. అది
 యిచటి కర దెంచుటయు మీ కుమారుండైన వీరసేన నుహారాజు నున్మృ
 లతిఁజేసి నైంధవమంచునట్టి కట్టించి మేము సామనచనంబుల నొత్త చెప్పి
 నను దానిని విడువక తుడకు మాతో యుద్ధమునకుఁ దొడరి నిహతుండ
 య్యె. మఱియు నతని నండములు మొదలగువాఁడును నిరపరాదులైన సైని
 కులును పెక్కుండు మడిసిరి. ఇది యంతయు నతిని కర్మ ఫలముగాని
 వేటుకాదు. ఇందు మానేర మావంశయును లేదు. మఱియును మా
 యోధు లేమేమియో జేయనెంచిరి కాని నేను వారించి వారి యుక్త
 కంబు తొలంగించినాను. ఇప్పటికైనను మాకుశ్వంబు నరించుట నీతి
 పథంబునుట మీఁద యోజించి యటులనిరిగించుట మంచిది మాకు తడ
 వగుచున్నది కావున మీరిప్పు డిచటి కరుదెంచిన కారణ మెఱిగించి
 మా సైంధవమాను విడువవలయునని కోరుచున్నాను. ఇది యుభయుల
 కును జేమకరంబైన పద్ధతి” యని చెప్పెను.

వారదుండు శత్రుఘ్ను మత్స్య కేతనల యొడకువచ్చుట,

మత్స్యకేతనుండు రామానుజునింగొంచి “గుణవిధి! మీలోతప్పు
 గలుగదని నేనెఱుంగును, తరాతరంబు లెఱుంగక వీరసేనుండ నేగిర

పడి మీతోడ నిష్కారణ పైరమునకు తొడరి తత్పలమును పొందెను. అతని మార్గము పడుననించిన వారికి నంతకు మూఁఫలము తప్పినది కాదు. గతంబునుగూర్చి చింతించుటవలన లాభములేదు. ఇంక మీకును మూఁకును విరోధము వలదు. నేకు శ్రీరామచంద్రుని యాధిపత్యము నొప్పు కొని యుమ్మరాజు కయ్యాపాత్రుడనై యుండుటకు విశ్వయించినాను. అప్పుడే మీయ్యాగాశ్వమును దెప్పించి నచుర్పించెడ. మూఁకుండు శోపంబువీడి నేరములు క్షమించి నఖ్యుల బాటింపవలయునని శోచుచున్నా” నని వినయముతో చెప్పెను. ఇట్లు వాడు సంభాషించుచున్న సమయంబున నాకస్మికముగా గలహాశముండు వాడున్నయెడ కదలదొంచెను. ఆమునిశ్రేష్ఠునింగాంచి శత్రుఘ్ను యత్యక్తేతనులు దిగ్గనలేది సమన్వరించిరి. రామానుజుండు తపోధను నువచిత వీరంబుపై నాసీనుడైతే పూజించెను. నారదుండు మత్స్యకేతకముగాంచి “రాజేంద్రా! త్రిభువన వందిత పూత చరిత్రుండును, సనాతన పరాక్రమ సమన్వితుండునైన రఘుకులనామకుని యత్పించి శార్ఙ్గంబునకు భంగ మొనరింప నెవ్వరైన దలంతురాంపరితలడగునా? ఇరిగినన ర్తమానం బంతయును నేనెఱుంగుదు. నీకుమాడుండున వీరసేతుండు రామాశ్వుడుకాడు. మిక్కిలి పరాక్రమవంతుడు. జహు గుణశాలి. వివేక దైవభక్తిగల యోగ్యుడు పుణ్యశీలండు. అటువంటి యుత్తముడు కాలవశుడై హాని వృద్ధులను తనలో యోజింపక యోగాశ్వమును బంధించి యుద్ధమునకుఁ దొడరి పుత్రమిత్ర మంత్రిసేనానాయక సహితముగా యుద్ధభూమి కాహుతియయ్యె ఆయ్యా! అతండు నీ కేకపుత్రుండుగదా! నిత్య వార్ధక్యమున నివృధమున శోక మొందఁజేసెను. ఇది విధి శృలము.

నిన్ను చూచిన నామనంబున నెంతయును బాని పొడముచున్నది సుమీ!” యని వలికి శత్రుఘ్నునిగాంచి “రామానుజా! రామచంద్రుని జలంబుల జెవుడును నాశము గలుగడనుట జగత్ప్రసిద్ధము. బాలుల నయుని నిపుడు మీ సైన్యమునందును, పదిలిండు శౌర్య పరాక్రమ యుత్తులైన యోధులు పెక్కుండు నేలగలిసిరి. ఇది కడు బిచ్చితము. వీర సేతుండు గొప్ప దైవభక్తుడు న్నాయకవంతుడు. కావున నీ యతఁడందఱును చంపగలిగెను. నేనొక యుపాయముఁ జెప్పెడ. అటుల చేసినయెడల యుద్ధయ బలంబులందును మృతులైన వారంకలును పునర్జీవిత

లగుదుడు నుమీ!” యని చెప్పి తద్రహస్యంబు నెఱింగించువాడై మత్స్య కేతనుని వంక ముగంబై “ఓయీరాజా! వినుము నీకుమారుండగు వీర సేతుండు మీపురంబునందుండు కాలికాదేవిని ముగలు భక్తితోడ నారాధించుచుండెను. ఆ దేవి యతని భక్తికిమెచ్చి వరంబు నొసంగి డలంచి పొడనూపి “ఏమివలయునో నోగుము. ఇచ్చెడ” ననుటయు నతండు సంతసిచి “ఈశ్వరీ! నీను యుద్ధమున మరణించినయెడల నాతోడ చచ్చిన వారితోడ మరల బ్రతుకునట్లు వరంబొసంగు” మని యడిగెను. జగదీశ్వరియైన కాలి యతనిజూచి “వత్స! నీవుకోరినట్లు వరంబొసంగితి. గాని నీవు బ్రతికినపుడే నీ కత్తు బలంబులయందు మృతినొందినవారు నయితము జీవింపగలరు. అటుల ఎగుట కొక వద్దతిగలదు అదింహస్యము దానిని చెప్పినొల్లను దైవికముగా యారహస్యము నెఱింగి యెవ్వడైన వటుల నాచరించినపుడే యుండఱును బ్రతుకంగలరుకానిలేనియెడల సంభవింక”డని యాదేశించి యంతర్ధానము నొందెను. ఆ యత్నంతర హస్యమును నేనెఱుంగుదును దాని నేనిపుడు చెప్పెడ. నీవు పురంబున కరిగి కాలి నభిషేకించి పోడికోపి చారములం బూజించి యా యభిషేక జలంబులుదెచ్చి యుద్ధభూమి జలకరింప వలయును. ఈ కార్యమును జేసితివేని యురుగెలంతులం జచ్చిన వారండఱును నిదురలేచిన విధంబున నజీవులై లేవంగలరు త్వరితముగా నిటుల గావింపుము. నీకుపుత్రకోకము తొలంగును. శ్రీరామచంద్రునియందు భక్తిగలిగి ప్రవర్తించుచునుఖిలువ నుండును. నేకు పోయినప్పుడ” నని చెప్పి వారి నాశీర్వాదించి యంతర మార్గమున నిజేచ్ఛం జనియెను. అంతట కత్తుఘ్న మత్స్యకేతనులు సంఘోషమునొందిరి. మడనాపురి వృద్ధభూపతి రామానుజుని శపథులైకొని పురంబు కరిగి నారనోపదేశ గ్రంథంబున కాలికాదేవి కభిషేక పూజానైవేద్యాదులు నమర్పించి భక్తితో నమస్కరించియభిషేక జలంబులుదెచ్చి యుద్ధభూమిని పోడించెను.

— కాలికా ప్రసాదంబున మృతులైనవారు జీవించుట —

తక్షణంబున వీరసేన క్రవృత్తులును, జలవనంత కాల సిద్ధాదులును, మృతులైన తమ తమ సైన్యకహితముగా పునర్జీవులై నిశురబోయు మేల్కొనిన వారివలెలేచిరి. అవిధంబుగాంచి యెల్లవారును పరమా

కాశీలో ప్రసాదంబున మృత్యులై నవారు జీవించుట

నందంబుఁ జెందిరి. మత్స్యకేతనుండు కుమారుని చేరఁచిలిచి నకల వృత్తాంతములును తేటపఱచుటయు. వివేకసంతుండైన యుతండు తన నేరంబునఁజేరి కత్త్రుఘ్నునికి పాద్యా కాంత్యుడై నివాచరాధంబులను శుచించవలసినదని యాకేక విధంబులుం బ్రార్థించెను. పిమ్మట కత్త్రుఘ్నుండు తన మిక్కిలి సమ్మానించి “వీరసే మహారాజా! నీయంగు మా కెట్లు విరోధమునులేదు, విధి కృతంబుగా జరుగవలసినదంతయు జరిగినది. అయినను యిప్పుటికి సర్వమాను శుభంబై పరిగ్రామించినది. ఇది యంతయు రాను భద్రుని దృఢ సంకల్పంబని యెంచి నింతసించుచున్నాను. సరిగదా! ఇంక యితరములైన యాలోచనలన్నియు విడిచి యా యాగాశ్వముం దెప్పించుము. చాలా తడవైనది. యాగ ముహూర్తములోపల భూప్రదక్షిణముఁ జేయించి మేము సకాలమునకుఁ సైంధవము నయోధ్యకుఁ జేర్చవలయు”నని చెప్పెను. వీరసేన భూపతి సంతసించి పురంబున కరిగి పట్టణాలంకారముఁ జేయించి మంగళతూర్య నివాడంబు తొనంగ మహదాడంబరంబునవచ్చి రామానుజుని విజ నగరంబునకుఁ దోడ్పొలిపించి బహువిధంబుల మర్యాదలుగావించి యనర్హ రత్నభూషణాంబరంబులును ధవంబును గాను సమర్పించి మహాశ్వంబును దెప్పించి పూజించి దానికి నమస్కరించి యొప్పగించి పట్టణ విన్నవించెను.

మమిత్రానందనా! వివేకపీనుండినై గోంబున నేనే బలవంతుఁడననడిగర్హముతో యిత్థోకునంక శేఖరుడైన రామభద్రుని నలంతి చేసి మీకు విరోధముగా వర్తించినాఁడను. ఈయపరాధమునకు ప్రాయశ్చిత్తముగా రామచంద్రునకు సేవఁగావించి ధన్యుండనుగాఁ దలంచితీ. నీకును నన్నెన్నఁడనై రామకార్యమునకు సహాయునిగామితోడవచ్చి శ్రీహనుకీజునిని సంపర్శించి తదీయ కరుణా విశోకనములు నాపైఁ బ్రసరించునటులు పొధించి కృతకృత్యుండనై మరలివచ్చెదను. దీనికి సమ్మతింపవలయు”ననిపాతికియింటన భక్తితోవేడుకొనుటయు కత్త్రుఘ్నుండు సమ్మతించెను. వీరసేనుండు సంతోషములైన రథగజ తురంగ వీరభటుసేనా నమూనాబుని నాముల్లముఁ జేసి రావ్యము మంత్రుల యాధీనంబుగావించి ప్రయాణంబయ్యెను. యాగాశ్వమును విడిపించి నకల యోధమహా బలసహితముగా కత్త్రుఘ్నుండు యాశ్వంబు నిలుండన భరణి గ్ర

శ్మదలు చుండగా పోవదొడంగెను. ముఖవాజి యటనుండి కదలి యి
ప్రాణసారముగా నందందుం దిడుగును క్రమముగా పోయి పోయి బహు

— మహాశ్మయ పారణాపురంబను బట్టణంబుఁజేరుట —

మూరంబు చనినంతట పారణాపురంబను పేరుగల మహా నగరంబు నొ
ద్దకుఁ జేరి పురోద్వాస వనంబుఁ బ్రవేశించి సంచరించుచుండెను. ఆ
పురంబును సోమకాళి మహారాజునడి మహీపాల నండయందైన యరణ్య
మహారాజు పాలించుచుండును. అతఁ డిరునది యతోహింబుల నై న్యము
గలవాఁడును మహా పరాక్రమ పంతుఁడునై శత్రుభయంకరుఁడ నెడిపేరు
వహించి రాజ్యంబు పాలించును ఎదుగుశేక వర్తించుచుండెను. అతఁడు
వేటకు పోయియుండి పురంబునను వచ్చుచవు డా యాగాశ్వమునుచూచి
యాశ్వశ్రవణమునొంది దానినిపట్టి తెప్పించి తదీయ ముఖంబున బంధింపఁ
బడియొన్న స్వర్ణలేఖా వట్టికను చదివుకొ నెను.

నాలుగవ ప్రకరణము.

సంపూర్ణము.

—(.)—

రామశ్మయేధయాగము.

ఐదవ ప్రకరణము.

అటుల చదువుకొని యాశ్వశ్రవణముంచి “ఏమీ! రాముఁడా! ..
తఁడు యజ్ఞముఁజేయుటకై విడిచిపెట్టెదా! యీగొట్టెను! బలీ! ఆశ్వశ్ర
వణముగాయున్నది. అతఁడంతటి మొనగాఁడా! యాగముఁ జేయ నెంచి
యెడల సైంధవమును తన పురమాచుట్టుం దివ్వకొన వలయునుగాని

యిటుల వరాక్రమ వంతులైన యస్య భూవతుల రాజ్యములలో విచ్చల విడిగా తిరుగ విడువవచ్చునా? తన ప్రతాపముం జూపనంచెను కాఁబోలు, అదిసాగునా? చూడెదగాక” యని పలికి తురింగమును బట్టుకొని పోయి తమ లాయములో కట్టునట్లు సేవకల కాజ్ఞాపించిన యాక్షణంబ వార లటులఁ గావించిరి.

అశ్వము వెంటపచ్చిన వారిట్లు గుఱ్ఱమును కట్టుటంగని యెదిరించిరిగాని వరాక్రమవంతుడైన యరణ్యక మహారాజు వారిం బారదోలేను, అతని ముందు నిలువలేక సైంకులు పాటిపోయి తమకు నాయకుండైన నీలాక్షున కత్రైఙ్గు నెఱింగించిరి అతఁడుద్రుండు సేనలం గూడివచ్చిన యరణ్యకుఁడు లెక్కచేయక యాగాక్ష రాజుం డలనడి పొర సాగెను. వారి కిరువురకునుం గొంతిడదవు నాహ భయంకరమైన యుద్ధముజరిగెను. విస్మయ నయ్యవనీశ్వరుని గొంపజాలక నీలాక్షుండు మాయమైకొని యున్నట్టుండి కనబడక వేగముగా శత్రుఘ్నునొద్ద కరిగి జరిగిన విధంబంతయు విన్నవించెను.

శత్రుఘ్నుం డభిశమైన కోపముఁజెంది, తమ సేనలనన్నింటిం గూర్చుకొనిపోయి వారణపురి పట్టణమును ముట్టడించెను. అప్పురా ధి పుండైన సోమకాశ మహారాజును, సరసి కుమారులైన యరణ్యక ప్రహ్లాదులును, శత్రైస్యముల నెదిరించిరి. ఇరువాగుల వలంబులకును తీవ్ర యుద్ధమా జరిగఁ దొడంగెను. ఉభయ పార్శ్వములందును, పెక్కురు యోధులును, నగణిత దళింబులుం గూలిరి. తత్సమయంబున నరణ్యకునకును శత్రుఘ్నునకును పోరు వాటిల్లి యె డోరు లనేకములైన ది

— అరణ్యకరాజు శత్రుఘ్నుని మార్చు నొందించుట —

వ్యావ్రుములు ప్రయోగించుచుండిరి పెద్దతడవు వారి కిరువురకును నంగరమా జరుగుచుండెను అత్యద్భుతమైన యావీరుల యుద్ధముంగని యుభయ పార్శ్వంబుల లలంబులు నాశ్చర్యంబుఁజెంది పోరుమాని యుత్పేరిలిచి వారి కత్తి సామర్థ్యంబులం బొగడుచుండిరి. అటుల పోరాడుచుండగా నరణ్యరాజు తానొక మహాశక్తింగొని నమంత్రకముగాశత్రుఘ్నునిపైఁ బ్రయోగించిన, యిది మహాగ్రంథుగా వర్ణించుచు ధామా

నునదిపై నడిచి వచ్చుచున్న మఱియొక మహాశక్తిచే యా యోధుండు దానిని నివారించెను. అరిగ్ధ్యకుండు కోపముమించి బ్రహ్మాస్త్రంబేసెను. శత్రుఘ్నుండును దానినే ప్రయోగించుటయు నవి రెండు నొండొంటిం దాని భయంకరముగా మింట కొంతతడిపు పోరుచుండ శాంతి నొందెను. అంత సరణరాజు నారాయణాస్త్రము దొడిగి యేసెను శత్రుఘ్నుండును సదియ ప్రయోగించెను. రెండు బాణములుం బ్రచండగతి మిండచు ప్రళయాగ్ని రూపమున యన గవిసిన, సైనికులు నారాయణాస్త్ర ప్రభావంబు నెఱిగియున్నందున, తటాల్గున తమ తమ యాయుధంబులు క్రిండు జడవెచ్చి కరంబులు మోడ్చి శిరంబులఁజేర్చి భగన్నామ స్మరణంబుఁ గావింపఁ దొడంగిరి. అటువంటి వారికి నారాయణాస్త్రమే కీడును కలిగించునది కాదు. కాబట్టి యిరువారులవారికిని బాణముల వలన నుపద్రము లేకపోయెను. ఆ రెండు కరములును కొంతతడిపునకు శాంతిలైనను, తాను ప్రయోగించిన బాణములన్నింటిని శత్రుఘ్నుండు నివారించుచుండగా సయ్యరణ్యరాజు అరిసి శక్తి శాశ్వతమునొంది, విష్ణుసంసూర్చి తపంబుచేసి తాను పడసియున్న విష్యాస్త్రముం గొని దానిని శత్రుఘ్నునిపైఁ ప్రయోగించెను. అయద్యుతనాముకము శోటినూర్చి బ్రహ్మ భాసురంబై వెడలి శత్రుఘ్నుండెన్ని బాణములు వేసిననుమరలకీ యుగ్రముగా పనుదించి యా నుమిత్రాసుతుని పక్షంబుగాడిన నతండు నిలువరింపఁజాలక మూర్ఛనొంది రథంబుపై నొరిగెను.

తద్వధంబును, నీలాక్ష మత్స్యనందన ప్రభృతులుచూచి, వెఱుపులు, కోపమును నధిక్రమింపగా నొక్కమాటుగా ససైన్యులై యరణ్యరాజుపై గిరిసి, వివిధాయుధంబుల, నతిసైన్యమును, సతిసిని మిగుల నొప్పించిన పోగి, యవ్వీరుండు జలంబులుం బురికిలిపి పగ జలంబులనుడు మాడఁ దొడంగెను. అయ్యెడ నతని తండ్రియు, సోదరులును దోడ్ శత్రుక్షళంబుల నాశముఁ జేయుచుండుటయు, వారి బారిని నీలుపఁజాలక శత్రుఘ్నుని దళంబులును, యోధులును, వెనుకకు మరలి పరువడుచుండగా సరిగ్ధ్య రాజుడులు వారింగని నవ్వును, నప్పటికి పోరుసాలించి తమ పురంబున కరిగిరి. రామచంద్రుని సేనలు కర్తవ్యంబు దోచక

శత్రుఘ్నుండు వడుట కెంతయు పెగచి, కొండల నయోధ్యకరిగి యా
వర్తమానమును రఘుకులేశ్వరున కెఱింగించుచుకై టుసిరి. వాడు వియ
ద్గాములై పోయి, సీతావల్లభుని శుందర్పించు జరిగిన పృథ్విజం బంతయు
నివేదించి మ్రొక్కినిలిచిరి.

రామచంద్రుం డా సమాచారమునువిని యచ్చెరువొంది యాలో
జించి తలయూచి నభ్యులంగాంచి “మహా సరాశ్రమివంతుడైన నున
శత్రుఘ్నుండువడుట కెంతయు నామనం బెరియుచున్నది. ఆ యురవిద్య
రాజును, నతని తండ్రియగు సోమకేశరాజును, నతని తక్కిన కుమారులు
ను సామాన్యులుగారియు, వారు మిక్కిలి విష్ణుభక్తిగణవారినియు, ననే
కవరంబులంబొంది, శత్రువుల కశేయాలై యవక్ర పరాక్రమంబుననొప్పు
చుండు వారలనియు వినియున్నాను అటువంటివారని జూచుచుట యని
న యల్పకార్యముకాదు. ఎట్లును, యా కేశ్వరుని విడువించుకొని రా
వలయునుగదా! జరిగిన దానినిగురించి చింతించి ప్రయోజనములేదు,
ఇప్పుడు నేను చెప్పెడి దేవునగా, ఇంక నెదిలకు జనుచుట యుక్తము
కాదు. నేనే యుద్ధమునకరిగి సైంధవమును విడిపించుకొని రాడలంచి
రాను. కనుక తగిన సన్నాహముఁ గావింపుడిని యాజ్ఞాపించి తానును
ప్రయాణ సంసిద్ధుండయ్యెను.

అప్పుడు, భరతాదులైన తమ్ములును, సుగ్రీవాది వానర శ్రేష్ఠు
లును, విభీషణ ప్రముఖ రాక్షస జ్వంధులును, పెక్కండ్రు రాజులును
సాయుధులై రణభూమికి పయనంబై నిలిచిరి. ఇట్లు మహా సైన్యయు
తుండై కౌసల్యానులుండు సముద్రము బుంగి వచ్చుచున్నదో యనవల్లు
వారణాపురంబునకుఁ బోవఁ దొడంగిరి. తత్కాలమున వారణపురం
బున సోమకేశరాజు పుత్ర సుత్ర మంత్రి పురోహితి దక్ష నాయకులతో
గూడి కొలువు దీరియుండి తను విజయమానుగూర్చి ప్రసాదన గావించి
మహా సంతోషముతో నంభాపించు కొనుచుండిరి.

—* సోమకేశ మహారాజునొడకు నారదుండు వచ్చుట *

అట్టికాలమున, డండ కమండల భసుడై హస్తంబున ముంతి

యను వీణ వారాహుని నామమును పలుకుచుండగా ధవళ దేహకాంతులు మెఱయుచుండి, యటులే శులస్థానల పేరులు విలసిల్లి, ముఖంబున గోపీ చందన మొప్పగా, బట్టుల వ్రేల సంతరితులగుననుండి దేవమునియైన కలహాశనుండు వారణాపురములోనికి, రాజద్వారమునకుడు దెంచి తన రాకను దాచారి కుల మూలమున నెఱిగించిన సోమకాశ మహారాజు తటాలునలేచి సఖిపాదుడై పోయి మునికి మొక్కి తోడ్చి యర్హుననా నీచుండేసి పూజించి కుశలంబడిగి యుత్తరపాదముని యను మునినొంది యుపవిష్టుండయ్యెను.

అప్పుడు మునిపదం డతనింగని తేరుము విచారించి “ఓయి నృపాలా! విశేషము లేమొంగలవా!” యని యెఱుంగని తెఱంగున నడిగిన, సోమకాశుండు మొగంబున మండహాస డడరగా మునితో “స్వామీ! చెప్పెడును వినుం”డని రామచంద్రుం డశ్వమును యాగాశ్వమువిడుచుటయు, నది తటాపుగంబునకు రాగా దానిని తాము పట్టి అంధించుటయు, దాని వెంట తద్రక్షణార్థమై సైన్య యుతముగా వచ్చిన శత్రు ఘ్నునకును, తమకును, ఘోరాహవము తట స్తించుటయు, తాముశత్రు ఘ్ను ప్రమాఖులఁ బుష్కండం గూర్చుటయు పరదళంబులు పాటిసోవుటయు, తమకు విజయంబు గలుగుటయు పెర్చించి చెప్పెను.

అతని పలుకులువీని నాగరూం డిచ్చెనుకొంది నిగులొందినవాని చందమున ముఖ లతఁబంబులు నోచుచుండిగా రాజుంజూచి కలయూచి, ఎటుంటి నేనయో తలపోసి “ఓయి సోమకాశ మహారాజా! ఇప్పుడు జయము కలిగినదని సంతసించి విట్టవీగుచున్నాడవు. కాని, నీవు చేసిన కార్యము మంచిది కాదు. గొప్ప తప్పఁ జేసితివి. ఇది నీకు జయము కానేరదు. అధికమైన యుద్ధముని భావించుము. ఇప్పటి వరకును నీవు కడు వివేకవంతుడవని తలంచుచుంటివి. నీవాశ్వములు విన్నంతట నాశలంపు మించిదికాదని నోచుచున్నది. ఇటువంటి యకార్యముం జేసినట్టి బుద్ధిమంతుడవని యెట్లు చెప్పడగును! రామచంద్రుండవిన యుండఱు రాజుల సంవాదని నీయభిప్రాయము కాఁజాలు. అయ్యుహమృదు డై కుంతపతియైన హృషీకేతుండు నుమీ! దుష్ట శతకార్యము

సోమకాగమహారాజు నొడ్డుకు వారిదుండ వచ్చుట.

మనుష్యరూపునుబోంది వృణ్యశీలుండైన దశరథుడుకు పుత్రుడుగా జనించెను. అట్టివాడు యాగాధ్యము విడిచిన శుష్టుమునా? నీవుపట్టి జంతులేక బంధించుట, బాగు బాగు! అశనితోడనా? నిరోధించుట; ఇది యెంతటి యవివేక మునవలయును? త్రిలోకమునను నొక కోరికను తెచ్చిన మహా భరాత్రహువంతులును, జలవంతులునునైన రావణాదుల ననాయాసముగా జంప జగత్ప్రసిద్ధినొందిన రఘువీరుని నాచార్యమును నీవు వినినవాడవు కాదా? ఇటువంటి చెడుతలంపు నీకేలకలగినది? ఇరువనూ నాచక్రపరాక్రమ కలితుండైన బాసకీ బాని యలిగినచో యశనిముందు నీవు నిలువ నేర్తువే? నీవేకాదు మూడులోకములు నొక్కటియైన దాళగలుగునా! అతనికి తృణసాయము. అయ్యో! గొప్ప వివత్తుండెచ్చుకొంటిని. చేగు గజచినాడవు. ఒడిలో నిప్పుకలు గట్టుకొనిన చాడముగా యున్నది. అధ్వరాశ్వమును బంధించుటయకాక యారావణుని మునుజుని నంతులము గూల్చితిరి గదా! ఇంక నేతద్వైతాంత మెరింగినచో రాజుచంద్రుండూ రకయందునా? నిన్ను బ్రతుకనిచ్చునా? నిమిషమునో, పుత్ర మిత్ర మాత్య జంభు సహితముగా నిను నిర్మూలించుక విడుచునా? ఇంక సీగతి యేమి కావలయునని యెంచితివి? చెడ్డకాలము కలిగిన నీకు మంచిబుద్ధి కలుగునా? ఓనుపీనల్లభా! ఇంక నీవుచెడినవాడవే యశయు, రామాశ్రు నిహతింబడి ప్రాణములు గోల్పోవుటకు మీరందఱును సిద్ధముగా నుండవలసిన వారయనియుం జెప్పుచున్నాను. మీరు శత్రుఘ్నదులం గూల్చినంతటి కొండలుపోయి రఘుపల్లభున కీవర్తమాన మెరింగింకగా మహాశ్రుండైన యతం డాగ్రహించి బ్రబల సేనాసమేతుడై మిమ్ము నాశి మొనరించుటకుగా తానె నెచ్చుచున్నాడు. అది మెరింగి నీతోడ చెప్పఁదలంబయి యిప్పుడు నేను వచ్చినాడను. ఇంకపై నేను కేయం దలంచితో; యెటుల తప్పించుకొని బ్రతుకెగ్గివో యానొందిన విశ్వ యించుకొనుము. తీల్తకు తీల్తగా నీవు యాకష్టమునుతలమీఁద బెట్టు కొంటివని చింతింపు “మన్న”నని నలికెను.

నాదనున పలుకులువిని సోమకాశ విహంగాన, వెలవెల శోని భీతి యతికలుపుకగా, మేను చనుదొంద, గుడిదారులు పడకుచుండగా డగ్గుతిక యడరి మునింద్రంబాని గమస్కరించి “మృనికలేశ్వరా! నా మూటలు విడుండు, నత్యముగా మీసాడములపై నానఁబెట్టి చెప్పుచు

న్నాను శ్రీరామచంద్రుండు పరమ పురుషుండనియు, దుష్ట శిక్షణశిష్ట
 పరిపాలనార్థముగా జన్మించినవాడనియు, త్రిలోక వాధుండనియు, నిం
 ద్రాదులకై నహి, జయించుటకు శక్త్యముగాని ప్రతాపముగలవాడనియు
 భక్తవత్సలుండనియు, శరణాగత వత్సలుండనియు, దీన పరిపాపకుండ
 నియు మేము తెలియనివారము కాము. ఆ దేవదేవుని, మనుష్యావతా
 రుని మదీయ మందిరమునకుఁ గొనివచ్చి యర్పించి తదీయ పాదరేణు
 పులు తలఁదాల్చి ముక్తాఘులమై జన్మసాఫల్యత నొందఁదలంచి, యల్ప
 లమైన మేమువేడి యాహానించిన యువురుపోతముఁడు రాఁడనియు,
 నతని రప్పించుట సాధ్యముకాని కార్యమనియుం దలంచి, ఎట్లేనియుం
 దదీయ కృపాసాత్రునిము కావలయున నెడి కోరికగలవారమైయుపాయం
 బును చింతించుచుంటిమి, ఇట్లు మేమాలోజించుచుండగానే రఘువీరుం
 డు విడిచిన యాగాశ్వము వచ్చెను. దాని ముఖ పట్టికంబడిపి “ఓహో!
 మించిత లము, దీని సుట్టి కట్టినయెడల విడిపించి గొనిపోవుట కెట్లును
 రాఘవేశ్వరుండు రాఁగలడు. అరి దీచ్చుట కడుదెంచువరకు, నెంత కష్ట
 మును పొందియైనను సైంధవమును పిడువకుండవలయును. ఇచటికి దాశ
 రథి వచ్చెనేని కోరిక లీడెను” నని నిశ్చయించి యా గుఱ్ఱముందెచ్చి బం
 ధించితిమి, పిమ్మట మాకును తురంగ రక్షణమునకై వచ్చిన సుమిత్రా
 నుతునకును పోదు జరిగినది. ఆ యుద్ధములో మేమతిసి నడ్డగింపక విడి
 చినచో తురంగింబు సతఁడు గొనిపోవుటయు, రఘుకులేశ్వరుండు రాక
 పోవుటయుం జట సించుననెడి తలంపున, ప్రజలయుద్ధముఁ గావించినా
 రము. అనంగరమున గులెండు నేలఁగూలెను. ఇది జరిగినవిధము. ఇపు
 డీవృత్తాంత మెఱింగిన రామభద్రుండు మాతోపాటులకై వచ్చుచున్నాఁ
 డని మీరు చెప్పితిరి. ఇది మాకు శుభసూచకము. నేము తలంచినట్లే
 యేర్పడినది. అహహత్తుఁడువచ్చిన భక్తితో వాదాక్రాంతులమైనమమ్ము
 మన్నించినను, తన తమ్మునిఁ గూల్చిన వారిమనెడి కోపమువ నుమ్ము
 వధించినను, మితి యేమిచేసినను, యాఫలము ననుభవించుటకు మేము
 సిద్ధముగా యున్నాము. పురుషోత్తముడైన యుతని దర్శించుటయు, న
 తని పాదధూళి మాపై పోతుటయు, లభించిన చాలును. పిమ్మట నేమి
 జరిగినను జరుగునుగాక. మునిచంద్రా! ఇదియే మా దృఢాభిప్రాయము

భవద్దాసులమైన మావై దీనికి కినియక ముప్పింపు”దని చెప్పివెండియుఁ
డవని పాదంబులకు మ్రొక్కిన యతని పుత్రులు నటులనే గావించిరి,

నారదుఁడు సేవాయకముగా శత్రుఘ్నుని బ్రతికించుట,

సోమశాళరాజును, నతని కుమారులును, దృఢ భగవత్పక్షి పూ
రిత మనస్కులై యుండుటం దెలిసికొని వారి బలుకును విని నారద మ
హాముని యెంతయు సంతసించి యా రాజవంశంబుచిలుట్లనియె, “మన
జేశ్వరా! నీవు చెప్పినమాటలు రామనంబునకు తృప్తికరములుగానే యు
న్నవి. సంతోషించినాను. అయినను నొక విషయంబు గొప్ప కష్టమై
నది కలదు. ఏనుఁగు మీఠా రామానుజం గూల్చితిరి. తిమ్మనిజంపిన
జాలను. ఇదియే సంశయముగా యున్నది. దీనికేమి చెప్పెదవు”అనెను.
రాజు మునింగని “అయ్యో దీనికిఁజగిన యపాయముంజెప్పియమ్మ రక్షిం
చుభారమును, రగువరుండు మమ్ము కరుణించి ముప్పించునట్లు చేయు
భారమును మీయందే కలదు. మామొడ కనిగించి దీని కీనమయమున
తగిన పన్నాగముఁగావించి మా భయంబును దీర్చు”దని మిక్కిలి
ప్రార్థించెను.

నారదుండు వారితండు కనికరించి వారి ప్రార్థనవిని తలఁచుచు
యోజించి “భూవల్లభా! దీనికి నొక యుక్తి జేసెదనువినుము. మదీ
య తపోబలంబున, మీచే జంబుబుడిన రామచంద్రుని డళంబులను, శ
త్రుఁగుని బ్రతికించెదను. మీఠా రామానుజుని దోడ్తెచ్చి మిక్కిలి
మరియొడఁ గావించి యాగాశ్వమును ననుకూలతో యతనికి నమర్పిం
పుడు. అంతట రామచంద్రుండు వచ్చి మీ సింహుల స్వభావంబునఁజింగి
మిమ్ము శృపాదృష్టులంగిని మన్నింపఁగలండు”అని చెప్పి వారలంబిలుచు
కొని పోలి కలసికొంటాయి, కనుండలోడకములంగొని యొక్కింతప్రార్థిం
చెను. మునిపరని మహిమచే మృత్యుడైన రామానుజుండును, సైనికు
లును, నిదుర మేల్కొనినవారి చందమున సెరాయానంబుగా లేచి యట
వచ్చియ న్న కిలహా భోజనంబుచిరి. అపుడు శత్రుఁగుం జాముని నత్ర
మునకు భక్తి దసర నున్నరీంచెను. అంతలో సోమశాళాను లకుదెం
చి నుమిత్రా నుతనకు మ్రొక్కి నిలిచిన, తనలో భగవంతు యధ్యక్షుఁ
డేయఁచు వారలంబు విధేయులై పాదాశ్రాంతు లగుటఁజూచి, శత్రు

ఘ్నుం డచ్చెనువు నొందుచుండగా నారదుం డా రఘువల్లభ సోదరుం
గని, సోమకాళాదుల నద్గుణంబులును, వారి ప్రవర్తనంబును, వారి యు
ద్దేశంబును, మొదలుగా నర్వమును వడిచినది వడిచిన చండమున నప్పటి
వరకును వివరించి “రామానుజా నీవు వీరితో వైరముమాని వీరివెంట
వారగ వురంబులొని కరిగి వీరినరించు మర్యాదలను పొందుము, కా
నుకలును నవనాశ్యమున, నీకు నమర్పించుటకై వీరు మిన్న తోడ్పొని
పోవుట కొఱకు నచ్చినాడు” అని జనుగు వడ్డతులన్నియుజెప్పి యుండఱు
నాశీర్వాదించి నిడచ్చుజూమెను.

సోమకాళరాజ శత్రుఘ్నుని గౌరవించుట,

అంతట సోమకాళారణ్య రాజులు పసిండి పల్లకిలో సుమిత్రా
నుతులించి గూర్చుండ బెట్టుకొని సేనాపతులును, వివిధ పరివారంబులును
బంధు మిత్రామాత్య ప్రముఖ గణంబులును పరివేష్టించి వచ్చుచుండగా
బహుతర వాడ్యఘోషంబులు మిన్న ముట్టుచుండ, వురంబునకేగి రహ
ణీయ మందరమున రత్నమయ సింహాసనముపై నాసీనుడైన పూజించి
యనర్హ రత్న సువర్ణాంబ రాధరణాలు లసంఖ్యములు కానుకలు నవ
ర్పించి “రామానుజా! మేము మీకు విధేయులముగాని యన్యులము
గాము. మీ యధ్వర సైంధవమును మేము పట్టి బంధించుట గొప్ప
నేరమేకాని తత్కారణమును దేవముని మీ కెఱింగించియే యున్నాడు.
మా నేరములు క్షమింపఁ గోరుచున్నారము. నేఁడాదిగా మమ్ము మీ
కాప్త వర్గములోని వారముకా దలంపవలసినది. మేమును మీకు నహ
యులమై యశ్వ రక్షణమునకు మీవెంట వచ్చుటకు సిద్ధముగా యున్నా
రము. మమ్మ కరుణింపు”డని ప్రార్థించి వాళివంబును దెప్పించి యప్ప
గించిరి,

శత్రుఘ్నుండు వారిపై దయావీక్షణములు జరిపి “ఇది మొదలు
మీరును మేమును స్నేహభావముఁ గలవారమై శ్రీరామచంద్రుం డొ
నరింపఁ బూనిన గొప్పకార్యము నెఱవేఱునట్లు చేయుటయం ద్రవమ
త్తులముగా వర్తించుట కరంబు శ్రేయో నానకం” అనిపలికి వారిని నరసు
నంతోవదిత్తులంగావించి, సోమకాళాదుల వేడి కోలుచేసచ్చటనేయుండి
వారిచే నుకల మర్యాదలను బొందుచు నాలుగునవములు గళపెను.

— రాఘవేశ్వరుడు వారణపురమును ముట్టడించుట, —

వికవనాడు నూర్యోదయమునకు బహుళ సేనాయుక్తుడై రాఘవచంద్రుం డరుదెంచి ప్రళయకాల మేఘరావంబు బోలె రణభేరిని మ్రోగించు జేయుటయు, యా భయంగిం భ్యవినాస వారణపురవాసుల గుండియ లవియున ట్లుండుటయు, నాకు తి త్తటిల్ల సాగిరి, తత్పురాధిపుఁడు మొదలగువాడను, సేవకులవధన రఘుకులేశ్వం డగుదెంచి నగరమును ముట్టడించుట నెఱింగి భీతి తమ్ము రక్షింపవలసినదని శత్రుఘ్నుని కరణుజొచ్చిరి, రామానుజుం డన్న రాకందెలిసి, బాని సభయంమెనుంగి యమ్మహాత్ముని సంశయించుటకు పయివంబగుటయు, సోమకాశాదులును చెక్కులు కానుకలు గైకొని సవరివాకులై యతని ననుగరించి, మంశ తూర్ణనినదంబు తెరంగ, పురంబు వెలువడి రఘువీరునియొద్ద కరుగఁ దొడంగిరి, శత్రుఘ్నునిజూచి సైనికులు వినయంబున తొలంగి దారి నొసంగుటయు వతండు తన యన్న యన్న గుహరమున కరిగి భరణాదులు సేవింపగా, సోమ కాశాదులు సంహరించుటకై యత్నించి తత్కార్యలోచన నిమిగ్నుండై యన్న సీతావతింగని నవినయంబుగా సాదాజ్ఞములవై బడి డండప్రణామం బాచరించిన, మృతండయ్యెనని చెప్పగా వినియున్నంగున తన తమ్ముండు నడిపుండై యుండుట కాతయొ నచ్చెద నొంది యతని గ్రుచ్చి కొంగలించి ప్రయంబు గడుర కుశలంబడిగి, సైనికులు కొండలు యయోధ్యకు నచ్చుటయు నిసతో చెప్పిన మాటలును, శాను వచ్చుటకు కారణమును వివరించి “తమ్ముడా! జరిగిన వృత్తాంతం బెఱుంగి! నీవు యుతిన న్దివల్లు సైనికులు నాతోడఁ బోవుకను కేది కారణము” అని యడిగెను.

అన్నయైన రాఘవచంద్రుం డులు నడుగుటయు సామ్రాజి యమ్మ హీ నాయకోత్తమునితో జరిగినదంతయు విన్నవించి సోమకా శారణ్య ప్రశ్నకులైన రాజులంబూడి “రాఘవేశ్వరా! దవద్దర్శన సేవా నుతూహలాయ త్తచిత్తులై, వీరె యా వరసాలుడు వచ్చియున్నాడు, తాము చేసిన నశుపరాధ వివయమై మీగు నమ్మపై కోపముఁజెంది యేమి చేయుదు రో యనెడి సంశయ భయంబులు ముసంబులఁ బెనంగుచుండుటంజేసి నన్నిధికి వచ్చుటకుఁ గొంతచున్నాడు, మీయనుజ్ఞగోరి పలికి యుండెద” రన వలికి జరిగినంతయు తెప్పెను.

శత్రుఘ్నుండు దెప్పినమాటలువిని రఘువంశం జాశ్చర్యమొంది విముక్తాగ్రహుండై వారికి తనయొద్దకు వచ్చుట కనుజ్ఞ యొసంగిన వారణపుర నృపాలులు భయభక్తి విషయ సంధ్రములు లలితయింపగాచను దెంచి సాష్టాంగ నమస్కృతులు లొనరించి పాద కామకరిప్పించి “జేవా! భవద్దర్శనార్థముగా, మేము కోరికజేంది మావలన చేయుటదైన నేరములను తమించి నుమ్ము పాలింపు” మనియు, తమ పురంబులోనికి విచ్చేసి తామొనరించుపూజలు గైగొని తమ్ము ధన్యులనుచేయవలసిన” దనియు విశ్కీలి ప్రార్థించిరి. రామచంద్రుం డందుల కంగీకరింపక వారితో నేను యాగదీక్షతో యున్నాను. కావున రాజులును, మీరు నాపై భక్తిక తనచేసిన వగుటచే మీ నేరములు తమించినాను, మీరు మాకు నహాయులై నేను కావింపనెంచిన కార్యమును నెరవేయన ట్లొనరింపవలసినది, శత్రుఘ్నునకు నహాయముగా మీరును దిరిగి యజ్ఞ హయమును రక్షించి యయోధ్యకు స్వరితముగా కొనిరండు. మేము సోమోద” మని యానతిజేసి కృప విక్షణంబుల నందఱును యన్నించి, తమ్ముని దీవించి యటనుండి సైన్యంబై స్వపుణంబున కేగెను.

— అరణ్యక, సామకాకాదులు శత్రుఘ్నుని వెంటనేసట, —

రామచంద్రుండయోధ్య కరిగినవిచ్చుట సామకాకాదులు శత్రుఘ్ను పురస్కృతులై పురంబులోనికిరిగి తురంగమువెంటబోవుటకై సైన్యములు సిద్ధముఁ గావించి నకల నర్పాహములును నొనర్చి, మహా శరభనముతో పుడమి గ్రక్కడలగా వ్రయాణంబై వెడలిరి, నుమిత్రాశ్మజుండు తురంగమును విడిచి కానును తన బలంబులును, వారల పురావనిశుని బలంబులతో చేరి యందఱు నొక్కటిగా సమవసారి, దళజ్ఞ మటనుండి కొంతదూరము దిక్కియమఱుముగా పోయిపోయి పిదప యొత్తరముగా చనఁ దొడంగెను.

ఇట్లా సైధుము పోయి మల్లికాపురంబును పట్టణమును జేరి యట రాజోద్వాసవన సకల ప్రదేశముంబలి నవనపలాదుచున్న పచ్చికం గాంచి మేయఁచుండెను, అంతకు పూర్వమే వనవిహారార్థము వచ్చయుండిన తియ్యరాధిపుండ్రుడైన చందన మహారాజు రమ్యాలంకృత సుందరంబై కనుపట్టాచున్న యధ్వరాశ్వంబుజూచి యచ్చేయవడి, సేవకులంబిలిచి దా విబట్టి తెప్పించి, ముగంబురఁ గట్టఁబడియున్న సువర్ణ పట్టికయందు లిఖి

వలదియున్న పాశ్వంబులు చదివి తెలిసికొని “ఓహో! యాగాశ్వమా! ఇసి; అయోధ్యా పురనాథుండగు రాజుచంద్రుండు యజ్ఞార్థముగా భూ ప్రదక్షిణముఁ జేసినప్పుట కొఱకు దీనిని విడిచెననియు, శక్తి యుండిన పట్టి బంధించవచ్చుననియు లేనిచో కానుక లర్పించి వంతువలసినదియు, పాదు నింకక్షణారము నేయాయుధై యారాముని తమ్ముఁడు వచ్చు చున్నాడనియు నిందు వ్రాయఁబడియున్నది. దీనింబట్టి యోజింపగా యారాముఁడు తానే లోకమున కందికును నధికుడనియుం దక్కుంగల రాజు తెల్లకును పరాక్రమ తూర్పులనియుం దలంచినట్లు తోచుచున్నది. ఇదియెట్లు! ఇటుల నతఁడెంచఁదగునా! లోకమున కెల్లం దానే గొప్ప వాడ! మఱి యెవ్వఁడనుం దనవంటివాఁడు కలుగఁదా! ప్రపంచము గొడ్డుపోయినది కాబోలు ఇంతటి గర్వము తగునా! అశ్వమేధయాగ ముఁ జేయుట సామాన్య కాశ్యపుని శూచివా! అతిని ప్రశంస మెట్టిది యో కనుంగొనెదను. మదీయ పరాక్రమంబును రామాశ్వమేధయాగమున తెలిసికొని లోకంబున తనకు మించిన రాజు లెందఱో కలరనుట నజింగి కొని యింకమీఁదట తన గర్వమును విడిచి వర్తించుచుగాక” యని తలంచి యశ్వముం గొనిపోయి పురంబులో తన యశ్వ బుజ లాయమున

చందనమహారాజు యాగాశ్వమును నింధింపఁజేయుట

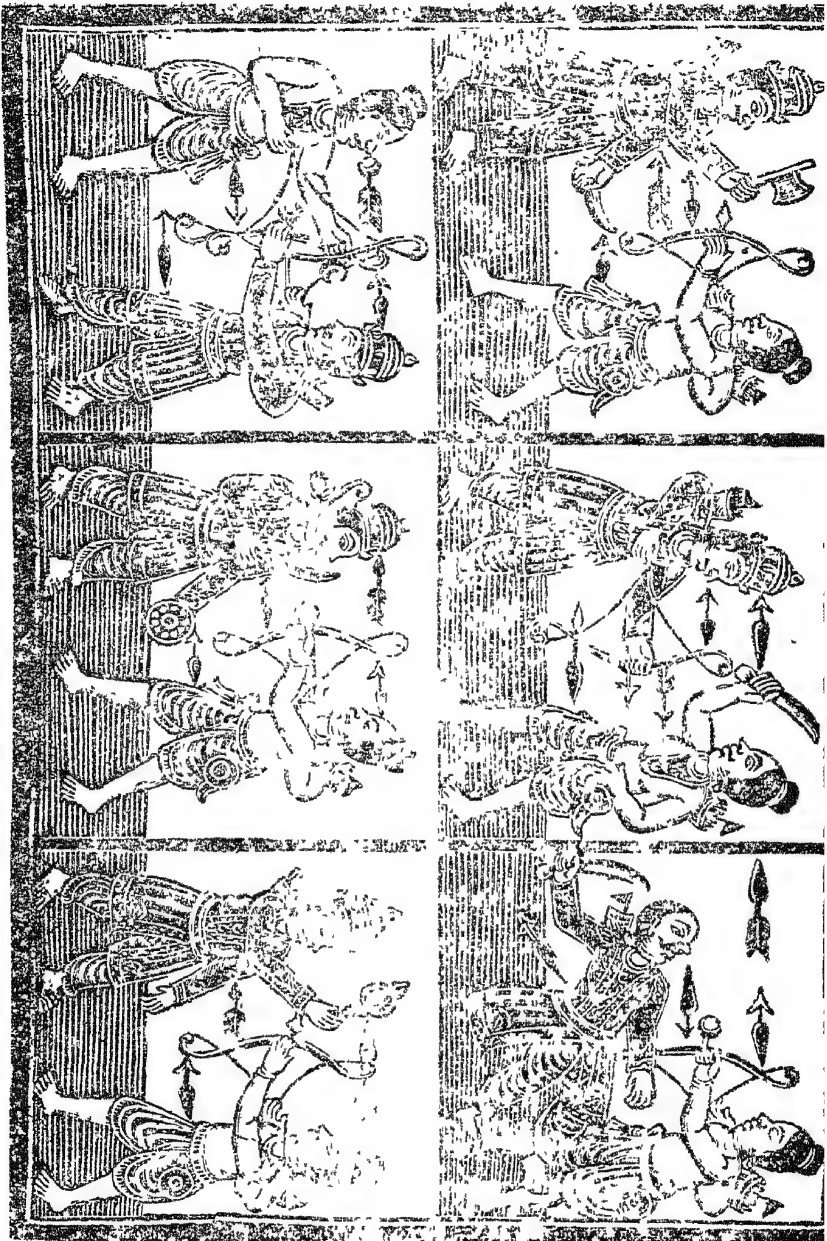
గట్టుండని నేనకుల కాజ్ఞాపించెను. వారలులనే గావించిరి. వెంటవచ్చుచుండిన కొండలు మనుష్యులడ్డగింపఁ బూసిరి కాని చందన మహారాజు వారిం దరిమివేసెను. అనుచువ్వులు చేయునది లేక మరలి చని వెనుక వచ్చుచుండిన సుమిత్రా పుత్రునితో తద్వర్తమానము నెఱింగించిరి.

తద్వృత్తాంతమును వినగానే, మహామాయ, మత్స్యవంశన, నీ లాక్ష ప్రభృతులైన రాక్షసులును, సోమకాశ, సుందరీ, శారణ్యకాదులైన పరాక్రమవంతులైన రాజులను, బహుళ దళ సహాయముగా పోయి మల్లికా నగరమును మాట్టింపుడని శత్రుఘ్నుండు కాజ్ఞాపించిన, వారు మహా దిభిరుంబుతోయి తమృగంబు చుట్టునంటి భయంకరముగా దిక్కుల ప్రతిధ్వనులు కలుగనట్లు గుఱివేరి మ్రోగించిరి. ఆ శబ్దంబువిని చందనమహారాజు వెఱచిక తన బంబుల నానుల్లిముఁగొనించి, తన వారితోడను, సహాయులతోడను, వన్నధండై శాంకవర్ణం దనముల నారోపించి పురంబుకెడలి పర జలంబులను మార్కొని యుద్ధమును

జేయఁ గడంగెను. ఉభయ బలంబులకును వర్జ్యంశ భయంకరముగా ను
గరము ప్రవర్తిల్లెను. అప్పుడు రెండు సేనలునును, లెక్కింపవలయు గా
కుండునట్లు పదాతులున్న గుట్టములును, గజంబులును, తేనులును, ఖండ
కుండములై జేయఁ గూలుచుండెను. యుద్ధభూమి యనతి కాముననే,
మేదో, మస్త్రము వివిధాయుధ వికరంబులచే నిండి రక్త ప్రవాహంబున
తెల్లుపలుగట్టి కొట్టుకొని పుడుండెను. ఆ యుద్ధమున చందన మహారాజు
కుమారులైన శల్భు, శూర. శేఖరాదులును. శధాధర, దండపాణి
ప్రముఖ సేనాపతులును, మంత్రులును విశ్రులును, సహాయులును,
బహుళగ రథగజ తురంగ భట శమూహంబులును చుడిసెను. శత్రు
ఘ్నుని నై నల్లంబులూ, కాలసిద్ధ, హత్యనందన, నీలాక్ష ప్రభృతి నిశా
టులును, సోమతాళ, వీరసేన. బహుళా శ్వారణ్య చిత్రకేతనాది వృపు
లును వనంఖ్య జలంబులును హగంబయ్యెదన, నమర భూమియంగు,
భూత ప్రేత పిశాచ బ్రహ్మ రాక్షసగణంబు లుల్లాసంబున వంతుష్టిగా
మాంసంబు మెనవి రక్త పానముజేసి నర్తనము గావించుచుండెను.
ఇటుల నిరువాగులను సేసలును. సేనానాథులును. నతిర ధార్థరథ
మహా రథులైన యోధవరులుం గూలుటయు, నయ్యవనరంబున చందన
మహారాజు మహా దాగ్రహమునొంది తన రథంబును శత్రుఘ్నుని జేరఁ
దోలించి కటంబు లడరగా వండ్లు పటపటం గొట్టుకును, తీవ్రంబులు

చందన మహారాజ శత్రుఘ్నుల యుద్ధము,

ను. భయంకరములునునైన శరంబు లితనిపై ప్రయోగించెనమహావీరుం
డైన సుమిత్రాసుతండు డయ్యంజకంబులను తునిమి, యుగ్రశక్తి ప్రయో
గించెను. అట్టి దానిచేతనే చందన మహారాజు శక్తివడంచి, లవణారిపై
కోసద్వష్టులు పరగించి సువిదంబులైన యైకబాణంబులు ఫాలంబునను
నేను సాయకంబుల వక్షంబునను, పరియమ్మ లిడు భుజంబులను నాట
సేసి, ఎనిమిది శరంబులఁ జేరుద్రెళ్ళ జేసి ముప్పదితూపులు వారు వంబుల
మీఁదాడి. తొమ్మిది యస్త్రాలులు సాధిధి మీఁదనుం బ్రయోగించి
యట్లహానము గావించెను. గామానుకం డ య్యంజకములచే తనరథం
బును గుట్టములును, సారథియుం గూలుటయు, వేటొందు తేరక్కి రక్త
సిక్త శరీరుండై పూదిన మోడుగుఱులై శనుచట్టును పోపాగ్నికన్నుల
ప్రజ్వలింపఁగా, నశవృశంబులును, నమోఘములునునైన, బహుళిరేషు

మహాభారత కథానామ సంక్షిప్తము.

చయంబుచే చండనునింగప్పి యంధకార బంధురముగావించి, యెంద్రా
 శ్రుంబుచే నతని తేనును. హయములును, సాగధియుం బాలియఁజేసి
 మూర్ఛితు నొనరించిన. చండనమహారాజు వివశుండై చిక్కులేని బాని
 చండమున నేలఁబడియుండిన యతని జలంబు లోనివాఁడగు నొకం డమ్మ
 హీనతని మోసికెచ్చి వేతొక యరడంబుపైఁ జేర్చి తొలంగఁ దోలు
 కొనిపోయెను కొంతనడి కఠిండు తెలివినొంది తనకు కలిగిన పరిభవం
 బునకును, లవణారి సామర్థ్యంబునకును, నాశ్వర్థముఁజెంది, నత్వంబటి.
 నిజ పుత్ర పాత్రామాత్మ మిత్రవర్గంబు మడియుటయు తానువిగతజలుం
 డగుటయుం జలంది “జలీ! కాలం బెంత విరోధముగా నేర్పడినది? ఇది
 వరకును నశబయమే యెటుంగవివాద నైన నేను నేటి కిటుల దుర్లభ
 పాలు గావలసినచ్చినది. అయ్యో! మహా విక్రమ వంతులని పేరొందిన
 నాకుమారులు పామాన్యులు గారిగదా! వార లిప్పుడేమిరి? వారిక క్తి
 యెందుబోయినది? ప్రఖ్యాత శ క్తి నింపిన్నులైన యోధులును, డండనా
 దులును, మంత్రులును, నాకు తోడ్పడుటకై వచ్చిన రాజులును, వేయేల
 మొసగాండ్రందఱును నేలఁగూలిరి.

ఇంక నత్యల్ప సంఖ్యాకులైన ముక్కిడి జలంబులును, నేనును,
 కేపించియున్నారము. ఏమి లాభముగలదు? ఏదిరి బలంబులందును,
 నెంతో మడిసిరికాని యాసైన్యములు తఱుగక నెల యీనిన చండం
 బున విప్రంభించి వచ్చుచునే యున్నవి. అవక్ర విక్రమ కలితుండగు
 రామానుజుని జయించుటకు సాధ్యము కాకున్నది. అతండు ప్రచండ
 మార్తాండుని భాతిఁ బ్రజ్వరిల్లుచు మదీయ జళంబులను జళనాయకుల
 తోడ నేలపాలుఁగావించి విక్రమ కేలీ సలపుచున్నాడు. ఆతూగాగ్రేన
 రుని ముంగు నిలుచుటెట్లు?

చండనమహారాజు శత్రుస్ఫులకు శరణాగతుండగుట

ఇనీ! వివేక రహితుండనై గొప్ప తప్పచేసితిని. వ్యర్థముగా బల
 వ్యర్థోధమునకుఁ బాని యాత్మజానులైన యండఱు సంగర భూమి
 పాలు గావించినాడను. చీ! ఏమి బతుకు? త్రిలోక భయంకరులైన దశ
 ముఖగులందఱుంచి యుద్ధితియ మహా పురుష క్రేష్టుండన విఖ్యాతినిం
 దిన రఘుకులేశ్వరుని తమ్మునితో యెదిరించి జయమునొందుట కెవని
 తరచునూ? ఆలోచనలేక ప్రవర్తించి యుతటి దుర్లభ నొండ బాలె

నాడను. ఇంక చింతించి ప్రయోజనములేదు. నేనుపోయి రామానుజునితో వైగమునూని శఖ్యమును ప్రకటించుట యిప్పటికై నను శ్రేయోదాయకముగను. అట్లు చేసెదఁ గాక" యని చింతించి, రథంబునీడి యాయుధములు విడిచి పాదచారియై సుమిత్రానుతునియొద్దకు నడిచెను.

మహా శౌన్దర్యవతుడగు వడనమహారాజు నడిచి తన యొద్దకు వచ్చుటంగని శత్రుగ్గుం శత్రుడటుల వచ్చుటకు కారణ మెఱుంగ లేక వింతపడికనుచుండగా చుట్టిక పురాధిపుడు జాయపన్న రామానుజునకు ప్రముఖి నిలిచి "సామిత్రి నేను వివేకహీనుడనై లోలో త్రవచువునుండైన రాఘవేశ్వరుండు చేయ నెంచిన మహా ధర్మరమునకు భంగముచేయు తలచున సైంధవమును బుధింపజేసి. యామహాత్ముని తమ్ముడనైన నీతోడ పూర్వమునుండియుండేయగు గడంగినాడను, ఇట్లు కాచించు టయు నామహిమగలకు గుఱుతు. శత్రులితముగా, మనూరును, గుఱు లును, బంధువు ను, నశివులను, సేవాధిపతులను, కొలపి యుడరాని శధ గజ తురంగ పదాశిచనుంబును, సమరభూమి కర్పించినాడను. ఇంక నేను మీతో వైగమునీడి శఖ్యముతో ప్రసర్తింపఁజలంచితిని. కాబట్టి నాయవశ్యతకు క్షమించి మదియ. దోషంబులు తుమిగిది యిదిమొదల నన్ను లాగింప వలయునని వానినిగాఁ జలంపవలసిన" యని ప్రార్థించెను.

శత్రుగ్గుం నిధియైన శత్రుగ్గుండు మహారాజైన యతని వలకును విని విరోధంబునూని కొంగుచించి శిరగునింబోలె యెక్కుడు మర్యాదఁ గావించి సుఖము నాశీనుఁ గావించి. నకల జనులును యద్ధభూమిఁ గూలు లుచే చింతింపరాంతయడై యున్న యెవ్వడమితని దైన్యంబుంగనియు తన జూరజన మహా పురుషునడి బంధించిన రాక్షసులు రాజులు మొదలైన యోధుల పుత్రులు పుత్రులును నెందియు, కొంతతడవు చింతించి, యెటు లనైన నుచ్చినవారలం బుద్ధినియుం జేయవలయుననెడి తలంపుగల వాడై చింతింప యుపాదించుట యోజనఁగావించి తుడ కొక పక్షతిని నిర్ధారణఁ జేకొని, పరమ భక్తి కలిత చితుండై మనంబున తమగురుం డును, శత్రుశత్రులను మహాధన్యుండును, హిరణ్యగర్భ శక్తుశుం డును, మహా తేజో శలిగోరుండునైన పసిష్ఠ మహాముని శ్రేష్ఠుని ధ్యానింపఁడును మున్నుండై న యుత్తరీధ నో త్తముండు భక్తుండగు నిజ శ్రీ

మృని తలంపు నెఱింగి, యాశత్రుఘ్నుని మ్రోల దిగ్గవఁ బ్రత్యక్షం
జయ్యెను.

నసింతుండు యుద్ధభూమిలో మృతులై నవారి నెల్లర బ్రతికించుట,

అవ్విధమున పాడనూపుటయు నుమిత్రాత్మజుండు వినయము ననిభ
మంబు లెసంగ నమస్కరించిన తక్కుంగలవాఁడు మ్రొక్కి హతులై
హస్తులైనిలిచిరి. శత్రుఘ్నుండు గుఱనకు నమంచితానసంబునొసంగి
యుపవిష్టం జేసిపూజించి, యమ్మునీంద్రుని యనుమతినొంది యొకపీఠంబు
పై గూర్చుండెను. అప్పుడు పారికాంతీవర్మయు రామానుజుని కుకలప్రశ్న
ముఁగఁగించి తన్నుంగూర్చి యతండు తలంచిన కారణంబు విడిగిన శత్రు
గ్నుఁడు మహా వినయంబుతో మాని వల్లభునకు వునః ప్రణామం బొన
రించి జరిగిన వృత్తాంతము నవిస్తరముగా విన్నవించి “మహాత్మా! ఇటు
వాగుల బలములును, మహా శూరులైన యోధులును మృతినొందిరి.
అటువంటివారు లేనపుడు మదీయ ప్రజుత్నము జలహీన మైనదగును.
ఇప్పుడు చందన మజారాజు నయితము మనకు మిత్రుండైనాఁడు. కావున
మరణించిన వారి నందఱుం బునర్జీవితులను నేయుట లెన్నయని తోచి
నది. ఈకార్యము మీవలన కావలసినది కాని యన్యులకు సాధ్యమైనది
కాదు. కాన నేను మిమ్ముఁ దలంచితి. నాఁడును స్వగౌరవేన మదభీష్ట
మును నెఱవేర్చ వలయు”నని ప్రార్థించిన, మునివరుండు మందహాసవద
నుండై శత్రుగ్నున కిట్లనియె.

“కుమారా! సూర్యపంశ జాతులరై మీపంశజలంబులును మహా
ధర్మగుణ స్వరూపులు. దయాకరులు నేననిననో, మీయం దెంతయు
బ్రేమతో వర్తించు చుండువాఁడను. కావున, నీవిప్పుడు కోరినట్లేచేయు
వలసినది కర్తవ్యము. మఱియు రాఘవేశ్వరుండు సంకల్పించినకార్యము
నిరంతరాయముగా నెరవేరి వలసియున్నది. అట్లే కానిమ్ము మృతులం
దఱును బ్రతుకుదురు గాక” యని పలికి లేచి కమండలోదకములు పుణి
సిటం గొని యుద్ధభూమిపైఁ జల్లెను. ఆ జలంబుల మీఁది గాలి సోక

గానే చచ్చి పడియున్న యోధులును, భటు సముదయింబులును, గజ తురంగంబులును నిమిషములో పూర్వమువలె లేచి నిలిచెను. తునిసిన తేరులు నాయుధములు నెప్పటివలెనుండి యేది యెవ్వనిదియో యది యతనిం జేరెను. ఆయుషి పుంగవుని తనో మహిమ కండ్లు నచ్చెరువొంది మ్రొక్కి వలు తెఱంగులం గొనియాడిరి. మానివరుండు పిచ్చుట శత్రుఘ్న ప్రముఖుల నాశీర్వాదించి త్వరితముగా సైంధవమును భూప్రదక్షిణముఁ జేయించి యయోధ్యకు పకాలమునకుఁ గొనివచ్చినటుల చెప్పి యంతర్హితండై నిజాశ్రమంబుఁ జేరెను.

విడవ ప్రకరణము ముగిసెను.

—()—

(శ్రీ)

రామశ్యమేధయాగము.

ఆఱవ ప్రకరణము.

వాక్యకాశ్రమ వృత్తాంతము.

పూర్వోక్త ప్రకారంబుగా వసిష్ఠ మహా మునివరుండు మృత్యుల జీవింపఁజేసి పోయినంతట చండన యాహారాజు పరమానందంబుఁ జెంది శత్రుగ్నుల మహా విభవంబుతో తన పురంబునకుఁ దోడ్కొనిచని యశములైన కానుకలు సమర్పించి వినోదములు వేడుకలు జరిగింపుచు నాలునాగుల్లు గడపింతట రామానుజుండు నిను తడవు నిలుపకు వీలుగావించెలిపిన యుష్మహేశ్వరుండు ప్రయాణ సన్నాహముగావించి యా

గాశ్వమును దెప్పించి లక్ష్మణానుజానకు నమర్పించి, తానును తన వుత్తరమును సేనానమేతముగా శత్రుగ్రన్నుని వెంటఁ బ్రయాణించె కడలిరి. అశ్వంబు తన యిచ్చం జోవందొడంగెను. ఈ వృత్తాంతి దిట్లుండగా, వాల్మీకి మహాముని యాశ్రమంబుననున్న సీతామహాదేవి మునివరుని కృపా విశేషంబునకుఁ జాత్రురాలై, యుభల విద్యలయందును సారితేరిన బాదెను, ననన్నిభ శౌర్య, ధైర్య పరాక్రమ, సాహసోపేతులను, నకల శుభలక్షణ కలితులను, సుందర స్వరూపులను, మూల పరకత్త నకల దివ్యాస్త్ర కలితులను, నిపుణులను, పిఠలజ్ఞాన వంశస్థులునునైన, అవఁ కుతులనెడి తన ముద్దు బిడ్డలతోడ, నేనంకిల్లును లేనిదై ఘరనానందంబున కానుధేను వెవుడును నకల వస్తువులునుం గురియించుండగా నెందును కొంత యెఱుంగక కాలముఁ గడపుచుండెను.

తత్సమయంబున మహా మహిమోన్వితుండైన వాల్మీకి సంయుమి, శ్రీరామచంద్రుం డశ్వమేధ యాగముఁ జేయునెంచి సైంధవంబును భూ ప్రదక్షిణార్థము విడుచుటయు, నది యన్నిదిక్కులం దిరిగి తన యాశ్రమమునకు వచ్చుచుండుటయు, తస్మాదమున పిమ్మట కాగల కార్యవిధానమును నిజ ప్రభావ గరిమవలన నెఱింగి తిగిన చందం బూహించి తన తపః క్రియాదులను నిర్వర్తించి యైసంతట సీతయున్న వర్ణశాల కరు దెంచెను.

వాల్మీక మహాముని సీతయుని కరుదెంచి సంభాషించుట,

అమృహాత్ముని రాకఁగని జానకి లేచి యెదురునని నమస్కరించినకుశలవులు ను క్షౌక్తి చేతులు గట్టుకొని విలుచుండిరి. సీత మునివరుని నుభాసీ నుండెని యొక యోగ నిలిచెను. నయమోంద్రుండు మైథిలిని తత్సత్తులగు దీవించి యామెతో “అమ్మా! జానకీ! ఒక విషయమును నీతో చెప్పఁ దలంచి వచ్చినాను. ఏమనగా నాగలోకమున కగతిశ్శముగా నేనుపోయి రావలసినట్లు తటస్థించినది. అది మిక్కిలి యుక్త పరియగుటచే, పోకతప్పదు. నేడే ప్రయాణమై పోదలంచినఁదలను ముని.

వుత్సరిలును, ముని కుమారులును నిచ్చోట మీకు కోఱంత గలుగకుండు నట్లు పలయు శార్వములు జరిగించు చుండఁగలరు. నేను ఎని త్వరితిము గా పోయిన శార్వమును దీర్చుకొని యట తడవు నిలువ కరుదెంచెదను. నీవు వ్యసనంబుఁజెందక సంతోషముతో నుండుము” అని పలికిన యన నీనుత దిగులాంచి “స్వామీ! మీరు లేకున్నచో యితరు లెందఱు కలిగి యున్నను నాచిత్తమునకు తృప్తికరముగా నుండదు. మీ కృపాపాత్రుల రాల నగుటచేత నీ నాకుఁ దొడిరిన దుఃఖములన్నియు మోలచినరస్వ్యకుల మనస్కునై కాలముఁ గడపుచున్నాను. ఇప్పుడు మీరెప్పుటికో పావుటం జెప్పగా విన్నంతట నాకు దిగులు గలుగుచున్నది. ఎప్పుడు రాగలరో గదా! ఎట్లు! నాబుద్ధి కేదియుం దోచలే”దని పలికెను.

మునివరుండు నగి “పుత్రీ! నాయుండు నీకు మిక్కిలి భక్తియుం బ్రിയంబునుం గలుగుటవలన, నా యెడఁబాలునకు నీవు సహింపక యి టుల పలుకుచున్నదానవు. ఇది నేనెఱుంగుచును. అయిన నెట్లు! అగ త్యముగా పోయి రావలసిన పని తటస్థించినపుడు పోయి రావలయును గదా! నిలుచుటకు పలనగునా! నేను లేకుండుటవలన నీకు లేకమైనను భయము కలుగదు. అగహాయ శూరులైన నీ కుమారులుండగా మఱి యెందఱ నహాయము నీకేమిటికీ! వీరు చూచుటకు బాదులుగా యుండి నను. బుద్ధియందును, నేర్పునను, శౌర్యమునను, మఱి యె విమలమున నై నను గానియు, నల్పులుగాను నుమీ! రవి సోమతుల్యులైనపుత్రులెత్తి ద్వంకుముంగల దానవైన నీకు భయమును, కోఱంతయు నెంగుండును? భయముగాని సంశయముగాని, చెందపలసిన శారణమే కలుగదు. త్వరి తముగా పోయివచ్చెద. నిబ్బరముగా నుండు”మని సమాధానమగు మాటలు పలికి కుశలపులంగని “కుమారులారా! మాజననియైన జనక నుత కెట్టి కష్టమునుం దోవనిక యామె యాజ్ఞ ప్రకారము వర్తించుచు, నేను మరలి వచ్చు పర్యంతమును మన యాశ్రమమును లోటు వాటిల్ల నుండునట్లు చూచుకొను చుండుం”దని యాజ్ఞాపించి, పునః ప్రాణాహంబు

లొనరించిన యా ముప్పురను మరల దీవించి లేచి నిజ కుటీరమున కేగి, శిష్య గణాబుజకుఁ జెప్పవలసిన విధులు విధించి ప్రయాణంబై రండ క మండలువులు హస్తంబుఁ జచ్చి యాశ్రమంబు విడిచిపోయెను.

మనోన్మోఘుఁడు చినిపించుట కుశలవులు వస్యఫల సంగ్రహార్థంబుగా ప్రయాణంబై జనకి మొక్కి యనుజ్ఞఁగొని శరీర రాసన హస్తై పర్ణ కుటీరము నిలువడి భురమింబై న యరణ్యములో ప్రవేశించి యందందుం దిరిగి, కోన్ని మధురఁబులైన ఫలంబులు సంగ్రహించి, పెంటవచ్చిన ముని కుమారుఁడ లడుడంద చూడఁగా కొంతతడవు వేటలాడి దుష్టమృగం బుల సంహరించి వినోద విహారముం గావించుచుండిరి.

—లవుండు తమ్ముడైన కుశునికంటె మున్ను దల్లియొద్ద కరుగుట, —

అనమయంబున లవుండు తమ్ముడగు కుశునింజేరి “తమ్ముడా! మన మిప్పటి కాశ్రమమూ పడలివచ్చి చాలా తడవైనది ఇటుల మన మిచ్చట తామసింతుటచే తల్లియైన జనకినుల కాంక్షమెఱుంగలేక మనకై దిగులొందుచుండును. త్వరితముగా పోక మన మాలస్య మొనరించి పోయినదో యొక వేళి యామెకు కొటముకలిగిననను గలుగవచ్చును. కావున నివుడు చాలసేపు కానరాక బయలుపడుట యుక్తముకాదు. అయినను వేట లిటుకము నీసమంబున కింకనుం దృష్టి కొలువకున్నది. కాఁజట్టి యాముని కుమారులంగూడి మున్నుగా నేను తల్లియొద్ద కరిగి యామె దిగులు నెవనయించు నీ విషయమై భయ మొందవలదనియు, శీఘ్రముగా వచ్చెదవనియు జెప్పి యామె మనంబున గలతఁ లిహరించు చుండెడ, ఇంతఁ గొంతతడవు సవించుట వేటలాడి కుటీరమునకు వచ్చిచేరుము అలస్యముఁ జేయక కడిలే పోయెదదని చెప్పెను. అన్నను విడిచియుండుట కుశున కసమృతముగా నుండినను, నతని మాటలకు మారాడలేక వలెయనిన, నతండు మునిపుత్రులందఱొక్కని యాశ్రమంబున కుం పోయెను.

అవ కుమారుం డేగినసిమ్ముట కుశుం డొంటరిగా యరణ్యములో నటనటించియును నిర్భయంబుగా మృగంబుల వేటాడుచు, మితీయుం

గొంతదూరము పోయెను. తిన్నమయంబున యాగాశ్వము చతు స్సము
 క్రమరీతి భూమండలంబంతయుండిరిగి మరలవచ్చుచున్నదియావాల్సీమహ
 ర్షి నివసించు గాధారణ్యంబుజొచ్చి యందలి లేచబచ్చిక నిచ్చకింపుగా
 మేయుచు వచ్చుచుండి యట వేటాడుచున్న కుక్క కుమారుని కండ్లకుఁ
 గానవచ్చెను. హటాత్తుగాఁ దోచిన యారముణి యాలంకార కలిత
 శుభలక్షణాభిరామంబై యొప్పు సైంధవంబునుజూచి కుశుం డంతయు
 నచ్చరువొంది, తనవెంటనుండు వన కుమారులఁగూఁగి యవ్వారువమును
 నమీపించి దాని మొగంబున నువర్ణ పటముం గట్టియుండుటంగని మఱి
 యు విస్మయించి దాయంజని తురింగ ముఖ నిబద్ధ పట్టంబునందు వ్రా
 యుబడియున్న వచనంబులం జదివి యధి కాశ్చర్య మగ్న మానసుండై
 “అహా! ఎంత వింతయనవలతూను! ఆ రానుచండ్రుండు గొప్ప రాజుగా
 నుండిన నుండునుగాక. అయిన! ఇటుల వ్రాశువచ్చునా! తనకంటె
 మించిన శూరులును, వ్రతాపవంతులను, బలశాలులును లోకంబులో
 మఱి లేనిరయా! యతని తలంపు, నాదేని యందు వ్రాసియుండడి మా
 టల కేనునియర్థము! మహా వీరులైన వారెందఱో ప్రవిధచమందుండు
 దు రనుట నెంచక రానుచండ్రుం డివ్విధమున లిఖించుటయు, నెంతటి
 వానికిని జేయ తరిముగాని యశ్వమేధ యాగమునం జేయఁ బూనుట
 యుం డలంచి యున్నవాడనుట స్పష్టముగా తెలిసికొనఁ దగియున్న
 దనియుం డలంచి యున్నవాడనుట స్పష్టముగా తెలిసికొనఁ దగియున్న
 ది. ఇది తక్కిన రాజులకును, శౌర్యవంతులకును నెంతయు నవమాన
 కరముగాదా! బల పరాక్రమ కలితుడైన యురాజుగాని, మఱియే శూ
 రుండుగాని యీ సైంధవ ముఖపట్టముం జదివినంతట నాగ్రహ మొండక
 యగుమధునివలె మిన్నకుండ నేర్చును! ఇటుల చెయుటయుం జేయఁడలం
 నుటయుం గొప్ప నేరమగును గాని యల్పవిషయ మిది కానేరదు. సరి!
 అతనియొక్క పరాక్రమమును, శక్తియుఁ బలిమియు, నెట్టివియో నేనె
 టింగెడంగాక. మఱియ ప్రతాపం బొకింత యెఱుంగున ట్లొనరించి,
 యారాముడు తాను లోకంబున తనకు మించినవాడు లేరని తలచినది
 పారబాటనియు, పుడమిలో పగహాడు శూరులైన తనకంటె మించిన
 యోధులెందఱో కలరనియుం దోచునట్లు గావించెడను, మఱియ నా

మర్థజ్ఞులుగని రాఘవేశ్వరుండు తన తమ్మును తాను తెలిసికొనఁగలఁడు. కానిమ్ము. దీని నుపేక్షించు కూడ"దని యుగ్రుండై పలికె తటాలున

— మఱి మహారండు యాగాశ్వుమునుబట్టి బంధించుట, —

యాగుఱ్ఱమును బట్టుకొని కొంత దవ్వుకొనిపోయి యొక చెట్టునకు దృఢముగాగట్టి, వ్యాధాన్యుల గావలి నిలిపి తత్సమీపమున నొక వృక్ష మూలముచేరి విశ్రమించి యేమి జరుగునో చూడవలయుననెడి తలంపు గలవాడై యట్టె చూచుచుండెను.

ఇట్లు గుఱ్ఱము తట్టుబడినంతట, తద్రక్షకులై వెనుక వచ్చుచుండిన సీలాక్షుడను రాక్షస నాయకుఁడును అతని సైనికుఁడు రాక్షసులును నడవిజొచ్చిన యాశ్వుము గానరాకుండుటయు దానిని వెదకుచు సరస్వతీ నదీ తీరంబునండలి యారణ్యంబున నంతట జూచుచు వాల్మీకాశ్రమ నికట మహారణ్యంబునో ప్రవేశించి నలు పంకలందును వెదుకనాగిరి. వారిలో కొందఱనురులు తేరంగనును కట్టియున్న చోటునకువచ్చి యట నొక చెట్టునకు తమ గుఱ్ఱమును కట్టియుండుటయు, దానికి కొంకలు జోయి కలఁచి కావలి గాయునుండుటయు, తత్సమీపమున నొక చిఱుతి వాడుకె యనించి యుండుటయుం జూచి యాశ్చర్యమొంది ఒక నిగో నొకఁడు 'చూచినారా! అనుగో! అచెట్టుక్రింద నిడుండియున్న బాడి బాలకుల కిండ్లఱకును నాటకుండుగా యున్నాఁడు, వాడే సైంధవమును బంధించినవాడని తోచుచున్నది, మించిది మున్నగు మనము వాఁ యొద్ద కిరిగి వాని వృత్తాంతముం నెలిసికొని విచ్చుట హయంబును విడిపించుకొని పోవుడము, వేగముగా నరుదె"దని వారిం జూచుటయు, జోడుకుమారు లావిశ్వతాకారులైన రాక్షసులుగాంచి భయమొంది యట్లునిగు జారిపోగు దూరమునలిలిచి చూచుచుండిరి. రాక్షసులు కుశుని నమీపించి చూచి యక్కుమారుండు, మాకునందును, శుభ లక్షణములందును, గాభీర్య, దైర్యములందును, ముఖ వర్చస్సునందును, నినుమంతయైనను భేదములేక యన్నిటను శ్రీయమచంద్రునిజోలి తద్రూపంజో యగునేమోయాని సంశయము గలిగించునట్లుండుటంగాంచి విస్మయావహించియులై యేమియుం జలుకక కొంతకడ పతనిం గనుచు నట్టె నిలిచియుండిరి, అప్పుడు వారువడ్డుటయు వారి చర్యలునుం జూ

చుచు, మాన ముద్రవాల్చి నుశుం డేమిఁజూం నులుక క్షయం బలింపకయు నూరక శయనించి యుండెను.

దనుజు లక్ష్మమారునింజూచి చూచి సంశయించి కర్తవ్యంబు తోచక మరలి తమ నాయకుఁడైన నీలాక్షున కాబ్బిత్తాంతముం జెప్పఁ జలచి పోవుచుండ తురంగమును వెడకుచు మఱి యొకవైపున కరిగిన నీలాక్షాదులుం దిరిగి తిరిగివచ్చు వారి కెదురైరి.

అంతట రాక్షసులు కాము గుట్టమును చూచుటయుం దానింగట్టిన చిన్నవానిం గనుటయుం జెప్పి యతని లక్షణములనుగూర్చి వివరించి “అశ్వంజటులనే కట్టజడియున్నది. ఆ చిన్నవానిం జూచినంతట మాకు విస్మయములు, సందేహమును కలిగినందున, త్వరితపడి యేమియు చేయ రాజనియు, తద్విషయము మీతో చెప్పి యాజ్ఞానుసారముగా నొనరింప నెంచి వచ్చుచున్నార”మనియు నుండలించిరి,

వారి పలుకులు విన్నంతట నీలాక్షుండును నాశ్వర్యమును పొంది వారిపెంట నరిగి యశ్వ సమీపమునఁ బడండియున్న నుక పంజనంగని సర్వ లక్షణములందును తనతో రాక్షసులు చెప్పిన విధముగానే యథే దముగా రఘుపల్లభునిం బోలియుండుట శెంతయు సంశయించి “ఏమి? వింతగాయున్నదే! ఇతఁడెవఁడు? రామచంద్రుని యింప రాపతారముగా గనుపట్టుచున్నాడు ఈయర్చకుని వృత్తాంతముం బెలిసికొనవలసి య యగత్యము. తొలుత విచారించి యసంతరము కర్తవ్యము. నాలోజుండెన గాక” యని తనలో నెంచి కుశుని యొద్దకువచ్చి “వచ్చా ఎవ్వఁడవు?

— నీలాక్షుండు కుశ కుమారుని వృత్తాంతంబు వడుగుట, --

నీకు తల్లిదండ్రు లెవ్వరు? ఎందున్నారు? నీనివాసస్థలం బెట్లుది? ఇచ్చట నీహయంబును గట్టినవాఁ డెవ్వఁడు? నేనడిగిన మాటలకు సమాధానము గా జవాబుం జలుకు”మని యడిగెను. కాని కుశుం డతనిమాటల కొక దానికిని మాతాడక నిరుత్తరుండై యెన్నిసారు లెన్నిరీతుల నడిగినను మిన్నకుండెను.

ఇటుల నీలాక్షుండు తానడుగుటకు బదులాడకున్న కుశునిచూచి యలుకనొంది, కండ్లెఱ్ఱఁజేసి “బేరా! ఓరీ వింటిదిగా యెంతతడవు నిన్ను గూర్చి యడిగినను, నించుకయుం బలింపక బదులుమాటఁ జెప్పకున్నాఁ డవు. చేసినకర్మఫలకు తగిన డండనఁ జేయక నిన్ను మరియాడగాచూచి

భాషించినది నాయొక్క గొప్ప లోపము మంచిది. ఇంక తగినట్లు చేయుట చేసెనుగనునను, దుర్మార్గ మొనరించినందునకు దళివలము ననుచువుదువు గాక" యని బెడలించి రాక్షసునిగాని, "సై నికులారా! తుండలు హయము కట్లు విచ్చివొని గండు. నుటి కొండలు వీనినివట్టి కట్టివొనిరండు. మనము వీనిని సైంధవమునకు గొనిపోయి మన యేలిక యైన శత్రువు రాజు ముందుబెట్టి జరిగినది జరిగినట్లు చెప్పడము. నరే గదా! విచ్చిట రామానుజుడు తనకు నోచినట్లు చేయగలం"దని యాజ్ఞాపించెను.

అంతట కనుజలు గుఱుపించుటకును బట్టుకొనుటకై శంతకునచ్చుటయు నప్పటివరకును బలుకతుండే యుండు దిగ్గనలేచి చిరచిర వింట బాణమును సంధించి యుగ్రకోపుడై లగ్నమైయున్న "ఓరీ! రాక్షసాధములారా! ఇంత దననను మీరు నోటికివచ్చినట్లు చేలుచుండ యోర్చి మిన్నక యుండినంగన మీకు గర్భము హెచ్చివల్లునని మీపొగ రడంచెదను. ఈ హయముచువట్టి నీక కట్టిరాడను. అయిన నేమి? ఏల కటరాదు? దీనినివిడిచి శిష్టులనో? మిరామనకంటె మించిన శూరులులేని మీ యభిప్రాయమా? నాచే బంధింపబడిన తురంగము కట్లు విడిపించుటకు మీకు సాధ్యమగునా? మీరేకాదు, మీవ్రభుడైన రామచంద్రుండును అతనికి సహాయముగా గాంధ్రాద్యమడులును వచ్చినను హయమును గొనిపోవజారు. మీరు నాకొక లెక్కలోనివారల గురురా! మిన్నక తొలంగి చని ప్రాణములు దక్కించుకొనుడు. కాదేని మిమ్ము ప్రొందింపును. జుడీ! పొండు పొం"దని యలంకిగా పలికెను.

ఇవ్విధముగా నడలించి పలికి ముఖాశ్వ బంధనములను వదలించి గడంగిరి యుగళుల గడ్డగించి పెంతు తొలంగి కుండుటయు నతి కోపము రెట్టింపగా శత్రువులైన శరణులనే వాని తూటనైన యతని వేడిమి కోర్చి నిలువజూచి యాశ్వబంధ విముక్తి చేయనున్న వారు వెలుది పటని సోముని ముటుగుంజేరిరి, ఆపిధంబుగని నయసుర నాయకుండు మిక్కిలి యాగ్రహమునొంది రక్తాశుశిత నయముడై గుఱుపించు సుగ్రద్ధవులంవిలో

— నీలాక్షుని రాక్షసులకును, గుఱుపను, యధముజుగుట, —

కింపుచు కోపించి బలితంబుగా "ఓరీ! నీవు చిలుకవాడవని నీవు చేసిన కావ్యము వచ్చి నేకమైనను మున్నుట నీతో మంచి మాటలాడి నీవు

త్రాంత మడిగిన మారువలుకక నాశంబునికులను నొప్పించి చీకాకు ప్రదా-
 నేసివి. ఇటువంటి గుప్తుండి ననుటం దెలియక నీతో సామివాక్యంబు
 లు వలికితిం జూచి! ఆకారణమున నీకు గర్వమెక్కుడైనది. ఇంక నీ
 మతం జడంచెదను. బాలుండవనెడి నీపై గల కడు భవదీ యాశ్రమ
 ప్రవర్తనముం గనినంకట నానాటి యోధునకు, రణశూరుండైన వానికి
 యెవనికి మనంబున నిలుచును? కానిమ్ము నీగతియేమి కాగలదో తెలిసి
 కొనెదవు గాక” యని పరుషంబుగా మాటలాడుచు రాక్షసబలంబుంగని
 ఇంక మీరీ దుడుకరిని కడుజూడక గర్వమునవంచి నట్టి కట్టికొని రండు
 ఒకవేళ నటుల చేయుట యసాధ్యమని తోచెనా! వీనిందునిమి త్వరిత
 ముగా హయంబును విడిపింపుడు, లేదవుచేయవల”దని యాజ్ఞాపించెను.

నీలాశుం డిటుల చెప్పగానే రాక్షసులు రోష తామ్రాక్షులై,
 యట్టహాసములును, నాక్కులును, పుడ బొబ్బలును మిన్ను ముట్టుచుండ
 గా కూడి కుశ కుమారుని చుట్టుముట్టి “ఓరి వెక! ఇంక నీగర్వము న
 డంచెదముగాని విడువము విష్ణారణముగా మా సైనికులను గొట్టిన
 సేరమునకు తగిన ఫలము ననుభవింపఁ గల”వని బింకపు మీటలాడుచు
 నమీపించుచున్న విలోకించి కుశుండు కడు రోషంబున నత్యంత క్రూ-
 రంబులైన నారసంబులను వింట గంధించి, యూడకుజాలపై బ్రయోగిం-
 చుట వానివలన వారు మిగుల నొచ్చి, చూచుటకు బాండుయ్య సత-
 నికిగల యస్త్ర లాఘవశక్తి యగదృశంబై యుండుట కచ్చేరువునొంది
 యుగ్రులై యార్పుచు, నొక్కునొడిం జాట్టుకొని యడల్పుచు “ఓరాల
 కా! పసిబాడవని కనికరించి నీతో మంచి మాటలాడిన దోనమున నీకు
 గర్వం వెక్కుడైనది, నీవు చేసిన యపరాధములన్నవో కడు గొప్పవి,
 క్షమింపరానివి. ఇంక నిన్ను మన్నింపజాలము. ఎంచుబోగలవు? ఏటుల
 తప్పించుకొన సేరువో, చూచెదము గాక” యని బింకపు మాటలాడుచు
 పైపై పడరిన యనుర వీరులంగని “ఓహో! మీరా? నన్ను క్షమించు
 వారలు. ఓదేవే పొలదిపడులాగా! రండు మీకు బాలము నమీపించు
 టచే నాతోడ పోరాడం దుకొంటిరి. కీక్రముగా తిల్పలగా ననుభవిం-
 పఁ గల”రని పలికి యతితీక్ష్ణములైన సాక్షాక్షంబులను వారిపై బ్రయో-
 గించిన యయ్యస్త్రములు ఒకటి పదియు, పదినూలు, నూలు వేలు

యు, వేయిలక్షయు. లక్ష కోటియైనై యమర వీరుల నుగ్గు నూచంబు గావించెను.

అప్పుడు పోడు మహా ఘోరంబుగా ప్రవర్తిల్లుటయు, విడిగిన రథ శకలంబులతోడను, తునిగిన యాయుధంబులతోడను, ఖండితాంగులై యొరిగిన భటులతోడను తెగిన తుంక సాదంబులతో పడి క్రిడంబొ కలు పు త్తర వికరంబులతోడను గెడసి కూలిన సైంధవంబులతోడను తద్వ్యప్రదేశకడబు రక్త ప్రవాహ ముంబులై యతి భయంకరముగా కను పట్టెను. అట్లు నిశ దశంబులు సాక్షాంబుగటయు, పసిబాలుం దొక్కం దిదఱును నుహా బలంబులగు గాత్రసులసం సంచరించుటకు నీలాక్షుం డెంతయు నాశ్చర్యము, డెంత తనలో “ఈ నీలులను చూచుటకు బాలు డుగా నుండినను వీశక్తి యాశ్చర్యమై పోసిగా బాపట్టుచున్నది. ఇది యెట్టి మహిమయోగాని సామాన్యంబుగాఁ జూచుచు లేకు, ఉపాయముచే వీనిని వట్టుకొని శత్రుఘ్నులయొద్దకుఁ గొనిపోవలయును. లేదా? వీనిని సంహరించి సైంధవమునై పరి గొంపోవలయును. ఈ రెండు తెలుగులు తప్ప మఱి వేలు సాధనాంతి ముండునట్టకేదు. మొదట సాధ్యమైనం తథరకున్ సామోచాలముననే ప్రయోగించి చూడెదను. అప్పుడును లోబడకుండెనా? వీమృట శర్మవర్ణమును యోజింతును గాక” అని యెం ది, “శత్రువంశముని నమీమిది కాంతమైన మాటలతో ముట్లయె

— కుశకుమార నీలాక్షుర యుద్ధము, —

“ఓ నీలాక్షా! నీవు చిన్నవాడవై యున్నంబున నీపైఁగ నిక రించి, నేనును నా సైనికులను ఖన ద్వృతాంతమును, నీతల్లిదండ్రుల పేరులను నివాసస్థానమును దెలుపుమని యడిగిన మాకు శరియైన ప్ర త్యుత్తర బాదుంగకపోవు” అని నాశుక్రమంబుగా నాబంబులంద్రుంచి సోఁ గూల్చినాడవు. అప్పుడునుండవై నీకు ఇంబంటి శక్తి యెవ్వరమున గలిగినదియుం దెలియలేక, నిన్ను కడగా మిక్కిలి య చ్చుచువు గొలుచుచున్నది. ఇట్లుటికై నను నాహంబులవిని నేనడిగిన మా టలకు శరియగు ప్రత్యుత్తర మొసంగి మావెంట మాయొడయండైన శత్రుఘ్ను మహారాజునొద్దకు రమ్మ నీశక్తికి నానితో చెప్పి నిన్ను మన్నించునట్లు చేసెదను, అమ్మహాశ్వునిచే నుర్యాదపొంది నీవునోవచ్చును, ఇది మొదటిపద్ధతి. ఇంక రెండవవిధ మెట్లనగా—

నీవు నామాటప్రకారము చేయవలెనో యెట్లును విను, కష్టముల పాలుగొనించి యైవం గొనిపోయి మారాజు ముందు బుట్టునుము, ఇంను యెట్లు చేయుట నీకు సమ్యక్మో మోజించి పలుకు"యనెను, తుశుం డతని పలుకులు తెక్కచేసుక "రాక్షసనాయకా! నీబుడరింపు మాటలు నాముందు చెల్లునవికవు. ఈ మాటలకు నేను వెలుచువాడనుగాను, మీరాజు నీ కతిశయించుగాని. అతని గొప్పతనము నన్నేమియుం జేయఁ జాలను, నీవు మంచిగా ప్రాధేయమున మదియ వృత్తాంతము నడిగితివి, కావున దానికి జవాబు చెప్పవలసినది న్నాడును, చెప్పెదను వినుము, మాజనని నామము జానకియని పలుకుదుడు, తండ్రియు గుఱుండును మాకు పాల్గొనిమహర్షి సత్తముడు మాశల్లి యిరువురము పుత్రులము గలము అందు నేను చిన్నవాడను, నానామము తుశుండు నాయన్న ను లగ కుమానుండని నిరీచెకను, అతని డివుశాశ్రమమున మాశల్లియొద్ద యున్నాడు, నేనును నాయన్నయు ఋషివేషుడైన పాల్గొని శిష్యులు మై పామృహాత్మునివలన నీకల విశ్వలు వర్ణిసించినారము, మదియ వృత్తాంతం లిదియ చెప్పినాడను ఇంక ప్రస్తుత విషయమునుగూర్చి యన్ననో నేను మీకు లోబడు వాడనుకాను నన్ను జూంచుటకు త్రి మూర్తులకును సాధ్యముకాదు, అద్ధురన యనగ్రహ ప్రభావముచేత నేనును నాయన్నయు పోతర పజేయులము, పుమ్ము గెలుచువారు లోకంబునలేదు, నీవు వృద్ధాపేక్షను వీకి నాబారింబడి ప్రాణములు గో లొప్పనక మిన్నక చని నీరాజుతోచేరి ప్రాణములు గావకొనుటలగు, నాయందు తప్పలేక చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పినాడను ఈయాగాశ్వము మాయాశ్రమంబును చొచ్చుటయశ్రమంబు కావున దీనిని బంధించిననాఁ డను కాని,మీయొద్దనుండగా తెచ్చి కట్టినవాడనుకాను అదియును గాక పైంధవముఖంబునం గట్టియున్న పట్టులున నేమినిఖంకుబిశియున్నదిలో కములో శూనం డెన్నొడై పం గలుడేని దీనిని కట్టి పెట్టవచ్చునని గజా వ్రాసియున్నది, దీనిని నేను కట్టించున గెలిగిన తిప్పు నాయంబు గూడా? నేను బంధించినపుడు శక్తి కలదేని నన్ను జూంచి మీకు దీనిని గొనిపో వలెనానుగాని యిట్లు లేనిపోని ప్రసంగములు గావించుటవలన లాభమె య్యది గూడు? నావద్దాడవేని పోరొనరించి నన్నొడించి మీయశ్వంబు నుం గొనిపోమ్ము, లేనియెడల నోరు మోసికొని వచ్చినదారిం జనుము.

ఎక్కువ మాటలాడుటచే ప్రయోజనము కలుగదు. ఎన్ని నీతులు నీవు చెప్పినను హుంబురు నేను వినుచువాడంగాను. నీకు సామర్థ్యమున్నచో నన్నువట్టుకొని శిరసంబంధమును బంధ విముక్తిగావించి మీదొంగయిద్దరుఁ గొనిపోమ్ము. ఇతఁడనుమించి నీకు నేనేమియుం జెప్పవలసినదిలే” యని గట్టిగా చెప్పెను.

ఇట్లతండు పలుకగానే నీలాక్షున శాస్త్రర్థమును సంశయమును, రోషమును, కోపమును, నతిశయించి యుంచుక యోజించి “సరిగ్గా! ఇంక మీరొక ప్రయోగించుటచే శాంతినికలుగుట తప్ప మఱియొండు ప్రయోజనములేదు. తలంపగా నలంతులం బోవువాడనియుం దోచినప్పుది. నీని గర్వంబు నడంచుటయు కర్తవ్యంబు, పనివాడని కనికరించినచో శాస్త్రంబు నెరుగు. శాస్త్రన నింద తడవుఁజేయ కూడ” యనియొక “టరి శాలశా! ఎన్ని జేతంగులం జెప్పినను నా పలుకులు పెడి చెవినిగి నీళ్లు నా నడుచుకున్నాడవు ఇంక నీని సైరించు వాడనకూడు. నీ ప్రాంబుల గాచికొను” యని యశ్వత్థంగుగాబలిక చావగా మిగిలియుం. సై నిలంబుగూర్చి కవియించి తానును నవ్య శాస్త్రంబు హస్తంజై తొలుత న లంబంబులు కొన్ని కుశులనివాడఁ బ్రయోగించిన ఈఖండ పరాక్ర మోపేతుడైన యశ్వత్థా యమ్ముండ్రుంచి నవ్వయ “జలే! ఇట్లనేనా? నీ బాణంబులన్నియు” యని సరిహాసింపును, తతనశాస్త్ర సరిమితంబులై ప భయంకర శరనికరంబులచే యసుర బలంబుంగప్పి నీలాక్షుని ఈఖం బున నైదునా, భుజంబులఁ జడసియు, నాలుగల్లంబులు నడింబునను గాడు నట్లు ప్రయోగించి నొప్పించి, సుహా వీశానిగు నరంబు కలుగఁజునొచ్చి కోపంబు మించి రక్తాదుణిత లోహంజై యనమోహంబులు నతి క్రుంఠంబులునైన వాడ తూపులం గొని కుశుని మేడగాడ నేరణము శాస్త్ర సంశయంబులం బఱగించి నీతి సుతునిచే నడరింపఁజేసిన బాణ నిని లంబుండ్రుంచి యార్చిన కుశుం జాగ్రహించి, చాల్కికిముగ్ధులై నత్తం బులైన భయంబుని సుహాస్త్రంబులం బుచ్చుకొని రణంబున జైత్రము నీలాక్షుని నొప్పించి నాలుగమ్ములచే సారథివంపి ఏ ప్రాణ తూపులేని గుఱ్ఱంబులం బంపి తొమ్మిది శిలీముఖంబుల ప్రయోగించి రణంబు చూర్ణంబు గావించిన యసుర యోధుండు వింధుండై యులక రెట్టియొకొచ్చి యుం బిరిదిపి సుక యట్టహాసంబుఁ గావించి యొక ప్రాంబుల ప్రయో

గిరికి. అది లోకంబును కబళించునదియుం బోలె మండును వచ్చుచున్న కుశుండు వెఱవగ యాగ్నేయాస్త్రంబున దాని నడంచుటయు, దనుజున ల్లభుండు కినిసి శూలంబేసి.

మరవీర భయంకరలైన దానిని కుశుండు శై బాస్త్రముచే ద్రుంచి పుంఖాను పుంఖములుగా ననేకములైన నారాచము లేయును తనపై ననేక విధాయుధములు ప్రయోగించుచున్న రాక్షసుల నందఱును దన లాఘవశక్తి యేర్పడునటుల నొప్పించి బారేసిన సాధనంబులం ద్రుంచి యొక్కండయుండ బెక్కండ్రు చందంబునఁ దోచునట్లు నలుదెసలం దానయై చీకాకు నడంచేసిన, తలలు తెఱిపచువారును, పాదములు ఖండిం పఁబడి కూలువారును, నక్షుంబుల నమ్ములు చూటుటచే యనువులు తొలంగి భూమి నొలుచువారున్నవై యనురు లతివి బారివి నిజవనోపకనా లగు చిక్కులకును జట్టివద దారిగా పరుఁ దొడంగిరి అపుడు సంగిర భూమి మిఁగుల భయంకరంబై భూతి భేతాళాది గ్రహముల కానందకరం బుగా నాపట్టుచుండెను. నీలాక్షుండు కవుల గ్రహ కలిత చిత్తు దగుచు, తన జలంబుల పాటుంజూచి గోమిఁది కేల గడఁబూని “ఓరికైక గా! బాలకా! ఇదె, నీగర్వ బీజులంబు యడంబెద”నని నమిపించి గిరి గిరిం ద్రిప్పివై చిన కుశుండు మహా లాఘుంబును యా ప్రేయసు తొలంగి తప్పించుకొనెను. అది యొక వృక్షంబునకుం దఱులుటయు మహాన్న తంబైన యా ప్రాణులేత్రునియై భూమిపైఁ గూలెను. అంత కుశు డైంద్రాస్త్రంబుగొని తన గురునింకల్గినిండలంచి బారిపాదములపై నాన రాడి ననంగ్రకవలగా “శైబాస్త్రంబును నీలాక్షుని పైఁదేసి “దీనిచే నీవు గతప్రణాండపు కాగల”మఁమొ అయూఖండ లాస్త్రం బతిభీకరంబుగా రాగా గది నీలాక్షుండు నేక క్షుంబులం బయోగించెను. కాని వాని వలన నది మరలక యనుచుని బాణంబులనెల్లను దగ్ధంబు గావించి యతి రయంబునఁ బరతెంచి యా యాను నాయకని శంతనాళంబుం ద్రెంచు టయు, మొదలునతికిన మహా ద్రుమంబు తెఱంగున నీలాక్షుండు విగత జీవుండై కూలెను.

తమ గాయకుండు చ్యుతిసోదకుయు, హఠశేషులైన తత్తైస్సని కలు మహా భయమండెంత కుశుని నెవరింక శక్తిలేనివారై మహా కా రంబులనేయును నెట్లు పుట్టగ మోలునదూటి పాటి దూర బున నడ

— హతశేషులైన రాక్షసులు శత్రుఘ్నునియొడ కరుగుట —

అం నూడుకోని “అయ్యో! మాచుటకు బాలుఁడుగాని యూచిన్నవాఁడు గ్రుచి యవతారముగా యున్నాఁడు వీని నుండు నిలిచి మనము బ్రతుకఁజాలము మనలు గనెనా! నాశమఁజేయవలెననుట, ఊపిరి యుండినచో ఉప్పునైన నమ్ముకొని బ్రతుకవచ్చును. తడవుఁజేయక రండు. మనము శీఘ్రముగా నేగిరిగిన వృత్తాంతమును శత్రుఘ్నుమహారాజుతో విన్నవించెను. అప్పుడే సతని యుష్మప్రకారము చేయును. ” యని యుద్ధానందులు కూడఁ బలుకుకొని మహా సుఖమును నెఱుంగుట కతిశయముగా త్వరితముగా నటనుండి పోయి వెనుక యపారసేనాసమేతండ్ల విద్యుచ్చున్న రామానుజుని యొద్దకుఁబోయి డండముఁబెట్టి యట్లు సకముగా విన్నవించిరి.

హతశేషులు విక్కిరి వ్యవనాశ్రాంతులై “మహాప్రభో! నీయూగాశ్వము నెరుచుటదోయ కాననంబుఁ జొచ్చిపోవుటయగు మము దాని సరయును నయ్యుడవిలో ప్రవేశించిచూచిగా నట కొక చట్టునకు గొట్టముఁ బంధించుచు యుండెను. దానికే విష్కటకు సమీపింపగా నెఱుకఁజూలుండు మమ్ము నాడేపించి యెగిరించి యుద్ధము నచ్చేను. అచట వాడు సకల లక్షణములను శ్రీరామచంద్రుని బోలియుండు యుమాచి మేనుటల వృత్తాంతమును విచారించిగా మాకు తగిన నటలు పలుకక తిరస్కరించిన మాకు శోభము గలిగి బానిని పట్టుకొని శాస్త్ర విమోక్షాపవరయు నడి తటపుగలవారమైదా నుంబోయిన విద్యుత్తులకు లెక్కనెయక వాకి తూపులంబుల పి చేరనీయక కొట్టుటయు, వసేనాదయ్యునుఁ బట్టి యస్త్ర ప్రయోగ నైపుణ్యము గలిగినవాడై నటనుట కాశ్వశ్వమునొంది రాకు నిలువకొకటి వెనుకకు నడచి పొరుగుననుండై నటనుటకు తద్యవృత్తాంతముల చెప్పిన యతఁడు నటగుడంచి యూ బాలునిఁబొంది యతఁ డెప్పించుటయు విచారించగా బాలుఁడు తన లి బానికీ దేవియనియు, తండ్రిగారు గుఱుండును వాల్మీకియనియు త. యన్న లవాంశ్యముం డనియు, యూగాశ్వము తమ యాశ్రయమునఁ బ్రవేశించుటయు, దాని ముఖంబునఁ గట్టియున్న పట్టుబుజాచి పై నదమును విడిచిపెట్టిన రామచంద్రునకు తన ప్రతాపం బెఱుంగఁజుటగల్గు చేయటముగా తురంగంబును బంధించివనియు త. కీర్తనచేసి ‘వహో హోరాన

రించి పామువారు గొని పోవచ్చుననియు, లేనియెడల హరిహరరాదులు వచ్చినను దానిని విడిచి పోనిపోవుటకు సాధ్యముకాదనియు కడు బింకంబునఁ జరిగి యుండునని నీలాత్ముండును తనవలన నైనంతవరకును శాంతియుగానే మంచి మాటలు చెప్పెను. కాని, యాశాంతువాఁడతని వలుకులఁ బెడచెవినిడి యుంటిగా మాటలాడుటయు నయ్యునుకనతి యలుకనొంది యతనిం జట్టుకొనుండని యాజ్ఞాపించెను. అయినను మావలన యా పాలునిఁ జట్టుటకు శక్త్యము గాకపోయినది. తుడ కతనితో యుద్ధముఁ జేయునట్లు తటస్థించినది. మాకును కలిగిని నతి ఘోరంబైన రణంబు ప్రవర్తిలెను.

అర్చకుండు తానొక్కడయ్యు మహా బలవంతులైన కనుజులను మార్కొని యసంఖ్య గాక్షముల నేల పాలుఁగావించెను. పిమ్మట నీలాత్మునకు నతనికిని నధిం భయంకరముగా సంకగము జరిగెను. అదియేమి మహిమయ్యో తెలిసిదుగాని నీలాత్ముండు కంపిత మతనిని జూచునవలెక వెల్లబోయెను. నై న్యమంతయు నాశ మగుటయేగాక, తుడ కాబాలుని వలన నత్యంత శక్తి కల ముందుకు మన నీలాత్ముండు నయితియు నేలఁ గూలెను. ఆబాలుం డచ్చట కే యున్నవాఁడు ఎట్లో మేము మాత్రము ప్రాణములు దప్పిండునని యతని శరణుల కెంగాం చెట్ల మీటును. దాగి దాగి ఏత ద్వృత్తాంతమును నేవరిపారికి నివేదించుటకై యెట్లా వచ్చిసారము. స్వామీ! ఇంక కర్త వ్యాంశమును గురించి మీరు యోచింపవలయు"ని విన్నవించు గావించిరి.

— హరిశేషుల మాటలువిని శత్రుఘ్నం దాలోకించుట —

శత్రుఘ్నుండు టక్కిలి యచ్చెరువొంది ఇటు రాక్షసులు వలుకగా తయ్యైత్ర నింకగాఁ దోడ్పడుటయు, తనవెంట నుండువారలు వినుచుండగా “ఎట్లెట్లా? ఒక బాబూడు గూగాశ్వముం గట్టుటయు. దానిని విసిరించుకొనిగా నగునో యనమా. పరాక్రమో పేరులైన కనుజుల ననుభవించును. తదీయ నాయకుని సంహరించెనట. ఆహా! నింటిరే? ఇటువంటి విశేషము విన్నగియుం గన్నదియునులేదు. ఎందైనంగలదా?” యని నలికి నిలయాడెంటి టెక్కింటి యాలోచించి తనలో “ఈ గాక్షములు పారిని జంధించిన వసివాఁడు నర్యులకును మరిశోభితుండై ఇంచు కయు భేదములేక శ్రీరామభద్రుని తెఱంగున నున్నవాడనియు, పాలు

ఐ తనతల్లి బాసకేయని చెప్పినవియుం దెలిపిరి. ఇంతేకాక వాల్మీకి తన కును తన యన్నకును, తండ్రియుం గురుండునగునని పలికెనదియుం తెప్పిరి. అట్లు తలంపగా నాలో నొకవిధమైన సంగజేచు పొడముచున్నది. పూర్వ కర్మఫలిగాక యాజునూనముల చూల్కై యుత్సాహము చూచుచుం ద్రులకు నీతా నుహదేవి పర్యామున విడిచినప్పుడకై మిడి బాగ్రజాం డగు శక్తిమని కాజ్ఞాపించెను. అతడు ననగజం దోహ్మబోయి యుక పులగా విడిచివచ్చి మామె “నయోధ్యకు కడుమా” మాన నుంకికి వాల్మీకి యాశ్రమంబున విడిచి వచ్చితి” నని పలికెను. కాబట్టి యొకవేళ నీయోచన ప్రకారము వాల్మీకి యాశ్రమంబునుండి మామహానుభావుని వలన సందర్శితయై యాత పుత్రులగు ననినదేమా. యా నుమాదులకు మునివతుండు పశుల కాస్త్రములును శివ సేన్యులుం శివీ యుండ వచ్చు ను. చిన్ననాటనుండి తండ్రి నెఱుంగని పొరగుటచే యా విన్నవాండు తనకు వాల్మీకియే తండ్రియని తెలంచి యుండవచ్చును. కావుననే యా తండు తండ్రి వాల్మీకియని పలికెను. ఇంతింతగా కండర్భములం బట్టి యతండు జానకీదేవికి జన్మించిన నూగుండై యూడివలయునని తోచు చున్నది. ఇందలి యధార్థము నెఱుంగవలయును. బాగుగా తెలిపిరిని నంతటగాని యిడమిడ్దమని విశ్వ మునులకు వలచుగాదు. అందుచుగాక యాగాశ్వమను బంధించియున్నంతన అట్టి కార్యము నొనర్పవిన వాని వృత్తాంతమును కారణమునకుం దెలిసికొనుటకు శుభాగమము తేవలసిన దియు నావశ్యకము. దీనికిం దగిన యుచాచుం బెట్లో విశ్వ మంపఁ బాల కున్నా”నని యెంచునుండిగా నిశాచర నాశునుండైన మహామాయుండు రామానుజునకు ననుసక్తరించి గుట్టని నక్కాచేసెను.

“దేవా! ఇప్పుడు నిన్న సమాచార మునుగూర్చి మీకు సంతోషుం చి యాశించిం చుచున్నట్లు కనుపట్టుచున్నది. తద్విషయమున నేనును యోజించు చున్నాడను. నాకు దోచునది యేనునగా, నీలాటాది మ హా బలులను నేలకాలుఁ గావించినవాఁ డనినపు డా బాలుం గెల్పఁడని తలంపనూడదు. ఎక్కువను శక్తిపాదుష పరాక్రమములు గలిగి యాడని యె చనుచును. అట్టివాని విషయమై పువము దృఢ ప్రభుత్వము లె య రించినందుగాని యతండు పట్టి బంధించియున్న శున గుఱు నై యధిపతిగా విద్యుండుకొని రాజులము. కాబట్టి యాలస్యముఁజేయక దేని నోయి-

గృహమునకు తగిన కమధుం దనుగవలసి యున్నది. సామాన్య లరిగి లేని యిది రాగలరని పలుకజాలము. ఇప్పుడే యుక్తమైన పద్ధతినొంది తక్కి యింకొందైన వానిని నిర్ధారణజేసి పంపుడు. మన మిష్టశమున నానోచన సేయదు, కామ్యాదన మొనరించు చుండినచో యిదియు సెంత పంబును మఱి యెచ్చటికై నం గొనిచని దానినచో మనము కనుగొన నేరక మిక్కిలి! ఘముల వాని గావనినచున్నను, నాకు తోచిన మాటను చెప్పినాడను. ఇటుపై దేవర చిత్తంబని చెప్పిన యప్పురీతికి దగిన చొప్పునఁ బలికిన మహామాయుని వాక్యంబులు విని యెచ్చటంగల తక్కిన రాజులు మొదలైనవారను యేక వాక్యంబున “బానాను, నిశానాయకా! నీవు చెప్పినదంతయు గత్యము, చేయుడగినదియ నెంతయు. బాగుగానే యోజించి పలికితివి” యని క్లాపించిరి.

శత్రుఘ్నుండును మహామాయుండు పలికిన పలుకులు విని యప్పు టికి యంతఃకు చెప్పిన చొప్పున నొనరించుట తప్ప యితరమైన తెలుగు లేకునికి దలండు మహామాయునిగారిని “దశదవరా! నీవు చక్కగా యోజించితివి. ఇయినను ప్రస్తుత మిక్కార్యమున కనుగడగిన యోధుడును సర్పతీయు నమయోచిత కార్య తత్పరుండును నగువాడు నీవు

—* శత్రుఘ్నుండు యజ్ఞాశ్రమం చెచ్చుటకై మహామాయునింబంపుట *—

చిక్క యన్యుం దిరుగువాడు లేడు. కావున నీవు ప్రయాణంబై సన్నె వ్యముగావోయి సామదాన భేదోపాయంబు లుపయోగించి యాబాలునిం దోమ్మని పరింగముఁ గొనిరమ్ము. రాక్షసుల యిన్ని వాడు రాసుచం ద్రుని పంట యాడు లక్షణములు గలిగియున్నాడని పలికిరి. ఒక వేళ నీతా డుత్పండై యాండు సేమో తెలియును. కనుక త్వరపడి యుద్ధమునఁ గిడుంగిం దుచ్చుమయి పరివరమిను వాని పరిత్రము నెఱుంగి బ్రయత్నింపుము. సర్పత నీయత్నము నెరి నేటకున్నచో మన పరింగముం దేవల సినది మిక్కిలి కార్యముగాన నంగం మొనరించి యైనం దేలననది. అయినను నీతా బాలునిం జంపకుండునట్టి రీతి నే సాధ్యమైవలెపరకును ను రింపుము. శీఘ్రముగా వోయిరమ్ముని యాజ్ఞాపించెను. మహా మాయుని మూరడుటకు వెలచి దళంబులను సిద్ధము గావించుకొని బయలుదేరి యొక గ్రామమునందును తత్పర్యమెగియుండివచ్చున వ తశేఖులైన గ్రామముల దారిచూపుచుండగా వార్తగా శ్రమారణ్య భూమికిఁ బనిమె,

ఇవిప్రభున మహా దాడంబరముతో నుహమాముండు వనివృత్తు
మునకుఁ గట్టబడియున్న యశ్వమును, తత్సమీప స్థలంబున వ్యాధార్ప
కులతోడ కూర్చుండియున్న సీతా పుత్రునింజూచి, ఖండ శౌండములై
కూలియున్న రథగజ సేరంగ పదాతిశయంబు నవశోకించుచు, యాకు
మారున కెకగలుగ జలంబులను నిలువరించి శనిపయాసుర బరివృతుండై
తాను చెంతికిరిగి “బాలకా! నీవెచ్చండవు ఈయరణ్యమున వసించుట
కేమి కారణము? జగన్విఖ్యాత చంద్రుండైన రామచంద్రునిచే యజ్ఞ
ర్థముగా విశువబడి భూప్రదక్షిణ మొనరించుచున్న యీ సేనసంగమము
సీవు నా సేనించి బంధించుటేల? ఈయసరళోటి నల్ప సయస్కుండవగు
సీవు యేప్రభావంబున నాశంబుఁ గావించితివి? భవగ్రీవు పృతాంతం
బును నాకుఁ దెలియఁ జూచు” మని యడిగెను

నుహమాముండు సైన్యయుతముగా వచ్చుటం గనుచుంగిన మత
కుమారుండు తనయొద్ద గలండబడించి యటులశాంతముగా సడిసెంతట
జవాబు దెల్పిన నాటకంబునయెల్ల, పండ్ను సీతాకునితో నెటులబెప్పనో
యిట్లేవిధముగా నన్నియంగజెప్పి “యే శని పయాసుర! నన్ను జూపించివంగాని
మీ సైంధవాబును గొని పోవఁజాలరా, మీ ప్రభుండు రామచంద్రుని
నిఁ జనేర్చిన మర్యాదను నేను ప్రపంచమున లేరనితలించియుండిన మీ
జింపునకు శోకమున మహా శూరాచనేకలు కలరనుక నెఱింగించుటకే
యిటుల నేను గావించినాడను. సరియైన గ్రాములు రొక్కసారిగా వచ్చి
నను నేను వెలుచువాడనాను. కాబట్టి మీరు సేరంగముఁ గొనిపోవ
వచ్చుటవలన లాభములేదు, మిన్నకి సంగించని శువ్వని నన్నిటియు బా
హుబరి శౌన్యోపేక్షగడని మీరు నన్నియంగడెడనో యీ రామభద్రుని
రమ్మనుడు పొందు, నచ్చెనేని యతినిశి క్తియు నానానుర్ధ్వంబునునపుడు
లోకం బెటుంగఁగల” యన ప్రత్యుత్తర మొసంగెను.

— నుహమా ముతకుమారులు యుద్ధముజేయుట —

ఇటుల సరిండు పలుకుటయు నుహమామున కాగ్రహణము జనిం
చెనుకాని, యెవడు సతేడు శత్రుఁ ఘ్నుని ముఠలుడంగి శివ జాగము
గొని “నన్ను! రాక్షసులలు నాకుగా నినుము. శర్మపు మోక్షలు నాకు
కట తగదు. శోకపూజ్యుండైన కఘుకులేశ్వరుని నెల్లవింగాఁ దలంచి
నోడికివచ్చినట్లు మాటలాడుచున్నపు, ఇదియు క్షమించితివి. ఇదియు

హాత్తుడు యాగార్థము విడిచిన యశ్వము నెంతటివాడునం గట్టుటకు వెలుచుచుండగా నీవు బాలుండవగుటచే తెలియక గుట్టమాను నట్టి పట్టి గొప్ప తప్పుజేసితివి. చానిని కొనిపోవ వచ్చినచారించితి యంతటికి నె నేరముజేసిన వాడవైతివి. ఇదిమేలు మార్గముగా జలించితివి కాదులు కాదుకాదు. నేను చెప్పెడి దేమనగా, ఇప్పుడు సైంధవ రాక్షసార్థ ముగా రఘుపల్లభుని తమ్ముడును, మహా పరాక్రమ యుక్తుడును నగు శత్రుఘ్నుండు వచ్చియున్నాడు. కనుక యనినయెద్దను వాపెట రక్ష్య నీకునున్నవల గలిగించెదను. సైంధవంబు నతని కట్టించి వేలకా లుండవగుటచే యా స్వపత్రేష్టుడు కనికరించి నిన్ను విడిచిబుట్టును నేని చో, నీకు మున్పూ వాటిల్లుట సిద్ధమా తప్పదు. ఎట్లును నిన్ను బట్టుకొని సైంధవంబునం గొనిపోవుదును గాని నేను విడువను” అని దృఢముగా చెప్పెను.

అట్టి మాటలు వినగానే కుశునకమితమైనకోపమురలిగనని “ఓయి జనుజయోధుడా! ప్రల్లదములు పలుకరించు. సమర్థుంక మగును నేని రమ్మ కొంతతడవునాతోడ పోరాడుచు. ఇప్పుడు సజలిమియు నాగలిమి యుం దెలియును. అటుల చేయుటకు చాలని బింకములు అధిక నుటయు ప్రమున నేని వెలుతునని తలచితి గా? నీవా? నన్ను పట్టి మీ రాజు జగ్గటను గొని పోవువాడవు. అంతటి తక్కి నీకుకలదా? కలిగినేని పట్టు కొను”మని వింట బాంబులు విడిచి దీనుండై నలిచెను.

కుశునకాదుని ధైర్యమును, సత్యము చెప్పెడివనట ముగించుట మహాకూటులం జగ్రగాను సడలయకొన లేకపోయెను. “ఓనవా! ఇది యా నీవడగా ననియు, దెలియుల కప్పించుకొని పోయెదవో యా రక్షకు గాక”మని నొడ్డు పటపటం గొలుకుదు రాక్షసులవలగాంచి “ఇది మీరు సంశయించునాను. శత్రుఘ్నుడు హారాజు చెప్పినమాటలంజట్టి యంతవర కును నేను సైరించి యుంటిని. వీనిగర్వచుంతంతకు వెక్కుడగుచున్నది. కాఁజట్టి నీకు మూరకుండుట తగదు త్వరితముగా వీనింబట్టికట్టుకొని న త్ర డగుచు జంధంబులు నడలించి కొనిరండు. లడవుచేయకు”డని యాజ్ఞ పించెను. అని సైనికులు అమనాయకుని యు త్రదవుచొప్పున నొదిరింగి గడంగి మొత్తములుగా కొండలు జాచి నందమని బట్టుకొనిపోయెను కొండలు గుట్టులుకట్లు నడలించుటకును జగ్గటకన్యుటయు దుకు : సత్యం

తాగ్రంబుతో తీవ్రంబులును, భయంకరములునునైన శర వరంపర లను పరగించి తన యొద్దకుగాని మాయంబు చెంతకుగాని యా రాక్షస మోక్షలం జేరనివ్వక కొట్టుటయు బాగా ఘోరములునుండి రక్తధారలు స్రవించి దేహంబులు రుధిరస్నానము నొసరించిన వారి చంపంబులం దోరు నిడునొచ్చి యనుర సైనికులు వెనుకంబువేయక, పరిశుషట్టం, తోమర బిండివాల, చక్రానీ, ముద్దర, గదాకుంఠాది సాధనంబులును, వివిధ కూర నారాచంబులునుం బ్రయోగించుచు పెల్లుగా నట్టహాసం బులును, పెడబొబ్బలు, నాట్పులును హుంకరిములును సతికయించుగా నొక్కపెట్ల వండలుం గుశుని చుట్టుముట్టి కదియ వచ్చుచున్న నిరుపయ ప్రతాప శౌర్య ధుక్కుండైన కుశుం డించుకయు జంకక తాను చిటులి వాడయ్యు మహా యుద్ధంబు లొనరించి గడి దేరియున్న వారైన యా యుగదానవ నివహంబు నెదిరించి చేర రానీయ కపత్రిమాన బహుళా శ్రుకముదయంబుల నబ్జలంబులం గప్పి నొప్పించి తప్పించుకొని చన విలనుకాని తెలుంగున పడి, మైవర్తంబులం జించియు, శరీరంబులు ప తియులు గావించియు, కంఠంబులు లుల్లరించియు, పక్షంబులు విగిల్చియు బాణాది వివిధాయుధంబులంబు చూర్చి శరించియు, నేనుంగులం బడగూల్చి యు హయంబుల వధించియు, తేరులు శకలంబు లొనరించియు, రక్త ప్రవాహంబు వసంబునం జూపహింకు జేసి సప్త డాయుధ్యబూటు వనామ స్తిష్క, మాంసాంత్ర మయంబై ప యుగజ పదాతి చర్యూంగ మముద యంబులు సత్తురు వై దేలుచుండి భయంకరంబై జాపట్టి భూకభేతా శశాకీనీ ధాకీని ప్రముఖ భూతంబులు మహా దానందముతో సంపిష్టిగా పలంకలులు మెనపి రక్తంబుం ద్రావి కుశకుమారుని బొగడుచు నర్త నం బొనరించుచుడె. అవ్యధంబున ఘోరంబైన పోరు జరుగుటయు, రాక్షస సైనికు లాబాలుని కోల్లకు సైరించి నిలువలేక, యాయుధంబు లు పడవైచి తల శిగలువీడ వశ్రుంబులు జాట చెల్లాచెదరై పలుచుచు న్ను మహా మాయుండుచూచి యత్యం తాగ్రవాముతో చెడరిన సైన్య ములం బురి కొల్లుకొనివచ్చి కనియించి తాను ముందునిలిచి కుశ కుమారు నెదిరించెను.

కుశ కుమారుని మహా మాయులట్లు తలపడి యెరుండొగ్గూని వివి ధములై న దివ్యాశ్రుముఖం బ్రయోగించుచు వరద్యుర విజయకాండ యు

తిశయింపగా పోర దొడంగుటయు వారు కావించుచున్న వివిధ యుక్త ప్రకారముగాంచి యాశ్వర్యమొంది తక్కిన యనుర సైనికులు సంగర కార్యమును మాని యుద్ధినిలిచి తద్విధానును విశోకించుచుండిరి, అ య్మొడ నుహా మీయందునేయు సాహకంబులం గుఱుడు ఖండించుచు ద్రుతిభల్ల బరంబరలచే నువ్వీదని నొప్పించుచున్న యతం డలుకమించి బ్రతాప వంశంబైన యేక శాసముంగొని “ఓరి! బాణకా! ఇప్పటివర కను నీవు డసివాడవని యెంచి కొంత నిదానముతో నుంటిని ఇంక నీ గర్వం బడంపక విడువను, ఇదిగో! ఈశరంబు నీ ప్రాణవాయువులను నారించక విడుచునది కారు, తప్పించుకొని బ్రాహ్మణుని దానిం బ్ర యోగించెను, కుఱుడు భీతిల్లక మహాగ్ర జ్వాలాకరాళంబై వచ్చుచు న్న యామిహాస్త్రంబువై వనేక తీవ్రశరములు పరగించి యు నది మర లక తన సాయకంబుల దన్నిటిని ఖండింపుచు గమిపించుటయు వతం డ తిరయంబున వైష్ణవాస్త్రముం దొడిగి యాస్త్రముగా ప్రయోగించెను. అపుడా శరంబు నుహా మూకుని ధబుకు నూతాశ్వ సహితముగా దగ్ధముఁ గావించిన యనురవీరుండు బరధుండై “హా నోనముతో మి క్కిలి వాడిమిగల యుగ్ర బాణంబులచే నీతానుభువి మేనుగాన నేసెను అక్కుమానుండు మిహా నొగ్గి రోషంబున నొక్క వివాస్త్రంబుగొని “ఓరి నిశాటా! ఇదీ! ఈబాణంబుచే నీదుహరులం గొనియెడం గాచి కొను”నని పలికె పతివ్రతా శిరోధుడయైన తల్లిని మునిగి రోత్రముండైన బాల్మీకిని స్మరించి దానిం బ్రయోగించెను, నుహాగూయండు మహాన మధుండయ్యును తత్కాలమున వాని నేర్చుకొంటయై నెన్ని మమ్ములం బఱంగించుచున్నా, ఆ సాయకంబు తనవలె ఘోరానూ జ్వాల లెసంగ గా నతి వేగంబునం బరతెంచి తైల సంకాశ శరీరుండై న యనుర నాయ నుని యురస్థంబున విశనియుంటలే తాకుటయు, నతండు నిలువనోపక మహా వాతంబుచే నున్నత మహిరుహము చండమున చలించి క్రిందబడి పుడమి గ్రక్కడల నొస్తరాన తాడనంబు లొనరించి దిగ్గన ప్రాణము లు దొడంగెను.

ఇవిధమున మహాయాయంబు మడియటయును నతని బాంబుల భీతిల్లి చిట్టు కొక్కడై పరువజొచ్చిన గుఱుడు వారిం దొక మహాస్త్ర ములచే బంపుటయు, హతశేషులైన ముక్త్యు సంభ్రాంతు లెట్ల

కొండలు తప్పించుకొని మృత్యు ముఖంబు వెలువడిన వారి తెఱంగున,
నొక్కపరుగున శత్రుఘ్నుడు లున్నాడకుం జని దండముఁబెట్టి మహామా
యుని మరణమును యుద్ధప్రకారమును విన్నవించిరి.

ఆ వృత్తాంతములు విని శత్రుఘ్నుం డచ్చేతనావహించి తన వెంట
నుండు శూరులగు రాజులఁ గలయుంగని “ఓ శూరాగ్రేణులారా! ఇది
యెంతయు వింతగా యున్నది, వృత్తాంతమును వింటిరిగాదా! జలపసంత
మహా మాయాదు లెంతలేసి వారలో మీరెరింగియే యున్నాఁడు. ఇం
ద్రాసులు ననుతము వారింగని భీతిల్లుచుండుదురు. అటువంటి యప్రతి
పరాక్రమ జలోపేతులైన వీరులు మడసిరనిన వింతగాక యేమగును!
ఒక బాలుం డాశౌర్యనిధులను వారి సైన్యమును నిర్మూలముఁ జేసెనను
గూటం డలంపగా, నిది యేది యోవిపరీతమైన మాయగా నుండవల
యును గాని వాన్యశుగాదని తోచుచున్నది. ఇంక కర్తవ్యమెయ్యది?
మన యాగాశ్వము బంధింపఁజడియున్నది. దాని దెచ్చుటకై పోయిన
శూరులు మృతినొందిరి. ఇంక మన మూరకున్నచో జరుగవలసిన దెట్లు?
అశ్వంతపరాక్రమ దనులైన రాజుల నందఱును గెలిచి సైంధవమును శేం
టినరకును గఱిందితిమి. ఇవుడన్ననో బాలుండొకఁడు పట్టి బంధించి
యుండగా దానిని విడిచికొని వచ్చుటకు శక్తి లేనివారమై మన మిందర
మును మిన్నక పోవలసివడియేనా? మొసగాండ్రని పేరుపొందిన మీరు
యోజించి కార్యంబు తెఱంగు నిశ్చయించి పలుకుఁ”డని చెప్పెను.

— మరథుండను రాజు కుమనితో యుదమున కేగుట, —

ఇట్లు పరీక్షింప పలుకులు విని యుదవృత్త శౌర్య ధైర్య పరాక్రమ
యుక్తుడగు సురభి భూపాలుండు లేచి రామాశ్విజుతో నిట్లనియె. శత్రు
ఘ్ను యసోపరా ఇవుడు సడిచిన వృత్తాంత మాశ్చర్యకర మైనదియే!
ఆ బాలుం డెవ్వఁడైనను సామాన్యుండని చెప్పఁదగిన వాడు కాఁడు.
అటువంటి శక్తి బాల్యమందే వానికిఁ గలుగుటంగూర్చి మనము విచ్చుం
డగియున్నది. అంతటి పరాక్రమ మొదవుట కేదియో గొప్ప కారణము
గలిగి యుండవలయును, బాలుడుగా నుండినను, మన సార్వము వాని
దగ్గఱ సులభముగా సాధింపఁగలిగి యుండలేదు. ప్రసిద్ధులైన రాక్షసవీరు
లును, రాక్షసనాయకులును సర్వాని గెలువలేక వానిచేతఁబ్రాణములు
గోల్పోయిరి. అట్లును, నింతమాత్రముననే మనము శక్తివిహీనులవును

కుమా! పోరువవంతులము గామా! జరిగినదానికై విసచిలాభములేదు. ఈవిషయంబున మీరు లేకమాను సంజేహింపవలదు. ఇదే! ఇప్పుడే నేను ప్రయాణమై పోవుచున్నాను. అఖిలండావ్వడో, ఎట్టివాడో, వాని ప్రభావ మెటువంటిదియో, తెలిసికొనడము మదీ యాపక్రమరాక్రమంబున కాయలుండై వ యర్భకు డొక లెక్కలోని వాడగునా? ఎంతమాత్రము దావానలంబునకును మిడులకునుంగల వ్యత్యాసము నాకును నెలసిని గల డని మీమొద్ద నేను నన్ను పొగడి వలకు కొననేమిటికి? మీరెఱింగినట్లు యున్నారా. చూచెదరుగాక. నేనుపోయి యాఖిలకునింబట్టి కట్టించి మీమొద్దకుఁ దెచ్చుటయో లేక యటుల తెచ్చుటకు నలదు గానపుడు వానిని వధించి మన సవసాశ్వంబునుఁ దెచ్చుటయో, సమయానుగుణ్యమున విధమున సతిశీఘ్రమునఁ గావించెదను. మీయనుజ్ఞ యయ్యెనేని ప్రయాణమై పోయెడ"నని కడు గంభీరముగను, నుగ్రముగనుం జెప్పెను.

అసంకాశికి క్రి సంపన్నుండైన నురధుండు చెప్పినమాటలువివియు నలని యప్పటి యుద్రేకంబును గనియ నచ్చోటంగల తంతరులైన రాజులును, సైన్యాధిపతులును సంతోషింపఁగల యరిగి కెంతయు. ఇతంక గా వి.చిరి, శత్రుఘ్నుండును వంటిసింది నురధున జనుజ్ఞయొనంగి సాధ్యముగా నతవరసిను నయర్భకునిం బంపఁ తేవలసినట్లు చెప్పి వీడ్కొలిపెను.

నురధుండు మహాత్సహాయుడో నేనలంకూర్చుకొని నకల విధా యుధయుక్తంజైన లేడనెక్కి మహాఘోషంబుతో మికి కుమారుండున్న యారణ్య ప్రదేశంబునకుం బోయెను. అలని యాడింబరంబును రాకయుం జూచి కుశికుమారుం డుత్సాహముతో నడకాచ్యుతహస్తుండై తానుకట్టి యున్న సైంధవమున కిడ్డముగా నిలిచిరనుండెను. నురధుండచ్చోటికివచ్చి నిర్భయముగా కాశ్యకమును బూని నిలిచి యున్న వానికుశునింగని వాని ధైర్యమున కచ్చెదుపునొంపి, జలీయని మెచ్చి సమీపమున కరిగియాచి టులివానితో "ఖిలకా! నీవు వసితినముననే యక్రమవర్తనమును నేర్పు కొనుచున్నాడవు. ఇది నీకు మంచిదికాదు. ప్రపంచ మంతటనుం దిరిగి పురాణిముఖమై వచ్చుచుండిన మాయాగాశ్వమును భయమొందక న్యాయము కాదని తిలంపక వట్టుగో బంధించితిని. మహాతూర్పులైన నీలాక్ష మహా మాయులను వారి బలంబులనుం బంపితిని. అస్తిల్పుండవైన బా ఘండపు. నిర్గుహాయుడవు; యొక్కండ వెటుల నందఱుం బంపగలిగితి",

అదియేమి మాయయో వింతగా నోచుచున్నది. జరిగిన పట్టుడు జరిగెను. ఇంక తత్ప్రసంగ మేలగాని ఇట్టికి వమ నీతవ్యం దెలిసికొని యిరంగమును విడిచి నావెంట మాత్రభుండైన శత్రువన్నయహారాజునొద్దకు వచ్చు. నిన్నుఁ గొనిపోయి యతనికిఁ జూపవలసివల్లు మా రాజ్యయెఱుంగునని అచ్చటికి పోయివంతట రాజునుజనితో నేననినొత్తై మాటలాడి యతడు నిన్ను శిక్షింపకురనునట చేసెడను. నామాటలు పెడచెవింబెట్టి రాజైతివేని మాయంబును విడువ వైతివేని. ఇంతకు పూర్వము వచ్చిన వారికల గాక నేను ఖండితముగా నిన్ను శిక్షి కొని పోవుచునుగాని విడువను. కాబట్టి నాచెప్పినట్లు చేయుట మేలునుమీ!" యనెను

—* పునుడు సురధుని మాటలకుఁ బ్రత్యుత్తర మొనంగట, *

సురధుని మాటలకు సుశకుమాగుడు నవ్వి తలయూచి "ఓయి రాజా! బాగుగానే చెప్పినాడవు. అక్రమముగా మోసపట్టుమున బంధించితివంటిది. అది నిజమే నీ మా యాశ్రమమునకు మీరావని చొచ్చుట న్యాయమగురా? అట్టి నానికట్టి నేను బంధింగిరానా. చేయరాదదా! అదియును నేరమా? మీయొద్ద నుండినదానిని నేను శిక్షిచేయరాదా! నా పని యాక్రమమైన దెల్లనా? ఇంక మీపాలకంబితన. టివి అదియు మొదటిదానివంటిదే! బుద్ధి పుష్కలముగా నేను మీదారితో తగవు పెట్టుకొని వారిని జంపలేను. భారే నాతోడ జగదమునకువచ్చి యుద్ధము జేయఁ గడంగిరి తత్ఫలః ను వాడు పొంగిరి. ఇయాపజయములు యుద్ధములో దై హధీనంబులు. న్యాయముగల నోని జయముకలగునని పెద్దలు చెప్పగా వినియున్నాను. నాప్రపర్తనము న్యాయమైంది కావుననే నేను జయించినాను. దీనికై వగచినను, పలుకున దూషించినను, మంత్రయైన లాభముకలదా? పృథ్వి మాటలేయిదీ? ఇంక భార్యయు వెంటనుగాదు. మీ తురంగమును విడిచిపెట్టుట లేక మీ ప్రభువనియొద్దకు నేన రావలసిన యతగ్యమునులేను. నీకు శత్రుగల నీ యబంధములు వీడ్చికొని పొమ్ము లేనా? వచ్చినదారిం బాచుకొనుట మేలు. అందును నొక మాట ముందుగా నీతో చెప్పఁ దలంచిరాను. ఏమనగా, నీవు శత్రువంతుడవును, బలవంతుడవును నైతను కాకపోయినను, నాతోడ నీవు నరించుటకు గడంగక బుద్ధుక పోవుట మంచిది కాదేని యొక పేర నీకు పూర్వము చెప్పిన దారిగతియే నీకు లింగిరను శలుగవచ్చును. అటుని

మ్మన వచ్చెడివారు ఇప్పుడు నీవు చెప్పినట్లే మారాజున క్రమముగా చంపించి నామీద నేరము మోపుదుడు. అది యుక్తముకాదు. కావున కలిగిన మాట ముందుగా చెప్పినాడను. ఇంక నాయంను తప్పు గలుగదు. ఏపద్ధతి నీకు నమ్మతమో నిశ్చయించుకొని కడంగు" మన గంభీరముగా ననెను.

అప్పుడు సురభుని మనః పాత్రహము కలిగి "ఓరీ! ఔరా! గ్రుడ్డుపోయి నిల్లను వెక్కిరించె"ననెడి సామిలెను నరిగా, నీవా! నాకు బుద్ధి జెప్పినాడవు. చీ! నోరుమూయుము యోగ్యుడనని శాంతమగు మాటలతో నీతోడ వింతదూరము ప్రసంగించినాను. ఆలోచించగా నీవు పరమ దుర్మార్గుడవనుట నుష్టమైనది. నీకు పోగావును కావుర: ది నది, కావున నాతోడ గొగన మరయాడలెనక నోటికివచ్చినట్లు ప్రేలు చున్నావు నీకుత్తు నడంగించుటకు నిశ్చయించినాను. నిగుతుట కల్ల మాట. అంతటి శౌర్యవంతుడ వైతివా! కానిమ్ము. యుద్ధమునకుం గడంగు" నని పలికి సైనికులంబూచి "వీడు గుడ్డుడు దయాపాత్రుడుగాడు. ఇంక మీరు సందేహించవలసినది లేదు. వీనిని చుట్టుముట్టి పట్టి బంధింపుడు లేని వధింపుడు. పిమ్మట నాయముం గొంపోవుడ" నని యాజ్ఞాపించెను.

— పశుండు సురభుని బలంబు నరచూడుట, —

అప్పుడు సైనికు లొక్కఁలు వట్టహాసములుం బెల్లుగా నడగింపుచు వస్త్ర శస్త్రాగ్ర సాధనంబులుబూచి చుట్టుముట్టి గొణులు ప్రయోగించు వారును, గనా పశుపట్ట పాగిసాగంబు లుపయోగించువారునునై, యనహాయ శూరు డగు కుశుని నొప్పించిన యమ్మేటి విలుకాడు మిగుల కోపమునొన, లుగచూస శర పగంతుల విగుడించి బల బాణప్రయోగ కోశలం బేర్పడునట్లు వారి యాయుధంబు ల్లియుం గొత్తుమునుగావించి మూఁగియన్న సైనిక పటంబును ఛిగ్నభిన్నమై తొలగదీసి పశు సాయకంబులం దూలు ఖండించెడు గాల్తువితీచియు చతుర్ముఖుంచియు, పటంబులు బిగిల్పింతు. నడుములు త్రెంచియు, వర్మంబులు చించియు, చర్మంబులజేల్చి ప్రచండ గూర్మనిభంగి నత్తుగ్రుండై యెక్కడ గవిన నొం దానయై పోగుచు విచిత్ర విక్రమకేళి విహంగంబులు గూలుపుటయు, తొలియు రథంబులును, నొగుకు గజంబులును, కూలెడి హయంబులును,

తుటతుటంబడు పదాతులునుం గలిగి యనంతంబగు దళంబులు హతమగుచున్న మేదో నూంన కలితంబై శక్తి ప్రవాహంబుతోనుడిన యాధ భూమి భూత భేదాభాట గ్రహంబుల కాటవట్టె మహా భయంకరమై కమపట్టుచుండ, యానమరము నంజరముననుండి చూచి యచ్చెడువు నొంది దీపతలు కుళమమాగుని పగార్రమముచు సామర్థ్యము నెంతయుం గొని యాడుచుండిరి.

లిత్యమయమున నురథ బలంబు లాశూరాగ్రేవనుచి ముందువీచి సంగర మొనరింపలే" మిక్కిలికొచ్చి భయప్రాంతమై తలలు వీడగా వస్త్రములుబాటగా, వేషముగా మువిడిపోయి సురధ మహారాజు మఱుగుజొచ్చిరి. సురధుండన్ననో, బాంకునిక క్షియా, నిజబలంబుల దుస్థితి యుంకని రోషం జతిశయింపగా నైశ్వర్యములకు ధైర్యముం బురికొల్పి వెడరనవారిం గూడ్చుకొని వారికి తాళి ముండ్లి వచ్చి సుహృద్గ్రమ్మార్తి తోడ కుశునిం కలపడియెను.

ఇట్లు సురధుడువచ్చి మొదిరించి బలంబులం గవియించిన కుశుండు తలంకక, యాసేనల నానా నుఖంబులం వెడరి పటగులాగున శర వర్షముం గురియించి పటాపకాలుచేసి, సురధుంకని "ఓయిరాజా! ముక్కిడి మూత్రలైన నీ యిదళంబును మూటొకటికిం గవియించెద వీరికి ఈ యల్పులూ! నామందునిచి సంగర మొర్పంగల నేర్పడలు. శక్తి వంతుండవేని నీవు గడంగుము మన మిరువురమును బొరుడము, నీబంధుమును, నాబంధుమున నవును లోగులకు తెలియకలగు. నందేహ మేమిటికి? రా! కమ్ము ఇదిదో! భవ శ్రాద్ధావరియైన యస్త్రముం బట్టి యున్నను, స్నేహాదులను చవిజూచుటకై, ఇదే! సిద్ధముగాయున్నది" కని గుర్విధమున బలగుచున్న బాలుండై కుశుని మాటలను శౌర్య ధైర్య సంపన్నుడైన సురధుండు మిగుల రోషించి వెగటుగా నగి "ఓరీ ఇది నీకు పోగాలము నురూ!" యని పూడ్చి గొలుకుచు గూడధ్వని గావించి విడు జంట బాణములం గూర్చి యేసి యార్చెను.

—* సురధుండు కుశునితో బోరి పడియుట, *—

కుశుగ డతని శరాంశికి నొచ్చి హెచ్చిన శోషంబున శూచివర్ష ముచే గచ్చి దిక్కులు తోచకుండునిట్లు యవించి సునిశి తాస్త్రముల చే సుధుని మేకు నిల్లులు విడనేముటయు, దేహము రక్తధారలతో

నొచ్చగా యతండు పూచిన మోహగుచ్చునుం బోలెనై తేఫపివేసి సా
హోంబుల కతంబున కుశువిడుచ్చుచోలుం గతుంగొనఁబాటక యొక్కింత
లిడవు నగు సామంబును గానక వైష్ణవాస్త్రము కళింగంఁగించి బ్రయో
గించెను.

దానివలని కుశునిచే గవ్వబడిన శర సందోహము చింఛట వం
డర యగుటయు, మరథుండు కుశునిపై నాగ్వేయాస్త్రము నేపెను. దా
నిని సీతానుతుండు పారుణాస్త్రముచే నడంచుటయు, వైద్రాస్త్రముం
బ్రయోగించెను. కుశునిను నద్దాసినే దానిపై నేయుటయుం గొంతతడ
వాలెండునను బోరాడి యడవట లెండును శాంతినిజొందెను. అనిచూచి
మరథుండు బోహోదగ్రహణార్థియై వండ్లుగొలుకుచు శక్తి నొకదానిని కుశు
నిపై నమంత్రకంబున నుపయోగించెను. కుశుండు భయంకర రోనుబడ
రగా వచ్చుచున్న యాచుహా శక్తింగని వెలువక తనగుడుండైన నాల్మీకిని
స్మరించి మృత్యుంబయింజను మహాస్త్రమును దానిపై బ్రయోగించిటయు
నది యుగ తెఱంబుతో బోయి మరథుని శక్తిని ఖండములుగా విచ్ఛి కూ
ల్చి శాంతిలెను. అంత లక్ష్మణమాడుండు రాక్షసుర్యియై పద శరంబు
లచే నుంథుని తేకుంగూర్చి, కంటపారథిని నాలుగేసి సాయకంబుల గుట్టి
మాలునుబంపి, యొక్క-వాడి యమ్మన నతనిచే గల వింటిని పుంటులుగా
వించెను.

ఈప్రకారము మరథుని వైద్రాస్త్రము వచ్చుగుటయు విరథుండ
గుటయు డట స్తించుటయు, నటరిమితమైన కొపములొని ఖడ్గనామ్మండై
“ఇమ్ము బంపిగాని మరలుట లే”డని మాకుచు పైకిఁగలిసి కృపాంబును
గిరిగిరంద్రెప్పి కుశుని చేసిన యతండు కడుచుతుత్తారముగా శక్తివేటాం
డప్పించుకొని పీఠమైన యర్థ చంద్రాస్త్రమును వింటఁదొనిగి యాక
ర్ణాంతముగాలాగి మరథుని కంఠమునకు గురిచేసి బ్రయోగించెను అతా
మాసీ వివరభక్తులుగా వస్వివ్యాల లెనంగ జీవ్యున బలతెలిసిన హా పీ
తుండైన మరథుని కత నాశిముందెంచిన యతండు కలహించి సొజలు
నరకఁబడిన మోహ చందమాన క్రిందఁబడెను. తను రాజు కుంబుయు
తత్తైస్సరికు లాగఁజూతో కుశునిం జట్టుముట్టిన యాశిట్టఁడు వారిని నా
రాచ మోక్షముచే బీడువోవఁజేసి కలులును, హస్తపాద, మధ్యభుజులం
ఁగించి యుద్ధభూమి శవ మోక్షంబు గావించిన యతని కిదుటనిలువ శక్త్య

ముగాక, చాతశ్రేష్టులై నన్నె నికులు వఱచిపోయి శత్రుఘ్నునిండేరి మొక్కి-
సేనలు నాశమగుటయు, సురధరాజుచచ్చుటయుం గ్రమంబుగా దెలియఁ
బలిగిరి.

అశీలమైన యావృత్తాంతమును వినగానే శత్రుఘ్ను ప్రశుఖులైన
యచ్చోటనుండిన వారలసంక్షయము నాశ్వర్యాంబుధిగో మునిగిపోయిరి.
వీరాగ్రేసరుండును, బాహుబల వరాక్రమములందు పేరుపొందినవాడును
నగు సురథుం డొక బాలునిచే ప్రాణములు గోల్పడెననిన సెవ్యని కాశ్వ-
ర్యము కలుగకుండును? అతని మరణమునుగూర్చి యుండఱును వగచిరి.

తర్వాత శత్రుఘ్నుండు తక్కుంగల వారింజూచి “యోధులారా!
ఓ రాజశ్రేష్టులారా! ఇదియుంతయుం డలంపగా విపరీతముగా తోచుచు
న్నది. “మన సామర్థ్యము బరిక్షించుటకై భగవంతుడై బాలకుని రూపు
మువవచ్చి మన శురంగమును బంధించి శూరులను సేనాసహితముగా
కూల్చుచున్నాడేమో యని తలంపవలయును కాదేని యలువంకిసింధం
బును కనియు వినియు నుండెదమా? ఒక బాలుడేమి? అవక్ర వరాక్రమా
ధ్యులును, జగద్రసిద్ధులునైన యుండఱు రథికోత్తములం జంపుటగోవిం
ఎందైన గలదా! ఎంతెంతలేసి బలవంతులు మనల జయింపలేక పాదా-
క్రాంతులై నదియు నెఱుంగుదురుగదా! ఇటువంటి మన యోధులారా!
బాలుడొకడు జయించుట; ఆహా! క్రొత్తగా కనుపట్టుచున్నది. ఇంక
మీఁదటి కర్తవ్యమెయ్యెడి? ఇంతటితో మనయాగాశ్వమును విడిపించి తే-
జాలక, యా బాలకునకు వెఱచి ఎన్నెన్నియో మహాసంగరములలో శత్రు-
వులతో పోరాడి జయమునొంది యున్న వారమైన యిందఱుమును చేతులు
ముడుచుకొని పోవలసినదేగా! రానుచంద్రునియొద్దకు మనము పోవుట
యెట్లు? పోయి యచ్చుచున్నామో మన మేమని వలకుడము? మనయశ-
క్తత కలంపు కోపించి యులఁగింజేసి దూషింపకుండువా? దీనిని చక్కగా
యోచించి మీకు చేయఁదగిన విధానమును నిర్ధారణజేసి పులుకుడని
చెప్పెడు.

— అరణ్యరాజ కాంసిద్ధులు కుకునితో యుద్ధమునకు వెడలుట —

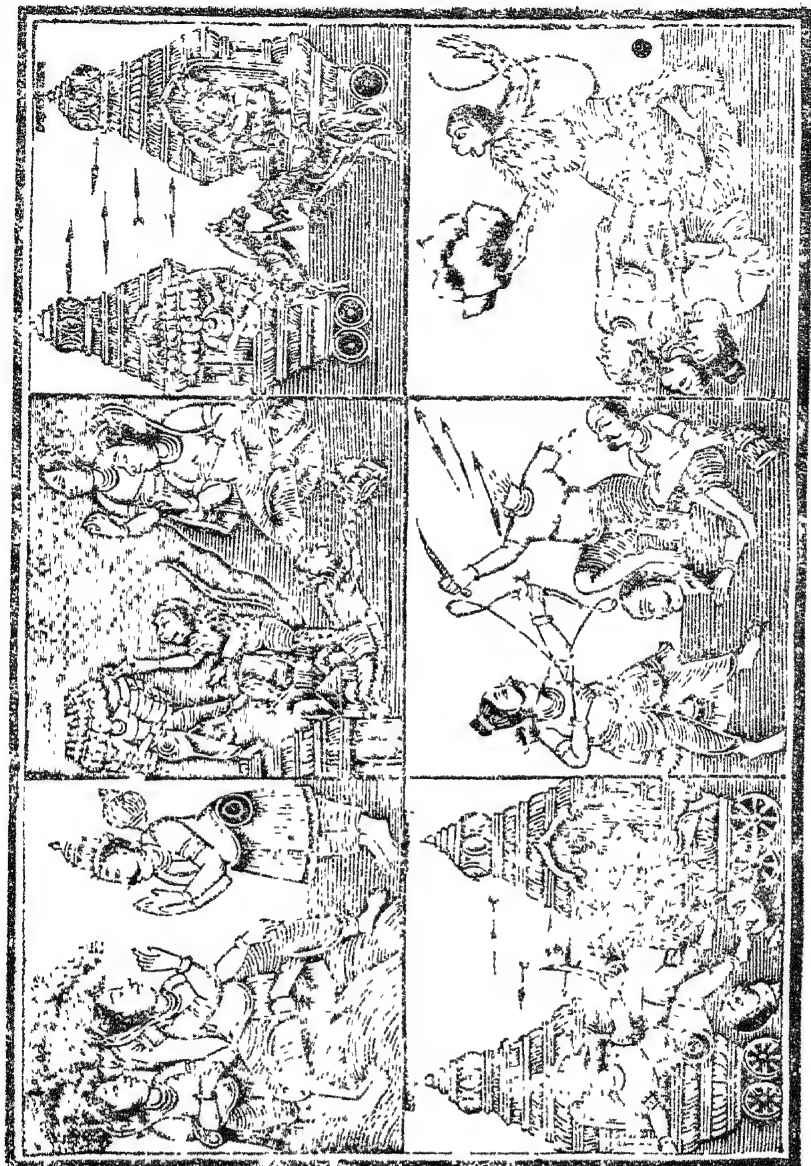
రామానుజుం డివ్వీధముగా బ్యాకులచిత్తుండై యుడుగుట గా
నచోటాగల వీరు లెట్లు కలుకుటకుందోచక యొకరి మొరముపొక
నొకరు చూచుకొనఁ దొడంగిరి, అనమయమున పనుభమరణ సంబంధ

జనితకోకమగ్న నూననుండైయున్న యరణ్యమహారాజు తటానునకత్రు ఘ్నునిముంగు నిలచి యిట్లనియె.

సుమిత్రానందనా! హయంబుం గొంపోవక యూరక మనము రాఘవేశ్వరునియొద్ద కడుగుటకంటె నిచ్చటనే ప్రాయోపవేశ మొనరించి ప్రాణములువిడుచుట మంచిది. అటుల మనమా! చేయువారము. ఈవిషయమునుగూర్చి నీవు చింతింపవలదు. శత్రుభీకర మహాపరాక్రమయుక్తులమగు మేమిందఱము గలిగియుండగా హయంబుండే జాలమనడి సందేహమేల? ఆ చిరుతవాడు కొంచెము గడువరిగానే తోచుచున్నది, కాని అయిన? బానిశా! మనము వెలవ వలసినది. ఒక చెంపగొట్టిన వసయు నొకచెంపగొట్టిన పాలునుంగాలు బాలుండట, వాడు బంధించిన గుఱ్ఱముఁదెచ్చుట కష్టమట, ఇట్లు విలుకవచ్చునా? ఇది యొక పెద్దపనియని యభిప్రాయమా? మీరిందఱను మదీయశక్తి సామర్థ్యంబులం జూచుచుండుడు. నేనుపోయి యాబాలునింబట్టి తెచ్చుటయో నాతమ్మునిం జంపినక్రోధము నాలొ నడంగునట్లు కలుకుటయ్యులచే వాని కుత్తుకం ద్రెంచి వారునముం దెచ్చుటయో, యేదో సమయానుగుణ్యముగా నొనరించి మీవలన మెప్పుడెందుచున్నాను. అనుజ్ఞ యొసంగు” మని మిక్కిలి గంభీరముగాఁ జలికెను.

ఇట్లతఁడు పలుకుచుండగా రాక్షసవతియైన కాలసిద్ధుఁడు ముందు వచ్చి “మహాప్రభో! అరణ్యమహారాజు చెప్పినచండమున మన మాబాలునికివెలది గుఱమును విడిచిపోవచ్చునా? ఎప్పటికి నదియట్లు జరుగదు. ఇప్పుడు నేను నయిత మీయరణ్య మహారాజునకు బాసటగాపోయెదను. మే మిరువురము నొక్కటై చనినచో, దేవతలు నయితము మమ్ము తేరి చూడఁజాలరు. భయమేమిగలదు? త్వరితముగా మేమాబాలుని నిర్జించి హయముఁ దెచ్చెదము! అనుకూలముగా నుండినచో, బాలుని నయితము గొనివచ్చెదము. శత్రు నొసంగు”డని చెప్పెను.

వారి మాటలునిని శత్రుఘ్నుండు సంతసించి “ఓ శూరశేఖరులారా! మీపరాక్రమ శక్తులను నే నెఱుంగనివాడంగాను. ఇరువురును మీరతంతటికార్యమునకై సంజాలినమొనగాండ్రనుట స్రసిద్ధము. అలాగే మీర లిగవురునుంబోయి త్వరితముగా జయమునొంది రాగలరని తలంచుచున్నాను. ఇప్పటికే చాలతడవై నది. శీఘ్రముగా గుఱ్ఱముంగొని మన

నకుండు కాలసిద్ధుని బలంబులను నాశమొనెయ్యెను.

మయోధ్య చేరవలయును. వేగిరముగారందు పొం" జని యనుజ్ఞ నొసంగెను.

అంతట నశంఖ్యమాలైన తేనులును, గజ తురంగ వదాతచయంబును సిద్ధముజేయించి యరణ్యరాజు ప్రయాణంబగుటయుం గాలసిద్ధుండును రాక్షసబలంబులనుసిద్ధముగావించి రథాయాధుండై వెడలెను. మహానముద్రములుపొంగి పన్ను తెఱుగున నయ్యుభయబలంబులుంగూడిమహద్ధోమముతో, నాల్పులను, నట్టహాసములును, పెడబొబ్బలును, స్వప్రతాప వర్ణనోక్తులును, భేదీప్రముఖ వాద్యంబులును, సంజరమునబ్రతిధ్వనించుచుండగా ధరణీగ్రక్క దలవడిచి కుశుండున్న యరణ్యంబు దరిసిరి. వారచటికిఁ జేరునప్పటికి కుశకుమారుం డలుపుఁదీశ్చుకొని, మఱియు నెవ్వారువచ్చెడరో చూడవలయుననడి తలంపున విల్లు నెక్కుడింపక యుల్లే చేతఁబట్టుకొని యొక చెట్టుమొదట గూక్కుండి యెదురు చూచుచుండెను.

అప్పటికి కాలసిద్ధుండు నరణ్యమహారాజును నచ్చటి కరుదెంచి బలంబుల బాలకునకు చుట్టును నిలువ నాజ్ఞాపించిరి. పిమ్మటరణ్య మహారాజు శదుధీగుండై తమవశంకనుచు చలి పకున్నకుశునిముద్దకరిగి మంచి మాటలతో "బాలకా! నీవ్వెడవు? మాగుఱ్ఱంబులు గట్టి పెట్టుటచాలక యోధాగ్రేసకులైన తూర్పులను, పహళ సైన్యంబును నేల పొరిగొంటివి? ఇటువంటిశక్తి నీకెటుల కలిగినది? వివరముగా తెలియఁజలికి మాగుఱ్ఱము నప్పగించి నావెంటరమ్ము. ఇప్పుడు నేను చెప్పినట్లుచేయ నొల్లవైతివా? నీవు చెడుగుపు నుమీ" యని పలికెను.

—* కుశం దరణ్యమహారాజుతో సంభాషించుట *—

అమ్మెట్లటకు ధరహాధపుండునవ్వి "ఓ గాజపుంగవా! నీ వడిగిన ప్రశ్నలకు జవాబుఁజప్పవలసినది న్నామకైగాని యది యిదివరకువచ్చిన వారితో చెప్పియే యున్నది. మరలమరికం జెప్పవలసిన యగత్యము లేదు. మదియ వృతాంతమెఱిగియె యుండగలవు. ఇంక రెండవవిషయ మన్ననో సైంధవమును విడిచి పెట్టుటయు నేను మీవెంట వచ్చుటయును గదా! నీవేకాదు మూడుచోకములు చేకమైవచ్చినను నట్టిమనుషులకు సేరవు. గుణగుతుండ వగునువేది మిన్నక వచ్చినచారిం బొమ్ము. పొరుగుకుతుండవేది నాతో పోరానరించి జయించి నీవుతలంచినట్లు గావించుము

ఇదియే నేనుచెప్పెడి హితవాక్యము. ఈరెంటు నేది పశ్యమాగాదోచునో యాపద్ధతి ననుసరింపుము. ఇంక వేఱుమాటలు పలుకవల"కని చెప్పెను.

ఆ పసివాని ధైర్యమునకును, మాటల పొందికకును సరస్వతిరాజు విస్మయమొంది యెటులనైనను సతని లోఁబరచుకొనవలయుననితనవలన నై సంతవరకునుం బ్రయత్నించిచూచెను. ఇంక సానుచూఁ భేదంబులవలనఁ బ్రయోజనములే" దనియెంచి చతుర్థోపాయంబుచే శార్వసిద్ధిపడయనిశ్చయించి కాటసిద్ధునింగని "వీనికి చేటుకాలము ఎఱాడినది. కావుననే నా హితబోధను పడచెవినిడి తిరస్కరించుచున్నాడు. ఈ పొగడుపోతుగర్వంబడుచుటకు సుశయింపరాదు. సై న్యముల గవియుంపు" ననిన కాటసిద్ధుడు తమ ప్రభువాజ్ఞకొఱకు నిరీక్షించుచుండు రాక్షసబలగంబులంగని మీ సామర్థ్యంబుమెఱయ నీతుంటరిపొగిన నడుగంటఁ జేయుండ నను.

భయంకరులైన లెక్కకుమించిన యాముసురులొక్కపెట్ట నార్పుచు, కేకలుబెట్టుచు, పరుగు, పట్టన, తోమర, భింజిపాల, గదా, భిద్రకుంత శూలాదులైన యాముధంబులంగని హుంకరింపుచు కార్పిచ్చుపై గవి యొ మిశుతలండంబులఁబోలెఱుఁగి వివిధాయుధంబులఁబ్రయోగించిన తదాయుధంబులతాకున కాకుమానుండునొచ్చి హెచ్చిని కోపంబుదీపింప నాటోపంబెనంగ కశ్రుంజయఁ బడెడి నిర్భాత్రుఁడగు పరగించిన నది పగులు నూలులు తేలు లక్షలు నోట్లు నర్బుదంబులుగానై సై న్యంబును గప్పి గాఢాధ శారఁబుఁగావించిన రాక్షసులు నిక్కు తెలియక తల్తెల్లు చుండనదియ నత్యయని వాడిమిగలతూపులఁబ్రయోగించినకుశుం డారా తున సమూహంబులను హతమొనరింపఁ దొడంగెను. అతఁడప్రేటులండప్పించుకొనలేక దనుజులు మూలములు ఖండింపగా గూలు సుహౌన్నతతాళ వృక్షంబులుంబోలె ధరాతలంబునై విగతికల్పలైపడఁ దొడంగిరి.

—* కుశుండు కాటసిద్ధుని బంబులను నాశమఁజేయుట *—

ఇవిధమున న్వబంబు సాశనుయ్యయదాయధనియ్యంబోవుటం గాంచియుత్థంతాగ్రహముంగలవాడై కాటసిద్ధుడు "ఇనీవీఁడెంతవాడు! వీనిని దంబడం దెగఁగొక" యనిపండ్లుగొలుకుచు. కడరిపజలంబులనుచేర గూర్చుకొనివచ్చి కుశునింజూచి "ఓరీ! సిప్రచూచుటకు న్నాటుండవుగానుం డినను నీచేయు కాగ్యంబుకడు క్రూరమైయున్నది. పసివానిం జంపరాదని మొంతతడవు కయూమతిని నీనేరంబులు సైచియున్నను నవ్వుటప్పటికి

దాష్ట్యం దెక్కుడగుచున్నది. మాయపేక్షయే దీనికిగారణము. ఇంక నెట్టిపాపము సంభవించినను సంభవించునుగాక నీ ప్రాణంబులంగొనక మానను. రా! రమ్మ! ఈ సైనికుల నబలుల ద్రుంచితిని విజ్ఞప్తిగ కుము. ఇదే! నీపాలిటి మృత్యువును వచ్చియున్నాను. శిరశాలము నా ముందు నిలుపుము చాలును. నీగతియెట్లుగునదియుం బిమ్మటలోకులెటుం గగలరు. అని యిట్లు బింకంబులు వలుకుచు సునిశిత శరవరంపరాఘాతం బుల నొప్పించిన యప్పుడు కుశకుమారుడు నిజశర పాంశీర్వ్యం జేర్పడ కాలసిద్ధుండేసిన నారాచంబులంద్రుంది యమోఘసాయకం బొందువంట సంధించి యిట్లనియె.

“ఓ నిశాటపతి! ఏగతిని నేను పొందునని చెప్పితివో యాగతిని నీవేపొందబోవుచున్నావు. మువ్వార్తులును నొక్క టయైవచ్చినను, నన్ను జయింపజాలరు, నీవెంతవాడవు? కొంచెము తొలంగక నిలుపుము చాలును. నీ యనురులం గొనియెడను. నోటికొందియుం బ్రేలుటవలన టాభములేదు. నీ శౌర్యప్రతాపంబులజూపు” మని యగ్గడించి యా దివ్యాస్త్రంబుఁ బ్రయోగించెను.

కాలసిద్ధుండు రోమారుణిత లోచనుండై “ఓహో! ఆలాగా! ఇంత టిగర్యముతో యున్నాడవా! మరి అయిన నీగతి యేమగునోకను”మని వలికి కుశుండేసిన శరంబును నిజశరంచేద్రుంది, ఆరు సాయకంబులు వడుంబునను, నాలుగుభుజంబులను, నైదింటిని ఘాలలతంబులను, పదింటిని కరంబులను గాడనేసిన కుశుండు వికసిత పలాశంబుకరణి రక్తసిక్త శరీ రుండై నొచ్చి యతని మెచ్చుచు వర్ధచంద్రాశృతిగల బాణంబుచే కాల సిద్ధుని చేతివిడిచి తుంటలుచేసి వాని శరీరంబంతయును శరంబులచేజల్లు లుబడఁగొట్టెను. అతండుమేన రక్తధారలుతొఱంగ నవ్రేటుల కొక్కింత సోలి తెప్పిరిలి యగుండై వాయువ్యాస్త్రము నేయుటయంబ్రచండమా రుతంబు భూసభోంతరములునిండి కొండలునయిత ముట్టిట్టాగునట్లుచే యుచు వచ్చుటయుమేటివిలుకాడయొప్పు కుశుండు తానును వాయువ్యా స్త్రమునేసి యనురుని యమ్మువమ్ముగు నట్లొనరించి రోషంబడర నిరువది బాణంబులేసి రథంబును, పదునైదింటి సారథిని, పడ నెనిమిదింటి వారు వంబులను రూపుమాపి డెబ్బది భల్లంబులు మైనాటనేసి యలంచుటయుం గాలసిద్ధుండు నేరులేరునెక్కెను. అదియునుం గుశుండు నుగ్గుగావించెను.

మఱియొకదాని నారోపించిన దానిని నయితము హతమునర్పెను. వెండి యు నెన్ని యరదంబులెక్కినను వానినన్నిటిం దునుకలు గావించుటయు కాలసిద్ధం జాశ్చర్యంబుజెంది కేళూలంబుబూని పాదచారీయై మఱి తెంచెను, అతనికి నహాయముగారాక్షసజలంబులు నలువంకలను కుశునిం జాట్టుముట్టి వివిధాయుధంబులు నతినిపైబ్రయోగింపదొడంగిరి. ఒక్కఁడు బాలుం డందఱు మహాజలవంతులైన దనుజులతో లెక్కచేయుక హను చుండుట కడుచిత్రంబని వేలుపులు మింటఁగండి ఈశకుమారునియత్త్రకా శల్యంబును పరాక్రమంబునుంగని యగ్నించుచుండిరి

— కాలసిద్ధండు సుకపమారునిచే జచ్చుట —

అట్టితరుణమున కాలసిద్ధకుమారులు పరస్పర జయకాంక్ష లతిశ యింపగా తమతమ శక్తిసామర్థ్యంబులు మెఱయు వివిధగతులంబోదచు చూపకుల కద్భుతం బాపాదించుచుండగా రాక్షససైనికు లావీశునంగర ప్రకారంబునుగనుచు యుద్ధంబుమాని యుద్ధే నిలిచియుండిరి శత్రువీర భయంకితుండైన రాక్షసపతి తన చాతుర్యంబును జలంబును సంతయు వినియోగించియు దైవబలమును మునివరుని యాశీర్వాదజలమును, బసని పాతివ్రత్య జలంబునుం బొందియున్న కుశునికెటుట నతినిశక్తి నిరుప యోగంబై నిస్సత్విమువం దత్రజిల్లసాగెను లాభమేమిగలదు, అయ్యద నారసి సీతాసుతుండురాడ్రంబైన రాద్రాస్త్రముం బ్రయోగించి కాల సిద్ధుని కంతంబుద్రుంచి నేలబడవైచెను

అపు డతని సైనికులు హాహాకారములుగావించుచు సంగరస్థలిని వీడి పాటిపోవఁ దొడంగుటయు కుశుండు వారింబోనికశరవర్షమునుగురిసి యండఱును రూపడంచెను. కాని కొండతెట్లో తప్పించుకొని యరణ్య మహారాజు మరువుఁజొచ్చి యమరవరుని మరణవార్తం దెలిసిరి. అన్యపా లుండు తత్ప్రకారమునువిని ఇంటింతయనరాని యాశ్చర్యమునుజెంది, యాబాలుని ప్రభావం బనదృశించినదనితలంచి తక్షణంబు జలంబులడు వురికొల్పికొనిపోయి యవనిజా సంభవునిందాకెను. తత్సమయమున కు శునకును, నరణ్యరాజు జలంబులకును భయంకరమైన పోరాటంబుగలిగి జీవతలను నయితము విస్మయాత్మలను గావించుచుండెను.

కుశుండు మత్తసింహ కిశోరంబు కరిగమూహంబునం జొరఁగడి వానిను స్తకంబులంబుగిల్చి చన్నాభిష్ణములుగాఁ జేసినవిధంబున సైనికుల

పాలిటిమిత్తియోయన నిర్మూలముగావింపఁ దొడంగెను. అరణ్యమహా
 రాజానిధంబారసి యత్యంతకుపితుండై జళంబులం బురికొల్పుచుండెను.
 సేనలు నానాముఖంబులం జెడరిపోవును, మారలకూడి శవియుచు బహు
 తర శరజాలంబుల నా కుమారునిపై నడిరింపుచుండ నెతండు లేక మైనను
 వెనుదీయక నెప్పువమున గురునింధ్యానింది బహుతీవ్రంబులును క్రూరా
 బులునునగు సాయకంబులుబరపి పగతురేయు బాధనచూపాంబులం
 గ్రూంచుచు, రథ గజ తురంగ వదానివర్గంబులు నోర్లర్వంజడర సశం
 గించుచుండ, నెటుచూచినను, రథశకలంబులు, మడదంతావళంబుల
 మొండెములును, తురంగ గణాంగ ఖండంబులును, భటసముదయ శరీర
 ములును మెండుగా భూమినిగి పకియండుటయు, సంకంతకు బలంబు
 నశించుటయు సరణ్యభూపాలుండుచూచి యోజించి నిజగంధంబును కుశు
 నిమిడికినోలించి బింకంబడర కొంకక కంకపత్రాస్త్రచయంబుఁదొడిగి
 కడువీకనడరించి జడలువరచిన వెఱవక కుశుండు నిజశరీరము నెత్తుటం
 జొరకైల్లగా పలుతర భల్లంబులుసంధించి యరణ్యమహావతిపైఁజలఁచి
 మించిన పొగుపంబుంజూపుచు, కడుంగడునొచ్చి యచ్చిఁజూతని యను
 పమకక్షిఁ దనలోపెచ్చి పొచ్చినకోపంబున నుద్దీప్తంబులగు క్రూరేషు
 చయంబులేసి నొంచిన కించిన్నిమిలత లోచనండ్లై కుశుండు కంకప
 డెలివినొంగి యన్వీతీయ సాయకంబులచే నయ్యణర్యమహారాజు శవచం
 బుఁజించి విల్లుఖండించి రథమాయ సారథులం బుడమిపైఁజడఁగూర్చెను
 నృపాలుండు ఓరథుండై యెండుతేడునెక్కి నిక్కుదెనయం దోపగుడు
 పట్లు జానకీసుతుండెయు సాయక స్త్రోమంబునడించి “ఇందువలనంగానీ నీని
 పోతరంజడింగి” డని యెంచి లోకభీకరింబైన నారాయణాస్త్రమును
 సిమంత్రకఃకుగా బ్రయోగించెను.

ప్రళయానల జ్వాలలంబోని మంటలెగయించుచు భయంకరంబై
 యామహాదస్త్రము వచ్చుటను కుశుండుచూచి దాని లేడంబుచుబట్టి
 యది నారాయణాస్త్రమనియు; నన్యబాణంబులవలన దాని నడవరాద
 నియు నెఱింగియున్నవాడుగావున, మువిడత్తంబైన యానారాయణాస్త్ర
 మునుచే బిర్రానఁగొని వింటనంధించి మంత్రపూర్వకముగా నానపైఁ
 బ్రయోగించెను.

—* ఆరణ్యమహారాజు కుశునితోఁబోరి మడియట, *

అంత సమ్యక్ప్రభులు రెండును వొండొంటిందాకి యుమ్మతప్రకారమున భయంకరముగా కొంతతడవునారి యొకదానినొకటిమించజాలక నమానబలుంబుగల పగుటచే పిమ్మట రెండును శాంతింబొందెను. తన బాణంబువ్యర్థంబగుట కరణ్యరాజుకినిసి “యన్యబాణంబుల వలనఁగాదు వీనిం బోరికొనునది బ్రహ్మత్రంబొకటియ” యని నిశ్చయించి రయం నన్యదాసాయకంబు నరిపొసేయెను. అదియును భూనభోంతరమెల్ల నిండునటుల జగదీశరంబైన పెనుమంటలెగయుగా చిటటట పటపటధ్వను లతిశయింపగా లోకంబంతయు భస్మంబొనరించునదియుంబోలె వచ్చుచు న్నదానింగని మింటనుండి తత్సచరంబు విఱికించుచున్న వేలుపులుభయమునొంది “అయ్యో! పాపము! ఈబాలుండమ్మహాత్రముచే మడియట నిశ్చయము. దీనికెయ్యదిగలదు? ఎట్లు తప్పించుకొనంగలఁ” డని కలత నొంది యెట్లుకాగలదో యనడి నందేహముగలవారై యారాజుకుమారునకు జయము గలుగవలయునని కోరుచుండిరి.

అతడుంబున బ్రహ్మత్రంబు జఱి తించుచున్న యార్భటంబుఁ జూచి కుశుండు దృఢమనస్కుండై, యాబాణప్రయోగోపసంహరప్రకారంబంతయుం దానును వాల్మీకమహర్షి వలన నభ్యసించి యున్నవాడుగావున, సన్యబాణంబులచే బ్రహ్మత్రమును మంల్పుట సాధ్యము గానినని యనుటం దలంచి, టటాలున తానును సమంత్రకముగా బ్రహ్మత్రప్రయోగముఁ గావించెను. అమానంబులైన రెండుశరంబులును సమాన జలంబుగలపగుటఁజేసి యొండొంటిందాకి మండుచు వానివలన నెగయు పొగలు దిశలావరింపం బోరఁదొడంగిన సైనికులు దిగ్భ్రమంజెంది రాతి బొమ్మలకై వడి నుండిరి. దేవతలు నివ్వెడపడి యట్టెకనుచుండిరి. అక్షయ నిత్యకలితంబులైన తచ్చరద్వయం బన్విధమునం బోంపోరి చూపరుల కేవంక జయంబు గలుగునదియుం దలియకుండుకరణినుండి కడపట రెండును శాంతిలైన.

బ్రహ్మత్రంబు నయితమువ్యర్థంబగుటంజూచి యాణ్యమహారాజు తనలో “హేరా! ఇది మహాదద్భుతముగానున్నది. ఏడుకడులపప్రభావ సంపన్నుండుగా గనుపట్టుచున్నాడు బ్రహ్మత్రమునయితము వీనియెడ నిరుపయోగఁబయ్యె. ఇంక కర్తవ్యమేమి? వీనిం దొరిగొనఁ దగినదితి

యెట్లు?" అని చింతించి సతిశయాకుల మానసుండై యొక్కింత తడవేది యుం దోచకయుండి పిమ్మట ధైర్యం బవలంబించి గదాయుధంబుం గొని యురదంబుపై నుండి దిగ్గనఁ గ్రిందికురికి, దాని ద్రివ్వచు శుశుని శిరంబును వ్రేయువాడై సమీపించెను.

పరాక్రమవంతుండైన కుశకుమారుడు వాడిమిగల యొక కత్తివారి యమ్మున గడతోడన తెగివడులాగున నలిసి బాహువుఁ దెగినటికి మఱి యొక క్రూరాస్త్రంబున శిరంబుఁద్రుంచి నేలఁగూల్చెను. తత్పూర్వమే సైన్యసుంతయు వాతణంబై యుండుటంజేసి తమ యధిపతి నిహతుండగుటయు శేషించిన యల్ప సంఖ్యగల సైనికులు భీతిల్లి యట నిలువనోచక పరుగెత్తి సత్వలంబునఁబోయి, దీనవడనులై శత్రుఘ్నునితో నడిచిన వృత్తాంతంబంతయు మ్రొక్కి నివేదించి నిలిచిరి. ఆ వర్తమానంబు విన్నంతట నుమిత్రానుతుని నోట మాట వెడిలకయ్యెను. నిర్వృణ్ణుడయ్యెను. అధైర్యముతోచెను. అశ్చర్యముమించెను. ఏమిచేయుటకుం దోచినది కాదు. కొంతతడవున కామహా వీరుండు చిత్తంబును దృఢముఁజేసికొని, చెంతనుండు యుద్ధవీరులైన రాజులు మొదలుగాఁగల వారించాచి "మహా పరాక్రమవంతులనం బేరుపొందిన యోశూర! గేనదులారా! వృత్తాంతమును వింటిరిగదా? ఇటువంటి వింత నెచ్చట నైనప్పుడైనను వింటిరా కంటిరా? అహా! అశ్చర్య మాశ్చర్యము. ఒక పసిబాలుని జయింపలేక ప్రసిద్ధులైన కౌర్య బలోపేతులును, బహుశాత్రోహిణీచయ జళంబులును హతంబగుటం దలంపగా దైవతంత్రంబుగా నున్నదిగాని, యన్యమని తోచలేదు. మన శక్తిని పరీక్షించ నంచి దేవుం డిట్లువచ్చి యుర్భక రూపంబున వర్తించుచున్నవాడు కాఁబోలు. కాదేని యిటువంటి వివరీతం మెందై నం గలుగునా? మాయన్నయైన రామచంద్రుండు హయంబును గొనిరావలసి నట్లు నియమించి చెప్పిన సమయంబు సమీపించినది. ఆ లగ్నప్రకారము యాగాశ్వముం గొనిపో వలసియున్నది. మహా మహులైన రాజులనందఱును గెలచి యింతపరిమితును గుఱ్ఱమును తక్షించుకొని వచ్చినారము. ఇప్పుడన్ననో యది యొక బాలునిచే బంధించఁబడినది. దాని నెండరరిగియుం దప్పించుకొని రాజులకపోవుటయే కాక తమ ప్రాణములు నయితముఁగోలుపోయిరి. ఇంక బలంబులమాట యన్ననో, చెప్పువలసినదయే లేదు. ఇప్పుడా వారు వంబును దెచ్చుటయే

దుర్లభకార్యముగా యేర్పడినది. మొదట నేను బాలుండన నెంతయని యలంతిగా నెంచినాడను కావ ఇప్పుడు చూడగా యావిటులవాడనహం య శూరుండును, పరిపూర్ణ దైవ బలోపేతుండును, నైనవాడుగా కను పట్టుచున్నది, కటకటా! ఇతమీద బదుగవలసిన విధానమెట్లుది? ఎంత కష్టము కలిగినది? దీనిండ్లప్పించుకొను విధానము యేర్పడకున్నది. ఇదమిద్దమని నిశ్చయించలేని సుకటమునఁ జక్కుకొంటిమి గదా!” యని

— శత్రుఘ్నుండు రాజులలో యోజించుట, —

దీనముగా పలికెను. రామానుజుం డీరీతిగా జలుకుటయు, నెట్లు చెప్పట కునుం డెలియక రాజులండలునుం ధలలు ప్రవేలవైచి యూరక యోజన జేయుచు, బాలుని శక్తినిగురించి యచ్చెరువు నొందుచుండిరి.

కొంతసేపు వారిండ్లను మోసముఁదాల్చి యుండినంతట నుమి త్రావుత్రుందు తనలో కర్తవ్యమునుగూర్చి యొక తెఱంగున నిర్ధారణం గావించి పృథకులంజూచి మహీనరులారా! మన మీప్రకారముగా యోజించుచుండుటచే ప్రయోజనంబులేదు. ఎదోయొక యుపాయమును చింతించి కార్యమునకుఁ గడంగవలయును. ఊండున్నయెట్లు? ఏరీతివై నను మన హఠంబును గొనిరావలయునుగదా! మీరిండ్లు నొకటియుం చెప్పకున్నారు. అయినను దీనికి నేనొక నిశ్చయ మొనరించినాను. ఏమ నగా, మనలో నేవ్వఁడరిగినను పోవుటయకాని మరలివచ్చుట లేదు. ఇటుల నెండఱను ఇంపుదును? ఏమిలాభము! ప్రయోజనము కలుగకు న్నది. కాబట్టి, ఇంక నాకు సహాయులుగా వచ్చిన మిమ్ము నొక్కని నొక్కనిగాఁ బనిచి యాబాలకుని మూలమున జంపించుటకన్నను, నేనే పోయిపానినిందునిమి గుఱ్ఱంబును దెచ్చెదను. అన్యులం బొమ్మనుటకు నామనం బొల్లకున్నది. ఇదియే నేను చేసిన నిశ్చయము. ఈనారి మన మండఱము నొక్కటిగాచని యాయర్భకుని శక్తి సామర్థ్యంబు లెట్టివో కనుగొండు”మని చెప్పెను.

ఈప్రకారము లక్ష్మణానుజుండు వచించుటయు రాజులండలును, “ఇప్పటి కిదియ చేయఁడగన కార్య”మని తమ సమ్మతముం దెలిపిరి. అంతటికంటె యు క్తమైన విధానము తలంపునకు రాకుండుటచే శత్రు ఘ్నుం డిదియ నిశ్చయముఁజేసి రాజులలోఁదను సైన్యాధి పతులలోఁదను “నేనలను సంసిద్ధములంజేసి కడలింపు”దని యాజ్ఞాపించెను. మత్స్యసం

జన ప్రముఖులైన రాక్షసులును శూర సేనాదులుగు గాజులును, నుమి
త్రాశ్మజుని యాజ్ఞ ప్రకారము నన్నావాముఁ గావించిరి. శత్రుఘ్నుండును
నాయితమై సకల విధాయుధ యుక్తంబైన రథంబు నారోహించుటయు,
తక్కినవాడును తేజలాదిగా, తను తమ వాహనంబు తెక్కిరి. సేనాధి
పతులు డళంబుల నడిపింపసాగిరి, సమరవాద్యఘోషంబును, నైనికుల
యార్భాటంబును నొక్కటియై మిన్ను మ్రోగుచుండగా, మహా సము

— శత్రుఘ్నుండు కుశకుమారునితో యుద్ధమునఁగట. —

ద్రంబు లేడునుంగలిసి పొంగి పొంగి వచ్చుచున్నవో యని తోచునట్లు
బలంబులు నడువఁదొడంగెను. “ఇంతకరకను నడిచిన యుద్ధ మంత పెద్ద
దికాదు, ఇప్పుడు జరుగజోయెడది గొప్ప సంగరము, ఇందు జయోప
జయంబు లెటుల సేర్పడువో చూడవలయు” ననెడి కోరికగలవారై వేలు
వులు విమానములతో మిటనుండి శత్రుకారంబును విలోకించుచుండిరి.

మయినఁ జెప్పఁబడిన రీతిగా శత్రుఘ్నుండు కుశుండున్న చోటునకు
బోయి యరణ్యమధ్యమాన యుద్ధమువలన పృథులతా గుల్మాదులు నా
శమై జయలుగా యేర్పడిన ప్రదేశమున నొకచోట తప్పి నిలిచియున్న
చెట్టునకు యాగాశ్వమును బంధించి తల్పిమీసమున చలంపక కూర్చుం
డియున్న కుశునింగాంచెను. అటుల నక్కుమారునిం బొడిగానే శత్రు
ఘ్నుని మనంబున నొకవిధమైన ప్రేమ జనించెను? తాను విన్నవీతిగానే
యాకుట్టిడు నశ్వ లక్షణములంగను, శ్రీరామచంద్రునిం నోడియుండుట
యతని కాశ్వర్యమును గలిగించెను. ఎన్నెన్నయో తలంపులు పొడమెను
అపు డమృతవీరుండు తేరుడిగి, కుశకుమారుని సమీపమున కరుదెంచి
“ఓయీ! బాలకా! నివేదంధవు? నీదుతల్లిదండ్రులెవ్వరు? నివాసస్థలంబెక్క
డ? నీలక్షణంబులు చూడగా మిక్కిలి యుత్తమములై కనుపట్టుచున్నవి

— శత్రుఘ్ను కుశకుమారుల సంభాషణక్రమము, —

వసివాశవు. ఇట్టివాడ విచ్చోట నిమృతరణ్యములో బోయి బుడుతులల
గూడి తిరుగ నేమిటకీ? మాయాగాశ్వము నేల బంధించితివి? తద్రక్షకు
లైన వీడులను బహుళాతోణి వరిమిత బలంబు. నీ నేమిటికై చంపితివి
ఒక్కడవు బొలుండినైన నీవు కడు బలియాలను ప్రసిద్ధులునునగు శూ
రాశ్రవరుల నెవ్వధంబునఁ జంప జాలినాడవు? ఇటువంటి బలమును, శ
క్తియు నింతటి చిన్నతనమున నే యెటుల నీను ననుకూటినది? నేను నా

యొద్దకు రమ్మని చెప్పిపంపిన నాయాజ్ఞను నిరాకరించుట కేమినిమిత్తము నేనిపు డడిగిన వానికెల్లను క్రమముగా జవాబునొసంగు"మని శాంతమ గు మాటలతో నడిగెను.

మహారాజ లక్షణమూన్నియు ననురియున్నవాడగుచు, ధైర్య గాం భీర్యములతో కూడిన మాటలు పలుకుచున్నవాడగుచు, విలసిల ముఖవి లాసమును రాజ విప్లంబులునుం గలిగియున్న వాడగునైన శత్రు ఘ్నునిం జూడగానే కుశున కతనియందు రసలో వినయ విధేయతా గుణంబులు పొడముటయుఁ దత్కార్యము పచ్చినవారితో వలెగాక శాంత మును, వినమ్రతయు నతిశయింపగా వంశన మొనరించి యిట్లవియె.

అయ్యో! మీరు నన్నుగూర్చి యడిగిన ప్రశ్నలకు జవాబు జెప్పెదను వినుండు, నాపేరు కశకుమాగురించుదు నాయన్న మఱియొకండు గలండు అతని నామము లవకుమారుడు. మేము యిరవురము ను, జానకీదేవి విశ్వలము. మోకు తిండియు, గురుండును, రక్షకుండును, నగువాడు మహా తపోవిధియై వాల్మీకి మునిశ్రేష్ఠుండు మేము యీ యగణ్యముననే వినియుపారిము. అమహాత్ముడైన ఋషీకుల పుంగవుని శృంగవిశేషము. మేము సకల విద్యలును గ్రహింపగలిగితిమి అత్రువిద్యయందు మమ్ము జయింప నెం. వానికి మావిగాదు, ఇదియూ మునిండుని యనుగ్రహబలము. ఇంక నశ్వమును జంధించిన కారణమును వినుండు. మీతురంగము మాయాశ్రమభూమికి వచ్చినది. చూడగా రాని ముఖమున నొక జంగారుతేకు లిఖింపఁజడినది కట్టఁబడి యున్నందున దానిఁ జదివెతిని. అందు "అయోధ్యా పురవరుండును, శోన రాత్మజా నందనుడును, నైన రామచంద్రుండనడి నేను తురంగ మేద యుగము జేయుటకు యత్నించి దీక్షఁబూసి, ఈహయమును భూప్రదక్షిణార్థముగా విడువగా వచ్చుచున్నది. ఏత దశ్య రక్షణార్థమై మదీయానుజుండగు శత్రుఘ్నుండు సైన్య సమేతముగా వెంట వచ్చుచున్నాడు. లోకమున, నెచ్చినేనియుం బరాక్రమవంతుడు, గలిగియున్నచో యీహయంబును జట్టవచ్చును, వెంట వచ్చుచున్న సోతమ్ముని జయింప వచ్చును. అలాగు చేయుటకు శక్తిలేనిచోను తురంగమును పూజించి కానుకలొసంగి మదీయానుజుని పరియాదఁగావించి సాగవంపలసినది"మని ఁఖింపఁబడియుండెను. దానిసమాది యాశ్చర్యమొంది "ఎట్లా!

శార్వవంతుడున్న కట్టవచ్చుననియు లేనిచో పూజింపవలయుననియా! బ్రాహ్మించెను. ఇది సూతనవిషయముగా తోచుచున్నదే! లోకము గొడ్డుపోయినవనియు, ప్రపంచమున కంతటికిని దానే వరాక్రమ వంతుడనియు, డనకు మించినవాఁ డింక లేడనియుం కలంచి రాఘవేశ్వరుం డిటుల బ్రాహ్మించెను గాఁబోలు. ఇది తగునా! మఱి యెవ్వడును నంకటివాఁడులేదా! ఆశ్వుమేధ మొనరించుట నులభమనియు, తన బెడరింపులకును, తన ప్రతాతమునకును జగంబున పౌరుషవంతు లండఱును వెఱచి తనచే నిడువఁబడిన హయంబును పూజింతురని తలంచెనా! అయ్యో! ఆ రాజన్యుడు మిక్కిలి పొరబాటు నొందెను. ఆయన తలంచిన ప్రకార మెప్పుడునుం జరుగదు. ఈవాయానన బద్ధంబైన పట్టంబును చూచి నతఁడు నయోధ్యాధిపుని సామర్థ్యంబును పౌరుషంబు నెట్టివియోచూడవలయుననెడి శోధికకలవాఁడనై నేను మీతురంగంబును జట్టుకొని కట్టినాడను, ఇందు నేను చేసిన యక్రమమెయ్యది? మాయాక్రమ భూమింబ్రవేశించుట యొకటియు రఘువరుండు వీరాగ్రేరథుల నఱుంగఁజాలక యాగముఁ జేయఁడలంచి పట్టికఁ గడు నిజ్జ్వరంబున బ్రాహ్మించి కట్టుట యొకటియు నీరెండు కారణములును నేను గుఱ్ఱమును బంధించుటకు చాలియుండిలేదా! చాలినచో నాయందు నేరముగలదని చెప్పఁగలరా! వరాక్రమవంతుడైన వాఁడెవ్వం డాపట్టికంగని యూరకుండుటలకుఁడలంచును! శర్వమునుం దెలిసినవారైన మీరే యేని ద్విషయమునుగూర్చి యాలోచింపుడు. ఇంక మీసైవ్యములను సైన్యాధిపతులనుం జంపుట నేరమని పలికెడరా! అందును నావలన తప్పు గలుగదు, కంతముతో నేను హయంబును గట్టినాడిను. నన్ను జయించి కాని దానిం గొనిపోవుటకు సాధ్యమగునా! ఈమాటలే నేను వారితో చెప్పినాడను. వారు నాతో యుద్ధమునకుం దొడరిరి. గంగరమున బాణాది సాధనములతో వారు నన్ను నొప్పించుచుండగా, నేను వ్యర్థుని చండమున నూరకుండునా! నావలన నైనంత శార్వవంతు జేయవలదా! నేనునుం బోరాడితిని, వారు మడిసిరి, జయాపజయంబులు దైవాధీనములనుట లోకప్రసిద్ధమే కాదా! కాఁబట్టి యోరాజచంద్రా! నేకో, నాయ్కు విరుద్ధముగా నేదియుం జేయలేదు, ఇప్పుడు మీరు నన్ను ప్రక్షింబిన వాని కప్పితిని విస

యంబున జవాబుఁ జెప్పినాడను. ఇంకపై మీరెటుల తోచునో యా విధమునఁ జేయు”డని వలికెను.

— శత్రుఘ్నుండు కుశునకు సదుద్ధిని జోధించుట. —

ఈ తెఱంగున కుశుండు చెప్పిన మాటలువిని శత్రుఘ్నుండు జాబాబులు యాకృత్యము, లక్షణములును, రాఘవేశ్వరునిం దలంపించు చుండుటంగని మనంబున సంశయంబడరగా “ఇదియేమో నామనంబున సంజేస మంతులందీ నన్నుం గలంచుచున్నది. ఇట్లుగుటకు కారణమేమి? సీతా తనయుండనని గదా చెప్పెను. సీతయెవ్వరు? మావదితయేకదా? మా యన్న లక్షణుండు జామెయ నోడ్కొనివచ్చి, నేను తలంచిన చండమున నియ్యడవిలో విడిచి యరిగెనా? కాదేని మఱియెవ్వతెన్నెనను సీతయును పేరు గలిగియుండి యామె కీకట్టుండు జన్మించియుండునా? ఇటుల తలంచుటకునం గారణముకలగు, ఎట్లనగా, వీడు తన తండ్రి వాల్మీకియని చెప్పెను. ఎటుల నిశ్చయించుటకును, వలను గాకున్నది. ఏమైనను, నవ మస్థుఁడ కోమలసుండరాగుండును, కాలుండునునైన వీనితో యుద్ధముఁ జేయుటకు నామనని బొల్లకున్నది. ఈ కుమారుండున్ననో, సామాన్యముగా యాగాశ్వమును విడుచునట్లుండలేదు. ఏతద్వియమునుగూర్చి తలంచినపుడు వీనితో సంగరముచేసి తీరవలసినట్లే యున్నది. అరణ్య మహా మాయాదుల నశంఖ్య డళుంబులతో నితం డొకండేకడా సంహరించినది. అది తలంచినపు డితం తద్విషయ పరాక్రమ యుక్తుండని చెప్పవలసియున్నది. ఇవ్విధంబున మనంబున నెన్నియో యోచనలు పుట్టుచుండెడిని, చూతము. అయినను, నేనింకను వీనితో మంచిగానే సంభాషించి హయంబును విడుపుమని జోధించెడ. నాపలుకులువిని గోడిగను విడుచెనని నరి. అటులచేయత నిరాకరించెనా? కర్తవ్యమును విస్మృత యొజించెడగాక” యని తనలో నిశ్చయించి కుశకుమానుంగని.

అర్చకా! నీవు చేసినకార్యములు న్యాయములైనను, నన్యాయములైనను, భవద్వాక్యములు విసగా నామనంబున కేంశయు సంతోషముగలిగినది. ఇప్పుడు నేనొకమాటఁ జెప్పెదను వినుము. ఏమనగా, త్రిలోక పూజ్యుండును, జగత్ప్రసిద్ధుండును, మహానురాక్రమ గురుండను, ను తమోత్తముండును, నైన గానుభద్రునిచే యాగార్థముగా విడువఁబడినదియు, నావలని రక్షింపఁబడు చున్నదియెనైన తురంగమును

గర్జుటయు, దానికొభక్తై వచ్చినవారిం జంపుటయు, మంగివనులు కానేరెవు. నీవన్నచో బాలుండివు. కుమారత్వమునకుం జగినట్లే, యితి సుకుమార గాఢ్రుండవు. ఇటువంటి నీకు చెబువు గలిగించుటయు నలంచుటయు నామనింబునకు తృప్తికరమైన పనులుగా తోడిలేదు. రామచంద్రుని కార్యమునకు భంగము కలిగించుటకు, హరిహరారులకు సైతము శక్యము కానేడదు, ఇంకనీవా! యిత రాముఁ గలిగించువాడవు. ఫసితనముగాన హవిస్సధులం దలంపక చేయరాని కార్యముం జేసినాడవు ఇరిగినవట్టు ఇరిగినది, దానినిగురించి యిప్పుడు తడవఁ బరిలేదు. యుద్ధముచేయుట యనిన శూరుండు సమూహునితో చేయవలయును, నీవంటి చెంపఁగొట్టి, వనగారు బాలులతో నావంటి విక్రమ సంపన్నుండు సమర మొనర్చినచో లోకు లేమనెదరు! నన్ను నిందింపరా! రథగజ తురంగ వదాతి చయంబులు గలిగి నుచు స్వరాక్రమ కలితుండగనెడి ప్రసిద్ధిని వడసిన వాడనై నేను. చిటుతవాడవును, నక క్కుండవును, పాదచాతుడవును నగు నితోడ యుద్ధముచేయుట యెట్లు! యుక్తమును, ధర్మమునుం గాని కార్యము, కనుక తెలియఁజెప్పెదను. నా పొంచి బుద్ధి మాటలువిని మా సైనిధవమును విడిచి, సుఖముగా నీకల్లియొడ్డుకఁ జోలు చేరి సంతోషమున నుండుము. కాదేని ముప్పుగఁగలుగుట శక్యము నీకు ముప్పుచేయుటకు సమ్యక్తి లేనందువలననే నేను యిటుల చెప్పుచున్నాను.

తెలియక గోదై నం దప్పచేసినపుడు, చిన్నవారలకు పెద్దవారు తెలియజెప్పవలయును పెద్దలు చెప్పినట్లు విని చేయవలసినది బాలుర కత్యావశ్యకము. అది వారికి జ్ఞానుకరము. బాలకా! ముంగిశట్టును, గర్వమును వీడి నాయుపదేశ ప్రకాశ మొనరింపుము. నీవు తురంగంబు నొప్పించుకుండి సంతమాత్రమున నేను దానిని విడిచిపోవును? వృథా ప్రయాసమునకేల బూనికెదవు! వలదు వలదు. లేని విషయకు దెచ్చి తలపైఁ బెట్టుకొనుట బుద్ధిమంతుల లక్షణము గాదునుమీ! యని హిత బోధఁ గావించెను. వీరాగ్రేసకుండగు శత్రుఘ్నుని కలుగులు విరుచున్న కుశకుమారుండు వచ్చి, “రాజోత్తమా! నాయుండు ప్రియంబు గలవారలై, మీరు దెప్పిన హితోక్తులు నామనంబునకు సంతకముఁ గలిగించెను. కాని యైనను, నివి నావంటి శూరునకుం దెప్పదగిన మాటలుకావు. నా

మాన్యుల కిటుల చెప్పవలయును. మీరు చెప్పినవానిలో నన్ను వెఱపించు వలుకులు కొన్నిగలవు. అట్టివానికి నేను భయమొంది వెనుదీయవారడ మగాను. ఆలోచింపగా యీమాటలన్నియు, నాతో సంకర మొనరించినచో జయము గలుగదని భావించి వెఱపు కథనం చెప్పెడివిగా జూప ట్టుచున్నవి, కానియెడల నన్ను జయించి కాని, హయాబు గొనిపోవ రాది దృఢముగా చెప్పినపుడు మఱుమాటం చెప్పకేమిటి? ఇట్టి శోధ నోక్తులనువిని సైంధవంబును విడుతునని తలంచితిరా? అదికల్ల. గభగ బాదులు లేవనియుం బాకచారినియు, బాలుండననియు, వనమానుండనని యుం చెప్పితిరి. ఇంతకంటె హాస్యాస్పదమైన వలుకులు గలుచునా? మీరు చెప్పినట్లున్న శేకగదా? మీసైన్యమును, సైన్యాధిపతులను హతమొన రించినారడను. ఆవిధమును మీరు యోజింపక పోవుట విచిత్రగాయున్నది, మీ యన్నగారైన రామభద్రుండు లోకపూజ్యాండనియు, మహాశౌర్య వంతుండనియు, మీరు జగత్సృష్టి పరాక్రమ కలితులగనియు చెప్పితిరి. ఐననేమి? అట్లే యగుచుకు గాక, ఆవిషయమునుగూర్చి వలుకుటవలన ప్రయోజనముగాదు. అంతటి వీరులైన తాగు సామాన్య మనుజుని చంకంబున నమయము వచ్చినపుడు శౌర్యముం జూపక యుపదేశ వా క్యంబులు వలుకుట యుక్తమగునా? శూర లక్షణమినగా యిదియే య గునా? మీవాక్యంబు లెట్టివైన వగునుగాని నేను వానిని లెక్కజేసి మీ రు చెప్పినట్లు చేయువారడను గాను, మితియొకసారి చెప్పెదను. మీరు శక్తిగలవేని నాతో పోరాడి జయించి హయాబును గొనిపొందు, శక్త్య ముకాదని తోచినచో మాఱుమాటలు వలుకక వచ్చినదారిం జూచు కొని పోవచ్చును. అశక్యమును నేను విడువను. ఇంద్రాదులు వచ్చినను, నన్ను గెలిచి దీనిం గొనిపోవ జాలరనుట సత్యము శౌర్యముం జూపు టయో, మరలి పోవుటయో, మీరు వచ్చిన తెఱంగున నొనరింపుడు. ఇంక నేది ముం చెప్పవల"దని ఖండితముగ బలికెను.

తాను చెప్పిన హినోక్తుల నాడరించి కుశుండు వెఱపక బలికిన వాక్యంబులు విని శత్రుఘ్నుండు, తనతో యాజ్ఞాబునితో యుద్ధముజే యుట కిష్టము లేకున్నను, యాగాక్యముం గొనిపోవలసినది యగత్యమగు టచేరెను, దాని నాజ్ఞాబుండు విడువకుండుటచేరెను, సుదర్శమునుగూర్చి యాలోచించి, కుశుని మూర్ఖపు పట్టుకల శోపముం గలిగిరనుపదియై

యున్నను, వేగిరవకుట యుక్తముగాజని మతియు నుపాయమారసి యాచిటుతవాని కపాయమును గలిగింపక తమగుట్టమును గొంపోవుదారింజూడవలయుననియుం దలంచి సైనికులఁబోది “ఈబాలుం డెన్నివిధములఁజెప్పినను, వివేకముచాలమిచే నావాక్యములం బ్రకటివికి మూఁఫ్ఫమును చూపుచున్నాడు, ఇంక మీగు వీనింబట్టుకొని బంధించి తురంగంబును విడిచికొనిరండు” అని మీజ్ఞాపించెను.

శత్రుఘ్నుఁడటులచెప్పగానే సేనాధిపతుల యనుజ్ఞంబొంది సైన్యములుకుతునింజాట్టుముట్టిరికొండతాకుట్టనింబట్టి బంధించుటకును, కొండలుతల్లడంబుకట్టు వడలించుటకునుగమిపించిరి. సేనలాలాగునం బ్రయత్నమున గవియుటయు, భూచుతానుతుండు పారివిగణింపక గుంధర్విగావించింయుంబున వనేకశరంబులు ప్రయోగించి లాఘవంబుఁజూపిన యాపాయకంబుల తాకునోర్చి నమిపమునికరుగలేక సైన్యమును వెంటదివిచ్చి వెలుకనఁజాలఁజొచ్చెను. అపుడు సేనాపతులు వదాతినముంబున గుంధర్వహంబుంబురికొల్పి మరలమరం గవియుంబందొడంగిరి కాని ప్రయోజనముగలుగదయ్యెను, సైనికులు పూచిన మోదుగులుఁబోతె గత్తసి కత్తలులై సోలుపారును, సొక్కుపారును, కూలుపారును, తెగుపారును, నొకరిమాటున నొక రొదుగుపారును, శవంబులఁబై పైచుకొని పగుండుపారును, వెచుకగు మరలచూచుచు పరుగెత్తువారునునై గజబిజింబడఁజొచ్చిరి. ఆపామాశ్వవరాక్రమయుతుండును, బహుతిరాస్త్రవేదియు, మహానిపుంబుండును నగు కుశకుమారుండు, శత్రుఘ్నుండుచూచి యచ్చగుపడుచుండగా నిజశక్తి బయలుపడ నమృతవానంగురిపించి విజృంభించి యలంచి నాశమొనరిం

— పశుండు శత్రుఘ్నునిసేనలను నాశమఁజేయుట, —

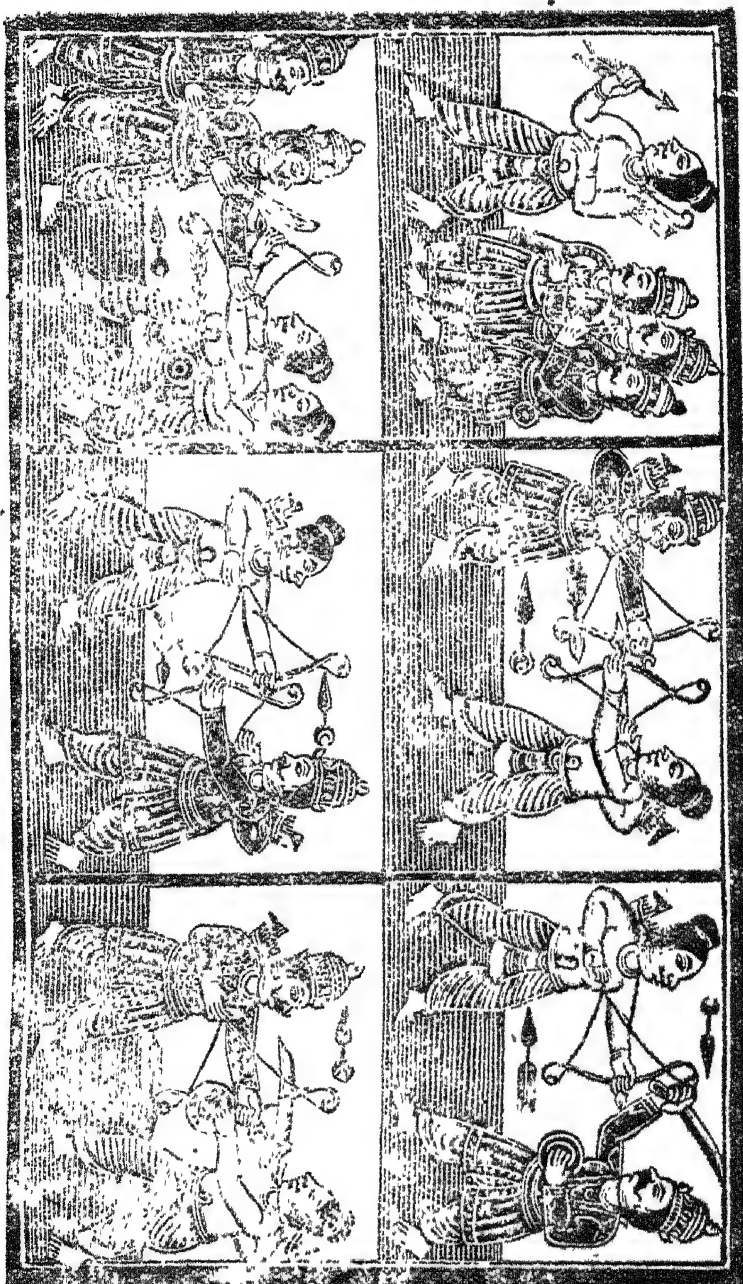
చున్నప్పు రథంబులుగూలెను, గజంబులుహలేమయ్యెను, తురంగములుమడిసెను, సాధులుచచ్చిరి, వదాతినమూహంబులనాశమగుచుండెను, రథశకలములును, గజఘాతములును, హయాంగంబులును, సైనికుల తనవులును, నెటుజూచినను గుట్టములుగుటలు, ప్రోవులు బోవులు గబడఁజొచ్చెను, ప్రవాహతుల్యంబై రక్తముబారుచుండ నంగుశవంబులు నాయుధంబుల శకలంబులుండేలుచు కొట్టుకొని పోవునుండెను. “ఈహాబాలుం డొక్కరుం డెంతటివనిచేయుచున్నాడు? ఇది కడువింతగాయున్నదనిశత్రుఘ్నుం డాశ్వేర్యమునది ముక్కుపైవ్రేలుచెట్టికొని యట్టె కనుచుండెను,

భయంకరమైన యాకుమారుని పరాక్రమమునకాగ లేక తుడకు జలంబులు పటాపంచలయ్యెను.

ఈలాగున నిశ్చయమున కుశునివలన హతంబగుటం గాంచికత్తు ఘ్నుండు తనలో “ఓహో! ఈ చిలుతవాడలతులం బోయెనువాడుగా నుండలేను, ఇంక నూరకుండుట కర్తంబుగాను ఇప్పటికే యెక్కోయిటో హింసల బలంబులు నాశమయ్యెను, ఎండతో మహావీరులు మడసిరి, ఇంత కార్యమును బాటుండే కదా చేసెను, ఇపుడన్ననో, నేను చూచుచుండగనే నేనలను పడరానిపాట్లు నొందించి నేలఁ గూల్చుచున్నాడు, మదీయ పరాక్రమముంజూపి, వీని గర్వము నడంపక తామసిండుట యుక్తముగా కర”దని యెంచి నేనలను తత్పరులను తని వెనుకకునురలి రానియోగించి తాను ముందుండి యుద్ధంబును కుశునిదాపుకుఁదోలించి కోపంబుగదుర నక్కుమానుంజూచి యిట్లనియె.

“ఓరి బాలకా! నీకు మేలుగోరి యెన్ని విధములుగా నేను మంచి మాటలు చెప్పినను, నా వాక్యములన్నియును బూదిలో హోయమునలె చేసి దౌష్ట్యమునకుఁ గడఁగితివి, కలంపుగా, నీవు కడు దుర్మార్గుడననియు మాన్పిండ్డననియు, వివేకహీనుడననియుం దోచుచున్నది, కానియెడల నిటుల చేయుచున్నా? ఇపు డింకొకసారి నీకు బుద్ధిఁజెప్పచున్నాను, ఇప్పటికే నను బుద్ధిఁ దెచ్చుకొని తురంగము జోలిపడి కడలిపోయి నియాశ్రమమునుజేరి సుఖింబున నుండుము, ఇంతవరకును నీవుచేసిన య గర్వములం దలంపక మన్నించి నిన్ను విడిచెన, అటుల చేయనేని మదీయోగ్రాస్త్రంబుచే భవత్ప్రాణంబులంగొనుట నిశ్చయము నిన్నింకవిశువంజూర! యని చెప్పెను.

అటుల సతండు బెకరించి పలుకగానే కుశుండు చలింపని మనస్సు గలవాడై యలక్ష్యముగా వికటంపు నగవునగి “రాజేంద్రా! మంచి మాటలు బలికితిరి, నేను దుష్టుండననియు, మీపలుకులు విన్నతిననియు నింక నన్ను మన్నింతు లేదనియుఁ జెప్పితిరి. ఇపుడు నాదౌష్ట్యం బె య్యది! మొకట నెంతచెప్పినాడనో యదియే జేయుచున్నాడను మీరు నాయందు కనికరించవలసినదిగాని నాతప్పులు మన్నించి విశువవలసినదిగాని నేను, మీదయకు నేను కాచియుండెడి వాడనుగాను, ఈ బెకరింపు మాటలు విని భయంబొంది గుఱ్ఱమును విడిచెడనని తలంచితిరి కా

హనుమత్ శ్రీకృష్ణునిచే న. ౭ శతముః కీర్తనం.

హోలు, అటుల జరుగనేరదని మొదటనే చెప్పితిని. ఇప్పుడును నంతయే నేను హయంబును విడువను. సామర్థ్యమాగలిగియున్నచో విడిపించుకొని పోవచ్చును. అశక్తత వెల్లడియగునట్లుగా, యుద్ధరన్నధుండనై నిలిచి యున్న నాతోడ సోరాడ నోడి, మాటిమాటికిని వితులును హితోక్తులునుం బలుకుచుండెడలే! ఈవాక్యములు విన్నదేవా రెవ్వరు? మీకు సంగర మొనరింపఁగల శక్తి గలుగదని తెలుసుకొంటిని. వృథా జల్పములు పలుకుట వీరుల లక్షణముకాదు. తిరిముగ్ధుని తోడెనేని మిన్నక మీచారిని మీరు హయంబుమీచి యాన వీడిపోవచ్చు”నని చెప్పెను.

— శత్రుఘ్న కుశకుమారుల యుద్ధము, —

శత్రుఘ్నుం జాకుశుం డలుల వలుకగానే యాగ్రహ మధిరించుటయు కన్ను లెఱ్ఱజేసి బామలు ముడివడుచుండగా, ఎట్లా! ఏమని పలికితిని? ప్రేలడంతటివాడవైన నీకింక యుగాంకారమా? వచ్చినప్పుడే విన్నుం భారిగొనక కనుకరించి యింతండవు నామవచనంబులు పలుకుచుండినది నేరమైనది నా యుపేక్షచేతనే యనేకులు యుద్ధవీరులుచచ్చునట్లేర్పడినది. ఇంక నిన్ను శిక్షింపక విడుచుట పాడిగాదు ప్రాణములెల్లు రక్షించుకొనెదవో రక్షించుకొను”నని యాశ్రుడై పలికి సండ్లు గొలుకుచు వాడిమిగల తీక్ష్ణబాణంబులు వింటునంధించి శుద్ధనర్మణుడైన యామహుండు కుశుని గడితేర్చువాడై ప్రయోగించెను.

తనపై శత్రుఘ్నుండు ప్రయోగించిన భల్లంబులనుకుశుండనాయానంబునంద్రుంది తొంబది శరంబులేసి రథాశ్వ సారథులంగడవిన బాలుని లాఘునంబునకు లక్ష్మణానుజాండు విస్మయించి యొందు తేరెక్కి కోపించినను మండిప పెక్కుదివ్యాస్త్రములుపరపి కుశుని సునుర క్తధారలుగాఱునట్లు చేసెను, వారికిరువురకు సయ్యదనున భయంకరంబగు సమర మారంభ మయ్యెను. బంకారులు ప్రయోగించుచున్న శిలీముఖంబులను పూన్కిమై నొండోరులు ఖండింపుచు నప్పుటప్పటికిని శౌగంధమాను, రోషమునుపట్టుచలయు నగ్గలమగుచుండ పోరాడఁ దొడంగిరి. ఆయుధంబు గడుచున్న దేవతలు, శ్రీరామ రావణుల యుద్ధమున కెనయై యున్నదని యాశ్చర్యముగొంది యట్టే చూచుచుండిరి. శత్రుఘ్నుం జాగ్నేయాస్త్రమునే సిన కుశుండు వరుణాస్త్రమున దాని నడంచెను. మేఘబాణంబు ప్రయోగించి చీకటులు గవ్వనట్లు కీయుటయు సమీరసాయకంబుచే యామ

బుల్లు పట పంచ లొనరించి నిశిత భల్లంబులు శత్రుఘ్నునిమేన నాటనే
సెను, మేటివిలుకాడైన యతండు మిగుల నొచ్చి జేరా! ఇంతిశక్తినికు
గలిగియున్నదా! నీప్రాణంబులు గొనకమాన” నని యాగ్రహోద
గ్రుండై లవణాంతకుఁజొక దివ్యశక్తింగొని ప్రయోగించిన, యెదాస్త్ర
ముచే కుశుండు దానిని ఖండించి శైలసాయకమును పొగించెను, దాని
వలన గొప్పగొప్పశిలలు మింటనుండిపడ నారంభించుటయు సైన్యములు
వేలకొలది మడియసాగిరి, అది శత్రుఘ్నుండుచూచి వజ్రాస్త్రమునేసి
యాశరంబును ఖండించి మహోగ్రంభై న శూలంబును ప్రయోగించెను, ఆ
శూలంబు ముడుచుచున్నటుయు, పాశుపతమువలన కుశుం డాబాణం
బును పమ్ముగావించెను, ఇటుల తా నేయుచున్న శరంబుల నన్నింటినిం
దునిమి తనపై వాడుతూవులు ప్రయోగించి నొప్పించుచున్న కుశునిపై
నలుక యతిశయింపగా, ఇంక పీనిని మట్టుపుట్టక తడయరాదని నిశ్చ
యించి, నైష్ఠవ-బును బాణంబుదొడిగి ప్రయోగించిన నది భయంకరము
జోవెడలుటయె కుశుండు పెక్కుసాయకంబులు రానిపై నేసెను వానినియా
దివ్యశిరః-గురకుగొనక వేగముగా పర తెంచి యతని చేతివిల్లు ఖండించి
మేనగాడిని కుశుం డావేటునకు నిలువరింపజాలక యొక్కింతసామ్యపిల్లి
యల్లన దెల్పిరిల్లి “ఓహో! ఆలాగా! ఇంకనావ్రజ్ఞ నిండు బాగుగా నెఱుం
గునుగాక” యని మఱియుక విల్లుగైకొనిన శత్రుఘ్నుండాచిలుతఁడుగొన్న
వింటిం దునిమి, వెంటయుంకైకొనిన శరానంబు నన్నింటిని ఖండించి బా
ణరహిత హస్తనింగాంచి మేనంతయును నెత్తురుధారలు గాఱునటుల
చిల్లులుబడంగొట్టిన, యమ్మేటిశూరుని పరాక్రమంబును నేర్పనుంజూచి
కుశుండు తనలో “బలీ! ఇతం దద్వితీయ మహిమాన్వితఁడుగా, ననుపట్టు
చున్నాడు ఇతని తేజమును నత్యధికమైనది, ఇంతవంతును నాచేతివింటిం
ద్రుంచినవాడే కలుగఁడు, ఇచ్చిహాశూరుండు నాశరానంబులను ఖండిం
చుటయు మిక్కిలి శాధకలుగునటులం గొట్టుటయు విశేషమైన విషయ
ములు, ఎంతవలననోగాని, ఈతని శూలంప పరవిగాడనితోచి మనం
బున ఇంకకలుగుచున్నది ఎన్నఁడును కలులొలిగి నేనెఱుగను దీనికికార
ణము స్ఫురింపలేదు, ఏమైనను సమయము వచ్చినిపుడు వెన్నుజూపుట
శూలబాణము కానేరదు కదా! నాశక్తిగొలందిఁ జోరాడవలయును
గాని యిపుడు వెనునేయ వచ్చునా! ఛీ! బట్టి బన్దమా! కానిమ్ముఖిత్తం

బుగ్గొని యతని తేరుమీదికిలంఘించి యొక్క ప్రేటున ఖండించెనుగాక
యని నిశ్చయించుకొని మహాహావముతో మిక్కిలి వాడియైన నిజఖడ్గ
మును జరాలనదూసి మత్తసింహంబుపై కురుకు సింహ కిశోంబు క్షణం
గున గయంబుమెఱయి శత్రుఘ్నునిమీదికివచ్చిన మామహాహవముండు
కుశుని యత్రేకంబునుతీలంపును నెఱింగిగగన శ్రీరామశత్రుబుదొడిగి
యాకర్ణాంతమునుదిగిచి యేసెను. తచ్చక్రంబు మిక్కుటమైన శబ్దముతో
వెలువడి వాయువేగంబునవచ్చి కుశు వాలుండ్రుంచి వక్షంబుగాడివయూ
బాలుండు భయంకరమైన రామబాణంబు తాకునకుసైరించి నిలుచుటకు

— శత్రుఘ్నుండు కుశుని మూర్ఛితుంజేసి కొనిపోవుట, —

శక్యముగాక గాఢమూర్ఛావృతవంతుడై నేలవ్రాలెను. అటుల కుశుండు
మూర్ఛిల్లుటయు శత్రుఘ్నునిజలంబు లత్యంతస్థానంబున చలలేగి అడు
కాగ్రహని బొగడిరి. వేలుపులును మింటనుండి యతనిని మిక్కిలిమెచ్చి
కొనియాడిరి. శత్రుఘ్నుడంత కుశునించెచ్చి తన రథంబుపై విడుటకాజ్ఞా
పించి యాబాలునిచే కట్టబడియున్న యాగాశ్వము కట్టువిడిపించినయది
యచ్చహమున నకిలించును నుత్తరముఖంబై యయోధ్యమార్గముం
బట్టి పోవఁదొడంగుటయు, కుశకుమాగుంగొని, జలంబులు వెంటనడు
వగా నుమిత్రాద్వితీయ నందనుండును దానివెనుకఁబోవ నారంభించెను.

ఈ ప్రకారము కుశుని మూర్ఛితుంజేసి యతనిని తన రథంబుపై
బెట్టుకొని శత్రుఘ్నుండు పోవుచున్న సను ముంబున, యాచిన్న బాని వెంట
నుండి యుద్ధప్రకాంశంతయుం బొనునుండిన శబరార్భకులు మిక్కిలి
చింతనొంది వేగంబున బాల్మికాశ్రమంబునకరిగి, సీతామహాదేవింజూచి
దండంబులుబెట్టి, మొకటనుండియు, జరిగినవృత్తాంతం జంతయు నివేదిం
చిరి తన ముద్దుపట్టి నవ్వడోరాజాకండు మూర్ఛింజేసి యరడంబుపై
విడుకొని పోయె నను మాటలు వినిగానే ముఠానిరికిన యనఁటియుం

— * కుశునివృత్తాంతమునువిని సీత మూర్ఛిల్లుట. —

బోలె మూర్ఛాక్రాంతయై యెరిగి మునికన్నియులుచేసిన కైశోవచార
ములచే కొంతవిడికి తేలివినుండి కొనుకువలంచి కన్నుల శోకాంబుధార
లుకుల మహా దుఃఖముతో “హా! కుమారా! సుఖ భారస్వరూపా! నిజల
గుణాభిరామా! నకలచిద్యాకుశలా! కౌన్యనిధి! అయ్యో! నాముద్దుపట్టి
నీవు నీయన్నతోగూడి రాక సయరణ్యమున నేల నిలిచితివి! నిలిచితివి,

పోతాడు. ద్రవ లోకాస్తంధనమును బంధించి నేమిటికి బంధించితిమో నాని
 నేటవచ్చినవారిలు విడుపుమని యడిగింపుడు విశ్నవవలదా! వాని
 వ్యర్థముగా నారాదులయు, పెక్కురుయోధులగుపులయు నేమిటికిఁ బట్టి
 మనులన్నియు స్వయంబృతౌమరాధములేకాదా? ఏమిలాభము? నిన్నకొన్న
 వంతుడవై నరు, లోకమునందెఱునునిది లోకమునాటి యెఱుమిది
 నిన్నువందన పత్రమువలెను గలుగరా! అపవయమును స్మరించువలె
 దా! బాల్యచేష్టలు తొడకు నిశేషుస్వదచ్చెనుగదా! తనలోఁ బట్టిన
 డిది నేనెట్లు ప్రాణంబులు భరింపగలను? ఇంక నాత్తు కల? కలుగరా!
 నను మిక్కిలి వ సాక్ష్యమును విచ్చుపట్టి యన్యత్రవరా? నవోయిదు
 మాట విన్నవని మోక్షతోఁబంగిపోవక యింకను ప్రాణములును చిత్తున్న
 వి. ఇట్లుండుట నాకర్మమువలననేగాక మతయమునను? వా! ద్రవమా! ద్ర
 వమా! ఇచ్చుట కొంతయుఁజుటనొంది ముందు నయిదును నిరర్థకము
 గాక ఈ సిద్ధంబునతోకాగ్ని దగ్ధమౌనవండునును బంబల్యమున నేమిటి
 వా! ఇంక? నేమిగతిగలను? పరమమపిత్రుండము, ఏగింపప్రకృతిశాస్త్రం
 యుశోధనుండును, కరుణాధాముండును, లోకాధిపముండును, సర్వశుభ
 లక్షణక్షయండును, నై న నావిభునికి కానిదాననై దిక్కు లేనచిదముననిన్న
 హారణమున సల్లాడుమండ? నెకరించి పరమలపోనిమండ న చాల్చికిను
 పార్చి చందీసియాదా? చిది కన్నలెండ్రొన్నను మిన్నగానకుం గొదివగలగ
 కుండునట్లు తగినచండంబున వలయునన్నయింకొచ్చి కంటికి రేప్పయిం
 పోలె రంజించుచుండ, ద్రవాను గ్రహంబునను, ముసవతుని యాశీర్వాద
 జలంబుననుగలిగిన ఇక్కు మారుల నిడుపుంబొంది కొంతయుఁజుటనొంది
 చింతిపడిచ భర్తన నదా భ్యానించుచు, కొంతదిల్లినై యులెలాగు కాలం
 బుగడపుచుండు నారిన? రీ! ఓ భగవంతుడా! ఇది మును నీకు పన్ను
 గాతోఁడను. ఇక నాకుమారుని ముద్దుమొగంబు నెఱుఁ మోడిగలను? కానిది
 పడిపెంచి తెచ్చి నాకస్పగింజుపట్టి పుడ్తొట్టు లెవ్వరున్నా? ఇపు
 డిచ్చోట మునివకుండు నయిదును లేడయ్యె. మత నే నెప్పుని ప్రార్థిం
 పుదును! ఈశౌకాంబుధి! దరించుట కేవియుపాయ! మని యామికు
 కుమారుని గూఁములును మాటలునునడవడియుం దలంచితలంచిగొంతె తి
 విగ్గణగా నోడన మువరింపదొడింగెను, అపుడు తల్లియొక్క రోగపద్ధతి

—* అవసరమగుచు కలిపవలసిన తమ్యునివృత్తాంతము నెఱుంగుట. —

యను శోకాలాపంబులు విని వెలువటనుండిన లక్కుమారుండు దిగు
లాండి పరువునవచ్చి పర్వశాలంబొచ్చి కన్నులనీరు సంతత ధాంగగురియ
శోకించుచున్న జననిజూచి విస్మయించి “అమ్మా! ఇటుల నేడ్చుచుండెడ
వేల! నేను నీయాజ్ఞ నేడ మనముమాటి వర్తించితినా? ఇచ్చోట నీకునేవ
జేయు మునికాంత లేమైనను వినుకునొంది దూరనాడిరా? లేక మునివరుం
డు చిన్న చుట్టకే సేనా? ఇప్పుడా మహాత్ముండు లేడుగానా? ఇంతలోయిం
తటిదుఃఖము కలుగుట కెద్దినిను త్రమో వచింపు” మని నేడనుజానికి జేవి
కుమారుడ డలులనడుగగా దుఃఖమినుమడించి గడ్డకరాపముతో శబరార్ప
కులుచెప్పిన వృత్తాంతమంతయుంజెప్పి “నామనా! ఇంకజెప్పెడి దేమిగ
లదు? నితమ్ముని నెవ్వరో బలవంతుడైనరాజు కట్టికొనిపోయెనట! అయ
యో! ఎంతటివిపత్తు సంభవించెను? కుశకుమారుం డింకరాజోపునా!
అరాజు వాని నెచ్చోటికిఁ గొనిపోవునో, పసిరినాబువలన బాఁడొనరించిన
కృత్యములుడలంచి యతండు వాని నేరుచేయుడనలోనికృత్యమించినవాడో
గదా! నాసాపము నమయమునకు మహాత్ముడైన మునివరునినయిత మి
చ్చోట లేకుండునట్లుచేసెను. మనకిచ్చోటసంక దిక్కెవ్వరున్నారు. అరా
జుతో లేకజెప్పి నామధుపట్టిందెచ్చుట కెవరుగలరు? ఎమిచేయుదును?
ప్రాణతుల్కండ్లైన సందను చెడబ నీనిలువ నాతరమగునా? పుత్రకావా
నిని వెంటదోడ్కొనిరాక యడవిలోవిడిచినచ్చితివి. అంచుచే నిన్నింకట
ములు సంభవించినవి. ఇప్పుడు దారితోచుకున్నది. అడుదానను నేనేమిచే
యనేర్తును? నాపురాకృతసాప మట్లగుటచలచి దిక్కులేనిటాననై యే
డ్చుచున్నాను. దీనికిమించి నేచేయఁగల దెద్దియునులేదు. భర్తను బంధువు
లును, తోబుట్టువులను, నకలభోగంబులును, పురంబునువిడిచి, కానలపా
ల్లనేను యీతపోధనునికృపావిశేషమున మిమ్ముఁజెట్టుకొని మీరేనాకుది
క్కుని నమ్మియుంటిని. ఇది నయితముచూచి జెప్పుడోర్వలేక పోయెను
కాబోలు” నని పలికి యడలుచున్న పిడుగువంటి యావార్తను కుశాగ్ర
జండు విని తనలో “ఏమీ! ఈమె లాటుల పలుకుచున్నది, ఇంతలరకును
మేమి మాకు మునివరుండై తండ్రియనిగదా తలంచుచుంటిమి. ఇప్పుడు
యీసాధ్యము? పలుకులువినగా మాతలంపునకుభిన్నముగా నేదియోరవా
న్యము కలిగియుండినట్లు తోచుచున్నది. అది యెట్టిదైనను, ఇప్పుడు

తాంతమునుగురించి ప్రసంగించుట కడనుపాదు, పిమ్మటఁ దెలిపికోనవచ్చు నుగాని, ప్రస్తుతము నేనీయమ దాఖము నివారించి సంహోషమునొందించుటయేముఖ్యమని యాలోచించి యామె దెప్పిన వృత్తాంతమువలన, లేకమనసుజంకక మిక్కిలి ధైర్యమును గోషమునుగలవాడై తల్లినిచూచి “జననీ కోకింపకుమా, శాంతిబొందుము, ఎవ్వనోరాజు నాతమ్మునిబట్టి కొనిపోయెననియు, వానినిక నీవు చూడఁబోవునది లేదనియు గూఢంచుచున్నావు. అటువంటి సంఘటమును చెడవలగు. ఇదిగో! ఇప్పుడేపోయి ముహూర్తకాలములో నేను నాతమ్ముని దోడ్కొనివచ్చి నీమందు నిలిపెద. నావ్రతారముంగను” మనిన నీత మఱియు దిగులొంది, “పుత్రకావలదువలదు, నీవైనను నాకండ యెదుటనుండకపోయినచో నాజీవంబులు నిలువవునుమా! నీతమ్మునిబట్టికొనిపోయినరాజు సామూహ్యుడు గానట్లు తోచుచున్నది. అసంఖ్యములైన పైన్యములతో నుండువాడట మహాబలవంతుడట ఆర్భకుడవైన నీవా శూరునితో పోదుటయెట్లు? నీకును జరిగినది యంతర మేడికేడ! దైవమునంకల్పించినట్లు జరుగఁగలదు. నీవు పోవలన”దని చెప్పెను.

అవసరమందు కనక క్రిని తల్లితో చెప్పట

తల్లి తనవిషయమున నటులభయముఁజెంది వలుకుటయు లవుడు కొంచెమేనియు జంకక యామెనుచూచి “జననీ! నీవునాక క్రి నెఱింగియుం దెలియనిదానిచండమున భయమొందుటఁ దలంపగా మిగులనాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. ఏమి వెఱచెదవు! మునిగ్రుండు మిగుల సనురాగముతో నాకును నాతమ్మునకును నకలవిద్యలునుం గొఱంతలేక చెప్పియున్నవాఁడు. వానితో ధనుర్విద్యాపాండిత్యమున మమ్ము నెక్కువ నిపుణులనుగా వింది యనహాహసామర్థ్యమును గలిగించెను. అమ్మహాత్ముకృపాశీరేకంబుచే శత్రువులవలన భయంబావంతయేనియు పూకుఁగలుగదు. “ఇప్పుడు నీతమ్ముడు పట్టుపడ లేదా? బాడును నీవలనే విద్యలు నేర్చిన బాడుకాఁదా! నీవును సంతటివాడవే కదా!” యని యడుగును వేమో, నాతమ్ముఁడును మిక్కిలి నమర్తుడేకాని నాకంటె చిన్నవాడగుటచే యొక్కంత జాతువానియందు కనుపట్టును. నీనై తేనో కగతురబుద్ధికి మృత్యుతల్యుడనై తోచువాఁడును, నిల్లునమ్ములుంగొని నిలిచితి నని దేవేంద్ర ప్రముఖ నిర్దేశకోటియయినోత్కసారినచ్చిచుట్టుకొన్నను కాదామఱ

వలె వారి బడగూర్చి విజయంబునొందుకై నాకుంగలదు. ఇట్టిమహిమ గలుగుటకు భవదాశీర్వాద బలంబును, తపోధనుని యనుగ్రహంబునం గారణములుగాని మఱియొకదానివలనఁ గలిగినదిగాదు. నన్నుగూర్చి నీవు వగలనేమిటికి? ఆలస్యముఁజేయక యనుజ్ఞనొసంగుము. నాలిమ్మునిం గొనిపోయినవాఁడు దూరమటుగుటకు మున్నేపోయి వెన్నుముట్టి ఎంతటి శక్తివంతుడైనను సతని గర్వమునడించి కుశునిఁ దోడ్కొని వచ్చెదను. బాలుండననియు, నబజుండననియుండలంచి పనుమడుకుం గొంకబోతుము. మునివరుండు మున్నొకప్పుడు నాతోఁదెప్పియున్న పరమరహస్యం బొకటి కలదు. దానిని నీ కెఱింగించెదను వినుము. అదివినినంతట భవస్థానన మున సంశయభయంబులు తొలంగిపోగలవు. సంయమిశేఖరుండుచెప్పిన యా రహస్యం జెట్టిదనగా.

యోగీశ్వరుండైన తపోధనుం డొకనాఁడు నన్ను చేరఁబలిచి, యొక శ్లోకంబువఱించి “వత్సా! ఈశ్వోక్తార్థముం దెలుపుమని యడిగెను. అప్పుడు నాకుఁ దోచినట్లు నే నా శ్లోకంబునకు తాత్పర్యముం జెప్పినాఁ డను. కాని నేనుచెప్పినది మునిశేఖరునకు తృప్తిరముగా నుండకయ్యెను. ఆమహాత్ముఁడు నన్నుచూచి “బాలకా! శ్లోకమునందలి భావరహస్య మును నీవు తెలిసికొనక చెప్పితివి. దాని తాత్పర్యము నీవుచెప్పినట్లు కాదు. అందు మిగుల నాంతర్యమైనయర్థ మిమిడియున్నది. దానిందెల్పెదమిను” మని యిట్లు చెప్పెను.

గీ! వాణిమాయుమాపరమరూ - పశ్రయంబు

నేకమననీతవిఖ్యాతి - నిలదనించె

దత్తుమారులరగుమీకుఁ - దలఁతులేదు

గెలువఁజారకుహరిహరా - దులునుమిమ్ము”

ఇట్లు శ్లోకార్థముంజెప్పి “వత్సా! మల్లోకములందును మిమ్ము జయింపఁగల పదుర్ధుండు గలుగఁడు మీకెందును భయంబును గలుగ” డని యాశీర్వదించి “ఇది పరమరహస్యంబు. దీని నెఱుంగుటకు సామాన్యులకు సాధ్యముకానేర”డనెను. అది మొదలుగా. నేను నిన్ను నిల్లివని మాత్రమేకాక దేవీత్రయ స్వరూపిణివైన పరదేవతవనియు, సావనివని యుం దలంచి భక్తియుక్తుడనై వినయవిధేయుల లలితయింపగా, భవ దాక్షానుపరినై నేవించుచుండుదును. కాఁబట్టి యో పుణ్యచరిత్రా!

అనమానమహిమోకిల్లివైన నీగు జనించిన వాడనగుటచే నెవుడును నా కెట్టి భయంబునుగలుగదు, శీఘ్రంబుగా శామింతును” మని వలికెను.

— సీతకు పూర్వజ్ఞానంబుగలిగి తనతత్వంబు తెలుగుట. —

ఆత్మజాండైన లవకుమారుం డివ్వధంబునబలుకుటయు, వానిమాటలనుగూర్చి సీత దేవి మొక్కింతలేడవు మారుబలుకక యోచించెను. అపుడామెకు పూర్వజ్ఞానముపొడమి తాను భూభారమునడచుటకు కారణమై మనుష్కరూపమున నయోనిజయై భూమిలోనుండి వెలువడిన, వాక్పద్మాంబికాం శత్రుమాత్మికయైన పరదేవియనియు, తనకులోకంబున నేదియు మించినదిలేదనియు, గర్వమునకునుం దానే యధికారిణియనియుం దెలిసికొని, తత్పూర్వముజరిగిన సకలవిషయములును నిజసంకల్పప్రకారము జరిగినవేయవలెందెలిసి, భయంబుదొఱిగి సంతృప్తమాననయై ఇంకమీఁదట జరుగవలసిసరికిందలంచి, దేవేంద్రుని స్మరించుటయు నతఁజామెకు పొడనూపి యామెభావంబునెఱింగి త్రిమూర్త్యాత్మకంబైన బాణంబును సఖిండితసత్వంబైన విల్లునునొసంగి తిరోహితంబుడయ్యె. మఱియుంగల దిక్పతులు తమకుతామ పొడనూపి శత్రునాశకరంబులగు ననేక దివ్యాస్త్రము లొసంగిపోయిరి. ఈకార్యమంతయుంగొన్నినిమిషములలో జరిగెను. అంతలో యాపుణ్యస్వరూపిణికి మనుష్యాకృతి నొందియుండుటఁ బట్టి తడనుగుణ్యమగు మాయ గ్రమ్ముటయు, తనకుదోచిన కంతయు స్వప్నదృశ్యంబుకరణి మనంబునకుదోచుచుండ, ము. మనిలిచి నిజానుజ్ఞారమా కాచియున్న లవకుమారుండుం ది తత్పూర్వమువలెగాక మానసంబున ధృతిమంతురై కుమారునితో “పుత్రికా! నీగు మునికులేశ్వరునికరుణవలన బలించిన శక్తివలన నెట్టికీడునుగలుగదని తెలిసికొంటిని, సీతమ్మునిఁ దోడ్కొనివచ్చునట్టి బలిమిని భగవంతుఁడు నీకుప్రసాదించునుగాం. ఇవిగో! వీనిని గైకొను”మని యింద్రాదు లొసంగిన శుశరాసనాదులను కొడుకునకొసంగి యనేకవిధంబులదీవించి నిర్భీతచి త్తయైయున్న ఇ నొసంగి పుచ్చెను.

ఆరవ ప్రకరణము

సంపూర్ణము.

రామశ్వమేధయాగము.

ఏడవ ప్రకరణము.

—o—

ఈ ప్రకారము సీతాదేవి తనకుమారున కనుజ్ఞ నొసంగుటయు లవకుమారుం డత్తుత్పాహమును, నుద్రేకమును, తొండటపాటుచు యతిశయింపగా శరశరాసవములంగొని తల్లికినమగ్నరించి “జయశీలుండనై వత్తువుగాక” యని యామెనలన దీవెనలంగొని పర్వశాలవెలువడి శబరార్పకం డొకఁడు శత్రుఘ్నుండు సేనాసహితృడైచనిన దిక్కునకు దారి జూపుచుండగా రియంబువ వడవిజొచ్చి పోవఁ దొడంగెను.

అప్పుడు లవున కనేకములైన శుభవిషి త్తములు గనుపట్టుచుండెను. వానినిచూచి సీతాసుతుండు సంలసింపుచు వేరముగానడిచి సరస్వతీనదీ తీరమువరకుం జనుటయు, శత్రుఘ్నుండు బలంబులు లలుపుఁ దీక్ష్ణుని తుక్త నాటిడిన మచ్చోట నిగవడలంచి, కుటీరములువన్నించి సైవ్యము లనునిలిపి విడిసియుండెను. సముద్రముంబోలె కనుపట్టుచున్న యాడశంబులంగొంచి యాపనివాఁడు గునుకుంతయుంగొంతులేకనమిపించిపోవుటయు, సర్వశుభలక్షణకొమలశరీరుండునా, తత్పూర్వముకనుకొనరాదిపట్టు వడియున్న కుశునివలెనే నేడున్వివిధముల నించుకయు భేదములేక పోల్కుఁ గినవాఁడునునై కనుపట్టుచున్న యర్పకుంఁగాంచి సైనికులు “ఓహా! వీఁడెవ్వఁడో శరశరాసవనాస్తుండ్డై జూలుండొకఁడు మనయొద్దకు వచ్చుచు న్నాఁడు. మనచే వట్టువడిన కుశుం డొకఁడు తన కన్న యున్నాఁడని చెప్పి యుండెను గదా! వీఁడుమహాఁడును నొక్కరూపుగా నేయుండుటంజూడగా వీఁడేవానియన్నయై యుండనోపుననియు, తనతమ్ముని మనమువట్టుకొని పోవుచుండుట నెటులనో యెఱింగి, మనల వేడుకొని తమ్మునిం బిలిచికొని పోవుటకై వచ్చియుండుననయుం దోచుచున్నది. ఏవిషయమును నింక నిమిషమునకు తెలియఁగలదు. తొండటవడనేమిటికీ” యని తలంచి యా వృత్తాంతమును సేనానాయకుల కెఱింగించిరి.

... సువేలుండనరాజు లవునితో సంభాషించుట ...

సైనికు లటుల చెప్పగానే దశాధిపతులతో సువేలుండ నడిరాజు తానాచిన్న బానింగని వానివృత్తాంతంబునెఱిగివచ్చెనని ప్రయాణంబై వచ్చుచుండ, నిర్భయముగా బలంబులతోజొచ్చి వచ్చుచున్న లవకుమారుం డతని కనుంజెప్పును. సువేలరాజుమారునిజూచి ముందునిలి.

“వచ్చా! నీవెవండవు! ఇంచుకమైనను భీతిల్లక యిటులసాహసించిత్ర భాసురమైన యీ నేరానముద్రముతోజొచ్చి రానేరెడికి? ఎచ్చటకేగ కవు? నీతగిడంబ్రతెవ్వరు? నిరానధులమెచ్చట! నీపేరేమి? వచింపు” మని యడిగెను.

లవకుమారుడు సువేలరాజుంజూది గంభీరముగా నతనితో ఓ రాజా! మాతండ్రి వాల్మీకిమహర్షి, శల్లిఖానకీదేవి, ఈయనవిలోని యా శ్రమమే మానవనానధులము నాపేరు లవకుమారుడు అక్రమముగామీరు పట్టుకొనిపోవుచున్న శుశకుమారుడనువాడు నాతమ్ముడు, మాయాశ్రమ మునుచొచ్చిన తురంగంబును మేముబంధించుట న్యాయముగాని ధర్మ విరుద్ధముకాదు. అట్లుండగా మీగుఱ్ఱమునుపట్టి బంధించినాడనడి నెవ మున పనివాడనుట నయితముఁ దలంపక యొకనిమీఁది కింతటి మహా సైన్యముండెచ్చివానితోపోరాడుట గొప్ప నేరమగుట యట్లుండగా వానిని బంధించికొనుపోవుట మీవంటివారికి తనివబనికానేరదు. మాచేబంధింపఁబడిన హయమును మాయనుజ్ఞ లేక కొనిపోవుటయనిననెట్టిది? మీకు శక్య మగునా! నాతమ్మునిఁ దోడ్కొనిపోవుటకే యివును నేనిచ్చోటికి వచ్చి నాడను. మత్స్యేశ్వరునిచే కట్టివేయఁబడిన హయంబును, నా తమ్ముని, విడిచివచ్చి పిమ్మట మాటలాడుడు. తుణమైన కాలస్యముచేయకూడదు అటులచేయరైతిరేని కాగలకార్యమును జరిగించి నాతమ్ముని హయప యితంబుగా గొంపోవుట నిశ్చయము. తొండరపాటు కూడదనుట నంచి తొలుత మీకు మంచిగా నిట్లు చెప్పదున్నాను. చేయిమిగిలినంతలనొక రిపై నొకరు నేరములుమోపుట ప్రయోజనముకాదు సుమీ!” యని పలికెను.

సువేలరాజు బాలుని గాంభీర్యమును, మాటల చాతుర్యమును, వాని యున్నతీకును, సుద్రేకమునుంజూది యచ్చెరువొంది తనతో, “ఓహో! పట్టువడినవాని కింతడన్నయా! తమ్మునివిడిపించుకొనిపోవుటకై వచ్చినాడా! ఏడును శూరుడుగానే యున్నాడు. తమ్మునిచంకమున నీచిటుతవాడును, శ్రీరామచంద్రుని రీతిగా నర్వలక్షిణములు నమరికకు వట్టుచున్నాడు. అయిన! మాచే పట్టువడియున్నవానినిఁ దోడ్కొనిపోవు టకు వీనికి శక్యమగునా! ఒకవేళ నిలండునం దమ్మునివలె చిక్కకొనం గలఁడేమోగాని, నుఱిలాగను కలుగఁజూచు, వీనిబ్రజ్ఞ నుచూచెడగాక”

యని యెంచి లవునితో “ఓయిళమా రా! మహారాజశేఖరుండైన రామ చంద్రదానుజాండు వట్టుకొని బంధించిన నీతమ్మాని విడిపించుటకు నీవున క్తం దవుగావు, నీవే కాదు దేవేంద్రదానునికైన నది యసాధ్యకార్యము. కాబట్టి నీకోరిక సిద్ధింపదు. వృధాప్రయాసయు నపేక్షయునే కాని లాభములేదు. నాహితోక్తులువిని యానమాని వచ్చినదారిం జూచుకొనుచు నీవు నీతమ్ముడున్నచోటి కడుగుటకు శుభము వలనుకాదు. పెక్కుమాటలేల గాని మరలిపోవుటయే శ్రేయస్కరము. ఎట్లో సైనికుల తేమరియుండగా తటాలున బలంబులతో ప్రవేశించినాడవు కాని యింక నిటనుండియొక యడుగునను నీవు ముందుకు పోకూడదు. నిన్ను మేము పోనిచ్చుటలేదు నుమీ! శత్రుఘ్న మహారాజు శాసనమునంగాని యేకార్యమునిచ్చటసాగ నేరదు. తమ్మునివిడిచిపోవుట కిష్టముగలుగ దేని నీవును మా వెంటనేరమ్ము దీనికింపించిన దేదియును నదుపాయము గలుగనేర”దని యడ్డగించెను.

సువేలం డింగలవలికి ముందుకుదననీయక యడ్డుపడుటయు లవుం దత్త. తాత్రమానుజుని యతనితో “ఓయిళమా రాజా! వృధాగా నన్ను నీ విపు డడ్డగించకుము. ఇది నీకు తేనుకరమైన పనికాదు. వచ్చినాడను తమ్మునివిలుగుకొని గాని బూతెడగింపుటకు వెంటి మిన్నక నేను మరలిపో యెడివాడనుగాను. మొదటనుంచి మాటలతో చెప్పినాడను. మీరాజున కీవృత్తాంతమును దెలియజేసి నాతఃస్మృతిగదెచ్చి యొప్పింపుడు అటుల చేయరై తిరని మదియసాహర్థ్యం బెఱుకవడజేసి, మమ్మును మీసైన్య మును ధ్వంసమునరించి సైంధవమును బట్టుకొని నాసోదరుంగొనిపోవుట నిశ్చయము. ఇలాజించి యెటులచేయుటయు క్తమనితోచునో యారీతిని తెలియజలుకు”మని గంభీరముగాననుటయు, సువేలరాజు కోపముండి “చీ! నోరుమూసుకొని వెడలిపోమ్ము. బుద్ధిహీనుండా! ఎంతటివాడవు? నీ వేనా! మమ్ముధ్వంసము జేయువాడవు. ఇట్లే నీతమ్ముడును ప్రజ్ఞమా టలువలికి తుడకు మాచేజిక్కి బంధితుడై యల్లాడుచున్నాడు. మరలి పోవక యింక నీవేమైనంబలికివేని వానిగతియే నీకునుం డట స్తించుట సిద్ధము. నోరుమెదల్చక తిరిగిపో” మ్మని చులకనగాబలుకుటయు లవుండు కన్నులనిప్పు లొలుకగా “ఓయీ! ఇంతవరకును నీతోడ నేను మరియూ డగా మాటలాడినాను నీవన్ననో యల్పవాక్యములు బలుకుచున్నావు. మదియాయుజునం బట్టుకొంటుండలంచి నన్నును నట్లేచేయగల మనెడి

గర్భము నీలో నాటియున్నట్లు తోచుచున్నది. మీరును మీపై వ్యములును, నాతోక లెక్కగాదు. నిమిషములో మిమ్ము ముంద్రించక విడువంజుమీ! శక్తుండవేని నాతో పోరునకుంగడంగుము, మన యుభయుల ప్రతాపమును వెల్లడికాగల"డని ధీరుడైనది! శరంబెక్కిడిశరసంధానముగావించి నిలిచెను.

సువేలరాజు లవుని తీసుకొని యుగ్రుడై "ఓహో! ఆలాగా! పసివాడనని కలిగించి నేను నీహితముంగోరి చెప్పినమాటలు నీకు మృతములు గానయ్యెనా! ఇంతటిపోతరమా! కరి! కానిమ్ము. నీగర్భం బడవెడను, ఇంక నీగతి యెట్లుగుటయుం దెలిసికొనఁగలవు ఈసువేలునకలుక గలిగించి తేచుమందిన వీరు లీ లోకమున విడివగకు నొక్కరును లేరు. నీవా! నాతోపోరెడివాడవు! ఇనీ! నిన్ను చూసిన నాకేసిగ్గు గలుగుచున్నది. మహా పరాక్రమవంతుడైన సువేలుం డల్పుడైన బాలకునితో పోరుటయు వానిని జంపుటయు నన్యాయముని చూచినవారు పనుగురునునన్ను నిందింపుదు రేమోయని సంశయముఁ జెందుచున్నాను ఏమైననగుచుగాక. నీగర్భమునడింపక విడువరాదు. కానిమ్ము చూతముగాక" యని విల్లు నెక్కు బెట్టి బాణమును సంధించెను.

— లవకుమారుడు సువేలరాజుతో యుద్ధముఁ జేయుట —

ఈప్రకారముగా సువేల లవకుమారు లిరువురును రోహవేశంబు గలవారై యుద్ధరన్నధృతైనిలిచి తమతమ సాయకంబులొందొనుటపై ప్రయోగించిరి. అపుడువార లొకరిశరము నొకరు ఖండించివెననొక్కొక్క బాణంబుగొనుటయు, నీతానుమండు మహావీర్యమైన తనభల్లంబును బాల్మీకికత్తమైనదాని నేసిన యది కోడండము క్తంబై వేయి యాపములు దాల్చి యుగ్రముగాఁ జరతెంచుటయు, నమర్థుడైన సువేలుం డాయుత్త్రంబుల నన్నిటిందునివి బహుతర దివ్యేనుచయంబుచేలవునిమేరుగాడ నేసి యలందిన నొచ్చి యాబాలకుండు కిరుక యతిశయించి, నాగాత్ముమును ప్రయోగించెను, సువేలుం డద్దానిని నిమిషముగా గడుజుత్త్రముచే యాపఁజేసి వెండియుం బడి బాణంబులేసి మై చిల్లులువడఁ గొట్టుటయు గుధిరధారాసి కత్తమైన మేనుగలవాడై లవకుమారుడలుకరెట్టిందిక్షిపఁడు గీటుచు, ఓయిసువేలా! నిన్ను నేలఁబడఁ గూల్చెడఁజూడుమని శిరసాత మను శరమునేసెను, అది గొప్పగొప్పరాలను వర్షించుచు వచ్చుటయు

శిలాపాతవశంబున ననేకులు సైనికులు హతముగాజొచ్చిరి. అపుడును నే
లుంగు వజ్రానుధంబను సాయకంబునేసి యా యువలాస్త్రంబు వడచి
తనబంబుల నయ్యవనిజాత్యజునిపై గదియించిన, అవకుమాకుం జాసేన
లను వివిధాస్త్ర వరంధరలచే బడలువడి విచ్చిపాటు నట్లాననించిన నువే
లుండు వెండియుం గదియించి జహుతర భల్లంబుల ననంతంబుగా గురి
యించుటయు, అవకుమాకుండు చలించక ధృఢత్వకలితుండైనదిని నువే
లుని బాణములు తృణంబులుంబోలె గ్రుంచి చలంబున బలంబుల నణం
చుచు గలంచి కారాకులుంబోలె శిరంబులు నేలబడిరాల్చుచున్న రథ
గడ తుర్రుగ వదలి నముడఁతుంబులు కట్టలుకట్టలుగను, గుట్టలుగుట్టలు
గను గూలదొడంగి రుధింబు ప్రహహంబై పాటుచుండ, నతనిం బొగ
డుచు భేతాళాది గ్రహంబులు మేనోహంసములు పొట్టలునిండ మెనవి
క్రొన్నెత్తుకులుగ్రోలి యుత్సాహమున నటనముఁ జేయుచుండెను. ఆతిశ
నారసి నువేలరాజు మహాకోపముతో లవున కడ్డముసొచ్చి విచ్చిపోయిన
సైన్యములను మరలించి యెదిరించి బలువారసంబుల నీరసత్వంబుగలుగు
లాగున వేగంబుగాఁ బ్రయోగించి యలంచిన, అవుండు మిక్కిలి నొచ్చి
చిచ్చు కడుగుంబోని యుగ్రబాణముదొడిగి యేసి నువేలుని కిరీటంబు
నేలబడంగొట్టి రయంబున పదియమ్మల గుట్టమును, నేపిటరథంబును,
మూడుబాణముచే సూతునింగూల్చి తొమ్మిది వాడితూపులచే నువేలుని
యొడలు కంతలవడంగొట్టిన విరధుడై యావృపాలుండు వేటుతేరెక్కి
రోషభీషణముఖుండై యఖండ శౌర్యమేర్పడ గడుసుడనంబున ధనంజ
యంబనడి యస్త్రంబు నయ్యగ్రమైవదానింగొని “పసివాడవని యంత
తడవు కనికరించి నీపై ఘోరాస్త్రములు ప్రయోగింపనైతి. అంగువలన
నీకు గర్వముపొచ్చి మదీయ పరాక్రమం బెఱుంగనేక మహా శౌరుకుని
వలె మ్రుక్కిడి సైన్యములను దైన్యముఁ బొందించుచున్నాడవు ఓరీ!
ఇంక నీయంగు కనికరింపరాదని తలంచి ఇదిగో లోకభీకరంబైన సాయ
కంబుం గైకొంటిని. ఆది భవత్ప్రాణవాయువులం గ్రోలక విడుచునది
కాదు, ఇంక నీయనువులం గాచింను” మని పలికే నమంత్రకముగా ప్ర
యోగించెను. ఆకరంబు బహుళంబైన యగ్ని జ్వాల లెగయించుచు, పొగ
లు మిన్నగప్పగా భయంకర నివాడముతో వచ్చుటంజూచి, అవిగూ
రుండు లేక మైసంజలింపక, తటాలున ననార్దరాస్త్రంబుగొని గుర్రంబున నీకు

నంబుండేసి దానిపై నేసిన, యన్యహాశరంబు ప్రళయకాల మహాకాల
ఫాలానల తుల్యప్రచండజ్వాలికా మూలికాచాలంబు లతిశయింపగా నువ్వే
లుండేసిన సూరశరంబునుందాకి జోకంబోరి దానిని ఖండంబులుగావించి

లవకుమారునిచే నువ్వేలరాజు నాలుట

మించియుంలేంబోక వీవున బ్రతితెంచి నువ్వేలుని కంతనాళంబుఁద్రెంచిన
యతనిశరం బావినుగువలన యోజనంబుదవ్యుదాఁడికెగిరి పక్ష్యతాళఫలం
బులాగున క్రిందఁబడియెను, ఆఘోరప్రకారముంగని సైన్యములు గవిసి
యాచ్చుచు వివిధాస్త్రముల నొక్క పెట్టెపైఁ గురియటయు, బహుతర
బాణపరంపరలంచెరల్చి బలంబుల నాశమొనరించుచుండ యీబాణుని
ముడు నిలువలేక భీతిల్లి యురచుచు తలలును వస్త్రములును ముడులు
వీడం దిరిగితిరిగిచూచుచు పటగుబారును, తమచే నెలంగల యాయుధం
బులు జాటువిడిచి వింపువారును, ప్రాణములుతక్కిన చాలునని చేయె
త్తిమొక్కువారును, దీనానులై కుయ్యోమొతోయని కూయువారును
బతిమాలుకొనువాడునునై గజవిజంబడి శప్పించుకొనిపోవు నుపాయంబర
యువాగును, నిట్లు వెళుటకెది కుందియెట్లోపరుగై త్రివేగ బురంజని లవ
కుమారుండు వచ్చుటాదిగా నువ్వేలరాజు వచ్చుటయు, తాము శప్పించు
కొని బ్రతికివచ్చుటయు, నిత్యాది సంవిషయములును శత్రుఘ్నునకు
విన్నవించుకొనిరి.

తద్వృత్తాంతమునువిని సుమిత్రాకుమారుం డచ్చగువునొంది, నువ్వే
లరాజు మరణంబునకునగచి “నునచే పట్టువడియున్న ఈశునకు లవాభి
ధేయండన్న యొకడున్నవాఁడని యీచిన్నవాడుచెప్పఁగా వినియుంటి
మి, ఆలవుండేతమ్మనిం గొనిపోవుచున్నామని యెఱింగివిగిపించిపోడ్కొ
నిపోవుటకై వచ్చెను అయిన నేమి? బానిగతియు, ఈశునిపతియే కాతలదు
వానినినయితము పట్టుకొని యిగువురను బంధించినిపోవుదము.” అనిపలి
కిన యచ్చటంగల యుద్ధవీరులూ బహుళ సేనాసమూహ నాయకుండైన
జయదత్తుండ నడిపాడు క్రిందలేచి “మహారాజా! ఇదియొక గొప్పకార్య
ముగాదు, ఇప్పుడే నేనుపోయి యాకాలకుంబట్టితెచ్చి వాని తమ్మునితో
చేర్చెదను నానేర్పొంగని దేవరవారు మెప్పుగొంచురుగాక, ఇదివిడలి
కుపోవుచున్నా”ననిమిగుల గంభీరముగా ప్రతిజ్ఞావాక్యములుపలికి యనుష్ఠ
గిటుచేసి డళంబులంగడలింది త్పరితంబుగాఁబోయి, సైన్యయుతముగా నువ్వే
మను శరమ్

లుని నాశమునరించి తనతమ్ముడు బంధింపఁబడియున్న దెనకై వచ్చుచున్న శుభాకారుని నీరోత్తముని లవకుమారునిగాంచి పకపక నవ్వుచు నతనికడ్డముగాలిలిచి యలతిగా “ఓయి బాలకా! రా! రమ్ము, లవకుమారుడు నీవేనా? తమ్మునిదోడ్కొనుపోవుటకై వచ్చితివా! నువ్వేలరాజును చంపినవాడవు నీవేగదా! మిగులగట్టివాడవేకాని నావెంటరమ్ము. మారాజైన శత్రుఘ్నుండు నిన్ను తోడ్కొనిరమ్మని చెప్పెను, అచ్చటికడు దెంచి యతనిపాదంబులపైవ్రాలి వేడుకొనుము. నీతమ్ముని విడిపించును.

—* జలవసంత లవకుమారుల సంభాషణము *

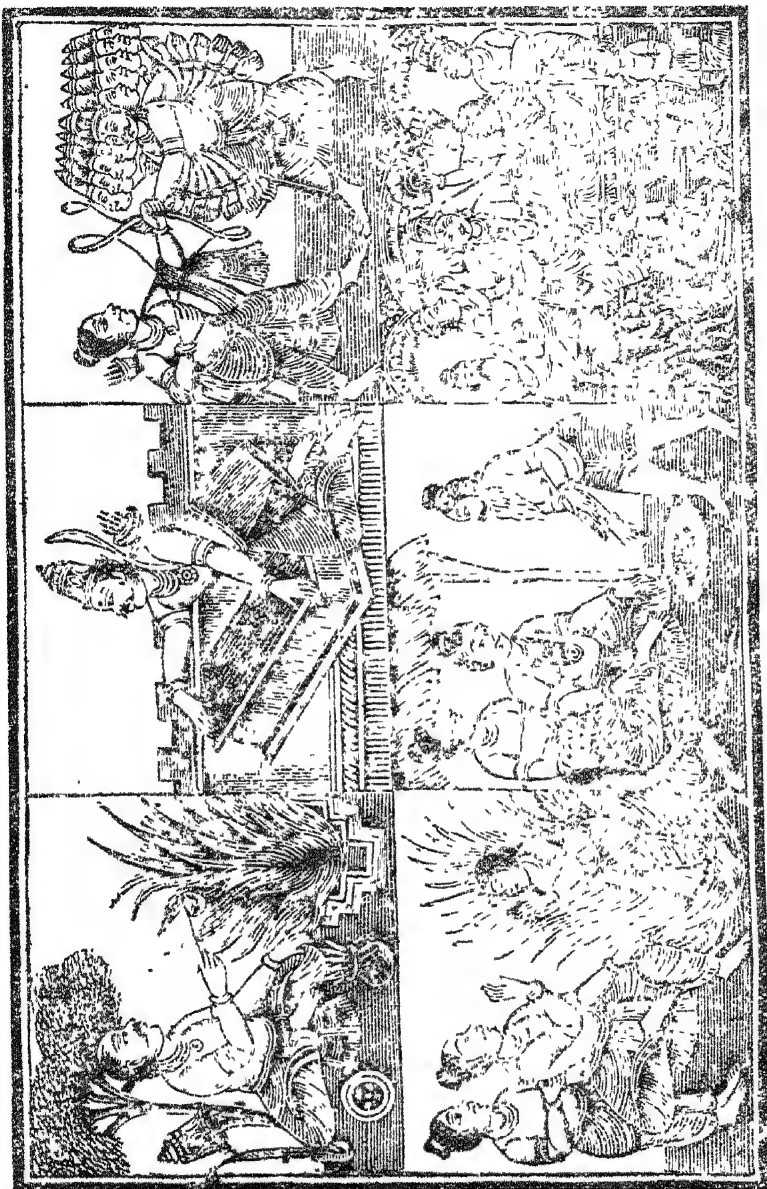
నేనును నీకొఱకు నహంకముగాచెప్పి విడుచునట్లుచేసెదను. నావలకులు వినవైతివేని నిన్నువట్టి కట్టి కొనిపోవుదుంగాని విడువను. నీ మేలంగోరి నేచెప్పిన మంచిమాటలువిని నావెంటవచ్చితివేని తేమయు నొండగల” వని యతనియందు జాలింజూపుచు చెప్పెను.

అటువంటిమాటలు జలవసంతుడుచెప్పిన విని లవుడు పక్కున వన్ని తలయూచి యాడనుబవరునింజూచి “ఓయీ! నీవు నాపై జాలి చూపవలసినదిలేదు. నేను నీడయకై గాని, మారాజైన శత్రుఘ్నుండయ కొఱకై గాని కాదియుండువాడనుగాను నుమీ! నన్ను వెఱపింపజూచెదవు కాబోలు. అది నీవలనయ్యెడి పనిగాదు. శత్రుడవేని శీఘ్రముగా పోయి యక్రమముగా బంధించియున్న నాతమ్మునిదోడ్కొనివచ్చి నాకప్పగింపుము. ఇది మీకును మాకును తేమకరమైనకావ్యము. అసామర్థ్యముకలుగ దేని మిన్నక పోరుమూనుకొని పొమ్ము. బెడరింపుమాటలు నేనువిని నీవుచెప్పినట్లు చేసెడివాడనని తలంపకుము శక్తిగలదేనినుదీయ బాహుబలము నహంకముగా నాతమ్మునిదోడ్కొనిపోగలను. దీనికి నీడయ నాకేమిటికి? ఇవియన్నియు నశక్తులతోడ నశక్తులు కలుకుమాటలు నావంటివాని కర్తములు గావు. వ్యర్థముగానడ్డమువచ్చి యలు! హెచ్చింపకుము. కయ్యమునకు కాలుద్రవ్వె తదవుగలిగించినచో నేను తలంచినపనినిచూచి మరిలిపోవఁజాలను! తొలంగు తొలంగు” మని యలక్ష్యముగా ననెను.

అబాలునిమాటలు జలవసంతుని కాశ్చర్యకరములైతోచితనలొ “ఔరా! వీనిమాటలు కడుదిట్టతనమును నూచించుచున్నవి. ఎంతశక్తిగలవాడో చూచెదనుగాక” యని యెంచి “బాలకా! నామాటలు నీకు

కుచింహ వయ్యెను. ఎట్లును మారాజనొద్దకు నిన్ను బట్టికొని పోవక
మానను. పాపము నిన్ను వెతబెట్టికొని పోవలయునే యని యటులచేయు
నొల్లక చెప్పవలసినంతవరకుం జెప్పితిని. కాని నీవు నామాటలు గడంప
కున్నావు. అటున ఎందుబోయెదవు!” అని పలికి సైనికులంగాంచి “ఓవీ
రులారా! రండు శత్రుఁ టరివానింబట్టి బంధింపుడు. త్వరితముగా వీనినిం
గొనిపోయి శత్రుఁ ళ్ను మహారాజు ముందు బెట్టుడ” మని యాజ్ఞాపించిన
భటు లుత్సాహ మతిశయింపగా కేకలువేయుచు చుట్టుముట్టి కడిసిపట్టు
కొనుటకు వచ్చుటయు, అవకుమారుండు నుంతయుజంకి విల్లుగొని
యల్లెత్రాడువిగించి వాడితూపులంగూర్చి గమిపించినవారింజేరనిక చు
రుకుముట్టం బ్రయోగించిన సైనికులు తొల గక ముట్టవచ్చినయలిగియా
చిన్నవాడు తోడ్తోడన నదృశ్యునినం బేర్పడగా సంఖ్యాతీతంబులై నశం
బులనేసి యాబాంబులను ఛిన్నాభిన్నంబుగాఁ జేయుచున్నయందు మిగుల
ననుగ్ధులైనవారు వివిధాస్త్రబులంబ్రయోగించి మించిన కడిమిచేసొందు
టయు అవకుమారుండునొచ్చి యాగ్రహంబును రోవంబును సంతరితు
నెక్కుడై పండ్లుపటవటఁజూగొరుకుచు, జేమూతంబనుసాయంబు చేమిన్ను
గప్పి చీకఁబులుగట్పించి బాంబెర్లంబుగుర్రముంచి సైన్యములను రూపు
మాపఁ దొడంగెను అసైనికు లాకుమారుండున్న చోటుంకానక చీటి
లో తెలియమిచే తమలోదామ యొంహారులు గుహరించుకొనఁ దొడం
గిరి. అప్పుడా యద్ధప్రసారంబును జూచుటకై వచ్చియున్న దేవతలు
మింటనిలిచి లవుని శరలాఘవము నెంతయు నగ్గించుచుండెరి.

ఇవిక్రిమున దలబలంబులు నాశమగుటంకాంచి జలవసంతండు
కోపించి వాడువ్యాస్త్రముచే యామేఘములను పటాపంచలుచేసియుగ్ర
శర సందోగాంబుచే జానకీపండునుని నొవ్వనేసి పెండియు దళములంగవి
యించిన నేన లక్ష్మ్యగ్రముగా బోరపాగెను. మహాజటియులైన యగుం
ఖ్యాత సైనికలతో పసివాడగు అవకుమారుం డొక్కరుండయ్యు, తిగు
చుటయు శేయటయు, నవి యొక్కటొక్కటియు వింటనుండివిమవఁజడఁ
ప్రయోగించుటయు, నవి యొక్కటొక్కటియు వింటనుండి విడువఁజడఁ
గానే, పరులు నూరులు, లక్షలు, కోసులునై, నేనలం ద్రుంచుచుండ,
రథంబు విడిగి శకలములై పడుచుండెను. సారథులును, తురంగంబులు
ఖండతు కములై కూలుచుండెను. భటకోటియంగకంబులును, తలలును,

రామరావణ యుద్ధము.

గుట్టలుగా పడుచుండెను. ఏవంకఁగన్నను, పీనుంగుల ప్రోవులును, మాంసఖండంబులును, మొండెంబులును, నెత్తుడుటేగులును; నాయుధ శకలంబులునుగలిగి, చూచుట కెంతయుభయంకరంబై, భీభత్సంబై, యున్నతావహంబై కనుపట్టుచుండెను, క్రమక్రమముగా లవకుమారునిశరనికరంబులచేసేనావాహిని రుధిరవాహినింగలిసి పోవుచుండుటయు తనజలంబుల గుర్తకను జలవసంతుండువిలోకించి మహదాగ్రహముఁజేసి దంకినంఘట్టనలెసంగ, నొచ్చి యట్లహాసమొనరించి విద్యంభించి విల్లెత్తు పెట్టి మిక్కిలి క్రూరంబులైన యెదుఁజాణములు వక్షమునను, రెండుశరంబులు కంఠమందును, మూడుమ్ములు ఘాలమునను సేసిన లవుం దయ్యమ్ముల నశ్రమంబున వమ్ముగావించి వారుణాశ్రయము బ్రయోగించిన, జలవసంతుండుదాని నైంద్రాశ్రయముచేసదంచి, భయంకరమైనకాలశక్తింగొని “ఇదివీని ప్రాణంబులు గొనునుగాక” యని సంక్రమార్వకముగా యాచిటుతనిపైఁ బ్రయోగించెను.

— జలవసంతుండు అవునికోవోరి జచ్చుట —

దాని యుగ్రాకృతియు నదివలలెంచుచున్న యుక్తేకంబునంగొంది మింటనుండు దేవతలు హాహాకారంబు లొనరించుచు “అయ్యో! దీనిచే లవకుమారుండు మ్రుండుట నిశ్చయము తప్పించుకొనఁజాలం”దని తదేకదృష్టితో దానివంక చూడ్కులునిగుడించి ఎట్లగునోయని చూచుచుండిరి. అతి కౌద్రాకారంబునవచ్చెడి యాశక్తినింగాంచి లవుండు జడియక వడిగా తన తల్లియొనంగినయు నిండ్లదత్తంబై నదియు, నరవశక్తి సంహారంబును పేరుగలదియునగు బాంబును దానిపైఁ బ్రయోగించెను. తచ్చరం బుటుమునుంబోలె భవించుచు, హలాహల తుల్యంబై యగ్ని కీలాచ్చుట లంజరంబునబర్చి నురువడింజని జలవసంతుండేసినశక్తిందాకిన కొంతిడవా రెంటికిని పోరు ఘోరంబుగాసాగి తుడకాశక్తి జలహీనంబగుటయు, లవునిశరం బాశక్తిని నిర్మూలించి రథ తురంగ సూతసహితముగా వీరోత్తముడైన జలవసంతుని నేలఁ బడగూల్చి మరలివచ్చిలవుని యంబులపొడిం జొచ్చెను. తత్ప్రకారంబున కాశ్చర మొంది సురలాబాలకు సంతయుం బ్రశంసించిరి. శౌర్యవంతుడైన లవకుమారుండు జలవసంతుండు గూలుటంగని సంతసించి యురనిబలంబులపైఁగడిసి విద్యంభించి యాచుంబుగా నాశముగావించిన, తప్పి దారిపోయిన పాతశేషములు

పరుగై తిపోయి శత్రుఘ్ను మహారాజునకు జరిగిన వృత్తాంతంబంతయుం తెలియజేసిరి.

పిమ్మట శత్రుఘ్నుండు కాలసిద్ధునింగని “ఓయి శూరోత్తమా! మనచే పట్టుపడియున్న యీకాలునకగటెరు వీనియన్న యశాధ్య శక్తి వంతుడుగానున్నాడు. అవక్రవిక్రమాఘ్నులైన నుపేలజలవంతుల-జంపి నవాడు సామాన్యోదని జలంబరాదు. ఈకాలకులయందు ఋషిదత్తం బైన ప్రభావంబేదియో కలిగియుండునని తోచుచున్నది. కాదేట యర్భ కులైన వీరేడ! వీరాదివీరులం జంపుటయేడ! ఇది మిక్కిలి వింతయైన వివయము. ఇంక నలంతిగా చింతింపకూడదు. ఇతరు లరిగిననుంజయో జనముకలుగదు. సమర్థుండవైన నీవే పోవలయును. నీనేడ్చు తెల్లమగునట్లుగా నేయుపాయమున నైనను నీవాకాలుంగట్టి యిటుకు కొనిరమ్ము. అటుల తెచ్చుటకు వలనుగాకుండేనా! మూర్ఛితుంజేసియైనం గొని తెమ్ము తడవునేయకపోయి శీఘ్రముగార” మ్మని యనుజ్ఞ యొసంగెను.

— కాలసిద్ధుండు యధమునకరిగి అవునించాకుట —

అంతట లక్ష్మణానుజుని యాజ్ఞప్రకారము కాలసిద్ధుండు నన్నధుం డై, ధండుడళంబులను సిద్ధముగావించి రథంబారోహించి త్వరితగమ నంబున సేనాసహితముగా లవకుమారుని కెదురుగాఁబోయి జలవసంతుని జంపి సేనలను వాతమొనరించి తమ్మునికొఱకై వచ్చుచున్న యక్కుమారు నెదిరించి యుద్ధగించి “ఓరికాలకా! నీవు చూచుటకు ప్రేలేడివాడవుగా నుండియు జవలతర ప్రభావవంతులైన సేనావతులను, సేనలనుగూర్చి నాడవు. దీనినిబట్టి యోజంపగా, నీయం జేదియో గొప్పఘహిమ గలిగి యున్నట్లు తోచుచున్నది. కాని, అయినను నీయాటలు నాముందుసాగ నేరవు. నీమహిమలును గిహిమలును, ఈకాలసిద్ధునిశక్తిని మించఁగలవి గానేరవు. నామాటలువిని బుద్ధిగలవాడవేని నావెంట మారాజునొడ్డకు వచ్చి; నేరకజేసిన నీతప్పలకు మమాపణమర్థించి ప్రాణములు కాచికొనుము. ఇదియంతమవధతి. అటులచేయ నొల్లనంటివా! నీతమ్మునిగతియెట్లయ్యెనో యట్టిగతియే నీకునుం గలుగును. తప్పదు. ఆలోచించి యెటు లంచేయఁ దలంచితివో శీఘ్రంబుగాఁజరుకు” మని కడు నుగ్రంబుగా పలికెను.

ధరణా నందనుం దతనిమాటలను లెక్కనేయక వెగలుగానగి,

“ఓ రక్కసులతేడా! ఈవింకపుమాటలు నామ్రోలఁజలుకక మిన్నక తొలంగిపోయ్యాయి. బ్రతుకడలంచినవారు నాపోడరుని, వాచే బంధింపఁ బడిన వాయంబును గొనివచ్చి యొకరించి మిన్నన యాడుగుకొనినవో ప్రాణంబులు రక్షించుకొనవచ్చును. ఇటులచేయునియెడల వారిహారాదు లడ్డమైనను నేను మిన్నక మరలవాడనుగాను. ఎదిరించినవారినందఱిం గూల్చి నానంకల్పప్రకారము జరిగించుట నిశ్చయము. దీనికి నీవేమి చెప్పెదవో వేళంట వివఁజలుకు” మని పలికెను,

అమాటలు కాలసిద్ధున కెంతయుం గోపావేశకరంబు లగుటయున తండు కన్నులెఱ్ఱఁజేసి యగ్రశృంగులెసంగ భూవుత్రి పుత్రుంగాంచి “ఏమీ! నీకు యంతగర్వమా! పసితంబుగాన నీకు బుద్ధిచాలదు. ఓరీ! బాఁకా! దేవేంద్రాదులైన వేలుపులు నయితము నన్నుగనినను, నా మాటలువినినను, భయభ్రాతులై యెదుటనిలువలేక చాటుమాటుల నొడుగుచుండుదురు. గ్రుడ్డు పిల్లను పెక్కించిన చండముననామాటలు పెడచెవినిడి నాకే బుద్ధిచెప్పదొడంగినాడవా! నిన్నింకమన్నించుటెట్లు? నీమేపుమాపక కాలసిద్ధుం డూరకపోవునా? బలీ! ఇంత పోతరమా! పర వీరభయంకరులైన మదీయ కరస్థతృతరకోదండ వినిర్మృతనిశితభల్లం బులచే నిన్ను ప్రాణంబు లెడలించెకంబాడు” మని పంఠములుబలికిబలం బులంజరి “ఈ దుండగీనిం బట్టుండు కట్టుండు కొట్టుం” డని యాజ్ఞాపించిన వీరభట నికాయంబులు జాయంబోయి పరాక్రమభీముడైన లవకు మారుంబట్టుటకు ప్రయత్నించిరి.

లవకుమారుడు కాలసిద్ధుని సేనలను దునుమాడుట

అప్పుడు జానకీనంకనుండు కోదండము నెక్కుబెట్టి మహాలాఘవం బెసంగ నేయుటయుం దిగుచుటయు సంధించుటయుం దెలియకుండుభంగి బాణములం బ్రయోగించి కాలసిద్ధుని జలంబులను కాలుని నగరంబుఁ జేర్చుచుండఁగని యారాక్షసవీరుండాగ్రహంబుఁజేసి చెడరి మిగిలిన సేన ల్లొకసూర్యుని తలపడిన, యనుగులు ముసల ముద్గర తోమర కుంత భిం డివాల గజాప్రముఖా ముఠంబులు ప్రయోగించుచుండ అపుం జాయా యుధనికరంబులనుత్రుంచి పడవేసి, భీకరాస్త్రజాంబులచేమగ్గునూచం బుగా గావించుటయు నలుక రెట్టి ప కాలసిద్ధుండెవరించి నిలిచి యనే కాస్త్రములంబుపి యపనిజామయని నలయుండును వెనుకదీయక మేను

రక్షణారలం దోగియుండ ప్రచండ పహ్ని బ్యాళిక లెగయు నుగ్రసాయకం బులదరించి కాలసిద్ధుని విల్లుందునిమి యురదంబును, హయంబులును, సారధియుం గూలనేసి, మఱియు నైదు వాడితూపులనుకంఠంబుననాటనేసిన నతండు మిగుల రోషంబును కోపంబునునొంది, మాయాగైకొని దిగ్గన మింటికెగసి యటనుండి కలావర్షంబు గురియించుటయు, నకల మాయా హరంబైన యొక సాయకంబుచే వాని మాయనడించి లవకుమాగుండు వాయవ్య బాణమున, నతః మింట నిలువనీయక చేసెను.

అంతట కాలసిద్ధుండు క్రిందికురికి గడగైకొని సింహ కిశోరంబుపై లంఘించు యేనుగుగున్నయుంబోలె లవునిమీదికింపని గిరగిరంద్రిప్పి గడ చే ప్రేసెను మహాచాతుర్యంబున నక్కుమారుం డాప్రేటును దప్పించు కొని, మహాకాలనామక శరంబును రయంబున వేసిన యమృహస్త్రంబు

లవునిచే కాలసిద్ధుండు గూబుట

నహస్ర భానుతేజంబుతో మిడుగురులెగయు మండుచువచ్చి యనురవీరుని పక్షంబుం గాడిదూరి వీపున వెలువడుటయు, వేటునుత్రెంపఁబడిన వృక్షం బుపదిగి కాలసిద్ధుండునిలువనోరుక యుట్టుట్లూగి నేలఁబడి ప్రాణంబులూ విడిచెను.

అదిచూచి వాతేశేషులు పరుగునంజనితద్వారను శత్రుఘ్నమహారాజున కెరిగించి? 'దేవా! ఆబాలుండు సామాన్యుండు కాఁడు, మీచే బంధింపఁబడియున్న చిన్నవానికంటె నూలు రెట్లుమించినవాఁడుగానున్నాడు పైవానితో పోరుడ కెంతటిపరాక్రమవంతునకును సాధ్యముకాకున్నది ఇటు యెలినవారి చిత్తమువచ్చినట్లు చేయఁడగు' యని భీతిచేతస్మల్తై పలికిరి.

సుమిత్రాత్మజుండు విస్మయముఁజెంది, తనయొద్దనుండు నమర యోధులంజూచి 'ఒ మహావీరులారా! ఇదివరకును మీరెందైన నిటు వంటివెంతిను చూచియుంటిరా! ఒక బాలకుం డిందఱు యోధులం దును ముటయు నిసాధ్యమైన విషయమగునా! పెక్కండ్రు కూలినంతటయెట్లో మహాకష్టముతో నొకనింబట్టుకొని బంధించి కృతార్థులమైతిమని నంతసెంచుచుండిగా మఱియొకఁడు వానినిమించినవాఁడవచ్చెను, ఇప్పుడు వచ్చిన వాఁడతేయుండుగా నున్నాడు. వానిమీదికిరిగిన శూరుండు సైన్యముతోడ హరణమగుటయే కానతిరిగివచ్చుటయే లేకున్నది. ఈవిషయంబున తగినయుక్తి నాబుద్ధికేదియందోచకున్నది. ఇంక జరుగవలసిన దెట్లు!

మనము వీనితోపోరుచు నిచ్చోట తడయుట మంచిది కాదు యాగలగ్న కాలము నమీరించినిది. ననవాశ్వమును శీఘ్రముగా కొనిపోవలయును గదా! ఎట్లు! యుద్ధముమాని మనము పోవుచున్నను మనల నబ్బాలుండు పోనిచ్చునటులు నుండలేదు. ఇక్కార్య మెటుల పరిణమించునో తెలియకున్నది.” యని చింతాక్రాంత చేతస్కుండ్లై పలికినది.

వీరోత్తములైన ధనుజులును స్వపాలురునో, శత్రుఘ్నునిమాటలు విని యతడుచెప్పినంతయు వాస్తవమైతోచుటంబట్టి తగిన యుపాయంబెఱింగి యతనికి జవాబుఁబలుక లేక యొకరియొకఁ యు నొకరుమాచుగొని గుటుకలుమింగుచు నిరుతరులై మిన్నక నిలిచియుండిరి.

శత్రుఘ్నుండవుడు కొంతతడ వాలోజించి వారలంగని “ఓయో ధులారా! మీరిటులమిన్నకున్నచో శార్యం బెటులజరుగును! ఏదోయొక దారిం గనుంగొనవలయునుగాని యూరకుండుటచే ప్రయోజన మేమిగలదు! మీరే జేవియు నదుపాయంబుఁ దెలుపురురేమోయని యడిగిన నావలెనే మీరును నాలోచించుచున్నారు. ఇంక మన మాలస్యముఁ జేయకూడదు. ఏదైన నొక విధంబును నిశ్చయింపవలయును ఇప్పుడు నాలో తోచురీతి యొకటిగలదు. దానిం జెప్పెదనువినుండు. వినినంతటయుక్త మనితోచినచో యవ్వధమునగాని, తగదనితోచిన మఱియొక భంగిని గాని యత్నముఁగావింపుడు. నేను తలంచినది యేమనగా ఇప్పుడిచ్చోటఁ గల వీశ్రేష్ఠులందఱుం దమతమ సైన్యములతో నొక్కసారిగా కడలి పోయి యాబాలునిం జాట్టుముట్టుకొని సాధ్యమగునంతవరకుం బట్టుకొనుటకు ప్రయత్నింపవలసిఁది చిక్కండయ్యనా! యస్త్రఘోలచే మూర్ఛితుంజేసికొని రావలసినది. ఇందఱు నొకటేవర్యాముమహావీరు చుట్టుకొనినచో, ఇంతమంది యొక్కటిగా తనపైకివచ్చుటంజూచి యాబాలుండ వెఱచి, లోఁబడక మించిపోవలయు. ఇప్పటికివిధమునఁ జేయుట యచిత మని నాబుద్ధికిం దోచినది. దీనినిగూర్చి మీరు బాగుగా నాలోజించి, అటుల చేయుడు ఇది మంచివత్సతిగాదని తలంచినచో, దీనికంటెను మేలైనరీతి నాలోజించి యవ్వధమున ! మీకు వచ్చిరీతి నొనర్చుడు. దీనికి గాని యానల్యముఁ జేయఁరాదు సుఁదీ!” యని చెప్పెను.

— ఏమలందను నొకటిగా లభినిమీఁద యుద్ధమున కేగుట, —

అప్పుటి కిదియే మంచివత్సతిగా తోచినందునను, దానికంటె యు

క్రమేనలాగు తమలో నెవ్వనికిని స్ఫురింపకుండుటచేతను, అందఱును నా లోజించి యటుల చేయుటయే సమంజసముగా నుండునని యేక వాక్యము ముతమసమృతి నెఱింగించిరి. అందఱును తానుచెప్పినట్లుచేయుటకు సమృ తించుటయు శత్రుఘ్నుండు వారలంగని “సరి గదా! ఇంక తడవుఁజేయ కుండు, సన్నద్ధులుగఁడు త్వరితముఁగా గజఁబు” డని యాజ్ఞాపించినవల్లె యని వారువారు తమతమ సేనలనాయితముఁజేసికొని యొకటివెంటనొక టిగా సర్వాయుధసమృత్తంబులై న తేకుల నారోపించి భేరిధంకావ్రముఖ వాక్యధ్వనులు మిన్నముట్టుచుండ సేనాసమేతులై రభసంబున సముద్ర ముపొంగి వచ్చుతీరున సేకంబుగా నడవఁదొడంగిరి.

అంతవరకును అవకాశముం డలువుఁదీర్చుకొని, కార్యంబుసరణినిఁ జనబోసి, తమ్ముని విడిపించి యాగాఢ్యము క్రముగా వానిందోడ్కొనిపోవ లయుననెడి యుద్దేశముతో శత్రుఘ్నుఁడనుహరాజు విడిసియున్నవంకకువచ్చు చుండి తనకు ముందుభాగమున మహదాటోపముతోపచ్చి సైన్యముల ను, సేనాపతులునుంగని భయంకర భేరికాహళ ధ్వనులువిని తమలో “ఓ హోహో! ఇంకను గర్వమడంగడు. కాఁబోలును, అదిగో! మఱియుం బెక్కుండ్రు బహుళ బలయుతులై నాతోడ పోరాసరించుట కే తెంచుచు న్నారు. ఐన నేమి! వరమ నాధ్వీమి తల్లియగు నాజనని యాశీర్వాదబలం బును, మునికుల శ్రేష్ఠుడైన య కుభవుని కృపాబలంబునుం గలిగియుం డగా ఈవచ్చెడి మ్రుక్కుడులంజూచి నేను వెఱచునా! వచ్చిన వచ్చెడను గాక, నాచే హరణంబగునటుల విధాత వీరినుడుడ లిఖించియున్నాడు. కాఁబోలు. కాలముదీరిన వీరినిదైవము ప్రేరేపింపకపోవునా! నావ్రతాప మెట్టిదియో శీఘ్రముగానే తెలిసికొనఁగల”రని తలచి నడకకాక్మికహ స్తుండై యొకమారు ధన్యవంకారముఁ గావించెను. ప్రళయకాల మేఘఘ ధారవంబులతోలె యానాడంబు చెవులపోకగానే వచ్చుచున్న సైన్యము లును, సేనాపతులును దిగ్భ్రమఁజెడి నడుచుట కడుగులుసాగకయొక్కిం తతడవుసలిచి సమాళించుకొని మరల రాఁదొడంగిరి. అవకాశమాండును వారిరాకకై నిరీక్షించుచు, నట నొక పృథ్వింబుండఁగని దానిమూలంబున నువవిష్టుండై యుండెడు, ఆమయంబున సేనలతని నమీపించెను. సేనాప తులలో కొండ తాయర్చకునిదావున కరుదెంచిరి. అందు గధాయుధుఁ డు, మిథ్యవంకనుండు, ఊగ్రసేనుండు, అశ్వసేనుఁడు, వీరసేనుఁడు, శూ

రసేనుడు, సోబలుడు, సౌందర్యమహారాజు, సాత్వికుడు, చందనమహారాజు, సోమకాశుడు, గంధేశ్వరుడు, మొదలుగాగల ప్రసిద్ధులైనరాక్షసులును, రాజులును, ముందుకువచ్చి లవకుఁబూదని హెచ్చరించియిట్లనిరి.

— సేనానాయక లవఁ మారుల సంభాషణప్రకారము. —

ఓరీ! బాలకా! నీవెవ్వడవు! మాచేసట్లుగది బంధితుడై యున్నటువంటినువానికి నీవన్నవని పటిమి. నిమేనా! వాసికొంటే తోడ్కొని పోవుటకు వచ్చితివా? మంచిదిగాని మామజులుశక మామెట మారాతగారగు శత్రుఘ్నులవారియొద్దకురము. ఆరాజచంద్రుండు నీయుడవా మునువిచారించి నిన్నును నీతమ్ముని విడిచిపెట్టిగలడు. అతఁడు మిక్కిలి కయాలి. కావున నీకు కీడుచేయకొల్లఁడు. మమ్ము నినుదోడ్కొనిపోవుటకై యిచ్చోకిపంపగా వచ్చినారము. అలన్యముఁజేయకరమ్ము. మేము చెప్పినచొప్పునవిని రావైతివేని పిమ్మట నీకు కష్టము నభవింపను. ఏమనగా, మేము నిన్ను విడిచిపోము. బలత్కారముగా పట్టుకొనిపోవుదుముగాని విడువము. నీవును నీతమ్ముఁడనుపసిపాండై యుండియు, నెండతో తూర్రగ్రేసకలను. గనుతింపరాని నైస్యమును నాత మొనరించుటకు మారాజుగా రాశ్చర్యమొంది నీతమ్మునివలె నిన్నునుంజూడవలయునని కోరుచున్నాడు. వచ్చితివేని కరిగదా! షటి శోమైన నడ్డుమాటలాడితివేని కీడుమూడును. నీకును నీతమునిగతిచే పట్టును బాగ్రత సుమీ! ఏమి చెప్పెదవు?" అని పలికి యడిగిరి.

అట్టి బెడరింపు మాటలకు లవకుమారుండు చలించునా? వారింజూచి "సేనాపతులులారా! మీకు మొదట మరి యాడగా చెప్పి ననువినుండు మావృత్తాంతము నిదివరలో నాతమ్మునివలన నెఱింగియే యున్నారు ఇంక అడ్వివయంబుచుగురించి మీ యాడగవలసినది లేదు. ఇంక నేచెప్పిడిజేమనగా—అక్రమముగా మాతపోవనంటుజొచ్చిన వాకువమును నాపోడకుండుపట్టి బంధించెను. అదితమ్ముగా నెంచి మీవాగు వానితో యుద్ధమునకుందొడరిన, ప్రతాపవంతుఁడేల యారకుండును? తన శక్తికొలదింబోరాడెను, అందు మీవాగు నుడిసిరి. ఈతప్పు నాతమ్మునికగునా! అది యట్లుండ నేదో యేగురుపాటున నుండుటచే వాడితూపుతగులుటచే నాయనుజుండు మూర్ఖిల్లిన తత్సమయంబున మీరండలు నొకటియై వానిని బంధించి రథంబుపై నిడుకొనిపోవఁ జొడంగితిరి. ఇది న్యామమగునా!

మీవాంటివాడు యిటువంటివని చేయవచ్చునా? ఇప్పుడన్ననో నాసోదరుని దోడ్పొనిపోవుటకై వచ్చిన నాతో నయితము యుద్ధమునకుఁ దొడరితిరి, అయినను మాజననియొక్కయు గురువియొక్కయు నాశీర్వాదబలంబున నాకే జయముకలిగినది, అంతటఁబోక మీరిందఱు నొకటిగా కూడివచ్చి నన్ను బెదరించి యెట్లయినం దోడ్పొనిపోయి మీవారముంబుబెట్టి మీఁద్రుజ్ఞ నరవికెఱుకచేయఁ దలంచినారు ఇది సాగువా? మీ బెడరింపులకు నేను బంకడివాఁడంగాను, నాముందు మీయాటలు సాగునవి కావు ఇన్నోక్తు లింకమాని బుద్ధిమంతులగుదురేని నవనాశ్యమును మదీయ సోదరునిదెచ్చి నాశోషింపించి మిన్నక నడుగుఁడు, ఈప్రకారముచేయఁజాలరేన యీవృత్తాంతమును మీరాజున కెఱింగింపుఁడు. వట్టి మాటలతో నిండుకయైన లాభము గలుగదు. నేను మిమ్ములెక్కచేయు వాఁడఁగాను, శత్రుఘ్న మహారాజు మీకు నాయకుండగుటచే యతనింగవి మీరు భయముఁజెందవలయునే గాని యతనివలన నాకు భీతిలేదు. ఆతఁడు నాయుడయ్యగడుగాఁడు. అతనికి నేను విధేయుండనై మీ వెంటరావలసిన యావశ్యకతయు నయితములేను నామాటప్రకారము మీరుచేయుకున్న చో, మదీయ బాహుపరాక్రమముచే సాధించి నేను యాగాశ్యమును నాణ్ణునుజనిం గొనిపోవుదునుగాని విడిచి యూరిపోవఁజాలను. చెప్పవలసినంతవరకుం దెప్పినాఁడ, ఇంక మీయిష్టము దెప్పినట్లుచేసిరాఁచేయుఁడు లేక యుద్ధమునకు గడంగెడరేని పూనుఁడు, మీ గోకాదు మీవాంటివారును మీకంటెనధికులును నింకనుం బడి నేనుండివచ్చినను నాకుత్యుణప్రాయముగాని యెక్కుడుగా నేరదు. ఇదియ మదీయ ప్రత్యుత్తర” అని గంభీరముగా జెప్పెను

ఆపు జాయోధులు లవుని ధైర్యమును జూచి నిర్మయించితమతో “ఇతఁడు మీటలకుఁబడి పట్టవడువాఁడుగా నుండకన్నాఁడు. మన మొక్కింత వేడిమిఁజూపినంగాని వీనికి భయంబు బొడిమ” డని తలంచి పానితో “లనకమారా! మాహిణోక్తులు వినివైతిమిగాన తత్ఫలమునింక నీవనుభవింపుదువుగాక” యని వలికి నేరలంబుబును గవియంగి” యుక్కుమారుగా బట్టుకొనుం”డని యాజ్ఞాపించిరి

తత్ప్రకాయంబున వీర భటునికాయంబు చుట్టుముట్టి పట్టవచ్చిన లవుండు కోవముఁగొని నిశితశరవారంబుచే వారలం జేరనీయక హస్తపాద

— అవుండు తనపైకచ్చిన బహుశస్త్రములను హతముఁజేయుట. —

కంఠములు తుండించెయు శరీరంబులు బటియులుగావించెయునలంచి హతముఁగావించిన యాసైనికు లాగ్రహంబెసంగ మొత్తంబులైవచ్చి కదిసినవారిని ఘోరనారాచములంబులపి చిండటవండటంగావించి ఎత్తినవిల్లుడింపక తలలూడివడునట్లుచేసియు, బాహువులుద్రుంచెయు, తొడలువిడిచెయు, వక్షంబులుబిల్చెయు, చర్మాబులుచించెయు తనవులు చిల్లులువడంగొట్టెయు, పొట్టలుచీల్చెయు, నడుములుఖండించెయు, నాయుధంబులుతుండించెయు మహారథసంబున చీకాకుపటది నెత్తుకుపేకులు పాటునట్లుగావించిన శవంబులు గుట్టలును ప్రేవులప్రోవులును, నవయవంబుల రానులును, నాయుధకలశంబుల దిబ్బలునునిండియున్న యాపాలికలను, చూపకుల కద్దుత, భీభత్స, భయానక రసావహంబై యుండెను, కంక, గృధ్ర, వాయున, జంబుక, సాలావృక, శ్వార ప్రముఖ జంతుగణంబులు గుంపులుగూడి నెత్తుటిరొంపిం బ్రవేశించి, తమజాతి ప్రాణులంబిలుచుచు నంతోషమున రుధిమాంసములుగొని నంతుష్టినిొందుచుండెను భూతప్రేతపిశాచ, జేతాళ, బ్రహ్మరాక్షసగణంబులు, తమతమవారిని సరమాంసంబును శ్రో నెత్తుదులును, మృదుల మేదోమాంసంబులుం గొనివచ్చి విందుబెట్టి తల్లిప్తినొందించి యాడుచుం బాడుచు, నెందునుం దామయై విచ్చలవిడిగా విహారముఁజేయుచు, లవకుమారుని బ్రశంసించుచుండెను, చీలిన దేహములును తొనిగిన యంగంబులును, గలిగి వీరభటులు నిలుచుటకు శక్యముగాక, నొచ్చి, విచ్చి దిక్కులకుంబాటిపోవఁ దొడంగిరి.

ఇట్లు తమబలంబులు దుర్బలంబులై వెఱచి పాటుటయు, ననేకాత్యైహికుల సైన్యములు కూలుటయు, సేనావతులుచూచి లవకుమారుని శక్తి కచ్చదవొంది చెడరినసేనలను మరలగూర్చుకొని యాబాలునిపైఁదలపడి తాము ముందువిడిచి, బహుశస్త్రాది సాధనంబుల సంగటునేక కాలంబునం బ్రయోగింపఁదొడంగుటయు సీతాకుమారుండు మిక్కిలి నొచ్చి శరీరమున రక్తధార లుడులుచుండకా, గోమంబలిశయించి పిరుదివియక ధైర్యప్రతాపంబు లతిశయించగా చక్రాకృతిగా నలుపంకలందితుఁగును, తనపై సేనానాయకులు ప్రయోగించుచున్న బాణాదిసాధనంబుల నెల్లను ఖండింపుచు, శీర్ణశరంబుల వారినలంచుచు విక్రమ విహారంబు నలుపుచున్న యాబాలుని చామర్థులుకు విర్భుముది యుద్ధవిసలొ

క్కుమ్మడింగవిసి, యొక్కొక్కండై దేసి బాణములచొప్పున నేకకాలముగ
లవునిపై నేసి సింహవాదంబు లొసరించిల. ఇంద్రకత్తలైన మహాస్త్రం
బుచే లవకుమారుం జానేనాగతుల శరంబులనన్నింటిందునిమి యొక్కొక్క
నిం బదేసితూపులచేగొట్టిన వారు తమసామర్థ్యంబు పెంపుదోష
యతని సాయకంబులందుంది వెండియు శరవర్షంబును గురియించిరి.

—* లవకుమారుడు వచ్చిన నేవాపతులనందఱను జంపుట. *

అవుజాకుమారుం డెక్కుజాగ్రహముగలవాడై “ఇనీ! వీరింజంప
కున్న నాపాదమ మెంతమాత్రము?” అని తలంచి మునిగ త్రంబును నద్వి
తీయంబును, శంకరదేవతాకంబునునగు, త్ర్యంబకమనెడిమహాస్త్రంబును
గొని నమంత్రకముగా యానేనానాయులపై విడుచుటయు, భయంకర
మై యాబాణము ప్రజ్వరిల్లుచువెడలి సైన్యాధిపతులు తనపైఁ బ్రయో
గించుచున్న యాయుధముల నన్నింటిని హతమొనరించుచుం బటతెంచి
యపు టదనుండిన యోధులం దొక్కనినైన విడువక, రథ, సూత్ర, హయ
సంయుతముగా నందఱుబడఁగూర్చిన. పేరుబొందిన, యారాక్షసవీరులు
ను, రాజులునుం దానిచే ప్రాణ బులుగొల్పడి వరుసగా భూమిపై నొరిగిరి.

అంత బాలుండైన లవకుమారుని యద్భుతశక్తినిచూచి మింట
నుండికనుచున్న వేల్పులు మిగుల నాశ్చర్యముంజేంది యతనికరలాఘవం
బును, ప్రతాపంబును, మహిమయుం బెక్కువిధంబులఁ బ్రశంసించిరి.
పిమ్మట గుళాగ్రజాండు సైన్యములందలనడి వీనుంగుపెంటలు గావించినయ
గణితంబులైన బలంబులు హతంబయ్యెను. ఆనకుర ప్రకారము శివునిచే
ధ్వంసముచేయఁబడినరాణి త్రిపురాసురసాగరముం దలంపించుచుండెను,
తత్కాలంబున హతశేషులైనమృక్కిడిబంట్లుకొండలు యెటులనోతప్పిం
చుకొని, శత్రుఘ్నునియొద్దగిరి నడిచినవర్తమానంబు తయువిన్నవించిమా
లవకుమారుని సామర్థ్యంబు నెంతయుంబొగడి పలికిరి. శద్వాత్తవినిన శ
త్రుఘ్ను రాజు తననో బలీ! ఇట్లునుంగలుగునా! ఇది దైవమాయగాఁద్రో
చుచున్నది. బాలుం డొక్కఁం డండఱుగవద్దులైన వీరోత్తములను, బ
ళాక్షోహిణీశంబులను ననతికాలంబున గ్రుంచుడెట్లు? ఎవనితరమగును?
ఆబాలుండు సామాన్య మానవమాత్రుండుగా నుండడనుట నిశ్చయము
చానిని జయించుట మిగుల కష్టమని తోచుచున్నది. నేను యుద్ధము
మాని భండలందినను యాతాలకుండు యాగాత్యముం గొనిపోవడ

లంది వచ్చియుండుటచే నన్ను పోవనియ్యవట్లుండలేదు. ఇంక నేమిగతి దీని? పాయంబెయ్యెడియో తోచలేను” అని కొంతతడ వాగోజించెను. అటుపిమ్మట నొక నిశ్చయముగావించి తనయొద్దనుండియుంగల యుద్ధవీరులైన ప్రసిద్ధికొందిన రాజులంజూచి “సరాక్రమాఘ్నులైన వ్యవస్థలారా! ఇప్పుడు మనలో పోయినవారందఱును బాలుండైన యాలవకుమారుండను వానిని జయింపలేక పోవుటచుకాక తమప్రాణంబులు నయితము కోల్పడిరి. సైన్యమున్నచో యుద్ధవట్లులో మూడుపాళ్లు నాశమైనది. ఇంక నొకపాలు జలంబును మనమును కీషించియున్నాము. ఇంకను నొండ్లను జనుచుటకు నామనం బొల్లకున్నది. కాబట్టి యుద్ధమునకు నేనే వెడలఁదలంచి నాను. అబాలుం డెట్టివాఁడో, వానిశక్తియెట్టిదియో కనుంగొన నలయునని నిశ్చయించినాను. ఈప్రకార మింక నిచ్చట కాలహరణము నరించుటవలన కార్యభంగమున కాన్వదంబగుటయే కాని లాభమేమియున్నది? ఊరక యోజించుట కర్తవ్యము కానేకదు. ఇతరమైన తలంపు వీడి మీరునిమిషమైన నాలస్యముఁజేచుక నంగరమునకుఁ జోవుటకునన్న ధ్యలుగండు. నేనును సిద్ధపడుచున్నా”నని దృఢముగాఁ జెప్పెను.

“మహావ్రభో! తమ యాజ్ఞానుసారము గావించెద” నని వలికి, రాజులు తక్షణంబ సైన్యమునాయత్తముగావించి తామును నరదంబులెక్కి సిద్ధముగానిలిచిరి అంతట శత్రుఘ్నుండును తనసారథివన్నికొనివచ్చి

— శత్రుఘ్నుండు లవకుమారునతో యుద్ధమున కరుగుట. —

న కాంచన నగ్గండనం బారోహించి, భేరీకాశధ్వనులు సెలంగగా ననురమునకై వెడలెను తత్పురమే ఘోరయుద్ధము జేసినవాడగుటచే మైథిలీనందనుండు శ్రమవరి హరిణార్థముగా, నొకచోట కూర్చుండి కర్తవ్యాంశమును గూర్చి యోచింపుచుండెను. అప్పుడతని కాభేరీముఖవాద్య ఘోషంబులు వినినచ్చెను. అతండు తనతో, “ఓహోహో! ఇంకను నాతో పోగుటకై శత్రుఘ్నునిసేనలు వచ్చుచుండువటుల నున్నది. కానియ్యు వారిని నయితము జనుచునొకవానులం జేసెదనుగాక” యని నిశ్చయించి యాజలంబులు వచ్చుచున్న దిక్కునకు దృష్టిసారించి చూచుచుండగా నుపంబునకు నిరీక్షింపుచు కూర్చుండి యుండెను. మిఱి కొంతతడవునకు సేనాపతులు ధరివేష్టించి వచ్చుచుండగా మహారథనంబుతోనుమిత్రాత్మ జాండు సైన్యములొండై లవకుమారుండున్న చోటునకు గమిపించినచ్చెను.

ఇట్లువచ్చి రథంబుడిగి లవకుమారుని యొడ్డకుఁజని తస్మాన్వయము
తానుపట్టుకొనిన కుశునివలెనే యాపిన్నవాఁడను, నకల కుశులక్షణావరి
శోభితుండై సుతయైనను భేదములేక శ్రీరామచంద్రునివలెనొప్పుటంగని
కుశుండు చెప్పియుండిన వృత్తాంతమును స్మరించి “ఇతండును సీతాసుతుం
డేగదా” యని యొచి యతనితో “బాంకా! నీవెవ్వఁడవు? నీవు మాసై
న్యమును సైన్యాధిపులను జంపుట కేమి కారణము. పసిపాఁడవయ్యు
నొక్కండవయ్యు నింతసేనను, యిందరువీరులను నుక్కడంచునట్టికత్తి నీకే
ఁబులగలిగినది? నీయుద్దేశమెయ్యది? వచింపు” మని యడిగెను.

కుశకుమారుండు శత్రుఘ్నుచుఁగరాజు పాంకమును, ముఖవర్చస్సు
ను, లక్షణములును, భావముల నవ్వడియుంగాంచి తనూ “ఇతండంత
యు ఘనండుగా కనుపట్టుచున్నాఁడు. ఇంతకుపూర్వము వచ్చినవారివలె
గాక యుక్తమైపరిశినిపైశ్చించుచున్నాఁడు. తావునకువృథాలునకుతిగినట్లు
సమాధానముఁ జెప్పటమంచి” డని తన తమ్ముండు తలంచినట్లే యెంచి
“బరాహశేఖరా! మేము యీవనంబులో * సించియుండువారము, మాకుతం

* లవకుమారుండు శత్రుఘ్నునకు తన వృత్తాంతముఁ జెప్పట

ద్రుతిపోధనోత్తమండై న వాల్మీకిమహర్షి. మాతల్లిధరానందన. మేము
మాజని కిరుపురముపుత్రులము. మీచేపట్టువడియున్న కుశుండు నా త
మ్ముండు. మావనంబుఁజొచ్చిన హయంబుంబట్టికొనెననడి నెపంబున పె
క్కండ్రుచేరి మీరలు వానిని మూర్ఖాక్రాంతునిఁజేసి స్మృతిలేనినసుయ
మున వానినిఁబట్టి బంధించి కొనుపోవుచుండయావృత్తాంతము నఱింగి నేను
నాతమ్ముని, వాఁడు నట్టి పెట్టిన గుఱ్ఱమును గొనిపోవుటకై వచ్చినాఁడ
ను. మీసేనాకుతులు మొదలగువారువచ్చి యక్రమముగా నాగమనంబు
నకు విరోధముఁ గలిగించిరి. వారికిని నాకునుం బోరాటముజరిగి యందు
వాడు మడిసిరి. యద్దమున జయాపజయంబులు నిశ్చయింప విశమగునా?
ఇదియే మీవాడు చచ్చుటకు కారణము, పిన్నతనముననేయిటెవంటికత్తి
యెటులగలిగెనని యడిగినారు. ఇదిమాగురుండైన మునివరునియొక్కయు
వరమపతివ్రతా రత్నమగు మాతల్లియొక్కయు నాశీర్వాద బలమేకాని
వేరుకాదు. మీరు నామ్ముని, వాఁడు బంధించిన గుఱ్ఱమును బట్టుకొను
ట న్యాయవిరోధమైనకార్యము. అన్నియుం దెలిసినపాకలయ్యు మీ
బోంట్లు యివ్వధంబునఁ జేయుట యుచితమగునా? జరిగినమట్టు జరిగినది,

ఇంక గతమును దడవఁబనిలేకుగాని, ఇప్పటి నాయుద్దేశము నడిగితిరిగాన చెప్పుచున్నాను. ఈక్షణంబున మదీయానుజనివిడిచి వాడుబంధించినది యు, విడిపించుకొని మీరుకొనిపోవుచున్నదియైన న యశ్వముందెచ్చి నాకిపు డొప్పించవలసినది. ఈప్రకారము చేసితిలేని మీకును మాకును వివాదము గలుగదు. మాదారినిమేము పోయెదము. ఈప్రకారము చేయుట మీకు నవ్యుతముకాదేని, యుల్లోకంబులు నేకమైనవచ్చిననుమాకగా మొనరించి నేను యిపుడు చెప్పినవొప్పున తురంగమునుఁ బట్టుకొని నా తమ్మునిఁ దోడ్కొని పోవుదునుగాని మానిపోవువాడఁగాను. త్రిదశులు వచ్చినను నేను వెలుచువాడఁగానని దృఢముగా చెప్పుచున్నాను. అంత జించి నేను కోర్చినట్లు చేయుటయో, లేకమీకు ముందువచ్చి నలుఁగూలిన వారివలె మీకును నాతో నంగరం బొనరించుటయో, ఇందేదియోయొకటి నిశ్చయంపును. అడిగితిరిగాన యున్న నందర్భములను మీ కెఱింగించితి. ఇంక మీయుష్టం బని వక్కాణించెను.

అవకుమారుండు చెప్పిన మాటలన్నియు, శత్రుఘ్ను మహారాజవరుం డటైవిని, వాని ప్రతాపాత్మక కబ్బురపడి మున్ను కుశుపిచూచినపుడు తలంచినట్లే యవుడు తనలో “అకుశుండును, ఈచిన్న వాడును నొక్కరూపయై మాయస్వయగు రఘుకులవల్లభునిరూపంబయ్యెనొత్తినట్లు కనుపట్టుచున్నాడు వీరి లిరువురుం డమరిల్లి జానకీయని పలికిరి. కాని తఁద్రీ వాల్మీకి యనుచున్నాడు. ఒకవేళ మునిపత్ని పేరు జానకీయై ముందు నేమో తెలిసినదికాదు. నాయన్న లక్ష్మణుండు వదిననుదోడ్కొనివచ్చి యాయడవిలో విడిచియుండునా? అయిన! ఒకవేళ నిచటనే వదిలిననితలంచినను, ఘోరమృగ బహుళంబైన యాయడవిలో పుడే యేనుష్టజంతువునకో యెరగాక యావుణ్యవతి తప్పించుకొని యంతకాలము బ్రతుకనేర్చునా? ఈవిషయమునుగూర్చి విచారించుటకును, సత్కారత్యములు తెలిసికొనటకును నిది యడనుకాదు. లగ్నకాలము మిగులదాపుగానుండుటచే యశ్వంబును నేను శీఘ్రముగా నయోధ్యకుఁ గొనిపోవలసియున్నది. మంచిమాటలచేతగాని, మఱియొక తెలుంగునంగాని ఈచిన్న వానిని నయితముపట్టుకొని వీరితమ్మునితోచర్చి యురువునను రాఘవేశ్వరునియొద్దకుఁ గొనిపోయెదను. ఇంక రడవుచేయరా” డని యెంచి శత్రుఘ్నుండ అవకుమారునితో యిట్లనియె,

—* క్రతుస్సుండు అవునితో హిలోత్తులు పలుకుట. —*

బాలకా! నిన్ను చూడగా నాకెంతయుం గనికరము కలుగుచున్నది. నోమలమైన నీశరీరము నిట్లు యుద్ధముచేయుటచే నలతనొండఁజేసికొనుట మంచిదికాదు. ఇందువలన నీకుఁ గలిగెడిలాభము సుంతయును లేదు. అక్రమమైనను నీ విదివరకుఁ గారించిన తప్పలను మన్నించుచున్నాను. నావచనంబులువిని నీవును నావెంట మాపురంబుఁకురమ్ము. అచ్చటికరిగినంతకు భోగజిత బిడోజుండును గాబాధిరాజునైన నూయిన్నగారి తో నిన్నుగూర్చి వర్ణించిచెప్పి మన్ననఁగలిగించి అప్పుకమ్ములగు మిమ్ము విడిచిపట్టునట్లు చేసెదను. వృధా జల్పోక్తులుమాని ప్రయాణముగమ్ము. ఇటులగాక నీవివుడు చెప్పినచోప్పున నీతిమ్ముని విడిపించుటకును యాగాశ్వమును పట్టుకొనుటకును బూని కయ్యంబునకుం దొడరెడఁజేసి వ్యర్థముగా చెడిపోఁగలవు. ఆకార్యము నీకు సాధ్యమగునదికాదు. పసిబాడ వగుటచే హాసవృద్ధుల నెఱుంగక యశక్తమైన క్రాంత్యముంజేయు నెంచిరాఁడవు మాజోంట్లు తెలియనివారికిఁ దెలియఁజెప్పవలసినది యగత్యమగుటచే ముగ్ధుడందైన నీకు హితముఁగోరి యంతమారము నీమంచికొఱకై పలుకుచున్నా” నని చెప్పెను.

అవకుచూడుండు పక్కున నవ్వె “ఓ రాజా! వింతమాటలు పలుకుచున్నాను. ఇది నావంటి శూరుండగువాఁడు వినతగినవికావు. మీదా క్షిప్రముకైన నేను కాదియుండువాడనుగాను. తాము నాయుండుకనికరించుటగాని నాహితముఁగోరుటకుగాని యక్కఱలే పనులు. నాతమ్ముని విడిపించుకొని యాగాశ్వముంబట్టుకొనుట యసాధ్యములని పలికితిని. మీ రీవిషయంబున చాలతొరబడి యనుచున్నట్లు తోఁచుచున్నది. వాస్తవతామంబెఱింగియు నిర్విధమునఁ జెప్పటందలంపగా మీ దౌష్ఠ్యమును నూచించుచున్నది. ఇవి పరాక్రమవంతులు చెప్పివాక్యములగునా! నేను హీనరత్ననికలె మీవెంటపచ్చటయు మీయన్నగారియొద్దకుం దోడ్పొనిపోయి తాము మాకొఱకై ప్రయాణనొది మన్ననఁగలుగునట్లు చేయుటయు విడిపింపఁజేయుటయు నేరిటికిఁ! ఇంతకష్టము మీకేల వలదు పలుకు. గుఱ్ఱమునుపట్టుకొనుటయు నాతమ్ముని విడిపించుకొనుటయు ససాధ్యములంటిరిగదా! సరి! అటులనగునేని యాపనులు నేను చేయఁగలనోచేయఁజాలనో మీరే యింక ముహూర్తకాలమునో తెలిసికొనఁగలరుగాక.

ఇట్టి బెడరింపుమాటలకు వెంటచి నేను మీరు చెప్పినట్లంతయుం జేయుదు నని తలంచితిరి. కాబోలు, అది పట్టిది. మీ యన్నగారైన రాఘవేశ్వరుండు మీకును, మావంటివారికిని సధికుడై యున్ననుండునుగాని నాబుద్ధి కతం డధికుడని తోచలేదు. వ్యర్థప్రసంగము నుడిగి తురంగసహితముగా నాతమ్ముని నప్పగింపుడు. చేయరా? త్రిమూర్తు లడ్డుదగిలినచు నేను విడుచువాడనుగాను నుండి! ఎట్లును నడ్డమైన వారలెంతి వారలైనను, మదీయ క్రూరబాణా హుతింగూల్చి గుట్టమును పట్టుకొని నాయనుజనిం దోడ్కొనిపోవుట నిశ్చయము. వేయి మాటలొక బలుకవలసినదిలేదు, సామర్థ్యముగల దేని నాతోడ పోరానరింపుడు. లేదా! మరలి మిన్నక పోవుట యుచితమైన వద్దతి ఇంక మీ యిచ్చు” అని పలికెను.

తన శక్తిం దలంపక యాపిన్నవాడలంతిజేసి పలికిన మాటలు విన్నంతట శత్రుఘ్నున కవరిమితిమైన కోపము గలిగినది. వానింగని “ఓరి బాలకా! మూఢుడవుగా యున్నావు; నీ మంలికిగా చెప్పిన నా మాటలను పెడచెప్పి నిడుటయెగాక గర్వపు పలుకులాడుచున్నావు. నీకు చెడు కాలము నమీపించినది కాబోలు నాచేపట్టువడిన నీ తమ్ముడును నిటులనే నామాటలు వినకపోయి తుడకు బలమణిపట్టువడి యిగిలించుచున్నాడు. నీకును వానిగతియే పట్టిగలదు. నీశక్తి యెట్టిదియో చూచెదను గాక. మచ్చరఘాతంబులచేనొచ్చి వివశుండవై నవుడు నా మాటలందలంచి నేను చెప్పినటుల చేయక నిరాకరించిన దానికై పశ్చాత్తాప మొండగలవు. ‘కానిమ్ము’ అని యుగ్రంబుగా బలికి నేనాపత్నులైన రాజులను రాక్షసులనుం గవిసిపట్టుకొనుటకై యాజ్ఞాపించినానును రథారోహణంబుఁ గావించెను.

అప్పుడు శత్రుఘ్నుని సేనలను హతంబుఁజేయుట.

అప్పుడు నేనా నాయకులు తమ బలంబులతో లవ కుమారునిఁ గదియుటయు, మేటివిలు తొండైన యాబాలుండు కోడండం బెక్కుబెట్టి చిచ్చుట సిదుగునుంబోలె భయంకగుండై మిదుగురు లెగయుచుండ కలుకుటమ్ములంబులపి పరబలంబులం దెరల్పుచు, నెటుచూచినం దానయై, దాన వానీకం బొనరించు మాయలకులోను గాక వీకమయి దొడగి లుకరంబులవారి గర్వము నధంగించుచు, నేరుఁగు గున్న కమలాకరం

బును గలంచు వడువున నేనలంగలంచి విక్రమవిహారం బొనరించుచున్న
యా బాలునిం జేరనేరక కాల్యలంబులును, నాయకులును సంగరముఁ
జేయుటకు తోచక రిచ్చవడి నిలుచుచు, మరల గవియుచు, వివిధాయు
ధంబుల నొక్కుమ్మడిం బఱపి నొప్పించుచు, నట్టహాసంబులును, పెడ
బొబలును, సింహనాడంబులును సెలంగ నొకరితో నొకరు విజృంభించి
“దుష్టుండైన యాబాలకునిం గొట్టుండు పట్టుండు కట్టు” డని పురికొల్పు
చు వైపై నరుదెంచుచున్న యాచిన్నవాడు కన్నుల నిప్పుక లొలుక
నలుక రెట్టింది దిట్టతనంబు వీడక వాడియైన నాయక సహస్రంబులచే,
రథంబులు ముక్కలు గావించి గజ సమూహములను బడఁగూల్చి, హయ
సందోహంబులను ఖండించి, కాల్యలంబుల కాలునింజేర ననిచి సవ్యావ
సవ్యములుగా దిరుగుచు, చతురంగ బలంబులనేల పాలు గావించుచున్న,
సైనికు లతని నెదిరించి నిలువఁజాలక భీతల్లి యెండొరులు, “వచ్చెవచ్చె,
నేసెనేసె, పడెను, కూలెను చచ్చెను. ఇంక మన మీ యర్చకునితో
పోనేర” మని విచ్చిసాలునున్న సేనాపతులు వారిం బోనీక ఏరాలా
పంబులు నింగిముట్ట గొంతెత్తిపలికి బలంబులను ప్రోత్సహించి కదియ
జేయం దొడంగిరి.

ఈరీతిం గొంత తడవు జరిగినంతట లవుండు విజృంభించి యనేక
ములైన దివ్యాస్త్రములంబఱపి బలంబులను ఛిన్నాభిన్నములుచేసి, హతం
బొనరించిన తత్సమయంబున మింటనుండి యా సమర ప్రకారముంగాం
చుచున్న నిర్జరతతులా చిటుతవాని ధైర్యశౌర్య పరాక్రమ కరలాఘు
వాదులంగాంచి యనేక విధంబుల నతనిం బొగడుచుండిరి. యుద్ధభూమి
విఱిగిపడిన, రథ ధ్వజపతాకాదులును, మాంస ఖండములును, రుధిర
ప్రవాహములు, ఛత్రఛామర ఖండంబులు భూషణములును, తునిగిపడిన
శరశకరాసనా వ్యాయుధ శకలంబులును, హస్తిహయ వీరభటదేహంగం
బులునుంగల్గి భయంకరంబై కమపట్టుచుండెను, క్రమముగా సైన్య
ములు హతంబయ్యెను, సేనాపతులు నొరిగిరి. ఏవంకంజూచినను, కంక
గృధ్రజంబు కాడి జంతువులును, భూతగణంబులుం డక్క మఱియేమి
యుం గలుగడయ్యెను. అయ్యవసరంబున సుమిత్ర నంజనుండు చావ
గా మిగిలిన యల్పసేనం గూర్చుకొని రథంబులవుని మీఁదికిఁ దొలింగి

యాగ్రామా ర్థియై యశేకములై న దివ్యాస్త్రంబుల | నా బాలునిపై
బ్రయోగించెను.

—* అవకుమారుడు శక్రుఁఁడునితో యుద్ధముఁజేసి యతనిం గూల్చెట. *

అవ కుమారుఁడును విరుడివియక యా వీరాగ్రేఁడు నెదిరించి నిలిచి యతఁడు ప్రయోగించుచున్న శరవందోహంబును ఖండించి నిశిత భల్లిపరం వదిలెననిపై బ్రజువుచుండ నొకరికంటె నొకరు రోషంబునిశ యింప వరస్వర జనుభిలాషులై, తమతమ ప్రతాపంబులంజెప్పి పేరులు వాడి పలుకుచు, హుంకరించుచు, సింహనాదంబు లొనరించుచు, నొకరి శరంబుల నొకరు ప్రయోగించుచు వరుణవాహిని వ్యాగ్నేయ పాశుపతైంద్ర ప్రమాఖ శరంబులం బ్రయోగించుచు, వానిని వానివలన యడంచుచు నిట్లు కడుఘోరంబుగాఁ జోరం దొడంగిరి. మింటనుండి కనుచున్న వేలు పురా యిరువురి జయాపజయంబులు నిశ్చయింప లేక యెట్లగునో తెలియవలయునని తచేక దృష్టితో చూచుచుండిరి.

ఇట్లు అవ కుమార శక్రుఁఁడులు గొంతతడవు పోరిపోరి యాగ్ర హంబు లంతంతకు నెక్కుడగు చుండగా నొకరినొకరు జంపవలయు ననెడి యుద్దేశములుగల వారలై తమతమ సామర్థ్యంబు లెఱుకపడఁజెద్దయుం బ్రోద్దు యుద్ధము గావించి నంతట లక్ష్మణానుజాండిక తడయుటగాదని తలంచి తటాలున బ్రహ్మాస్త్రంబుంగొని యదిమంత్రించి వింట నంధించి “ఓరి బాలకా! దీనితోడ నీకు కాంబు తుడముట్టంగల”దని వనికి దానిం బ్రయోగించెను. కడునుగ్రంబుగా మూట లొకనంబునకు బృథ్వీ భయంకర చిటచిట పటపటధ్వను లెనంగ నెగ్గికణంబుల నెగయించుచు విచ్చు నహ్మహాస్త్రంబునుగని చూపదలై న దేవత “లీ కాంబుచే అవ కుమారుడు కూలట నిశ్చయ” మని తొట్రుపాటును పొందుచు భీత చిత్తులై చూచుచుండిరి.

అవ కుమారుఁడా యస్త్రంబు రాకంగని తఃపుచేయక తానును మునిడ తలపై న బ్రహ్మాస్త్రంజేసిన రెండు శరంబులును నెగ్గి బాల్కావృట లెగయ నొండొంటిందాకి మహా భయంకరముగా గొంత తడవు పోరాడి తుడ కొకదాని నొకటిమించఁ జాలక రెండును శాంతి నొంది మరలెను. అట్లు తన దివ్యాస్త్రంబు వ్యర్థంబుటంగని లక్ష్మణానుజుడు కోపమతి శయింపగా నారాయణాస్త్రంబు కయుటయు త్రిలోత భీకరంబైన దాని

పై తానును నారాయణాశ్రయముం బ్రయోగించి శత్రుఘ్నుని బాణమును పశమిల్లంకేసి, నిజజన నీడ తంబైన యుగ్రవీం మహాశక్తింగొని మాత నుధ్యానించి సమంత్రకముగా సుమిత్రాత్మజుని మీఁడనేసెను.

ప్రతిరహితంబైన యమృతహాశక్తిభూన భోంకరాళంబున కొక్కటిగా మండుచు, దేవతలు బెడరి బెడరి పాటుచుండగా విస్ఫులింగములు చిక్కులకు బర్బ సరుదెంచుటంగని శత్రుఘ్నుం డదానిపై యనంతములైన మహాశ్రుతులం బ్రయోగించుచున్న యది బాని నన్నింటింగబళికరింపుచు, నిలువలేక వేగముగా పటతెంచి మిగిలియున్న సేనయు సేనాపతులుంగని హాహాకారము లొవరించు చుండగా ఘోరప్రకారమునవచ్చి సౌమిత్రి వక్షస్థలంబును శీర్షముగా గాడుటయు, సమృహా వీరుండు నిలువరింపఁజాలక సోలి దిగ్గన మరణమూర్ఛఁబడెడి రథంబుపై నారిగెను,

రద్యిధంబుగని దేవతులును, సైనికులును దుఃఖాక్రాంతులై “అకట ! అనహాయ శూరుండైన రామానుజుండు పడెనుగదా ! ఇటు వంటి విపరీతంబు గలుగవచ్చునే ! యని వగచి లవుని శక్తి నెంతయు గొనియాడిరి, అంత సేనాపతులు శ్రోధావిష్టులై, ప్రాణంబులు సరకుఁ గొనక లవుని మీఁది కడరి పోరాడ నారంభించిరి.

ఆనయమును నిరువురు రాక్షసులుమిన్నునకెరిగి బాయువేగంబున వియద్గాములై యయోధ్యాపురంబునకేగి రాజవధం బ్రవేశించినిండు కొలుపుననున్న శ్రీరామభద్రుని చంఁబాంబు జంబులకు సమస్కరించిముకు లీకృతకర కణుల యుగళులై యనేకరీతుల న్తుటించి యిట్లనివిష్ణవించిరి.

— శత్రుఘ్నుండుహుట నిర్వరు రాక్షసులేగి రామచంద్రునకుఁ బల్కుట. —

“ఓ మహారాజాధి రాజచంద్రా! రామచంద్రా! శత్రుఘ్నుమహారాజ సహితులమై మేము యాగాశ్వమును రక్షించుచు, భూమియంత యుండిరిగి విక్రమాఘ్నులైన రాజులనెల్ల జయించి కానుకలుగొని, బాదును సహాయులై వచ్చుచుండగా, మరలి యిచ్చటికివచ్చుచు, బాల్మీ కాశ్రమ సమీపారణ్యముం బ్రవేశించి యందొక్కచో విడిసియుండగా, సర్వలక్షణములందును మిమ్ముఁబోలిన వంద్రుండేండ్ర బాలుం ఛోకఁడు పైంధవమును బంధించెను. మేము బాని డగ్గఱకుపోయి విచారింపగా, తాము యిరువు రన్నతమృతవియు వందు తాను చిన్నబాఁడినియుం డన

పేరు కేశుడును తన యన్న పేరు లవకుమారుండు పనియు, తామిరువురును, జానకీదేవి పుత్రులనియు, తమకు బాల్మీకిమూర్తి తగ్గడి యనియు, సక్రమముగా తమ విసంబును జొచ్చుటవలనను, దానికి గట్టియగు ముఖపట్టబున లోకింబునందు మిమ్ము నెరిపించుటవలన కనెల్లు వ్రాసుఁజడియున్నందున తన శక్తిం దెలియఁజేయుటకై హయాంబును అంధించితి ననియు తనతో యుద్ధముఁజేసి జయింపఁగొని గొట్టియును గొని పోవలను గాదనియు, తాను గానిని విడుచుటలేదనియుం జెప్పిన బానికిని మన బలంబులకును, సమోపై స యుద్ధము ను ఘటించెను అనేక రాజులును రాక్షసులును, బాలుండైన యా కుశువి గౌరవజాలక యురించే నేఁగూలిరి, కడపట శత్రుఘ్ను మహారాజు వానిని మూర్ఛితునింజేసి కట్టి రథంబునై నిడుకొని తురింగంబుంగొని కొంత దూరము వచ్చినంత బలంబు లచ్చట విడిసెను.

అంటట పట్టువడిన యాకుశునియన్న లవాభిధానిండు తన తమ్ముని మేము పట్టుకొనుట నెట్లో యెఱిగి వానిని విడిపించుకొని పోవుటకును వాడు అంధించిన యాగాశ్వమును మరల కొనిపోవుటకునువచ్చి మన బలములం దాని మన సైన్యమునకును బానికిని మహాఘోర సంగరము వాటిలెను, ఆయుధముగా పేరొందిన సేనాపతులును వీరభటుని కాయమును నసంఖ్యములైన నయిన్యములును హితంబయ్యెను, పిమ్మట నెవ్వరును మహాశక్తియుతుండగు నర్బాలకుని జయింపలేక పోవుటం గాంచి మన శత్రుఘ్ను మహారాజువానితో యుద్ధమునకుఁబోదరి భయంకరముగా కొంపనేపు పోరాడి, అట యాలపునివలన ప్రయోగింపఁబడిన యొక మహాశక్తివలన శత్రుఘ్ను మహారాజు నర్తహీనుండై నేఁగూలెను, పిమ్మట వా తిశేషముగు బలంబు చిన్నవానితో పోరాడుచుండగా యేతద్వ్యతాంతమును తమ కెఱిగించుటకై మేము యిరువురమును సంబర మార్గమున నిచ్చటికి వచ్చినారము, యిప్పటికి లవకుమారుండు ఎదిరించిన దళంబులంద్రుంచి తమ్ముని విడిపించుకొని మన నవసరాయుంబును జట్టుకొనిపోయి యుండును ఇంక దేవపాతు కర్త వ్యాంశమును నిశ్చయింపవలయును” అని విన్నవించిరి.

—* శత్రుఘ్నుని పడుటకు రామచంద్రుండు చింతించుట. *

రాక్షస భటులు యిట్లు చెప్పగానే శ్రీరామచంద్రుండు విస్మయా

వహచిత్తుండై తమ్ముని మరణంబున కెంతయుం జింతించి, తనవలెనే దుఃఖాక్రాంతులైన ధరతీ లక్ష్మణులంజూచి తమ్ములారా! వింటిరిగదా! మన శత్రుఘ్నుండు సామాన్యుడా! అటువంటి వానినిఁ గూర్చిన బాలకులెట్టివారన వలయును! ఇది వినిరితమైన విషయముగాదా! ఆ యిరువురు చిన్నవాండు నెవ్వరై యుండుదురు? తమ దనిని జానీయని చెప్పి రని యీరాక్షసులు వలుకుచున్నారు. ఇట్లనుటచే యివుడు జ్ఞప్తికివచ్చుచున్నది, ఆకుమారు లిరువురును నొకవేళ నీలకు కొడుకులై యుండుదురేమో ఓలక్ష్మణా! నీవు మీవదిన నరణ్యమున విడిచివచ్చితివి గదా! అవుడు ధరాసుతీ గర్భిణిగా యుండెను. నీవు విడిచివచ్చి నంతటయెల్ల యినను దుష్టయృగంబుల వాతఃబడక తప్పించుకొని వాప్తికాశ్రయముఁ జేరి యాచల యాకుమారులంగనిన దేమో. ఆబాలకులు తమ తండ్రి వాల్మీకి యని వలుకుటకదియ కారణమైయుండును. వాల్మీకిమహర్షి చిన్ననాటనుంల్ల పెంచి విద్యాబుద్ధులు కలపిన వారణమున బాలకులతిఁజే తండ్రియని భావించి యుండుదురు. ఇఁపెడు గొప్ప సంధిగ మేర్పడినది. యజ్ఞదీక్షఁబూని భూప్రక్షతీదార్థము విడువఁజిన తురంగము బాలకులనే పట్టుపడెను, అనహాయ శూరులయిన వలువురు మహావీరులునుననే కాఠోహిణుల సైన్యములును, నిరువురు పసివాండ్రచే హతంబయ్యెను. అవశాదులం గూర్చిన వరాక్రిమి వంతుండైన మన తమ్ముండునుం గూలెను. తిలంపగా నాబుద్ధికెంతయు నాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. ఆయ్యా! శత్రుఘ్నునివంటి తమ్మునిం గోల్పోవుట కొఱకే నేను యాగముఁ జేయటకు యత్నించితిఁ గఞ్జాలు అనహాయ శూరులైన యాచిన్నవాండ్రెవ్వరో మనము కనుంగొన వలసినదియు వ్రానిన యాగమును సంపూర్ణ మొనరింపవలసి నదియు ముఖ్య కర్తవ్యమైయున్నను, మన తమ్ముం డిల్లుటవలన నన్నియు వ్యర్థంబులుగా తోచుచున్నవి" యని విషాదంబులంతకు నతిశయింపగా జలుకుచున్న తమ యన్న వలుకులువినచున్న లక్ష్మణ భరతులును దుఃఖాతి రేకంబున రెలలువొంది వగచుచుండిరి. అవుడు పగవ్వాదులైన గురువులును, సుమంత్రాది మంత్రులును, దుఃఖోపశి మనము గావింపఁ దొడిగిరి. పసిమండు రామచంద్రునింజూచి "రఘుకులవల్లభా! సామాన్య జనులవలె సర్వ ధర్మములు నెఱింగిన నీవును తమ్ముండు గూలెనని దుఃఖంపఁడగునా! ఇది

వీరులయిన మీవంటి క్షత్రియులకు యుచితము కానేరదు. యుద్ధమున
వరులు మాత్రమే సురణింతురా! ఇట్లు చింతించుట వివేకుల లక్షణము
గాదు. ధైర్యమువహించి రాజనీతినెంచి కర్తవ్యంబుచుగూర్చి యాలో
చింపుము ఇపుడు నీవు యజ్ఞ నీక్షంబూని యున్నావు ఎవ్వధముననై
నను కష్టములు నొందియైన యత్నించిన కాశ్యమును నెరివేర్చి తీరవల
యును, ఆలాగుచేయక యానియచుమునకు భంగము వాటిలై నేని దేశ
మునకును ప్రజలకును మనకును కీడువాటిల్లుట తథ్యము. కావున విరక్తి
వర్జించి తగినవారిని బంచి యాభాగంబుచేపట్టువడియున్న మన సవనాశ్వ
మునుబట్టి తెప్పించి యజ్ఞకార్యమును నభవేర్చి దిగంత నిశ్రాంతంబైన
కీర్తి భాజనంబు గన్ము. మఱియొక విధంబుని యోజింపవల” డని
బోధించెను. మంత్రులు బంధువులు మొదలగువారను నట్లులనే పలికిరి.
ఇట్లు గురుబంధు మిత్రామాత్య జనంబులచే బోధితుండై రఘుకుల శేఖ
రుండు మనంబుఁ బడిలపఱచుకొని యాలోజించి తన్ముండై న లక్ష్యం
బూచి యితనితో నిట్లవియె.

— రామచంద్రుండు సవనాశ్వముం దెచ్చుటకు తత్ప్రణంబుచుట —

“అనుజా! నమిత్రాకుమారా! మన గుప్తప్రముఖులు చెప్పినట్లు
చేయవలసినది మనకు విధియైయున్నది, అసనాశ్వముం గొనివచ్చిన
గాని యాగము జరుపుటకు వలనుగాదు. దానిని బంధించిన బాలులన్న
నో యత్యంత మహిమాధ్యులు. ను నుట్లు తోచుచున్నది. కనుక
నీవు సుగ్రీవాంగడ హను మజ్జాంబవ దామలైన వాసకులను వారి జలం
బులను, విభీషణ ప్రముఖుల రాక్షస బలంబులను, రాజులను, వారి సైన్య
ములను వెంటఁగొని యచ్చోటికేగి యా బాలకుల నిర్జించి మనహయం
బును శీఘ్రముగా గొనిరమ్ము సాధ్యమైయుండెనా! బాలకులంబట్టి
తెమ్ము. మొదటనే త్వరపడక వారివలన పృత్యంతముం దెలిసికొను
ము ఒక వేళ సీత బ్రతికియేయుండి యాకుమారుని లవనిజకే కలిగిన
వారేమో కాగుగా నెఱుంగుము, వారు ధరజాంబునలే యని దృఢ
ముగా తోచినచో యీ యిరువురివలనను మైథిలి వృత్తాంతమును,
ఉన్నచోటును వివరముగా నడిగి తెలిసికొని యర్చకుల నిచ్చటి కెటుల
నైనను తోడ్కొనిరమ్ము. పిమ్మట బాసకిని రావించుటకు తగిన ప్రయ
త్న మొనరించి యాసాధ్యని రప్పించి, భార్యానహితంబునై క్రమక్రమా

రము యాగమొనర్చి సంపూర్ణము గావించెదను. ఇంక నాలస్యముఁ జేయక ప్రయాణమిగు” మని యనుజ్ఞ యొసంగిన, వసిష్ఠాదులును, “రామాశాసా! నీయన్నచెప్పిన చొప్పున గావించి యురండు యత్నించిన యాగము పూర్ణమగునట్లు చేయు”మని చెప్పిరి, లక్ష్మణుండు సన్నయాజ్ఞను శివసావహించి ప్రాయాణంబయ్యెను.

సౌమిత్రి సర్వ సన్నాహములు సతిరయంబునఁ జేయించి వనచ రాసుర సరసేనా సమేతుండై వీరాగ్రేసరులైన వావర యోధులును, రాక్షస వీరులును, పరాక్రమవంతులైన రాజులును కూడివచ్చుచుండగా ప్రయాణభేరిని వ్రేయించి కాంచన స్తంభనారూఢుండై చనుచెంచి కొలువు మందిర ద్వారమున రక్షంబు దిగిపోయి క్షుద్రుడనంబులకును అన్నలైన రామచంద్ర భరతులకును మ్రొక్కి వారి యాశీర్వాదంబులు గైకొని వెలువడి మంగల సరదం బాసోహించి పయనంబు సాగించెను.

— సౌమిత్రి సరస్వతీ నదీతీరంబున కరిగి విడియుట. —

ఈలాగున త్వరిత గమనంబున డళంబుల నడిపించు కొనుచు రామానుజుండు పోయిపోయి సరస్వతీ నదీతీరంబుఁజేరి యప్పటికి నూ ర్యోదయం బగుటయు సచ్చోట కాలకృత్యములం దీర్చుకొనుటకై నిలిచి సైన్యములను నియతము నిలువ నియమించెను.

ఇచ్చటి వృత్తాంత విట్లుండ నట పాలికలను లవకుమారుండు శత్రుఘ్నుండు కూలుటయు మిగిల సంతోషమునొంది పిమ్మట నెదిరించిన యల్పజలంబులను సంహరించి యెదురులేనివాడై తిమ్మనివెడకుచు జనియొకచోట లేచువై బంధితుడై యున్న శుశకుమారుంజూచి సంతసించి చరణజోయి బిరబిర వాని కట్లువిచ్చిన శుశుండు ప్రమోదంబును జొంది జరిగిన వృత్తాంత మంతయుం దన యన్నతో చెప్పి యురండును పిమ్మట తనపలన జరుపుబడిన సమాచార మంతయును సతనితో చెప్పెను. ఈ ప్రకారము యన్నదమ్ము లిలువురును నొకరి వృత్తాంతము నొకడు నొకడు తెలుపుకొని యుత్సాహ మతిశయింపగా యట నొక చెట్టానకుఁ గట్టియున్న యాగాశ్వమును బట్టుకొని దానిని వెంటఁగొని యిరువురును యుద్ధభూమిబదాటి శ్రవణపరి హారార్థముగా నొక్కడ తిర్సనురావని సమీపమున గుఱ్ఱమా వృక్షమునకు బంధించి కూర్చుండి తాముతాము గావించిన యుద్ధప్రకారమునుగూర్చి ప్రసంగించు కొనుచుండిరి.

అట్టియెడ లక్షణముండు నదీతీరమున కావ్యక్రియలు దీర్చుకొని రథము నారోపించి సైన్యములంగూడి వేగముగా వరుదెంచి యుద్ధ భూమిని నమింపించి దిశ లద్రువగా భయంకరముగ రణభేరిని మ్రోగింపించెను. అమహానాడంబు వినవచ్చుటయు లవశుమానుండు తన యనుజానిగాంచి “తమ్ముడా! ఇప్పటికి యుద్ధముముగిసినదని తలంచితిమి గాని యది పొరబాటు. ఇంకను గొప్పనందరము జరుగునట్లున్నది, రణభేరి నాడమును వినుచున్నావుగదా! చూడుము. అదిగో కేంధూళీపెల్లుగా రేగుచున్నది. దానినిబట్టి యోజింపగా మనతోడ కయ్యమునకై గొప్ప సైన్యము వచ్చుచున్నట్లు కనుపట్టుచున్నది. ఇచ్చోట శత్రు ఘ్నుండు వడినంతట హతశేషులెవ్వరో తన వురంబునకేగి జరిగిన విధమునఁజింగించి పెండియు గొప్ప సయ్యమువచ్చునట్లు చేసియుండుదురు. ఇప్పుడా కళంబులం గొనివచ్చు నామకుఁ డెట్టివాఁడో తెలియుదు ఎవఁడైననేమి! యిటువంటి సైన్యములు వేయివచ్చినను, మనము వెఱతుమా! భయమొందవలసింది లేదుగాని, ఒకమాట మాత్రము నీకు చెప్పవలసియున్నది, ఏమనగా నీవు మిగుల హెచ్చరికకలిగి యుండవలెను. నేను కయ్యమునికు సంసిద్ధుండనయ్యెను, నీవన్ననో నామెనకనే శరశరాసన హస్తంబులై సహాయంబుగా నిలిచి కనుచుండుము. ఇంతమాత్రము నీవు చేయుటచాలును. వచ్చిన సైన్యమును, సైన్యాధిపతులను, ముహూర్తకాంమునో నేను ద్వంసముఁజేసెద” ననిచెప్పిన కుశకుమారుండు తన యన్న చెప్పినట్లేచేయువాడై సన్నద్ధుండై యుండెను. అంతలో నసంఖ్యమైన వా, ర రాక్షసబలంబు లరుదెంచి తత్పూర్వము సమరము జరిగిన చోటున కించుక యెడముగా హయమును బొధించి నిలిచియున్న సీతాసుతుల నమింపించెను.

— నీలాది వాసరులు కుశలవుతో పోరుట. —

అటుల చేవచ్చి ధైర్యముతో నోడండహస్తాలై నిలిచియున్న యాబాతులంగని నేనాపతిగా నుండిన నీలుండు ముందుండితెంత కరుదెంచి “పీరి బాలకులారా! మీరీ యాగాశ్వము నేలబంధించితిరి! అంతియగాక మహాశూరులైన నాయకులను, శత్రుఘ్ను మహారాజునం బడఁగూల్చినారు గొప్పనేర మొనరించితిరి, ఇప్పటికైనను బుద్ధి తెచ్చుకొని వాయుంబును విడిచిపెట్టుండు, లేనిచో మిమ్ము యమనడవంబున కతిఘ

లంజేయుదు” ననిన యతనిపలుకులునిని నింతగాయుండెడి వనచర సైన్యమును తత్కార్యమొనగని వారగుటచేచూచి యాశ్చర్యమొంది, యాత్రాల్పలో పెద్దవాడు తన తమ్మునితో యిట్లనియె.

“సోదరా! ఈకోతుల గువులం జూడుచు, మనుష్యులవలెమాటలాడుచు యుద్ధముచేయుటకై వచ్చియున్నవి. ఆ రామచంద్రుండు వనంబులనుండు కోతులను దెప్పించి వానికి మాటలును, మతియు నమరప్రకారమును నేర్పించి తనయొద్ద నుంచుకొని యున్నాడు కాబోలు ఇపుడా వాసరములను మనతో పోరుటకై పంపినాడు. ఏమేమిచిదిత్రములు జరుగునో చూతముగాక” యని పలికిన నిలువజూచి “ఓయి వాసరూడా! నిన్నుచూడ నాకెంతయు నవ్వుబుట్టుచున్నది నాతోడ నీవేనా యుద్ధముజేయువాడవు. ఒక్క తాళముననే నీయుచురుగుండును గాని కోతుడను చంపరాడని చెప్పగా వినియున్నాను, తత్కారణమున నింత తడవు నీవు మాటలాడుచున్నావు. ఇంక నేదై నంజలికితివేని యానియు మమును నయతము పాటింపక ప్రాణంబులు గొందుంజూచి!” యనిన యావాసర శ్రేష్ఠుడలుక నొంది “అలాగా! నీకు యింత గర్వమా?” యని యొకగండ శిలంగొని లవకుమారుని శిరంబుపై వైచెను అపుడు కుశుండు తటాలున శరము శ్రయోగించి దానిని పొడిగావించెను. అంతట నీలునకును, లవకుమారునకు ఘోరమైన సంగరము ప్రవర్తిల్లి కొంత తడవు యిరువురం బోరాడనంత నొక్క తరఫూతంబుచే నీలుండు మూర్ఛిలైనను.

అంగుం జావిధంబుగని వాసర బలంబెలం గవియించి జానకీ నందనులుశ్రీరామచంద్రునియాకారముగలవారై యుండుట కాశ్చర్యముఁ జెందుచు గదా హస్తంజై తానును వారిమీది కురిశెను. అపుడు జానకీ నందనులపై వాసరు లొక్కమొగి తరు పాహాణపర్షంబులు గురియించుచుండ కుశుండు వానినన్నింటి నెగరునట్లు కొట్టుచు తరుచగుల లుశముఁ జేయుటయు, లవుండుగదా హస్తంజై గొసిన యంగదునితో భయంకరముగా నమరము నొనరించుటి కారంభించెను. అన్నదమ్ము లిరువురును నీ ప్రకారముగా వనచరబలంబులం జరసిక ధ్వంసముఁ జేయునండ ననేకులు వాసరులు నేల నొరిగిరి. రక్తము ప్రవాహంబై పాఱదొడంగెను ఆయుధము చూపదులకు భయంకరంబై కనుపటాచుండెను. అంగదుండు

విజృంభించి నోవం వినుమడింప గదాయుధంబును గిరిగిరం ద్రిప్పి లవకు
మీరిని ప్రేసిన చతురుండైన యతండు గజప్రేటును నేర్పునఁ దప్పించు
కొని యొక్క యుగ్రాస్త్రమునుగూర్చి యరంబుదాఁక నేయుటయు నంగ
దుండు తచ్చరభూతమునకు నిలువఁజాలం మూర్ఖిల్లి క్రిందబడెను.

పిమ్మట పానుమజ్జాంజన దాదియోధులును బలంబులుం గదియు
టయు జాత్యుగ చరవగుల నందజను మూర్ఖా క్రాంతులంజేసి రాక్షస
బలంబుల నుగ్గాడి పానగుల హతముగావించి నమగ భూమిభూతకోటికి
విలాస విహరస్థలముగా నొనరించెను. ఇట్లు కీశాసుర సైన్యములు ధ్వం
సమగుడ జూచి రాజనమూహ వృతుండైన సామిత్రి కాలకులశక్తికి
వంతనొంది తేనుజాతుఁ దోలించి యాకుమూడులంబూచి, వారలించు
కయు భేదములేక యయోధ్వా నాథుండైన రఘువల్లభునివలె నుండు
టయు సంశయాకుల నూననుండై తనలో “ఏమీ! ఈ యర్చకు లిరు
వురును మాయన్న సోలికంగలిగి యుండుకయు భేదములేక కనుపట్టుచు
న్నార. వీరు జానకీ జీవికి గలిగినవారేయైయుండునురా! నేను మావ
దినెగారిని నోడ్కొనివచ్చి యిచ్చటి యరణ్యమండే విడిచిపోయితిని.
నేను విడిచినచోటికి పాల్వీశాశ్రమము నమీషముగానుండెను కాఁజాలు.
ఒకవేళ జనకనందన నేరపోయిన తరువాత దిక్కుగాన ఘోరమృగ
ముల జారింబడక తప్పించుకొని యేడ్చుచు పాల్వీశాశ్రమమునకుం

—* అవకులు అంగని సామిత్రి సందేహించుట. *

జేరియుండునా! పాపనుండైన యామునివగుం జామివృత్తాంతము నెఱింగి
కనికరించి తనయొద్ద నుంచుకొని నందరించు చుండవచ్చును. ఆమె
గర్భవతిగా నుండినదిగాదా! పిమ్మట నయ్యాశ్రమమండే మునివరుని
యానతినివచ్చిన మునికన్నెల సహాయంబున ప్రసవించి యుండవచ్చునని
తొంచుచున్నది. కాని మఱియొక సంశయము కలుగుచున్నది నేను
తలంచినట్లు ధరామిత బ్రతికియుండి పాల్వీశాశ్రమంబుఁజేరి యచట
ప్రసవించియేయున్న యెడల నొక కుమారుండు మాత్రమేగదా కలిగి
యుండివలయును. ఇరువురెట్లు కలిగిరి? ఇదిగతుగా భావించుటకు వీరు
తామిరువురు నన్నదమ్ములమనియు జానకీనందనుల మనియు జలికిరి
గదా! ఇదియెట్లు పాపగును! వేఱువేఱు గర్భజాతులైనవారని పలుకుట
కది విరోధముగా యేర్పడుచున్నది. సాధారణముగా నొకములో కొం

జలు స్త్రీల కిరువురు బిడ్డలు కలుగుటయుంగలదు గాన భూసురకి యర్పకులిరువురుం గలిఁగేమా! ఎట్లు విశ్వయించుటకును దృఢమైనపద్ధతి పొడకట్టకున్నది.

ఇది యట్లుండగా, ఏలనో కాని చూచినది మొదలు నామనంబున సీకుమారుల యందొక విధమైన ప్రేమయంకురించి, నన్ను సంగరాపేక్ష విముఖుని జేయుచున్నది. ఇటుల కలుగుటకు కారణమేమైయుండును! అడిగిన వీరు తామిదివఱకు నడిగినవారిలో చెప్పినట్లే చెప్పుదురు. అటుమీఁద నేమియుం దెలియబోవునదిలేదు. వీరిలో యుద్ధముఁజేయుటకు నామనం బొల్లకున్నది ఏమిచేయుదును! కానిమ్ము మొదట వీరి వృత్తాంతమును విచారించి జేలుచుకొని యంతట కర్తవ్యమున నిశ్చయించెడఁగాక" అని యెంచి లక్ష్మణుండు లవకుశులఁజూచి శాంతముగా యిట్లని ప్రశ్నించెను.

— సౌమిత్రి పుకలవుల వృత్తాంతంబును విచారించుట. —

"బాలకులారా! విమ్ముచూడగా రాజకుమారుల లక్షణములు కనఁబడుచున్నవి. మీనేషములన్ననో మునిపుత్రుల చండమును నూచించుచున్నవి. అఱచింపగా బ్రాహ్మపుత్రులై యుంటిరేని యింకవంటి విక్రమమును యుద్ధముఁజేయు నేర్పునుంగలిగి యుండజాలదు. విమ్ముచూడగా నాలో నంనేహము పొడముచున్నది. మీవృత్తాంతముం దెలుపు"దని యడిగెను.

సంగరమునకై వచ్చినవాఁడు యుద్ధముఁజేయుటను మాని శ్రోధరహితమయిన మాఖిలములతో తమ్ముగూర్చి విచారించున్నవాఁడును, మహారాజ చిహ్నంబులతో నొప్పుచున్నవాఁడును, తేజోవంశుఁడును నైన రామానుజునిజూచి, యతం దడిగినరూటలువిని లవకుశులౌకృత్యముండెంది యొకరి మొగంబు నొకఁడుచూచుకొనఁ దొడంగిరి, అపుడు వారిలో పెద్దవాఁడైన లవకుమారుండా లక్ష్మణుంగని తనలో "ఇతం డేంతయును యోగ్యుఁడుగా కనుపట్టుచున్నాఁడు. అడిగినపుడు జవాబుఁ జెప్పకుండుట మంచిది కాదు" అని లలంచి సౌమిత్రితో యిట్లనియె.

ఆయాగ్గ! మమ్ము మునిపుత్రులము కానుని తాము శంకించి పలుకఁచున్నాడు. గాని మేము మునికుమారులమే యని విన్నవించుచున్నాను. మాకు తండ్రి ఋషులందఱియోనను నుత్తముఁడని ప్రసిద్ధి

నానిన బాల్మీకి. మాజనని జనకజ. మేరూవనంబుగాని యాశ్రమగుండు
వసిచుపారము. మాగుగుండిపు జాశ్రమగుండులేడు. కార్యార్థియై
యెచ్చటికో పోయియున్నాడు. మేము యిగువురము నన్ననమ్ముటము.
మాలో నేను పెద్దవాడను. ఎవడో యయోధ్యావతియైన రామచం
ద్రుండనురాజు హయమేళుబుడేను నెంచి తురంగమిను విడిచెనట.
ఆగుట్టుము మాననంబువకువచ్చినది. నాతమ్ముడుచూచి దాని ముఖపట్ట
మున, “ప్రకాశవంతుఁ డెవఁడనియుం గలిగియుండిన నో యా యశ్వము
నడ్డగించి వట్టుకొని దాని సంరక్షణార్థము వచ్చుచున్న నాతమ్ముని జయిం
పవచ్చును. అట్టిశక్తిగలుగదేని పూజించి గోడిగనువిడిచి కాసుక లర్పిం
పవలయు” నని వ్రాయఁబడి యుండుటం జనువుకొని “బలా! ఆ రామ
చంద్రుం డంతటివాడా? అశనిని మించుచారీ జగంబున లేరా? నుదీయ
సామర్థ్యంబు నెఱింగించి యతండు తలంచినట్లుగా లోకమున నగుహయ
శూరులై నవా రెండఱోకలరని తోచునట్లు చేసెడఁగాక” యని యెంచి
యశ్వమును జట్టుకొని అంధించెను.

వంతట తత్రక్షణార్థముగా వెంటవచ్చిన మహాబాహునీ నహిను
డగు శత్రుఘ్నురాజునకును, నాతమ్మునకును ఘోరయుద్ధము జరిగెను.
అందు జలంబులును సేనానాయకులును లెక్కింప రావండఱు నాయను
జునిచే మడిపిరి. పిమ్మట శత్రుఘ్నురాజు నాతమ్ముని మూర్ఖునొంది
తన రథంబుపైఁబెట్టి కట్టింది, వానిచే బంధింపఁబడియున్న యశ్వమును
విడిపించుకొని పోవుచున్న తద్వర్తమానమును నేనెఱిగివచ్చి యంబున
జలంబులంబాకి హత మొందించి శత్రుఘ్నురాజుంగూర్చి, నాతమ్ముని విడి
పించుకొని యాగాశ్వముగొని యిటకగుడెంచి శ్రమాపనోడ నార్థము
కూర్చుండి యుండగా, తద్వర్తమాన మెట్లోయెఱింగి రామచంద్రభూజా
నివెండియు నిపుడువచ్చిన మహాసైన్యమును. వానం రాక్షస దళంబులం
బంపెను మేమిగువునయ నిపుడ బంబులందు చాలవఁగును సారణం
బొనరించిన మమ్మునెదిరించి సేనా నాయకులఁ బెక్కింపెను నిర్జీవులం
గావించినారము. ఇంతలో సైన్యనాయకత్వము వహించి మీరువచ్చితిరి
కాని అయినను, లెక్కినవారివలె యుద్రేకమును జూపక శాంతిచూగా
మా నమాచారము నడిగితిరి, మీరును రామచంద్రుని ననుజయముగానే
వచ్చిన వారేకదా! ఈ వృత్తాంతమంతయున మీకును దలిపియే

యందును, ఎఱింగియున్న దై నను మమ్ము నడిగితిరిగిన జవాబు శత్రుకుం
నుట య క్తము కాదనియెంచి, మొదటనుండియు సర్వమును మీకు తెలి
యబలికినాడను, ఓరాజపుంగవా! ఆ రామచంద్రుండేగాని శేవేంద్ర
ముఖ్యులైన వేంగులుగాని మఱియెవ్వరునన్నినరు; మేము ఈగాళ్ల
మును విడువకొల్లము సాగుర్థములు గలిగియున్నాఁడో మాతో నోరాడి
జయించిరిని పోవచ్చును. ఇది తప్ప గుట్టమునుం గొంపోవుటకు వేఱు
ననుపాయముగలుగదు. గుట్టముం గొనిపోవు తలంపున మాతో నను
రముఁజేయుటకై వచ్చిన వారయ్యు మీరు యుద్ధము చేయునందుట
చూడగా మాకెంతయు నాశ్చర్యకరంబై యున్నది. మీరు యిట్లు నుంచి
మాటలాడి మమ్ము బేలుపుట్టి వాయంబునుకొని చతుటకెంచి యుండెద
నేమో యని నోచుచున్నది. ఒకదేశ నలుల నెంచివచ్చుం ! జయో
జనముగలుగదని ఇటువంటిమాటలచే మేము మోహపోయెడి వారము
కాము. శౌరముగలదేని మాతోడ యుద్ధమునకుఁ గడంగుడు ఇంతి
యొకాని వేఱుమాటలే" దని చెప్పెను

వసివాడైన లవకుమారుండు చెప్పిన గంభీరోక్తులను విని నుమి
త్రాత్యజుండు, వాని దైర్ఘ్యమున కెంతయు నచ్చెడువునొంది యాత్మగతం
బున నొటియు వంశయుం బ్రతిశయింపగా "వీరు బుచ్చుడును జానకీనంద
నుల నునుచున్నారు. తండ్రి వాల్మీకిమఱు. ఇదియెట్లు పొనగను?
గర్భవతియైన జనకరాజనందన బ్రతికియుండి వాల్మీకి వనంబులో వీరిం
గని నదియో, లేక వాల్మీకి జానకీయను పేరుగల భార్యయొండి
యామెకుఁబుట్టిరో వివరము తెలియకున్నది, ఒకనిగాక భూజాన యిరు
వురంగని యుండునా? దైవమహిమచే యురుడలుగా జనించినను వీరు
జన్మించి యుండవచ్చును, వీరు తాము మునిపుత్రుల మనుచున్నారగాని
తాపసినందనులైన వారి కిటువంటి రాజబంధువులు కలిగియుండునా?
అంతమాత్రమే కాదు సుంద్రయైనను భేదములేక వీర లిశువులును రాను
చంద్రునిం గోలియున్నారు. కొన్న సంస్కర్థమేర్పడినది, దీనికేమి చేయు
వచ్చును? త్వరపడి యుద్ధమునకుఁగడంగక వాలి నాత్రసుంబు నడిగి
తెలిసికొనిపోయి, నీత బ్రతికియున్నదో యేమో, వీరు నీ జానుకులేమగు
దునోకారో, ముందుగా తెలిసికొని విమృట కర్తవ్యమును గురించి
యాలోచింపవచ్చును, కాని యటుల చేయుటకువలను గాకయున్నది.

అన్న యటుల చేయవలసినదని యాజ్ఞ నొనంగి యుండలేదు. రఘువరుని యాజ్ఞ లేని కార్యమును సాహసించి చేయకూడదు. అదిగొప్ప నేరముగా నేర్పడును, కాఁబట్టి యాయోచన సరికాదు. ఇంక చేయఁదగిన రీతియెట్లు? శ్రీరామో పోరాడవలసినదే కాని వేఱు మార్గములేదు. నుంచి మాటంతో వీరు సాయంబుకు విడిచిపెట్టునట్లు శోచుచున్నది. కాలకులైన వీరితో సంగర మొనరింపకూడదని తలంచిమోచినచో నవరాశ్వ మొంట కిక్కును? మాటలతో లోఁబడి యాయగ్గుకులు విడిచిపెట్టును రనుటకల్ల. ఏది యెట్లుండినను, రాఘవేశ్వరుం డేరీతి ననుజ్ఞ చేసినో, యా ప్రకారము జరిగించివలసినది విధియైయున్నది” అని తలచి మఱియుం గొంచుము మొదట నుంచిగా చెప్పదలంచి లక్ష్మణుం డతనితో నిట్లనియె.

“కుయ్యకులారా! మీరల్లిదండ్రు లెవ్వరు? ఎచట వసించెదరు? మీనావుంబులెవ్వ? తెలియఁజలుకుం” దనిన పరిపూర్ణ సుభలక్షణ శోభితుండైన యా మహామహుని తేజంబును పొంకమునుజూచి లభ్యుడు తనలో నమృహిమహునికి జవాబుఁ జెప్పఁదలంచి పూర్వసాముగల వాడై “పీరాడచంద్రా! మేము జానకీ నుతులము వాల్మీకిమూర్తి మాకు తండ్రి అమృహామృహుడే మాకు విద్యాగురుండు ఇచ్చోటికి గొంతదూరమున మండెడి బిడీయాశ్రమము మాని వానస్థలంబున చెప్పెను. అప్పుడు కాలకులు సీతాసుతులుగానే యుండవచ్చుననియు, నేఱులనో జానకీదేవి వాల్మీకిశాశ్రమముఁజేరి జీవించి నుభయుగానే యున్నదనియు, నయ్యుగవును బాండును వామెకుఁగలిగినవాకే యనియు దృఢముగాఁ దోచోఁదెనుకాని, అయినను, సతనికా తలంపును పూర్వపక్ష మొనరింతుకు మఱియొకటి యుద్ధమువచ్చుచుండెను ఏకవగా, యా కాలుడు వాల్మీకి తమకు తండ్రి యనుటచే, జానకీయును పీఠగలదియైన యామునిపత్ని యొక దుర్గయుండి యామెకు వాడుకలిగి యుండవచ్చునను యూహయు వదలి మనఁబునకుం దట్టుచుండెను. ఇట్టి సందర్భావస్థలో జిక్కుపడి దోలాందోలిత మనస్కుండై గొంతతడవు చెయ్యఁజాలి, తానా విషయమండలి కార్యావత్తము తెలుగుటకది మహామహుగామినే చేయవదిలేక యున్నాక ర్తవ్యమునుం దలచి, కాసు మరలి యాయోధ్యుకరిగి సంతట తద్యుత్తాంధమును రాఘవేశ్వరునితో వచ్చి మరల మరల

నై కొనివచ్చి భరానుక వృత్తాంతము సగఱుంగను ననెడి నిశ్చయముగల
వాడై అవనుమాదునింగని యాట్లనియె

— అత్యుబంధు అపునకు హితముంజెప్పట. —

“బాబకా! నీవుజెప్పిన వృత్తాంతమును వినినంతట నానందము
నకు సంతుష్టి కలిగినది. మీరు పసివారలగుటచే హానివృద్ధులెఱుం
గను, మీరు నేనొక హితముంజెప్పఁ దలంచిరాను. ఏమనగా వినుడు,
అయోధ్యా పురాధిపతియు సూర్యకుల సుధార్ణవ వర్మశర్వరీ
నామకుండును; నకల రాజస్వముకుట స్థగితానర్థ రత్నకోభా విరాజిత
చరణ పంకేకహ యుగళు నును సవక్రాద్వితీతు జగద్విద్యావశకౌర్య
ధైర్య గాంధీర్యాది లక్షణకలితుండును, దిగంత విశ్రాంత యశోవిలసి
తుండును, నైవ రాఘవేశ్వరుండు యోగయుజ్జేయఁ దలంచి తదర్థముగా
భూప్రదక్షిణముఁ జేయుటకై విడిచినదియు జహుళసేవా పరిశ్రీతమై
నదియు, నకలరాజ నికరిపూజితంబై యొప్పునదియునగు ముఖాశ్వమును
మీరు బంధించుటయు, నాడక్షకులైన వాకిలైక్కండ్రం జపపుటయుం
గేవల మక్రమమైన శృత్యము, ఇటువంటి సామర్థ్యము మీకినుపురకు
నితఁకి చిన్నతనముననే యొంట పొగుగెనో తెలిసినది కాదు ఏది యెట్టి
దైవను రాజాధిరాజైన రాగుచంద్రుండు జుత్పించిన కాశ్యమునకు
భంగముఁజేయఁ దలండుట యుచితము కానేరదు మీరు తెలియవిక
తిన పసికనగవుపనిగా నొంది యిటుల గావించిరాదు. ఇది బుద్ధిమంతు
లైనవారు చేయవలసిన కాశ్యముగదా? ఎట్లును సైంధవమును గొని
పోవక చిడుచుటలేదుగాని, ఈముప్పురపు నేతవలన బాటరైన మీరు
మీరు ముప్పువాటిల్లగలదు, మీరంటివారికి నేమిగలిగించుటకు నా
మనంబొల్లకున్నది, కాబట్టి ఇంటిదూరము దెప్పబూనినాడను, ఆ
రాజుచంద్రుని కుహిమను మీరెఱుంగను అత్యుచాత్మ్యం దండకీనలె
సామాన్యుడైన గాజమాత్రు డని తలంచితిరి కాబోను అద్వితీయ
మహాపురషండుగాని యల్లుడుగాడు. విష్ణుస్వరూపుఁడు గానుచు
ప్రగండించున యలిక నేది రోకంబులు కంహిమను బ్రహ్మకుప్రేంద్రా
ద్యమగును నుత్తమం తల్లిడిల్లుదురు, మూడుగోములండును దశరథ
నకదనాగ్రణి కసాధ్యం బెఱుంగియుంగబుగదు. శత్రువులకు మృత్యు
నముగను, నష్టములపాలిటి కల్పకోళయునైవర్తించు పుణ్యస్వరూపుడు

అటువంటి జగన్నుత సుచరిత్రుని యెడల మీరు గావించినది మహాపరాధముగాని యల్పమైనది కాదు. అయినను మీర లర్యకులగుటచే మీతప్పులు మన్నించుచున్నాను. గాహితోక్తులువిని యాగాశ్వమును మాకప్పగించి మీ యాశ్వప్రయోగముకేగి యింకపై నిటువంటి కార్యములుచేయక బుద్ధిమంతులరై మనుచు. ఇది యు త్తమపథ్యతి. తడవుకేయక శుష్టియు నిటుకొనిరనిడు, దానింగొని మేము శ్రీఘ్రముగా నయోధ్యకుగవలసియున్నది” యని శాంతసుకు మాటలతో చెప్పెను.

అమాటలంబెడ చెవింబెట్టి లవకుమారుండు రామానుజునితో “రాజచంద్రా! ఏమాటచెప్పినను వినడకుగాని. యాగాశ్వమును విడువను పలుకును విననొల్లను మాతోడజవరంబునేసి మమ్ముగెలిచిననే యది మీకు లభించును. ఇంతకు పూర్వము మీరు వచ్చిన విఘ్నము గీతులును మేమెఱుంగని వారముగాము. అక్రమమైన పనిని మేమేది యును చేయలేదు. మాతోడ పోదామనవాడు చేసినదిచేసి కేరముకాని మాదికాదు. అయ్యా! తద్విషయమై మీరింల నెద్దియుం బలుకవలదు శక్తికలదేని యాగాశ్వముం గొనిపోవడలందినవో మమ్ము జయించికోని పోవచ్చును. లేదేని మిన్నకపోవచ్చును. ఇనియ కృతమయి తుది మాట” యని గట్టిగాచెప్పెను.

— అక్షులుండు లవ కుసులనో యుద్ధముఁజేసి మూర్ఖులు, —

తత్సూక్ష్మ మయోధ్యలో వసిష్ఠమహాముని తనకొద్దగవచ్చినపుడు, సీతాదేవి బాల్మీకాశ్రమమున వుత్తరవతియై యా మునీంద్రునిచే పోషింపఁబడు చున్నదనిట నెఱిగించి తనలోని దుఃఖమును నివారించుటయు ధరానుత డేగువా ర్హకుటయు విన్నంతట చింత తొలగింపఁగదయు దాను వెలిసికొని యున్నందున యాకుమారులు వసిష్ఠుండు చెప్పినట్లు బాసకనందనులుగానే యుందు రేమోనని శంకించి యుద్ధముఁజేయవలెక మందిమాటలతో సంభాషించుచున్న పౌమిత్రి లవకుమారులు తన పలుకులాడరింపక చెప్పిన గర్వోక్తులు విన్నంతట, దైవతంత్ర జగ్గుడై తన యెఱుకయు తలంపును మరచిపవార్కడై, మహాతోపమునుజెంది “అహా! అలాగా? ఇంతటి గర్వమా! మీరుకంబడంగింపెడ “నవి వినికి వండ్లు గొలుకుచు కన్నులెట్ట కామర రేకులంబోలె రక్తవర్ణముందాల్పము, ననాకుతులంజరి”రంజోయి! వీరు మంచిమాటలం చెలివిగాంను వారలుగా

తోచలేదు. శీఘ్రముగా చుట్టుముట్టి వట్టుకొనుండు. ఇంధింపుడు సాధ్యముగా దేని యొంపుడని యాజ్ఞాపించెను.

అటుల చెప్పగానే సంసిద్ధులై యున్న వానరులను, రాజులును రాక్షసులును జేరవచ్చి యా కుమారులం బట్టుకొ బంధించుటకు ప్రయత్నించుటయు వారువారికి లోబడక మహాశౌర్యముతో నానావిధంబులైన తీవ్రబాణంబులు పరగించి మించిజాతువచ్చిన బలంబులం జేకాకుపఱచి, పదాతులం జడియనేసియు, రథములతోడ సగభిషంగుల నేసియు సారథులం జంపియు హయంబులంబారి గొనియు, వారణంబులం గెడసియు నాశ్వకులందు నిమియు, మారిబనలిన తెఱంగున సైన్యములు చిన్నాభిన్నంబు లొసరించిసింహాదంబులు గావించుచు, సింగపు పిల్లలుం బోలె చూచువార లాశ్చర్యమొండ, సరవానదనుదనాయకులం బెక్కుండ్రనుక్కడించుటయు, సుమిత్రావండలుండు వారి సామర్థ్యంబున కచ్చెరువుఁజేంది రయంబున తన రథంబును వారిని జాయఁదొలించి బహుతర భల్లంబులుపరగించుండు. నక్కాలకులు సరకునేయక యత్యమోఘంబులైన భయంకర రాసుకులనే పడంచి నేలఁగూల్చి వివాస్త్రంచయంబుచే పోర బాలురు డల కనేసిన తద్వారా పరంపరలు దాకుటచే లవకుశులు యిరువురును. తతగాత్రులై శరీరంబులు రక్తసిక్తంబులుగా నొప్ప నప్పరునున మునిడత్ర మహాస్త్రంబుల లక్ష్మణుండేయు సాయకంబులం దునియలు నేయుచు నొక్కఁడొక్కఁడు ముప్పదేసి ప్రజరంబులు సౌమిత్రిపైఁ జఱపిరి.

సౌమిత్రియు రక్తసిక్తంగుడై బాలకుల మెచ్చుచునొచ్చెంబులేని కడిమిం దొడరియొంద్రాగ్ని యమనిరృతి వారుణవాయు కుబేరేశాన్యనామకంబులైన భల్లంబులుక్రమముగాబ్రయోగించియారాజులరంజడనేయంబూచినలవకుశులు వెఱసక యాయాసాయకంబులచేతనే యాలక్ష్మణుని బాణములు విస్త్రాణములు గావించిరి. వెండియు సుమిత్రసుతుండుమహాశక్తి నేసినదానినైంద్రాస్త్రముచే కుశుండు సదుమనే ఖండించివైచె, నంత మఱిమఱి కోపము మించుచుండ సౌమిత్రి రామాస్త్రమేసిన యత్యుగ్రంబైన యారాజంబు మండుచు లవకుశులు తనపై నేయు నారాచంబుల సీరసంబు గావించి రాఁగని తల్లి యొసంగిన బాణమును లవ్వుండు ప్రయోగించె, దానివలన నది ముక్తనత్వంబుగా నయ్యునురువడి మెయిమైగాడిన

యాతాతునకు లవకుమాండి నిలువజాలక యొక్కింత సోలి యంతన తెలివినొంది, వీరరసమూర్తియుంపోలె, యుత్పత్తిగగ్గి కోపాటోపంబె సంగమూర్తి త్రయ్యతంబైన సూర్యాస్త్రంబుంగొని సమంత్రకంబుగా లక్ష్మణునిపై నేసెను.

అద్యుతావహంబును, భయంకరమును, నద్వితీయతేజో కలితం బునునగు నయ్యుహస్త్రము చూసరులకెట్లు మిటుమిట్లు గొలుపుచువిప్పి జ్వాల లెగయిండుచుండునపై వచ్చుటంబాచి లక్ష్మణుం దనేక దివ్యాస్త్రులు బ్రయోగించి దానినడంతుఁ బ్రయత్నించిన యతిని శాణంబులచే నది మరలక మహాంభసంబున నేగుదెంచి యయ్యుహా విరాగ్రేనకుని వక్షస్థలంబుదాఁకెను మహాక్రూరమైన యాహహస్త్రంబు తాఁకుటయు, లక్ష్మణుండు నిలువలేక తటాలున చేతనుండిన శరశిరాసనంబులు జాఱవిడిచి యరడంబుపైఁగూలెను, సౌమిత్రి యెవుడువిడియెనో యుతరక్షణంబున నబ్బినకల నెదిరి నిలులేక హాహాకారము లొనరించుచు మిగిలిన జలంబులు పెనుకకుఁదిరిగి యయోధ్యామార్గంబుంబట్టెను, నేనాపకులు లేక పోవుటచే యాజలంబులు దిక్కులేనివై సాఱఁజొడంగెను.

తత్కాలంబుల, లవకుశులచే వ్రేలులుదిని నిలువలేక క్రిందఁబడి యుండిన సుగ్రీవాంగిద హనుమజ్ఞాంబవదాదులు సమాశించుకొని మెల్లగాలేచి హతేశేష జలంబులు మరలి చనుటంనని పోయి నిలువరించి యావృత్తాంతము రఘువీరునకుం దెలియఁజేసి యెటుల నాజ్ఞాపించునో యాతీటునఁ జేయవలయుననెడి తలండాగలవారై శీఘ్రగాములైన పానరులం గొండఱంబిలచి “మీర లయోధ్యకేగి రామచంద్రున కిచ్చోటి వృత్తాంతము నెఱుంగఁజెప్పి కర్తవ్యంబేరితిని నిర్ణయించునో యెఱింగి చనుదం” డని వసిచురి.

ఆకవులు వాయువేగమున సంబరగాములై యయోధ్యాపురంబున కరిగి సముచితక్రమంబున రామచంద్రుని సభంబ్రవేశించి జానకీ జానికీ సాష్టాగి నమస్కృతులు గావించి దీనపక్షములై జరిగిన విధంబును, సౌమిత్రి కు లుటయు, దళంబులు మ్రగ్గుటయు, హతేశేషులు కర్తవ్యముతోఁపక భయభ్రాంతులై యుండుటయు విన్నవించి “దేవా! మాకేమి యనుజ్ఞ నొసంగెదనని యొనంగుఁ” డని పలికి నిలిచిరి.

సౌమిత్రి వదననుట విసగానే, తలవైచిడుగుపడినట్లుతోఁచి రామ

చంద్రుండు మితిలేని దుఃఖమునుపొంది యచ్చుహసించు చరిత్రుని గుణంబులుం బేర్చియుం జేసిన కార్యములును, తనయందుగల భక్తియు, నడవడియుం బేర్కొప్పేర్కొని శోకింపఁదొడంగిన, భరతుండును దనయన్న చందముగనే దుఃఖాశ్రువులు జాటినట్లుచుండెను, నభయోని వారలందఱుం గన్నుల వీరిడి లక్షణుండువడుట తెలియు విచారమును బొందుచుండిరి.

కొంత తడవునకు నుమంత్రాని మంత్రులును, పెద్దలై నవారునుం గూడి దశభాక్త్యజ లభింపఁజూరొక్తులు పలికి దుఃఖోపశమనంబుఁ గావించి ధైర్యమును బురికొలిపి “రాఘవేశ్వరా! నీవు యజ్ఞదీక్షం బూనియున్నాఁడవు. ఏది యెఱ్ఱైన యత్నించిన కార్యమును విఘనరాదు విడిచినచో మహాపాపమును, దేశమునకు కీడునుంగలుగును, కాఁబట్టి తగినచంకంబు నాలోజించి సుఖాశ్వమును దెప్పించి యత్నించిన యాగమును సంపూర్ణమును గావింపుము, ఇది ముఖ్యకార్యము, పిమ్మట నేది యెఱులనై నయ్యెడుగాక” యని నోధించిరి.

అదియచేయఁదగిన రీతిగాఁ దోచుటంబట్టి రామచంద్రుండు దుఖమునడంచుకొని యాలోజించి తమ్ముని వంకఁగని “భరతా! లగ్నకాలము సమీపించుచున్నది. యాగాశ్వములేనిచో మన యత్నించిన కార్యము నెఱవేరునదికాదు, కాఁబట్టి మనమూరతున్న ఇరుగవలసినవిధమెట్లు? ఆలస్యముఁజేయక మిగతయుండు సైన్యములలో కొన్నియైహిణులబలములంగొని నీవుపోయి మాబాటకులనుగెలిచి సైంధవమును గొనిరిమ్ము. అన్నదమ్ములైది యాచిన్నపాండ్రవ్యరోగాని ఇరిగిన వృత్తాంతమునుబట్టి యోజింపగావారు సామాన్యులని తోఁచుచున్నట, నీవు బాగయాకుండవై వ్రవర్తింపుము, అంతటి చిన్నవయసులో నంతటి మహిమవారికి గలుగుట యెఱులలో కడునాశ్చర్యము బొడముచున్నది, ఆహా! దీనినిమించిన యద్భుత విషయమింక నొకటియున్నదా? కనివిని యెఱుంగము. పడిన వీరులండ్లు నెంతటివారలు! ఎంత సైన్యము నశించెను! ఇరువురు చిన్నపాండ్ర గదా యింతయుంజేసినవారు ఇదిదైవచిత్రముగాని మఱియొకటి కానేరదు. దీనినిగూర్చి యివుడు విచారించుటకు నమయము కాదు, ముందు మన యాగకార్యము నెఱవేఱు చందమును చూడవలయును, అది మిక్కిలి ముఖ్యమైనది సుమీ!” యని చెప్పెను.

—* భరతుఁడు యుద్ధమునకై వెడలుట. *

ఇట్లు శ్రీరాముఁ డాజ్ఞాపించుటయు భరతుండు మహాప్రసాదముని పలికి అన్నపాదంబులకు మ్రొక్కి వంటనాయకులలో ముఖ్యులగువారిని రావించి యుద్ధసన్నాహముం జేయుండనినప్పి తానును నాయుత్తరై సకలాయుధ సమన్వితులై న వసిండి తేరెక్కి రణదుంభులు మోయగా బహులల సైన్యనిమేతంబుగా పురంబువెడలి యతిత్వరిత గమనంబున సరస్వతీ నదీదీరంబునుంజేతి కొంతతడవు విశ్రమించి యటనుండి రణప్రదే శమునకుం బయనంబై. యటనటం జచ్చినడియున్న యుద్ధవీరుల యొక్కయు, రథగజ తురంగంబుల ప్రోవులయొక్కయు విసేమంబుగని యత్యాశ్వర్యమొందును కొంతదూరంబుపోయి, సైనికుల కలకలంబులును, రణభేరి ప్రముఖ వాద్యధ్వనులును మిన్నముట్టు చుండగా కుశలపులున్న చోటుండరిసెను. అపుడా కలకలంబునివి మఱియుం దమతోడ సంగరమున కెవ్వరోవచ్చుచున్న వారకుట నెఱిగి కొని సీతానందనులు మిగుల నుత్సాహముతో యాగాశ్వమును దప్పగా నొక మరుగు ప్రదేశంబునకుం గొంపోయి బంధించి చనుదెంచి శరశరాసన హస్తై నిబ్బరమున నిలిచి కనుచుండిరి.

అట్టియెడ కైకయీ నందనుండా యన్నదమ్ములంగని జాయంజని వార లిరువురూను నించుకయుం గొఱుతి లేక యుచ్చుననొత్తినట్లు శ్రీరామ చంద్రుని రూపముగలవారై కనుపట్టుచున్న మిగుల నచ్చెరువొంది, వారి కోమలాంగములును, ముద్దు మొగంబులునుం జూచినంతట వారిలోడ యుద్ధమొనరించుటకు సమ్మతముగా నుండకుండుటయు తనలో “ఏమి తాళంము? నాతిమ్ములను, మిక్కిలి ముసగాండైన సేనావీరులను, యుద్ధవీరులను పెక్కువెల్లువల బలంబులను సుగ్ధానవాసును శ్రీరామ భద్రుండు యత్నించిన కార్యమునకు భంగకరంబుగా నవనాశ్వమును బంధించి సేరిమునకు లోనయినవారును, మాకుమిక్కిలి శత్రువులనితలం పడగినవారును నై న యాబాలకులను నిర్దయుగా వధించి రఘుపల్లభుని యాజ్ఞచొప్పన నేను గుఱ్ఱముం గొంపోవలసినది విధియైయుండగా మదీయ యత్నమునకు భిన్నముగా, వీరిని గన్నంకట నామనంబున నొకవిధమైన ప్రయం బంకురించి నన్ను సంగర విముఖునిం జేయుచున్నది. ఇట్లుండుట దేని కలంబుననో తెలియలేదు, వీరన్ననో మాయన్న బక్షణములు

కొంతలేక కలిగినవారై కనుపట్టుచున్నారు. సామిత్రి గర్భవతియైన
జనతనంపనం దోడ్కొనివచ్చి యీగహనంబుననే విడిచియుండునా!
అమె యెట్లోజేపించి ఈకుమాడులాగని యుండునా? అయిన! ఇరువురు
పుత్రులుగలిగిరా? అదియెట్లు ఒకవేళ పడుదబిడ్డలు జనించిరేమో!
ఏది నిజమా? ఎట్లు తెలియును! ఇంతకు పూర్వమిడిగినవారితో యీదిన్న
పాండు తాము జానకీపుత్రుల మనియు, ఇమె తండ్రి వాల్మీకి యనియు,
జెప్పెదరని పలుకగా విన్నాను. ఈవిషయమును చక్కగా విచారించి
తెలిసికొని సిమ్మట జరుపఁడిగిన విధానమునుగూర్చి యోజించుదునా?
ఇట్లు చేయుటకును వలనుపడకున్నది. మాయన్న యెంతచెప్పినో యంత
కుమించి సాహసించి యేపనియుం జేయకూడదు. ఇది నా నిశ్చయము.
దీనికెట్లు! ఇటుల యోజించుటచెలాభ మినుమంతయును గలుగదు. ఏ
కార్యము సుదేశించి వచ్చితినో, రామచంద్రుం డెవ్వధిబున నాజ్ఞాపిం
చెనా యాలాగున వర్తించుట నాకు విధియైయున్నది. అన్యవిచారంబు
నకుం జొరనేమిటికి ఈబాలకులకు శ్రీరామభద్రుని రూపలక్షణంబు లే
రీతిం బొసంగెనో తెలియదుగాని, వీరు మునిపుత్రులుగా నుండుదురనియే
తలంపవలసియున్నది. వీరు తపోజలంబువలననే యింతటి మహత్కా
ర్యముం జేయఁగలిగిరని తోచెడిని. కాదేని యింతటి చిన్నవయసుగల
యిరువురు బాలకులనహము శూరులైన లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులను సరవాస
రాసుర నాయకులను జహుతర చతురంగ బలంబులను నేలవాలు గావించు
చుటయెట్లు. ఇది సాధ్యమగునా? సామాన్యమైన కార్యమా? వీరియందు
తపోమహిమ గలిగియే యుండవలయును. దాని బలమిచేతనే యిటువంటి
యద్భుత కార్యముం జేయఁజాలిరి. నిర్భయులై యుత్సాహముతో నిలిచి
యున్న వీరి తీరుంగనగా ముంతటివారివలెనే, నేనును వీరిని జయించుట
యసాధ్యముగ నుండుననియే తలంపవలసియున్నది. ఏదియెట్లైనడు వెఱచి
పోవుట తగునా? ప్రయత్నము విడువరాదు గదా! దైవసంకల్పంబెట్లో
యావిధమున జరుగకలేవుదు. కాని''మృని యాలోజించి, అవకుశులం
జూచి దాయంబోయి శాంతముగా వారితో నిట్లనియే,

— భరత కుశలపుల సభాపదము. —

“బాలులారా! మీలక్షణములుని పొంకమును జూడిగా, మీరు మిక్కిలి యోగ్యులవలె కనుపట్టుచున్నారు. మీకు తల్లితండ్రు లెవ్వరో గాని మిమ్ము పుత్రులుగాబడిసినవారు కడుధన్యులని చెప్పక పుట్టును, ఇంతటి యోగ్యులుగాఁ గనుపట్టుచున్న మీకుగావి చుచున్నది. యిత్రమ శార్యమనుటకు నుంతయెసం దలంపకుండుటమబట్టి నేను ఏచార మొందు చున్నాను. ఇప్పటి మీద్రవ ర్తము ముందించితాను, కేసల యిత్రమమైనది. నాపాశ్చింబులను బాగుగావింపఁడు రాజు! మేల్వేరుం డినం బ్రసిద్ధికోం దిన యద్వితీయ మహాపురుషుండును, సయోధ్యానాథుండునునగు శ్రీరా మచంద్రునకు నేను తమ్ముడను. నాపేరు భరతుండు, ఇపుడు నేనా రాఘవేశ్వరుని యాజ్ఞచేతనే యిచ్చోటికిరుదెంచినాఁడ. విష్ణువర్చసపుం డగు రఘువల్లభుండు యాగంబుఁడయఁ డలంచి భూప్రదక్షిణార్థము విడిచిన తురంగమునవసి చక్రమునంగల రాబలండును బూజించి కాను కలర్పించి నాగనంపిరి. అటువంటి యుత్తమాశ్వమును మీరీ యడవిఁ జొరగానే పట్టుకొని బంధించి రాఘవేశ్వరుని యత్నించిన శార్యమున కంతరాయముఁ గలిగింపఁడలంచితిరి. అంతమాత్రమేగాక దానిని రక్షిం చుటకై వచ్చి నట్టియు, కొనిపోవుటకై వచ్చినట్టియు, నాతమ్ములను మహా పరాక్రమ వంతులగు లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులంగూల్చి శౌర్యపంతులైన యుద్ధవీరులను, బ్రబల బలంబులను నాశముఁ గావించితిరి. ఇటువంటి మహాశక్తిమీయందుగలగుటకు నేనంతయు నాశ్వశ్య మొందుచున్నాను. అది యట్లుండనిండు గతిమునుగూర్చి విచారించుటయుం బ్రసంగించు టయు వ్యర్థము. వింటిరా! పలివార లగుటచే మీరు హాసవృద్ధుల నేటం గు నెఱుంగజాలరు. కావున చెప్పిచున్నాను. ఇంతటితో మీమూర్ఖపు పట్టును పీడి మానసి నాశ్వమునుదెచ్చి మీకు సమర్పించుట శ్రేయస్కరమైన శార్యము. అన్యథా మీరు యెచింపవలదు. రామచంద్రుని శా ర్యమునకు పిఘ్ను మాపాదంపఁ డలంచుట వివేకి లక్షణము కానేరదు. అంతయగాఁ యది గొప్ప నేరము ముమీ! అమహామహుం డులిగెనేని వారివారాదులైనను గడిగడి వడంకుదురు.

అట్టి యద్వితీయ పురుషునితో నిష్కారణ వైరమునకుఁ బూనుటలగు గాదు, సనాశ్వముం గొంపోవుటకే నేను వచ్చినాఁడ, తామన మొన

రింపక దాని గొనిరండు ఇటుల బలుకుటచే వెఱచిమిమ్ము సామోక్తులచే సమాధాన చిత్తులడగావించి వచ్చిన కార్యము నటులనైన సాధించుకొని పోవడలంచితినని యెంచకుండు మిమ్ము చూడగానే నాలో పొడమిన కనికరమువలననే యింతదూరము చేప్పిని నాహితోక్తుల నాడరిపక మీగు సైంధవముందెచ్చి మాకర్పింపలేని మీకు తప్పక ముప్పగిలుచును, మీరు చిన్నవాండ్రే నను బద్ధవాడనుగా నుండుటం బట్టి మీకు నేరము తెఱంగెఱిగించి బుద్ధిచెప్పవలసిన దావశ్యకమగుటచే, ఇందువలనం గలుగఁజొచ్చెడి లాభనష్టము లిట్టివని వివరించినాడను, ఎట్లును సైంధవమును గొనిపోవక మేము విడుచువారముగాము, చెప్పవలసినంత వరకుం చెప్పినాను, దీనికి మీరేమి సమాధానముచెప్పెదరో వలుకు'డని యిట్లు భరతుండు న్యాయమైన నుంచి మాటలుచెప్పి యుడిగెను.

• మిక్కిలి మరియొకతో తమ్ముగూర్చి వలుకుచున్న రామానుజుం గాంచి లవకుమారుండు ములనునిలిచి "రాబవుంగవా? మీరు చెప్పిన హితవులైన వాక్యములకు మేము మిగుల సంతపించుచున్నాము. గాని యీవచనములయందు మాకుండు నేరముగలిగి యున్నట్లు మీరు పలుకుట మాత్రము మాకు యుక్తముగా లోచనమైనది, ఇందు మావలని తప్పలేకమైనను లేదు, మీరే యాలోజింపుడు. ఇప్పుడు మీరు వర్ణించినట్టి మహాపురుషుండైన రాఘవేశ్వరుండుగాని, తడనుజులైన మీరు గాని న్యాయమునకు విరోధముగా వర్తింపరాదు. వర్తింపరుగదా! అటులనుండునపుడు నేరము మాయందుగలుగునని యెటుల చెప్పగలరు? మేమునరించిన యుక్తమ కార్యమెయ్యది? అశ్వమును బంధించుటయు, తక్షశకులం జంపుటయు ననుటయేకాదా? మీరు చెప్పెడి మావలనం గలిగిన నేరములు ఆపనుల క్రమములని చెప్పగలరా? అశ్వముఖమునం గట్టిన పత్రికయంగు మీరు వ్రాయించినదెట్లు? దీనింబట్టి బంధింపం గల శూరుండు గనుగునేని పట్టి బంధింపవచ్చును. లేనియెడల పూజించి విడువవలసిన" డని గదా వ్రాయించిరి, కౌర్యవంతుండు దాని నేలపట్టుకొని బంధింపరాదు! మాకు శక్తిగలిగియుండుటం బట్టియే పట్టుకొంటిమి ఇంక రెండవవిషయంబన్ననో యదియుండప్పు కానేరదు. ఆసైంధమును గొంపోవుటకై వచ్చినవారు నుమ్ము జయించి కదా గొనిపోవవల

యును. వచ్చినవారు యుద్ధమునకు బూనినపుడు మేము మిన్నకుండుదుమా! శక్తియున్నంతవరకును బోరాడక పట్టుకొనిన తురుంగమును విడిచిపెట్టుదుమా అది యెటులవలెను పడును? నమరము పొసంగెను. యుద్ధమునరించితిమి, అందు యెవరి బలము కొఱంతి యయ్యెనోవారు మంజుంచిరి, సంగరమున బయోబడయింబు లీశ్వరా ధీనములనుట మీరెఱుంగని విషయముకాదు. దీనికి మేమిమిచేయుదుము. మాతో పోరికుండినచో మీవారొక్కరునుం బచ్చియేయుండిరు. ఇందును మావలసలేవ్వగనుగదు. ఇంక మీరువచించిన ప్రస్తుత కర్తవ్యతాంబుమీను గూర్చి మీకు మూఱాప్రాయముం జెప్పవలసియున్నది వినుండు. శూరధర్మము ననుసరించి మేముమీతురంగంబును బంధించినారము. మీయున్నగారైన రాఘవేశ్వరుండు లోకోత్తమ పురుషుండైనను, సద్విత్తీమ పరాక్రమోపేతుండైనను, మఱియెంతటి గొప్పవాడైనను నగునుగాక. ఆరాజశేఖరుని సోడరులైన మీరెట్టి యధికరులైనను నగుదెడుగాక, మేము కాదనఁజాలముగాని యశ్వమునుకొని పోవఁడలంచినచో మీరు మమ్ముజయించియే కొని పోవలయును. ఇదియే సత్యము సర్వము నెఱింగిని మీతోఁట్లు ధర్మ విరుద్ధముగా ప్రవరింపఁడగునా? మహానుహుండైన మీయున్న కిటుల తలంచుట యపకీర్తికరము కాదా? రాజధర్మమునకును, లోకధర్మమునకును వ్యతిరేకముగా మీరు వచించుట బాగుగాదు. మూరింక నేతి ద్విషయమునుగూర్చి మఱిగోమియుం జెప్పవలదు. తుత్రియ ధర్మము ననుసరించి పమర్థముగలదేని మాతోఁ బోరాడి మమ్ముగెలిచి మీసైంధవంబును గొనిపోండు. అటుల కాదనితోఁచెను యూరకనే పోవచ్చును. మాటలతో మీకు మీయాము లభింపసేండు. మేము మావలసనైనంతివరకును, మాజననియై జానకీదేవి యొక్కయు గురుండైన బాల్యీకిమహర్షి వర్షునియొక్కయు పాదంబులు సాక్షిగా యుద్ధముచేసి జయమో యుపజయమో కొండఁగలవారు మే కాని యీగాశ్వమును విడుచుట యనుమాట కల్ల మాయభిప్రాయమును స్పష్టముగా తమ కెఱింగించినారము. ఇటుపై తాము యోచించి యిది ప్రకారము గావంపవచ్చు"నని పల్కెను.

లవకుమారుండు చెప్పిన మాటలన్నియు భరింపకు న్యాయసమ్మతములుగానే తోచెను. చెప్పవలసినంతి చెప్పెనుగాని యామాటదివలన

ప్రయోజనము కలుగనేరదని యతనికి దృఢముగా తోచెను. జరుగవలసివరీతి యెట్లుయోచి నొకగ మొనరించుట తప్ప నేలునిధమున కార్యసాధనము కలుగదని నిశ్చయించెను. కాని, అవకుయాగుండు తాము జానకీనందనులమని కడపట యానబెట్టిచెప్పిన పురుషమాత్ర మాకై కశీనందనుని హృదయంబున నాటుకొని యాకుమాదులు సీతాసుతులగుదురని యొకసారియు, కారని యొకసారియు నిటూల తలంచుచు కొంత తడవు దోలాయ మానమానమందై యాలోచించుచుండి, కాలయాపనమగుచిండుటం దలపోసి మనంబు దృఢంబు గావించుకొని అవకుశులంగని “ఓ బాలకులారా! నాహితోక్తులు చెవులు సొరకున్నది. ఇంక మీఁదట మీయందుగలిగిన కనికరమును విడిచి శూరధర్మము నవలంబించుచు న్నాను. పిమ్మట మీకుముప్పుగలుగును. ఇదిరొకమాటు చెప్పుచున్నాను. మూర్ఖమును వీడి ఇంతట నైనను బాగుగా నాలోచించుకొని త్వరితముగా హయంబును దెచ్చి మాకర్పింపుడు. మీమైన నాలస్యము చేయూహాడ” డని కడుటంభీరముగాఁ బలికెను. కాని యాసోదరులు సుంతయును జంకరైరి.

చాడు భరతునితో “రాజా! మమ్ము వెఱపింపవలదు. మేము చక్కగా నాలోచించియే చెప్పితిమి. మీరుచ్చలాగున నొనరింపు” డని పలికిరి. అంత నయ్యునిజాపశి తస్మాఁజు కార్య విధానంబునుండలంచి, తన సామవాక్యంబులు ప్రయోజనములుగా వనుట నెఱిగి సైన్యాధిపతులంబిలిచి “యింక మీరీ చిన్నపాండ్ర గర్వంబడంచి నననాశ్యమును బట్టుకొనివచ్చుటకు ప్రయత్నింపు” డని యాజ్ఞాపించెను. సేనావతులత్వైక్యాహముకు నుద్రేకము నతిశయింప దళంబులకు అవకుశులమిఁది కిఁ గదియించిరి. పైనికులు సింహనాడములతోడను, నట్టహాసములతోడను, విశృంభించి, జానకీసుతులంబులుముట్టి వారిపై శరవర్షమును గురియించియు వివిధములైన సాధనములం బ్రయోగించియు నొంపదొడం

—* కుశలపులు భరతుని కేవలమరుమాడుట. *

గిన, యాసోదరులు నొచ్చి హెచ్చిన కోపంబున దళంబులంగని హరిణచయంబు మీదికి లంఘించు ప. చానన కిశోర బుల పడువున బలంబులంజొచ్చి చలంబును బలంబును రెట్టిగన దిట్టతనంబుబొరయ కలుకుటమ్ములు సారించి, యెమ్ములు విడిదియు, తలలుడుల్చియు, నంగంబులు

ఖండించును, చర్మంబులు జించును, వర్ణంబులం జీర్ణియు, భూషణంబులు రాల్చియు, నాయుధంబులు ఖండించును. తేనెలం గూల్చియు, నేనుంగులంబడ నేసియు, హతుంబులగెడపియు, పీతుగుం పెంటలుగావించి రంభూమి ఘోరంబు గావించిన, కండలచేతను, తునిసిన గాత్రములచేతను, ప్రవాహంబులుగ బాటుచున్న నెత్తుగు లేకులచేతను నరుగభూమి భయంకరమై క్రూరభూతి జాలంబుల కాటవట్టె రాక్షసభూమువముగా గనుపట్టుచుండెను.

ఇట్లు సైన్యములు హతనుగు చుండుటంజూచి సైన్యనాయకులైన - వానకులను, రాక్షసులును, గాజులును, బాలుశక్తి కచ్చెగువు నొందుచు, చెడగిన బలంబులం గూర్చుకొని తను యరక్షంబు లొక్కసారిగా వారింగడియఁ దొలించి, క్రూరాస్త్రములు బ్రయోగించువారును, గదాఖడ్గమునల ముద్గర లోనురశక్తి భిండిచాల ప్రముఖాయుధంబులం గొని తమతమ కౌశలంబులు మెఱుఱు హుంగరింపెను వింజంబులు జలుకుచు నేమువారుచునై పోరదొడంగుటయు, కుశలపులు జంకక తమచాను రథంబును సాహసంబును పరాక్రమంబును, మింటనుండిచూచి దేవతలు వింతపడి యగ్గించుచుండగా నుచ్యుల కనోచరంబులును, శక్రకుటన మారణకరంబులును, ప్రళయాన్ని సద్భుతభయంకర బృలాశరాళ ముఖంబులును, నైలియనేకములై యొక్క దివ్యాస్త్రములం బరగించి యెనిరి సైనికుల యొక్కయు దళాధిపతులయొక్క శరాద్రాముధ సమూహంబులు సమూలుంబులుగా ఖండి పును, వారి దేహంబుల రక్తధారలచేడడియ కడు గడునుడవంబున నేయుచు బహుచాతుర్యంబుంజూచి, లెక్కగు వింటిన సైన్యములను నేనానాయకులను, సంహరించిరి.

అపుడు వారి బాగికి నిలువజాలక భయంబునొంది ముక్కుంటి నొసటికంటి చిచ్చును, కాలువి దండంబును, లోకంబులు నాశంబుఁ జేయుటకై యింబుల నునున్న బాలక రూపంబులు దాల్చిన నీమో యని యొకరితో నొకకు పలుకుకొనుచు, శిగలువీడ నస్త్రములు బాటగా, కరంబులంబట్టియున్న యాయుధంబాలు బాటవైచి వెతుకగు మరలిచూచుచు సైన్యములు నానామూఖంబులం జెల్లావెరరై పాటిపోవం దొడంగెను.

ఈ ప్రకారముగా ప్రసిద్ధిగొందిన అలశాలులగు వీరాగ్రేసరులు పెక్కుండు ముడియుటయు, నేనానమాహంబులు నాశనమగుటయు, చావ కమిగిలినవాడు వెఱచి పాతినోపు చుండుటయు భరతరాజుజూచి చిన్న వాండ్రపై నధికమైన యాగ్రహముగొంది. వఱచుచున్న దళంబులం జే వీచియు పిలిచియు నిలువరించి కూర్చుకొని యుత్సాహముఁ గలిగించి వారిలోడ తన లభంబు నష్టపరిచాచుకుల మీఁదికిఁ దోలించి యుగ్రుండై “ఓరి లాలకులారా! మీఁకంబుగోరి చెప్పిన నాపలుకు లాడరిం నక మడియ దళంబులంగలంచి హతమొనరింపం దొడంగితిరి. ఇంక మీదావ్యంబులను నహింపఁబాలను అర్హునియు భుజాభల శౌర్యములేర్ప డ నుగ్రాత్త్రంబులచే మీ గర్వంబు నడంపకవిడువను. మీకు మంచి కాలముగానంచున నాపలుకులు వివరైతిరి. ఇంక నేఁబుల తప్పించుకొని ప్రతికిపోవుదురో చూచెడఁగాక” యని వీరాలాపములు పలుకుచు, విశి తంబులైన భల్లంబులు వింట నంధించి వారిపై శరవర్షమును గురిచుంచి నొప్పించెను

—* భరతుడు కుశలపులతో పోయూర్చిల్లుట. *

ఈరీతిగా మహాత్మరాక్షసు వంశుడైన భరతుండు విక్రమించి ప్రయోగించుచున్న నారాయణరః పరలచే కుశలపులు మిక్కిలి నొచ్చి నేహములనుండి రక్తధామలు గానుచుండగా నధికవీరముగొని ప్రళయనమయ నవనర్తకాడ శుల్కంబైన శక్తిని నవకుఁజూతుండను, రిపు విధ్వంసిని యను శక్తిని శుశుండును నొక్కసారిగా యారామానుజునిపై నేసిరి ఆరెండు శక్తులను చిటచిటా రావములతోడ నన్నిజ్వాల లెగఁగుం పుచు, మంటికి మింటికి నేకముగా నొప్పుఘోర రూపములతో వచ్చుటయు, దివ్యాత్మవేదియైన భరతుండు, నటాలున నారాయణాత్మమును నమంతకముగా నమ్మచుకొనుటపైఁ బ్రయోగించెను. లోలో తమ్మంబైన నారాయణాత్మము లోటిసూర్యప్రభా నమానతేజంబులతో వెడలిపోయి యుగ్రంబులై కుశలపుల శక్తులను రెంటిని నొక్క మారుగా హతమొనరించి శాంతించెను. ఇటుల తమ యాయుధంబులు నష్టమగుటకును, భరతుని సామర్థ్యంబునకును లవకుశు లడుగంది శత్రు నాశనంబులం జరపుచు, క్రిందు మీఁకును దిక్కులునుం దెలియరాకుండు విధంబున శరంబులచే భరతునిగప్పి యమ్మహావీరుని శరీరంబంతయుం జల్లులు పడంగొట్టి విక

శివ కుసుమశహిత చాలాశవృక్ష సద్వృక్షదేవలుం శివీ యలంచిరి. ఆవును భరతుండునొచ్చి యత్కుత్తమములైన బాణములచే వారి సాయకంబుల నన్నిండని ఖండించి మించిన కోపంబున నవ్రాహ్మణ శిష్యులులైన పెక్కుమ్ముల నొక్కుమ్ముడునెసి కన్నహినులగునట్లు చేయుటయు. వశని కోల్లలచే దప్పి కుసుమోక్తికల పోలిన, కమ్ముని విధంబుగాది లగకు మారుండు వారిని తన వెనుకనుండ నియమించి, యు పరితమం గినుక మీనుచుండగా భారుణీపండున మొలగగిన విరవీర భయమున బై న ఘోర నారాచంబులువింట సంధించి ప్రయోగించె ప్రచండ తేజోకలి తంబును, లోకభయంకరంబును సగు తచ్చరం బుకువడిచి నన్నివ్వాలా న్యరూపంబుతో వుడలిన భరతుండు దానిపై ననేక దివ్యాస్త్రములనే యుడు నన్నింటి నయ్యస్త్రము ఖండింపుచు, భీకరంబుగా జనుడగది తటాలున వీరోత్తముడై వక్తకే యాకుమారుని వనంబులెల్లుగా దాను టయు నతండు నిలువనోచక నశ్వంబుడించి యరకంబుపై చేష్టలు దక్కి పోలి యొరిగెను.

ఆరితింగాంచి హతశేషులు చీకాకై నలుగెలంకులకుం బారిపో యిరి, కొంతలు వానరులును రాక్షసులును మింటి కుద్దమిండి బాగునే గంబున నమోధ్యకేసి, యశ్వముగొని వచ్చుటనై పోయిన భరతుని రాకకై నిరీక్షించుచు, కొలువు మందిరముననున్న శ్రీరామభద్రునిం గాంచి మొక్కి జరిగిన వృత్తాంతమును భరతుని మూర్ఖావ్రకారంబును విన్నవించిరి.

ఆపలుకులు విసగానే రఘువీరున కాశ్వర్యమును, దుఃఖమును, కోప మును నతిశయించి సభైలంగాంచి “సభాసదులారా! ఈయన్కు శవృత్తాంతమును వింటిరిగదా! దీనికేమనవలయును? మీరలెప్పుడైనను నిలువంటి విషయమును వినియుంటిరా? ఇందేదియో మొక యధికమును కలిగి యుండవలయునని తోచుచున్నది. అటుల గానియెడల నిగుపుకు బాల కులచే వెలువలకొలది సేయును. వీరాదివీరులైన సేనాపతులును, నొక్కం డొక్కడై త్రిలోకములను జయింపఁ బొగినవారైన నాశమ్ములును హతంబగుదురా? ఆహా! వివరీత కాలమేర్పడినది. దైవసంకల్పము నెవ్వ రెఱుంగుదురు? ఇంక కర్తవ్య మెయ్యది? మనీయ ప్రయత్నమువలన రెండు విధంబుల కష్టనష్టములు సంప్రాప్తించిదివి. నేని యశ్వమేధ

యాగముం జేయుటకు ప్రయత్నించుటవలన గదా యిన్ని సంకటములు పొనంగెను. ఈయత్నమే చేయుకున్నచో నాతమ్ములం గొల్పడుట కాని యిన్ని చెల్లునల బలంబులు నశింపుటగాని కలుగదని గదా! ఇప్పుడు చింతించిన ప్రయోజనమేమికలదు? ఎటుల జరుగవలసి యుండెనో యాలాగు జరిగినది. ఇది యంతయు విధిక్యమేగాని వేటుకాదు. ఎంత దుఃఖించి నను నేనింక తమ్ములను వడయఁజొప్పునది లేదు. మదీయ యాజ్ఞను మీరఁజాలకపోయి నాముద్దు తమ్ములు జేలనొరిగిరి అయ్యయ్య! చింతించిన కొలంగియు నామనంబెరిఁచుచున్నది. ఏమిచేయును? నని రామచంద్రుండొకప్పుడుం జింతించుట మానసూజ్ఞ పలికెను.

సభాగళు లండలును దుఃఖకరమైన యావృత్తాంతమును వినుట చేతనా రఘుకులేశ్వరుండు చింతచే శంకుచుండుట చేతను మిగుల పరితాపమునం జేరినవారై యేమియుం బలుఁజాలక రాతి బొమ్మలవలె నట్టె ఊర్చుండియుండిరి. చిత్తగుయంబున నయానయజ్ఞాండును బుద్ధిమంతుఁడును మంత్రి శ్రేష్ఠుఁడునువగు నుమంత్రుండుజేచి కరంబులు వెలిగించి నిలిచి రామభద్రునితో యిట్లనిపలికెను.

“రాజవరమేశ్వర! రఘుకులకమలవన ప్రభాకరా రామచంద్రా! నరక నీతి ధర్మంబులను నెఱింగివారకు మీరివ్విధంబునఁ జరించుట పాడిగాదు. సుద్ధులుచకు పామునవుడు గెలుపును, నోటమియు నిష్క్రమించుటకు కరంబుగా నేరగు. అవి భక్తవత్సంకల్ప ప్రకాశముగా తలఁపించుచుండును. అసామాన్యలయ్యు మీతమ్ములు ఇరువురు చిటుక కాలురను జయింపలేక గూలిరనిన, నిది యంతయు వింతయేగాని యేతద్విషయము నుగూర్చి యోజించగా నిది యంతయును పైపనిర్ణయమే నోచును. బ్రట్టి దానికై నీంతింక నేమిటి? ఇప్పుడు చింతించుటకు సహాయముగాదు. జగతి మానస విధానమును గూర్చి నిశ్చయముఁగామిది యుత్తమించియున్న

—* నుమంత్రుడు రామచంద్రునకు ధైర్యముజెప్పట —

యశ్వరము తుక్కుముట్టివుడు. యశ్వరమున కిది తగుఁగమగునా? మీవల నీయంతమ ప్రియములును, పరాక్రమ యాక్రమంబునగు ఘనములు యాధమునంబడిన వాఁకొఱకై వగడుట యాక్రమము గానేరదు స్వామి ధైర్యము నవలంబించి మన యాగశ్వమును దెప్పించు విధంబుంబడించి గానిని రప్పించి యాగమునకు ప్రారంభింపు”డని యివ్విధంబునఁ జెప్పిన

యతని పలుకులాలించి విని రామచంద్రుండు తద్వాక్యంబు లాడరించి మనంబున ధైర్యమును కాదాకొల్పి నభ్యులంగని యిట్లనియె.

“నభానదులారా! ఇవుడునుమంత్రుడుచెప్పినమాటలుయోగ్యములుగాయున్నవి. ఇతఁడు పలికినంత కంటె నేను చేయవలసినదియు, చేయనేర్చినదియు నన్యమెయ్యగియ. ను తోచలేదు. ఇంక యాగము నెలులనైనం బరిపూర్ణముఁ గావించి తీతపలయును దానిని విడువఁజడిన సైంధవము రావలయును. అదియున్ననో యెగులచే పట్టువడినది. తేచ్చుటకు పోయినవారు తిరిగివచ్చుట లేకయ్యె. ఇవుడు చుకల సైంధవమునుగొని వచ్చుట కెవ్వనిఁబంపుదును? ఒక వేళ నెవని నేనియుం బొమ్మనిన నోయతిండును ముందు చనినవారికిం గలిగినగతిని పొందవలసినవాఁడే యగును. కాని లాభముకలుగను. కాబట్టి మాటిమాటికి నొక్కొకనిని పనుచుటయు, నశండు సేనాసహితముగా హరింజగుటయు యోగ్యముగు కృత్యముగానుండ లేదుగాన, నేనేపోయి యాబాలకుల పొగరునడంచి యాగశ్వముందెచ్చి సంకల్పించిన యాగమును తుడముట్టించుటకు నిశ్చయించినాను” అనిచెప్పి తనయొద్దనుండిన వానర నగ వరభోజన నాయకులల జూచి మీరు మీమీడళంబులతో ప్రయాణనన్నాహముఁ గావించి సిద్ధముగనుండుం”డని యాజ్ఞాపించి కొలువుఁ జాలించి నగరున కరిగెను.

రామ వేశ్యరుని యాజ్ఞప్రకారముగా రణశూరులును బలాఘ్నమునగు పెక్కండ్రు నరపతులును, సుగ్రీవాంగడ, జాంబవంత, నల, నీలాదులైన వానరప్రముఖులును, విభీషణ, వజ్రదంత, హస్తముఖ, దశర్భయంకర, క్రూరనఖ, మహాబలాఘ్నులైన దనుజనాయకులును, తమతమ సేనల నాయత్తముఁ గావించి ప్రయాణమునకు సంసిద్ధులైయుండిరి. రామచంద్రుండును, ప్రయాణభేరి మ్రోయింపఁజేసి నకలాధరణంబులును ధరించి సంక రాముత్తంబగు కేవంబు ధరించి నగరు వెలుపడి మొగసాలకరుదెంచి, భూసురాశీర్వాద వచనంబులును, జనుల జయధ్వజంబునం జెలంగుచుండ నూతుండుగొనివచ్చి నిలిపిన సువర్ణకింకణి సంబద్ధులును, గరుడ కేతన కలికంబును, రమణీయ చిత్రకల్ప నాభిరామంబును నశవిధాయుధ సహితంబునునైన రథంబు నారోపించి, ప్రయాణంబై, పోదులు మేడలపైనుండి కుసుమంబులు వర్షించుచుండగా వృతాసురవధార్థంబుగా నహారావతినుం వజ్ర చనువిధంబున నయోధ్యా నగరంబువిడిచి నగలు

శ్రీరామచంద్రుడు యుద్ధంబునకుఁ బోవుట

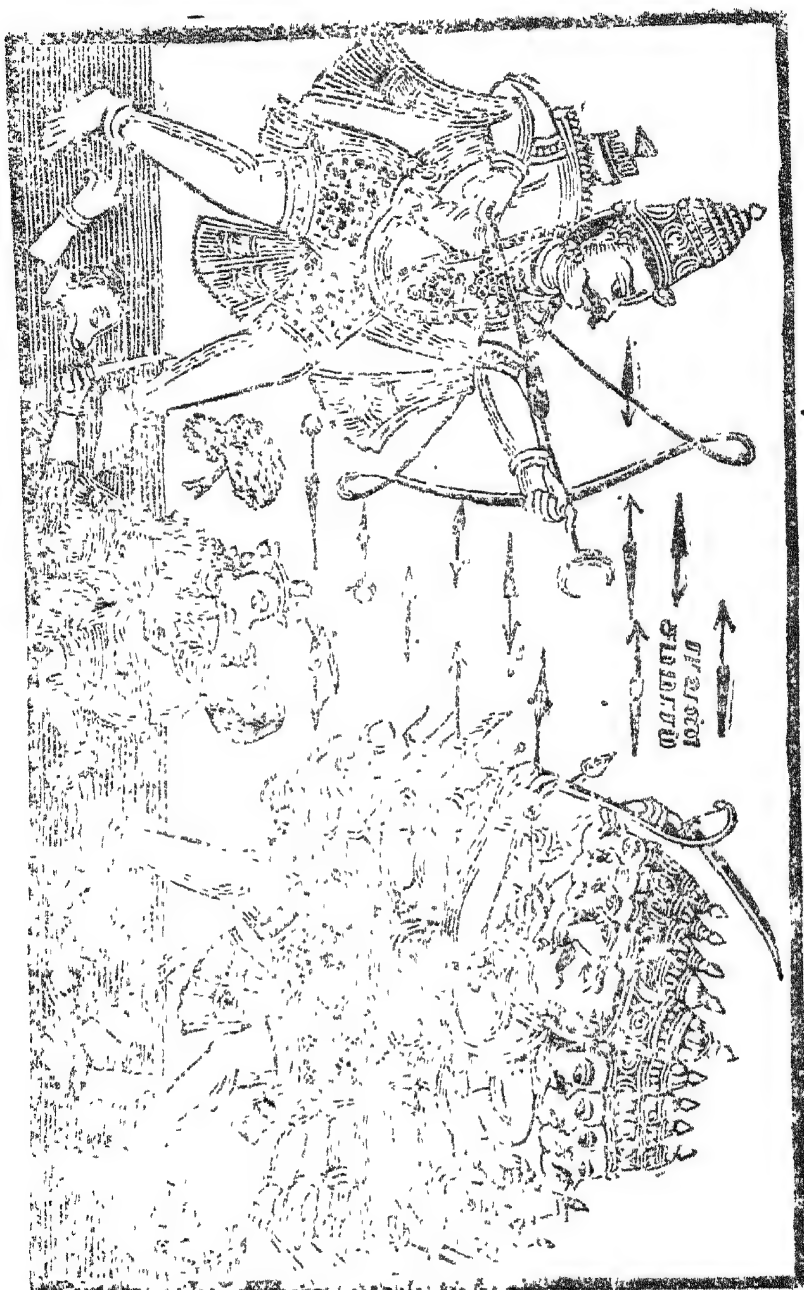
సేనానమేశంబుగా త్వరిత గమనంబున పడచి యునది కాలంబున సరస్వ
తీ వదీతీరంబుఁజేరి దాని ను తరించి యావలిగట్టున కొంతతడవువిడిసి,
యావదీజలంబులందు నైమిత్తకములైన నిత్స్వక్పత్త్యంబులు చీల్చుకొని,
వశలవుండు ప్రదేశంజచటికి నమీనంబునందే కలదనుటం దెలిసికొని
ప్రయాణంబై రణభేరిని మ్రోగింప నాజ్ఞాపించిన, సైనికులు మహాశో
లాహంబుతో నానావాక్యములు మ్రోగింపుచు, నప్రముంబు పొంగి
పొంగివచ్చుట నడువ నొడంగిరి.

అనంతముంబున, శరణుని మూర్ఖులను జేసి హాశేషముల వరుగై పోయినదిచూచి మున్నకమ్మలైన లలనకులూరి మొగంబు నీకరుగనుగొని వత్సరు, యలవున నీళ్ళుకొనువారై ముగించుట సూక్ష్ముండి మఱియుం గొంతతడ వచట నీయుండి యేమి జరుగునో తెలిసికొని విశ్వుటనాశ్రమమున శరుగవచ్చుననెడి యుద్దేశముతో, తామునొందిన యుక్తప్రహరమును గూర్చి సాభాషించు కొనుచుండిరి. అప్పుడు సేనాశల కలమాను, రణశరీర్ధానంబును వారికివివరించెను. ఆశబ్దములు సెప్పులు సోకుటయు లవకుమారుండు నమ్ముచును “అనుజా! ఆగుహాసహోగమును వింటివా! మనకు మగల శంగరము గట స్తించునట్లున్నది మనహోయు ద్ధముజేయుట కిప్పుడెవ్వనో వచ్చుచున్నాడు. ఇంకను మనకు కావలసినంత పసి కలదని తలంపవలసినట్లు తోచెడిని. లేకదనను నీవు ఆశగ నా వెంబడి నలిచి నజ్జకాయుగ హస్త దైయము, నేనుముంగునిలిచి హరిహరాదు తెదిరి చినను తెక్కగొనక వచ్చినవారిని చూచితిమికి బలి గావించెద” ననిచెప్పి శోడండము నెక్కువెట్టి బాహుస్తుండై నేల రాక కు నిరీక్షించు చుండెను

అప్పటికి రామచంద్రుని బలంబులును దాక్షిణ్యమును గూడనూర
వ్యయంబుంజూచి, వారి తెజంగు రఘుకుగోల్తమున కెఱింగించి చుట్లు
నుంఁగింత యెవముగా నాన్యచంద్రులకుం బోవేమంబులుంజలె వల
యా కారముగా నిలిచిరి.

— రామచంద్రుండు కుశలవులతో సంభాషించుట —

అంతట రాఘవేశ్వరుండు తననూ, తన్మూర్తమునచ్చిన ముండలు
మునగాండ్రను, లెక్కకు మించిన సైన్యమును తమ్ములను మువ్వకనుం

గాపరావల యాత్రము.

గూల్చిన మహాశక్తి యుత్తులగునట్టి యావంతబాలకు తెలువంజీవారలో ముందు కనుంగొని వారియదంతంబుం దెలిసికొని విస్మయ కార్యవిధానంబునకుం గడంగ నెంచి, యరకంబు నీగి జాణ కాన్ముకమానులై నిమూర్ణ చంద్రుల తెఱచగున నిబ్బరముగా నిలిచియుండెడి వారిని నమిపించి చూచి యినుకుంతయైననుం దనకును వారికిని లక్షణంబులును, యావ మందును భేదము లేకుండుట కెంతయు విస్మయించి నునంబున “ఈచిన్న పాండీతువును నన్ని విధంబులను నన్నుఁజూలి చూడట్లు నున్నాడు. ఇదియేమివితే! నాబోలిక వీరికిఁగలఁగుటెట్లు? లోకమున నునుమృత్యునిం బోలిన మనుష్యులుగలరుగాని, లయినను నెందో యొకలోను కలుగక యుండదు. వీరన్నతో నర్హవిధములను, నా నీయ మాపలక్షణములుగల వారై యుండెదరు. వీరి వృత్తాంతమును విచారించింకొని నిజమైన తెఱచుగు నిశ్చయించుటకు వలనుగా” డని భవించి వారలంగిని “బాలకు లారా! ఈయరణ్యములో మీ రెచ్చోటవసించి యుండెదరు? మీనామ ములును మీతల్లిదండ్రుల పేరులు నెవ్వి? మీజనని జనకు లివుడెచట నుండెదరు? సర్వమును తేటపడం జలుకు” డని యడిగెను.

అనమానధైర్య గాంభీర్య శౌర్యశోభా సౌందర్యాది శుభలక్షణములచే విరాజిల్లుచున్న రామచంద్రుం జూచింతట యా బాలకులకా మహామహానియందు మిక్కిలి పూజ్యభావముదయించి మఱియాడగా జవాబుజెప్పవలయు ననెడి తలంపుగలవారైరి. అపుడు అవకుమారుం డిట్లనియె.

“నరేశ్వరా! మేము వాల్మీకిమహర్షి యాశ్రమమునకు వసించువారము. నాపేరు అవకుమారుడు. ఇచ్చట నాయొద్దనిలిచియున్న యితండు నాతమ్ముడు. వీనిపేరు కుశుడు. మాజనని జానకీదేవి. మాకు తండ్రీయు గురుండును వాల్మీకిమహర్షియే! మునికులో త్రముఁ డెచ్చటికో శార్యార్థియై పోయియున్నాడు. మాతల్లి యాశ్రమమందున్నది. మేము నివసింపడి యాశ్రమమిచ్చటికి కొంతదూరముననున్నది. ఇదియమా చరిత్రం” అని జదులు చెప్పెను.

ఆపలుకులు విని సంతట తత్పూర్వముడగిన తన తమ్ములకు కలిగిన గంకయుమే రామమూర్తికిని బొసంగెను. డోలాయమాన చిత్తుండై కొంతతడవేదియుం జలుకక మిన్నక యోజించుచుండి తనలో నెట్లును

నిశ్చయింపలేక వెండియు లవునింగని “బాలకా! మఱియొకటి నడిగెదం
 చెప్పము. అటుల నిన్ననే నడుగుటకుముందు నిశ్చయింపలేదు కొంత
 చెప్పవలయును. ఏమనగా దశకంఠ, శతకంఠ, నవాశ్రకంఠాదిరాక్షసుల
 నుక్కడించి, లోకంబు నశాత్రవంబు గావించి, శిష్టరక్షణమును దుష్టశి
 క్షణమును నొనరింపుచు, లోకులు విసుతిచేయునట్లు ధర్మంబుం దప్పక
 ధరాపాలనంబుఁ జేయుచుండు, నయోధ్యాపుర వాసుండును, ధశరథ
 నందనాగ్రేసరుండునునైన రామచంద్రుని నాహమును మీరువినియేయుం
 డుదురు. నేనే యారామచంద్రుండనని మీరు తెలుసుకొనవలసినది.
 యాగ మొనరింపఁడలంచి భూవ్రహ్మీశార్థము విడిచిన హయం బెల్ల దె
 నలం దిరిగివచ్చుచుండు నపుడు దానిని మీరు పట్టిలంఘించి, రక్షకులం
 జంపి యత్యంతమైన చేషరానితప్ప నొవర్పితిరనుటందెలిసికొని మత్స
 రార్థము మాత్రురంగంబును కొంపోవుటకొరకే యిపుడు నేనువచ్చి
 నాను ఇంక మిమ్ము నడుగఁడలంచినది యేమనగా మీరన్ననో కథు
 చిన్నబాండ్రుగానున్నారు. మీరు గావించిన కార్యమో, నేవేంద్రా
 దులు నయితము చేయుఁజాలనిది. ఇంతటిబాల్యమున మీరేక యెటుల
 నలవడినది? ఇంతయును నేర్చిన నిత్యయో, తపో మహిమవలన లభిం
 సచి సామర్థ్యమో, తద్విషయంబు దెలియఁబలుకు” మని ప్రశ్నించెను.

అమాటలకు సీతామతాగ్రజంఘనగి “అయ్యో! ఈవిషయమా? !
 మీరు మిమ్ము నడుగ నెందినది. దీనికి మేమేమి పలుకుదుము? అయినను
 మీరలడిగి నపుడు బహులు చెప్పకుండుట మంచిదికాదు. ఇంతయుం
 గురుండైన మునిశ్రేష్ఠుని యొక్కయు పరమపత్రితా రత్నంబైన మాజ
 నని యొక్కయు ననుగ్రహంబుడక్క మఱియేదియంగాదు. వారి పాప
 నాశీర్వాదబలంబే మాకు బలంబు. ఇది సగ్య”మని పలికెను.

ఇట్లు లవుండు పలుకుటయు విస్మయావహ చిత్తుండై రాఘవేశ్వ
 రుండా బాలకులంగని “సరి! మీచరిత్రం బంతయుం జెప్పితిరి సంతోష
 ముకలిగినదిగాని, సాధుశీలుండైన వాల్మీకిమహర్షి మిమ్మునిట్లు దుష్కా
 ర్యంబు లొనరించుట కనుజ్ఞ యొసంగెనా? పలుకుడు. నిష్కారణముగా
 మా సైంధవమును బట్టుకొనికట్టి పెట్టుటయు దానింగొనిపోవుటకువచ్చిన
 వారిని వారుచెప్పిన నయథయ వాక్యము లాడరింపక పెడచెనివిడి వా
 రితో పంఠమునకుఁ గడంగి పోరాడి వారిని చంపుటయు మంచి కార్య

ములనియే తలంచితిరా ? మీరు మునిపుత్రులే యైనచో యీరీతి న క్రమకృత్యముల నొనరింపుదురా ? ఇటులచేయుట మీరంటివారికిఁ దగు నా ? పసిలేనపు డెయ్యముగాని మిఱియొకటికాదు. ఎపుడుగాని యీలా గుచేయరాని కృత్యము లొనర్చుట యోగ్యులలక్షణము కానేరదు. ఇపు డునేను మీకు చెప్పితి హితమేమనగా, గతమును గూర్చి చర్చించుట పలన నేమియుం గలుగఁజొవునది లేదు. కావున, ఇప్పటికై నను మీరు బుద్ధిమంతు లనిపించుకొనం దలంచితిరేని మనుమాటఁ బలుకక మాయా గాత్వముందెచ్చి మాకు నమర్పింపుడు. ఈలాగు చేసితిరేని, ఇంతకు మున్ను మీరొసరించిన, యధికములైన నేరములన్నియు మమించి నేను మరలి పోయెదను. ఇటులచేయుట కొడంబడరైతిరా ? మీరు జేను మొండఁజాలరని దృఢముగా దెలుపుచున్నాను. ఇటుల బలుకుటంతయు పసివారలగుటచే మీయందు నాలోగలిగిన కనికరమువలననే యని తెలిసికొనుండు. శీఘ్రముగా గుఱ్ఱముం గొనిరండు. ఇంక తడవుఁజేయ కూడ" డని పలికెను.

— రామచంద్రునకు లవకుమారుం డుత్తరముఁ బలుకుట —

రాఘవేశ్వరుం దివ్యధమునఁ బలుకగనే లవకుమారుండు పేగటు నగవునగి యాగాజో త్రమునితో "ప్రభువరేణ్య ! మీయందు మాకు ఘాత్యభావముకలదుగాని, యొక విషయంబునందు మాత్రము తాము పొరబడినారు. ఏదియనగా చెప్పెదను. తద్విషయముం దలంచి మిమ్ము వంటి సత్యశీలురు నయితము నమయాను గుణ్యముగా తప్పుదారిం ద్రొక్కుదురని యీ విషయమునుబట్టి తలంపవలసి వచ్చుచున్నది. వినుండు మీనవనాశ్వ ముఖంబునం గట్టించియున్న పత్రికలో మీరేమి వ్రాయించియున్నాఁ ? శూరులు పట్టపద్మను అనియకదా ! మేము పట్టుకొంటిమి, ఇందు నేరమేమి ? మీశపనమునే మీరు తప్పవచ్చునా ? శ క్తియండినచో మీరు మమ్ము జయించి కొనిపోవలయునుగాని, మాయందు నేగమారొపించి యివ్యధమున నడుగుటయుం జలుకుటయు నా బుద్ధికి నమంజనముగా దోచలేదు. ఇటుల పలికినందున మీచి త్తంబున నాగ్రహంబు గలుగుదుండవచ్చును గాని దీవిలో న్యాయమున కణమూ త్రమైతను మేము తప్ప నడచినదిలేదు. మీరే యోజించుడు. ఈవిషయంబునకై పసిచాలురమని మీరు మాయందు కనికరమును చూపవలసి

సినదిగాని, హితబోధ చేయవలసినదిగాని, తప్పులను తీసుంచవలసినదిగాని లేదు. సాధారణముగా చెప్పవలసినమాటను మీరు పట్టికెత్తి, మేము వింటిమి, ఇంతియ కాని మేము మీదయకై బాచియనను వారముకాము. ఈపలుకులకు భీతినొందు వారమునుగాము. యాగాశ్వము విచ్చుటయును లేదు. మీసామర్థ్యముంజూపి నుమ్మో గముంజేపపుడుగాని యది మీకు లభింపదు. ఇట్లు మమ్మరముగా పంటినని మీలో తిరుగువలదు. పట్టిన దాని నడుగగానే యిచ్చుట శూరుల లక్షణము. కాకేరదు. మహిశ్వరేశ్వరా! ఎంత తడవు గంభీరించినను బరుగి పలసింతులయు జరిగియే కావలయును. ఈ కార్యము మాటలచే నుపనది కాదునుడి! వేయ పలుకులేలగాని యుద్ధ మొనరించి జయించి మీ గుట్టముం గొనిపోదు మేము విషపజాల” మని ఖండితముగా జవాబుజెప్పెను.

నముచితములైన యాచారములని వాక్యములు గావనిభద్రుని కెంతయునొప్పిదములుగా దోచెను. అచిన్నవాడు చెప్పినట్లు తాను సంగరమునొచ్చి జయించి సైంధముం గొనిపోవుటయే కర్తవ్యమనియు, నదియే న్యాయసమ్మతంబనియుం దనలో నిశ్చయించెను. కానివాడు తాము జానకి సుతులమైన మాటండలంచి “నీర బ్రతికియుండునా? వీగు నీతా పుత్రులుగా యుండుదురా? వీరిలో యుద్ధము జేపడగనా? కూడదా?” యనెడి సంజేహము లామహనీయుని చిత్తమును గలంపదొడంగెను. ఎట్లు చింతించినను గుట్టముం గొనిపోవలసినది ముఖ్యమైన కార్యము. గదా! అది యెట్లు లభించును? ఆ బాధకులతో పోరాడి, వారిని జయించవలసినది తద్విషయంబున ముఖ్యముగా దోచెను. తుడకు రామచంద్రుండితర విషయములంగూర్చి యోజించుట కదితగిన సమయముకాదనియు, “కార్యావసరముంజట్టి యాశ్వమును గొనిపోవలసినదియు ముఖ్యమనియు, తత్కార్య ప్రయత్నమునే యొనర్పవలయు ననియు నిశ్చయించెను.

— రామచంద్రుని బలంబులకును, అవకుళకుమారులకును యుద్ధము —

అంతట కుశలవులంజూచి “అయిన? మీరు మాయాగాశ్వముం జెచ్చి యొనంగరా? విమ్ము జయించియే కైకొనవలయునా?” యని యడిగెను వాడును “కౌను! మా నిశ్చయమును, మీ న్యాయమును నదియ మరల మరల నడుగవలసినదిలే” తని గంభీరంబుగా బ్రత్యుత్తర

మొనంగిరి, అట్లు గర్వముతో పలుకుటను విన్నంతట జానకిధర్మనకు కోపము జనించి “అలాగా! నం! అటులనే బడుగును గాక” యని వలీకి వాహినీ వతులంజూచి “అలస్థముఁజేయక చుట్టుముట్టి మీరీ గర్వితులం బట్టుకొనుండు. అసాధ్యముగా దోచెనేని మఱి మీకుందోచి లాగొన రింపుడు. నుడేహింపవల”దని యాజ్ఞాపించెను. రామచంద్రుం డను జ్ఞ నొనంగగూతే సేనాపతులు సింహనాదంబు లెసంగ జనకబాత్మజులకు నలుగెలంతులను బలంబులం గవియింపి వారింజట్టుటకై నమింపించిరి.

ఇత్రైత్యుగంబు దాశరథిసేనలు చుట్టుకొనుటయు లవకుసులు విప్రుల భించి తేజఃక్షానను జంకక జాడవచ్చుచున్న సేనాపతుడను చేరరానీక దివ్యములైన జ్ఞానగహ్వరములు చూపి, వారింజట్టియున్న యాయుధంబులు ద్రుంచియు మైదాపులం బెంచియు, శిరోవేష్టివంబుల నగరగొట్టియు, రథంబులను చూర్ణంబు గావించియు, నూతులం జంపియు, గుఱ్ఱంబురం బారిగొనియు, పడతులం ద్రుంగిపడంజేసియు, నాశ్వికులం గూల్చియు, ద్వంద్వయుంబులం బడనేసియు, ఛిన్నాభిన్నమగునట్లు చేయుటయు సైన్యనాయకు లత్యంతకుపితులై, దంతసంఘటనంబులను నీరాకాషంబులును సతిశయింప నండలు నొక్కసారిగాగపసి, నానావిధములైన బాణంబులం బ్రయోగించువారును, ముసల ముద్దరాది సాధనంబుల సేయవారును, శిలాతరు నిచయంబులు విసరి పైవైచువారును, నైయెడము తెటపిగలుగని విధంబున బహుప్రకారంబుల బాలకద్యయంబు సలయింపఁ దొడంగిరి.

ఇట్లు పలువురు మహాసమర్థులైన యుగచర నిసాచరి సరశ్రేష్ఠులు తమపై గవిసి నొప్పించుట కాసీ యనుతులు కివిసి సింహకిశోంబుల విగిడిం జెలరేగి వినచరపతులం బెక్కుండబడనేసి, రాక్షసజలంబుల హతం బొనరించి రాజులను రూపుమాపుటయు, కాల్లువిఱిగినవారును, చేతులు తెగినవారును, తలలు ఖండింపఁబడినవారును, పొట్టలు చీలి ప్రేవులుప్రేలువాడునునై సైనికులు కుప్పలుగా కూలుచుండిరి. రుధిరంబు ప్రవాహంబుగా పాఱదొడంగెను.

బాలకు లిరువురయ్య మహదాహోపం బెసంగ జహతర సంగర జయశీలురై పేరునొందిన రణయోధ నికరంబు సవ్యధంబున బడలువడం జేసియుం జంపియు కలత నొందించుట కెంతయు నాగ్రహించి, సుగ్రీవుం

జాక పర్యతముం దెచ్చివైచిన కుశుండు పర్రతుల్యంబైన శరంబున దాని పొడియై పడంగొట్టెను. అంగదుండు మహావృక్ష మొకటి పెకలించితెచ్చి విసరికొట్టిన లవకుమారుండు కఱకుటమ్ములచే దానిని శకలంబు లొనరించెను, మఱియు, నళ, నీల, గజ, గవయ, గంధమాదన, శత బలి ప్రముఖులు మూర్ఛాక్రాంతులం గావించి జానకీనందనులు సింహనాచారినండలు మూర్ఛాక్రాంతులం గావించి జానకీనందనులు సింహనాచరంబు లొనరించిరి.

అప్పు డవిష్వధంబుగని, విభీషణ హస్తముఖ, కఘాళ, దండధర, దేహాగ్ని, మహోగ్ర, యుగ్రనఖ, మహాబాహు, దీర్ఘశంఖ శత్రుభీకర, పంచాక్ష కాకముఖ, ఘూకలోనాన, పంచశిర, యూర్ధ్వనాన, ప్రముఖులైన కనుజవీరులకదిసి, ముగల, ముద్గర, తోమర, భిండివాల, పరశు పట్టన, గదా, కుంత, ఖడ్గ, చూలాది, వివిధాయుధంబులుం బ్రయోగించియు, ననేకఘోరాస్త్ర సమునయములంబులయు, కాలకులకు చేయాడ కునడునట్లుచేసి యెంతయుం జిక్కుపఱచిన వారలొక్కింత సొక్కియు, మొక్కకొని వాడిమి మెఱయుచుండ భిక్కిరించి శరీరంబుల రక్తధారలు దిగజాలు చుండగా, కోపంబు పెంపుదీపింపగా నంపవానం గురియించి మింది, యొక్కొక్కని నైదుం జదియు నిరుపదియు, నలువది, యెనువది యిష్విధంబున నంతంతకుం ద్విగుణీకృతంబుగా వాడి నారాచంబులు ప్రయోగించి దీల్లవడంజేసిన, యెల్లఘోవువాడును, సోలువారును, మూర్ఛనొంది పడువారును, నిలువజాలక వెనువెనుకకు బోవువాడును, తొలంగువారును, నిరాయుధులై చేయునది లేక నిలుచువారును, పరుగెత్తు వారును, చచ్చిపడియున్న శవంబుల మాటున పగువారును, నైగజబిజంబడి, చీకాకునొంది, యథాయుధులై విచ్చిపోయి యాశాలకల ప్రతాప మునగ్గింపుచు, నిరాశులై కవు కవ్వని నిలచిరి. రాజులును, కనుజాలశలే బాధితులై జయాపేక్షయు, శంగరోత్సాహంబును వీడి వాడి, యోడి, పోడిమివడి తొలంగిరి.

ఈ పకారముగా, నరాగచరానుగ నాయకులు కోరిండు చచ్చుటయు, కొండలు నొచ్చుటయు కొండలు విచ్చుటయు, నీతానుతుల శౌర్యంబు హెచ్చుటయు, వారుబలుంబుల మీడికి విజృంభించి వచ్చుటయు, సైన్యంబులతోచ్చి కలంచి కోల్లలకుం దెచ్చుటయు, నంతయును,

సీతాకాంతండు కనుంగొని బాలకుల శౌర్యవ్రతావ ప్రభావంబుల నెంచి యెంతయు నాశ్చర్యమునొంది. నిజబలంబులు హతంబగుట కెంత యుంగినిసి తన యరణ్యంబును వారిపై కిరి దోలించిన, రఘువీశుండు యుద్ధంబునకుఁ దొడరుటంగాంచి తొలంగిపోయిన సేనలు మరలంగూడి యొక్కుమ్మడి నార్పులుం బెడబొబ్బలుం గేకలును, సింహనాడంబులు, నట్టహాసంబులు, వీరాలాపంబులు నతిశయింపగా బాలకులం జాట్లుకొని నానాసాధన నికరంబులుం బ్రయోగించి. యక్కజంబుగా పోరఁ దొడంగిరి,

అనయమును లవకుమారుం డనుజునిఁజూచి “తమ్ముడా! ఇప్పుడు జరుగు యుద్ధంబింతకు పూర్వము మన మొనరించిన సంగరము వంటిది కాదు. ఇందీ తరుణంబునవచ్చి యెదిరించిన సైనికులును, సైన్యాధిపతులు నాయకులును, నవక్ర పరాక్రమ బలాటోప సహితులుగా కనుపట్టుచున్నారు. కాని సామాన్యులని చెప్పదగినవాలుగా నుండలేదు. ఈ యడనున మనము పెనుదీయకూడదు. ధైర్యసాహసములు గలవారమై కడు జాగరూకతకలిగి. సామర్థ్యంబు పొనుఁగుపడం పోరాడి జయమొందవలయుం జూని! ఏమిటకయుండును!” అని హెచ్చరించి! రామచంద్రుని సైన్యములపై తాణవర్షముం గురియించుట కారంభించిన, కుశుండునుం డనయన్న పథంబు ననువర్తించెను.

ఆ త్తరిని పెక్కుండు శూరులైన రాజులును, రాత్రించర వీరులును తరుచర యోధులును, జహుతర సాధనంబునచేతను, పాడప శిలోచ్ఛయంబులచేతను, కుశలపుల నలంచి కూల్చునెంచి ప్రయోగించిన మించిన విక్రమంబున నక్కుమారులిరువురును బాహుచాతుర్యంబు మెఱచు, సవ్యాపనవ్యంబులుగా దివ్యాస్త్రంబులేసి పరవీరుల యాయుధాలం ద్రుంచి యు పొడయగునట్లునరించియు దారుణ బాణంబులచే వారినిధీరతచెడం జేసియు నెందును దామయై కనుతట్టుచు విచిత్ర సంగరం బొనరించుచున్న యొచిన్నవాండ్రకును, రామచంద్రుని బలంబులకును పోరుఘోరంబై ప్రవర్తిలై.

— శ్రీరామచంద్రుండు పశువులతో యుద్ధముఁజేయుట. —

రాఘవేశ్వరుం డపుడు ప్రసిద్ధులైన తన పక్షపు యుద్ధవీరులు పడు పొట్లును, సైన్యము చావకట్టుగాఁచూలి నశించుటయుంజూచి యాబాల

కుల యమానుష ప్రజ్ఞకును స్వజన నాశమునకును, నొక్కింతతడవు తన లోనింతించి విల్లు నెకుఁబుట్టి తనలో “చూడుట కల్ప బాలకులుగానుండినను, వీరు దేవాంశ సంభూతులుగా యున్నారు. పామాన్యులని యితింబుచ్చుట యుత్తముగాదు గొప్పతప్పుచేసిన వీరు శిష్యార్థులనుటకునంశ యింపవలసినదిలేదు. ఇంతవరకు నుపేక్షచేయడవలసిన యివ్వధముగా ప్రమాదస్థితి తటస్థించినది, గతజలసేతు బంధము వర్ధము. దయవీడి వీరిం బారిగొనుటయకర్తవ్యం”బని శిష్యునించి మిక్కిలి వాడిమిగల తూవులు సంధించి బాలకుల యుత్తమును మేయలను నాటునట్లు ప్రయోగించెను. తీక్షణములైన యాశగలబులవలన కరంబుగాన్పి తమవులగుధిరంబులు గాఢమండ నన్నడమ్ము లిరువురును గోపంబుమించి రకాక్షుల నిప్పుకలుకులుచుండ, ప్రచంచ కాండంబులకు కోడండముల నమర్చి యార్చి త్రిలోక విజయ కోడండధనుండగు ధశరథాశ్వజన్మపై బఱగించిన నమ్మహా వీరుం డాబాంబులను త్పాపాయంబుగా ఖండించివైచె.

ఇట్లు సంజందము నెఱుంగలేక పరశత్రువులుబోలె పోరాడ దొరకొనిన యాతండ్రి కొడుకుల సమరం బెలులతుడముట్టంగలదోచూడ వలయు ననెడి యపేక్షగలవారై, ద్విదశులు ఏమానా రూఢులై యరుదెంచి యరుడంది మింటనిలిచి యనిమిష నామధేయంబు సార్థకంబగు నట్లుగా నట్టై విలోకించుచుండిరి. తస్మిన్సమయమున నీతానుతాతేషు శరంబులను రామచంద్రుండును, రాఘవేశ్వరుండు ప్రయోగించు సాయకంబులను బాణకీనండులును ప్రయంచుచు కొంతతడవు సమతపన నేర్చులు వెల్లడియగనట్లు శరరాఘనంబు మెఱసి పోయియుండిరి. అమెటి వీరలకు మువ్వోకును, శరీరములు రక్తసిక్తంబు లగుటండేసి యురుగు చరణునను కరించి యొప్పుచు పిరు తినియక యత్కుచ్చుతంబులైన భల్లముల బారింబారి నడరింపుచు, వినిత్ర నమకంబును జరిగింకు గడంగిరి. పారలీరితింబోరుచున్న సమయమున, సుగ్రీవుండును, నలుండును, నీలుండును, నొకొలిక్కఁ డొక్కొక్క కొండయు, శతబలియు, గవయుండును, సంగదుండును, నొక్కొక్క డొక్కొక్క వృక్షంబునుండెచ్చి సేత కొడుకులపై, విసరివైచిన, పర్వతంబులను కుశకుమాదుండును, తరువులను లవకు నూతుండును చూర్ణముఁ గావించి అవీరుల నండఱు నై దేసి కఱకు

టమ్ములం బటఁగించి గర్వంబడంచి సింహనాదములు గావించిరి. అవుడ రామభద్రుండు, తమిఁద్రంజను నారాచంబుచే సంధకారముఁ గల్పించి మించిన పౌరుషంబున, నవినిజాభవుల మేనూఁ బిల్లులు వడంజేసిన తెఱపియు నెనయును వేక తమనై ప్రయోగింపఁజూచున్న రఘునాయకుని భాణ కొకల నరాక్రమఁబూనిగాంచి బాలకు లయ్యవనీశ్వరుం డ సదృశశౌర్య బలోపేతుండగు వనుటం దెలిసికొని, ధైర్యంబు విడువక యుద్ధముఁ జేయుచుండిరి.

— రామచంద్రుండు అనకుమారుని మూర్ఛితుండేయుట. —

‘వారి యుద్దేశకంబును కనంకయుంజూచి కినిసిరఘుకులేశ్వరుం డైంద్రాస్త్రముంబ్రయోగించినకుసుండు దానివలన కేవలమునే యాకరమును నివారించి దివాకరాస్త్రమేసిక. దివాకర వంశభవుండును నరాస్త్ర, బుచే యాసాయకమును విగతి సత్కముం గావించెను. అయ్యదనునం ఘటోదర. ఘోరదంత, శుభావ కృ, హుంకేశ, ద్వివాన. త్రిభువనము ఖలై న, రాక్షసుల హుం, క్ర, శక్తి, గుం, నులికాద్యాయుధంబులరుభయం కరముగా నే కశాలంబువంజరిసిరి. కుసుండు విజృంభించి వారి నెదిరించి వారి సాధనంబుల నన్నియుఁ దుండించినై చి, తలలుద్రుంచి, యెమ్ములు విడిచి యవయంబులు ఖండించి, కండ్లు దుల్లనేసి ప్రేవులూడ్చి, నెత్తురుగదల్చి పాటునట్లుచేసి జహుగఘుల నతుల ప్రయంబుతో నంగర కేళి నలువును వివారించుచుండ లఘునూరుండు వివిధాస్త్రతతులుం బటఁచెను రామచంద్రునితో పోరాడునుండెను. అప్పటి యాతండ్రికొడుకుల యాహవప్రకారంబు చూసకుల కంతయు నదృశ్యతావహంబై కను పట్టచుండెను. రాఘవుండేయు సాయకంబులను కుంభిసి నుతాత్మజుండును, నతండు ప్రయోగింపఁ జాణతెరులను రామభద్రుండును ద్రుంచుచు మహాలాఘవమును చాతుర్వమును సజిశయింపగా వరస్పర జయకాంక్ష గలవారై యుద్ధముఁజేయు కాలంబున రఘుకుల కేఖరుండు తనతో ననుముగా సుంతయైనను చిలించి వెనుదీయక మహద్ధైర్యముతో మార్కొని యని సేయునున్న యాభాలకుని ప్రతాప శౌర్యములకును, ధైర్యమునకును నత్యాశ్చర్యమొంది తనగా “ఓహో! చూచుటకు బాలుండైయున్నను సామర్థ్యముంగవగా యీతండు సామాన్యుండు గా నేరఁడనితోఁచుచున్నది. ఖరహూషణ గావణ కుంభకర్ణ ప్రముఖులగు త్రిలోకభయం

కన్నలైన నిశాతో తములతోనంగర మొనరించి వారినింగూడనేను తృణ ప్రాయముగానెంచి నిర్మూలముఁ గావించినాడను. అపుడు సయితము నామనంబున కింతటి యబ్బురము గలుగునట్లు నాతోఁబోరిన వాఁడొక్కఁడును లేడు. నేడన్ననో శరసంధాన మోక్షణ లాఘవంబున నదియిండ్ల యున్న వాడు అంతమాత్రమేగా జహుశాస్త్ర వేదిగాయున్నాడు. ఇట్టివాని విషయంబు నలడతియని తలంపకూడదు. వీనిని మట్టుపెట్టి తీటవలయు” నని యొచి కోపంబుమింశ బిరాస వైష్ణవా శ్రుంబుఁగొని యరివోసి నయంత్రకంబుగా దానిని లవకుమానునిపై బ్రయాగించెను.

త్రిలోకంబులందును, నుత్తమోత్తమంబును మాటులేనిదియు నైన యాయత్త్రంబు భూనభోంతరములు నిండఁ దొగ లెగయింపుచు భీకరకీలకీలామాలికా వీరాజితంబై వాయువేగంబునం జటతెంచి మింట దెవతలు హాహరవంబు లొనరించి భయభ్రాంత చిత్తులై చేతులు మోడ్చి యా జాణమునకు నమస్కరింపు చుండవది దిగ్గన కుశకుమారుం దాకిన యాళాలుం డావేటునకు నహింసజాలక వివ్వాలుండై మేను మఱచి మూర్ఛిల్లి భూమిపై నొటిగెను.

అన్నపాటుంగని కుశకుమారుండు మహదాగ్రమునొంది రాఘవేశ్వరునిపై నడరి యంపనానఁ గురియించుచు, తత్కృష్ణము తనితో పోరుచున్నవారిం శేరరాసీయక, వీరావేశంబుని వర్తించుచుండ, జనక నక్షత్రన యాశీర్వాద బలంబువండసి ప్రాణంబులు బోవక కుశకుమారుండు సంతోషించునట్లు లవకుమారుండు కొంతవడికి మూర్ఛఁజేసి మెల్లగా నమాళించుకొని లేచి తమ్మునితో పోరాడుచున్న రఘువీరునింజూచి, కోపంబు దీపింపగా, మునుకొనివచ్చి నిలిచి “స్వపాలవ రేణ్య! నన్నుమూర్ఛితం గావించినాడవు గదా! ఇంక నాశ్రజ్ఞనుగను” మనిరోపంబుతోఁబలికి “తనతల్లి యాశీర్వదించి, యే సాధనంబునుం జనిచేయ నపుడు ప్రయోగించుటకై యొసంగినదియు, నామెకు దేవేంద్రుండు ప్రసాదించి వదియునైన దివ్యశాంబుఁగొని మంత్ర పూర్వకంబుగా వింటనంధించి, గురువర్యుండైన నాల్కికిమహర్షిని ధ్యానంబుఁజేసి “నాకీయశ్రుం బాసంగిన మాజనని పరమ సాధ్యుగునేని, మాను గుండుండైన మునివరుండు తపోమహత్వంబు గలవాడగునేని, నేను నాతల్లి యొక్కయు ఋషికులోత్తముని యొక్కయు సేవయందును, వారిపై భక్తియందును, కొఱం

తలేనివాడనై నిర్మల శుభ్రంబున మెలంగుచుండును నేని, మహాబలముగం
గిన యాదివాస్త్రం బీరాజశేఖరుం గూల్చునుగాక" యని యానలిడి
దానిం బ్రయోగించెను. ఇటుల లవకుమారుండేముటయు, తద్బాణంబు
నిర్వికల్బలాభీల కరాళంబై మింటికి పొగలెగయ మండుచు, మింటిదే

—రామచంద్రుడు గాఢ మూర్ఛనొందుట.—

వశమను. క్రింద సైనికులును వెలుగుపడి చేష్టలుదక్కి యుట్టెగనుచుం
డగా రామచంద్రుని మీది కడరుటయు నమ్మేటి విలుకాడు తనకుంగల
సామర్థ్యం బంతయును వినియోగించి జహుతం దివ్యబాణములం దాని
పై ప్రయోగించెను. కాని యాశంబు లన్నియు నిరర్థకము లయ్యెను.
లవుని బాణంబు జానకీజాని ప్రయోగించిన సాయశంబుల నెల్లను భస్మీ
కరించి పఱతెంచి, ప్రళయ కాలంబున మహాకాలిని శూలంబు లీల న
త్యుగ్రముగా నత్వరంబున రఘుకులేశ్వరుని తోమ్మననాటెను

ఇవిధంబున బాణంబు దాకుటయు రఘువరుండు ముక్తనత్వంబై
నిలువలే తటాలున పోలితేర్చిపై నొరిగెను. అపుడు సైనికుల హాహాకార
ధ్వనులను సంబరంబుననుండీకనుచున్న వేల్పుల హాహారవంబులును భూవ
భోంతరాళ మంతయు విండి మాఱుమోగఁ దొడంగెను.

కుశలవులంత బోవక వానర వర రాక్షస నాయకులను పన్నెన్న
ముగా హతమొనరించి పగమానంజమును తెంచి, పరిపూర్ణ విజయంబు
గలవారై యప్పటికి చాల ప్రౌఢుపోవులయు, నింను దడవుండినచో
తల్లిలోపించునని యెడినవారై యాశ్రమంబున నిరుగ నుద్దేశించి, తమ
జయమునకు గుఱుతుగా, తమచే నచ్చొటఁగూనిన రాక్షోక్షముల భూష
ణములును, కొన్ని వస్త్రములుం గొంపోయి తమ తల్లికింజూపి యామెను
సంతోష మొందింపవలయును ననెడి తలంపున తత్కార్యమునని మగ్ను
లై వడివడిగా యుద్ధరంగమందువడిన యుత్తమ పురుషుల తనువులను వెద
కుచుండిరి.

అట్టియెడ రథసారథి మహాదూతమునో, తేర్చివైఁగూలియున్న
పుష్కళీలుండైన రాఘవేశ్వరుని నేహంబును పరిచిముగా నుండునట్లునవ
రించి రోదన మొనర్చుచు, మెల్లమెల్లగా ఖండిత చతురంగ బలాంగ
ప్రకర మధ్యంబున తెరుంగొని వచ్చుచుండు, నొకచోట కుశలవులతో
భోరి, పారి బాహుళ్యంబులచే మిగులనొచ్చి వెతమించి నిలువఁజాలక,

చచ్చి కూలియున్న వీతుంగుల నడుమ రామును చచ్చిన విధంబుగానే, యొకరి వెంటజి యొకరుగాపడియున్న సజీవులగు హనుమంత జాంబవంతులూ, రామచంద్రుని యరదంబు తను చావునకు వచ్చుటయు, నప్పటికి కొంతయు పురిగొని మెల్లగా లేచి యారధంబునొడ్డకరిగి, దానిపై నిడించువాని విధంబున ముకుళిత సేత్రుండై పడియున్న రాఘవేశ్వరుం జూచి మహాశోకంబునొంది, శేరంగోయి “హరఘుకులేశ్వరా! హాపుణ్యగుణాకరా! హాదీనజన మంరాదా! వీరాదివీరా! యవక్రవిక్రమాధ్యాశరణాగత వత్సలా! కరుణా న్వయాపా! కౌసల్యా గర్భశుక్తి సంజాతమాక్రికాయమానా! స్వామీ! త్రిలోకములంతును, నీకు సాక్షివచ్చు వీనుండు గలుగఁడు రావణాదులను ననుతః నివలీలండుఁచి దిగంత విశ్రాంతకీర్తి నొందిన మహిమాధురీణుండవైన నీవు దుర్బలుల చంకమున నొక కాలకుని జయింపలేక యతనిచేఁ గూలుట యెట్టివిచిత్రమని పలుకవలయును? ఇటువంటి విపరీత మొదైనం గలుగునా? నైవత్తిం త్ర మెప్పటి కెటులనో యెఱుంగువా రెవ్వరు? జేవా! ఇంక మాకు దిక్కెవ్వరు? నీపాదార విండములు సేవించుచు, సంతుష్టి నొంది జీవించుచున్న మమ్మింక సాలించువారెవ్వరు? అయ్యో! మీరు పడుటకు పూర్వమే, ఈ ఘోరమును చూడక పూర్వమే మాప్రాణములు పోయియుండినచో ఇటువంటిమహా దుఃఖము మాకులేక పోవునుగదా! చిరజీవితము మాకు కలుగనేల? ఎందు బోవునుమా? ఎవని నాశ్రయింపుదుము? హా! రామా! రామా!” యని బహుభంగుల రామచంద్రుని నలగుణాదులు వర్ణించి వర్ణించి వాపోవం దొడంగిరి.

అవశులు హనుమజ్ఞాంబవంతుల యొద్దకువచ్చుట.

అట్టియొక, శత్రుఘ్ను లక్ష్మణ భర్తృ ప్రముఖుల యాధరణానుబం గొన్నింటింగై కొని రామచంద్రుని భూషణంబులకై వచ్చుచుండిన అవశులు రఘుకులేశ్వరుని యరదంబు తమకు నమింపఁగావచ్చియుండుటయు, హనుమంత జాంబవంతులు రాముని కలేఖరంబు వెంతఁజేసి శోకించుచుండుట క్రిం జూచి “ఓహో! అరామచంద్రుని వేరును పొగిధిగొని వచ్చెను గాఁబోలు. అదిగో! అచ్చట నిలునఁబడియున్నది. అందఱుం గూలిరని తలంచితమి కాని, ఇరువురు హననరు లెట్లో తప్పించుకొనిబ్రతికియున్నారు. అదే రామచంద్రునింగని దుఃఖించుచున్నారు. మన వ్రేటు

అవలన వీరిడుపుకుంబడక జీవించియుండుట యెట్లో తెలిసినది కాదు," అని మాటలాడుకొనుచు రక్షణులు చెంతకువచ్చిరి, "వారిని చూడగానే భయభ్రాంతుడై తటాలున తేరును దిగ్గనురికి నూతుండు చాటుచాటు వసే వడుగెత్తిపోయెను. అవకులులువాని చర్యంగనుంగొని వత్సకొనుచు జాంబవంత నమీగకుచూడలంజేరినిలిచి. తమ్ముంజూచి వెలవెలఁబోయిన మొగంబులు గలవారై యున్న యాగహనచర వీరశ్శయింబులతో "ఓ భల్లూకప్లవంగులారా! వితితేని బలంబులు మాచే నిహతంబులయ్యె మీకు మాత్ర మెవ్వధంబునఁబావకున్నారు? మీతెఱం గాశ్వర్యముంగలి గించుచున్నది తెలియవలకు"డని యడిగిరి.

కాంబవంతుండు వారలంజూచి "బాలకులారా! మేమునుం జచ్చి యే యుండుచుముగాని మాకు గావుగలుగ కుండునట్లు నిర్ణయముగలను. దానిచే మాప్రాణములు పోవయ్యెను. ఇందు వింతకేవలమును లే"డని పలికిన. అవకుమాదుండు వారలంజూచి అలాగా! అటుల వగునని మీకు మోపెట మాయాశ్రమంబునకు రుచు. వచ్చితిరే చరమ పుణ్యగుణ శీలయైన మాతల్లి దీనులరైన విమ్ము నాడరించును, పోదము లే"డని త్వరచేసిన, హనుమంతుడును, ఋషివరుడును, నొకరి మొగముఖ నొకగుమాదుకొని, యాగుమాదులు తాము జానకీపుత్రులని చెప్పియుం డుటచే వారి తల్లియైన యాజానకిని రామచంద్రుని యార్ధాంగియోలేక యీపేగుఁగలిగిని యన్య కాంతయో తెలుసుకొనవచ్చునని, తాము వారివెంటఁ జోవుటయు నొకవిధమున ననుకూలమే యగుననియుం డలం చినవారై యుండొరుల యభిప్రాయంబులను సేత్రరంజల మూలమునఁ దెలుపుకొని వారినిగూడి చనుటకు పంసిన్దులెరి. అంతట సీతాసుతులు రామచంద్రుని భూషణములును విల్లుకు బాణములును గుఱుకుగాఁ గైకొని హనర భల్లూక వీకల నిరువురం దోడ్కొని యటదావున నొక చోట మఱుగున జంధించియున్న యాగాశ్వమును బట్టుకొని పరమ సంతోషముతో వాన్మీశాన్రమంబునుజొచ్చి పల్లకాల దగ్గఁజరుజే, ఏమి ముప్పుగలిగెనో యని తమ తడవునకై భీతినొంది రాకకు నిరీక్షించుచున్న తల్లియొద్దకరిగి యాగాశ్వ పనచరశ్శయమును చాకిరినిలిపి తాముకొలం జొచ్చి, కొనివచ్చిన యాభరణములు మొదలగు వానిని ముంగుటెట్టి నమస్కరించి మొదటనుండియుం జరిగిన కథ వంతయుండెప్పి, సైంధవ

మూను. వనచరులును హాటిటనండుటం దెలిపిరి.

ఆవుడు జనక నుత తని కుమారులుచెప్పిన వృత్తాంతమునువిని, బాడు తెచ్చిన సొమ్మును, కిరణరాసన బులంజూచి తనలో సంకయ మును దిగులును నంకురింపగా బిగబిర హాటికివచ్చి యెరుటఁ దోచిన గుట్టిముంగ నెను తాము చెప్పిన మాటలకు మాటాడక వినగానే వివర్ణ ముఖయై యరుగుచున్న జనని గాంచి, యామె భావంబును దెలిసికొనఁ జాలక కుమారు లిరువురును నామె పెంటనే పర్వ శాల వెలువడివచ్చిరి.

సీత హాటి కరుదెంచి యశ్వముఖంబునఁగట్టియున్న స్వర్ణపత్ర మున లిఖంగఁబోయున్న హాక్యంబులం జదువుకొని నుహఃకుఁఖము పొర లివచ్చుచుండగా నిలుపున నీరై “హా! రాఘవేశ్వరా! పుణ్యస్వయాహా!”

— * అంజనేయ బాంబవంతులు జనకజను సందర్శించుట. * —

యని మొదలునరిగిిన కక్షశిశుం బోలెపడి విూర్చిలైను. ఆవుడు కుమారులు మిగుల దిగులొంది యామెకు పలు నెఱుంగుల శైశ్వోపచారము లొనరింపుచి తత్కారణ మెఱుంగ లేఁ మిక్కిలి తత్తటపాటునం బొండఁ దొడంగిరి.

ఈ ప్రకారము లవకుశుల శైశ్వోపచారములు చేయగా సీతా దేవి కొంతవడికి తెలివినొంది కన్నులనుండి శోకాంబువులు ధారలుగా గారుచుండగా గడ్డకస్వరముతో విజనందనులం జూచి యిట్లనియె.

— * సీత రామాదులు గూలుట నెఱింగి శోకించుట. * —

బాలులారా! మీరు మహాపరాధంబు నొనర్చితిరి. యే కార్యము వలననిన్ను సంతోషింపఁజేయఁడలంచినారో యాపనిచేసె నను నగాధం బైన శోక సాగరములో పూర్ణముగా ముంచివేసితిరి. అయ్యా! దైవమా! ఇంక నేమిచేయుదును? బిడ్డలారా! మీచే కడపటఁ గూల్చబడిన మహా త్యూడే మీఁటిండి, తత్సూర్యము మీరు పడగూల్చిన రాజగుల భూమి న్నాలె నవారు మీసినతండ్రులు ఎరిపారీ ఎట్టికీడుసంధవించెను? ఈగుఁఖ పారిధి దాటుటయెట్లు నుసఁపలికి గోడుగోడున నేడువజ్రాచ్ఛేను. పిడుగు వంటి తల్లి హాక్యములు వినగానే లవనుశులు నివ్వెఱుపడి, యేమియుం దోచక తత్తటపాటుతో “ఏలాగూ? బాడు మాతండియు బినతండ్రులును నగుదురా? అయ్యయో! పిజననీ! ఈవార్త నివృటివరకును విని

యైన యాన్న పొరము కాము, మాకు మునివడుండే తండ్రియని యింత
వరకును తలగచుచుంటిమిగాని మీజనకుండు మఱియొకండనుట నెఱుంగ
గము ఎప్పుడును నీవైనంతెప్పియున్న దానవుకావు, ఆ రాజశేఖరులు
మా పృథ్వింతమును విచారించిరి, అవును మేము బాపకీనండురుల మని
తెప్పినారము, కాని ఆవుదైనను వారిలో నొక్కరును మాముడంతయు
నొలుంగుటకై ప్రయత్నించి యుచ్చోటి కరుణించి నిన్ను చూచిపారా
కారైరి, వీరిక మాకు వారుఫలాని గంబంధముగలవారని యెట్లు తెలి
యును? అము డకిరకాత్మజ లగుటయు వయోధ్యావుర బానులగు
టయు మాప్రమేగాక నుజియేమియు వారైనందలిపినవారుకారు, తెలి
యకబుద్ధిపూర్వకముగా మేము తండ్రిని వినత ద్రులంగూర్చి యధికమగు
పాపము నొడిగట్టి తీరనిదుఃఖము ననుభవించుటకు ప్రాశస్త్యమెరిమి,
అమ్మా! ఏమిచేయుదుము? అకాగ్య మొనరించి యధికమైన దుఃఖమును
నీకావాదల్ల జీవిన క్రూరచిత్తులగు మమ్మా నీవు యెటుల శిక్షించినవ,
దాని ననుభవించుటకు గంపిండులనై యున్నాముని పనికి శోకపూరిత
నీపవనములై నిలిచిరి.

దనకసుత యావిషయంబున కొడుకులయంబు తప్పు లేదనియు,
తెలియనివారుగుటచే యెటులచేసిగనియు, ఎన్నడును తన వృత్తాంత
మును వారిలోడ చెప్పకయుండిన మహాపరాధము తనయందే కలదని
యుం డలందినందనుల నట్టిట్టిని యేమియు నననొల్లక, నిజభర్తను, మర
దులనుం డలంచి వారి గుణగూ విశేషములెంచి పనవి పనవి శోకించు
చుండెను.

— హనుమంత బాంబవంతులు సీతాదేవి యుద్దళనవచ్చుట. —

ఈక్రమంబున గొంతెత్తి సీతాదేవి హువించుచుండగా చట
నొక్కింత దూరమాన అవకుంఠల యాజ్ఞప్రకారము చెట్టుమూలననిలిచి
యొన్నచామయింత బాంబవంతు లాసాధ్యగర్భులు వాబోవుటకు నివి
చిరచిర నామయొద్ద కేగుడెంచి పట్టువీడి నేలంబడి వాడివ్రతంగెయుం
బోలేధరపై నొరిగి యోప్పుచున్న పుణ్యవతిని జనకపుత్రినిగాంచి భయ
భక్తి నిండువిధేయత లతిశయింపగా పాష్టాంగ శుడప్రకాశము బు లాచ
నించి ముకుళితహస్తై నిలుచుటయు, వారింజూచి నీతి తన శోకము

మఱియుం బెల్లుగా మించుచుటయు లేచి కూర్చుండి దక్షున నవ్వరముతో
 “ఓయంజనేవంశనా! ఓయి జాంబవంత! రామచంద్రుం డనెడి సూర్యుం
 డస్తమించెనా! ఆమహాత్ముల తమ్ములును సమరాంగణంబున నొరిగి
 నారా! అయ్యో! ఇంక నేనేమిచేయుదును? దిక్కెక్కనున్నాడు? కట
 కటా! ఇట్టి మహావివర్యాసము కలుగునని కలనైనం దలంచిన దానం
 గాను, మీరలెడతో యుంటిగదా! మీలో నొక్కండైనను, ఈ
 బాలకు లెవ్వరగుటయుం దెలియుటకు ప్రయత్నింప కూడదా! హా!
 విధాతా! కాపాత్పురాలనని యిటువంటి మహాదుఃఖము నొందునట్లు
 గావించితివా! హనుమంతా! ఎటుగని వారగుటచే యీకుమారులు
 క్రమముకప్పిన కార్యముఁ జేయుచున్నపుడు బుద్ధిమంతుడైన నీడైన
 నుండెప్పరాదా! వారింపరాదా! సమీరకుమారా! మరచుపావన స్వరూ
 పుడైన రామచంద్రుఁడును, సకల శుభగుణాకగులగు భరత లక్ష్మణ
 శత్రుఘ్నులునుం గూలిరిగదా! ఇంక నెవ్వధంబున నిర్వహింపగలను?
 ఇటువంటి ఘోరవృత్తాంతమును విని శోకించుటకొఱకొ యింత కాలము
 వరకును భగవంతుఁడు నన్ను బ్రతికియుండునట్లు చేసెను కాఁబోలు” నని
 తత్పుర్యకాల వృత్తాంతములం దలందియేయేమియో చెప్పిచెప్పి దుఃఖం
 చుచున్న సీతా మహాదేవివిచారాది హనుమ జ్ఞాంబవంతులు మితిలేని
 వ్యసనముగలవాఁలై యిట్లనిరి.

“ఓ తల్లీ! ఈకుమారులు తాము జానకీ సుతులమని చెప్పినందు
 నను, వీరు రామచంద్రునిం బోలిన యాశ్వుతులుగలిగి యున్నందునను
 మాకు సంశయముగలిగి, ఒక వేళ నీకుగలిగిన కుమారులుగాను దురేమో
 యని తలంచి గారము గాని, తమకు తండ్రి వాల్మీకియని చెప్పిరి. గావున
 యామునివగుని పశ్చికి జానకీదేవి యనెడి పేరుగలదేమో యని తోచి
 నందునను, ఈవిషయమును విచారించి తెలుసుకొనుటకు, శత్రుఘ్ను
 లక్ష్మణ భరతులుగాని శ్రీరామచంద్రుండుగాని ప్రయత్నింప కున్నందు

— సీతాదేవి యుద్ధభూమిలో రామచంద్రుడు పడినచోటున కేగుట. —

నను. పారియాజ్ఞ మాను లేనందునను, మేము పూని విచారించి తెలుసు
 కొనుటకు సాహసంపల్లేమైతిమి. అందువలననే యిటువంటి యడరు సంఘ
 టిల్లినది! మహాపత్రవము పాటిల్లి నది, భగవత్సంకల్ప మిటులనై యుం

డగా మన యాత్మము లేమిచేయును! కర్తవ్యమిడ మిట్లమని పలుకుటకు నూకు తోచకున్నది" యని నలికిపారును నపరిమితముగా దుఃఖంపం దొడంగిరి.

ఇవిధంబున పండ్లమును కొంతతదపు చింతించుచుండిరి, పిమ్మట జనక పండ్లన వనచర పతులజూచి "ఓగుణపంతులారా! నాప్రాణేశ్వరుం డైన రఘుకుల శేఖరుని జూడవలయును, మీరు సన్నాలోక పూజ్యం దుపడియున్న చోటనుకుం దొడ్కొనిపొందు నమిషమైనను నేవంక నిలువ, నొడ" నని ప్రయాణమైలేచిన, జంబవంతుడను హనుమంతుడను, నయ్యమకుజుని జూపుచు వర్షశాలయొద్దనుండి మెల్ల మెల్లగా శిలాశింటక ములం డప్పించి నడిపించుకొని సంగరభూమికి బోదొడంగిరి, ఆపమయ మున, తామెనరించిన కృత్యము మహాపద్రవంబుగా పరిణమించుటచే మిక్కిలి దిగులను వ్యసనమునం బొందినవారై ఎవకును లిరువురును సంబంధంబు తామును పాలికలనికెం జనిరి.

పూర్వోక్త క్రమంబున ఇచ్చోట నిట్లు జరుగుచుండగా, నట్లన యోధ్యయందు, యరిగినవృత్తాంతమంతయు, కౌసల్యా, కైకనుమిత్రులు, సేవకులవలన నెఱిగి, యాకాశము విఱిగి తిలలపైఁ గూలినట్లుతోచి యెసలేని దుఃఖమునుజెంది భోయ మని వాపోవదొడంగిరి. ఊణములో తద్వార్త పురమంతయు వ్యాపించినందున లోకము మునిగినట్లు తలంచి పౌరులు దుఃఖవారిధిగా మునిగి పరివహించు చుండిరి. ఈసమాచారమం తయును, కులగురుండగువసిష్ఠ మునిశ్రేష్ఠుడు నిజమహిమచే నెఱింగి యునేకులు శిష్యులు వెంటరాగా నయోధ్యాపురంబున కరుణించి నము చిత ప్రకారమున, సుగుణపతులైన కౌసల్యాది రాజకాంతులం బొడగని వారిచే పూజలంది రామచంద్రాదుల వృత్తాంతమును వారుచెప్పగా తెలియవి వానిపలె వినియిట్లనియె.

"ఓపుణ్యగుణ నిధులారా! నేనీ క్షి యనుచుంటియైనను మీరువ్యసనపడవలదు. ఇటుల జరుగుట కంతకును నిమిత్తములు పెక్కులు గలవు. అందుచేతనిపుడీరితిని సంభవించినది గాని యన్యముకాదు. రాజచంద్రుని జయింపగలవాడును కూల్పగలవాడును త్రిలోకంబులందును లేడు, అటువంటి మహానుభావుని విష్ణుస్వరూపుని నొక బాలుండు పడఁగూల్చె

ననినచో, యదిదైవకృత్యముగాక మఱియేమగును! మీరే యాలోచింపుడు, ఇవుడిటల నగుటచేత స్రమాదమేదియును లేదు. ఎల్లియో, మఱునాడో, ధామచంద్రుండు, రిమ్ములతోడను, సీతామహాదేవితోడను, పుత్రులతోడను, సకల బలంబులతోడను, మహావైభవముతోడ నయోధ్యకువచ్చును. రామచంద్రాదులు బడసేసిన గూఢాచారులు సీతామతులునుగాని యన్యులుగారు. జనకజనకేంద్రులై వాల్మీకియాశ్రమముండేరి యాకుమారులంగ నెను. శీఘ్రకాలములో నందఱును బ్రతికి లేచి యుండొడులం దెలిసి గూఢులొని వచ్చెనను. అంతవఱకును మీరు వృషసంబుడక్కి నిర్వికార చిత్తులరై యుండఁగు. మీగుఱుము నెఱింగి మీకోరహస్యము దెలిపి దుఃఖము నివారించిపోవుటకే నేనువచ్చినాడను నాధీశులులారా! ఇంక నేను పోయెదను రామచంద్రుండు వచ్చిన పిమ్మట మరలవచ్చెద" ననితప్పి వారి చిత్తంబుల యుత్తలపాటుఁదొలం చి ధైర్యంబును జోడఁజేసి శిష్యులతో నిజాశ్రమంబున కేగెను.

అటవప్రకరణము.

సంపూర్ణము.

రామశ్యమేధయాగము.

ఏడవప్రకరణము.

సారసుండు వాల్మీకితో రామదుల వృత్తాంతంబు జెప్పట.

ఈరీతిని దగుగుచుండగా త్రిలోక సంచారియైన కలహ భోదనుండు సమాచారిం జింతయుంబూచి, యాపార్శ్వము పాతాళ లోకంబున యజ్ఞార్థముగా పోయియున్న వాల్మీకియనార్చి కెఱింగింపఁడలంచిత్వరిగి గను నంబున నచ్చొటికేగి నాగులచే నుత్కృష్టఁజేసి, యచ్చటనుండు వాల్మీకింబూచి, రాఘవేశ్వరుం డశ్వమేధ యాగమునకు యత్నించుటాదిగా యప్పటి వరకును నడచిన సర్వంబునుండెప్పి "మునివశ్యా! ననిత్రవం

తమైన నూర్యవంశము నుద్ధరింపు"మనిన. తత్సూర్యమే యటుల జరుగు ననుటం దెలిసికొనియున్న యత్తపోధనుండు దేవమునివరుం డటుల చెప్పగానే "ఓహో గొప్ప ప్రమాదమును, సంకటమును లట స్తించినదే శీఘ్రముగా పచ్చోటికి పోవలసినది యావశ్యకము. నీవుచు రమ్ము. ఇరు పురముగోపుడ" మనిచెప్పి యప్పటికి తానువచ్చియున్న యజ్ఞకర్త సంపూర్ణమై యున్నందున, నాగశ్రేష్ఠుఁడు దీనిని వారవలన నవిసించు కొని వేగంబుగా భూశంకంబునకువచ్చి నిజాశ్రమముంజేరి, యాశ్రమ వాసులచే, సీతాదేవి యుద్ధభూమి కరిగియుండుటం దెలిసికొని నారడ సహితంబు పచ్చోటికిఁబోయి యుద్ధంజేరి, కాలపుంబే నూల్చబట్టి నూది యోపుటకు నందులేక గుట్టలు గుట్టలుగా త్రుగ్గిపడియున్న బలంబు లంజూచి యాశ్చర్యమొందుచు, సీతాదేవి యున్నచోటును జేరఁ బోయిరి.

హనుమదాగులతోడ సంతకుముప్ప యానుహీనంజన నిజనా ఘండు పడియున్న తేరును నమిపించి పతిండాఁబోయి, గాధనిద్రా పరవశుండునుంబోలె కళధనుగని మోముతో కన్నులుమూసి యొరిగి యున్న ప్రాణేశుంజూచి "హా! రామచంద్రా! రఘుకులవార్ధి ఖర్వశర్వరీ వల్లభా నుగుణాత్మాకరా! దిగంబి విశ్రాంత యశో విరాడితా! కరుణా స్వరూపా! శంకాగతవత్సలా! దీనజనసుందరా! పుణ్యస్వరూపా! స్వామీ! ద్రిలోక విజయసేనుండవై న నీకు నీడిట్టిగతి సంప్రాప్తించెను గదా! అయ్యో! విధియిడమాన కేమననచ్చును! నీవు నాయందు కోప మునుజెంది యుడవులకు పంపినను, సదా నిన్నేధ్యానింపుచు, నెన్నటికై నను నాయందు తప్పలేదు దెలిసికొని కవికిరించి నన్ను చేపట్టుగలవని కృపనిశ్చయముగల దాననై కాలమొకరీరిగా గడపుచుంటిని. నాయం దుభగవంతునకు దయలేక మఱియును కష్టదుఃఖము లొందింపఁజెంది యివ్వధంబునఁ గావించెను కాఁబోలు. అకటా! ఇంక నేమిచేయును! నన్ను రఱించువా రెవ్వరున్నారు! ఓసుగుణశీలా! ఇదె నీయర్ధాంగివైన నేను శంకఁజేరి విలపించుచుండగా కన్నులు విచ్చిచూడ వేల! మాటాడ వేమి! నాదుఃఖంబు వారింది యోదార్పకుండుటకు కారణమెఱుఁగిది! నా పైగల కోపము నిలోన నింకనుం దొలంగడయ్యెనా! పాపాత్మురాల వనియెంచి నాతోడ పలుకరాడని మోసమున నున్నబాఁడవా!" యని

వలు తెటంగులం బలుకుచు వాపోవుచున్న ధరారులం జాయంబని నిలుచుటయు, నయ్యబల హటాత్తుగావచ్చిన యా మునింద్రద్యయముం గాంచి దిగ్గనలేచి నమస్కరించి, మిక్కిలి దుఃఖముతో నడిచినవ ర్తమానమును, తనకు సంభవించిన యపరిమితమైన దుఃఖమును వారితోడఁ జెప్పి ఘోడుఘోడున నేడ్వఁ దొడంగెను.

శిలలైన గంగునట్లు వాపోవుచున్న యానాధ్యమికి శోకమును చూచి వాల్మీకి మిక్కిలి కనికరమునుజెంది యామెతో నిట్లనియె.

“ఓపతివ్రతా శిరోమణి! జనకతాజపుత్ర! నీవీలీలనీల దుఃఖానె వచ్చె! ఇది యంతయుభగవంతుని సంకల్పము ప్రకారము మరిగిన విశేషముగాని యితరము కాననడు. నీమేలునకే దేవుండిలువంటి విచిత్రమును గలిగిం బాడు ఇవుడేమియును మించిపోయినది లేదు. చింతివిడిచి శాంతి చిత్తమున నుండఁము దైవము నీకుతోడై తేను మొందింపఁగలండు. ఊఱడిల్లియుండు” మనియెను.

మునింద్రునివలెనే, వేలువుం దపసియు నామె సూరార్థుచు వాల్మీకి వలికినట్లే వలుకుటయు, వారిమాటలయందలి యిర్థమును గ్రహింపజాలక, యామె “మహాత్ములారా! ననిం నీమి మీలు దండబోయెదను! దైవము కలిగించు శుభంబింక నెఱుఁగియున్నది? చేయవలసినంత మపచియుం జేసియెనది. నను తీరిని శోకనాగంములో ముంచివేసెను. ఏవిధమున పాపచిత్తునైన నాకింక యూటలుగలుగును? శాంతిచిత్తమై యుండుటెట్లు? అయ్యో! పరమపాపన గుణనిధియగు నాప్రాణేశ్వరుండు సర్దివుండగుట తోడనే నాబుద్ధిలోకమే యున్నమించినట్లుతోఁనుచున్న” డని యెక్కుచున్న వల్లీభవుండు “ఓవుణ్ణివేటి! నీమలుకులువినగా వెట్టదానవుగా చెప్పఁదగియున్నావు. వివేకవంతురాలవైన నీవేయుకాయుక్త నమియోచితి సంకర్షణములం దలంపక యివ్విధంబునం బలుకఁడగునా? నిన్ను నీవు తెరుసుకొనలేక యీలాగున దుఃఖమును బొందదవుగాని యెఱింగి కొనినచో నీకీదుఃఖము నభవింపదు. ఎవ్వరెవని నిన్ను నీవు తలంచుచుచున్నావు? భూవుత్ర! భూహృదన్నుసరాది లోకంబులకెల్ల నెవ్వం దధిశుండో, యా పైకుండవతియగు శ్రీమన్నారాయణునకు నీవర్ధాంగివి సుమీ! లోకమారతపు. పరదేవిని కాంక్షనశంబున నయోనిజవై మనుష్యరూపమున భూమియం దుద్భవించిన పరమపాపన స్వరూపిణివి. ఆదిభ

క్యీవి. ఇట్టి త్రిలోకవందిత పాదారవింద యుగళవగు నీకు చుంతలు కలుగునా? ఈ రామచంద్రుం డెవ్వఁడని తెలియుము. ఎవ్వనివలన నృప్తిస్థితిలయములు జరుపఁజడుచుండునో, యాపురాణపురుషుండ దేవతా సార్వభౌముఁడే యీరఘుకులో త్రముఁడు, దుష్టశిక్షణ శిష్టసంరక్షణార్థము మనుష్యుండై జన్మించి లోకంబులోని దుర్మార్గులను నాశముఁ గావించుచున్నాఁడు. పరంధానుఁడైన యీ మహాత్మునకు చావునుం బుట్టుకయు నెక్కడివి? ఇది యంతయుం బ్రసిద్ధ లోకత్రయవిసుత చరిత్రమిండ్లైన యీ పుణ్యనిమాయాలీలలు గాని యవ్యముగాదు. తల్లీ! రఘుకులేశ్వరుండును నత్తవీరునుజులును, నకల బలంబులును, నింకఁ గొన్ని నిమిషములలో నజీవులై లేవఁగలఁ. రామచంద్రుఁడు మహాసంతోషముతో నిన్నును, నీకుమారులను నెండయు నాదరించి మిమ్ముఁ డనవెంట నయోధ్యకుఁ దోడ్పొని పోఁగలఁడు. కొంతిడిపు శాంతిమానసవై యుండు” మని చెప్పెను.

అమునిశ్రేష్ఠుని మహిమ నెఱింగియున్న డగుటచేతను, తనకాయ నయందు మిక్కిలి భక్తిగలిగి వర్తించుచున్న కారణమునను నటుల వాల్మీకిమహర్షి చెప్పగానే, దుఃఖించుటమాని శాంతిఁబొంది మాటువలుకక యూరకుండెను. అంతటివరకును, భయంబుచే తొలంగి నిలిచి యున్న సీతాసుతులు మెల్లగా నమీపించి యామునిద్యయమునకు నమ న్మరించిరి. సర్వజ్ఞులైన యా మహర్షులు కారణంబుల జరుగునట్లుండుటం దెలిసియున్నవారుగాన బాలకుల నేమియు నాక్షేపింపక దీవించిరి.

— వాల్మీకిరామాయను సైన్యసహితముగా బ్రతికించుట —

పిమ్మట వాల్మీకి మునిశ్రేఖరుండు భగవంతుని ధ్యానించి నిజకమండలమునండలి పావనోదకములుగైకొని, రామచంద్ర రామానుజ ప్రభృతులును, నకల సైన్యములును, నజీవులై లేచునట్లు సంకల్పించి యానలలమును యుద్ధభూమిపైఁ జల్లెను.

ఆహా! తపోబలమునకు సాటియెవ్వఁడీ? ఎంతటి మహిమయవలయును! తపోధనుం డవ్వీధంబున కమండలోదకములం జల్లగానే, ఇంద్రబాటంబునై వడిని రథగజతురంగ పదాతివర్గంబు లన్నియుం దొల్లించి యట్ల నేయడరుసులేక లేచెను. రామానుజులును, రాఘవేశ్వరుండును,

నిద్రపోయి మేల్కొన్నవారినలె లేచిరి. ఇటుల సంక్షయమునతోషముతో నడవులై లేచినంతట రఘువల్లభుండు తనకెదుటగోచిన పావనమునిద్యయముం గాంచి భక్తి యతిశయింపగావారికి పాప్తొంగ డండ ప్రణామంబులు చేసెను. మునులు రామచంద్రు నాశీర్వాదించిరి. అట్టి సమయమున నటుతోలంగి నిలిచియున్న సీత, మునీంద్రుని కనునన్న నెఱింగి పుత్రులం దోడ్కొనివచ్చి కొనల్కానంతముని పాదంబులకు నయన, గించి ముకుళిత హస్తయైలజ్ఞా సంతోషంబులమునంబున బెనంగగా. వాల్మీకి మహాత్మ్యమునుగూర్చి యచ్చెరువొందుచు నొక మోరనిలిచెను. లవ క్రుశ్నులును నట్లే నిలిచిరి. అంతలో భరత బద్ధుగా శత్రుఘ్నులు తలయన్నయున్నెడ కరుగుదెంచి యటనుండ వాచంతము శ్రేష్ఠులంగనుకొని, లోలుతపారలకు మ్రొక్కి యనంతరము రాఘవేశ్వరునకు నమస్కరించి యటనిలిచియున్న జనకరాజ సంక్షననుజూచి. యామె నృతినొందియుండునని తలంచి యున్నవారు గావున నవుడు నడవయై సంతోషముతో నచ్చోటవచ్చి యుండుటంగని యామె చోదంబులకు వరుసగా నమస్కారములు గావించిరి.

అట్టియెడ రామచంద్రుండు, తాము తలంచినట్లు జనకరాజసంక్షన దుష్టమృగముల కెరయై పొలియక ప్రతికేయిండుటకును, నామెతోడ నిరువు రర్చకులు నయితము నిలిచియుండుటకును నంతయు విస్మయించి వారివృత్తాంతమును తెలియఁగోరి వాల్మీకి మునివరుంజూచి మహాత్మా! వేగిరవడి చాకివాని మాటలు కారణముగా నేరుజనకనుకను కవటంబున నరణ్యముల దించివచ్చునట్లు నా తమ్ముని కాజ్ఞాపించితిని. అతండట్లే కావించివచ్చెను. పిమ్మట కేనొనరించిన పనియందలి దోషమురుగ్రహించి పశ్చాత్తాపంబును బొంది మరల రావించు దలంచియు, నజలయైన సీతఘోర కాననమున దుష్టజంతువుల కెరయైయుండును గాని జీవించి యుండకర డపయెంచి యాప్రయత్నమును విడిచిపెట్టిరి. ఇవుడన్ననో భూవుత్రి కేనుకొనినట్లు గాక నడవయై నామొద్ద కరుదెంచి యున్నది. ఇంతి మాత్రమేగాక కాలకు లిరువురు విటనుండెనరు. ఇది యంతయుంజూడగా నత్యద్భుతముగా కనుపట్టుచున్నది. స్వామీ! ఇందలి నత్యానందము లెట్టివగునో తెలియలేదు. నాయందు కరుణయునిది

వీరి వృత్తాంతము నెఱింగింపలయు” నని యుత్తరమునందుబుతో ప్రార్థించి యుడిగెను

— వాల్మీకి రామునితో సీతాదేవి వృత్తాంతముం జెప్పట —

ఇట్లు రామాభద్రుం డడుగుటయు, నాకు భవ్రుండతనింజూచి ముంద హాస మొనరించి తివ్యవయంబుం దెలియఁజలుకువాడై, యాపత్రమించి తాను పలార్చియై యరణ్యముననువచ్చి స్త్రీ యార్తనాథునిను వినుటయు, వెదకుచువచ్చి సీతఁగాంచి యాతనిలన నకల వృత్తాంతములుం దెలిసికొని యూరార్చి నిజాశ్రమంబునకుఁ దోడ్కొనిపోవుటయు మొదలు కొని, యప్పటివరకునుసర్వమును వివరముగాచెప్పి “నామచంద్రా! ఈజానకీదేవియందుదోషమించుకయునుం గలుగదు. పరమ బ్రాహ్మియు, పుణ్య శీలయునగునట్టి యామెను పరిగ్రహింపుము. ఈయర్చకులు భవత్కుతులు వంశపావనులు, సర్వసద్గుణాకరులు వీరల నందఱందోడ్కొని పరమా నందంబుతోడ నయోధ్యా నగరంబునకేగి, నీవు యత్నించి నదియు, వసిష్ఠచోదితం బై నదియునగు నాయామెగమును విధ్యుక్తముగా నివ్వరిల్లఁ జేసి కృతార్థుండవు గమ్ము” అని నుడివెను. అప్పుడు “సీతాదేవియందు దోషంబుగలుగదు నిష్కళంక చిత్తుండవై యామెను పరిగ్రహింపు” మని యెల్ల వారును వినుచుండగా గగవాణిపలికెను. వెంటనే వేలుపులు రామాదులపైఁ బుష్పవర్షముం గురిసిరి. అత్తతీ నచ్చోట నందఱును ప్రమాదాంతరంగులై యుప్పొంగిరి.

అంతట వాల్మీకి కొండఱు మనుష్యులను నిజాశ్రమంబునకుఁ జనిచి యుటనుండు నవినాశియును తెప్పించి దానతోడ, సీతను, సీతానందను లను రాఘవేశ్వరున కిచ్చుగించి ఆనక విధంబుల నాశీర్వదించెను. నారదుండును వారలను దీవించెను.

— శ్రీరాముండు సీతా, భూమర, శేనాయతుండై యయోధ్యకేగుట —

ఇట్లు భార్యాపుత్రులను, యాగాశ్వమును పరిగ్రహించి రఘువల్లభుండు, నారద వల్మీకభవులంజూచి “మహాత్ములారా! నేను చేతునుం దెడి బన్నమునకు మీరును కరుణతో ననుదెంచి యక్కార్యంబును నెరవేర్చి నన్ను ధన్యునిఁ గావింపు”డని ప్రార్థించిన మునివరులు నంతోప చిత్తులై “రాఘవేశ్వరా! ఆలాగే పచ్చెకముగాని నీవు నని రక్షార్థం

బున కుట్రకమింపుము. తత్సమయమునకు తప్పక మేముటకు వచ్చువారముని సమ్మతించజేసి వారిని ప్రయారసన్నద్ధులంగావించిధరాసుతమొక్క వదీవించి చెప్పడగిన మాటలుచెప్పియామెకు సమాధానము కలుగజేసి వీడ్కొని యటనుండి యాశ్రమాభిముఖులై పోయిరి.

వల్మీక భవుడును విధిసంభవుడును జనినంతట రామాభద్రుండు తమ్ముతో సైన్యములను గడలింపుడనిచెప్పి మతసహితముగా నవనీను తను తనరథంబుపై నిడుకొని మహదానందముతో ప్రయాణంబై పోవుచుండి, తమ శుభాగమనాది వృత్తాంతములం దెలుపుటకును పురాలంకారము లొనరించుటకును ముందుగాకొండజ నయోధ్యకుఁ బుత్రెంచెను వాడుపోయి చెప్పినంతట యాశుభవార్తనువిని, కౌసల్యాది రాజకాంతలును మంత్రులును పురజనంబులును నెనలేని యానందముజెంది సీతారాములరాకకై నిరీక్షించుచుండి నానావిధంబుల నగతంబు శోభాయమానముగా నలంకరింపఁజెను.

మఱునాడు నకల వాద్యములును మ్రోయగా, కుమారులతోడను, జనకపుత్రితోడను, పోకరులు మొదలగువారలు నేవితగా నసైన్యమై రామచంద్రు డయోధ్య సమీపించుటయు, మమలత్రాది మంత్రులు తగిన విధంబున మంగళ తూర్కములు మ్రోయగా నెదురేగి వారిందొడ్కొని పురంబుఁ బ్రవేశించెను. పౌరులు నంతోమంబుతో మేడలపై నుండి సీతారాములపైఁ బూవులఘనఁ గురియింపిరి. భరతుండు సైన్యములను క్రమముగా నగరజహఃప్రవేశమున విడిచిపించి కావలసినయేర్పాటులన్నియుం జక్కగానొనరించి సేనావతులను, రాజులను వెంటఁ జెట్టకొనివచ్చి యన్నతో గలుసుకొనెను.

అంత రామచంద్రుండు నగదునొద్ద భార్యాపుత్ర సహితముగా రథావతరణంబుజేసి తల్లులు మొదలై నవారియొద్ద కరిగి వరుసగా యంతఃకను మ్రొక్కిన సీతయు భయభక్తులెనంగి వెలుక్కరించెను. లవ కుశులును, భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును మ్రొక్కిరి. కౌసల్యాదులందఱును దీవించి, సీతను మరల తాము చూడగలిగినందు కెంతయు నుప్పొంగి యామెశీలమునుగొనినూడి లవకశులం గొగలించి శరంబులు మూర్ఛిని ముడ్తాడిరి.

ఇటుల నెల్లవారును నొనందంబున నోలలాడుచు నాడుగడపిరి.
మఱునాడు రామచంద్రుండు వసిష్ఠముని శ్రేష్ఠుని దోడ్పానివచ్చుటకు
సేవకులంబుల సకలాలంకార శాభితుడై కొలువునకేగి పేరొలంబున్న
సమయ బున కులగుచుండెన వసిష్ఠుండు డగుడెంచుటయు ప్రశస్యతానం
బొనర్చి తోడ్పెట్టి యర్హుని సేవకుని పూజించి యతండు దుగ్ధా జరి
గిన సమాచారంబు సర్వంబును వివరించి “మహాత్మా! మీ యనుగ్రహ
విశేషముచే నుఖంబున జనుడెంచినాడను. ఇంక యత్నీకృతి హయమే
ధకార్యమును సంపూర్ణ మొనరించి నన్ను కృతార్థునిజేయుండు” అని
ప్రార్థించెను.

వసిష్ఠునిగు సంతృప్తాంత రంగుడై “రామచంద్రా! భవత్సంకల్ప
మున కెన్నడును భంగము వాటిల్ల నేందు, అన్నియు ననుకూలముగానే
సమకూలును. ఇంతకు పూర్వము సీతామహాదేవి లేని కారణమున
స్వర్గముతో సీతావిగ్రహమునం జేయించి దగ్గట భార్యకుబదులుగా
బెట్టుకొని యాగము జేయునట్లు విధించియుంటిని ఇవుడన్ననో యట్టి
చిక్కు తీరినది. పతివ్రతాశిలకంబైన జనకరాజసంధన భగవంతుని కృప
వలన జీవించియుండుటయు వచ్చుటయు భవత్ప్రియత్న కార్యమున కెం
తయుం బ్రయోజనంబైనది. అతికళాక యామె రాక సకల జనంబుల
కును రాజ్యమునకును శుభస్కందమై యేర్పడినది. ఇంక యాగోపకరణం
బులు సిద్ధముజేయించి యుపక్రమించెద” నని చెప్పిన రామచంద్రుం
డతని కిట్లనియె.

“స్వామీ! తొల్లి భూవుత్రిని రావణుండుగొని పోయినపుడు
నేను లంకాపురంబును ముట్టడించి దశముఖాదులను వధించి జనకజను
పరిగ్రహించు విషయంబున సంధేహచుండగల వాడనై యుండగా, సీత
తన పరిశుద్ధత్వము తేటపడుటకై యగ్ని ప్రవేశముజేసెను. అపుడు
యజ్ఞ పురుషుండు స్వరూపముండి తోచి జనకజ పవిత్రగుణములంజెప్పి
నాకొప్పించి పరిగ్రహింపునునను. అతనివలెనే మా జనకుండుంజరము
న కనుబట్టి సీత పరిశుద్ధురాలనియు చేకొనుమనియు నాజ్ఞాపించెను. దేవ
తలును, మునులును నట్లేపరికిరి. ఇటుల నెల్లవారునుం జెప్పినందునను
ధరానుత వహ్నిజ్వలి తన సుకీలమును దెలియునట్లు చేయుటవలసను.

నేనవుడు కళంకము వీడి యాలతాంగిని పరిగ్రహించినాను. ఇదియందఱు
 నెఱింగిన విషయమే! ఇపుడన్ననో, నాలో నటుగంటి కళంకమే యంకు
 రించినది. ఇప్పుడు బాల్మీకి నారదులు చెప్పినందున నేను బాసకిం దో
 ఛొనివచ్చినాడను. అయినను నాలో కళంకము తొలంగలేదు. బసక
 సంజన యరణ్యమునకు పోవునపుడు చూలు ధరించియుండినది బాస్తవ
 మేయైనను, ఇరువురు పుత్రులు కలుగుటకు కారణము తెలియలేదు.
 అనుడబిడ్డలు గిలిగినవా రనుటకును, పల్మిక భవుండుచెప్పిన మాటలు
 విరోధముగా కనుపట్టుచున్నవి. తనయొద్ద నీకడించిపోయిన శిశువు కాన
 రాకున్నందున దర్పము మింత్రించి మఱియొక బిడ్డని తానే స్పృశించినటు
 ల నేమేమియోచెప్పెను. అనుడలని యెట్లు చెప్పవచ్చును? అమ్మనిం
 ద్రుని బాక్యములం నలంపగా సంజేహాశ్వుడములుగా తోచును గదా!
 ఇదిగాక రజకుండు చెప్పినమాటలును నామనంబున నాటియున్నవి. ఇన్ని
 విధంబులచే కలతనొందుచున్న నాబుద్ధి నిలకడ నొందుటకును, లోకులు
 భూపుత్రియొక్క పారిశుధ్యత నెఱుంగుటకును నిపుడు నేను బసకసంజన
 చే నెల్లగు నెఱుంగునట్లు మఱియొకసారి ప్రమాముఁడైనుండి, భూజ
 నుల కెల్లరకును నయ్యెల్ల పాత్రివత్స్యముహిను నెల్లడినుగునట్లు చేయ
 వలయునని నిశ్చయించినాడను. దీనికి మీరెవ్వరును కూడని యడ్డు
 పలుకరా” డని చెప్పిన, కొలువునందలివాగు రామచంద్రుని యభిప్ర
 యమునకవిస్మయావహించిత్తులై “పరమను కణోపేతయు, పూతచరిత్రయు
 నిష్కళంక చిత్త యునైన సీతాదేవియందు దోషముకలుగునా? ఆమెను
 పరీక్షింపఁడలంచుట రఘునాయకునకు యుక్తమని తోచెనా!” యని
 తమలో కామగతులగుకలంకబోవుచు, నెట్లు పలుకుటకును ధైర్యముచాల
 క మిన్నకుండిరి ననివ్రుండు భూజాత పారిశుధ్య స్వాంతర్యునియు, నామెను
 పరీక్షింపఁడలించుట స్వర్థ కాశ్చర్యమనియు, విట్టి తలంపు కలుగ గాదనియు,
 కాననంబున నానాకష్టంబులు పడెదభవించి యిలుసేగిన యాపుణ్యశీల
 మనంబునకు మరల చింత నాపాదించుట ముందికాదనియు, బెక్కు
 భంగుల బోధించెను. కాని రాఘవేశ్వరుండు పరీక్షించినో, పరవలయు
 నని పట్టుపట్టి చెప్పటవలన మఱియేమియుం జలుకక నిడతపో మహిమ

వలన బడుగబోయెడి సంకర్షణముల నెఱింగి యుత్తరని చిత్తము వచ్చినట్లు చెయుగాక యని మిన్నకుండెను.

అట్టియెడ రామభద్రుండు సౌమిత్రినిబిగిచి “లక్ష్మణా! శ్రీమ్రముగా నీవు సగగునకేసి మదీయాభిప్రాయంబున ధరాసుతకుఁదెలిపి తడవు నేతుక యాతడులే రత్నమనిచోటికిఁ దోడ్కొనిరమ్ము పొమ్ము. ఈ సభాసదులును లోగులును నఱుంగునట్లు నీచే ప్రమాణముఁ జేయించి నంగాని నాచిత్తాబుసకు శాంకిగలుగ నేరదు సుమీ!” యని యాజ్ఞాపించెను.

‘అటుల నొనర్చుట తనకు నమృతముగాకున్నను, సుమిత్రా సుతం డన్నమాటల కెరురాడ వెఱచి యటనుండి కడలిపోవుచు తనలో “కటకటా! ఇదియేమి మున్యాదు మనవలయును! రామచంద్రుని కలువంటి వెడఁగు యోచనలు కలుగుచుండుట కేమి కారణము! ఆపుష్కళిలపురా కృత. కర్మఫలము కాఁబోలు అయ్యో! సుగుణపేటికయైన యామెనా! పరీక్షించుట ఎన్ని సార్లు ! ఇపుడామెతో యీమాటంజెప్పి తోడ్కొని వచ్చుటయెట్లు! ఇదివఱకు నొకవారి క్రూరచిత్తండ్లనై వెంటఁబెట్టుకొని పోయి భయంక రాంధ్య మధ్వంబున డించివచ్చినాడను. ఆమె ధర్మ స్వరూపిణి యగుటచే నాతత్పక్షమించి నన్నీమిముం బలుకకున్నయది. అటువంటి సాధ్వీరత్నమును మరల మఱియొక దుష్కృత్వమునకై పిలుచుటకు యెట్లు సాహసించుచును? ఎఱఱతో యుండగా మాటిమాటికి నిటువంటి క్రూరపువనులకు రాఘవేశ్వరుండు నన్నెబంపుచున్నాడు. ఇది నాయొనర్చిన పాలఫలముగాని యన్యముగా” డని చింతా క్రాంతచిత్తంజై తలపోయుచు పడంబులు తడవనుచుండగా, నీ యున్న యంతఃపురముం బ్రవేశించి యామెనాడేవిని దర్శించి నమర్కరించి నిలిచెను. వ్యక్తనవలక్షణములతో కూడిన ముఖముతో పలుకుటకు నోడరాకనిలిచియున్న సౌమిత్రింజూడగా యామెకునగళయముగలిగి “లక్ష్మణా! ఇపుడిచోటికి నీవు రాఁగతింబెయ్యది! నీమోమున చింతలక్షణములు పొడకట్టుచుండుట కేమికారణము? మీయన్నగారు నా విషయంబునమఱి నేర మేదైననుమోపి, యీవిషయంబు దెలుపుటకై నిన్ను బంపెనా? నెఱవక కలిగిన విషముం దెలియఁజేయు”మని విశ్చింతెను.

అటుల నామె యడిగినంతట సామితి హృదయమును వదిలనట చుకొని సభాభవనంబున రామచంద్రుడు చెప్పినమాటలును, నతని చిత్తవృత్తియు, యామెను తోడ్కొనివచ్చుటకై తన కాజ్ఞాపించినవనుచు టయుండెప్పి “జనని కడవరాని రామాజ్ఞాపాశ బద్ధుండనై ఇటువంటి యవస్థోదంతాబులుచెప్పి కూరకృత్యంబు లోనరించుటకు నేరు పాబ్బడి యున్నాను. రఘునాయకుని యుత్తరపుం చెప్పితి. ఇంక భవదాజ్ఞ మొట్టు లనో యాలాగు నర్పించెడ” నని పలికి పునఃప్రణామం శుచరించెను. ఆమాటలువిని సీతాదేవి యిండుకతడవు తలపోసి, రామచంద్రుని ప్రవర్తనమున కెంతయు నాశ్చర్యమునొంది చింతాక్రాంతి చిత్తయై చేయు వదిలేక రాముని యాజ్ఞ దాటరానిదని యెఱింగియున్నదిగావున, నెట్లును సభకుపోవక తప్పదని నిశ్చయించి మఱియొకగాంచి “లక్ష్మణా! మంచిది. శీఘ్రముగా పాలకిం చెప్పింపును పోవుడ” నని చెప్పిన యతండట్లు గావించెను.

ఆమె రమణీయవస్త్రభూషణాలంకృతాంగియై యొంగోళిక నా రోహించుటయు, లక్ష్మణుండు వెంటనచ్చుచుండగా బోయీలు వల్లకిం గొనిపోయి సభా ద్వారంబుకడడించిన యామె లక్ష్మణ ద్వితీయమైకొలు పుసాచ్చి, తన రాకంగాంచి సభ్యులు నిర్విణ్ణులై విర్రోకించుచుండగా పోయి మొదట వసిష్ఠునకును, పిమ్మట రఘునాయకును, నటుమీఁదట పెద్దలకును మ్రొక్కి భయభక్తు లతిశయింపగా లజ్జావనత ముఖయైయొక యోర నేలంగనుచు నిలిచెను.

అప్పుడు సభ్యులందఱును నిశ్శబ్దముగా కూర్చుండి యానుగణవతిని రామచంద్రుం డటకు రావించుట యుక్రమంబని తలంచుకొనుచు చూచు చుండిరి. తత్సమయంబున కౌగలేముండు భ్యులందఱును వినుచుండగా సీత నుద్దేశించి “ఓతలోదరి! లంకలోనుండి నిన్ను కొనివచ్చు నమయం

— రామచంద్రుండు సీతాదేవిని ప్రమాణముఁ జేయగోరుట —

బున నీవు భవన్నిర్దోషిత్యమును జల్లడించుటకై యగ్నిప్రవేశముగావించి నాయందు నందేహమును నివారించితివి ఇప్పుడన్ననో, చాకివాడు చెప్పినమాటల కనుకణ్యముగా నే యుచువును కుమారులు సీత గలిగియు న్నారు, వీరు నాకుంగలిగినంతను అనుటకు తార్కాణగా నేను నిన్ను

వరీక్షించి సంకేతము నివారించుకొనఁ జలంచినాను, వాల్మీకి మునివరుండు చెప్పిన వృత్తాంతమువలన నాలో సంకేతము పోతున్నది. కాబట్టి తువుశిష్యులందఱు గురుజనులును పెద్దలును, పౌరులును గడుచుండగా నేదైనను ప్రమాణముం గావించి నీసుఖము నందజుతును ప్రకటించి సంతోష చిత్తులంజేయుము. నాతోఁగలిగియున్న సంకేత మువుడుగాని లొలంగ నేరను. ఇంచుకొఱకే యిచ్చోటికి నిన్ను గావించితి" నని చెప్పెను.

ఇట్టి కఠోరమైన మాటలుచెప్పి, రామునకు యుక్తములుగాతోఁచినను, సభ్యులు కేవలము సంతృప్తికరములుగా తోచవయ్యెను. కాని భారలేదు చేయుచును? ఏదియు బలుకుటకు సాహసించలేకుండిరి. నీత యన్ననో "పూర్వము వహ్నిజోచ్చిన నిర్దోషిత్వముం బ్రకటించినాను. ఇప్పుడు చాకలివాని మాటలువిని యవియుక గొప్పగాతలంది నన్నుదయ లేక కారడవుల పాలుగా విందెను. ఎట్లో భగవంతుని కృపచే వాల్మీకి ముని యాదరణచే కాలమును గడపుచు నాకుంగలిగిన కుమారుల మూలముననైనను కొంతకాలమున కేవియు పౌఖ్యము నొందుచుననెడి యపేక్షగలదాననై యుంటిని. ఈసమయమున హటాత్తుగా మేమందజము నుంగూడుతునునట్లు దైవంబు సంకల్పించిన ఇంక సుఖవగలనను సంతృప్తి జెందితిని ఆదరించి నన్ను రక్షించిన మునివరుం డీరఘునా యకునకు నానిర్దోషిత్వమును శుద్ధియు, సుఖమును పెక్కు తెలుగులం జెప్పి యెప్పించి తోడ్కొనిపొమ్మనియెను. గగనవాణి నయిత మానమ యమున నెల్లరును వినుచుండగా నాయందు కళంకంబు గలుగమిం జెప్పెను. జేవతులు హర్షించిరి. అందఱును సంతోషమును జెందిరి.

అటు పిమ్మట నమ్మను, వుత్తరులనుం దోడ్కొనివచ్చెను. ఈరీతి ని సమృద్ధించి మమ్ముకొనివచ్చియు, నింతటనైనను శాంతచిత్తనైయుండు నట్లు చేయక దానికి మాటుగా మరల ప్రమాణముఁజేయు మనుచున్నాండు. మాటిమాటికి నొక్కొక్క నిధమైన సంకేతమునుబొంది, తలంచి నవుడంతయు, రాణివారస్త్రీనగు నమ్మ నిన్విధంబున కొలువునకురొవించి ప్రమాణమును చేయుచునుంటినో యెన్ని వాగలు చేయుచును? ఎన్ని సాగులు? ఈమాహాత్మ్యవి కళంకంబుతీలుటయెన్నఁడు? నేను శాంతచిత్తనై పౌఖ్యమొందుట యెన్నఁడు? కటకటా! నాజీవిత కాలమంతయుం గష్ట

ములతోడను, ప్రమాణములతోడను, సుఖములతోడను సరిపోయినది, ఎవుడు సుఖ మొందితిని? ఇంక సౌఖ్యముగలుగు తెన్నులు! వీ! నకల ధర్మముల నెఱిగిన పవిత్రవర్తనుడైన యారఘుకులోత్తమునకు సారే సారేకు విటు సంశయములు గలుగుట కాస్పదమైన మదీయ జీవితంబు నొక జీవితంబగునా! ఏమి జన్మము! ఏమి మేలు! ఈరఘుకులోత్తముని నిష్కళంక చితునిం జేయుటకు నాకు సాధ్యముకాకున్నది. ఏమిచేయును ను! పతికి సంతృప్తిని కలిగింపలేని నేను బ్రతికియుండియుం బ్రయోగవ ములేది. నేను తనువుం దొఱునుటయ శ్రేయస్కరము. అటుల నగు నేని రామచంద్రుడింకపై నావిషయమైన మవస్సంకటమును, సంగోచ మును లేనివాడై శాంతచిత్తముతో వర్ధిల్లగలడు, దీనికువాయంబెట్లు! అని పెక్కు భంగులుం డనలోన నాలోజించి మిక్కిలి చింతనొంది యెల్ల బాధను వినుచుండగా యారమణి శిరోమణి ధరణి జేచి నుద్దేశించి దైవ్య కంఠస్వరంబుతో యిట్లని ప్రార్థించె.

“తల్లీ! భూదేవీ! నేను నియందుకలిగి జనకరాజు నింటఁబోగి వుజ్జ్వలవర్తనుడైన యారాఘవేశ్వరుని చెట్టుపట్టి లోకంబునగల యువ తులలో నెల్లను నేనే ధన్యురాలనవియు నతృప్తమంతురాల ననియుం జలంచితనిగాని. మదీయ పురాకృత కర్మఫలంబు నాసంతోషమును నమ్ముగావించెను. నేను తలంచినట్లు గాక నాజీవితము దుఃఖభావనం బుగా పరిణమించెను, పరమ సుగుణనిధియైన రావల్లభునకు నదా నా యందు సంశయములే పొడకట్టఁ దొడంగెను. పశేషదే కలుగుచున్న సంఘటములు నివర్తిల్లఁజేయుట కెన్ని ప్రమాణములు చేయుదును! ఇటుల సంశయములు పతికి నాయందు తోచుచుండుట నా పాపము గాక మఱి మేమగును! ఇటువంటి దోషపూరితమైన నాతనువుం ద్యజించి విభుని మనంబునకు సంశ్నప్తి గలిగించుటయ యుత్తమ పథతిగా నిశ్చ యించినాను. జననీ! విశ్వభరా! కరుణామతివై నా మొరాలించి నన్ను నీలోనికిం జేర్చుకొనుము, శ్రీరామచంద్రునిలోని సంఘటము నివర్తిల్లునట్లుచేయుము. పరమపావన స్వరూపిణీ! ఇంక నిటువంటి యవిమాన కర్మమైన జీవితమును నేనొల్లను. చేపట్టినదాదిగా, యేతత్కారవర్ణంతము మహాబాహ్మయ కర్మములందు నేను రామచంద్రుని చరణార వింశములు వక్ర యన్యమును తలించి యెఱుంగల దాననేని నాబుద్ధి

సత్త్వమునందే నిలకడగా యుండునని, నేను శీలంబుగలిగి ప్రవర్తించు పరిశుద్ధచిత్త నగునునని, నూర్వచంద్రాది గ్రహంబులును, దిక్పతులును, వేల్పులును నెఱుంగగా లోకుల కండటకము నానిర్దోషిత్యము ప్రకటనము కనఁబడునని ప్రోవయ్యెనని నన్ను లోకొను" మని ముకులిత కర కమలయై ప్రార్థించి ననుక్కరించెను.

— సీతాదేవి భూమిలో ప్రవేశించి మాయమగుట. —

శత్రుమయంబున నెల్లవారికి నాశ్వర్యము కలుగునట్లుగా పటపట ధరిని యొరంగభూమిచిలి గొప్పద్యారం బేర్పడుటయు, నకలాంకార శోభితయై నివ్వకుండరాకారం బొప్పుగా స్త్రీ రూపంబు వింతగా నొక్కటి యానిలంబునందుండి వెలువడి జనకపుత్రి దగ్గటకునచ్చి యామెను కొంగరించి పైటపెరింగున కన్యులనండి జాటుచున్న శోకభాష్యంబులం దుడిచి చేయింబట్టుకొని “పుత్రీ! ఇంక నీకు చింద్రావలసినదిలేను. రా! రమ్మ!” అని పలుకుటయు నీత రామచంద్రునకును, పసిష్ఠాదులైన పెద్దలకును వునగ్రహమంబు లాచరించి రఘువల్లభుంజూచి “ఓపుష్క స్యరూపా! రాఘవేశ్వరా! ఇదె నేను నిన్ను విడిచిపోవుచున్నాను. ఇంక నావలని యపఖ్యాతి నీకు కలుగ నేరదు నకల సౌఖ్యము లొప్పుగా పెద్ద కాలంబు సంతోషముతో రాజ్యపాలముఁజేయుచు వర్ధిల్లు” మని పలికి, యటు మరలి భూదేవికరంబు గ్రహించి బిగిబిర పగిలినిచ్చియున్న భూమి వగంబులో ప్రవేశించెను. ఉత్తరక్షణంబున భూమి యెక్కుటి చండమున గలిసికొని పగిలినచోటు తెలియకుండు లాగుననయ్యెను. సభ్యులాలింతఁ గాంచి మిక్కిలి వెఱుగుపడి, హాహాకారంబు లొనరింపఁ దొడంగిరి.

అననుయమున రామభద్రుండు జరిగినవిధమంతయుంజూచి కొంత నేపు రిచ్చవడియుండి, పిమ్మట నధికమైన శోకమునొంది యుల్లకును వినుచుండగా, “ఎట్లూ! యదీయార్థాంగియైన నీత విషయమున సందేహము కలవాడనై నేనా యువతీమణి శుచిశ్వమును పరిశీలింపవలెనని రావింపగా, కొంచెమైనను మరియాశం జలించి నన్ను లక్ష్యముఁజేయక భూదేవి తటాలునపచ్చి నోడ్చి ని నీతనోడ నూయగుయ్యెను ఇది యుక్తమముకాదా! ఈభూదేవి యటులచేయ నొప్పునా! ఇదిగో! ఇప్పుడే మది యతఁడీ ప్రకటనమగునట్లుగా నొక నిర్వాస్త్రులుచే ధరణి నీగగునట్లుచేసెడ” నని పలికి తటాలున విల్లుసారింపి భయంకరంబై మునిగిర కరం

బుంబ్రయోగించుటనుఁ బూనుటయు వారించి వసిష్ఠుండతని కిట్లనియెను.

“ఓరామా! నద్గుణధామా! రవికుట కలవాంబుధి శోమా! రాజ
లలామా! బలభీమా! భోగవిజృంభణత్రామా! పయోజశ్యామా! జగదభి
రామా! శాంతంపుము. ఏకాశ్వమునుగాని యాగోజంపక వేగిరపడి
చేయరాదు. భూదేవిచేసిన యపరాధ మెద్దియునులేదు. అలుగుటకు
కారణమునుగలుగదు. నిన్ను నీవు తెలిసికొనలేని కారణమున నిటులు
నాగ్రహంబును బొందుచున్నావు నీవు మనుష్యాశ్వుతిందాల్సి ధర్మస్థా
పనకై భూతోకంబున ధరానాథ శ్రేష్ఠుండైన దశరథేశ్వరునకు పుత్రుం
డవుగా జన్మించిన శ్రీమన్నారాయణుండివు. వారి జనాభుండవు నైకు
తవాసుండవు మనుజుండవుగా నుండుటచే మాయావృతుండవై సామా
న్యుచి చంకంబునఁ దలంచెదవు. జీవితాంతరే నీవి భూతలంబున నవత
రించితిరో, యాదుష్టశిక్షగాశిష్టపరిపాలనాగి కృత్యంబులు నెవ్వేర్పఁజడినవి,
భవత్కార్యములు నెరవేరుటకు నిమిత్తముగానీవలెనే శ్రీదేవి యయో
ని సంభవయై జపకరాజుచే పెంపఁజడి నీత యనుపేక్షఁబొంది నీకు
భార్యయయ్యెను, అజగన్నాత తానవతరించిన పని సంపూర్ణంబగుటచే
నింక నియ్యవనీ రలంబుని నుండగొల్లక గుఱ్ఱుడు జరిగిన కారణము నెవ
ముగా న్వహుపముతో భూమిగో ప్రవేశించి శ్రీవైకుంఠమునుచేరి భవ
దాగ మనంబునకై యెదురునూచుచున్నది. ఇటు జరుగుట నర్హమును,
నవతరించుటకు పూర్వము నీవుచేసిన సంకల్పమేగాని యన్యముగాదు.
దీనికి భూదేవియందుగాని మఱియన్యులయందుగాని నేరముగలుగదు.
నిన్ను నీవు మఱచియున్నాడవు. వృథాకోపంబు నొందుట ప్రయోజనం
బగునా? రాఘవా! యలుకవీడి యుత్పికచిన జన్మంబును తుదముట్టింది
ధన్యుండవగుము. నీవును నైకుంతమును చేరుటకు నమయము నమిపిం
చినది. కావున కాలముబుచ్చక నవనం బొనరించి శాశ్వతంబైన కీర్తిని
తోకంబున నిలుపు” మని బోధించెను. ఇట్లు గుఱుండ పలుకుటయును
రఘునాయకునకు పూర్వజ్ఞానంబు పొడమి వసిష్ఠుండు చెప్పినదిగఱయు
నర్థంబని తెలిసికొనెను, అంతలో వెండియు మాయాగ్రస్తుండై శాంతి
ల్లి, గులగురుంగాంచి “మహాత్మా! ఇతః యాగము నిర్వహిల్లు విధానం
జెల్లు తెలుపు” డని యడిగిన యమ్మునివదం కిట్లనియె.

రామచంద్రా! దైవసంకల్ప ప్రకారము జరుగు వార్యాంబులకు మనమేమియుం జేయఁజాలము. ఒకవిధముగా మనము తలంచి మేని భగవంతుఁడు మఱియొకలాగున తలంపెను. దైవికంబునకు చిఱిచి ప్రయోజనములేదు. ఇంక ఇప్పుడవ్యవసాయంబైన చింతను మనంబున నుంచక, ధైర్యము నవలంబించి నేను మాడ్చుచెప్పియున్న చండమున ను వర్తవు సీతానిగ్రహమును వత్తికిమాటుగా పెట్టుకొని సంకల్పించిన యాగమును సంపూర్ణముఁజేయుము. ఇదియే కర్తవ్యంబు" బని పలికెను. అప్పుడు రఘుకులేశ్వరుండు, సీతావియోగ వ్యాకులంబు మనంబు గలం పగా యామె సద్గుణములును సుశీలమును, భవయందు గలిగియుండిన భక్తిప్రియంబులునుం జలలచి తలంచి శోకంబు మించి కన్నులనుండి దుఃఖంబువులునుంజాటుచుండనవనతమాఖుండై తనలోకటా! పాపాత్ముఁ

— రామచంద్రుండు సీతావియోగమునకై చింతిల్లుట. —

దైన నాకలివాని పలుకులువిని పరిశుద్ధ స్వాంతియైన యధ్ధాంగిడవుల పాలుఁగావించితి. కయారహితుడనై యటుల ననొనరించినను, దైవ ముతోడై యాయువతీంత్నమును చావక బ్రతికి యుండునట్లును, యా గాత్యము నెవంబున మరల నాకు లభింపనట్లునుం జేసెను, తోడ్పొని వచ్చితింగదా! అంతటనైనను బుద్ధిఁదెచ్చుకొని యక్కంతా శిరోరత్న ము సంరసించునట్లు మెలంగినాడనా! ఆయ్యా! అటులచేయ నైతిని. నావివేకంబు తొలంగినది. పెండియు దుక్కుద్ధికిలిగి ధరింపవలయు ననె డియోచనఁజేసి పలకని యెవ్వరు చెప్పినను నినక రాశివాసమం దుండిన నిర్దోషచిత్తము లేకమైన సంకయింపక యీకొలుపునకు రావించి ప్రమా ణముంగోరినాడను. ఆందువలన నాయందాబిడకు వేరట జనించి మహా దుఃఖమునుజెంది భూమినిప్రార్థించి యంపు బ్రజేశించి మామంబయ్యెను ఇది యంతయు స్వయంకృతాపరాధముగాని యొండుగాదు. అటునటి గుఱవతియైన జానకిఁబాసి యెట్లు నిర్వహించుదులు! పుణ్యశీలయైన యన్వారిపోడి నిట్లు పఱచితి నావంటి క్రూరాత్ముఁడు. పాపచిత్తుఁడు నిర్దయుండు లోకంబునంగలుగునా! హా! సీతా! సీతా! నకల శుభలక్షణోపేతా! నీవెంట నన్నును దోడ్పొనిపోవరాదా! నాయపరాధంబులు క్షమింపరాదా!" యని పలుకులగుల నెంచుచు పశ్చాత్తాపంబుఁజెంది

తత్సంజాంధమైన వ్యాకులంబును లోననడంచుకొనలేక, శోకింపఁ దొడంగెను, భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును విషయస్పృహలే ననుభవసాగిరి. ఈవార్త నెఱింగి, కానల్యాది యంతఃపుర స్త్రీలును, పాదలును మిక్కిల గపఁదొడంగిరి. కొలువునందలి వారలెల్లరును, చింతా సాగరమున్నలె యుండిరి. సీతాసుతులును, తల్లిండబంచి పెల్లుగా వాపోవుచుండిరి. అట్టి సమయంబున వాల్మీకిమహర్షి సత్తముఁడును వేలువుఁ దపసియు నరుదెంచుటయు, నొక్కంత దుఃఖంబు నడంచుకొని రామచంద్రుడు వారి నెదుర్కొని మొక్కిలోడైచి యర్హపీఠములపై నలంకరింపఁ జేసి పూజించి జరిగిన వర్తమానం జంతయుం దెలిపెను. తనీష్టండును సందర్శనసారములైన మాటలతో వారికి నడిచిన దంతయుం జెప్పెను.

అంతట అగతానాగతంబు లెఱింగిన యామునిత్రయంబు తద్విధంబంతయు భగవద్విర్ణయం జనుటఁజలంగి, తత్సను యోచితంబైన విధంబున రామాదులకు దుఃఖోపశమనం బొనర్చి, వసిష్ఠచోదిత ప్రకారంబున యాగమును జరిగించవలసి నట్లు నిర్ధారణఁ గావించిరి.

రామచంద్రుం దంతట చేయునది లేక, మునులు దెప్పిన చొప్పునఁ జేయువాడై సమస్తవస్తు సంభారములును సిద్ధముఁజేయించి యాగశాలా ప్రవేశమును శుభలగ్నమున నొనర్చి, హయమేధంబు శాస్త్రాధిష్ఠక్రమంబున జరుపుట కుపక్రమించెను. తత్సవనంబునకు నానాదేశాధిపు

—రామచంద్రుం దశ్యమేధ యాగంబుఁజేయుట. —

లును, మునులును, బ్రాహ్మణబృంధములును, వుఱ్యస్త్రీలును లెక్కలేక క్యముగా జనుదెంచి, సకల విధములైన వాద్యములును మ్రోయుచుండిగా రాఘవేశ్వరుండు పురోహితుండైన యరుఁధతీపతి చెప్పెడి క్రమంబున సువర్ణ సీతా సహితముగా మంగళ స్నానముఁగావించి సమస్తాభరములును ననిర్భయకూలాంభరములును ధరించి యలంకృతాంగుడై, విధిప్రకారము సంకల్పించి శృంగారింపఁబడిన హయంబును దెప్పించి దానికి శౌఢశోపచార పూటలును గావించి ప్రక్షాళనము స్మారము లొనర్చి ముకుళిత హస్తండ్ల హయంబు నుద్దేశించి “ఓయశ్వప్రేతమా! నేనే నరింపఁబూనిన జన్మంబునకు నీవు యట్టి విశువుగానుండు భవత్ప్రణంబు లర్పించి శశ్యతలైన వుణలోకంబుఁజెంది స్తైంధవత్వము లొ

అంగీ సుఖంపుచువుగాక" యని పలికిన, నది మహిసంతోషమునుజెంది తచ్చుచకముగా నకిలింపెను.

పిన్నుట ఋత్విక్షనంబులు విధిచొప్పున నేడనుంత్రిములు పఠించుచు, ప్రసన్ను)వంబులువూని, యజ్ఞాన్నేధంస మగంధసమన్వితవస్తుని చయ ననుత్పి) ప్రముఖంబులు హోమంబు గావించుచుండ యాగకుండ మనమండి పుట్టుచున్న ధూమపటలి యాకాశమునిండి యకాలమేఘా వృధి గగనతలంబై చూపట్టుచుండె సంతశాస్త్రజ్ఞులైన యాచకులు న్యా యంబు చొప్పున సైంధవంబును విశనముఁజేసి, వనంబొని యగ్నియందు ప్రేల్చి తదంగంబులును క్రమంబుగా మంత్రపూర్వకముగా హోమ మొనరించిరి.

ఇట్లు హయమేఘంబును తుదముట్టించి యైవంతట దాశరథి నాలుగుబాజుల జనంబులను మృష్టాన్న సంతృప్తులం గావించి, పోదసాదులకు వాగువాగు కోరినట్లు దానధర్మము లొనరింది విప్రులకును. ఋత్విక్కులకును నసంత సువర్ణః గజాశ్వ గోచయంబు లొసంగి సంతోషచిత్తులంజేసెను. హతీయం బున్య్యాంగనలకు వస్త్రభూషణ నికరంబులును ధనంబును రత్నంబులును నవ్వారిగా నిచ్చెను.

ఈప్రకారము సర్వజనంబులం దృష్టికొందించి యవబృథ స్నాన మాచరించి భూసురాశీర్వాదములును, జనుల జయధ్వానములును మంగళసూర్యధ్వనులునుంగూడి మింటమాటు మ్రోగుండగా మహావిభవంబుతోడ నయోధ్యానగరంబుంజేరి ముచులకును ససిష్ఠాదులైన పురోహితుఁ గును తగుమర్యాదలొసర్చి వీడుకొలిపెను.

తదనంతరము తన యజ్ఞబద్ధులై చనుదెంచి నహాయం బొనరించిన సుగ్రీవాది వనేచర పర్యులకును, విభీషణ ప్రముఖ దశజోత్రములకును జేశాధిపతులకును వారివారికి తగిన చండమున మరియాదలుచేసి బహుమతు లొసంగి వీడ్కొలుపుకుయు మహదానందముతో వాగురామ చంద్రునకును, తదమిత్రులకును నమస్కరించి యనుజ్ఞనొంది ప్రయాణంబై తనతమ ఇలంబులతో న్వపురంబులకుంబోయిరి. హామిమంతండు రామాజ్ఞనొందియొక్కి మహేంద్ర బర్హతంబున తపంబుఁ జేయుచుండు వాడై చనియె.

ఈరీతి నశ్వమేధయాగమును నెరవేర్చి సూర్యకులాభి సోముఁ

డైనరామచంద్రుండు, కొడుకులును, తమ్ములుంగొలంపగా దిగంతవిశ్రాంత నిర్భయ యశోభిరాముడై ధర్మంబుతోడుగా లోకులు పరమానందంబుజెందు విధంబున ప్రజాపాలనంబు నొనరించుచుండెను.

— ధర్మదేవత బ్రాహ్మణకూపంబున రామునియొద్దకు వచ్చుట. —

ఇట్లుండ నొక్కనాడు మిగుల తేజస్వియైన ద్విజోత్తముఁడొక్కఁడు యెందుండియో ననుదెంచి ద్వారంబుననిలిచి ద్వారపాలకులం విలిచి తన రాకను రామచంద్రునితో చెప్పవలయు ననియు, రామభద్రునితో కడురహస్యంబైన విషయంబొకటి వివరింపవలసి యున్నదనియు, అదివ్రతేయ కూడదనియుం జలికిన వారు శీఘ్రముగా కొనల్యాండుననుండున్నయెడ కేగి దండములు పెట్టి, విప్రునిరాకయు, నతండు తమతో చెప్పిన మాటలునుం నెలిసి “స్వామి! ఆభానురుండై దునిముషములైనను లెడవుచేయరాదని వలికి, తమ ప్రత్యుత్తరము కొఱకు నిరీక్షించుచు ద్వారముననే నిలిచియున్నాడని పలుకుటయు, రిక్షుపిల్లభండు తత్కారిణంబెఱుంగఁగోరి యతని నతిత్వరితముగా తన యొడ్డుకుం దోడ్కొనిరావలసినట్లు సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. వారు వరుగునఁబోయి, వాకిటరిలిచి యున్న వుడమి పీల్చునకు రామాజ్ఞంబెలియజేసి వెంటబెట్టుకొని నగరుఁజొచ్చిపోయి రాఘవేశ్వరునియొద్ద విడిచిరి. రామభద్రుం డావిశ్వంభరాజుశ్రేష్ఠుని తగినరీతిని మరియొక లొనరించి యుచిరాననోప విష్ణుంజేసి, “అయ్యా! మీరాక మాకు శుభప్రదంబు నాతోడ సంభాషించుకలందిన రహస్యవృత్తాంతమెఱుఱుచియో కరుణించి వచియింపవలయునని వేడుచున్నాడ” నని యడిగిన మండహాస పదనుండై యావురమి వేల్పునృపసేఖరునితో నిట్లనియె.

“దశరథనంద లాగ్రేసరా! నేను నీతోనివుడు మాటలాడిండులంచినచ్చినది సామాన్యమైన విషయమునుగూర్చి కాదు బాలా యెక్కువయైనది. ఆదిమాచారము నీతోచెప్పడి కాలమున నెవ్వఁడును చెంత నుండకూడదు. ఈ విషయమున మఱియొక నియమము కూడాకలిగి యుండివలయును, ఎట్లన్నమనము మాటలాడుచున్న సమయమున నిచ్చటి కెవ్వడేని సాహసించివచ్చునేని యామనుష్యుం డెంతటి యిష్టుడైనఁ యె పరమాప్రదైనను తుడకు కుమాయిడు సోడరుడుగా యుండినను, పట్టివానిని తిట్టఁబంబున త్రొక్కించి పురంబు వెడలిపోవునట్లుచేసి

హని ముఖము మరల చూడకుండు సటుల మొదటనీవు నమ్మశింపవలయును. అలాగునచేయుట కొడబడిననేగాని నేనా విషయము చెప్పజాలను. ఇట్లు నేను శిష్యమును పూయున్నాను. కాబట్టి నీయభిప్రాయంబుదెలిపి, నా చెప్పిన పద్ధతి ప్రకారము కావించుటకు నీకు ముమ్మాటికిని యిష్టముగా యున్నచో, ఇచ్చోట నితరులుండకుండు లాగున నేర్పాటుండేయి” మనెను.

విప్రుల ఐలుకులు రామచంద్రునకు వింతగాఁ దోచినను, నంత గొప్పదియుం హాస్యమైనదియునైన యావిషయము మెద్దియో తెలిసికొనవలయుననెడి తలంపుగలవాడై “అయ్యా! ఇందువలనఁ జెడిపోవునది యేదియును లేదు, సరే! మీయిష్టము సారముగానే కట్టుదిట్టములుగావించెద, అన్న పద్ధతులందును, మీరుచెప్పిన దముననే వర్తించెదంగాల” యనిచెప్పి, యిప్పుడు చేంతనుండినవారి నందఱును వెడలిపోవలసినదనియు మరల తానాజ్ఞాపించు సంతవరకుం దనయొద్దకు రాకూడదనియుం జరికి యంతట నదా విదువక దగ్గఱనేయుండి సేవించుచుండిన సుమిత్రా నలకనుం బిలిచి “తమ్ముడా! ఈవిప్రుండేయో రహస్యమును మాటలాడవలయునని కోరుచున్నాఁడు. ఇచ్చోట నెవ్వరును నుండరాదని చెప్పిన వాక్యంబులు నర్వమును వింటిపుగదా! ఇప్పుడు నీకు నేనాజ్ఞాపించునది యేమనగా, నీవు యిడనుండి పోయి సగరువాకిటండేరి నేను రమ్మను సంతవరకును నెవ్వరిని రాక జాగ్రతగా కాచియుండు” మనిన సౌమిత్రి వలెయని యన్న యనుజ్ఞ ప్రకారముగా ద్వారంబునఁ గావలియుండుటకై పోయెను.

— ధర్మదేవత స్వరూపంబుఁదాల్చి నిజాగమన కారణంబుఁజెల్పుట, —

కథువరుం డివ్వధమున నెల్లఁబనిచి యాద్వైజునింబూచి “స్వామీ! ఇట నెవ్వరును లేరు, అందఱును వెడలిపోయిరి. ఇంక మీరుచెప్పఁదలంచిన పృతాంతమేదియో, వచియింపు” దని యడిగిన బ్రాహ్మణుం డిట్లనియె.

“రాఘవేశ్వరా! పృతాంతముం జెల్పుదకు పూర్వము నేనెవ్వఁడనో నీకు తెలియఁజెప్పవలసినది యావశ్యకము వినయ. ఇప్పుడు నేను నీకెటుల కవసత్తుచుండెదనో, యిట్టి ద్విజాకృతి నానర్హమైన రూపము కాదు. నేను నిర్భయమైన భూసురుండనుగాను, మణియెవ్వండనన్ని నేను

సర్వప్రాణావహారకుడనైన యముడినని నీవు తెలిసికొనవలసినది ఇదిగో! నాస్వరూపంబుం జూచు” అని నిజాకృతించాల్సిని, సకల జీవభయంకరుం డయ్యుం డనకు సామ్యాకృతిం జూపట్టిన యా పుణ్యాకారునకు రాసుచంద్రుండు ననుస్కరించి స్తుతించుటయు, శవసుండు సంతసించి యుపవిష్టుండేసి యాగమన వృత్తాంతము నిట్లని చెప్పఁ జూడంగెను,

“రాఘవేశంరా! కన్యసంభవుండు భవశూర్య దివ్యోదంతమును నీ కెఱిగించి తన యిష్టంబును నీకుఁ దెలుపుటకై వస్తుజంబగా వచ్చి నాడె. నుమేష్ఠి నీతోటఁబలుకుమని యిట్లు చెప్పెను. “దేవదేవా! నీవు సర్వేశ్వరుండవు, శిర్వాత్మకుండవు పరాత్మకుండవు. వైకుంఠపతి వైన రమావల్లభుండవు. మదోన్మత్తులైన రావణాదిరాక్షసులు సాధు దేవ బ్రాహ్మణ సంసోహంబుల నెఱుఁచుండగా వారి శాధలకు సహింప లేక వేల్పులు రక్షింపుమని ప్రార్థింపగా వారి మొరాలించి కడుగించి భూలోకమున దశభరాజునకు మఱుడవుగా జన్మించి యా దుర్మార్గుల నెల్లరం దునిమి శిష్టపరిపాలనంబొనఁగించునట్లు వాదైననుండేసి యభయహస్తం బొసంగి, యాశ్రకారముగా నే యోగ్యుడైన పంక్తిభునకు రనయుండవై పుట్టి దేవతల కొనరించిన బాద్దానంబు చొప్పున రావణ కుంభకర్ణాదిని శాటకోటిని జరిమార్చి లోకంబులు నిష్కంటముగా నొనరించితివి, భవత్కార్యమునకు సహాయముగా కీర బిభృత్రి నీత యను పేరుతో భూమిలో జనించి నీకు భార్యయై భవత్కృత్యంబులు సాగుట కుండగిన కారణము లేర్పడునట్లు నెసి సంకల్పసిద్ధియైనంతట నటభూలోకంబునఁ బెద్దకాలంబు నిలువనొల్లక వైకుంఠమునకుఁజేరి భవ రాగసునంబుఁ గోరుచున్నది. నిర్జరకోటి నీదర్శనార్థము వేదియుల్నారు, నీతల్పంబైన యాదిశేషుండును, శంఖచక్రములును, లక్ష్మణుండును, భరతశత్రుఘ్నులన ప్రభవించి నీచెంత నేయుండెదను, ఇప్పటికీ వైకుంఠమును నీవు విడిచి పెద్దకాలంబు గడచెను. వైకుంఠం బివుడుసామవసేపిల్లున్నది. దేవా! సర్వజ్ఞుండయ్యు మానసాకృతం దాల్చియుండటచే నీయడంతమును నీవుమఱచి సామాన్యుని చండజాన మాయావృత చిత్తుండవై యున్నాడవు. పుండరీకనాభా! త్రిదశన్నుతి పాపసచరిత్రా! శ్రీనివాసా కరుణానిధీ! ఇంకను నీవు భూలోకకబుసనుండుట యుక్తముకాదు, మావే

డికోలు సంగీకరించి శృపాళీలుండబై మానవాకారము నుజ్జగించి నిజస్థానంబునకు విచ్చేసి భవత్రేవా కాండీతులమైన నుమ్ము కృతార్థులంజేయుము, నీరాకక్షై యెల్లరములుం గాచియున్నారము, హృషీకేశా! నీకు నమస్కారము గడుడధ్వజా! నీకు నమస్కారము జనార్దనా! నీకు నమస్కారము, మదీయ విన్నవలు గైకొనుము" ఇట్లు విన్నవింపుచు నెను, స్వామీ, నీవు నునుష్ఠాస్థితి నుండుటచే యింతకు మున్ను ననుసక్తింపగా నేను సమ్మతించినాడను నీవు లోకత్రయ పూజ్యుండవు నీవే పరబ్రహ్మము మేముండటమును భవత్రేవకులము, మా విన్నవమాటించి పాపనందైన నైకులతవు మునుకు వేంచేయుము, ఇదియ మదీయ విజ్ఞాపనం" అని పలికెను.

అప్పుడు రఘుకుల నాథునకు పూర్వజ్ఞానము పొడమి తన వృత్తాంతమెల్లను కరతలామలకముగా కనుపెను, ధర్మండు దెప్పినదంతయు నర్థమగుడిం దెలిసికొని "ఉండధరా! చతురాననుండు కొరిసెట్లు నేను చేయవలసినది న్యాయమేయగును, ఇంక నించుక జరుగవలసిన కార్యంబులు కొంతయున్నవి, త్వరితముగా నన్నియుం జక్కచేసి పరమపదమునకు వచ్చుటకు నిశ్చయించి యున్నా"నని యాతియొసంగెను, అంతలో మరల మాయదొడరిన సామాన్యునివలె జూపటెను.

— దుర్యానుండు బోజనార్థియైవచ్చుట. —

అట్టి తరుణమున నెచ్చటనుండి యో శిష్యబృంద సహితుడై దుర్యాసోచుని యగుగుదెంచి రాజద్వారంబు నొడ్డకుండేరి నిలుచుటయు నట నొరులు లోపలఁ బ్రవేశింపకుండుటకై * వలియున్న సౌమిత్రి ముని వదనకు నమస్కరించి "మహాత్మా! ఇప్పుడు తామువిచ్చేసిన కార్యంబు నానతియుండు, రాఖవేశ్వరుం డీసమయమున నేదియో రహస్య ప్రసంగంబుననుండి యెరులను లోనికిరాకుండునట్లు నిరోధించుటకై యిచ్చోటనుండుమని నాకాజ్ఞయొసంగెను, మాయన్నతో సంభాషింపఁ దలంచినచో కొంచెము తడవు తామిచ్చోటనే యుండవలయునని ప్రార్థించుచున్నాడ" అనిన మానింద్రుండు లక్ష్మణుని మాటల కెంతయుంగినిసి కన్ను లెఱ్ఱనఁజేసి "ఎట్లూ! మరియాడ యవగా నిల్లేయనునా! నూర్యవంశపురాజులు జరముయోగ్యుల ప్రఖ్యాతలను, గాని యది మీయం దుదోషమున్నది, లేకమైనను తరాతిరంబులు విచారింపక, మంచి చెడు

గులను విచారించుట మీని యిచ్చుట కాచియుండు మంటివి. ఈపద్ధతి యోగ్యమైనదేనా? ఇవును నేనుమిక్కిల యాకలిగాని భోజనార్థినై వచ్చి నాడను. ఈయాకలిబాధతోడ వెతకుదును నిచ్చుటి నుండనునియెడ పా? బాగుబాగు! అపలిపెల్లునకు నిమిషమైన నింక నహింపఁజాలను. ఇవుడే భోజనమును బెట్టించునుచో నాప్రాణములు నిలుచునట్లుండ లేదు, శీఘ్రముపోయి తగిన యేర్పాటుఁ జేయుంపుము. నామాటను తిర స్కరించితివేని, ఖండితముగా ఘోరమైన శాపమును మీపంశంబున కెల్లం దగులునటుల నొసంగును, ఇంక నిలువకపో పొ" మృతము.

అత్తులుండు భీతిల్లి "స్వామీ! మాయన్న తాననుజ్ఞ మొనంగు నంతవరకును నన్ను నయితము లోపల ప్రవేశింపకూడదని శాసించియు న్నాడు. రామాజ్ఞను తిరస్కరింపఁ దరమా? ఎట్లు పోవుదును? నావిన్న వమాలకించి కొంతసేపు మనంబు చిక్కజట్టుకొని యుంటిరేని సర్వమును మీయిష్టప్రకారము జరిగించెద" ననిన తపస్వియందేవశి "ఓరీ! అవివేకీ! యుద్వాభ కోర్యలేక కూటికై వచ్చి యడిగిన నాకింతయన్నముకు బెట్టించఁ బ్రయత్నింపక యేమేమియో యాటంకములు పలుకుచున్నావు. నీబుద్ధి విశేషించినదేనా! వేయిమాటలేలగాని, ఇప్పుడ భోజనంబులు బెట్టించితివేని, నిర్దయగా శాపంబాసంగి మీకులంబు నీరగునట్లుచేసి చనియెద. ఇదియ తుదిమాట ఏమిచెప్పెదవు?" అని భీహణముగా నుగ్రుండై పలు కుటయు రామానుజుండు దుర్వాసుని ప్రజ్ఞను వినియున్నవాఁ డగుటచే మిక్కిలి భీతినొంది యమ్మునికి మ్రొక్కి వినయముతో "వ.హాత్మా! కరుణతో మీరొక్కింతతడవుటనుండుడు. నేనుపోయి రాఘవేశ్వరు నకు మీరాకందెలిపి తగిన ప్రయత్నముఁ జేయుటకుం దగినవారిని నియ మించివచ్చి మిమ్ముఁ దోడ్కొనిపోయెదను, ఇది యకాలంబగుటచే మీ కుకావలసిన పదార్థము లుండవుగాన త్వరితముగా సిద్ధముఁ గావించు నటుల యత్నముఁ జేసెదను. నన్ను నయితము లోనికి రావలదని చెప్పి యున్న మాయన్న తనయాజ్ఞ విరోధముగా నేను తనయొద్ద నిరుదం చుటకలిగి యేమిచేసిననుం జేయునుగాక, మీకోపంబునకంటె రామ చంద్రుని శాసనము భయంకరమైనది కాదని పోచుచున్నది. ఇంత మాత్ర మనుగ్రహింపుడు పోయివచ్చెద" నని వేడుకొనిన దుర్వాసుం డందు కంగీకరించెను.

— సౌమిత్రి దుర్యానునిరాక రామచంద్రున కెఱిఁచుట, — .

అంత సుమిత్రా సుతుండు కనలిపోవుచు, తన యన్న యుత్తరువు లేక తాను లోపలం జనుటం దలంచి దుక్కిలి చింతాక్రాంతుడై తద్విషయంబునఁ దనకుఁ గలుగఁజొయ్యెడి ప్రతిఫలము నెఱింగియున్నచాడు గావున చిత్తంబున కలఁతనొందుచు, ఏమైనను భగవత్సంకల్ప ప్రకారము జరుగఁగలదని శక్యమింది యడుగులు తడబడుచుండుగా నడిచి యన్నయున్న చోటున కేగియట మాయావ్రునితో సంభాషించుచున్న రామచంద్రుని మ్రోలనిలిచెను.

. తమ్మునిం జూడగానే తానుచేసియున్న ప్రతిజ్ఞ నెఱింగియుండియు లెక్కనేయక వలదని చెప్పియున్నను తనయొద్దకువచ్చిన సౌమిత్రింగని రఘుపతి యచ్చెరునొంది “అత్తమా! ఏలొచ్చితిని? నాకవధ మెఱుంగరా? ఇట్లు సాహసింపఁజెల్లురా? ఇంక నీముఖావలోకనం బొనరింపక నిన్ను విడువవలయును గదా! అయ్యో! ఆలోచింపక ఈప్రకారముచేయవచ్చునా?” యని వ్యరనాక్రాంతుడై పలికెను అపుడు లక్ష్మణుండు వినయముతో మ్రొక్కి జరిగిన వృత్తాంత మంతయుంజెప్పి “రాఘవేశ్వరా! ఎట్టి యడదరాకు నంధవిందినను, నుగ్రుండై యున్న యామునివలనఁ గలుగఁజొయ్యెడి శాపము నున వంశమునకుఁ దగులకున్నఁ జాలువని యొచి, దృఢచిత్తుండనై నీయాజ్ఞామీరి వర్తించుటకు తెగించినాడను, దీనికి మన్నింపు”మని విన్నవించెను.

అపుడు జానకీపతి తమ్మునకు తట స్థించిన యిక్కట్టును గూర్చి చింతించి మునివరునకు తగిన విచారములు సిద్ధముజేయుట కాజ్ఞాపించి యతని దోడ్కొనివచ్చుటకై తగిన వారింజనిచెను. ఆశయమున విప్రహూషమున నటనుండిన శమనుండు “రామచంద్రా! ఇంక నేనుచనియెడ నేను వివరించిన వృత్తాంత మన్యుఁకు తెలువకము, మనము ప్రసంగించు నశుభమున వచ్చిన నీతమ్ముని విషయమున నీవు కావించిన శపథమును తప్పక నడుపు” మని తేరి శుటనుంగి వెడలిపోయెను. అంతలో మునిశేఖరుండు వచ్చుటయు, రామభద్రుండతనిం బూజించి, మహానరగృహంబునకుం దోడ్కొనిపోవ నియమించిన పరిచారకులు శిష్యబృందముతో దుర్యానుంగొని చనివడసోసేరండై యొప్పు వదార్థ నముదముంబులచే పరితృప్తులం గావించిరి.

జుపిట్రుగవుండు సంతుష్టాంత రంగుడై రామచంద్రుని యొద్ద కంపింపి ముఖననాసీనుడై, తాను భుజించిన వదార్థములకుచుల సుగ్గడించి ప్లాఫీచి తన తృప్తిని తెలిపి యాసీర్వదించి యటనుండి వెడలిపోయెను. అనంతరము రామభద్రుండు, సౌమిత్రింజూచి “లక్ష్మణా! నేనింక నిన్ను విడువవలయును గదా అకటా! చిన్ననాటనుండియు నిమిషమైన నెడకాసి యెఱుంగని వాగ్దమైన మనకీలుల వియోగము గలిగించెను, దీనికోమిచేయునును! నిన్ను విడిచి యెట్లుండగలను! ఎల్లప్పుడును నన్ను నేవింపును, నామేలుకే కాంక్షించును, నేనుంజగల్గు కంటికి నెవ్వయుం జోలె నన్ను కాచియుండువాడవగు నీవు లేకున్నచో నేను మాత్రము బ్రతికియుండి ప్రయోగనమేమిగలదు! ఎల్లు ధైర్యమున నువగలను!” అని అహునిధయుల వతని సర్దుకొలులంగొని యాడి కన్నుల కోశాంబువులు జొటజొట గాఱుచుండగా కోకింపురు కానిటాడేర్చి పరితపించుచుండ, నగ్రజంగని సుగుం శీఘ్రమైన లక్ష్మణుండు శాంతవచనంబుల మారాధ్యచు, “జేవా! సామాన్యుని చంకంబున నిటుల దుఃఖించుట నీకు జెల్లునా! ధైర్యమును వహింపుము, సర్వకార్యములు భగవంతుడు సంకల్ప మొనర్పించు నిధమున జరుగుచుండును, కాని యన్యథా జరుగనేరవు నీవు సర్వధర్మములను నెఱిగిన విజ్ఞాన సంపన్నుడవు. నీసత్త్వమును నీవు రక్షించుకొనవలసినది ముఖ్యము. ఇంక నాకొంత చింతిల్లక యనుజ్ఞనొనంగు” మని నమస్కరించిన, సభిక్తమైన వివాదవేదనా పరవశుడై రాఘవేశ్వరుండై పలుకుటకును మాటవెడలక నిర్విఘ్నంజై మానముననుండుటయు, నదియే యనుజ్ఞగానెంచి యటనుండి సౌమిత్రి కడలిపోవఁ దొడంగెను.

— సౌమిత్రి యత్యాధ్యప విడిచిపోవుట. —

అప్పత్రాంతం బంతయు నెఱిగి తమరవాను లమ్మహిమముండు పురంబును విడిచి పోవుచుండుటంజూచి యచ్చట నచ్చట గుఱుగుగాడి సాధుచరిత్రుండైన యతని కటువంటి దుర్దశం కలిగించెనని దైవంబును దూఱుచు తామింక నమ్మహిమగువంతుని జూడఁబోవుఁది లేదని గుండును నట్లెఱుఁచుచుండెరి, లక్ష్మణుండు నిర్విచారుడై యోగికోడ నుం బలుకక పురంబు వెలువడి, పాడచార్మయై నడిచి త్వరితముగాఁ జని సరయూ నదీతీరంబుండేరి యానదిగో స్నానమాచరించి నైమిత్తికంబు

తేనె క్రియగొనరించి వినుల పులిస ప్రదేశంబుజేరి, త్రిమూర్త్యాత్మకుఁ
డైన నూర్వభగవానుని నిర్మల చిత్తంబుతో ధ్యానించి నమస్కరించు
చుండ తత్సమయంబున దేవేంద్రునిదుపున రమణీయతోభావిరాజితం
బైన పుష్పవిమానం బొకటి మింటనుండి క్రిందికి దిగివచ్చి యతనిమో

— సామిత్రి ప్రహస విమానామాఖండై వైకుంఠహుజేరుట. —

లనిలిచెను. అపుడంగుండి దేవభటు లకుగునెంచి యాయనఘంజూచి,
“ఓపుణ్యస్వరూపా! ఇంకమానవతలంబుఁ దొటింగి నీస్వరూపంబుఁవైకొన
తఱియైనది. శ్రీచున్నా రాజుణుని పర్యంకముగానుండు శేషుండవగుట
జ్ఞప్తికే దెచ్చుకొని మాయావిముక్తుండవై, పురంప రాసీతంబైన యీ
విమానంబారోహించి వైకుంఠపురంబునకుం బ్రయాణంబుగ”మ్మని పలి
కిన తక్షణంబ లక్ష్మణునకు మాయతోలంగి పూర్వజ్ఞానము కలుగుటయు
తన వృత్తాంత మంతయు జెలిపిగొని సంతోషాంత రంగుఁడై పుష్పవి
మానం బారోహించి మింటదేవతలు పొగడుచుండగా విశుత్పథంబున
మహానంతోషముతో చని పరమపావనంబైన వైకుంఠధామంబుజేరెను.

ఈప్రకారము లక్ష్మణు డరిగినంతట నిటవయోధ్యలో రానుచు
గ్రుండు తమ్ముని వియోగమువలన నధిగమైన వ్యాకులమునుజెంది విర
క్తిచి శ్మమున హత్తుటయు, భరత శత్రుఘ్నులంగాంచి “అనుజులారా!
ప్రాణతొల్కుండైన లక్ష్మణుండు నన్ను విడిచిపోవుటచే నాబుద్ధికి ప్రపం
చము మునింగిపోయినట్లు తోచుచున్నది. ఇంక రాజ్యభోగంబులుగాని
యితర వ్యాపారములుగాని నాకు సంత్సర్పితకరములుగా నుండలేదు.
అన్నిటియంగును విరక్తిగలిగినది. వేనును లక్ష్మణుని పథంబు వకునరి
చిపోవుటకు సిక్ష్మయించినాను. ఇప్పుడు మీతోడ నేను చెప్పిడి దేమ
నగా, మీతోనొకడి రాజ్యపాలన భారమును వహించి రెండవవాడు
సహాయుఁడై యుండి పురాతన పరంపరాగతమైన గూఢాచారమును
పరిపాలించుచు మన వంశము గోకంబున చిరస్థాయిగా నుండునట్లు చే
యు” డన కన్నుల నీరురాల్చెను.

అగ్రజుండిటుల చెప్పగానే యధిగమైన దుఃఖియనుజెంది భరత
శత్రుఘ్నులన్నకుమౌక్తి యేకవాక్యముగా “రాఘవేశ్వరా! భవత్పాల
నార్హమైన యీరాజ్యమును పాలించుటకు మేముగతవారము! అట్టుల
సమగము అనియుదు గాక మేము సదాభవత్పాదార వింధములు నే

విండు చుండువారమా. నీవు లేనిచేత నిటరూగు వనియేమింకలను? మఱ
మై ను విడిచియుండబాలము ఎక్కటి కేగినను భరిత్యంబు ననునంగి
వర్తించివారమేగాని, యన్యకార్యములలోన నూని త్తంబులు సారనేర
వు. ఇంక రాజ్యపాలనం బెఱుల లగునని తలంతువేని, దానికై వగవ
వలసిన నిమిత్తములేను. మన లవగుళులు సర్వవిధములను రాజ్యకార్య
నిర్వహణ శక్తిగలవారై యారి తేటి యున్నాను. కావున “వకురూడునకు
వట్టాభిషేకముజేసి కుశుని యువరాజుం గాచింపు” మని చెప్పి,
వారిమోటలకు రాఘవేశ్వరుండు మఱియేమియుం బడులు చెప్పక యిందు
కతద్దపుయోజించి సేవకుల బిగిని తను గుర్తుజైన “వసిష్ఠు డోహ్మ
నిరండు పొం” డని యాజ్ఞాపించెను.

సేవకులవలన రామచంద్రుని యాహ్వానంబెఱిగి నిస్థిమం డగు
డెంచెను. దాశరథి యమృతహాస్యనిఁ బూజించి యుదితాన నోపవిష్ఠుం
డేసి, జరిగిన వృత్తాంత మంతయుం బెల్లముగా వివరించి తం నిశ్చయ
మును, భరత శత్రుఘ్నులు చెప్పిన మోటలును విశదముం గావించి
“ఓస్వామీ! నేనింక రాజ్యపాలనంబు నొల్లను. మదీయవంధకుండైన
లవునకు వట్టాభిషేకం బొనరింప వంకల్పించినాను. తత్కార్యంబును
నివ్వర్తిల్లఁజేయు” డని ప్రార్థించి లక్ష్మణుని యెటబాటుంజెప్పి మిక్కిలి
దీనవదనుండై దుఃఖించెను.

వసిష్ఠ మహాముని భావికాల వృత్తాంతంబు తనలో నెఱింగి రాఘ
వేశ్వరునికి తాలిమిగలుగఁబలికి యిట్లనియె, “రాఘవా! ఇది యంత
యును భగవత్సంకల్పంబుగా జరుగుకార్యముగాని యన్యముగాను,
దాని కన్యధా జరుగనేరదు. పుష్కళీలుండైన సామిత్రి కనగిండుండై
వైకుంఠమును జేరి దేవత్యమొంది యున్నవాడు అతనికై నీవు చింతి
చుట ప్రయోజనముకాదు. ఒక రహస్యమును చెప్పెదను దానిని
వినుము.

— వసిష్ఠుండు రామునకు హర్షవృత్తాంతముం చెప్పెను. . .

మీ శండ్రియగు డక్షరః మహిరాజు సంతాన హీనుండై కడగ్గ
ముగా వ్యధనమును జెందీయుండగా యొకనాడు మర్దానుఁడవచ్చెను.
అమునిశ్రేష్ఠుని మీదనకుండు దుపవిష్ఠుజేత పూజించి “స్వామీ! అన
వత్కుండునై యున్న నేను సంతాన వంతుండనగు విధంబుఁదెల్పు” డని

శ్రీరామచంద్రుడు లవకుమారుడు పట్టాభిషేకమాఁ జేయుట.

ప్రార్థించెను. దూర్వానుండుయోజించి “రాశేంద్రా! నీవుపుత్రకామ్యేం
జేయుము నీకు నలుగురు మహాగుణవంతులైన పండనులు గలిగెదవ,
ఇది నిశ్చయము. అయిన, వారిలో నెవ్వడేనియు నొకండు గొను
దొంగనేని తక్కినవారు మువ్వగునుం దామును శరీరంబులు విడుతు”
రని యాజేశించిపోయెను. పిమ్మట మీతండ్రి యాగముజేసి మిమ్ము
బడసెను. ఇప్పుడు లక్ష్మణుండు పోవుటయు, మీరు మువ్వగును విరక్తి
నొంది యుండుటయు, మునివరుడు సెప్పిన వాక్యంబులకు లోకానియ
గును గాని మఱియొకటి కానేరదు. దీనికై నీపంటి పరమజ్ఞాన సుప
న్నుండు వగచుట వెట్టితనము. వ్యసనంబు దొంగి తలంచిన చండ
మున కుమారునకు పట్టాభిషేకం నొనర్చు”మని పలికెను.

అంతట రాఘవేశ్వరుండు మనంబున ధైర్యమును పానుకొనిపి
గురుబోధన ప్రకారంబుగా లవకుమారుని పట్టాభిషేక మహాగ్నవ
వృత్తాంతంబు జాటఁబడిచి నయ్యున్న స్తుతంభోజములును సిద్ధముజేయు
చివుణ్ణికకంబులు దెప్పించి సగరాలంకృతు లొనర్చునియమించి ముని
వరుండు నిశ్చయించిన శుభముహూర్తమున లవకుమారుని మంగళ
స్నానముజేయించి వేదమంత్ర పూర్వకముగా సింహాసనాసీనుజేసి
పావనతీర్థంబుల సభిషేకముచేయించి పట్టంబుగట్టి కుతుని యువరాజుం
జేసెను. సుంగళతూర్ణరవములున్. విప్రశీర్వాద రవములును, జయ
జయ రవంబులును మిన్నమిట్టెను అప్పుడు రఘుకుల నాయకుండు, గుగు
ప్రముఖ మునిగ త్రములకను. బ్రాహ్మణులకున్, పేదలకును, సంత
ప్తిగా, ధన కనకవస్తువాహన రత్నంబరాదు లొనంగి శృంగార్యుం
డై, కౌశుల్యాలకు బాహులము నడచుటకు కులగుగునిం బ్రార్థించి,
యతనివలన సమస్త నొంది లక్ష్మణుండు పోయిన మార్గంబు ననుసరించి
పోవువాడై, సామాన్య మానవుని చిందంబున నయోధ్యానగరంబు
విడిచి నడిచిపోవల దొడంగెను. అతని తమ్ములు దమయన్తి వెంట

— ప్రజలు రామునివంట సరమునడితీరంబున కేగుట. —

పరుగఁ దొడంగిరి. వారలటుల సరుగుచుండగా చూచి తత్పురివాసులు
తమ్ము విడిచిపోవుచున్న శ్రీరామభద్రుని విడిచియండ నొల్లక, యతని
తోడిదియ తమకు లోకంబనడి నిశ్చయముగలవారై గుంపులు గుంపు
లుగొ మోసకనంటి పోవుచుండిరి.

సదీతీరంబుఁ జేరినంతట రఘువరుండు పౌరజనులకు తగిన లెఱ
గున నజ్ఞోభ్యం గావించి చింతతోఁజింగి శాంతిమానసు లగునట్లుచేసి,
పావనంబైన నరయూ జలంబులలో ననుజ నహితంబై న్నానమాచ
రించి పరిశుద్ధ చిత్తంబున నాదిత్యుని నమస్కరించి యా త్రిమూర్తి
స్వయావుని ధ్యాసంపఁ దొడంగెను. ఆనమయంబున నాకాశంబునందు
దేవేంద్రాదులైన దేవతలు విహనానాహులైవచ్చి యంతరిక్షమున
నిలిచి మునుగిలిపాసులై చూచుచుండిరి. దేవదుందుభులు మ్రోయు
దొడంగెను. అచ్చరిల యాటలును, గంధర్వ గానములును పలకె గెను.
ఈరీతిసమ్మతావహంబై యుండగా చతుర్ముఖుడు, శోటిశూర్మ ప్రభా
భానుంబును, నానాలంకార పరిశోభితంబును, నద్వితీయంబును, మణి
గణ స్థితి చిత్రకల్పనాభిరామంబును నైన దివ్యవిమానంబునుగొని డగి
వచ్చి శ్రీమన్నారాయణుండైన రామచంద్రునకు నమస్కరించి “దేవా!
ఇంక మనుష్యభావంబును వీడి, విమానం బారోహించి పరమపదంబు
నకు విచ్చయుము. హృషీకేశా! జనార్దనా! ప్రకృతి ముక్తుండపుగమ్ము”
అని బహువిధంబుల కరంబులు మొగిచి స్తోత్రముఁ గావించిన రఘుకులే
శ్వరుండు మాయావిముక్తుడై నిజతత్త్వం బెఱింగి పరమానందంబున
నెల్లగుంగనుచుండ నవ్వీమానం బారోహించిన మింటనుండి వేల్పులు
పెల్లుగా జల్లున వుష్పములు వర్షించిరి. భరత శత్రుఘ్నులును నిరు
పగ్న్యులు సేవించుచు సంతోషముతో నిలిచియుండిరి.

— శ్రీరామచంద్రుండు వైకుంఠముఁజేరుట. —

ఇట్లువిమానం బారోహించుటయు, దేవభాద్యములు మ్రోయు
చుండగా వేల్పులుమింటను. జనులు ధిరాశలంబునను విజయధ్వజంబు
లావరింపగా యవ్వీమానంబు మింటిపద్మమించి మేఘమండలాలు దాటి
చంద్రమండలముగడచి, గ్రహమండలంబు నిగ్గమించి, సూర్యమండలం
బుగడచి, పరమపావనంబైనట్టి వైకుంఠధామంబుం జేరెను.

అట పరమపుషుండైన యాదేవదేవుండు శ్రీమన్నారాయణుండై
శేషశర్పాబులై ముఖాసీనుం డగుటయు, భరత శత్రుఘ్నులు శంఖ
చక్రరూపంబుల నిరుగలంకులం బాలించిరి. ఇందిరాదేవి యురస్థలింజేరెను.

బ్రహ్మాది దేవత లాదేవదేవుని సనే విధంబులం గొనియాడి
మును. బ్రహ్మాదుండై భూలోకంబున బొడమి నుష్టరాక్షస బాధలు

నివారించి నకల లోకంబులకును సౌఖ్యం బాపాదించిన యాపావన చరిత్రుని చరిత్రంబు నొగ్గడింపుచు నమస్కరించి పరమూనగ్రంబుతో నేవింపుచుండెరి.

—* ప ల శ్చ తి. *

మహాత్ముడైన బాల్మీకి మహర్షి వర్ణనచే యుత్తర లండమను పేరుతో చెప్పబడిన యీ శ్రీరామాశ్వమేధయాగ చరిత్రంబును లోకంబున జనులు స్త్రీలనియుం బుతులులనియు, బాలురనియు భేదంబు లేక భక్తిసంకలిత స్వాంత్యులై యెవ్వరుచదివినను, వినినను, వ్రాసినను, నట్టివారు నకల పాపములవలనను విముక్తులై కష్టంబులు తొలంగి శ్రీమన్నారాయణుని కృపకు పాత్రులై నకల సౌఖ్యములు నభిభవించుదురు. జనార్దనుం డట్టి పుణ్యవంతులకు దీర్ఘాయురానాగ్య పుత్ర పౌత్రాభివృద్ధి యుండునధాన్య సంపదలును పెల్లుగా నొనంగి, యంతయున వైకుంఠ భోగంబులు శాశ్వతంబుగా ప్రసాదించుచుండును. ఇది సత్యము.

౩॥ గాంగేయ భానురాంబర ।

గాంగేయస్తుత సురేశ - తాదృశ్యనిధి ।

సుంకశదాయక యలమే ।

ల్పంగా హృదయాజ్ఞమిత్ర - మహిత చరిత్రా ।

ఉ॥ శేషగీర్తితాప ముని - నేపితి పాదసరోద రమ్యన
ద్భూషణకాంతియుక్త జల - ముక్తననీలశరీం భక్త సం
తోషకంప్రధాన సీత - తోయజవల్ర దళాయతాక్ష ఓం
చేష సహస్ర సుందరి యుపేంద్ర పరాత్పర వేంకటేశ్వరా ।

మత్తకోకిల,

పారణావన సర్వదోష ని - పార లావ్యయ భక్తసం
దార తారమహేంద్రపానను - తా జలారి సమాహ శృం
గారవేష గుణస్వరూప జగత్రయాధిప నిత్య య
జ్ఞారిహస్త నమస్త నద్గుణ - జలపూర్ణ శుభస్కరా ।

X త్య.

ఇది శ్రీమద్వేంకటేశ్వర వరప్రసాద లబ్ధసహవాసార్థక చతుర్విధవిత్వ
 విహితవ్యభిరామ పారాణిక సంశయః సారాభావవ్యశ్యరవీ
 సామి శ్రీవత్సగోత్ర పవిత్రానస్తంజనూత్ర, సావిత్రీ
 లక్ష్మీసృసింహాపుత్ర, వియాశ్వచరిత్రా ద్యనేక
 గ్రంథ కల్పనాతి బ్రహ్మ, మండిత సేవాధురీణ సుక
 విజనవిధేయ, విచ్యయనామధేయ విరచితం
 బసు శ్రీరామాశ్వమీధయాగ చరిత్రం
 బసు పంచసాగ్రవ్యంబు నర్వంబును

నంపు. ర్దము.

శ్రీమద్వేంకటేశ్వరార్చనామస్తు
 శ్రీ శ్రీ శ్రీ

భట్టి విక్రమాదిత్యుని కథ.

(50) చిత్రసహస్రము)

దేవీలో భాగ్యరాణి బసవయ్య మొదలుకొని విక్రమాదిత్యుడు ముప్పదిరెండు సం
 వాసన ముగించి, అపవిత్రుడు దారు నెలలు, ముంటియం దారు నెలలు గడపినదియో,
 కేశాకుడు చెప్పిన యిరువదినాలుగు విధమున, ప్రతిమలు చెప్పిన ముప్పదినాలుగు విధ
 ము చాలాకాలము రాజ్యము చేసిన విధమునగులవు. ప్రతికథయు బహువిచిత్రముగా
 చెప్పబడియున్నది. నుమారు 500 పుటలుగల గ్రంథము. తెల 3-0-0

... 64 ...

